

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Doğın Gürpinar

Ulusalcılık

İdeolojik  nderlik ve Takipçileri

KitapYAYINEVI

**ULUSALCILIK
İDEOLOJİK ÖNDERLİK VE TAKİPÇİLERİ**

KİTAP YAYINEVİ – 245
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 58

ULUSALCILIK; İDEOLOJİK ÖNDERLİK VE TAKİPÇİLERİ / DOÇAN GÜRPINAR

© 2011, DOÇAN GÜRPINAR

© 2011, KİTAP YAYINEVİ LTD.

TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
BÜLEND TUNA

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇIT HANE BİNASI

HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇITHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EYLÜL 2011, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-073-7

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
Kitap yayinevi

Ücretsiz PDF: <http://www.kitapyayinevi.org> <http://rantey.org>

Ulusalcılık

İdeolojik Önderlik ve Takipçileri

DOĞAN GÜRPINAR

KitapYAYINEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bir gün kavuşmak dileğiyle biricik dedeciğime
Sedat Akay (1925-2006)
ve
Nezih Gürpınar (1932-2004)
Soner Durak (1949-2000)
anlarına

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

GİRİŞ 10

1. ULUSALCILIĞIN TARİHÖNCESİ 49

2. İDEOLOJİK ÖNDERLİK 83

3. BİR ORTA SINIF RÜYASI 134

4. ULUSALCILIĞIN KAMUSAL GÖRÜNÜMLERİ, BİNBİR SURATI 180

5. ULUSALCILIK VE SOL 231

6. İDEOLOJİK ÖNDERLİK VE BANAL FAŞİZM: KARŞILAŞTIRMALI ULUSALCILIK 285

SONSÖZ 319

NOTLAR 325

DİZİN 387

TEŞEKKÜR

“**M**uhtıranın” ve “Hrant Dink’in katledilişinin” yılı olan meşum 2007’de başlanan ve üç buçuk yıla yayılmış bir süreçte sık sık ara verilerek, hatta bırakılarak yazılan bu kitap için elbette çok fazla kişiye teşekkür etmek boynumun borcudur ki insan bazen kitapların sadece “teşekkür kısımları” için yazıldığı hissine kapılıyor. Sevgili arkadaşlarım Fırat Dernek, Zeynep Kutluata, Harun Küçük, Ekin Tuşalp ve Uğur Peçe’nin burada ismini anmak beni mutlu ederken bu kısıtlı yerde ismini anamadıklarımın haksızlığım için özür dilerim. Pınar Akpınar, Mustafa Eriç ve Burcu Toksabay’a var oldukları için her zaman müteşekkir kalacağım. Özellikle başta acilen gerek duyduğum metinleri tarayarak bana ulaştıran Tansel Parlak ve Erkan Şen olmak üzere tek tek ismini sayamayacağım tüm Genç Siviller’e siyasetin “insan”a ve “vicdan”a ilişkin bir değer olduğunu hissettirerek, insanı bu kitabın yazılmasına vesile olan “zor zamanlarda” “güzelliğe” inandırdıkları için teşekkür ederim. Onlardan akademinin kuru ve klişe yaftalarının ötesinde Türkiye gerçekliğine ilişkin “insan olarak” çok şey öğrendim, hatta adeta “eğitildim” ve birçok defa kendimden ve önyargılarımdan utandım.

Bu kitapta başta Halil Berktaş olmak üzere elbette dersini alma şansına eriştiğim hocalarımla “çarpıtılmış,” “indirgenmiş” görüşleri bulunabilir. Onlara da entelektüel gelişime önemli katkıları için teşekkür ederim.

Kuşkusuz derin ve ince görüşlülüğü ve entelektüel donanımının yarısına sahip Türkiyeli akademisyen sayısının tek elin parmaklarını geçmediği İlkan Dalkuç’un fikir ve saptamaları olmasaydı bu kitap çok daha güdük ve zayıf olurdu. Birçok fikir ve saptama benim olduğu kadar, hatta benden daha çok onundur da. Kitap boyunca sadece fikirleri ve tavsiyeleriyle katkı vererek değil bu tür “maddi” katkıların çok daha ötesinde ve onlardan çok daha değerli olmak üzere manen de her zaman yanımda olan ve aksi durumda ne halde olacağımı düşünemediğim Ceren Kenar’ın yeri elbette teşekkür faslında da ayrıdır ve burada yeterince ve hakıyla ifade edilemez.

Kuşkusuz son olarak en zor zamanlarda yanımda olan aileme, aneme, babama ve kardeşime (ve “geniş aileme”) her şey için teşekkür ederim. Ailelerimiz olmazsa biz neyiz ki?

Elbette kitabın zaaf ve kusurları bana aittir.

DOĞAN GÜRPINAR

“O güzel insanlar o güzel atlara binip gittiler.”

Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*

“Sevgili Yurttaşlar, güzeller güzeli ülkemizin dört bir yanından çağlaya çağlaya İstanbul’a gelen Atatürk çocukları, hoş geldiniz”

Türkan Saylan-29 Nisan 2007 Çağlayan Cumhuriyet Mitingi konuşması

“yaşamımızın en güzel yıllarını, birer taze çiçek gibi verdik topluma... Öldürüldük ey halkım unutma bizi... Giresun’daki köylüler, sizin için öldük. Ege’deki tütün işçileri, sizin için öldük. Doğudaki topraksız köylüler, sizin için öldük... Adana’da, paramparça elleriyle, ak pamuk toplayan işçiler, sizin için öldük... ey halkım, unutma bizi”

Uğur Mumcu, “Sesleniş,” *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1975

KATILAŞMA, VİCDANSIZLAŞMA VE İNSANISIZLAŞTIRMA

Ulusalcılık bu kitapta, küreselleşmeyle beraber ulus devletin, sosyal bağların aşınması ve bu dinamik ortamda eski güvenilir ve bildik refah devleti dünyasının çözülmesi sürecinde, bu karmaşık ve sert sürece tepki duyan ve direnmek isteyen aslında belki köken olarak birbirinden farklı gözüken (ama birbiriyle iç içe geçmiş) ideolojilerin ve haletiruhilerinin özgün ve yeni bir bulamacı olarak tanımlanacaktır.

Türkiye’de de gerek AB entegrasyonu ve bu sürecin ittirdiği liberal demokratik dönüşüm, gerekse de Türkiye’nin küresel kapitalizme eklenmesi sürecinin öncesiz bir sertleşmeyi ve ideolojik hercümerci beraberinde getirdiğini gözlemledik. Üzerinden gelinemeyen Kürt sorunu ve İslamcılık çifte tehdit algısı ulus-devletlerin çözüldüğü bir dönemde yeni bir teyakkuz halini tetikledi. Bu sürece reaksiyon olarak, adına milliyetçilik veya “Kemalizm” denilerek tarihsel eski ideolojilerin lineer bir devamıymış gibi değerlendiremeyeceğimiz benzersiz ve öncesiz yeni bir ideolojik yapılanmanın 1990’ların ikinci yarısından başlayarak koza ördüğünü gözlemledik. Zirve noktasına 2005-2007 yılları arasında ulaşmış bu süreç, 27 Nisan muhtırasının boşa çıkartılması, Ergenekon tutuklamaları, 22 Temmuz 2007 seçimi ve AKP’nin 2008’de kapatılamamasıyla beraber siyaseten yenilgiye uğramış ve bu yenilginin akabinde ulusalcılığın siyasi taşıyıcısı niteliğindeki CHP’de 2010’da Deniz Baykal’ın tasfiye edilerek Kemal Kılıçdaroğlu’nun genel başkanlığa geçmesiyle AKP-karşıtı siyasal alan yeni bir savunma ve ideolojik hat üzerinden yapılmaya çalışılmış, ulusalcılıktan ayrı bir yeni çizgi oluşturulamasa bile yeni arayışlar yoğunlaşmıştır. Özellikle 12 Eylül 2010 referandumunun ardından güç dengelerinin önemli ölçüde değişmesi sonucu, AKP açılan alanda gücünü konsolide etmeye yönelik siyasalara giriştikçe ona yönelik muhalefet de ulusalcı söyleme yamalar geliştirmeye ve aynı zamanda AKP muhalifliği söyleminin spektrumunu genişletmeye çalışmaktadır. Ancak tüm bu söylemleri çeşitlendirme arayışlarında “ana omurga” sabit kalmış görünmektedir. Aynı

şekilde, güç mücadelesini (şimdilik?) kaybetmiş ve hatta yenilmiş görünen (siyasi) ulusalcılığın aksine yoğun endoktrinasyon bombardımanının etkile-riyle içselleştirilmiş bir ulusalcı zihinsel teyakkuz halinin devamlılığı baki kalacak gibi görünmektedir.

Ulusalcılık bir siyasi proje olarak (birinci kademe ulusalcılık) büyük ölçüde çökmüş, ideolojik olarak gerilemişse de (ikinci kademe ulusalcılık) bir kuşağın zihinsel dünyasını şekillendirmek bakımından (üçüncü kademe ulusalcılık) kalıcı olmuş gibi görünmektedir. Yani siyasi olarak büyük darbe yemiş ve Türkiye'deki siyasi anlamda hâkim ideolojik merkez olmaktan çıkmış gibi görünen ulusalcılık, siyasi düzlemdeki gerileyişine karşı kitleselleştiği ve topluma ve özellikle de orta sınıflara nüfuz ettiği derecede merkezi, belirleyici ve kalıcı olmayı sürdürmektedir. Ulusalcılık bu bakımdan “baskı grubu” niteliğinde dikkate alınması gereken bir etken olarak Türkiye siyasetinde tıpkı milliyetçilik, tıpkı İslam gibi kendine yer edinmiştir. Mesela yukarıda bahsedilen Kılıçdaroğlu CHP’sinin yeni arayışları birçok kere “ulusalcılık hassasiyeti”ne takılmakta ve geri adım atılmasını mecburi kalmaktadır. Ulusalcılık muktedir ve kullanan niteliklerini önemli ölçüde kaybettiği bir ortamda ulusalcılığın parti siyasetlerinden bağımsız olarak var olan ve yarışmacı demokratik alanda hesap edilmesi gereken bir dinamik olarak varlığını tescil etmiştir. Yazılmaya üç buçuk yıl önce, bambaşka bir ideolojik ve siyasal gerçeklik döneminde başlanan bu kitabın ise “siyaset bilimi” disiplinine mi, “tarih” disiplinine mi ait olacağını ancak zaman gösterecektir.

Kitapta ulusalcılığın nasıl “katılaşmış, vicdansızlaşmış, insanisizleşmiş” bir zihinsel iklimi hazırladığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. “Ulusalcılık” ismi altında çok farklı unsurların hercümerci olarak tezahür eden öncesiz katılıkta ve sertlikte nevezuhur bir ideolojik ve zihinsel formasyon hem manevi, hem de fiziksel bir şiddet kültürünün üretilmesini ve yeniden üretilmesini sağladı. Bu dönemde öncesiz bir insanisizleşme (*dehumanization*) yaşandı. Türkiye’de 28 Şubat’ın ardından ise her ama her şeyin siyasileştirildiğini, “siyasal alan”ın “özel alan”ın aleyhine genişlediğini gözlemledik. Bu süreçte her şey politize edilerek, sadece bireysel alana değil, olumsuzluğa (*contingency*) da yer bırakmamacasına ideolojik anlamlarla yüklendi/şarj edildi. Ulusalcılık bireysel yaşamların her alanına nüfuz ederek gündelik hayatları

ve gündelik hayat kaygılarını siyasallaştırdı ve ideolojik anlamlarla doldurdu. Bu süreçte her şeyde siyasi bir alametın aranması siyasi paranoyayı destekledi. “Siyasi katlaşma” ise “insanı”nın sahnenin dışına itildiği bu zemin üzerinde mümkün olabildi. Bu insanisizleştirilmiş ve politize edilmiş katı ideoloji ile toplum adeta teçhiz edildi, bir savaş unsuru olarak “mobilize edildi,” “dönüştürüldü.” Devralınan Türklüğün ve Türk devletinin her zaman her şekilde haklı olduğu aksiyomu bilimsel olarak “objektifleştirilerek” ilahi haklılık mertebesinde mutlaklaştırıldı, katmerlendi.

Bu süreçte, toplumun ve özellikle orta sınıfların Atatürkçülük ve milliyetçilik ara duraklarından I. Dünya Savaşı Alman geneltkurmayının topyekün savaş (*total war*) vizyonundan neşet eden bir şekilde “toplumsal mühendislik” projesinin dayanağı haline geldiği iddia edilebilir. Yani Türk milliyetçiliği artık sadece Türklüğü sevmek olmaktan çıkmış, şahsi sorumluluk talep eden “kapsamlı” bir ideoloji haline dönüşmüştür. Artık bir “vatansever,” Türk milletinın yükseltilmesi için yeniden kurgulanmış, modernize ve teçhiz edilmiş bir milletin inşasında aynı anda aktif taş koyan bir usta ve pasif bir şekilde ustasına itiraz etmeden harçlanan bir tuğla olarak rol oynamak, gündelik hayatının her alanında bu “teçhiz edilen millet” sürecinin aktif bir katılımcısı ve uygulayıcısı olmak durumundadır.

Kuşkusuz “katlaşma”nın en yoğun şekilde yöneltildiği kesimlerin başında “Kürtler” geldi. Kürtlere karşı geleneksel egemen ulus kimliği altında kapsayıcılık/asimilasyon’ dışlayıcılığa dönüşürken, eski “sadık Kürt” imgesi de geçersizleşti ve “sadık Kürtlerin” bile “maskeleri düşürölür” oldu. Hatta, kimlik siyasetlerinin yükselişine bir tepki olarak birçok insanın köken avcılığıyla Arnavutluğu, Çerkesliği, Gürcölüğu, Boşnaklığı web sitelerinde ve oradan da hakiki dünyaya geçerek ifşa edilir hale geldi. Açıkça savaş terminolojinden apartılarak (etnik) Türklük bir “milli güç unsuru,” etnik Türk olmamak “milli zafiyet unsuru” olarak kodlandı. En aleni örneğini Canan Arıntman’ın Abdullah Gül’ün Ermeni olduğunu ima etmesinin oluşturduğu bir yeni olgu da, varlığı yeni yeni sessizlikle de olsa kabul edilen kripto-Ermenilerin [gizli-Ermenilerin] Sabetaycılara kardeş gelerek en sinsi düşman ve “milli güç zaafı” olarak aranır ve ifşa edilir olmasıydı. İşlami kesim de bu kodlamadan payını aldı ve siyasi kimlikleri sebebiyle ulus-

devlete sadakatleri sorgulandı. Aynı şekilde, gayrimüslimlere karşı “yerlerini bildikleri sürece hoşgörü” söylemi de pervasız bir nefrete dönüştü. Bu süreçte, bildik “Osmanlı hoşgörüsü retoriği” ve “Osmanlı’da barış içinde yaşayan milletler” söylemi de ulusalcılık tarafından ikincilleştirilmeye başlandı ve büyük ölçüde bırakıldı.³ Gayrimüslimler nüfuslarının ve siyasal ve sosyal görünümünün marjinalize edildiği cumhuriyet başından beri ilk kez bir (şerri) aktör (*agent*) olarak tahayyül edilmeye başlandılar.

Bu süreç 2005’te belirgin bir şekilde ivme kazandı. Özellikle 2006’nın ikinci yarısında, sonu Hrant Dink cinayetiyle biten bir linç kampanyasının, sanal ortamlarda ve gazete köşelerinde başta Hrant Dink olmak üzere birçok ismi hedef alarak yürütüldüğü ve bu hakaretimiz ifadelerinde her türlü sınırı aştığı gözlemlendi. 2005 Nisanında Trabzon’da, aynı ayda hemen ertesi hafta Adapazarı’nda TAYAD’lılara linç girişimiyle başlayan³ bu linç atmosferi 2006 sonuyla beraber zirve yaptı. 2006 sonbaharı Orhan Pamuk, Elif Şafak gibi kamusal isimlerin işledikleri iddia edilen “Türklüğü aşağılama” suçlarından ifade verirken mahkeme kapılarında (Ergenekon soruşturmaları sırasında örgütlü olduğu anlaşılan) protesto edilmeleriyle geçti.⁴ Bu dönemde, siyasi karşıtlık ve hatta siyasi nefretle açıklanamayacak kadar bir pervasızlaşma görüldü. 2007 Ocak ayındaki Hrant Dink cinayetine (ve bu cinayeti doğrudan kınayamayacak kadar sağduyusunu yitirmişlik) en hunhar ifadesi olduğu bu vahşi iklim, 28 Şubat sonrasının adeta vicdansızlaşmış, taşlaşmış bir ideolojik ve zihinsel formasyonunun neticesiydi.

“Katılaşma” ve/veya “sertleşme” derken hem ideolojik bir kavramdan, hem de ideoloji-dışı bir kavramdan bahsedilmektedir. Şöyle ki, ideolojiler, barındırdıkları içerik dolayısıyla görece “katı,” “taşlaşmış” olabilirler. Mesela komünizm (özellikle klasik döneminde) ideolojik üstünlüğü olarak “katılığı” vazetmiş ve komünist oluşumlar, sosyalistleri önce kapitalizme karşı, 1930’larda ise faşizme karşı “yumuşak” olmakla itham etmişlerdir. Komünistlere göre sosyalistlerin yanlıgıları sadece “ideolojik sapma”dan ibaret değildir. Ondan daha öte olarak, şer güçlerine karşı yumuşak kalmaları ve devrimci teyakkuza (*vigilance*) sahip olmamaları sosyalistleri sınıfsal işbirlikçiliğe kadar sürüklemiştir. Böyle bir cinnet halinde Hitler’in yükseldiği dönemde Almanya’da Almanya Komünist Partisi, Alman sosyalistleri

ni bir numaralı ve öncelikli tehlike olarak ilan edebilmiştir.⁵ Klasik komünizm için kapitalizm yandaşları ve yardımcılarına karşı tavizsiz ve katı olmak bir erdemdir. Zira komünizm “sert” ve “katı” bir ideolojidir. Hatta komünizm, kökü Çernişevski’nin “Ne Yapmalı?”sına kadar götürülebilecek ve “sosyalist gerçekçi” romanların idealize kahramanlarında (ve Sovyet devrimi sonrasında Eisenstein ve diğer Sovyet filmlerinde, propaganda afişlerinde) görebileceğimiz bu tür bir katılık ve sertlik üzerinden kendine has bir (devrimci) “estetik” üretmiştir.⁶

Ancak bazı ideolojilerin görece daha katı olmaları durumu bir yana, aynı zamanda ideolojiler ya barındırdıkları muhtevanın kaçınılmazlığı sebebiyle, ya da içinde var olduğu ortamla etkileşimin içinde muhtevasından bağımsız olarak “katılaşırlar.” Daha doğrusu ideolojiler tanımları gereği statik değillerdir ve zamana ve mekâna bağlı olarak sürekli değişim/dönüşüm halindedirler. İşte burada iddia edilen, gerek barındırdıkları muhteva/öz itibarıyla, gerek de zamana ve mekâna bağımlı olarak 28 Şubat sonrası Türk milliyetçiliğinin, Kemalizmin ve ulusalcı(laşmış) solun katılaştığı ve adeta taş kestiğidir. Daha doğrusu bu ideolojiler kendilerini katılaştırarak yaratır, yeniden üretir olmuşlardır. İşte “ulusalcılık” dediğimiz bu fenomen, kapsamlı ve bütünlüklü bir ideoloji olmaktan çok bu tür bir katılığın, taş kesmişliğin zihin yapısıdır. Yani bu sebeple ulusalcılık hem “çok bildik,” hem de “çok nevzuhur”dur. İçeriği “bildik”ken, içeriğin formu “nevzuhur”dur. Bu çalışmada, ideolojik muhtevalardan çok, ideolojik ve zihinsel bir biçim (*form*) olarak ulusalcılığın izi sürülmeye çalışılacaktır.

Bu tür şiddetli dozda bir “insanisizleşme” ve “katılaşma” nasıl mümkün oldu? Daha öncesine göre niceliksel değil niteliksel olarak “farklı” olan neydi? Asıl şaşırtıcı olan katı bir ideolojik çerçeve sunan bir ideolojik önderlik nasıl geniş bir orta sınıf takipçileri tarafından kabul gördü? Nasıl AKP endişesi ve korkusu bir şekilde katılaşmış etnisist milliyetçi bir biçime girdi ve hem Kürtlere ve hem de Batıya karşı nefretle bilendi? Bu süreçte “gâvur/laik İzmir” nasıl birden “anti-Kürt hınç”ın en yoğun ve şiddetli yaşandığı şehirlerden biri haline geldi? Ulusalcı enjeksiyon nasıl İzmir örneğinde en berrak görüldüğü üzere sadece hedeflenen noktaya değil, tüm bünyeye etki etti, tüm bünyeyi dönüştürdü?

Tanıl Bora, “Türk Sağının Üç Hali” kitabında İslamcılık, milliyetçilik ve muhafazakârlığın Türk sağının tıpkı maddenin halleri gibi aynı fikriyatın farklı yansımaları olduğunu iddia etmektedir.⁷ Burada da, Bora’nın Türk sağı için yaptığı bu tahlile paralel bir şekilde kapsamlı ve tutarlı bir ideoloji olmaktan çok, çok katmanlı bir “zihinsel formasyon” olan ulusalcılık ele alınacak ve ulusalcılığın farklı bünyelerdeki farklı tezahürleri, onun sağcılık, milliyetçilik, Kemalizm ve sol halleri incelenerek nasıl bu farklı fikriyatların simbiozunun ulusalcılık amalgamını yarattığı ortaya konmaya çalışılacak.

ÜÇ KADEME ULUSALCILIK: İDEOLOJİK ÖNDERLİK VE TAKİPÇİLER

Bu çalışmada öncelikle, ulusalcılık, milliyetçilik ve Kemalizmden dikkatle ayrıştırılmaya çalışılacak. Ulusalcılık açıktır ki Kemalist bir düşünsel rezervuardan beslense ve onu var eden bu Kemalist kanallarsa da, hem çok karmaşık ve sentetik bir ideolojidir, hem de daha geniş bir zamansal aralığa yayılmış tarihsel kategoriler olan Kemalizm ve milliyetçilikle açıklanamayacak kadar girift ve bağlamı önceki on yıllara uzatılamayacak “güncel” ve “modern” bir ideolojidir. Aynı şekilde belli bir tarihsellik içinde, belli bir sosyal/siyasal/ekonomik yapının içinde oluşabilmiş, gelişebilmiştir. Ulusalcılık “bildiğimiz anlamda milliyetçilik” değil, amorf ve bu sebeple tanımlanmakta güçlük çekilen, “endişe” ve “teyakkuz”la dolup taşmış bir algı ve psikolojinin ideolojik yansımasıdır. Gerçi zaten milliyetçiliğin de çoğu zaman kendi başına anlamlı bir fenomen olmaktan çok farklı kaygıların, algı ve zihin biçimlerinin neticesi/ifadesi olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, bu konuda bu tarz başka herhangi bir çalışmanın yokluğunda “kısa bir giriş” olarak tasarlandıysa da yazılış sürecinde dallanıp budaklandı. Kısa bir çalışmada referans verilecek kaynakların yokluğunda hipotezlerin havada kalmaması için ister istemez birinci kaynaklar içinde boğulmak gerekti. Çalışma dallanıp budaklandıkça, standart bir Fransız/Anglosakson “giriş” kitabı formatında, ulusalcılık nedir, ne değildir, ne zaman doğdu, ne zaman gelişti gibi soruları sormakla beraber, aynı zamanda bu soruların cevap müsveddeleri üzerinden daha kuramsal bir analize ulaşmak çabasıındadır. Ulusalcılık üzerine hemen hemen hiçbir akademik literatürün olmaması, bu konuda monografilerin daha da sınırlı olması, bu

çalışmayı, akademik metodolojiye riayet etme kaygısına rağmen, akademik olarak sınırlamakta, birçok monografik çalışmalarla ölçülmesi ve sınanması gereken ve bu sebeple izlenim/gözlem olarak kalmaya mahkûm “saptamalara” dayanmak durumunda bırakmaktadır. Aynı şekilde, çalışmada, mesela “ulusalcı zihinsel kalıplar”ın en berrak tezahürleri olduğu düşünülebilecek ADD, ÇYDD, TGB gibi kurumsal yapılara bu çalışmada değinilerin ötesinde yoğunlaşılması gibi birçok eksiklik görülebilecektir. Akademik bir literatüre dayanma konusundaki sınırlılık çalışmanın metodolojisini de muğlaklaştırmaktadır. Örneğin, yukarıdakilerden daha ciddi bir sorun, ulusalcılığın operatif tanımı noktasında ortaya çıkmakta, bu çalışmada yapılan tanım ve kapsam sübjektif kalmaya mahkûm olmaktadır. Malumdur ki akademik literatür, Isaac Newton’un “devlerin sırtındaki cüce” metaforunda sarıh bir şekilde ortaya konduğu üzere, tartışmalar ve fikirsel ayrışmalar üzerinden, önceki metinlerin üzerinden gelişebilir ki bu çalışma ulusalcılığın henüz bir akademik nesne haline gelmediği bir ortamda bu imkândan faydalanamamaktadır. Bu sebeple, üslupsal zaatlardan da kaynaklanabilecek, haddini aşan ve yeterince desteklenememiş ifadeler için yazar özür diler ve mazur görülmesini rica eder.

Kuşkusuz ulusalcılığın tam olarak, ne zaman ortaya çıktığının “kesin” cevabı verilemez. Böyle bir saptama için öncelikle ulusalcılığın operatif bir tanımının sunulması gerekecektir ki; bu tanım her kişiye göre farklılıklar içerecektir. “Ulusalcılık”ın sadece içeriği değil niteliği de farklı farklı okunabilir. Ulusalcılık bir ideoloji, bir haletiruhiye, bir zihniyet, bir algı, bir paradigma olarak tanımlanabilir ve anlaşılabilir. “Ulusalcılık” akademik bir araştırma nesnesi olmadığından ortada herhangi bir uzlaşmış ulusalcılık tanımı yoktur.⁸ Ulusalcılık sadece övünme, ya da aşağılama tabiri/yaftası olarak (siyasi düzlemde) kullanılmaktadır. Burada ise ulusalcılık sadece bir “araştırma nesnesi” olarak incelenenecektir. Yazarın ulusalcılığa karşı siyasal yakınlığının/mesafeliliğinin derecesi (mümkün olduğunca) metne yansıtılmamaya çalışılacaktır. Yazarın ulusalcılık siyasal bir pozisyon olarak değil bir gerçeklik olarak ilgilendirmektedir. Ulusalcılık, olumsuz imalara sahip bir ideoloji/haletiruhiye olarak değil, liberalizm, sosyalizm gibi diğer ideolojiler gibi bir kategori olarak ele alınacaktır.

Bu kitapta ulusalcılık aynı anda hem bir siyasal proje, hem bir haletiruhiye, hem de bir ideoloji olarak kavramsallaştırıldı. Siyasi vizyonu/projesinin basitçe 1990'larda Türkiye müesses nizamını sarsan "ikili tehdit" Kürt kimliği ve İslama karşı köktenci bir restorasyon olan askeri/sivil bir Türkiye'ye "nizam verme çabası" olduğu söylenebilir. Bu "ikili tehdit" in de ötesinde, 2000'ler boyunca Ermeni soykırımı hayaletinin geri dönüşü, küreselleşme, ulus-devletin aşınması ve liberalleşme/demokratikleşme gibi süreçlere karşı sert bir cevap olarak belirdi. Bu projeyi tesis etmek için, 2008 ve 2009 boyunca *Taraf* gazetesine sızdırılan belgelerden anlaşıldığına göre 28 Şubat'ın ardından üniversitelerde, STK'larda, medyada kapsamlı bir örgütlenmeye gidilmiş ve bu süreçte yoğun bir ideolojik bombardımanda bulunulmuştur. Bu kitapta güneydoğudaki "kirli savaş"tan irticaya karşı örgütlenmeye kadar birçok temel boyutu olan ve "yüksek noktalar" da yönetilmiş bir "siyasi proje olarak ulusalcılık" a ve onun "örgütlülüğü" ne, gerek bu örgütlülüğün boyutlarının henüz bilinmemesi, gerekse de bu çalışmanın daha çok bir "ideoloji" yle ilgilenmesi sebebiyle girilmeyecektir. Bir "siyasi proje olarak ulusalcılık" "birinci kademe," ulusalcılığın ideolojisi ise "ikinci kademe" ulusalcılığı oluşturmaktadır. "İdeoloji olarak ulusalcılık" sert çekirdekli, keskin, giderek zenofobik ve etnisist hale gelmiş bir milliyetçiliği seküler duyarlılıktan türeyen bir otoriteryenizmle harmanlanmış bir zihinsel yapıdır. Ulusalcılık, belli bazı sosyal-siyasal önkabullerden hareketle en azından belli bir çerçevesi olan bir fikriyat olarak "ideoloji" yken, ulusalcılığın beklenmedik ölçüde kitleselleşmesi, bu kitlenin belli bir düşünsel kalıbı benimsemesinden çok belli bir haletiruhiye içine girmesi, bir ideolojinin etki alanına girmesi sürecidir ki bu süreç de "üçüncü kademe ulusalcılık" ı oluşturmaktadır. Kitleselleşmiş ulusalcılığın "hakiki ulusalcılık" tan farklı olarak bir tür "yansıma" olduğu düşünülmektedir. Haletiruhiye olarak ulusalcılık bir ideolojiden çok bir kültürel/sınıfsal sosyalizasyona ve belli bir kültürel/sınıfsal siyasallaşmaya tekabül eder. Bu iki farklı kategori kitap boyunca dikkatlice ayrıştırılmaya çalışılacaktır.⁹

Popüler ulusalcılık, bir ideolojiden çok bir haletiruhiye olduğundan; kendine özgü bir ahlakı ve değer yargıları bütünü ürettiği. Sadece "siyasal" la sınırlı bir "ruhsal durum" olmakla kalmayarak bireysel yaşamların

ta içine geçmiştir. Ulusalçılık bu süreçte orta sınıfta adeta moral bir değer haline gelmiştir. Bu bakımdan ulusalçılığın biricikliğini bu noktada aramak gerekir. Ulusalçılık öylesine bir zihinsel yapı/kalıptır ki sadece “siyasal” veya “sosyal” alanda kalmaz, hayatın her tarafına sızar. “Siyasi” olanla, “bireysel olan”ın kesin sınırlarının kalktığı modern dünyada bu belirsizlik içinde ulusalçılık bu bakımdan aşırı-politizasyondur denebilir. Ulusalçılık basit siyasal sorular değil çok daha derin kozmolojik sorular sormaktadır. Bu sebeple sadece siyasal alana hapsedilemez.¹⁰ Ancak eğer bu önerme doğruysa, belki de ilişkiyi tersinden kurmak gerekecektir. “Ulusalçılık” bazı ulusalçı propagandistlerin söylem analizlerinde bulabileceğimiz bir ideoloji/fikir değildir, tam aksine ulusalçılık çok daha bireysel var oluşlarla ilgili bir meseledir. Bu bireysel var oluşla ilgili kriz anı insanları ideolojik önderliğin altına girmeye sevk etmektedir. Özü oradadır. Bireysel endişelerin ve güvensizliklerin toplumsallaşmış ve siyasallaşmış tezahürüdür denebilir.” Ulusalçılık değer yargılarının yeniden tanımlanmasına kadar insanları sürükleyen genelleşmiş bir “paranoya”dır denebilir. Burada söz konusu olan ise bireysel var oluşlarla ilgili endişelerin, bir ideologlar kastı tarafından körüklenmesi ve kendi ideolojilerine tabi kılınması, manipüle edilmesidir. Elbette “paranoya” derken bir tarafta “sağlıklı düşünebilenler,” öte tarafta ise paranoidlerden bahsedilmemektedir. Tam aksine, “siyasal”ın önemli ve daimi bileşenlerinden biri olan paranoya bir “siyasal”a içkindir ve bir siyasi kategori olarak “olağan”dır.¹²

Yani ulusalçılığı ne bir ideoloji olarak düşünmek doğru olur, ne de onu bildik milliyetçilikle ilintilendirmek anlamlı olur. Ulusalçılık, Giddens’in¹³ Ulrich Beck’in¹⁴ ve diğerlerinin tasvir ettiği gibi modern dünyanın (ve Keynesyen sistemin) korunaklılığın çöktüğü bir dünyada insanların “durumlarını koruyabilme” psikolojileri içinde korunaklı ve kendilerini ait hissedebilecekleri bir kozmoloji sundu. Burada, kitlesel ulusalçılaşıma İslami/muhafazakâr Marksizan yorumu olan “orta sınıfların statülerini kaybetme endişeleri” üzerinden değil ama (kısmen bu boyutu da içeren bir şekilde) genel bir güvensizlik ruh halinin orta sınıfları, modern anlatıların tıkanmış bir dönemde defansifleşmesi olarak anlamlandırılmaktadır. Korkunun giderek hayatın merkezine yerleştiği (sağlık ve ölüm korkusu, gelecek kor-

kusu, kendinden tatminsizlik korkusu) bir dünyada” ulusalcılık bu bireysel korkuların siyasi yansıması oldu. Bu korku ve endişeler “milli” bir nitelik kazandı ve “milli prizmadan” okunur oldu. Bu dönemde küreselleşme ciddi bir güvensizlik ortamını tetiklerken, küreselleşme öncesi refah devletinin güvenceleri içinde belli bir yaşam garantisi olanlar bu süreçte (hem ekonomik, hem de psikolojik) hayat garantilerinin muğlaklaştığı bir ortamda “bildik, tanıdık, güven içinde hissedebildikleri” manevi bir sığınak arayışına girdiler ve bu sığınacağın içinde tüm “dış tehditler”i “dışarıda” bırakmak istediler. İşte böyle bir ortamda Türkiye ulus-devleti, onun organik ideolojisi Kemalizm ve kendilerine Kemalizmin taşıyıcısı rolü biçmiş ulusalcı ideolojik önderlik bu sığınak işlevini gördü. Bu birçok bakımdan insani, ama özellikle orta sınıf kaygılarından türemiş (popüler) ulusalcılık, bu zihinsel kozmolojiye nüfuz etmeden ve bu var oluşsal ve kişisel kaygılar anlamlandırılmadan, sığ ve siyasi bir zeminde anlaşılamaz.¹⁶ Söz konusu olan bir “moral panik” durumunda¹⁷ bireysel, ailevi kaygıların, bireysel psikolojik hallerin siyasallaşması ve/veya bireysel alandan siyasi alana çıkarken devralınan/itimat edilen/maruz kalınan siyasi muhayyileler tarafından manipülasyon olarak şekillendirilmesidir. Ulusalcılığın etki alanındaki bireylerin (özellikle laiklik endişeleriyle ilintili) siyasallaşmış “Türkiye tasavvurları” bizi “bireysel tasavvurları”nın siyasi alana (aracılar/brokerlar tarafından) yansıtılmış ifadeleridir.¹⁸

“Birinci kademe” ulusalcılığın yürütücüsü “askeri-siyasi kompleks”in altında, ikinci kademe ulusalcılık olarak bu yapıyla kısmen dirsek temasında, kısmen ise bu siyasi yapının altında ama ondan ayrı, Leninist örgütlenme şemasını ve doktrinini anımsatan bir tabirle burada “ideolojik önderlik” diyebileceğimiz bir kademededen bahsedebiliriz. Burada dikkatli bir ayırıştırma yapmak gerekmektedir. “İdeolojik önderlik” olarak tanımlayabileceğimiz, bir kısmı sosyalist soldan gelen (ve hâlâ öyle olmak iddiasında olan), bir kısmı anaakım ya da o kadar da anaakım olmayan milliyetçi kökenlerden gelen ve kendi ideolojik katılık ve uzlaşmaya kapalılıklarını (arttırarak) taşıyan “entelektüeller,” öteki tarafta ise temel siyasi oryantasyonu “zararsızlık,” “suya sabuna dokunmamazlık,” “kervana (*bandwagon*) katılmak” olan (üçüncü kademe ulusalcılık diyebileceğimiz) bir kitle söz konu-

sudur ki burada bu kitle “takipçiler” olarak isimlendirilecektir. Burada ulusalcılık bir ideoloji olarak ele alındığında, pek fazla toplumsala değmeyen, havada uçuşan ideolojik keskinlik olarak anlaşılmaktadır. Burada söz konusu olan sağ ve soldan gelenlerin entelektüel fantazyaları, yaratıcılıklarıdır. İlginç ve şaşırtıcı olan, bir toplumsallığı olmayan ve normalde toplumun anaakımına ulaşmayacağı düşünölebilecek bu katılımın kitleselleşmesi ve bir entelektüel pervasızlığın toplumu (ve özellikle orta sınıfları) etkisi altına alması, hatta zihinsel olarak dönüştürmesidir. Bu şekilde, geniş bir orta sınıf kitle adeta “ideolojik önderliğin” kendi fantazyasına boyun eğmiştir.

Burada “popöler ulusalcılığa,” her ne kadar yukarıda ulusalcılığa bir araştırma nesnesi olarak bakılacağı söylendiyse de, empatik bakılmaya çalışılacaktır. Popöler ulusalcılığın pervasız bir paranoya ve cinnet halinden öte, cari korku ve endişelerin (alınmış ideolojik/zihinsel donanımın önbelirlediği) bir ifadesi olduğu yukarıda ifade edilmişti. Burada ulusalcılık, akademik jargon ve makyaj altında yapılageldiği gibi dehümanize (insansızlaştırma) edilmemeye çalışılacaktır. Mesela bu kitapta anlaşılmaya çalışılacak ana sorulardan biri şudur: Niye kendi sosyal/kültürel kimlikleri açısından anlaşılır, makul ve hiç de temelsiz olmayan İslam/muhafazakârlık korkusu, kendi sosyal/kültürel kimlikleri açısından çok zor anlaşılabilir ve hatta açıklanamayacak bir Kürt düşmanlığına ve etnisist milliyetçiliğe yol açıvermektedir? Bu iki süreç arasında nasıl bir etkileşim vardır? Buradan da Marksizan bir bakış açısından bir tutarsızlık olarak kendi “sınıf çıkarlarına aykırı” bir küreselleşme ve ekonomik liberalleşme karşıtlığına varılmaktadır. Denildiği gibi bu paradoks ciddi ve kapsamlı bir açıklama gerektirmektedir. Ulusalcılık adeta bir “paket” olarak sunulmaktadır. Bu sebeple de bu “ideolojik paketi” benimseyenler bir pozitif geri besleme mekanizmasıyla radikalleşmekte, belli bir noktada duramamaktadır. Gerçekten de, bu irrasyonel radikalleşme açıklanması çok güç bir fenomen olarak gözükmektedir.

Ulusalcılık, takipçilerine bir zihinsel kod ve rehber sunmakta, böylece takipçileri onu sadece siyasi alanla sınırlamamakta, adeta gündelik yaşamlarında solumaktadır. Bu sanki orta sınıf sosyalleşmesinin ayrılmaz bir parçası, bir tür orta sınıf habitus’u haline gelmiştir.¹⁹ Hatta söylenmeli ki ortak paylaşılan haletiruhiye bu kültürel/sınıfta genel ve yerel seçimlerde,

Eylül 2010 referandumunda sandıklarda gözlemlenebilecek karşılıklı güler yüze dayalı bir manevi dayanışma/ortaklaşmayı getirmiştir. Ulusalcılık denen garabet²⁰ yazarın kendi sosyal/kültürel/sınıfsal kimliğine içkindir ve bu deneysel çalışma aslında bir nevi kendi var oluşunu anlamlandırma çabası ve kendisiyle hesaplaşma kaygısıdır. Yani popüler ulusalcılık yazara içkindir ve bu çalışmanın yazılış motivasyonu büyük ölçüde “kişisel”dir ve “ağıt” niteliği taşımaktadır. Yazarın “saha çalışması” kendi hayatıdır. Evi, ailesi, kendisi asosyal olmuşsa bile lise, üniversite arkadaşları yazarın “denekleri” olmuştur. Facebook ana sayfası bile yazarı oldukça zorlamaktadır. Yazarın oyunu kullandığı sandıkta 22 Temmuz seçimlerinde 238 geçerli oyun 161’ini CHP alırken, AKP 16 oy alabilmiştir.²¹ Akademik ve STK çevresi arkadaşları ise ancak tamamen başka bir çalışmanın denekleri olacak kadar bambaşka bir zihinsel evrenin insanlarıdır. Bu kitap zaten büyük ölçüde bireysel bir kaygı, üzüntü ve bir çaresizliğin ürünüdür. Yani yazar kendi yurdunda (kendi habitusunda) parya kalmıştır ve bu süreçten bu iyi insanlar adına sadece üzüntü duymaktadır. Bu iyi insanlara anlayışsız, yarılmalı ve haksızlık eden koca bir literatürden de (sosyalist sol, liberal sol, liberal, İslami, muhafazakâr vb.) rahatsızlık duymaktadır. Sola, İslami kesime ve Kürt hareketine gösterilen empatinin “progresif cenahlarda,” gazetecilik çalışmalarında ve akademik literatürde bu insanlara gösterilmemesinden de rahatsızdır. Daha da acısı, on yıla yayılan gençliğinde bu sürecin nasıl önce yavaş yavaş belirdiğini, sonra giderek büyüdüğünü ve her bir tarafını sarmaşık gibi sardığını tecrübe etmiştir. Adım adım ulusalcılaşmayı bizzat gündelik yaşamında hissetmiştir. Yazar ulusalcılık derken öncelikle bir ideolojik fantazyayı anlamaktadır. İkinci olarak ise bu ideolojik fantazyanın sarmaşıklarındaki kitlenin bu ideolojik fantazyaya bu kadar teşne olmasının somut koşullarından hareketle “orta sınıfın krizi”ni de “popüler ulusalcılık” olarak dikkate almaktadır (ve ikisini ayırtmaktadır).

Aynı şekilde kimin ulusalcı, kimin atipik ulusalcı, kimin ulusalcılığın çerperinde gezdiği tespit edilmeyecektir. Bir ulusalcılık dedektörlüğü, ulusalcılıkmetre ortada yoktur. Çünkü “tek ulusalcılık” yoktur. Ulusalcılık, aşağıda belirtileceği gibi çok farklı kaynaklar ve bu kaynakların çok farklı önkabullerinin (ortak düşmanlara karşı) bir araya gelmişliği ve ittifakı ol-

muştur. Söz konusu olan “ulusalcılık” değil “ulusalcılıklar” ve paylaşılan, ortak solunan zihinsel iklimdir. Sık sık yazarın da yaptığı hata kolayca (itham ve mahkûm edici bir yafta olarak) ulusalcılık payesini bonkörce sağa sola dağıtmak ve karmaşıklıkları, farklılıkları yok saymaktır. Günümüzde sağdan sola birçok söylem ve isim ulusalcılığın söylemsel hegemonyası altında bu söylemden etkilenmişlik içindedir. Böyle bir ortamda belki de ulusalcılığın kesin, ölçülebilir ve içine girilebilir ve çıkılabilir sınırları yoktur. Ulusalcılık daha çok bir ideolojik ve düşünsel iklimdir. Ancak yine de coğrafya ve tarih ders kitapları gibi ulusalcılığı kollara ayırmak gerekecek ve bazı ayrımlar sunulacaksa, sol-ulusalcılık, merkez ulusalcılık (ya da popüler ulusalcılık, anaakım ulusalcılık) ve sağ-ulusalcılık olarak üçlü bir ayrıma gidilebilir. Ancak yine de ulusalcılığın nirengi noktasının tüm sağ-sol ideolojik salınımları dışlayan siyasi proje olarak birinci kademe ulusalcılığın, askeri/devletçi ve seferberlik halinde millet tasavvuruna sahip bir üst çatısının da olduğu söylenmelidir.

Aynı şekilde burada “ulusalci” olarak “saptanılan” belli isimler seçilip onlar özel bir ihtimamla inceleme altına alınmış değildir. Her ulusalcı kendine özgüdür. Aynı şekilde herkesin Atatürk’ü kendinedir ve tek doğru hakiki Atatürk odur. Burada daha çok belli bir fikriyatın birçok insanı aynı şemsiye altına girmeye nasıl sevkettiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

Buradaki ulusalcılık tanımı açısından, ulusalcılığın ortaya çıkışı için önerilecek ikili tarihleme, Soğuk Savaşın bitimi ve 28 Şubat süreci olacaktır. Şöyle ki; Soğuk Savaşın bitmesinin ardından sosyalizmin “kurucu” bir iktidar projesi olmaktan çıkması ve solun ütopyasını yitirmesiyle sol, anti-Amerikanizmi üzerinden milliyetçiliğe ve devlete kapitüle oldu. Eşzamanlı olarak Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber Türkiye’nin bir ileri NATO garnizonu olmasından kaynaklanan fonksiyonu kadük kalınca, mevcut müesses nizamın taşıyıcı ideolojisi olarak Kemalizmle uluslararası sistemin işbirliği zayıfladı ve hatta çelişik hale geldi. Üstelik “Kemalist paradigma” bu dönemde Kürt ve İslam kaynaklı “ikili tehdit”le çok ciddi olarak karşı karşıya geldi.²² Solun ve Kemalizmin çözülme/bunalım dönemlerinde bu fikriyatlar halihazırdaki sağ milliyetçilikle bütünleştiler. Soğuk Savaş döneminde anlam kazanmış ve dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası anlamsızlaşmış sağ-

sol skalanın çökmesiyle tüm ideolojiler hercümerç olarak adına “ulusalcılık” diyebileceğimiz bir haletiruhiyenin ortak mimarları oldular. Ancak ulusalcılığı mümkün kılan, ona zemin hazırlayan koşullar Soğuk Savaşın bitimiyle oluşmuşsa da, ulusalcılığın “siyasi bir proje” olarak gürbüzleşmesi 28 Şubat sürecinde toplumun algılanan tehditlere karşı yeniden şekillendirilmesi projesiyle beraber mümkün oldu.

Kemalizmle ulusalcılık arasında kaçınılmaz bir devamlılık ilişkisi yoktur. Ulusalcılık Kemalizmin bir kriz anında ortaya çıkmış radikal bir sapmasıdır denebilir. Ancak bu “sapma”nın tarihsel Kemalizm ile ilişkisi çok sınırlıdır. Genel bir gözlem olarak, herhangi bir ideolojinin en radikal, en keskin yorumu; kendini bu ideolojinin pür, en gerçek, en saf hali olarak sunduğu için aynı fikriyatın daha mutedil yorumlarına/pratiklerine göre daha cazibeli bulunur ve aslında daha geniş bir yelpazenin sadece en ucunu oluştursa da, bir süre sonra pozisyonunun arkasında sıkı ve sağlam durulduğu için o ideolojinin kendisi, en berrak hali, en saf halindeki temsilcisi addedilir (ve diğer yorumları/pratikleri “ılımlı” versiyonları olarak görül-meye başlanır). Bu tür bir anlam kayması sadece o ideolojiye bağlananlar için değil, o ideolojiye dıştan bakıp anlamaya, yorumlamaya çalışanlar için de geçerlidir. Benzer şekilde ulusalcılık da bu tür bir sıkı ve inatçı bir keskinlikle kendini Kemalist/Atatürkçü lanse ettiği için kendini “en Kemalist,” “Kemalizmin pür hali” olarak sunabilmiş, bu imajı ikna edici kılmıştır. Oysaki, Kemalizmden ulusalcılığa lineer bir ilişki kuramayız. Ulusalcılık, Kemalist mitoslar ve semboller rezervuarından beslenmiş ama buradaki rezervuardan seçtikleri (doğal olarak) selektif olmuştur. Özetle, ulusalcılık Kemalizmin olası varyantlarından biridir ama “ta kendisi” değildir. Tarihsel bir evrimin değil, olsa olsa tarihsel bir “evrilememenin” neticesidir.

Zaten “Kemalizm” illa Atatürk referansıyla üretilebilecek bir ideoloji/paradigma değildir. Nasıl ki bir dönem, belli endişe, kaygı ve düşünsel yönelimler üzerinden sonradan adına bizim “Kemalizm” diyebileceğimiz bir fikirler ve refleksler demeti oluşturmuşsa, benzer şekilde, Atatürk referansından bağımsız olarak benzer endişe ve kaygıların benzer bir “sonuç” verebileceği söylenebilir ki bu durumun belli bir tarihsellikten türemesi ve Atatürk’e herhangi bir şekilde “kurucu” değer yüklenmesi gerekmekte-

dir. Ulusalçılık denilebilir ki belli bir tarihselliğe ve bağlamsallığa has korku ve endişeleri “Kemalizm,” “Atatürkçülük” ve “milliyetçilik” üzerinden meşrulaştırma, mutlaklaştırma ve ebedileştirme çabasıdır.

“Ulusalçılık”tan “olgunlaşmış” olarak, bu şekilde isimlendirilmiş bir ideoloji olarak bahsedilmek için 2000’lerin başını beklememiz gerekmektedir. Ancak kuşkusuz, “ulusalçılık” bu tarihte birden yepyeni bir içerikle ortaya çıkmış bir zihinsel yapı değildir. Aksine, son derece bildik, son derece eski bir fikriyattır. O kadar tanındıktır ki, ulusalçılığın bu boyutta bir patlamayla ortaya çıkmasının özgünlüğü yeterince farkedilmemiş, üzerinde düşünülmemiş ve yukarıda bahsedildiği gibi Kemalizmin ve milliyetçiliğin cıllanmış ve temelde ismi değişmiş bir devamı olarak görülebilmiştir.

Bu kitapta, öncelikle ulusalçılığın tarihöncesine değinilecek, ulusalçılığın tarihöncesiyle tarih sahnesine çıkışı arasında devamlılıklar, devamsızlıklar, kopuşlar ve modifikasyonlar belirlenmeye çalışılacaktır.

Ulusalçılık bir ideoloji olarak, bu kitap boyunca iddia edileceği ve gösterilmeye çalışılacağı gibi merkezci muhafazakâr/konformist Kemalizmin, (sağ) milliyetçiliğin ve solun (ve hatta biraz zorlamayla İslamcılığın) bir bileşkesidir. Bu söylemlerin düşünsel ve kavramsal cephaneliklerinden faydalanmış, kısmen bunların içinden türetilen söylemleri aynen devam ettirmiş, kısmen yeniden icat etmiş, tanımlamıştır. Bu meyanda, öncelikle ilk şok dalgaları olarak 1980’lere tarihleyebileceğimiz, 24 Ocak kararları sonrası Türkiye’nin hem ekonomik, hem sosyal/kültürel/siyasal bakımdan dünyaya kapalı bir ülke olmaktan, dünyaya hem ekonomik, hem de diğer bakımlardan daha açık ve daha bağlantılı bir ülkeye dönüşme sürecinin yarattığı şok, direniş ve “reaksiyon”²³ tartışılacak, ardından ulusalçılığın ikinci kademesi ideolojik önderlik, üçüncü kademesi takipçiler ve bu kademeleler arasındaki geçişlilikler ele alınacaktır.

KEMALİZMİN TÜKENMESİ VE ÖLÜMÜ

2000’lerin ilk on yılındaki “çılgın zamanlarda,” *Şu Çılgın Türkler, Bu Vatan Böyle Kurtuldu* gibi kitaplarla Atatürk’ün, Milli Mücadele “anlatısının” ve Kemalizmin “popülerleştiğini” gözlemledik. Kemalizm ve Milli Mücadele adeta “çok-satan” bir ticari metaya dönüştü. Oysa burada aslında

tam da bu eserlerle, bu yeni Kemalizm tefsirleriyle Kemalizmin sona erdiği iddia edilecektir. “Klasik/Tarihsel Kemalizm” adeta (“yeni zamanlar”da içine düştüğü tükenmişlik dolayısıyla) bu furyayla intihar etmeyi, ya da nevezuhur ulusalcılık tarafından öldürülmeyi kabullenmiştir denebilir.

Kuşkusuz Kemalizm hiçbir zaman tamamıyla tanımlanmış bir ideoloji olmamıştır. Tek parti döneminde farklı farklı pozisyonların aynı anda var olabildiğini görebilmekteyiz. “Tarihsel Kemalizm” ise aslında büyük ölçüde İsmet İnönü’nün çok partili rejime geçme kararı almasıyla beraber, daha önce devletin partisi olmak dışında ayrıksı ve kurumsallaşmış bir dünya görüşü olmamış CHP’nin bir devrim partisi olarak kendini demokratik arenada yeniden tanımlayarak, çok partili bir hayatta meşru bir parti olarak kendine yer bulma kaygısıyla ortaya çıkmıştır.²⁴ Böylece “orijinal Kemalizm”in dönüşerek tek parti döneminin bir devlet aygıtı olan bir partinin doktrini olmaktan çıkarak partiler sisteminde rekabet eden bir siyasal ideoloji olarak Türkiye’de demokrasiye geçiş sürecinde “icat edilmiştir” denebilir.²⁵

12 Haziran 1945 tarihli (sonradan Demokrat Partinin kurucuları olacak) Dörtlü Takririn imzacıları, CHP meclis grubuna verdikleri takrirlerinde “memleketi, ortaçağdan kalma birtakım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticaı kırmak maksadıyla 1925’ten sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere [sınırlamalara/kısıtlamalara] uğratıldığını biliyoruz. Lâkin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı” demektedirler.²⁶ Nitekim, kısa zamanda “Atatürk’ün ideali” gerçek olacak, Celal Bayar, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti başkanı sıfatıyla Ankara-Yenişehir Sümer Sokak’taki parti merkezinde verdiği ilk beyanatta “Kemalizm kemalini bulmuştur. Anayasamız geniş bir demokrasi ruhiyle tanzim edilmiştir”²⁷ diyecektir.

İşte bu süreçte, “Atatürk devrimciliği” tabirinden türetme olduğunu düşünebileceğimiz “Atatürkçülük” tabiri Demokrat Parti tarafından, bir nevi de İsmet İnönü’yü milli panteondan dışlamak amacıyla, çok partili demokrasiyi önceleyen ve içeren bir kavram olarak kullanıma sokulacaktır. “Atatürkçülük” tabiri ve Kemalizme göre daha ılıman çağrışımlarıyla bera-

ber (ve CHP'nin de 1953'te tüzüğünden Kemalizmi çıkartarak onu "Atatürk yolu"yla ikame etmesiyle²⁸), Kemalizmin "Soğuk Savaş Kemalizmi/Atatürkçülüğü" olarak yeniden icadını ve "orijinal Kemalizm" in izolasyonist karakterinin tasfiye edilerek Soğuk Savaş dünyasında diğer "sulh ve hürriyet aşığı bütün milletler"i²⁹ kapsayan Transatlantik ittifakına bağlılıkla özdeşleştirilmesini getirecektir.³⁰ Tek partili rejimden çok partili demokrasiye geçiş Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Transatlantik ittifakına dahil oluşuyla eşzamanlı gerçekleşmiştir. Zaten ilkinin büyük ölçüde ikincisinin bir neticesi olduğu söylenebilir. McCarthy çılgınlığıyla "start alan" Amerikan soğuk savaş jargonunun bir türevi (her ne kadar kronolojik olarak tam tersi olsa da) Türkiye müesses nizamının "Soğuk Savaş Kemalizmi" olarak zuhur etti. Kemalizmin "mütehakkim devlet" söylemi böylece uluslararası siyaset arenasında da bu şekilde yansımasını buldu. İç politikadaki muktedir siyaset öngören bir müesses nizamın dış politika tercihleri de bu şekilde uyumlu oldu denebilir.

Bu süreçte, nasıl Amerikan soğuk savaşçılığı ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki mücadeleyi moralize etmiş ve mücadeleyi "aydınlık" ile "karanlık" arasındaki çatışma olarak sunmuşsa, benzer şekilde Soğuk Savaş Kemalizmi de "milliyetçilik" in gereği olarak tarihsel düşman Ruslara karşı ve "ilericilik" in gereği olarak da "muassır medeniyet" in yanında saf tutmayı Atatürkçülükle özdeşleştirmiş, Türkiye'nin "batılılığı" ve "çağdaşlığı" bu şekilde tescillenmiştir. "Hürriyet âşığı Türk milleti," "Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejimini, hakiki bir demokrasi haline getirmeye azmetmiştir."³¹ "Türk milleti artık kurulmak üzere bulunan hür milletler camiasına, demokrasinin en güzel eserlerinden biri Anayasasını elinde tutarak, bunun hükümlerini tamamiyle tatbika muvaffak olmuş hür ve olgun bir millet sıfatıyla girecek ve insanlık ailesinde kendine düşecek bütün vazifeleri aynı olgunlukla yerine getirecektir."³²

Aynı şekilde "yurtta" konformizm öngören müesses nizamın uluslararası alanda ve "cihan" da da konformist bir tutumla 2. Dünya Savaşı sonrasının sadece komünist tehlikeye karşı değil, "dünya sulhünü ve medeniyetini tehdit eden"³³ anti-kolonyal mücadelelere karşı da Transatlantik ittifakına sıkı sıkıya bağlanmıştır. Atatürkçülüğün bir gerekliliğiymiş gibi algılanan Türkiye'nin NATO üyeliği 1960'lara, Johnson mektubuna kadar sor-

gulanmamıştır. Hatta iddia edilebilir ki Transatlantik ittifakının coşkun destekçisi DP bu süreci pekiştirmiştir. NATO üyeliği de bir nevi müesses nizamın sigorta işlevini görmüştür. Kemalizm de bu şekilde, geçmiş anti-empyralist ve anti-Batı mirasının sathileştirilmesiyle anaakım konformist bir içerik kazanmış, bir taraftan ABD'nin beklentileri doğrultusunda liberal bir piyasa ekonomisi ve çok partili demokrasi benimsenerek bu siyasi ve ekonomik pratikler Atatürkçülükle bağdaştırılmıştır, bir taraftan da sıkı bir anti-komünizmi yine Atatürk'ün ağzından uydurulan ve ilk kez Atatürk'ün el yazısı taklit edilerek 1947'de yayınlanan/uydurulan "Türk âleminin en büyük düşmanı komünistlik... her görüldüğü yerde ezilmelidir" gibi vecizelerle Atatürkçülüğün gereği olarak meşrulaştırmış ve tatbik etmiştir.

Demokrasiye geçişin ardından ortaya çıkan "tarihsel Kemalizm" ve bu dönemki CHP tek kelimeye indirgenecek olursa "ilericiliğin ve aydınlanmacılığın partisi" olarak konumlanmıştır. CHP bu dönemde muhafazakâr sağa karşı laikliğin devrimciliğin ve çağdaşlığın partisi olarak bir çok-partili demokrasi partisi olarak yeniden tanımlanmıştır. CHP'nin tek parti döneminde bu değerleri ne kadar temsil ettiğini Taha Parla ve Andrew Davison'ın kitaplarında yaptıkları gibi sorgulamak mümkündür.³⁴ Ancak bu iddianın doğruluğu ve yanlışlığından bağımsız olarak, demokrasi dönemine devredilen ve bu dönemde "icat edilen" bu ideolojinin algılanma biçimi bu ideolojinin takipçilerinin gözünde bu şekilde tecelli etmiştir.

Aslında bu dönemde altı ok arasında da yer alan devrimcilikten kastedilen ise "aydınlanmacılıkla" beraber, bir nevi statüko ve konformizmdir. Çünkü devrimler bir kere zaten 1930'lar itibarıyla tamamlandığından, yapılması gereken bu devrimlerin, kazanımların ve aydınlanmacı mirasın korunmasıdır. Yani bu dönemde Kemalizm/Atatürkçülük anaakım merkezçiliğin söylemi haline gelmiştir. Niyazi Berkes'e göre konformist "Atatürkçüler... [cumhuriyetin] ellinci yıldönümünün anlamını bir çoğunluk demokrasisi kurmanın yıldönümü olarak anlayanlar... Atatürkçülüğün devrimcilik ilkesini sürekli bir politik devrim koşulunun sürmesi düşünüyü ile konmuş bir ilke olarak göremezler."³⁵ "Modernliğin klasik döneminde" aslında eğitimle sosyal yükseliş tecrübe etmiş herkes bir nevi "doğal Atatürkçü/Kemalist" olmakta, bu tür bir formasyon "doğallaşmış" bir şekilde edinilmekteydi.

Modern eğitim aslında modernleşmeciliğin ve Soğuk Savaş muhafazakârlığının taşıyıcısı olan Atatürkçülüğü/Kemalizmi ikna edici bir şekilde kitleselleştirmiş ve doğallaştırmıştır. Aydınlanmacı sol/sol-Kemalist Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun acıyla yakındığı gibi bu dönemde (Velidedeoğlu'na göre) başarılmış olan; "kafalar öyle yıkanmalıydı ki, Türkiye'de her okumuş kişi kendisini gerçekten Atatürkçü sanmalı, fakat öte yandan... Batının özellikle Amerika'nın yardımı olmaksızın, ülkenin yaşayamayacağına inanmalıydı."³⁶

Atatürkçülüğün/Kemalizmin doğal takipçileri gözünde bu ideoloji tartışılabilir, karşı çıkılacak bir niteliğe de haiz değildi. Modernleşmeci paradigmayı edinmiş herkes gericiliğe karşı çağdaşlaşmaya inanmakta ve ülkesini sevmektedir. Ülkesi gelişmeli, kalkınmalı, "çağdaş" olmalıdır. Atatürkçü olmak aynı şekilde dudak bükülen sağcılığı ve solculuğu dışlamaktadır. Sağcılık ve solculuk anaakımdan sapmak demekken, Atatürkçülük ideolojik olmayı dışlamakta ve doğru yoldan ve vatanseverlikten sapmakla özdeşleştirilmektedir. Bir tür hâkim-paradigma, meta-ideolojydi. Bu şekilde, özellikle CHP içindeki 1960'lardaki büyük tepki uyandıran "ortanın solu" hareketinin ve gençlik içinde sağın ve solun ortaya çıkmasına kadar bu mekanizmayla sağcılık ve solculuk marjinalleştirilebiliyordu. Öyle ki 1965 yılında bu konsensüsün bozulmasına hayıflanılan Falih Rıfkı Atay "ben delikanlı iken sağcı, solcu yoktu... Her ne ise, şimdi sağcı ve solcumuz, vant-rilok vezninde ideologlarımız var" demektedir.³⁷

Bu cumhuriyet kuşaklarının "Atatürkçülük kiti," Atatürk'ün vatani işgalcilerden kurtardığını, ardından gericiлик ve yobazlıkla mücadele edip onları tasfiye ederek Türkiye'yi çağdaşlaştırdığını anlatmaktadır. Bu Atatürkçülük kitine göre, her ne kadar Atatürk'ü tam da yaptıklarından dolayı sevmeyenler olsa da ve Ticaniler Atatürk heykel ve büstlerine saldıracak kadar vandaldılar ama bu fikriyatlar marjinal, tarih tarafından mahkûm edilmiş ve "kötücül"dür. Bu ideolojik tutkal geniş ölçüde ve özellikle modernleşmenin ana hedef kitlesi ve tüketicisi olan orta sınıf düzeyinde kabul görmüştü. Atatürkçülük bir teori değil aksiyomdu ve herkes tarafından sahipleniliyor, sahiplenilmesi gerekiyordu. "Son günlerde İstanbul gazetelerinde münakaşa edilen mevzular arasına bir de Atatürk'ün mirası meselesi ilave

edildi... Onun mirası, bugünkü müstakıl Türk devleti ve mirasçısı ise yalnız ve yalnız Türk milletidir.”³⁸

Kuşkusuz tek bir Kemalizm hiçbir zaman olmamıştır. 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e herkesin kendi Kemalizmlerini ürettiğini ve yarıştırdığını söyleyebiliriz.³⁹ Aslında Atatürkçülük/Kemalizm ortak uzlaşının adıydı. Kemalizm ve Atatürk figürleri Türkiye’de en üst hegemonik söylem olarak başarıyla kurulmuştu. CHP içinde 1960’larda Atatürkçülüğten merkezçiliği anlayanlar ve solculuğu anlayanlar bir hegemonya savaşı verirken,⁴⁰ bu dönemde CHP duyarlılığından doğan ama ondan süreç içinde ayrılan 68 kuşağı da Atatürkçülüğü yeniden icat etti. Atatürkçülüğün çok partili rejime geçişin ardından “anaakım konsensüsü” olma niteliğini sorguladı. Bu kuşak için Atatürkçülük, statükocu değil aksine statükoya karşıydı, devrimciydi.

İlhan Selçuk Yön dergisinde 1966’da yayınladığı manifesto niteliğindeki ve adeta müstakbel ulusalcılığın “kurucu metni” olarak tanımlanabilecek “Gardrop Atatürkçülüğü” makalesinde açık bir şekilde “konformist Soğuk Savaş Atatürkçülüğünü/Kemalizmini” ve Atatürk’ün milli kurtuluş savaşını, Amerikan kapitalizmine ve emperyalizmine satmakta suçladığı “mezat memuru”nun “gardrop Atatürkçülüğünü” reddeder. Selçuk’a göre “Atatürk, kapitalizmin emperyalizminden vatani kurtarmak savaşının lideridir. Gardrop Atatürkçüleri ise Güney Afrika’dan Güneydoğu Asya’ya ve Güney Amerika’ya kadar kapitalizmin bütün sömürgelerinde bulunan Batı mukallidi maymunlardan farksızdılar.” İlhan Selçuk’a göre Atatürk bir anti-emperyalistken, “gardrop Atatürkçüsü” “Batının penceresinde maymun, komprador hizmetçisi kalem... İngiliz kumaşında, Fransız kravatında, İskoçya viskisinde, İtalyan şapkasında, Batı medeniyetini başlatıp bitiren zavallı”dır.”⁴¹

Ancak “resmi Atatürkçülük” elbette 68 kuşağını, Mustafa Kemal yürüyüşünün Atatürk’ünü dikkate almadı. Bu dönemde iki ayrı Atatürkçülük tefsirinin güç mücadelesini ise 9 Mart’ın önüne geçen 12 Mart kazandı. Aynı dönemde Bülent Ecevit CHP’yi solaştırmaya, en azından “merkezin solunda” konumlandırmaya çalışırken, bu durum CHP içinde büyük bir reaksiyon yaratacak ve “sağ Kemalist” de denebilecek, ama burada “merkezci Kemalist” denmesinin daha uygun olduğunun düşünüldüğü, CHP içinden

iki dalga halinde istifalar yaşanacak ve bu istifacılar CHP'nin sağında "yolumuz Atatürk'ün gösterdiği yoldur" diyerek 1967'de Güven Partisini, daha sonra iki grubun partilerinin birleşmeleri neticesinde 1973'te Cumhuriyetçi Güven Partisini kuracaklardır.⁴² Ardından 12 Eylül cuntası, önce CGP genel başkanı Turhan Feyzioğlu'nu başbakanlığa getirmeyi düşünmüşse de, süreç içinde Atatürkçülüğün CGP/geleneksel CHP muhafazakârı merkezci ve 68 sol/radikal tefsirlerinden ayrı, çok daha "sağ Kemalist" bir tefsir sunacaktır. 12 Eylül aynı zamanda Atatürkçülüğü daha önceki anayasalarda hiç olmadığı oranda anayasaya sokacak ve onu hem anayasallaştıracak, hem de kurumsallaştıracaktır.

Kemalizmin tükenmesinde ilginçtir ki 12 Eylül de çok önemli ve belirleyici bir rol oynadı. 27 Mayıs sonrası formüle edilmiş Kemalizm görece ilerici, görece demokrat, kısmen sola açık bir ideoloji ya da zihinsel amalgamdı. Kemalizm, bir nevi, bunun gerçekliğe bir tekabüliyeti olup olmadığından bağımsız olarak, ilericiliğe ve "aydınlanmacılığa" soyut bir çağrıydı. Oysaki, 12 Eylül Kemalizmi muhtemel bir evrimle sürecinden çekip alarak onu devlet tapınıcılığı olarak dondurdu. "Diğer düşünce akımlarının dümdüz edilmesinin doğurduğu manevi, kültürel boşlukta, her gün defalarca tekrarlanan bu resmi Atatürkçülük vaazı, bir yandan, Kemalist devrimin gerçek kazanımları ve mirasının, tarihteki yerinin düzgün ve rasyonel bir şekilde değerlendirilmesini önledi. Hatta ters yönde tepkilere yol açtı... Solun ezilmesiyle birlikte, Atatürkçülüğün (düşünsel planda) güçlenmesi değil, tersine zayıflamasının yarattığı büyük manevi boşluk... bıraktı."⁴³

Kemalizmin ve Atatürkçülüğün devlet korumasına ve dokunulmazlık altına alınması onu zaman içinde bir ideoloji olmaktan çıkardı ve devletperestlikten başka bir anlamı kalmadı. Ve 12 Eylül kendi karşıtlarını kendi imgesinde yeniden yarattı. 12 Eylül'ün düpedüz sağcı Kemalizm vurgusu, Kemalizmin sola ve "demokrat"lıkla 1970'lerdeki ilintisini kopararak unutmamasını sağladı. 12 Eylül'ün Kemalizmi yeniden yazması, evrensel anlamdaki sola Kemalizmin/Atatürkçülüğün tüm bağının kesilmesini getirirken; sola Atatürkçülük/Kemalizm üzerinden varmış birçok insanın bu kopuşta, ilk dürtünün ağır basarak sol/evrensel anlamdaki ilericilikten, demokratlıktan ricat ederek "ilk aşk"ının kollarına atılmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Yani geniş bir sol kitle hâlâ kendini “sol” tanımlamayı ve görmeyi sürdürürken Kemalizmin yeniden tanımlanması sürecinde Kemalizm referansıyla kendilerini 12 Eylül’ün yeni şablonuna uydurdular. Bu manada, 12 Eylül’ün sol bir kitleyi, paradoksal olarak, tam da solla Atatürkçülüğün tüm bağlarını kopartarak sağcılaştırmış olduğunu iddia etmek mümkün olabilir. Bu şekilde, örgütlü solun da çökertilmesiyle, 12 Eylül ardından Türkiye’de “sol” üzerinden bir “sağ” çıkabilmiştir. Bu şekilde, Mayıs 68 ile Eylül 80 birleşmiş, bütünleşmiş, kaynaşmış bir kitle olmuştur. Kemalizmin tükenişi ve yok oluşundan ise “ulusalcılık” doğdu. Konformist ve müteahhkim olan Kemalizm, anti-emperyalist ve bir öz-imge olarak “mazlum” ulusalcılığa dönüştü. İlhan Selçuk’un yukarıda üç cümlesi alıntılanan “Gardrop Atatürkçülüğü” yazısında en berrak anlatımını bulan “ulusalcılık” 12 Eylül’ün önünü açmasıyla tüm diğer alternatif Atatürkçülük yorumlarını ve algılarını marjinalize ederek kendini kitleselleştirebildi ve orta sınıfa dayatabildi.

Vasati demokrasiyi öngören ve hatta yücelten “geleneksel Kemalizm” Soğuk Savaş sonrasının “yeni demokrasi ve liberalizm” dünyasında sönmek durumunda kalacak ve ikinci cumhuriyet tartışmalarının akabinde, 28 Şubat süreciyle beraber “artık trajedi değil komedi (fars) olarak yeniden yeni koşullara göre icat edilmek durumunda kalacaktır. 2000’lerle beraber, gerek 2002’de başlayan AKP iktidarı, gerek AB süreci, gerek ABD’nin 11 Eylül sonrası yayılmacı politikaları ve akabindeki Irak işgali, gerek de süregiden Kürt sorunu ve PKK neticesinde, Kemalizm zenofobik, Batı-karşıtı ve etnisist bir ideoloji olarak yeniden tanımlanmakla kalmamış, aşırı ve marjinal bir hale getirilmiştir.

Bu “genç Kemalizm”e göre kaba bir şekilde özetlenirse; “Atatürk Milli Mücadelede gafil düşmana bir kere dersini vermişti ama su uyur düşman uyumaz. Yunan bir kez denize dökülmüştür ama Yunan’ın hâlâ Megalo Idea emeline bir şey olmamıştır. Atatürk Türk ulus-devletini kurarken tek bir millet yaratmak istemiştir ama hâlâ Türkiye’de etnik milliyetçilik yapan azınlıklar vardır. Türkiye’nin dört bir tarafı düşmanlarla çevrilidir. Kıbrıs elden gitmekte, Patrikhane tarihsel emellerini canlı tutmakta, içteki hainlerin aktif işbirliğiyle Türkiye yeniden işgal tehlikesiyle karşı karşıyadır.” Bu liste çok daha fazla uzatılabilir.

Bu iddia ve inançların hepsi Kemalizmden türetilabilir ve zaten bu unsurların hepsi “orijinal Kemalizm”de mündemiçtir. Hiçbir zaman tutarlı ve tamamen kapsayıcı bir ideoloji olarak formüle edilmemiş, daha çok yamalı bir paradigma olagelmış Kemalizden zenofobik, milliyetçi (ancak ilginçtir ki dış politikada defansif bir milliyetçilik olan Kemalizmin bu defansif milliyetçi boyutu üzerinde işlenerek yayılmacı bir hale dönüştürülmüştür) iddiasının aksine, muhafazakâr ve en önemlisi devletçi/devlet merkezli olan karakteristiklerinden bu söylemlerin hepsini türetmek mümkündür. Yani burada açık bir saptırmadan ve çarpıtmadan söz edilmiyor.

Ancak burada vurgulanması gereken kritik gelişme 2000’lerde Kemalizmin yeniden tanımlanması sürecinde Kemalizmin iki ana damarından onun “modernleşmeciliği/medeniyetçiliği/aydınlanmacılığı”nın tamamen tasfiye olmasıdır. Kemalist milliyetçiliğin, bu milliyetçiliğin aydınlanmacılığın içine yedirilmiş hali kadük kalınca, Kemalizm “seçkinci” niteliğini de yitirmiş, siyasetin yapılarının da değişmesinin bir gereği olarak, “seçkinci bir ideolojiden” “vülger bir ideoloji”ye dönüşmüştür.

Atatürk’ün ve Kemalizmin bu şekilde yeniden icat edilmesinde en önemli ve merkezi rolü sol-Kemalist ve sol tabanın oynadığı da söylenebilir. Kemalizmin salt anti-emperyalizme indirilmesi (henüz ulusalcılaşmış Kemalizmle solun belirgin bir şekilde birbirinden kopmamış olduğu geç 1990’larda) Kemalist sol tarafından sol saiklerle başlatıldıysa da uzun vadede sağcılaştı. Bu süreçte sadece Kemalizmi sol milliyetçilik ve anti-emperyalizm olarak anlayan sol ve geleneksel “Yön” çizgisi değil, solu, sosyal demokrasiyi “ilericilik” ve “çağdaşlık”la özdeşleştiren entelijansiya da aktif rol oynadı. Geleneksel olarak sosyal demokrat hareket etmiş birçok kamusal önder, siyasetçi ve taban da bu süreçte hızla dönüştü ve sosyal demokratiği tasfiye etti. Sosyal demokratlık ve adeta Türkiye konjonktüründe sosyal demokratiğe mündemiç soyut “çağdaşlık söylemi” kadük kaldı. Aslında hep var olagelmış sol/merkez Kemalist/Atatürkçü duruşun mutedil dozdaki ulus-devletçiliği ve yüzeysel demokratiği, küreselleşme ve ulus-devletlerin aşınma süreci karşısında bocalayıp frenin kontrolünü kaybettiğini ve “sürdürülebilir ulus-devletçilik”in tıkanıp yeni konjonktürde kendi kendini besleyen/radikalleştiren bir süreçle mantıksal sonuna ve *reductio ad absurdum*’una kadar gitmeye başladığını söyleyebiliriz.

Aynı şekilde bir nevi 1970'lerin CGP vizyonunun sürdürücüsü olan “merkezci Kemalizm” de, soyut “ilericilik” tasavvurunu, demokrasinin derinleşmesi sürecinde giderek radikal bir ulus-devletçiliğe dönüştürdü. Sonuçta ortaya çıkan, tarihsel Kemalizmin eski ideallerinin tepetaklak edilmesi oldu. Ortaya Kemalizm değil kaba bir ulus-devletçilik çıktı. Şüphesiz ki; “orijinal Kemalizm” katı bir ulus-devletçiliğe dayanmaktaysa da, söylemler ve ideolojiler tarihsel-mekânsal olarak üretilirler ve yukarıda bahsedildiği gibi aynı söylemin zaman içinde aynı kalması bir “aynılık”a işaret etmez. Yukarıda işaret edildiği gibi, 19. yüzyılın “Avrupa uyumu”nun çöküşünün ardından, yeni şartlara uyum sağlamak amacıyla şekillendirilmiş ve 1930’ların izolasyonist dünyasında olgunluğa erişmiş Kemalizm, Soğuk Savaşın başlaması ve (kapitalist) dünyanın izolasyonist değil “kontrollü açık” dünyasında kendini yeniden tanımlamış ve hem devlet, hem toplum nazarında bu haliyle kabul görmüş ve kendini yeniden “icat etmişti.”

Bundan öte, tarihsel Kemalizm içinde çok fazla bileşke barındıran bir nevi değerler koalisyonuydu. Çok farklı ve birbirleriyle her zaman eşgüdüm içinde olamayacak değerleri bir arada bulunduruyordu. Ulusalçılık fırtınasıyla beraber yaşanan ise Kemalizmin tarihsel evriminde vardığı veya varabileceği noktadan aniden keskin bir dümen kırışla başka bir noktaya çekilmesi, marjinalleştirilmesi ve Kemalizmi kendi monopolüne alması oldu. Aslında Kemalist, aydınlanmacı sol-Kemalist, aydınlanmacı Kemalist diyebileceğimiz ve CHP’nin (ama daha “öz” halde CGP’de) bir damarını oluşturan siyasi proje, öyle ya da böyle demokrasiyle oyunun kurallarını kendileri belirlemek gibi şartlarla zoraki barışlarını yapmıştı. Zaten kendinden menkul “demokrat”lığın gereği de olarak, vasatı bir demokrasi makbuldü ve arzu edilirdi. Ve en önemlisi bu “siyasi proje” kendinden menkul bir şekilde “çağdaştı.” Demokratlık çağdaş olmanın alametlerinden biriydi.

Ulusalçılık bombardımanıyla beraber (en berrak vücuda gelişini Cumhuriyetçi Güven Partisinde bulan ama daha aydınlanmacı sol Kemalist söylemde de mündemiç) bu dengeci söylemin tamamen çöktüğünü gördük.⁴⁴ Demokrasinin Kürt sorunu ve İslam sorunu karşısında “derinleşmesinin” kaçınılmazlaştığı bir süreçte, bu dengeci çizginin tutturulabilmesi mümkün olamadı. Aynı şekilde, Kemalizm bileşkesinin tek bir unsuruna

yüklenilince veya Kemalizm genel geçer bir paradigma olmaktan çıkartılıp kapsayıcı bir ideoloji haline dönüştürülmeye/icat edililmeye çalışılınca Kemalizm Frankenstein'ına dönüştü. "Geleneksel Kemalizm" diyebileceğimiz "çağdaşlık ve vasatı demokrasi" merkezli gelenek "ya ondansın ya bendensin" yaklaşımının keskinliği karşısında entelektüel bir donanımına sahip olmamasından ve kendi özgün duruşunu üretemediğinden olsa gerek, kendini tamamen teslim etmek durumunda kaldı. Kendi mantıksal ucuna giderek tuhaf bir şekilde kendi zıddına ulaştı. Geleneksel Kemalist paradigmanın Batıya karşı ikircikli pozisyonu, "AB'ye onurumuzla girelim" gibi orta yolculuklar, idareimaslahatlar çöktü ve azılı bir Avrupa-karşıtlığı, Batı-karşıtlığı gemi aızıya aldı ve bu muğlaklık bir "kesin çözüm"e kavuşturuldu. Böylece Atatürkçülük ambalajı altında, zenofobik sağ-milliyetçi ve anti-emperyalist solun söylemleri daha geniş kitlelere ve ironik olarak orta sınıfa yayılabildi. Burada Atatürk imgesi kritik bir işlev gördü. Atatürk bir fetva makamı haline getirilerek; "yaşasaydı o da böyle yapardı" argümanı üzerinden ikna edilen şehirli orta sınıf ciddi bir travmayla karşı karşıya kaldı ve Kemalizmin "medeniyetçi" tarafını gönüllü olarak tasfiye etti. "Kurtlar Vadisi" ile *Şu Çılgın Türkler* çakıştı.

Türklüğü, zamanında cumhuriyet balolarının fraklı ev sahibi Mustafa Kemal Paşa kurtarmıştı⁴⁵ ama bu sefer kurtarıcı olarak Polat Alemdar veya hempalarından medet umulur noktaya gelindi. Veli Küçük'ler, Kemal Keriñsiz'lerden "kurtarıcılık" beklendi, orta sınıfın efkânumumiyesinde on yıl önce dudak bükülecek figürler ve çevreler savunulur ve meşru görülür oldu. Çağlayan, Tandoğan ve Gündoğdu mitinglerine laiklik endişeleriyle gelenler kürsülerde haması/şoven milliyetçi (ve anti-emperyalist sosyalist) nutuklar dinlediler ve coşkuyla alkışladılar. Türk akademik literatürünün beylik ifadesiyle, "seçkinci Kemalizm" ve "seçkinci orta sınıf" böylece kendi silahlarını kullanan ve ne seçkinci, ne de entelektüalist olan, aksine anti-entelektüalist, hatta anti-elitist olduğu söylenebilecek yeni bir düşünsel formasyona/ideolojiye boyun eğdi. "Atatürkçülük" bu "söylemsel kayma" sürecinde her şeyi meşrulaştırma kapasitesi sebebiyle kritik bir işlev gördü. Kemalizm referansı bir "seçkincilik aksiyomu"ndan çıkarak televizyonlarda kaba saba bağırıp çağırانların eline geçti. "Liberal aydınlar"a (ya da "liboş-

lar”a) karşı anti-entelektüalist ve vülger bir üslup benimsediler.⁴⁶ Kemalizm bir “aydın düşmanlığı” ideolojisi haline geldi, vülgerleşti. Ayrık bir paradigma olmaktan çıkarak milliyetçiliğin/şovenizmin bir yaması haline düştü.⁴⁷ Orta sınıf zararsızlığı ve apolitikliği, milliyetçi-muhafazakâr söylem ve anti-emperyalist sol söylem birbirlerine dönüştü ve zaten bu üçü de birbirlerinden ayrıştırılamaz oldu.

Kemalizmin geleneksel söylemini, onun “medeniyetçilik” vurgusunu, kısmen paradoksal olarak anti-Kemalist olarak nitelendirilebilecek ve Kemalistlerce şiddetle itham edilen liberal çevrelerin üstlendiğini de iddia edebiliriz. Ancak Kemalizmin medeniyetçiliğini ve ilerlemeciliğini sahiplenen liberaller, kuşkusuz milliyetçi söylemi kullanmadıkları gibi aksine post-milliyetçi bir dil kullanmakta, ulus-devletçiliği reddetmektedirler. Yani Kemalizmin bir tarafını tamamen dışlamaktadırlar. İşte bu karmaşayı ve ikiliği, okul tarih ders kitaplarında okuduklarıyla anlamlandıramayan orta sınıf ise şizofrenik bir durumla karşı karşıya kaldı. Atatürk referansı üzerinden, adeta bir “sınıfsal ihanet” içinde kendi çıkar ve duyarlılıklarıyla ilişkisiz, ama aynı zamanda Kemalist orta sınıf kültüralizasyonu ve habitusuyla da ilgisiz bir ideolojik yapının ve “ideolojik önderlik”in arkasından sürüklendi ve böylece on yıllara dayalı ideolojik formasyonlarından ve kültüralizasyonlarından koptu. Cumhuriyet boyunca anaakım ve konformizm demek olan Kemalizm bu dönemde anaakım merkezçiliğin göbeğinden üretilmiş bir aşırılık haline gelmeye başladı ve ulusalcı best-seller *Şu Çılgın Türkler*’in sayısız baskı yapmasının gösterdiği gibi bu aşırılık kitleselleşti ve orta sınıflaştı.⁴⁸ Bu süreçte, Kemalizmin (ve sol milliyetçiliğin) intihar ettiğini ve kaba bir şoven ve zenofobik milliyetçiliğe dönüştüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bu durumun sebebi ise, Kemalist bir ideoloji/düşünce yaratarak/icat ederken sıkı sıkıya bağlı kalınan ulus-devlet dünyasının dönüşmesi ve dünyada özellikle demirperdenin çöküşünden sonraki yeni söylem ve bu söylemin üzerinde şekillenen yeni uluslararası dinamiklerin anlaşılammaması, kavranılamaması ve bu sebeple tıkanarak entelektüel bir çaresizlik içine düşülmesi olmuştur. Devrini tamamlayan Kemalizm içinden kendi başına yeni bir şey üretilemedi. Bu sebeple geleneksel Kemalizm takipçileri yeni

dünyayı anlamlandıramadıkları gibi tam da bu sebepten savunmacı ve dönüşümleri/değişimleri yok sayan, inkâr eden bir pozisyona kaydılar. Bu sebeple de en kolay ve hazır cevabı verenlerden, bu cevabı zaten hep ve kesin olarak vermiş olanlardan kendilerini ayırtıramayacak ve onlarla aynılaşacak bir duruma düştüler. “Geleneksel Kemalizm,” yeniyetme “genç Kemalizm”e boyun eğdi. Sonuç olarak, Kemalizm doğal ömrünü tamamlayarak öldü. Ulusalçılık fırtınasının ardından, nevezuhur Kemalizm tefsirlerinin tarihsel Kemalizmin evriminden çok Kemalizmin reddiyeleri olduğunu söylemek mümkündür. Hatta Kemalizmin tam da onu sahiplenenlerce katledildiğini bile bir metafor olarak dillendirmek mümkün olabilir. Bir modern çağ ideolojisi Kemalizm modern çağın bitimiyle tükendi ve öldü.

ULUSALCILIĞIN DOĞUŞU VE KIZILELMA KOALİSYONU

Kemalizm tükenirken, yeniden sağ ve solu aşan bir katı ideoloji olarak icadı “Kızılçılma koalisyonu” ile mümkün oldu. İlk kez Murat Yetkin’in önerisiyle Radikal gazetesi tarafından 2003 yılında bir gazete manşetinde isimlendirildiği (ve akabinde ilginç bir şekilde bu hareketin mensuplarınca benimsendiği) üzere⁴⁹ “Kızılçılma koalisyonu” şemsiyesi altında sağ ve solun, sadece çeşitli unsurlarının aynı refleks ve duyarlılıklardan hareketle birbirine yakınlaşması değil, tekleşmesi, birbirlerine entegre olması süreci 2000’lerin ilk yıllarında ulusalçılığın ve ulusalçılışmış Kemalizmin yükselişinin ana hattını oluşturdu. Bu süreç ulusalçılığın kaskatı devletçi kesildiği 2002 öncesi daha çok sağ ve solun bazı unsurlarının yakınlaşması olarak algılandı. Aslında bir bakıma sağ milliyetçiliğın yükselişı yeni bir şey değildi. Hatta çok değil 1999 yılında, MHP hiç beklenmedik bir oy oranıyla iktidar ortağı bile olmuştu. Ancak yeni olan ve “ulusalçılığın” bir kitlesel fikriyat olarak yükselmesinin altyapısını hazırlayan sol kökenli bir fikriyatın solun küçük dünyasından çıkarak kendi kendine dönüşmesi/mutasyona uğraması ve kitleselleşmesiydi. Aynı şekilde Kemalizmin düpedüz sağcı bir düşünce haline gelmesi de yeniydi.

Kökü çıkar/menfaat, sorun/mesele gibi ikiliklere kadar gidebilecek “ulusal” tabirinin siyasi dağarcığa girmesi, Soğuk Savaş sonrası küreselleşen kapitalizme karşı ulus-devletleri tanıyan ve hatta onları küresel kapita-

lizmin tahripkârlığına karşı olumlayan solun kimi unsurlarına dayanır. “Ulusçuluk,” öztürkçeci saiklerle daha önce de “milliyetçi” kelimesinin ikamesi olarak sol-Kemalistlerce özellikle Kemalizmin bu niteliği tanımlamak ve onu “sağ milliyetçilik”in olumsuz çağrışımlarından arı kılmak amacıyla yaygınca kullanılmıştır. Bu perspektifin en sarih anlatılarından birinde, Niyazi Berkes 1965’te Yön Yayınları’ndan çıkan “Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler” kitabında, Atatürk’ün ulusçuluğunu, “dilencilik milliyetçiliği” dediği sağcılıktan ayırarak yüceltir ve Kemalist ulusçuluğu Türk tarihinde önemli bir aşama olarak görür. Her ne kadar kitap boyunca bazen “ulusçuluk,” bazen de “milliyetçilik” denilse de ve bazen milliyetçilik olumlu/anti-emperyalist, bazen olumsuz/sağcı anlamlara gelebilmekteyken, “ulusçuluk” her seferinde olumlu ve ilerici-sol bir çağrışıma sahiptir.⁵⁰ Otuz yıl sonra Sina Akşin de “Atatürkçü dizgede... ulusçuluk sol ulusçuluktur... ve Türkiye’nin her alanda, örneğin insan hakları, müzik, bilim, teknoloji, edebiyat, bayındırlık, görsel sanatlar gibi alanlarda dünyanın en ileri ülkeleriyle boy ölçüşmesi, onların ölçütlerini benimsemesi demektir”⁵¹ şeklinde yazmaktadır. Ancak, “ulusçuluktan” farklı olarak “ulusalcılık”ın kullanıma girmesi 1990’ların ikinci yarısında başlar.

Atatürkçü Düşünce Derneğinin 1989’daki kuruluş manifestosunda Atatürk “Misak-ı Milli sınırları içinde ‘Türk’üm’ diyen herkesin Türk olduğu ölçütünü getirerek, ırkçılığı reddedip; yapıcı, olumlu ve çağdaş Türk Ulusalçılığını yaratarak, onu devletimizin temel ilkelerinden biri yapan... çağdaş devlet kurucusu”⁵² olarak tanımlanmaktadır. 1990 yılında “tarikatçılık Çankaya’ya tırmandı” diyen Atatürkçü Düşünce Derneği Başkanı Nejat Kaymaz, Atatürk’ün “özgürlük ve bağımsızlık bilinci olan ulusalcılık ilkesini harç diye” kullandığını söylemektedir.⁵³ Oktay Akbal, 1992’deki SHP İstanbul il başkanlığı seçimleri öncesi bir yazısında adı SHP İstanbul il başkanlığı için geçen Asaf Savaş Akat’ı eleştirerek, “dayanışmasız bir ulusalcılık olur mu?” diye sormakta, SHP’nin “yozlaştırılma girişimlerine” karşı SHP’nin aralarında ulusalcılığı da zikrettiği değerlerine tabanın sahip çıkacağını yazmaktadır.⁵⁴ Ancak bu tür kullanımlar muhtemelen uygun tabir olan “ulusçuluk”un bir türetmesi ve/veya galatı meşhuru gibi durmaktadır. En azından bu kullanımlar özel ve güçlü bir ideolojik yan anlam taşıma-

makta, açıkça CHP'nin altı okundan milliyetçiliğe referans verilmektedir. Hatta bu kullanımların "Atatürk'ü, yapıtlarını ve Atatürkçü düşüncüyü yıpratmak ve kötüye kullanmak amacıyla yapılan her tür kalkışmaya, söz ve eyleme gereken yanıtı vermek, olumsuzluk ve aykırılıkları gidermek" amacıyla kurulmuş ADD'nin 1993'te yürürlüğe giren tüzüğündeki "ulusal yaşamı geriye çekme çabalarından toplumu korumak"⁵⁵ gibi ifadelerde görülebileceği üzere "Türk dili hassasiyetiyle" kaleme alınan "Atatürkçü metinlerde" öztürkçe kelimeler kullanma kaygısı sonucu cümlelerin ve kelimelerin anlamsızlaşmasının ve keyfice kullanılmasının bir neticesi olduğunu düşünmemiz mümkündür. Ulusalçı/Ulusalçılık tabirinin daha güçlü yan anlamlar taşımasına ve kendi başına anlam kazanmasına ise 1990'ların ortalarında rastlamaktayız.

1987 yılında SHP MKYK'sında program tartışmaları sürerken "sol kanat" tarafından verilen "önsöz önerisi"nde "CHP'nin ulusalçı karakterine, 1960'lı yıllardan sonra demokrasiyi özümsemeye çalışan yapısına elbette sahibiz. Sahip çıkmadığımız, Recep Peker, Şükrü Kaya, Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu'dur"⁵⁶ denilirken CHP'nin reddedilen otoriteriyen geçmişine karşın CHP'nin sahip çıkılan "ulusalçı karakter"inden anlaşılan açıktır ki partinin anti-emperyalist vasfıdır. Bu anti-emperyalist tabirine daha "olgun" halinde 1990'ların ortalarında SHP'de "olağanüstü kurultay rüzgârları" sırasında rastlarız. Partide genel başkanlıktan kendi isteğiyle ayrılan ve fraksiyonları kendi şahsı altında bir arada tutabilmiş Erdal İnönü'nün ardından "partinin ruhu" için rekabet eden hiziplerden biri de "ulusal sol" grubudur. Tabiri, bu sefer belirgin bir şekilde daha güçlü ideolojik yan anlamlarla "ulusal sol" grubun önde gelenlerinden Nami Çağan kullanmakta, partideki ve "sol siyasetteki ulusalçı-küreselci ayrımını dikkate aldığı"⁵⁷ ifade etmekte ve özellikle Deniz Baykal'ın temsil ettiği daha merkezci "yeni sol"a karşı partide "ulusal sol"u hâkim kılmak istemektedir. Ancak "ulusal sol" grup partide yenilgiye uğrayacak, Çağan ise daha sonra "ulusal sol grupta birlikte hareket etikleri Prof. Mümtaz Soysal'ın Dışişleri Bakanlığı görevini kabul etmesine şaşıldığını belirte[cektir]."⁵⁸ Nitekim iki ay sonra, Nami Çağan, Cevdet Selvi, Tevfik Çavdar ve Erzan Erzurumoğlu'ndan oluşan "ulusal sol" grup partiden istifa etmek durumunda kalacaktır. Nami

Çağın istifaları açıkladıkları basın toplantısında “solda önemli bir ayrışma olduğunu” belirtirken, tarafları “ulusalcı sol ve uydu sol olarak nitelenmektedir.”⁵⁹

1995 Ocak SHP-CHP bütünleşme kurultayında Deniz Baykal ve Murat Karayalçın'ın yanı sıra “solu toparlayacak ve yeniden ayağa kaldıracak” bir isim olarak Mümtaz Soysal'ın adı da kendisi adaylığını açıklamasa da geçmekte, Mümtaz Soysal partide kendisine olan ilginin derecesini ölçmeye çalışmaktadır. Mümtaz Soysal, bir köşe yazarına göre partideki “Mülkiye marşındaki özgürlük ve bağımsızlık yanlısı ulusalcı ruh”u temsil ediyor görünmektedir.⁶⁰ Umduğu “konsensüsü” bulamayan Soysal aday olmayacaktır ama bir ay sonra Şahin Alpay “ulusalcı solun” yükselişine hayıflanarak değinecektir: “Ne yazık ki 1995 Türkiye'sinde ‘devrimci gençleri coşkullandıracak,’ ülkeyi ve ekonomiyi içine kapatacak, KİT'leri halkın sırtından yaşatmayı sürdürececek, Batıya meydan okuyup Saddam'larla ittifaka yönelecek, devletçi-milliyetçi, bence hayli ‘gerici’ bir zihniyet giderek azalan bir başarıyla, ama hâlâ kendini ‘sol’ diye yutturabiliyor... artık sosyal demokratlık taslamıyor, ‘ulusalcı sol’ anlayışında giderek bütünleşiyorlar.”⁶¹ Bu gelişmeyi endişe verici bulan Şahin Alpay sosyal demokratların “tesellisi”nin ise artık bir ayrışmanın kaçınılmaz hale gelmesi ve böylece sosyal demokrat siyasanın önünün açılmasının imkânı olduğunu yazmaktadır. Ancak bu süreç tam da sosyal demokrat seslerin iyice marjinalize olduğu bir dönem olacaktır. Her ne kadar bu dönemde kısa bir Hikmet Çetin arasından sonra CHP'nin başına geçen Deniz Baykal, 1998 “değişim kurultayında” Tony Blair'e özenerek fonda Ricky Martin müziği eşliğinde salona girerek partiyi “yeni sol” makyajla yenilemeye çalışmışsa da,⁶² 28 Şubat ikliminde parti hiziplerden temizlendikten sonra “ulusalcı” bir çizgiye evrilecek, böylece, 1990'ların partideki sosyal demokratlık tartışmaları birden kesilmek durumunda kalacaktır.

Aynı dönemde solun diğer partisi DSP'de Bülent Ecevit'in “ulusal sol” siyaseti yükseliştir.⁶³ DSP, Ecevit'in CHP'deki sol hiziplerin varlığına karşı partiyi her türlü hizipten ve daha sol eğilimlerden uzak tutmasıyla DSP'yi belirgin bir şekilde daha sol-milliyetçi bir çizgide tutmuştu. İşte o DSP 1990'lar boyunca düzenli olarak SHP-CHP'nin aleyhine solda oy taba-

nını yükseltmektedir. Nitekim 1999 yılında DSP % 22 ile birinci parti olacaktır. Şahin Alpay 1999 seçimlerinin iki galibinden birinin milliyetçi, diğerinin millici-ulusalcı olduğunu belirterek hayli endişe duymaktadır.⁶⁴ Sencer Ayata ise “MHP ile DSP’nin ulusalcı vurgularını aynı görmek yanlışır”⁶⁵ demektedir, solun “ulusalcılığı”nı olumsuz değer yüklü sağ-milliyetçilikten ayıştırmaktadır.

Bu dönemde ulusalcılık sosyalist solda da yükselen bir değerdir. Bu dönemde bu tabiri küreselleşme ve vahşi liberalizm çağında ulus-devleti önemseyen ve onun aşınmasını önlemeye çalışan sosyalistler de kendi duyarlılıklarını sağ milliyetçilikten ve onun tüm meşum çağrışımlarından ayırtırmak için kullanıma sokmuşlar ve hatta icat etmişlerdir Attila İlhan kendi tanımladığı “ideal vatansever”e çok mukaddesatçı duran “millilik” hasletini yüklememek için 1998’de şöyle yazmaktadır: “çağdaş ve ulusal olabilmek; ‘ıslahatçı’ değil, ‘inkılapçı’ olabilmek demektir; yani milletin ‘çağdaş’ kültür sentezini, ‘ulusallığından’ üretebilmek; üstelik, yalnız ve sadece kendi gücüne güvenip, dayanarak!” İlhan’a göre “Anadolu’da, ‘Kemalist’ Türkiye’nin seçimi ‘doğru’ zamanda, ‘doğru’ yerde, ‘doğru’ seçimdi: ‘Alafrangalık’ ya da ‘alaturkalık’ yerine; ‘çağdaşlık ve ulusallık!’”⁶⁶

“Ulusalcılar”a göre, ulusalcılığın milliyetçilikten farkı, milliyetçilerin duygusal ve hamasi saiklerle milletlerini öne koyarlarken, ulusalcılığın rasyonel olarak milli çıkarları gözetken ekonomist bir sağduyuculuk olmasıydı. Örneğin bu fikriyatı ilk gündeme sokan kanaat önderlerinden Mümtaz Soysal 1999’da şöyle yazmaktadır: “Şimdi, çare olarak hep IMF ve Dünya Bankası reçetelerini kabullenip şıp diye uygulamanın ulusalcılıkla ne ölçüde bağdaştığını sınama dönemidir. Bugüne kadar küresellik adına gözü kapalı izlenen Özalcı politikaların, ulusu ve ulusal devleti ne hale soktuğu gün gibi ortada. Ulusalcılık, gerçek dışı duygusallık yerine bir ulusun aklını kullanarak kendine ve varlıklarına sahip çıkması anlamında anlaşılmadığı sürece de bu böyle sürüp gidecek.”⁶⁷

Aslında, orijinal ifadesinde, “ulusalcılık” tabiri aslında milliyetçiliğin “yeni dile tercümesi” olan “ulusçuluk”tan, “ulusalcılık”ın bir hissiyatı değil, ulusal olanı öne koyma iddiasını ifade etmesiyle farklılaşır. “Ulus” ile “ulusal” birbirinden çok farklı anlamlara sahip iki apayrı kelimedir. “Ulus

yayın” yapan bir televizyon kanalı ulusçu bir yayın yapmamaktadır. Ancak “ulus” ile “ulusal” arasındaki ciddi ve temel anlam farkı zaman içinde sön- dü ve ince ayırım farkedilmez oldu. Böylece geriye, ulus kelimesinin cum- huriyette yeniden canlandırılan bir kelime olması ve Türkçe (Moğolca) ol- ması sebebiyle daha “laik” bir imgeye sahip olması kaldı.

Ancak, süreç içinde, özellikle 2002’de AKP’nin iktidara gelmesiyle, ulusalcılığın bu ayrıştırıcı tanımı ve rasyoneli sönecek ve milliyetçiliğin fark- lı bir isimlendirmesinden öte bir şey ifade etmez olacaktır. Bu dönemde ulu- salcılık tabiri ve sağ-sol farklılıkların sönüğü bir dönemde bu ittifakın “üst ismi” halinde işlevselleşerek yeniden icat edilecektir. Ulusalcılığın milliyet- çiliğe göre daha ikna edici bir rasyonalizasyona sahip olması, ulusalcılığı Kı- zıllema koalisyonunda da prestijli kılmış, sağ milliyetçilere entelektüel üs- tünlük kurabilmesini sağlamıştır. Sağ milliyetçiliğin vülgerliğine ve “saygın camia”da hakir görülmesine karşın, ulusalcılık kendini iyicil, saygıdeğer ve akılcı tanımlamış ve bu sebeple daha kapsayıcı olabilmıştır. Ancak, her ne kadar (ilk kullanılmaya başlandığı 1990’ların ikinci yarısında) Türk ulusalcı- lığı sol gelenekten çıkan bir benzeri gibi düşünülebilecek (özellikle Attila İl- han’da çok belirgin olan) anti-Amerikan ve anti-AB’ci bir söylemle ortaya çı- kan Fransız *suverainisme*’i (egemenlikçilik) ile kısmen örtüşen özellikler ta- şır gibi görünmektedir. Ancak Fransız *suverainisme* geleneksel sosyalizmin sosyal kaygılarını, önceliklerini ve gündemlerini de ulus-devletçi bir paradig- ma içinden kısmen yaşatan ve canlı tutmaya çalışan bir düşünce iken, ilginç- tir ki 2000’ler boyunca Türk ulusalcılığı tedrici olarak bünyesindeki sola da- ir malzeme ve cephaneyi tasfiye etmiş ve zaman içinde pür milliyetçi bir ka- raktere bürünerek kavramın ilk kullanıma girdiği orijinal anlamına göre “ulusalcılık” olmaktan çıkmıştır. Etimolojisi sol ulusalcılıktan başka sulara yelken açtı. Sınıfsallığı görelileştirmek yerine tamamen inkâr edecek nokta- ya geldi. Evrenselliğini her bakımdan suni kalan ve her şeyiyle Türkiye’yle bağlantılandırılan anti-empyrist söylemi dışında tamamen yitirdi.

Ulusalcılık kelimesinin etimolojik kaymasını sağlayan Kızıllema ko- alisyonunun mümkün olması için öncelikle dünyanın tek kutuplu olması şarttı. Alpaslan Türkeş 1994 yılında MHP kongresinde Nâzım Hikmet’ten mısralar okuyarak bir cenahta sembolik olarak adeta Soğuk Savaşı bitirirken,

aynı yıl Mümtaz Soysal Soğuk Savaş sonrası yeni dengeleri fark etmekte ve “kabul etmek gerekir ki, son yılların Türk sağı... sol düşünceyi ve tutumu çağrıştıran tepkiler sergilemektedir. Bu tepkileri, devrimci politikalara ya da yapısal değişikliklere çekebilmek ve sağlam temellere oturtmak, Türk solunun asla küçümsememesi gereken bir ödevdir”⁶⁸ demektedir.

Soğuk Savaşın bitişi tek kutuplu hale gelen dünyada (marjinal Küba ve Kuzey Kore dışında) sosyalizmin yaşayan ve ciddi bir alternatif oluşturan siyasal-iktisadi bir model olmasının sona ermesini getirdi ki; bu da bu kolisyon için başka bir gerekli şarttı. Bu sayede solun en azından bir kısmı için sosyalizm bu ideolojinin sonul neticesi ve canlı bir ideali olmaktan çıktı. En azından bu yönde umutlar oldukça zayıfladı. Sosyalizm hakiki manada bir alternatif olmaktan çıkınca sol var oluş nedenini pozitif değil negatif olarak yeniden kurmaya başladı; küreselleşme karşıtlığı da benzer bir dinamğin göstergesi olarak gelişti. Sol artık kendini projesinin ne olduğu ile değil, neye karşı olduğu ile ifade ediyordu. Ertuğrul Kürkçü’ye göre bazı kuşakları olsa bile, “Uğur Mumcu’lar... Özal’ın ve diğerlerinin planlarına karşı paranın toplum üzerindeki hâkimiyetini dengeleyecek bir araç olarak iktisadi devlet teşebbüslerini ileri sürdükleri nispette hâlâ muhaliflerdir.”⁶⁹ Anıl Çeçen’e göre “Soğuk Savaş döneminde “sosyalist blok bu tür anti-emperyalist savaşırlara destek veriyordu... Ne var ki, böylesine bir blok desteği ya da büyük devlet desteği artık yoktur. Emperyalist saldırılara karşı, ulusal devletlerin kendi kendilerini savunmaları söz konusudur.”⁷⁰ Bu süreçte, ulus-devletlere sahip çıkma refleksi gelişti. Mümtaz Soysal’a göre “(u)lus devletleri ortadan kaldırmak isteyen yeni emperyalizm, bu doğrultuda ulusal politikaların devre dışı kalması için yoğun baskılar yapmakta”⁷¹dir. “Bu seferin önündeki en büyük engel, yine Batı düşüncesinin bir ürünü olan ‘ulusal devlet’ oluyor. İnsanları küresel sömürünün robotlaştırılmış kurbanları olmaktan kurtaracak, ulusal çıkarları yabancı çıkarların üstünde tutacak... olan odur.”⁷² Alpaslan Işıklı’ya göre “(e)vensel düzeyde Keynesçiliği tahtından indirmek; ‘devleti küçültmek’ doğrultusunda çılgınlıklar atarak kamu girişimciliğine ve sosyal devlete karşı bir savaş başlatmış bulunan küreselleşmeciler, bu konuda da öncelikle Kemalizm ile Cumhuriyet ile hesaplaşmak ihtiyacını duyuyorlar.”⁷³ “Uluslararası sermaye, içine düştüğü

bunalımın sorumlusu olarak iki düşman belirlemiştir: demokrasi ve sosyal devlet!.. Küreselleşme ve Kemalizm arasındaki çelişki bu noktada düğümlenmektedir.”⁷⁴

Karşı olunanlar büyük ölçüde aynı kalsa da, sonuçta bu negatif muhteviyatı ulusalcılaşmış solu, milliyetçiliğin ve ulus-devletçiliğin kucağına düşmeye mahkûm kıldı. Zira sol artık somut ve cidden inanılan (ve gerçekleştirmesinden korkulan) bir programa sahip olmadığından sağ-milliyetçilerce ve Kemalist merkezce kendisi bizzatı bir tehdit olarak algılanmadı; aksine “ortak düşmanlar” karşı sağ-milliyetçilik ve Kemalist merkezcilik için faydalanılabilecek ve yanında taşınabilecek bir “yol arkadaşı” olarak görülebildi. Solun da muhtemelen geçmiş sol kökenleriyle devamlılık çizgisi içinde “ulusalcılık”ta bir çıkış ve umut bulduğunu düşünebiliriz.

Bu dönemde milliyetçi sağın kendisi de dönüştü. Milliyetçi sağın muhafazakâr tabanıyla pek örtüşmemesine rağmen Atatürk, Mete’den Alpaslan’a ve Fatih’e kadar Türk tarihinin muzaffer komutan ve başbuğlarına eklenilerek rahatça kullanılmaya başlandı. Bu çok yeni bir süreçti ve önce konjonktürel olarak başladığını söyleyebiliriz. Milliyetçi sağın belli bir kısmı, Atatürk’ü kendi savaştıkları odak ve değerlere düşmanlıkta önce müttefikleştirdi, sonra Atatürk’ün başka niteliklerini tırpanlayarak kendileriyle özdeşleştirdi. Bu süreçte milliyetçi sağın Kemalistleştiği ve modernist bir dil kullanmaya başladığı gözlemlenebilir. Her değer tarihte her an yeniden mana kazanır. 1970’lerdeki camileri ahıra dönüştüren, Osmanlı ve millet karşıtı Atatürk imgesi zamanın yeni düşmanlarına karşı yeniden hayal edilebildi.

Bu ortamda MHP’nin yayın organı Ortadoğu gazetesinin bir süre genel yayın yönetmenliğini yürütmüş Arslan Bulut Doğu Perinçek’le bir röportaj gerçekleştirecek, akabinde bu karşılıklı birbirini anlama çabasından etkilenen Attila İlhan’la Arslan Bulut kafalardaki “Berlin duvarlarını” yıkarak 1997 yılında “Divan Pastahanesinde saatlerce sohbet edecek”lerdir.⁷⁵ Arslan Bulut, Doğu Perinçek ve Attila İlhan ile röportaj-kitabının önsözünde, 1998’de okurlara ütöpik gelecek bir şekilde “Türk aydınları, artık sol-sağ gibi, faşist-komünist gibi, ülkücü-devrimci gibi, laik-antilaik gibi ayrımlara veya düşmanlıklara göre düşünmek ve Yeni Dünya Düzeni sahiplerinin

planlarına uygun hareket etmek zorunda değildir" diye yazmaktadır. "Sol-
da veya sağda hâlâ düşmanlık politikasını takip etmek isteyenler, en azın-
dan gaflet içindedir."⁷⁶ Bu yeni ittifak arayışı Türkiye'nin düşmanlarını o
kadar endişelendirmiştir ki; "bu düşünceye karşı, 'İslamcı-solcu ittifakı'nı
planlayıp üniversite gençliğini kullanarak Türkiye'yi istikrarsızlaştırma
operasyonlarından birini başlatanlar oldu."

İsmet Berkan 2004 yılında şaşırtıcı bulduğu nevezuhur bir olguya
dikkati çekerek "kendilerini 'ulusalcılar' diye tanımlayan bir grup ortaya
çıktı son dönemde"⁷⁷ demektedir, bu bahsettiği ulusalcıların "belki de... 'Kı-
zılma'nın öteki adı" olduğu şeklinde spekülasyon yapmaktadır. Hasan
Cemal de aynı yıl "içlerinde radikal solcusu da var, radikal sağcısı da. Ken-
dilerine Kemalist diyen de var, Ülkücü diyen de. İçlerinde 9 Martçı da var,
28 Şubatçı da... gönüllerde darbe yattırıyor. Bunun adı Kızılma koalisyo-
nu!"⁷⁸ diye endişeyle yazmaktadır. Ufak ufak başlayan temaslar olgunluğ-
na 2005 yılında varacak, adeta bir gövde gösterisi niteliğinde "Kızılma ko-
alisyonu" Lozan Anlaşmasının 82. yıldönümünde İsviçre'de Ermeni soykı-
rımına ilişkin geçen yasayı protesto için "Lozan 2005 Buluşması"nda bir
araya geldiğinde Vural Savaş, Doğu Perinçek, Yaşar Okuyan, Zekeriya Be-
yaz, Mehmet Gül kortejin başında yer alacaklardır.⁷⁹ Artık sağ açısından, so-
lun karşıt oldukları, solun dünya görüşünü ve muhteviyatını eksiksiz bir şe-
kilde tanımlamaktan çok uzaktı ve bu dünya görüşü artık bir tehdit içermek-
mekteydi.⁸⁰ 2007 cumhuriyet mitinglerinde Türkan Saylan, Tuncay Özkan,
Alpaslan Işıklı, Yaşar Okuyan, Süleyman Çelebi, hatta mitingde konser ve-
ren Bulutsuzluk Özlemi ve Edip Akbayram bir araya geldiğinde bu durum
ne İsmet Berkan'ı, ne de başkalarını şaşırtıyordu, ne de bu birlikteliği bir
"Kızılma koalisyonu" şeklinde görebilecek bir farklılık algılayıyordu. Ade-
ta beş yıl içinde anormal addedilen ve İsmet Berkan'ın daha önce "garip ya-
tak odası arkadaşlığı" olarak gördüğü bu olgu normalleşmişti.

Sağ ve solun bir araya gelmesi olarak lanse edilen "Kızılma koalis-
yonu"nu koalisyon olmaktan çıkarak bir "birlik" haline getiren ise sağ ve sol
kavramlarının zaman içinde düşerek "merkezci Kemalizm" in ya da "cum-
huriyet muhafazakârlığı"nın da bu koalisyonun merkezi haline gelmesi sü-
recidir. 12 Eylül'de Milliyet gazetesi muhabiri olarak Mamak Cezaevini ge-

zen ve koğuşların rahat koşullarını överek “sağcı, solcu, devrimci, ölkücü, akıncı aynı koğuşta aynı ortamda yaşıyor hem de kavgasız dövüşsüz”⁸¹ şeklinde yazan Emin Çölaşan başta olmak üzere cumhuriyet muhafazakârlığı da, Kemalizmin ölüümüyle beraber ulusalcılığın bir parçası haline gelecek, sağın ve solun orta sınıfa kapalı “entelijansiya”larının fikriyatlarını ve ideolojilerini cumhuriyet muhafazakârı merkezci orta sınıfa taşıması/yayması hasebiyle kritik bir işlev görecektir.

Buradan hareketle şu soruları sormak gereklidir; söylemsel düzeyde bu Kızıllema koalisyonu sürecinde yaşanan söylemsel etkileşimde iki kamp arasında ne tür transferler, benimsemeler ve ricatlar (*capitulation*) oldu? Yani bu “tuhaf ittifak”ta kim ne kazandı, kim ne kaybetti? Öncelikle söyleyebiliriz ki; toplumsal temsiliyeti çok sınırlı olan, hatta olmayan ulusalcı sol figürler kendilerine belli bir temsiliyet veya meşruiyet zemini sağladılar. Yani sol bir kimlik altında mesajlarını ulaştıramayacak bu ulusalcı “ideolojik önderlik” kendi mesajlarını kitlelere ulaştırabildiler. “Sol-ulusalcılık” ile hem daha orta sınıf, hem de geleneksel sağ kesimden kendilerine “taban” bulabildiler. Bu o kadar ironik bir noktaya geldi ki; her bakımdan “ulusalcı” bir miting olan Gündoğdu Cumhuriyet Mitingini sağ milliyetçi/faşist *Yeniçağ* gazetesi coşkuyla manşete taşıdı.⁸² Geniş, önemli ölçüde orta sınıf kitle önünde kürsüde kapitalizm ve emperyalizm lanetlendi. Bu bakımdan (sol-)ulusalcı ideolojik önderlik Türk toplumunun bir kısmıyla özdeşleşme imkânı buldu. Ulusalcı-sol jargon ve terminoloji belli bir miktarda bu ittifak vasıtası ve imkânıyla orta sınıfa ve sağ kesime de yayıldı.

Bu jargonun anahtar kelimesi kuşkusuz “anti-emperyalizm”di.⁸³ 1960’ların üçüncü dünyacı anti-emperyalist teorileri bu sayede milliyetçi kesimde ve hatta orta sınıfta kullanıma girdi.

Milliyetçilik konvansiyonel olarak bu tür emperyalist teorilere ihtiyaç duymaz ve uluslararası siyaseti Darwinist bir anlayışla, milletlerin diğeri milletlerle ezeli ve ebedi mücadelesi olarak görürken, bu etkileşim içinde Türk milliyetçiliğinin aslında bir tarafta ABD, bir tarafta Avrupa olmak üzere emperyalizme karşı mücadele verdiği söylemi, belli ve tamamen kapsayıcı bir çerçeve içinde teorize edildi. Türk milliyetçiliğı böylece sadece Türklüğün çabası bir mücadele olmaktan terfi ederek küresel bağlamda kritik bir anlam

ve önem kazanmış oldu. Ancak öte yandan antiemperyalist teori bu şekilde bir “milletler mücadelesi” içinde eritilerek manasını tamamen kaybetti. Anti-emperyalizm, kendi başına bir dinamik olmaktan çıkarak bir yan parça haline geldi. Ancak açıktı ki bu anti-emperyalist retorik her şeyi birden açıklayıcı kılması açısından çok işlevsel oldu. Bu yaklaşımda, zaten 1960’ların üçüncü dünyacı anti-emperyalizm teorilerinden de farklı olmayan bir şekilde, emperyalizmin iktisat-merkezliliği süreç içinde ikincilleştirildi ve kaybedildi, emperyalizmde iktisadi boyut siyasal boyuta bağımlı kılındı. Yani emperyalizm ancak (tıpkı milliyetçi tahayyülde olduğu gibi) ülkelerin ülkelerle mücadelesinde tezahür ediyordu. Uluslararası şirketler ise aslında emperyalist merkez devletlerin güdümünde olmaktan öteye gitmiyorlardı. Bu şekilde, emperyalizmin siyasallaştırılması ve siyasallaştırılmasının doğal neticesi olarak devletleştirilmesiyle yine bu mücadelede ana eksen, Türk devleti ile Türk devleti-olmayan zıtlığına (dikotomisine) indirgenmiş oldu.

“Emperyalizm - anti-emperyalizm” çelişkisinde tezat a priori “anti-emperyalist” tanımlanan Türkiye ile onun düşmanları arasında kuruldu. AB, ABD ve IMF, BM gibi küresel emperyal sistemin uzantılarının yanı sıra, Yunanistan, Ermeni diasporası gibi “düşmanlar” “emperyalizmin işbirlikçileri” olarak yeniden tanımlandılar. Özetle “emperyalizm” burada bir ezelileştirme/ebedileştirme/mutlaklaştırma mekanizması işlevi gördü. Mesele Kıbrıs’taki mesele basitçe Türk-Yunan gerginliği değildir. Mesele emperyalizmin “Kıbrıs Türklüğünü yutma çabası ve ona direniş”tir.

Böylece Türk devletinin kayıtsız şartsız savunuculuğu pozisyonuyla yeniden icat edilen (ki her yeniden tanımlama aslında bir icattır) anti-emperyalist içeriğiyle Kemalizm, Kızıllema koalisyonunun birbiriyle aslen çelişik olması gerektiği varsayılan bu iki kutbu birbirine zamladı. Her iki kampın da Kemalizmden anladıklarının oldukça farklı olmasına karşın, bu ittifak bir konstrüksiyon olarak değil, bir karşıtlık üzerinden, “öteki”lerin aynı olmasından kurulduğundan, bu kaçınılmaz uzlaşmazlık hem her iki kesimce de fark edilmedi, hem de “büyük şeytan”a karşı mücadele içinde ikincil boyutta kalan ve kalması gereken minör bir uzlaşmazlık olarak görüldü.

Bu yeniden formüle edilmiş Kemalizm bir karşıtlığa indirgenmişti. Atatürk’ün ne dediğinden çok nelere karşı olduğu keyfi ve selektif bir şekil-

de imal edilirken, Kemalizmin laik duyarlılığı bile bir noktadan sonra fazla meydana çıkarılmadı; zira Atatürk ve Milli Mücadele (ve halihazırdaki Batı emperyalizmine karşı direniş), Batı Haçlı emperyalizmine karşı verilmiş bir savaşa dönüştürülmüştü.⁸⁴ Çünkü burada bu bağlama çok ilginç üçüncü bir boyut eklenmişti; bu solcu üçüncü dünyacılık aynı zamanda İslamcılık ögesini de içermekteydi. Bu İslamcılık, inanç manasında kayıtsızlığı hat-ta inançsızlığı öngörenlerin milliyetçiliklerini ve Türklüklerini Müslümanlık üzerinden tahayyül etmeleri üzerinden neşet etmiştir. Batı emperyalizminin Türkiye devletine karşıtlığını ekonomik ve siyasal temelli açıklamalar yerine ezelleştirmesi ve ebedileştirmesi bakımından İslama anti-emperyalist teorizasyonda bir inanç olarak değil ama siyasal, stratejik ve merkezi bir mana yüklenmektedir. Bu sayede bir süre sonra İslami duyarlılıklar da ulusalcılaşma üstanlatısının altında kendine yer bulabilir oldu. Ancak söylenmeli ki; burada İslam bir stratejik yol arkadaşlığından çok öte, bu milliyetçi anti-emperyalist teorizasyonun, bu şekilde Carl Schmitt'çi anlamda düşmanlıkları mutlaklaştırmak anlamında, can damarını oluşturmaktadır. Türkiye'de anti-emperyalizm ortak paydası İslamcılığı, milliyetçiliği ve (ulusalcılaşmış olduğu kadar ulusalcılaşmamış) solu birbirlerine çok yaklaştırmaktadır.

Sonuç olarak ulusalcılık büyük ölçüde sosyalist teorizasyon ve jargonun milliyetçi damara enjekte edilmesiyle şekillenirken; metodolojisi ve terminolojisi sosyalist, mantıksal netice milliyetçi oldu. Sosyalist bileşenler devletçiliğin ve milliyetçiliğin hizmetine sunuldu. Böylece milliyetçiliğin temel paradoksu olan herkesin kendi milliyetinin diğer milliyetlere göre meşruiyet üstünlüğünün nereden kaynaklandığı sorunsalı İskender'in Gordion darbesiyle çözülmüş oldu.

Bu dönemdeki "Kızıl-elma koalisyonu" tabiri ise aslında 2005 itibarıyla kullanımdan düştü. Zira hem artık söz konusu olan bir "koalisyon" olmaktan çok bir bütünleşmeydi, hem de sağ-milliyetçiler bu yeni cephe arayışına yeterli destek ve ilgiyi göstermemişlerdi. Artık bir "Kızıl-elma koalisyonu" söz konusu değildir. Sadece sol ve merkezci iki ayaktan oluşan (ve bazı sağ kamusal isimlerin doğrudan ya da dolaylı destek verdiği) tek bir "ulusalcı doğru çizgi" vardır. Ulusalcılık tabiri yaygın kullanıma doksanların ikinci

yarısında girmiştir. Gazetelerde bir anahtar kelime taraması ise bu kelimenin 2004-2005 yıllarından itibaren yaygın kullanıma girdiğini ortaya koymaktadır.⁸⁵

Bu dönemde cumhuriyet muhafazakârlığı bu sol-ulusalcı entelijansiyaaya yoğun ilgi gösterdi ve bir nevi onların ideolojik önderliğini benimsedi. Tüm bu farklı formasyonlardan gelen cenahları orta noktada buluşturan Türk devleti yücelticiliğinin, Türk devletinin daimi haklılığını kırılmaz bir teorik bütünlük içinde açıklanır kılmasıyla tuhaf bir şekilde aslında anaakım merkezçiliğini temsil ve sembolize eden Kemalizm (her ne kadar pür anaakım merkezçiliği daha yumuşak tanımlı Atatürkçülük temsil etse ve Kemalizm bünyesinde anaakım için uygunsuz bazı unsurları bünyesinde barındırsa da) ve devletçilik, mobilize edici unsurlar olarak atın önüne koşuldu. Merkez radikal olurken, radikalizm merkez oldu. Merkez sağın geleneksel siyasi ideolojisi ve duruşu merkez sağın Türk siyasetinin merkezindeki konumunun aniden sona erişiyle beraber ortada bir “ideolojik vakum” doğdu ve bu “vakum” ulusalcılık tarafından dolduruldu. Yani başta “sağın ve solun belli unsurlarının zorlu birlikteliği” olarak algılanan süreç önceden öngörülemeyen bir şekilde bu süreçte, hem “sağ”ın, hem “sol”un iptal olmasını ve “radikal merkez”de erimelerini getirdi. Bir taraftan da bu unsurlar “merkez”i dönüştürmüş oldular. Sağ ve sol radikalizme karşı “zararsız anaakım/merkez” çöktü ve bizzat merkezin kendisi “zararlı” oldu. Peki, buraya nasıl gelindi? Belki kısaca, ulusalcılığın tarihöncesi denilebilecek dönemini ele alarak başlayabiliriz.

ULUSALCILIĞIN TARİHÖNCESİ

ÖZAL VE SONRASI

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik liberalleşme süreci, aslında 24 Ocak kararlarını alan siyasi irade AP olsa da, belki de abartılı bir şekilde, dönemin başbakanlık müsteşarı olan “Özal”la özdeşleşti. Özal, 1983'te başbakan olduğunda 1950'den beri (sivil ve askeri) kısa aralıklar haricinde iktidarda bulunan Türk sağının yeni lideri olmaktan öte, Türk sağının geleneğinden çok farklı ve yepyeni bir siyasi vizyonu temsil ediyordu.¹ Özal, 2000'lerde ulusalcılığın Deccal'i olduğu için ve bir bakıma ulusalcılık Özal'ın süreç içinde artarak rağbet gören “vizyon”una reaksiyon, adeta bir “restorasyon projesi” olarak doğduğundan Özal'ı kısaca tartışmak uygun olacaktır.

Özal bir taraftan 1983 seçimlerinde cuntanın hiç öngöremediği beklenmedik bir oy desteği alırken, aynı zamanda sadece 1983 seçimlerindeki icazetli rakipleri MDP ve HP'den değil 12 Eylül öncesinin siyasi partilerinden ve geleneklerinden de çok farklıydı. Ama kısa zamanda değişik kesimlerin ilginç bir şekilde birbirleriyle örtüşen saikleriyle bir “nefret imgesi”ne dönüştü. Kuşkusuz, benzer bir şeytanlaştırma, Türk sağının önceki liderlerine de, (özellikle Menderes'e) yöneltilmişse de Özal nefretolojisi birçok bakımdan Menderes ve Demirel nefretolojisinden farklılaşır ve onları aşar.

Tabii ki burada Özal nefretolojisi derken, Özal'ın 12 Eylül sonrası sağın 1980 öncesi temel isimlerinin hemen hemen hepsinin siyasi yasaklı olması sebebiyle, 12 Eylül'ün önünü açmasıyla sağın liderliğini ele geçirmesine merkez sağ geleneğinin tepkisi gibi şahsi ve hizipsel tepkiler değil,² Özal'ın şahsında sembolize edilen bir ideolojik temerküze yönelik nefretolojiden bahsedilmektedir.

Aslında 1980'lerin anti-Özal söylemleri bir bakıma ulusalcılığın anlam ve zihin dünyasının erken örnekleri olarak değerlendirilebilir. Özal, şahsında DPT'deyken “takunyali kardeş” olarak anılmasıyla ve 1977 MSP

adayı olmasıyla tescillenmiş bir İslami/İslamcı yönelimli muhafazakârlığı, koyu bir Amerikan taraftarlığı/hayranlığı, utangaç değil gururlu bir kapitalizm yüceltmesi ve girift ve kısmen birbirleriyle çelişik duran bu özellikleri meczettiği bu melez siyasi çizgisiyle geleneksel cumhuriyet muhafazakârı değerlere cepheden saldırıyı, bir meydan okuyuşu temsil ediyordu, adeta böyle bir saldırının vücuda gelmiş haliydi. Namaz kılınmayan “cumhuriyetin kobayı” bir memur ailesinden çıkan ve “beş vakit namaz kılmayı Teknik Üniversitede öğrenen”³ Özal “neticede ben, Allah’a kuvvetle inanmayı, toplumların sağlığında esaslı bir unsur olarak görüyorum. Dinin esaslarının da öğretilmesinde fayda olduğuna inanıyorum. Ama bu, yeniye karşı olmaya, dünyaya kapanmaya sebep olmamalı... Araştırma, düşünme ve tartışma eksilmemeli”⁴ demektedir. “Ben zenginleri severim,” “anayasayı bir kere delmekle bir şey olmaz,” “benim memurum işini bilir,” “bir koyar, üç alırız” gibi vecizeleri, şortla asker denetlemesi, otoyolda hız yapması gibi sıra dışı ve sağcı-muhafazakâr-anarşist tavırlarıyla farklı kesimlerde siyaseten konumlandırılması çok güç bir figür oldu.

Kuşkusuz Özal Türkiye’de ekonomik deregülasyonun mimarı olduğundan da, bir “ekonomik devrim” neticesinde bu dönüşümün tüm getirisi, götürüsü, sosyal, kültürel tahribatlarıyla özdeşleştirildi. Özellikle sol tarafından dünyadaki neo-liberal politikaların Türkiye şubesi olarak nitelendirildi,⁵ hatta Pinochet ile ilintilendirildi. Özal ekonomik dönüşümün özdeşleştirildiği isim olduğundan 1980’lerde çok farklı haklı ve haksız şekillerde eleştirildi, suçlandı, mahkûm edildi. Bunların dışında 12 Eylül’ün başbakan yardımcılarının olması ve 12 Eylül’ün hemen ardından (geleneksel partilerin yasaklı olduğu bir ortamda) iktidara gelmiş olması onun (özellikle solca) askeri darbeye özdeşleştirilmesini getirdi. Özal, önceki sağ liderlerden ister olumlu manada ele alınsın, ister olumsuz manada, çok daha tartışmalı bir kişilik olageldi.⁶ Burada bu eleştirilerin ve ithamların haklılığı, haksızlığı veya haklılık derecesiyle ilgilenmeden, getirilen bu eleştirilerin nasıl bir ideolojik yönelim/bagajın tezahür ve rasyonelleştirilmesi olduğu incelenecektir.

Özal, birçok dokunulamaz tabuyu ilk kez, derinlemesine bir tartışmaya girmeden, hatta kısmen pragmatizmi, kısmen de ortamın el verme-

mesi sebebiyle bundan da özel olarak sakınarak, lafzen de olsa tartışmaya açtı. Federasyondan, “Ermeni soykırımını tanırsak ne olur?” diye sormasına birçok tabu konuyu rahatlıkla telaffuz etmekten çekinmemesiyle⁷ Türkiye siyaset kültürü içinde benzersiz ve öncesizdi. Özal’a göre “bizdekiler bir şeye takılınca takılırlar.”⁸

Özal’ın bu üslubu, Türk sağı için de çok yeni ve şaşkınlık vericiydi. Her ne kadar, 1960 darbesi karıştılgından, bir tür “milli irade” söylemine dayalı “popülist demokrasi” üretmiş bile olsa, Türk sağı hiçbir zaman “cumhuriyetin temel değerleri”ni ve “devlet”i sorgulamamıştı. Aslında sorgulamak bir yana, “cumhuriyetin değerleri” (bu değerlerin sacayaklarından olan “dinin kamusal alandan çıkartılması” hariç) bizzat Türk sağının en temel değerleriyle örtüşmekteydi. Ulus-devletçilik ve tektip milletçilik zaten bizatihi “sağ” taleplerdi ve ismine “cumhuriyet sağcılığı” ve “popülist sağcılık” diyebileceğimiz bu iki algı zaten hassasiyetlerde hemfikir. Bu manada, Özal 1950 sonrasında alışılagelmiş sağ-sol ayrımını ve onun parametrelerini farklı bir zemine taşımaya yöneldi ki, bu çaba Türk sağı içinde de AKP’nin iktidara gelişiyle gözle görülür hale gelecek bir ayrışmayı tetikledi.

Özal bir nevi Türkiye sağında revizyonizm tartışmasının fitilini yakıtı. Özal’a göre “Süleyman Bey’in kafasının bir yerinde, hâlâ 1980 öncesinin şartları ve modeli var... Ekonomik refah onun ölçüsü, hâlâ ekmek... Evlere giren refahın, buzdolabı, bulaşık makinesi, renkli televizyonla ölçüldüğü yeni dünyayı, hâlâ bilmiyor.”⁹ “Süleyman Bey’in... siyasi nedenlerden doğan vizyon boşluğunu doldurması lazım... Geçmiş bilgilerle, bugünün meselelerini halledemez.”¹⁰ Revizyonist Özal kendini sağın ve solun aşıldığı, kavga dövüşün artık olmadığı yeni bir Türkiye’nin lideri olarak görmekte ve kendini “eski/ortodoks sağ”la ayırtırmaktadır. “Müzik yapanlar... dün akşam gittim seyrettim de öyle. Gençler heyecanlı. Neticede, daha çok okuyabilen, araştırabilen, münakaşa edebilen, kendine ayıracak vakti daha çok olan bir toplum geliyor. Sanatın ağırlığının arttığı, müzelerin çoğaldığı, kültürün daha fazla pay alacağı bir toplum olacak bu... Bakın müzik yapımcılarına soruyorum... ‘En fazla satan kasetler ne?’ diye... Eskiden arabeskti... Sezen Aksu 1-2 milyon satmış... Süleyman Bey bunları anlayamaz. Bunlar hayattan zevk alıyor, müziği, sporu seviyor.”¹¹

Bu süreç Türk sağıını da 1991 seçimleri öncesi Süleyman Demirel'in¹² "değiştim" sözünde ifadesini bulduğu üzere (TCK 141-142'nin kaldırılması, "Kürt realitesini tanımak" gibi) söylem değişikliğine ve değişime zorladı. Ancak, 1991'deki DYP'nin değişim rüzgârı iktidarda bir atımlık barut olarak kalacak, iktidarda devletçi bir parti olacaktır. Ancak sağda "Özal mirası" tartışılır ve merkez-sağ siyasanın hegemonik devletçi-muhafazakâr söyleminin arasında sağ-revizyonizm kıvılcımı çakılmış olacaktır ki 2002 bu sağ-revizyonizmin yeni bir ivmesi olacaktır.

Özal'ın, Türk sağıının olduğu kadar "Türk solu"nun da ezberini bozduğunu söylemek mümkündür. O zamana kadar Türkiye solunun tekeline olan (ve soyut düzeyde kalması bir sorun teşkil etmeyen) "demokrasi," "özgürlük" gibi kavramlar ilk kez bu dönemde sağıın lügatine girecek, sağda sağ bir dil içinden tartışılır, ifade edilebilir olacaktır. Yine ilginç olan, Özal'ın "dört başı mamur demokrat" olmamasıdır. Gerek aşikâr muhafazakârlığı, devleti belki bizatihi devlet olarak değil ama bir tür milletin temsilinin/ifadesinin adresi olarak, milletin yücelmesinin motoru olarak merkeze koyan ve hatta kutsayan, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasında eklektik ve keyfi bir tutum içinde olan ve zaten 12 Eylül'e karşı uyumcu olmuş Özal'ı, "klasik" anlamda ve şablona uygun olarak "demokrat" saymak kolay değildir. Ancak Batı-merkezli bir bakış açısından demokralığı ve liberalliği sorgulanabilecek Özal'ın efsunu da tam bu noktadadır. Özal bildik ve Batılı anlamda "demokrat" olsaydı kayda değer bir destek ve temsil imkânına sahip olamazdı. Özal Batılı demokrat ve liberal formasyonla, muhafazakâr ve "millî" hassasiyet ve değerlerle bir sentezini yapmış ve bu şekilde sağda ciddi bir destek ve karşılık görebilmiştir. Özal, son derece "sağcı" bir dünya görüşü ve değerler bütünü içinden öncesiz ve benzersiz demokratvari bir dil tutturmuş ve bu bakımdan hem sağ için, hem sol için nereye konulacağı belli olmayan bir figür olarak ortaya çıkıvermiştir.

İşte Özal'ın bu kimliği onu sol-kökenli sol-liberal entelijansiya açısından efsunlu kılacaktır. Hadi Uluengin'e göre "inançlı bir Müslüman kimliği sergileyen Özal, din-devlet ilişkisinde... devrim gerçekleştirdi... 'Laikperestlerin' şamatasına rağmen, Hac'ca giden, alenen namaz kılan, Kur'an okutan, Nakşibendi türbesini ziyaret eden ilk devlet adamı oldu...

ama aynı zat, eşiyile el ele dolaşan veya kızını özgür ilişkilerinde serbest bırakan hoşgörölü şahsiyetinden de taviz vermedi... Bütün meziyeti 'Hacı T.Ö.' yazmak olan kravatlı yobazlara meydan okudu."¹³ Çetin Altan "ilericiliği kimseye bırakmayanlar dahi, entelektüalizmin gereklerini yerine getirme sınavına yan çizip, karma economicilerin açtıkları sövgü kampanyalarıyla bütünleşmeyi Marksistlik göreviymiş gibi sundular" demektedir.¹⁴ Mehmet Altan da "sahte sola" ateş püskürmekte, " 'Özal'a kişisel düşmanlığı' ilericilik diye yutturmak, sadece 'değişim'i inkâr ile özdeş sayılan bir yanlışlık"tır demektedir.¹⁵

Özal'ın bu kendine has diliyle halkla da ayrı ve eşine rastlanmaz bir iletişim tutturduğunu gözlemleyebiliriz. Özal'ın "demokrat"tan çok "majör-iter" (çoğunlukçu) olduğu söylenebilir. Ancak majör-iterliği elbette onun sağcı muhayyilesinden türettiği demokratiğine çok hale getirmediğini, bu majör-iterliğinin popülizme ve dışlayıcılığa varmadığını da söylemek gerekir. Aksine, Özal, majör-iteye saygı gösterdiği sürece, özel ilişki kurduğu sol kökenli isimlerle ilişkisinde olduğu gibi, farklı düşüncelere, o farklı düşünceler bu muhataplığı kendi "sağcı haklılığını" tahkim ettiği ve bu düşünceler "sağcı majör-iteye" bir tehdit oluşturmadığı sürece (ve oluşturmayaacağına göre) özel değer atfediyordu.¹⁶ "İşte Çetin Altan'a, Cengiz Çandar'a bakın... Bizimle aynı felsefeyi savunuyorlar bugün... Bizimle eski kavgaları sürdürenler, düşüncedeki ve ekonomideki ihtilal çapında değişikliği anlayamayanlar... Hem Türkiye'yi, hem dünyayı anlamadıkları için, eski kavgalara devam ediyorlar."¹⁷

Özal'ın bir başka özgün tarafı, o zamana kadarki elitlerde yaygın olan halka ve millete güvensizlik ve küçümseme eğilimlerine ve eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğünden dolayı demokrasiyi ve özgürlükleri özümseyemeyeceği önkabullerine karşın, "halk"a ve "millet'e (Türk sağının "millet'e yüklediği anlam çerçevesinde) güvenildiğinde, milletin varsayılanın aksine demokrat, çoğulcu ve özgürlükçü olabileceğine inancı ve vurgusuydu. Özal "millete inanmak" kavramını özellikle vurgularken, yaygın "vesayetçi" Kemalist varsayımı da oldukça sarstı. Özal'a göre, "millet" sadece ekonomik açılım değil sosyal ve kültürel açılım da istiyordu. Aslında bunu istemeyenler düşünülenin aksine kendilerini millettten daha ileri olduğu zehabına sahip statükocu seçkinlerdir. Ekonomik bir determinizme ya-

kın duran Özal, sosyal dönüşümün anahtarı ve motorunun ekonomi olduğunu düşünüyordu. Ona göre, ekonomik açılım kültürel ve sosyal açılımı ve dönüşümü de kaçınılmaz olarak beraberinde getirecek ve bu da cumhuriyetin temel projesi Batılılaşmayı perçinlemekle kalmayacak, aynı zamanda kitleler tarafından içselleştirilerek benimsenmesini getirecekti. Halk, düşünüldüğünün aksine aslında gayet açık fikirli ve değişime eğilimliydi ki Özal'ın karmaşık kişiliği zaten bu iddianın canlı örneği idi.¹⁸

Özal'a göre halkın bu potansiyelini açığa çıkartacak olan Kemalizmin ve cumhuriyetin öngördüğünün aksine siyasi mühendislikte değil, ekonomik liberalleşme süreciydi. Yani, Özal'ı önceki sağcı siyasetçilerden farklı ve cumhuriyet muhafazakârı elitlerin gözünde rahatsız edici kılan onun bu şekilde, Kemalist paradigmaya alternatif ve büyük ölçüde onu iptal edici bir siyasal/ekonomik proje önermesiydi. Aslında, Özal da birçok bakımdan "cumhuriyetçi"ydi. Cumhuriyetin dünyaya açık, dünyaya karşı güçlü duran Türkiye projesi Özal'ı heyecanlandırıyordu. Özal'a göre "bürokratlar Atatürkçü değil İnönücüdür... statükocudur."¹⁹ Kendini Atatürk'ün vizyonu ile özdeşleştiren Özal'a göre "İsmet İnönü, bir nevi, son Osmanlı paşasıdır... Atatürk ise, statükoyu değiştirmeye çalışan bir reformcudur hep." Özal, heyecandan öte, bu "büyük Türkiye rüyası" için bir eylem planı ve "vizyon" sunmaktadır. Bu eylem planının ve "vizyonunun" benzersizliği kafalarda soru işaretleri ve bilinmeye duyulan bir endişe yaratıyordu.

Bu bakımdan Özal nefretolojisi, klasik CHP geleneğinden gelen, sağ- küçük görme tavrından farklılaşır. En basitinden, Özal CHP geleneğinin uzun süredir benimsediği sağ-karşıtlığındaki sağın temel karakteristikleri olarak gördüğü birçok özellikten sapar. Bu bakımdan Özal'a yönelik üretilen karşıtlık Menderes ve Demirel'in AP'ye karşı kullanılan söylem olmaz. Belki de, Özal'la cebelleşmekteki en büyük zorluk, Özal'ın CHP geleneğinin kendinden emin ve mağrur bir şekilde o zamana kadar sahiplendiği değerlere sahip çıkarken, daha önceki on yıllardan farklı olarak sola karşı mahcup ve kendine güvensiz değil, aksine sola ve CHP geleneğine karşı mütehakim ve küçümseyici bir tavra sahip olmasıydı. Özal öncesinde, solun ve Kemalizmin sağ/muhafazakâr kesime karşı, sağ kesim tarafından da kabullenilmiş bir "psikolojik üstünlüğü" vardı. Bu bakımdan Türk sağ- so-

la karşı bir aşağılık kompleksini içselleştirmişti. Özal'ın "dik duruşuyla" bu algıyı tam tersine çevirdiğini iddia etmek mümkündür. Özal'a göre, "sol" ve Kemalistler dünyadan kopuk, Türkiye'nin sınırları içine kapalı ve bu küçük dünyalarında yaşayan çağdışı insanlardır. Özal'a göre solculara "‘ihracat yapalım’ dersiniz... ‘Türkiye’nin ihracat yapacak sanayisi yok’ derler.”²⁰ “Yabancı sermaye... ‘aman gelmesin, gelip bizi bir nev’i sömürecek, bizi bitirecek’ diyenler gazetelerinde hâlâ o yazıları, o türküyü söyleyenler köşelerinde duruyor”durlar” ama artık ciddiye alınmıyorlardır. Buna karşın, Özal'a göre, “transformasyon”u özümsemiş, bir “vizyon” sahibi insanlar ise dünyayla iletişim içinde, dünyanın ve çağın nereye gittiğini çok özlü bir şekilde görebilmekte, laf değil “icraat” üretmekteydiler.

Özal'ın tekniğe eğilimi, bilgisayar kullanırken görüntülenmeyi sevmesi sadece “teknisyenlik yüceltmesini” değil aynı zamanda soyut değil somuta büründürülmüş bir “entelektüel meydan okuma”ydı. “Video yerine ‘lazer-disc’ var... plak yerine compact-disc’... Arşivler ‘compact-disc’lere girdi artık... Kim bilir daha neler çıkacak?”²¹ Özal'ın bu bakımdan sadece “ekonomik” değil aynı zamanda “entelektüel” bir meydan okumayı da sembolize ettiği söylenebilir. Bu mağrur ve mütecaviz addedilen meydan okumanın (ki daha sofistike ve “sol” hali “ikinci cumhuriyetçilik” olacaktır) ise sol-Kemalist ve Kemalist cenahın cumhuriyet muhafazakârı bir refleksle yeni bir “köklere dönüşü,” “restorasyon”u tetiklediği söylenebilir. Özal, bu algıya göre Atatürk dönemine yüklenen mazbutluk, alturizm [diğerkâmlık/özgeçilik], dayanışmacılık gibi değerlerin ve cumhuriyet ütopyasının inkârı ve bu ütopyaya yönelik bir (neo-liberal) saldırının ifadesidir.

Benzer şekilde, Özal cahil halk/kültürlü seçkinler dikotomisini [ikileşimini/zıtlığını] bire bir almakta ancak bir “büyülü dokunuşla” üstünlük hiyerarşisini tam tersine çevirmekteydi. Hakir görülen halkta bir “hikmet” keşfediyor ve aslında “entelektüel” gözüken Türk seçkinlerinin dışı açılma sürecinde uluslararası düzeydeki “çapsızlığının” ve “kofluğunun” ortaya çıkışını gözlüyordu. Özal'a göre, “entelektüellerin” muhafazakârlığına ve zihinlerinin (yeniliklere) kapalılığına karşın ise halk açık fikirli ve dünyaya açılma taraftarıydı. Özal'ın “ifşa” etmeyi sevdiği gerçeklik, hakir görülen halkın aslında dünyaya açıkken kendilerine entelektüel tekel kurmuş seç-

kinicilerin her türlü tartışmaya zihnen kapalı halde körelmiş durumları ve değişen, gelişen dünyada çağdışı kalmış olmalarıydı. Özal'a göre bunların "bazıları solcu, bazıları cumhuriyet muhafazakârı geçirir... Aslında bunların hiçbirisi, kendi aklına güvenmez... Başkalarına karşı ya kompleks duyar... veya başkalarının peşinden giderler."²³

Özal, yukarıda zikredildiği gibi farklı "hassasiyetleri" aynı zamanda tahrik etti. Özal'ın kişiliği ve tam nereye nasıl konumlandırılacağı bilinemeyen "sağ revizyonizmi," ulusalcılığın gelişmesinde önemli unsurlardan birini oluşturduğu söylenebilir. Kuşkusuz, şu da eklenmeli ki; Özal'ın şahsı, zaten küresel ve ulusal bazı dinamiklerin de tetiklemesiyle ortaya çıkan ve zaten 24 Ocak kararlarıyla beraber geri dönülemez bir yola girmiş Türkiye'de elbette yüzde yüz bağımsız bir aktör (*agent*) değildi. Ancak yine de, bu dönüşümün siyasi yürütücüsü mesela eğer 12 Eylül darbesi olmasaydı da Süleyman Demirel veya başka bir merkez-sağ politikacı olsaydı belki bu süreç farklılıklar gösterebilecekti. Bu demek değildir ki; Özal Türkiye'yi kendi iktidar olmasaydı girmeyecek bir doğrultuya sokmuştur. Ancak şu söylenebilir ki; Özal'ın karmaşık kişiliği bu sürecin ironik bir tezahürüdür.

Yani Özal, bu süreçten bağımsız olarak şahsından daha öte bir sürecin sevilen/nefret edilen, küçümsenen/hayranlık duyulan figürü oldu.²⁴ Ayşe Ayata'ya göre, Özal "işbitiricilik" ve "köşeyi dönme" gibi "belli bir tür bireycilik anlayışlarıyla... yeni bir insan tipi"ne²⁵ tekabül ederken, özellikle geleneksel Atatürkçü entelijansiya için arabeskin, ahlaki yozlaşmanın, "kıroluğun," "kültürel filistinizm" in (avamiliğin) sembolü, daha doğrusu tüm bu süreçlerin siyasi tezahürü ve vücuda gelmiş hali oldu. 1987 tarihli Muhsin Bey filmi, tam bu dönemde Ali Nazik'lerin yükselişini ve Muhsin Bey'lerin değer yargıları, ilkeleri ve dürüstlükleriyle deklase olmalarını anlatarak on yılın ve Türk sinemasının en iyi filmlerinden biri oldu. Bekir Coşkun Sabah gazetesinde Özal ailesi (ya da hanedanı) hakkında yazdığı ve büyük sansasyon koparan "Hasbahçe'de Sonbahar" yazı dizisinde "görgüsüzlük" ile "zenginlik"i cumhuriyet muhafazakârı açıdan mahkûm edecektir. Aynı anda hem safahatı, hem de Özal ve temsil ettiği zihniyetin "cumhuriyetle ve cumhuriyet değerleriyle" tezatlığını bütünleştiren (ve siyasi ve ahlaki yozlukları birleştiren/birbirine dönüştürülebilir ki-

lan) “hanedan” metaforunu, Özal karşıtı söylem bolca tüketecek ve zengin çağrışımlarından istifade edecektir. Nevzat Bölügiray’a göre Özal’ın 1983’te seçilmesiyle “Semranım papatyalarıyla, ‘Lale Devri’ni yaşıyor... hanedan-saltanat dönemi hortluyor... tüm aile bireyleri... ancak, Arap şeyhliklerinde ya da Marcos’lu Filipinler’de görülen şekilde, gösterişli bir yaşam sürmekte”ydiler.²⁶

Emre Kongar’a göre, Özal’ın “teşvik ve istismar ettiği, Türkiye’ye yerleştirmeye çalıştığı ahlak düzeni işte sadece parayı en yüce değer gören düzendir.”²⁷ Attila İlhan’a göre Özal’la beraber “ ‘sistem’in [emperyalizmin] aradığı, ‘mesele çıkarmayacak,’ onun verdiği ile yetinecek ‘tüketici’ tipi”²⁸ oluşturulmuş, yuppileri ve “hayatını tüketmek üzere kurmuş ‘köşe dönücüler” bu dönemde tanıdığımızdır. Giderek cumhuriyet muhafazakârlığının ve merkezci Kemalizmin ikon isimlerinden ve kanaat önderlerinden olacak Emin Çölaşan için ise Özal dönemi papatyaların ve “yüzlerce, binlerce iş bitirici, yağcı, balcı, tokatçı, vurguncu”²⁹ların dönemidir. Çölaşan “sahi kimdi o Turgut?”³⁰ diye sormakta, “(b)aşımıza bir Özal hanedanı türemiştii. Semra, Ahmet, Zeynep, Efe... Ve çevrelerini kuşatan yağcılar, yalakalar. Önlerinde diz çöken, ellerini öpen koskoca işadamları, hanedanı hediye yağmuruna tutan papatyalar... Hasbahçe geceleri, dış gezilerdeki rezillikler... Bir gazeteci olarak bu olayları hep tiksinererek izledim. Midem bulanıyordu, içimden kusmak geliyordu. 1989 yılında *Turgut Nereden Koşuyor* kitabını yazdım. Yayınevinden net 270 bin adet kitabın parasını aldım. Bir daha kırılması mümkün olmayan bir satış rekoruydu” şeklinde yazarak kendi için olduğu kadar cumhuriyet muhafazakârı geniş bir kitlenin nasıl bir Özal dönemi imgelemine sahip olduğunu sarıh bir şekilde ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde sosyalist sol için de Özal kapitalizmin, liberalizmin ve Türk muhafazakâr sağının tüm olumsuz değerlerini şahsında mezcetmekteydi. Özal sadece 24 Ocak kararlarının ve dolayısıyla kapitalizme ve emperyalizme tam teslimiyetin bir numaralı sorumlusu ve palazlanmış kapitalizmin küstah yüzü, sadece “12 Eylül sonrasının özel koşullarında, genel olarak emeğe karşı olan ekonomi politikalarının... sürdürücüsü”³² değil, aynı zamanda 12 Eylül değerleri ve (apolitik) kültürünün bir numaralı taşıyıcısıdır. “Eylülist rejim Türkiye insanını sersemletmeyi amaçladı... ANAP ser-

semletilmiş bir toplumun hükümetidir.”³³ Uğur Mumcu’ya göre ise ANAP “12 Eylül askeri yönetiminin turfanda ürünü arabesk liberal”³⁴ bir partidir.

Sosyalist sol Türkiye kapitalizminde ve egemen sisteminde ve emperyalizme bağlanma sürecinde Özal’ın bir milat olduğunda hemfikirdir. Melih Pekdemir’e göre Özal bir nevi “sağın Atatürk”üdür.³⁵ Özal, sadece ekonomik anlamda değil her bakımdan Türkiye’yi dünyaya açar ve dönüştürürken, aslında modernist bir perspektiften anlaşılamayacak, hatta çelişkili bulunacak bir süreci ve bu süreç merkezinde dönecek gerilimi tetikledi ve muhtemelen tüm cumhuriyet tarihinin kendine en çok (olumlu ya da olumsuz) değer yüklenen siyasetçisi oldu.³⁶ Özal 1993’teki ölümünün ardından da uzun süre hayaletiyle Türkiye’yi etkilemeyi sürdürdü. Yine Pekdemir’in Özal’ın ölümünden birkaç ay sonra endişeyle söylediği gibi; “Özal’ın ölüsü, dirisinden daha etkili olacak gibi görünüyor”dur.³⁷

SOSYAL DEMOKRASİNİN YÜKSELEMESİ VE ÇÖKÜŞÜ

1980’ler SHP’si, Türkiye sosyal demokrasisi açısından benzersiz bir “deneysel” dönem geçirmiş, ancak bu deney büyük bir başarısızlıkla neticelenmiştir. 12 Eylül doğrudan solu hedef alırken, CHP’yi ve Bülent Ecevit’i de 1970’lerin sağ-sol çatışmasının bir tarafı gördüğünden, partiyi sakıncalı bulacak ve böylece “Atatürk’ün partisi”ni kuruluşundan 58 yıl sonra 16 Ekim 1981’de kapatacaktır. Ordunun CHP’ye bu denli müşfik olmayan tutumu, 1980’lerde kaçınılmaz yeni bir yönelimi ya da yeni bir yönelim çabasını tetiklemiştir. Bu dönemde, özellikle 12 Eylül’ün “güdümlü merkez sol” projesi olan HP başarısız olacak, SODEP’le birleşerek SHP içinde eriyecektir.

1972’de İsmet İnönü’ye karşı CHP genel başkanı seçilen Bülent Ecevit, 1960’ların “ortanın solu”nu partide iktidara taşıdığı anda Ecevit’in “kendi soluna açık” “demokratik sol”u CHP içinde şiddetli tepkilere maruz kalmış, 1960’larda İsmet İnönü ve Bülent Ecevit’in CHP’yi herhangi bir şekilde sol-sağ spektrumunda konumlandırma çabası bizzat, CHP’yi Atatürk’ün yolunda bir ideoloji-üstü ve ideoloji-dışı bir parti olarak gören CHP’nin müesses nizamı (*establishment*) tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Kemal Satır önderliğindeki “bağımsız halkçılar” daha önceden ayrılmış Turhan Feyzioğlu grubuyla kısa bir Cumhuriyetçi Parti (CP) deneyi-

minin ardından birleşmişlerse de, parti içinde de Ecevit'in çizgisinden rahatsız olan geniş bir kitle kalmıştı. Ecevit partideki derin muhalefetten kurtulmak için 12 Eylül sonrası CHP hareketinden ve bu geleneğin yeni oluşum çabalarından kendini koparacak ve yeni bir parti tasarlamaya karar verecektir.³⁸ Bu yeni partinin, Ecevit'in önemli siyasi ve ideolojik anlamlar yüklediği "demokratik sol" adı aslında sosyal demokrat tabirinden bile cüretkâr duruyordu. Ancak, Ecevit'in yeni partisine bu ismi vermesi aslında onun "sosyal demokrat" tabirini reddetmesinden kaynaklanıyordu. Marksist geleneğin zaman içinde kapitalizm-içi reformizme dönüşmesi anlamındaki sosyal demokrasinin, Marksist ve sınıfsal çelişkileri veri almasına karşın, Ecevit'e göre Türkiye'nin kendi tarihselliğinde Türkiye solu sınıf çatışmaları henüz ortaya çıkmadan Kemalizm içinden türemiştir ve bu sebeple Türkiye solunun misyonu sınıfsal çatışmaları önlemektir. Ecevit'in bu şekilde "sosyal demokrat" tabirini reddetmesi ve kendini özenle ondan ayırtırması bu isme yüklenen negatif çağrışımların ve uyandırdığı teyakkuzun ekstrem bir örneğini oluşturduğu söylenebilir. Zira Bülent Ecevit'in 1975'te CHP'yi "Sosyalist Enternasyonal"e sokması da büyük gürültü koparmıştır.³⁹ Türkiye'de solun 1917'den sonra zuhur etmesinden dolayı Bolşevik devriminin ardından Avrupa sosyalist parti ve geleneklerinde yaşanana benzer bir ayrışma ve kopuş süreci yaşanmamış, aksine "sosyalizm" ve "komünizm" iki farklı siyasal gelenek olarak değil birbiriyle örtüşen kavramlar olarak kurgulanmıştır; bu durum ve kavram kargaşası demokratik sosyalist ve akabinde "sosyal demokrat alan"ın gelişmesine engel olmuştur.

1980'lerde ise sosyal demokrat fobisi geride kalmış gözükmektedir. Bu dönemde sosyal demokrat teoriyi tartışan "sosyal demokrasi nedir, ne değildir?" kitapları üst üste çıkmaktadır.⁴⁰ 20'li yaşlarını sosyalist hareketlerde geçiren kuşak 12 Eylül sonrası sosyalist solun örgütlenmesinin mümkün olmamasından dolayı yarı-zorunluluktan, yarı orta yaşlılığa erişmekten sosyal demokrat (ve legal) siyasete yönelmişti.⁴¹ Sosyalist solun 12 Eylül ile tasfiye edilmesinin ardından "sosyal demokrat" tabiri artık sadece "sınıf uzlaşmacılığıyla" özdeşleştirilen bir kaypaklığı ifade etmemekte, pekâlâ "ilerici" bir odak olarak sahiplenilebilmektedir.⁴² 1970'lerin sosyalistleri, 1980'lerde orta yaşlara ulaşır ve 1970'lerin sol-sağ şiddet sarmalından

uzaklaşırken, “sosyal demokratlık” sadece fiili bir durum değil, aynı zamanda entelektüel ve ideolojik anlamda da saygın ve meşru bir siyasi pozisyona dönüşmektedir. 1980’lerin SHP’si bu manada Türkiye’nin ilk sosyal demokrat partisi olma eşliğine gelmiş partisidir.⁴³

Yukarıda da bahsedildiği gibi bu dönüşüm çabasını mümkün kılan temel faktör, 12 Eylül darbesiyle “rejimin” CHP’yi değil kayırmak, aksine kendinin soluyla dolaylı ve somut sempati bağları sebebiyle “sakıncalı” görmesi ve CHP’yi “cumhuriyetin muhafızlığı” görevinden azletmesidir. Bu dönemde, SHP partinin solundan ve sosyalist hareketten gelenlerce bir ilgi odağı olmuştur. Bülent Ecevit, SHP’yi aşırı sola kapıları açmakla suçlarken,⁴⁴ parti içinde de SHP’nin seçim başarısızlıklarının SHP’nin kendi soluna kucak açmasından mı, yoksa 12 Eylül’e karşı yeterince muhalif olmamasında görüldüğü üzere “yeterince sol olmamasından” mı kaynaklandığı tartışılmıştır.⁴⁵ Sosyalist aydınlar 1980’ler boyunca seçimleri boykot mu edeceklerini yoksa en ilerici oluşum olarak “reformist” SHP’ye mi oy atacıklarını dergi forumlarında tartışacaklardır. Bu süreçte, CHP/SHP bir nevi “zoraki muhalifliğe” itilmiştir. SHP, bir nevi Cumhuriyetçi Güven Partisinin sol-merkezde inşası projesi olan 12 Eylül’ün HP projesinin iflasının ardından solda yeni ve öncesiz bir odak olarak ortaya çıkabilmiştir.

1980’lerin SHP’sini değerlendirmek zordur. Bu dönemde SHP’nin durumu “zoraki/gönülsüz demokratlık” olarak nitelenebilir. Yani SHP, özel bir dönüşümden çok, “egemen merkez”in 24 Ocak kararları sonrası neo-liberal sağa kaymasıyla ve kendisini dışlamasıyla bir tür muhalifliğe itilmiştir. Kuşkusuz, bu tespit SHP’nin demokratlaşma potansiyelinin sadece bir zorunluluktan kaynaklandığını iddia etmemektedir. Hem her “zorlama,” 28 Şubat süreci sonrasında İslami kesimin de yaşayacağı gibi “öğrenme” sürecini getirir, hem de bizzat 12 Eylül darbesinin beklenmedik sertliği Türk solunun olduğu kadar sosyal demokrasisinin de demokrasiyi bir değer olarak sahiplenmesinde olumlu bir etki yapmış olabilir.

1980’lerde sosyal demokrat politikalarla varoşlarda belli bir oy tabanına da ulaşan SHP, 1989’da İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimlerinde gecekondü bölgelerine odaklanmış, “İstanbul’un Arka Yüzü” ve “Önce İnsan” sloganlarıyla Dalan dönemindeki kentsel kutupsallaşmanın mağdurla-

rının oylarını alabilmeyi başarmıştır.⁴⁶ Sözen'in İstanbul büyükşehir belediye başkanlığında ve 1989'da kazandığı İstanbul ilçelerinde SHP sosyal belediyeciliği kurmaya yönelecek, ancak 1994'te Milli Görüş geleneğine kaptırdığı bu belediyelerde SHP'nin akim kalan sosyal belediyeciliğini Milli Görüş daha cemaatçi/İslami bir şekilde çok daha geliştirecektir.⁴⁷

Bu dönemde, çabalara karşın, SHP ile işçi sendikaları arasında umulan yakınlık kurulamayacak, 12 Eylül'ün sendikaların alanını daraltan düzenlemeleri, işçi sendikalarını ANAP'la zıtlamayacak bir tavır içine girmelerini ve 1987'ye kadar kitlesel eylemlerden uzak durmalarını getirecektir. İşçi sendikaları ile 1970'lerde Ecevit'in CHP'sinin kurduğuna benzer bir ilişki kurulamayacaktır. SHP, Fehmi Işıklar, Abdullah Baştürk ve Cevdet Selvi gibi isimleri devşirerek işçilerle yakınlaşmaya çalışsa da sendikalarda böyle bir eğilim ancak 1980'lerin sonunda kısmen gözlemlenmeye başlayacaktır.⁴⁸

Aynı şekilde, SHP dikkatli bir şekilde 12 Eylül karşıtlığından uzak durmayı tercih edecektir. Kenan Evren'in 1983 sonrası cumhurbaşkanlığı döneminde gerek iktidar (ANAP) gerek parlamenter muhalefet (DYP, SHP) böyle bir karşıtlıktan özenle kaçınacaktır. ANAP için bu sessizlik iktidar meşruiyeti kazanma çabasıyken, muhalefet için asıl düşman 12 Eylül rejiminden çok Özal ve ANAP olacaktır.⁴⁹ SHP'nin ANAP'a olan muhalefeti ikircikli ve çelişkilidir ve SHP'nin bu dönemdeki salınımlı karakterini ortaya serer. Özal, hem demokrat saiklerle, hem geleneksel vesayetçi CHP'ci söylemden türeyen saiklerle eleştirilmektedir. Tabii, tüm eleştirilerin ortak noktası güçlü bir anti-Özal tavrıdır.

SHP, asıl yıpranmasını 1991'de koalisyonun küçük ortağı olarak iktidara gelmesiyle yaşayacaktır. Aslında bu yıpranma iki yıl önce % 27 oyla birinci parti çıkılan yerel seçimlerle başlamıştır. SHP'li belediye başkanlarının hem başarısızlıkları, hem de yolsuzlukları, eşine dünya siyasetinde az görünecek bir hezimet SHP'ye yaşatacak; muhalefette olduğu halde oyları altı puan düşecektir. 1991'de SHP tarihi bir şansı kaçırmış olacak, iktidar şansını kaybedecektir.

1980'lerin SHP'si aslında tüm diğer büyük partilerin olduğu gibi bir "blok"tu. Yani, içinde birbirinden farklı ve hatta birbirine çelişik farklı

sosyal gruplar, düşünceler, eğilimler bir arada bulunuyordu. 1980'lerde Kürt siyaseti ve Kürt oyları, önce 1970'lerde Kürt siyasetinin kitleselleşmesi ve aşiret bağlantılarının gücünü kaybetmesiyle "sollaşmasıyla," ardından ise Kürt hareketinin içinden çıktığı sosyalist solun ortadan silinmesinin ardından SHP'de "temerküz etmişti."⁵⁰ Alevi siyaseti daha önce olageldiği gibi SHP içinde yer almaktaydı. Ancak farklı olarak 1980'ler aynı zamanda bir "Alevi uyanışı"nın on yılıydı. 1980'lerde yükselen kimlik siyaseti ve Alevilerin 1970'ler ve 12 Eylül tecrübeleri, onları kimliklerine sarılmalarına yöneltmiş ve SHP içindeki Alevi varlığı önceki on yıllarda olduğu gibi sessiz ve anonim kalmaktan çıkmıştır.⁵¹ Özetle, SHP'de 12 Eylül sonrasında "merkez sol" çizgi, Kemalist-orijinli CHP geleneği, sosyalist sol ve (Alevi ve Kürt) kimlik siyasetleri birlikte var olmaktaydılar (*co-exist*).

Aslında olduğu varsayılan "sosyal demokrat" ve "Kemalist" ayrımı indirgemecidir ve gerçekliği tam yansıtmamaktadır. Tamamen bir ideal tip olarak bir "Kemalist" ile ideal bir "sosyal demokrat"ın birbirini dışlayıcı olduğu söylenebilirse de, Türkiye'de sosyal demokrat çizgi ile Kemalizm arasında, gerek Türkiye'nin özgünlüğü, gerek de Türkiye'deki sosyalist/sosyal demokrat paradigmanın belli ön kabulleri gereği böyle bir karşıtlık söz konusu olmamıştır. Bununla beraber, Kemalist paradigmanın illa demokratikleşmeyi dışlayıcı nitelikte olmadığı gibi, aynı zamanda 12 Eylül sonrasında resmi Atatürkçülüğün sağcılaştırılması döneminde, bu sağcılaştırmaya reaksiyon olarak merkez-sol Kemalist paradigma içinden bir demokrasi/sosyal demokrasi türetilmesi süreci gözlemlenebilir. Buradaki sorunlu varsayım ve algı Avrupa'da (aslında büyük ölçüde 19. yüzyıl sonu Almanya'sında) "sosyal demokrasi" adı verilen bir siyasi geleneğin çıkmasına binaen, merkezin solunda Türkiye'de de benzer şekilde bir "sosyal demokrat merkez"i'nin zuhur etmesi ve Türkiye sosyal demokrasisinin de bu süreçte Avrupa'daki (Almanya'daki?) muadilleriyle özdeşlik göstermesi beklentisi ve bu tür bir sürecin "normallliği" teşkil etmesidir. Bu varsayım ve algıya göre, Türkiye sosyal demokrasisi tam da bu niteliğinden dolayı Avrupa'daki muadilleri gibi demokrasinin genişletilmesini, temel hak ve özgürlükleri savunmalıdır; ve eğer savunmuyorsa bu bir anomali teşkil etmektedir. Oysa Avrupa sosyal demokrat hareketleri, sosyal demokrat oldukları için değil, kendi hare-

ketlerinin kaynaklandıkları sosyal/düşünsel geleneğin sürdürücüleri oldukları ve bu hareketler müesses nizam tarafından bastırıldığı/kovuşturulduğu için bu talepleri seslendirmişlerdir. Sosyal hakların savunulması kaçınılmaz olarak temel insan hak ve özgürlüklerinin de beraberinde savunulmasını gerektirmemektedir ve bu ikisi arasında kaçınılmaz bir ilişkisellik yoktur. Avrupa'daki bu ilişki yukarıda söylenildiği gibi Avrupa'nın kendi özgün sosyal/tarihsel koşulları ve sınıfsallık ilişkileri içinde gerçekleşmiştir. Oysa Türkiye sosyal demokrasisinin farklı bir oluşma/evrilme süreci vardır ve bu sürecin bir replikasyondan farklı olarak kendine özgü bir karakterinin olmasının şaşırtıcı bir yanı yoktur.

Sosyal demokrasinin bir ithal ürünü olarak Türkiye'de transplantasyonu akim kalacaktır. SHP, 1980'lerde ne somut bir sosyal demokrasi, ne belirgin bir demokratikleşme çağrısı, ne de anlamlı ve bütünlüklü bir "siyaset" üretebilecektir. Teorik çabalar, teoride kalacakken, 1980'lerin "blok"u da, başta Kürt siyasetinin 1989-1991 aralığında partiden koparak HEP'i kurma sürecinde görüldüğü gibi eriyecektir.³² 1980'lerin demokratlaşma/sosyal demokratlaşma çabalarının çöküşüyle beraber önce "ulusalcı sol"a ve akabinde "ulusalcılığa" evrilinecektir.

Ancak, burada vurgulanması gereken nokta, bu iki eğilimin (sosyal demokratlık/ulusal solculuk) arasında basit bir zıtlık/karşılıklı dışlayıcılık ilişkisi kurmanın hatalı olacağıdır. Türkiye sosyal demokrasisini kurma çabaları ulusalcılığa kayarken, bu durum basitçe bir yerel sosyal demokrasi kurma projesinin çökmesinin neticesi değildir. Nasıl ki; sosyal demokrasi kurma çabaları illa sol-Kemalizm'le çatışmamaktaysa, sosyal demokratlaşma çabalarının da merkez solun ulusalcılaşması sürecine içkin olduğu iddia edilebilir.

Türkiye'de sosyal demokratlaşma, olumlu sayılabilecek bir Avrupa sosyal demokrat temaların ithalini getirdiyse de, bu sürecin zihinsel bir dönüşümü tetiklediği söylenemez. Daha Kemalist motivasyonlarla kendilerini, siyasal yelpazenin soluna 1960'larda veya 1970'lerde, gençliklerinde, konumlanmış insanların, 12 Eylül'ün ardından bir tür yenilenme çabasıyla sosyal demokratlaşırken zihinsel katharsisten çok devamlılıktan söz edebiliriz. Bu manada "geleneksel Kemalist" zihinsel kalıpları korunarak bir nevi "sosyalleşmiş" Kemalizm imal edilebilmiştir. Zira, klasik Marksist şab-

lon bir kenara bırakıldığında Türkiye’de “egemen gücün” tüm bu on yıllar boyunca “sermaye” değil “devlet” ya da “ordu” olduğu söylenebilirse, sosyal demokrasi fazla “malîyet”li olmamış, bu sebeple de sosyal demokrasi Avrupa’daki süreçlerin aksine (solun Soğuk Savaş bağlamındaki müesses nizam nazarındaki “istikrarsızlaştırıcı” niteliğinden arınmasıyla beraber) bir muhaliflik odağına dönüş(e)memiştir. Bu bakımdan (İslam, Kürt ve yurtaşlık alanlarında) ciddi bir sorgulamaya gitmeden pekâlâ bir sosyal demokrat alan inşa edilebilmesi mümkün olmuştur. Nitekim, Türkiye’de sosyal demokrasi 1980’lerden itibaren kendine serbest kalan bu hijyenik alanda mücadele etmiş ve Soğuk Savaşın bitimiyle solun birincil bir “istikrarsızlaştırıcı tehdit” olmaktan çıkmasıyla, 2008 itibarıyla SODEV, 10 Aralık Hareketi örneklerine benzer ciddi bir muhalefet odağı olamadığı gibi toplumsal bir karşılık da bulamamıştır. (Hayvan hakları, çevre, engellilerin korunması, barış, silahsızlanma gibi) evrensel sosyal demokrat tema ve gündemlerin takipçisi, kendinin daha solundaki oluşumlara açık ve teşvik edici SODEV sağa karşı Kemalist reflekslere sahip görünmektedir. Bu algıda, sosyal demokrasinin aklîselimi ve demokratiği verili olarak temsil ettiği özsel bir gerçeklik olarak varsayılmaktadır. Solun ve SHP’nin temel aksiyomlarından biri “demokrasi”yi ancak “sol”un getirebileceğidir. Bu, “sol” ve “sosyalizm”in evrensel kabullerinden biridir. “Sağ” tanım gereği demokrat olmadı gibi “demokrasi alanı”nın dışındadır.

Burada “demokrasi” aydınlanmacı bir tanımla, “ilerici” olmakla özdeşleşmektedir. Bunda kuşkusuz, Türkiye’de 19. yüzyıl Avrupa’sı gibi kitle-sel altüst oluşların, sosyal hareket, patlama ve direnişlerin yokluğu ve dola-yısıyla “demokrasi” kavramının bir “soyut terim” olmak dışında bir sosyal gerçekliğinin ve karşılığının olmamasının da mühim bir rolü olmalıdır. Zaten daha önce, 1970’ler öncesi TKP jargonunda ve 1970’lerin Türkiye solunda da “demokrat,” terimin evrensel manasıyla değil “solcu/ilerici” olmanın bir başka sıfatı olarak kullanılagelmiştir. Bu tür bir ilerici-merkezli demokrasi algısı, Türkiye sosyal demokrasisinin 1980’lerdeki başarısızlığının en açıklayıcı nedenlerinden biri olmalıdır. Bu sebeple “anti-sağcı” bu “demokratik üstünlük” algısı sosyal demokrat siyaset içinde kırılmamıştır. Bu ise süreç içinde sosyal demokrasinin tüm çabalara karşın “ithal ürün” olarak

kalmaması ve akabinde bu siyasal alanın da ulusalcılığın “manyetik alanı”ndan kaçamaması sonucunu doğuracaktır. Zira, örneğin Alman SPD’sine veya diğer Avrupa sosyalist/sosyal demokrat hareketlere baktığımızda bu hareketlerin kitlesel mücadelelerde türediklerini görürken, 1975-1977 DİSK süreci dışında” Türkiye’de “sol” benzer şekilde kitlesel taleplerin taşıyıcısı ve dillendiricisi olamamış ve belli bir sınıfsallığa ve epistemik cemaate sıkışmıştır.

Yukarıda bahsedildiği gibi, sosyal hakları ve politikaları savunmak yanında kaçınılmaz olarak demokratiği getirmemektedir, bu bakımdan “CHP sol değildir” argümanı, 2000’lerin CHP’sini tek parti CHP’sinden daha çok (kronolojik ve kurumsal devamlılık ve yakınlık sebepleriyle) 1980’lerin SODEP’inin ve SHP’sinin mirasçısı olarak değerlendirmenin daha anlamlı olduğunu hesaba katarak yeniden değerlendirmek gerekmektedir. Zira “sol” sadece “sosyal politika” olarak tanımlanacaksa bu argümanın geçerliliği sorunlu hale gelmektedir. Ulusalcılığın prehistoryasında 1980’leri ve 1980’lerin sosyal demokrasisini nasıl değerlendireceğiz?

Bu süreçte, işaret edilebilecek bir nokta Keynesyen sosyal devletin krizidir. 1980’lerdeki sosyal demokrasi tartışmaları da Keynesyen bir ulus-devlet dünyasının algılarının ötesine gidememiş, Özal’la beraber dönüşen ekonomik gerçekliklere, Özal’ın söylemlerine dudak bükülmesinden ibaret kalmıştır. Bu dönemde Türkiye’nin değişiminin motor gücünü başta Özal olmak üzere “sağ” üstlenmiş, merkez sol siyaset ise bu dönüşümü bir tehdit olarak algıladığından savunmacı bir noktaya çekilmiştir. İşte böyle bir dönemde Keynesyen korunaklı dünyanın elden gitmesi süreci bir Kemalist muhafazakârlığı ve Esra Özyürek’in “modernlik nostaljisi” dediği geçmişin saadeti mitini doğurmuş ve geliştirmiştir. Ulusalcılığın doğuşunda neo-liberal ekonomik yeniden yapılanmanın korunaksız dünyasındaki “Keynesyen nostalji” boyutu da atlanmamalıdır.

Kemalizmin (1950 ile beraber yeniden icat edilmiş halinde) bir Keynesyen dönem projesi olduğu hatırlanmalıdır. Kemalist proje 2. Dünya Savaşından sonra “refah devleti”ni benimsemiş,⁵⁴ sağ siyasete karşı bir Keynesçi iktisadı, “pılava karşı planı” temsil ederken, 1980’lerle beraber Keynesyen iktisadın çökmesinin ardından Kemalist siyaset Keynesyen dünyanın paradigmalarına sıkışırken, sağın Özalcı ve Özalcı olmayan varyantları-

nın yeni şartlara uyum sağlayabilme yeteneğini gösterememiştir. Bu sebeple insanlara bir gelecek vaat eden Özal'ın ve sağın aksine geleceğe dönük bir umudu temsil edememiştir. Merkez sol ve sosyal demokrat siyaset kendini post-Keynesyen dünyada yeniden tanımlayamamış, yenileyememiş ve Keynesyen iktisadın da kısmen tasfiyesiyle sosyal niteliğini hepten yitirmek durumunda kalmıştır. Bu bakımdan, Kemalizmin evrimini "refah devleti" ile ilintili olarak okumak da hem daha açıklayıcı olabilir, hem de Türkiye'deki düşünsel karmaşayı 2. Dünya Savaşı sonrası (*post-war*) Avrupa'sı bağlamına yerleştirmek açısından faydalı olabilir.⁵⁵ Bu bağlamda, Türk ulusalcılığını, refah devletinin gerilemesi algısı ve korkusuyla beraber değerlendirmek gerekecektir. Daha önce de vurgulandığı gibi, orta sınıfın ulusalcılığa kaymasında önemli ölçüde refah devletinin güvencelerinden istifade etmiş bu kitlenin gelecek belirsizliğine düşmesinin, bu tür bir "orta sınıf kaygısı"nın rolünün varlığı da göz önüne alınmalıdır. Bu süreçte de Keynesyenizmle Kemalizmin sentezi niteliğindeki Türkiye merkez sol siyasetinin, özellikle Özal nefretolojisiyle beraber tedrici olarak korporatist-otarşik bir vizyona yöneldikçe sadece "neoliberal gündem"den değil aynı zamanda "merkez"den de koptuğunu söyleyebiliriz. Küreselleşmenin, belirsizlik korkusunun ve neoliberal iktisadın Keynesyen güvenceleri iptal edici doğasının, ulusalcılığın pompaladığı komplo teorilerinin ve felaket senaryolarının geniş orta sınıf ve sol taban üzerinde şaşırtıcı bir inandırıcılık kazanmasına ve sosyal demokrat olma iddiasındaki bir partinin alenen faşizanlaşmasına vesile olduğu düşünülebilir.

ULUSALCILIĞIN DECCALI: İKİNCİ CUMHURİYET

Özal'ın fikriyatının özgünlüğü Özal-karşıtı muhalefetin sentetik niteliğini de beraberinde getirdi. Özal aynı anda, hem demokrat, hem anti-demokrat bir pozisyonlardan eleştirildi. Özal'ın "alaturka demokrati"na karşı üretilen muhalefet de eklektik kaldı. Ancak, Özal, "alaturka" olmayan ama yine Batılı klasik manada "liberalizm"den daha farklı bir fikriyatın da önünü açtı.⁵⁶

"İkinci Cumhuriyet" tartışmaları, bu kavramı ilk kez Mehmet Altan'ın 31 Ocak 1991 tarihinde Sabah gazetesindeki köşesinde dillendirmeye

siyle başladı.⁵⁷ Bu tarihte, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber sol çökünce, ona karşıtlık üzerinden kurulduğu için sağın da çökmüş olduğu söylenebilir. Bu bakımdan İkinci Cumhuriyet tartışmaları bu boşluğun üzerine oturdu. Daha önce siyasi tartışmalar sağ/sol spektrum içinde tanımlandığından bu süreçte tartışmaların zemini farklılaşmış, kaymış oldu.

Mehmet Altan, hem fazlasıyla kendine has, hem de bir o kadar örnekleyici bir figürdür. Mehmet Altan “eski solcu”lar arasında en az apolojetik olarak “dönenlerin” başında gelir. Mehmet Altan için önemli olan “zamanın ruhunu” yakalamaktır. Mehmet Barlas ve Zülfü Livaneli'nin Alvin Toffler'ı keşfettiği ve Türkiye entelektüel gündemine soktukları bir düşünsel ortamda, Altan'a göre zaman, 1990'larla beraber kapitalizmin dinamizmi ve kapitalizmin teşvik ettiği teknolojik gelişmeler ve inovasyonla beraber ivme kazanmaktadır. İşte Mehmet Altan, kapitalizmin bu dinamizminde ve insan refahını artırıcı etkisinde “tarihin motoru”nu ve “özgürleşme”yi bulur. Mehmet Altan, modernist bir Marksist gözüyle kapitalizmin sağladığı artı değere ve dolayısıyla toplumun genelince bölüşülecek refaha dikkati çekmekte, kapitalizmi refah ve insani yaşam kalitesini artırıcı ilerici bir dinamik olarak görmektedir. Mehmet Altan dağıtımın mükemmel eşitlikçi ve hakkaniyetli yapıp yapılmadığı gibi bir tartışmaya girmemeyi tercih etmektedir, çünkü bu kavramlar hem sübjektiftir, hem de beğenilsin ya da beğenilmesin tarihin ilerlemesine ve onun motor güçlerine karşı çıkmak mümkün olmadığından sadece daha az refahın üretilmesiyle neticelenir.⁵⁸

Mehmet Altan'a göre Türkiye'nin sorunu, 1993 itibarıyla hâlâ kapitalist olmamasıdır. 1994 tarihli bir kitabının başında, 1960'lar solunun Türkiye'nin 1838 Baltalimanı Anlaşması ile Batı emperyalizmi tarafından sömürülmeye başladığı tezini hatırlatan Altan, bu tezin kaçınılmaz olarak Türkiye'nin bir artıdeğer ürettiği ama bu artıdeğere emperyalizm tarafından el konduğunu varsayması gerektiğini yazmaktadır.⁵⁹ Oysa Mehmet Altan, 1838 ve 1993 yıllarının iktisadi verilerini ele alarak Türkiye'nin 1838'de, 1993'te “kapitalist” olmadığını (ve o halde “sömürülemeyeceğini”) iddia etmektedir. Peki, Türkiye “kapitalist” değilse, nedir? “Türkiye'nin bugün bile köylülükten kurtulamadığını gördük... verimlilik düşüktü, köylülük çok büyük oranda gizli işsizliği içinde barındırmaktaydı. Kısacası, mevcut tarımsal yapı ka-

pitalistleşmenin en temel engeli olan her türlü kelepçeyi içinde saklamaktaydı... Türkiye, günümüzde, hâlâ tarım toplumu özelliklerini taşıyor. Halbuki, çağdaş kapitalist ülkeler ‘bilgi çağına’ ulaşmış bulunuyor.”⁶⁰

Yani Mehmet Altan aslında İkinci Cumhuriyetten aslında Türkiye’nin yüz elli yıldır başaramadığını başarmasını anlamaktadır; kapitalistleşmek. Mehmet Altan’ın kapitalizm tanımı da “bir ekonomik ilişki” modeli olduğundan çok bir “zihinsel yapı”ya dayalıdır. Bireycilik, yaratıcılık, üretkenlik ve özgürlük kapitalizmin dayanaklarıdır. Özetle, Mehmet Altan Marksist/evrenselci/hümaniteryen paradigmayı sosyalizmi kapitalizmle ikame ederek sürdürmektedir. Bu manada aslında “dönekliği” yüzeydedir. Temelden sadık oldukları değerleri aynen korumakta, bu değerleri gerçekleştirmek için öngördüğü metodolojiyi güncellemektedir.

Mehmet Altan ideolojileri reddederek ana değeri “demokrasi” olarak ilan etmektedir. Mehmet Altan için ideolojiler anlamsızdır. Bir ideoloji ancak somut olarak bireylere hizmet etme derecesine ve özgürlükçülüğüne göre değerlendirilmelidir. Bu manada Mehmet Altan’ın “İkinci Cumhuriyet”i bir ideoloji değil, ideolojisizliktir. Bu bakımdan tıpkı Kemalizm gibi yeni bir siyasetin “zemin”ini oluşturma, daha doğrusu siyasetin “zemin”ini Kemalizm’in altından kaydırmaya çalışmaktadır. İkinci Cumhuriyet, “modası geçmiş” tüm ideolojilerin tasfiyesini ve ideolojilerin yerine sadece her bireyin özgür olduğu ve insanların düşünceleri ve eylemleri için kimseye izahat vermemesi gerektiği bir siyasal yapının tesisini öngörmektedir (ki bu aslında devletin “tarafsızlığı” liberal ilkesidir). Bu durum ise başta Kemalizm olmak üzere böyle bir toplumsal ve siyasal vizyonun önünde engel teşkil eden tüm zihinsel ve ideolojik yapıların reddini gerektirmektedir.

İkinci Cumhuriyetin temel iddiası/misyonu “tarihin temizlenmesi,” imha edilmesi” veya “iptal edilmesi”dir. Bu dönemde bu dalganın önde gelen isimlerinden Asaf Savaş Akat, “biz geçmişti tartışmaya açmak istemiyoruz. Geçmişte yapılanlar doğrudu yanlışta şeklinde bir hesaplaşmayı gereksiz görüyoruz. Hesaplaşmaktan kaçmıyoruz ama kaçınıyoruz. 1992 yılı Türkiye’si için savunuyoruz” derken bunu kastetmektedir.⁶¹ Türkiye, cumhuriyetin kurulmasından beri fazlasıyla değer yüklü bir siyasal/sosyal düzen olarak kodlanmıştır. Kemalizm, laiklik, ulus-devletçilik, milliyetçilik,

İslam vesaire bireylerin kendi otonomilerine ve siyasal alanın otonomluğuna fazla yer bırakmamaktadır. Yani aslında “siyasalın reddi projesi” olan İkinci Cumhuriyet, Türkiye konjonktüründe ve sürekli Birinci Cumhuriyete referans veren muarızlarının hücumlarıyla kaçınılmaz olarak fazlasıyla siyasal bir tartışmanın merkezine oturmuştur. Bir siyasi/ideolojik nihilizm öneren İkinci Cumhuriyet bu bakımdan muhtemelen hiç beklemediği dozda şiddetli bir reaksiyonu üzerine çekmiştir.

İkinci Cumhuriyet de, tıpkı yukarıda zikredildiği üzere tıpkı Özal gibi, kendi gerçekliğinden bağımsız olarak bir nefret çekim merkezi haline gelmiştir. Kuşkusuz “siyasalı ortadan kaldırma” ve “tarihi ortadan kaldırma” projeleri fazlasıyla “siyasal” ve “tarihsel”dir. Zira siyasal anlamlar, kendileri muhayyel bile olsa, bir kez kurgulandıktan sonra kendi zihinsel realitelerini üretirler. Bu birikimleri bir kalemde lağvetme talebi, aşırı şarj edilmiş derecede yüklü Türkiye siyasal kültürünün iptalini önermek, bu kültürün yoğunlaşması ne kadar siyasi ise (kaçınılmaz olarak) o kadar siyasidir. Ve ancak Soğuk Savaş sonrası neşet eden bir vizyon olduğundan ancak bir tarihsellik ve bağlamsallıkla maluldür. Bu bakımdan, aslında çok basit, düz ve o kadar da karşı çıkılması zor bir fikriyat olan “İkinci Cumhuriyet,” demagoji ve hamaset içinde boğularak çok şiddetli bir reaksiyonu tetikledi. İkinci Cumhuriyete İslamcılardan sola çok farklı cenahlar aynı ortak kaygılarla çok güçlü tepkiler verdiler. Bu bakımdan söylenebilir ki, İkinci Cumhuriyete tepkinin ortaklığı aslında ulusalcılığın zeminini hazırlayıcı önemli bir psikolojik yakınlaşmanın önünü açtı. Hakikaten de düşman ortaktı ve bu düşman gerileyen değil yükselen bir düşmandı. Denilebilir ki, “İkinci Cumhuriyet” bir nevi henüz olgun bir şekilde ortaya çıkmamış ulusalcılığın tam aksi imgesini oluşturur.

Mehmet Altan’ın Ocak 1992’deki yazısına tepkiler ve cevaplar gecikmeyecektir. İlk cevap verenlerden Uğur Mumcu, bu tabirin 1960 rejimi için kullanıldığını hatırlatarak “son günlerde basında 2. Cumhuriyet kurmak isteyenler”i cehaletle suçlayarak onları önce yakın tarihi öğrenmeye davet ederken,⁶² İlhan Selçuk bu tabiri kullananlarla dalga geçmekte, “2.inci cumhuriyet ne demek? 3.üncüyü, 4.üncüyü, 5.inciye kurmazsak vallahi gücünirim”⁶³ diyecektir. Oktay Ekşi ise İkinci Cumhuriyeti “fantezi düşkü-

nü bir kısım aydınlarımızın son meşgalesi olarak”⁶⁴ görmektedir. Mümtaz Soysal ise “yeni züppeler” dediği ikinci cumhuriyetçileri “ciddiye alamıyor... hallerini seyrederek eğleniyor”dur.⁶⁵

Ancak ilk tepkilerin bu kavramı daha çok aydın fantezilerine, şımarıklıklarına ve Kemalizm antipatisine bağlayan bu eleştiriler kısa zamanda boyut değiştirecek, İkinci Cumhuriyet şablonu çizilmiş bir Türkiye tarihi ve Soğuk Savaş sonrası dünyasının konjonktüründe bir bağlama oturtulacak ve geniş bir projenin acentesi olarak damgalanacaktır. Özellikle “geniş zamanlar”da düşünen sosyalistler ve sol-ulusalcılar “ikinci cumhuriyeti” tarihsel ve küresel bir sürecin sinsi ve işlevsel/mekanik bir aracına dönüştüreceklerdir. Sungur Savran’a göre “2. Cumhuriyet 12 Eylül rejiminin mirasıdır.”⁶⁶ Melih Pekdemir’e göre, İkinci Cumhuriyet ilk kez Turgut Özal tarafından önerilen “Yeni Dünya Düzenine entegrasyon açısından gerekli olan çözüm”dür.⁶⁷ Atilla İlhan “ ‘Sistem’in ülkemizde oluşmasını istediği ‘İkinci Cumhuriyet’ (‘Sivil Toplum’) belki merkezi oligarşinin gizli totaliterliğini kıracak... ama, bunların hiçbirisi Türkiye için ve Türk olmayacaktır; ‘bağımsızlığımızdan’ ve ‘özgürlüğümüzden’ fedakârlık edeceğiz, ‘küreselleşilecek’ yani ABD’nin hegemonyası altına gireceğiz; böyle bir tavrın mütareke dönemindeki ‘Amerikan mandası’ taraftarlığından, ya da ‘İngiliz Muhipliğinden’ hiçbir farkı yoktur”⁶⁸ şeklinde yazacak, yeni bir söylemin ilk işaretlerini verecektir.

Bu bağlamda, belki adına “sol revizyonizm” diyebileceğimiz eğilimin de “ulusalcılığın inşası”nda, “negatif” bir faktör olarak rol oynadığı söylenebilir. Öyle ki ulusalcılaştıran sol için bu süreç ~~ulusal~~ dönüşüm değil dönemliklik ve İkinci Cumhuriyetle özdeşleştirilmiş isimler için kullanılan ve tıpkı eşcinsellik ve cinsel sapkınlık çağrışımı “libos” tabiri gibi⁶⁹ ahlaksızlıkla özdeşdir. Yalçın Küçük 1980’lerin iki yeni temayüz eden yazarı Latife Tekin ve Ahmet Altan’ın romanlarını “dönek edebiyatı” olarak tanımlarken,⁷⁰ Uğur Mumcu Altan ailesinden “Marksist dönek Çetin Altan... ile iki liberal tosun oğlu”⁷¹ diye bahsetmekten çekinmeyecektir. Mumcu’ya göre “bir dönek Marksistin liberal tosunu kalıtım yoluyla edindiği dönemliklik, şirretlik, yılışıklıkla, arabesk liberalizmin soytarlığına devam”⁷² etmekte, “kendisine ayrılan köşeden yine yalan ve sövgü salyalarını akıtma”ktadır.⁷³ Hasan Yalçın “Al-

tan'lardan Cengiz Çandar'a kadar sistemin entel kadrosu... döneklenden oluşuyor"⁷⁴ şeklinde yazarken, Doğu Perinçek'e göre döneklendir "liberalizmin entel takımını"⁷⁵ teşkil etmektedir. Korkut Boratav döneklendir "ilacı olmayan bir hastalık"⁷⁶ olarak tanımlarken, Atilla İlhan "döneklendir bereketi"nin"⁷⁷ yaşandığı 1990'lar da "emperyalizme yaltaklanmamış, ona 'yataklik' etmemiş, ülkenin ulusal egemenliğini şuna buna peşkeş çekmemiş"⁷⁸ eski döneklendir özlem duymakta, "mütareke yıllarının 'mandacı' takımını andıran" şimdiki "döneklendir, o arsızlıkları ve küstahlıklarını"⁷⁹ ibretle izlemektedir.

Özal, bahsedildiği gibi tam olarak yerli yerine konulamayacak bir isimdi. Bu karmaşada, Özal, tam bu dönemde veya daha öncesinde "soldan döneklendir" üzerinde efsunlu bir etki yarattı. TKP genel sekreteri Haydar Kutlu (Nabi Yağcı) sürgünden döndükten sonra Kasım 1990'da bir televizyon röportajında serbest piyasayı övdüğünde ve TKP'ye en yakın siyasi partinin ANAP olduğunu ilan ettiğinde solda büyük bir infial yaşanmıştır.⁸⁰

Cengiz Çandar "gözümüzü dünyaya [Özal] açtı denebilir. Evreselliği... onunla birlikte yakaladık"⁸¹ derken, 68'in İstanbul Hukuk Fakültesinin öğrenci liderlerinden olan ve "dönerek" 1980'lerde ANAP kurucu üyesi ve milletvekili olan Cavit Kavak'ın bir eğlence mekânında Ajda Pekkan'la resmi, gazetelere "Guevera'nın yolundan Ajda'nın koluna"⁸² şeklinde manşet olmaktadır. Melih Pekdemir endişeyle, "Özal... pek çok eski solcunun doğall lideri haline geliverdi"⁸³ şeklinde konuşmaktadır. Korkut Boratav ise "Özalıcı solcular"ın siyasi seyrini şaşkınlıkla izlemekte, "önceki dönem sosyalistlerinin bir bölümünün burjuva ideolojisinin bu etkili saldırısı karşısında teslim olarak 'liberal sol' veya 'sivil toplumcu' konumlara sığınmaları ilginçtir"⁸⁴ saptamasında bulunmaktadır. Uğur Mumcu da, "arabesk liberalizmin çadırlarına bağdaş kuran"ları"⁸⁵ ve "arabesk liberalizminin şakşakçılığından, liberal tosun suflörlüğüne"⁸⁶ sürüklenenleri ibretle izlemektedir. Bazılarına göre ise Özal "yağdanlıklar... tarafından 'sivil toplumcu' olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır."⁸⁷

Hakikaten, Çetin Altan, Mehmet Altan, Cengiz Çandar, Mehmet Barlas gibi "eski-solcular"ın ortak özelliği Özal'a duydukları şükrandı. Tabii bu isimler Özal'a olan saygılarında ön plana çıkmışlarsa da, Özal'a bu dönemde yeni bir küme olarak ortaya çıkmaya başlayan tüm sol-liberaller itibar

etmektedirler. Bu isimler, Özal'da bir "klasik demokrat"ı veya "klasik liberal"i bulmamışlardır. Zaten tam olarak bu niteliklerle uyuşmaması onların gözünde Özal'ı değerli (ve "görkemli") kılmaktadır. Bu isimlere göre Özal, "yerel" ve "geleneksel" kalıp; Avrupalı klasik liberal demokrat dili kullanmadan, Türkiye'yi "dünyaya açan" ve tam da "yerelliği" ve "gelenekselliği" evrensellik ve liberal demokrat değerlerle mezcettiği için değerli ve önemsenmesi gereken bir şahsiyettir.⁸⁸ Özal'ın söylemi bir bakıma "ideolojiler-sonrası dünya" ile uyumluluk göstermektedir. Özal bir taraftan son derece "sağcı"yken, öte yandan geleneksel sağ kalıpların dışında ve ötesinde kalmaktadır. "Sağ"ı her zaman hakaret olarak kullanmış sol entelijansiya için bu durum "sağdan gelen ışık/umut" olarak görülebilmektedir. Burada önemli olan bir nokta, madem Türkiye'de (hele solun kendi dışına bu kadar kapalı olması özelliği ortadayken) verili bir gerçeklik olarak sağ ülkenin geleceğini belirleme tekeline sahipse, Türkiye'nin dönüşümü için sağın değişmesi ve dönüşmesi çok kritik ve olumlu olacaktır ki Özal sağın bu dönüşümünün ve bu yönde umutların vücuda gelmiş haliydi.⁸⁹ Özetle öyle ya da böyle Özal bazı "eski solcular" için benzersiz bir cazibe unsuru olmuştur.⁹⁰

"İkinci Cumhuriyet" ikinci bir kavramla adeta özdeştir; "eski solcu." Aslında bu tabir "dönek" olarak, bir hakaret olarak da olsa kullanıma girmiştir ve tam da bu sebeple bu tabirin reel karşılığı üzerine düşünülmemiştir.⁹¹ Şöyle ki; "eski solcu" tabirinde vurgunun ilk kelimedede mi ikinci kelimedede mi olduğu belirsizdir. Vurgu ilk kelimeye de, ikinci kelimeye de pekâlâ yapılabilir. Mantıksal olarak, eğer bir insan "eski solcu" ise "artık" solcu değildir, solculuktan "çıkmıştır." Ancak "eski solcu" tabirindeki "solcu" vurgusu aslında bahsedilen kişinin bir şekilde hâlâ "solcu" olduğunu da ima etmektedir. Belki "sol"dan çıkmıştır, ancak solculuğu terkedip başka bir kiliseye de girmiş değildir. Yani yeni kimliği onun içinden çıktığı kimliğe mündemictir. Ondan kopamamıştır. "Eski solcu" tabiri aslında bir bakıma 1970'lerin ortodoks sosyalizm ve sosyalist kalkınmacı idealleri bırakarak bu idealleri çevrecilik, insan hakları gibi gündemlerle ikame etmiş, ancak bir ayrıştırıcı kimlik olarak "solculuğunu" koruyan bir kimliği imler. Birçok "eski solcu" ise liberalleşmiş ve "demokrat" denebilecek bir siyasi pozisyona yönelmiştir. Burada hayal ve ütopyaları gerçekleştirmek için öngörülen yol ve rotalar fark-

lulaşmış bile olsa, bu hayal ve rüyalar ve daha önemlisi edinilmiş bir “kimlik” bakıdır. Bu durum ilginç bir şekilde ekonomik siyasa konusunda siyasi spektrumun sol tarafına konumlandırılmayı da gerektirmemekte, piyasa ekonomisi artık (liberal/eski) sol gündem için birincil mesele olmaktan çıkmış, milliyetçilik, ulus devletin aşırılıkları ve otoriteryenlik mücadele edilmesi gereken ana meseleler haline gelmiştir. Hatta, sadece Mehmet Altan için değil, birçok “eski solcu” ekonomik meselelere ilişkin tavır alıştır sağda kalmamakta, aynı zamanda Türkiye gibi dünyaya siyaseten de, kültürel olarak da kapalı ve otoriteryen mirasın üzerine oturan bir ülkede “piyasa” ve “küresel kapitalizme entegre olmak” sadece olumlanmamakta, hararetle desteklenmektedir.⁹² Ancak yukarıda da değinildiği gibi çelişkili de gözükse, bu piyasa ve kapitalizm yüceltiliği bir kimlik olarak soldan kopmayı getirmemekte, aksine solculuğu “tamamlayıcı” bulunabilmektedir. Hem, Marx da kapitalizme Komünist Manifesto’da övgüler düzmemiş midir?⁹³

Süreç Özal’la başlamışsa da, Soğuk Savaşın bitimi, sosyalizmi bir reel proje olarak anlamsız ve anakronik bırakmıştır. Yukarıda zikredildiği gibi solun önemli ölçüde tasfiye olmasıyla bir taraftan sol içinden yeni bir “liberal sol” ortaya çıkarken, öte yandan “solla beraber taşınan evrenselciliğin yitimi” ve krizi yaşanacak, zaten milliyetçilik ve otoriteryenizmle malul Türkiye solunda sosyalizmin küresel krizi ve çöküşünün ardından “evrenselcilik inancı”nın çökmesiyle anti-emperyalist milliyetçilik (henüz 12 Eylül hatıralarının taze olduğu bir dönemde henüz devletleşmemekle beraber) yeniden ortaya çıkacaktır. Yani 1990’larda solun “teorik ana gövdesi” çökünce sol içinden liberalizme ve milliyetçilere kayışlar aynı olgunun iki farklı tezahürü olarak ortaya çıkacaktır. Aynı şekilde, ortodoks sosyalizm de iki birbirine zıt nevezuhur siyasal paradigma arasında varlığını zayıflamakla beraber sürdürürken, yeni çağın yeni gerçekliklerine göre kendini yeniden kurarken dönüşecektir.⁹⁴ Ancak bununla beraber, 1990’larda bu iki paradigma (ve tam ortalarında kalan ortodoks sosyalist paradigmanın) henüz yeterince kristalize olmadığından ve saflar daha belirginleşmediğinden ortak zemin kısmen korunmakta, yakınlıklar (*affinity*) kısmen sürmektedir. İkinci Cumhuriyet tartışmaları sol-liberallerin sol-Kemalizm tarafından nefret objesi haline getirilmesine varacak, *Aydınlık* dergisi 2002 yılında

“dönek portreleri” isimli bir yazı dizisi yapacaktır.⁹⁵ İşte “İkinci Cumhuriyet” tartışmalarını bu bağlam içinde bir “sol-içi tartışma” ve “sol-revizyozizm” olarak okumak mümkün olabilir.⁹⁶

1990’ların başı değişim kavramının revaçta olduğu bir dönemdi. 1987’de 1980 öncesi yasakların kalkmasıyla tekrar siyaset sahnesine giren “eskiler” Özal’ın 1987’de “1970’ler hortlar” korkutma propagandasına cevap olarak o dönemlerin bir daha yaşanmayacağı vurgusuna yönelmişti. Özal’ın ANAP’ın oyunun hızla düşmesiyle hırçınlaşmasına karşı, muhalefet giderek “demokratlık” üzerinden konuşmaya başlamış, Demirel “değiştiğini” açıklamış, 1991’deki iktidarıyla beraber “Kürt realitesi”nin tanınmasından bile bahsetmiştir. Doğu Avrupa 1989 devrimleriyle beraber demokrasinin 3-4 yıl sürecek “üçüncü dalgası” Türkiye’ye de uğramıştır.⁹⁷ Bu dönemde “İkinci Cumhuriyet”e yoğun bir şekilde saldırıldıysa da, bu saldırılar daha çok defansif nitelikteydi.

“Değişim”in “in” olması, 1990’ların ortalarında birbiriyle eşzamanlı gelişen PKK’nın güneydoğuda giderek güçlenmesi ve siyasal İslamın endişe verici yükselişiyle değişecektir. Soyut ve maliyetsiz “değişimcilik” ve “özgürlükçülük,” Kürt kimliğine ilişkin meselelerin tabu olmaktan kısmen çıkmaya başlamasıyla beraber bu söylemler somutlaşmak durumunda kalınca iş çetrefilleşecektir. “Konuşmaya başlayan Türkiye” “hakaret eden Türkiye”nin de ortaya çıkmasını provoke edecektir. Bu dönemde bir yol ayrımında, yepyeni ve giderek dozu artan milliyetçilik ortaya çıkacaktır.⁹⁸

Denilebilir ki; ulusalcılığın temel olarak bir tepkisellik ideolojisi olarak neşet etmesinde, 1990’ların başında Türkiye gündemine oturan ve bu tür bir referans verilsin ya da verilmesin Kemalizme ve milliyetçiliğe mesafeli ve eleştirel birçok ismin ve fikrin hakaret unsuru olarak “ikinci cumhuriyetçilik” olarak damgalandığı sürecin önemli bir payı vardır. Çok farklı isimlere aynı yaftanın yapıştırılması “düşmanın tekliği ve organizeliği” illüzyonunu yaratarak tehdit algısının artırılmasını sağlayacaktır. “Ulusalcılık” yeni zuhur eden bu tehlikeye karşı tedrici olarak inşa edilecektir. Bu tespit, çok basit gözükmeyle beraber ulusalcılığın karmaşıklığını anlamamız için çok önemlidir. İdeolojiler sadece “ne söyledikleri” ile anlaşılmazlar, anlaşılmamalıdır.⁹⁹ İdeolojilerin belirleyici karakterlerini oluşturan-

lar “ne söyledikleri” değil, hangi dönemsellik ve bağlamsallık içinde hangi motivasyonlarla söylendikleridir. Burada tekrar başta zikredilen tespiti hatırlatmak gerekli; Kemalizm gerek Türkiye’de, gerek dünyada modernist/tekçil bir siyasal ve toplumsal algının egemen olduğu bir ortamda bir “kurucu proje ve projeksiyon” olarak gelişmiştir. Oysaki; ulusalcılık modernist ulus-devlet paradigmasının ciddi ölçüde aşındığı bir ortamda tepkisel bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Kemalizm “kurucu,” “yapıcı” bir ideolojidi. Ulusalcılık ise “yıkıcı,” “savunmacı” ve “tepkisel” bir ideolojidir.

POP MİLLİYETÇİLER, EURO-TÜRKLER

Milliyetçilik 1990'lara kadar daha çok alt sınıflarla, kültürsüzlükle özdeşleşmiş, modası geçmiş kof bir kavram olarak görülmekteydi. “Atatürkçülük” veya “Atatürk milliyetçiliği” tam olarak bir milliyetçilikten çok daha soyut bir yurtseverlik olarak algılanıyordu ve 2000'lerdeki vurgunun tam aksine “Atatürk milliyetçiliği” tamlamasında vurgu tamlayana değil tamlanana yapılmaktaydı. “Atatürk milliyetçiliği” tabiri milliyetçilikten çok “milliyetçiliğin koşullandırılması”nı ifade ediyordu. İrkçi ya da “kafatasçı milliyetçilik” (ki bu tanım örtülü olarak tüm sağ-milliyetçiliğe teşmil ediliyordu) reddediliyor ve Atatürk milliyetçiliğinin zıttı olarak didaktik bir şekilde kınanıyordu. MHP'vari milliyetçilik “muteber camia”dan (*respectable society*) tamamen uzak tutuluyor ve itibarsızlaştırılıyordu. Atatürkçü Düşünce Derneği 1989'daki kuruluş manifestosunda Atatürkçülüğü “Misak-ı Milli sınırları içinde ‘Türk’üm’ diyen herkesin Türk olduğu ölçütünü getirerek, ırkçılığı reddedip; yapıcı, olumlu ve çağdaş Türk ulusalcılığını yaratarak, onu devletimizin temel ilkelerinden biri yapan, ‘Yurtta barış, Dünyada barış’ ilkesi ile devlet yaşamında ve uluslararası ilişkilerde kaba kuvveti, ırkçılığı, saldırı savaşını mahkûm eden”¹⁰⁰ bir fikriyat olarak tanımladığında birbirlerini dışlayan iki ideolojiden bahsetmektedir. Henüz bir “milliyetçilik yarışı” yoktur.

Böyle bir dönemde “pop milliyetçilik” Ercan Saatçi, Çelik gibi kamusal ikonlarla, ayyıldızlı kolyelerden, ilk kez Burak Kut'un klibinde giydiği Türk bayraklı t-shirtlere, yepyeni bir olgu olarak 1990'larda karşımıza çıktı. Milliyetçilik bu süreçte tam-zamanlı mesaili ve asık suratlı olmaktan çıkarak, daha hafif ve part-time bir nitelikte yeniden tanımlandı. Milliyetçilik bir

nevi “pop”laştı ve orta sınıflaştı. Bu süreçte orta sınıf değer yargılarına uygun olarak yeniden biçimlendirildi. Bu yeni form milliyetçiliği “hamaset” olarak değil bir “çalışma etiği” olarak tanımlıyordu. Üretkenlik, çalışkanlık ve yaratıcılık ülkeye hizmetin hakiki ölçütleri olarak görülüyordu.

Bu dönemde cumhuriyet bir rejim projesi olmaktan çıkarak sivilleşmekte, kitleselleşmektedir. Bu yıllarda ilk kez milli bayramlar insanlar tarafından kutlandı. Bu, kuşkusuz bir devrimdi. Milli bayramlar artık sıkıcı devlet protokolünün icaplarının yerine getirildiği resmi müsamereler olmaktan çıkarak, insanların coşkuyla kutladıkları ve içeriklerini kendilerinin doldurdıkları panayır günleri oluverdiler. Statlarda maçlardan önce coşkuyla söylenmeye başlayan Gençlik Marşı ve Kenan Doğulu’nun Onuncu Yıl Marşı remixi bu yeni kimliğin gayri resmi marşlarını ve arka fon müziğini oluşturdu denebilir.

“Pop milliyetçilik” böylece orta sınıfa hem milliyetçiliğin kapısını açtı, hem de milliyetçiliğin utanılacak bir haslet olmadığını gösterdi. Türkiye’de milliyetçilikle MHP ve dolayısıyla ülkücü bıyık, beyaz çorap ve amiyanelik anlaşıyorsa bu milliyetçiliğin kendi suçu değil, milliyetçiliği sahiplenmediğinden onu bu bayağı kesimlere bırakan, onlarca ele geçirilmesine neden olanların suçuydu. Şimdi ise onu geri almak zamanıydı. Bu “orta sınıf milliyetçiliği” aslında kısmen bir orta sınıf gururunu, orta sınıf kimliğini ve daha alt kesimlere karşı bir kültürel kendini beğenmişliği de ifade eder.

Bu “pop milliyetçilik” aynı zamanda bir “sivil toplum projesi” olarak görülebilir. Bir nevi, “millet”i devletten alıp “sivil toplum”a, bu proje özelinde bu talebe sahip çıkan orta sınıfa verme çabasıdır. Ya da orta sınıfın bu bayrağı devralma kaygısıdır denebilir. 1990’lar artık “devlet alanı”nın eski hegemonik niteliğini görece kaybetmeye başladığı, “devletten bağımsız ya da otonom alan”ın belli bir mesafe kaydettiği bir on yıldır ve bu on yıl da yeni genişleyen (orta sınıf) alanın kendi tanımını kendisinin yapmak istemesi son derece beklenebilir bir gelişmedir. Türkiye’de devletin giderek servet üretimindeki rolü ve fonksiyonu gerilerken, serveti ağırlıklı üreten odakların kendi hassasiyetleri ve estetikleri doğrultusunda kendi kimliklerini ve Türklüğü kendi kimlikleri üzerinden yeniden tanımlamaları beklenebilecek bir gelişmedir. Asık suratlı Türklük sivilleştikçe güler yüzlüleşmektedir.

Artık Türkler, geleneksel değil çağdaş, bağnaz değil açık fikirli ve hoşgörülü, Doğulu değil Batılı kodlanmaktadırlar.

Bu milliyetçilik haması ve duygusal temellere değil rafinelik iddiasına ve mantığa dayandığını savlamaktadır. Ülkenin üretken sınıfları bu milleti ve milliyetçiliği savaşlardaki cengâverlikle değil sanat, spor ve kültürdeki başarıyla irtibatlandırır. Orta sınıflık ve gençlik, hele Özal'la beraber apolitiklik, avarelik ve değerlerden yoksunlukla özdeşleştirilmişti. Yeni genç kuşaklar, hedonist, değer yargılarından yoksun, milli ve manevi değerlere önem vermeyen züppeler, snoplar olarak popüler kültürde resmediliyorlardı. 12 Eylül sonrası gençliğin apolitik ve duyarsız olarak yetiştiğinden dem vuruluyordu. Anti-Özalist sol ve Kemalist ithamların merkezinde bu yozluk ve değer yoksunluğu yer tutmaktaydı. Yani, pop milliyetçilik aynı zamanda Özal yıllarını ve 1980'lerin artık gözden düşmüş *yuppieliğini* yadsıyordu. O dönemin "dünyaya açık," yaşam tarzında rahat olmasının gururuna şimdi değer-yüklülük vasfını da ekliyordu. Belki pop milliyetçilik, güçlü Özal ve Özalcılık antipatisinin hegemonikliğinin altında ezilenlere bir "çıkış" stratejisiydi. Bu yeni tarz milliyetçiliği, belli bir yaşam tarzına "köksüz," "yoz" ve "duyarsız" yaftasının yakıştırıldığı bir ülkede tam da kendinin "köksüz" olmadığını gösterme çabası olarak da okunabilir. Gençlik ve orta sınıf kendilerine biçilen bu "yozluk" yaftasını reddediyordu. Burada "milliyetçilik" aslında değer yüklü olmakla özdeşleştiriliyordu. Alturist [diğerkâm/özgecil] olmak, sosyal olarak duyarlılık sahibi olmak gibi anlamlar taşımaktaydı.¹⁰¹

Tam da bu sebeple, "pop milliyetçilik" aynı zamanda bu dönemde ülke siyasi gündemine giren ikinci cumhuriyetçiliğe, ikinci cumhuriyetçiliğin belli değerleri ve algıları, bu algıların ve değerlerin "doğru" olup olmasından öte hakir görme tutumuna da mesafeliydi. Yukarıda da değinildiği gibi, "İkinci Cumhuriyet" projesi ahistorik ve mekân dışıdır; evrensellik adına Türkiye veya herhangi bir ülkeyi ve o ülkenin coğrafi/tarihsel/kültürel özelliklerini dikkate almayı reddeder. Tanımlı değerler sadece evrensel nitelikteki insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi değerlerdir. Oysa "pop milliyetçilik" bu tür bir kültürel inkâra/nihilizme karşı durmakta ve "iyi ya da kötü, benim ülkem" demektedir. Ülkesiyle ilgili, tüm sorunlara karşı iyimserdir ve ülkesiyle gurur duyar. Ülkesinin son kertede iyicilliğine

inanır. “Pop milliyetçilik” denildiği gibi aynı zamanda “ikinci cumhuriyetçiliğe” ideolojik olmaktan çok duygusal bir tepkidir. Ülkesine ve toplumuna karşı olumlayıcıdır. İkinci cumhuriyetçilerin “değerlerin yıkımı,” putkırıcılığına karşı “otantik değerlere” ve dayanışmaya, toplumsala ve muhayyel olarak tanımlanmış değerlerine sahip çıkar.

Ancak bu yeni milliyetçilik aynı zamanda kozmopolitizmle de gelişmemektedir. Hatta ve hatta onu tamamlamaktadır. Çünkü yeni tanımıyla milliyetçilik hamasi edebiyat ve nutuk söylemek değil, ülkenin küresel ligde, lafta değil fiiliyatta, ileri noktalara ulaşması, çağdaşlığının rüştünü ispatlama idealidir. Bu söyleme göre, uluslararasılaşan bir insan için milli kimliği ve benliği daha önemli ve anlamlı olacak ve küresel ligde milli gururunu da yanında taşıyacaktı. Bu milliyetçilik, kendi milletinden olmayanları düşmanlaştırmayacak, onlarla “sanatta, sporda, kültürde, ekonomide” “tatlı bir rekabete” girecektir.

Özetle, bu dönemde hızla yayılan ve gönüllü benimsenen söylem milliyetçiliği küresel çağa “güncellemiyor,” aslında küreselleştiği için “milliyetçileşiyordu.” Aslında eskisinin de, yenisinin de adı “milliyetçilik” olduğundan eskiyle yeni arasında bir ilinti kuruluyordu ama karşı karşıya kaldığımız, ancak kendi dönemsel ve mekânsal bağlamında anlamı öncesiz bir süreçti. Bu yeni milliyetçilik, milliyetçiliğin teritoryelizmi (toprak-merkezliği) gibi esaslarını atlamaktaydı ve kendini kozmopolitizmle uyumlu görmekteydi.

Aynı şekilde Türklük, Avrupalılıkla gelişmeyecekti. Aksine tıpkı uluslararasılaşmış bir insanın tam olarak milliyetçi olabileceği gibi, ancak Avrupalılaşmış, aynı zamanda Avrupalı kimliğini benimsemiş ve içine sindirmiş birisi milliyetçi olabilirdi. Çünkü Türkiye, ancak Atatürk’ün gösterdiği yolda muasırlaşma ve Avrupalılaşma yoluyla milli gelişmeyi sağlayabilirdi. Bu manada büyük bir özgüvenle Türklüğü geri kalmış bir Asyalı/Ortadoğulu millet değil geleceği parlak ve çağdaş, Avrupalılarla aynı dili konuşan ve aynı ligde olan bir millet olarak tahayyül etmek pop milliyetçiliğin iyimserliğinin merkezi bir unsuruydu. Nasıl bir Fransız veya bir Avusturyalı, hem Fransız/Avusturyalı, hem de Avrupalı olabilmekteyse Türklük de aynı derecede hem Avrupalı ve yerel olabilmekteydi. Ertuğrul Özkök “Üçü

de genç. Üçü de Batılı. Üçünün kıyafeti de rahat ve bir Amerikalı gencin giydiği türden. Üçünün saç tıraşı da modern... Kısaca üçü de evrensel. Üçü de evrensel ama, üçü de, sandığımızdan çok, ama çok daha ‘Milli’... Türkiye... yeni bir insan yaratıyor. Bu yeni insan, yaşama tarzı, değerleri, kılık kıyafeti, kültürel tüketimi ile tam anlamıyla Batılı”¹⁰² şeklinde yazarken bu “yeni insan”ı adeta fetişleştiriyordu.

Bu dönemde yeni ortaya çıkan milliyetçiliğin bir karakteristiği de kabalıkla özdeşleştirilen milliyetçilikten çok farklı olarak, “medeni/civic olma iddiası”ydı. Hatta bu milliyetçiliğin en kritik ve kendini ayarlatan boyutu tam da medeniliğiydi. Eski zamanın, kara savaşları çağında milliyetçilik de doğal olarak şiddete yatkındı, bizatihi şiddet içeriyordu. Oysa kara savaşları döneminin bitişi ve küresel kapitalizm ve küresel piyasa döneminin dünyasında milletlerin gururu/utancı, yükselişi/çöküşü ekonomik başarılarla bağlı olduğuna göre milliyetçilik de kaçınılmaz olarak karakter değiştirecek, piyasa ekonomisinin medeni davranış kodlarını benimseyecekti.

Bu milliyetçilik, aynı zamanda milliyetçiliğin en temel karakteristiğiyle çelişiyor görünüyordu. Artık milletlerin kaderini savaşlar ve militer faktörler değil, ekonomik faktörler belirliyorsa, devletin de artık burada yeri yok demektir. “Pop milliyetçilik”in piyasa ile herhangi bir sorunu olmadığı gibi, artık devletçiliğin ekonomide ve dolayısıyla Türkiye’nin ekonomik/sosyal/kültürel gelişmişliği ve ilerlemesi önünde yük oluşturmaktan hareketle “devlet” ve “devletçilik” reddediliyordu. Bu bakımdan bu milliyetçiliğin “liberal” olma iddiası vardı. Yani devlet ve devletçilik sadece ekonomik alanda değil, her türlü alanda reddedilecek, ekonomik ve siyasal özgürlükler savunulacaktı. Zira Türkiye Avrupa liginde var olacağına göre, muasır medeniyetin liberal demokrasisi de tüm kurumları ve değerleriyle beraber benimsenecekti. Bu algıyı Tanıl Bora “liberal milliyetçilik” olarak tanımlamaktadır.¹⁰³ “Pop milliyetçiliğin,” klasik milliyetçiliklere taban tabana zıt bir özelliği de, milliyetçiliklerin yaygın Spenglervari kötümserliğe karşın pop milliyetçiliğin “iyimserliği” idi.

Bu dönemde pop-milliyetçiliğin tamamlayıcısı olarak “Euro-Türkler” de ortaya çıktılar. Rıfat Bali ve Tanıl Bora, özellikle “liberal milliyetçiliğin ağababası” olarak Ertuğrul Özkök 1992-94 arası yazdığı köşe yazıla-

rında Euro-Türk self-imajını resmederler. 82 kiloda dünya şampiyonu olan ve “bıyiksız” ve “çağdaş” bulduğu güreşçi Sabahattin Öztürk’ten, “megastar Tarkan”’a, Türkiye’nin çağdaş, Batılı, steril yeni yüzüyle gurur duyan Ertuğrul Özkök’ün “eugenics”e varan söylemine de dikkati çeken Bora, Euro-Türklüğün sınıfsal boyutuna da işaret eder.¹⁰⁴ Tam bu dönemde Efes Pilsen’in Koraç kupasını alması, Galatasaray’ın şampiyonlar ligine kalması, Türkiye milli futbol takımının yükselen çizgisi Euro-Türklük için “gurur kaynakları” olacaktır. Bu dönemde (futbol stadyumlarının nezih olmayan tribün kültürlerine tezat sunan) Abdi İpekçi salonunda Efes Pilsen maçları (ve yükselen basketbol milli takımının eleme maçlarının önemli bir kısmını oynadığı Ankara 19 Mayıs salonu) bu türden Euro-Türk ayinlerinin mabetleri olacaktır. “21. yüzyıla adım atarken Yeni Türk İnsanının karakalem bir eskizi çizilmeye çalışılırsa ortaya çıkan portre... fiziki görünümü ve eğitimi itibarıyla Avrupalı veya Amerikalı akranlarından ayırt edilemeyen, buna karşılık milli değerlerimizden bayrağa sahip çıkan, Cumhuriyet Bayramına maytaplar, ay yıldızlı ve Atatürk portreli rozetler, Türk pop müziği ve Onuncu Yıl Marşı eşliğinde katılan, hafta sonları tenis oynayan, televizyonda NBA maçlarını kaçırmayan, ‘hayattan zevk alma’ kavramını en geniş anlamıyla [uygulayan]... Yeni Türk insanı.”¹⁰⁵ Bu “yeni Türk insanı” profili o kadar hegemonik olacaktır ki; bu dönemde genelde varoş gençlerinin ağırlıkta olduğu Ülkü Ocakları da etkileşim içinde bu orta sınıf görünümelerini ve kodlarını ve “yeni Türk” insanı” milliyetçiliğinin suretlerini kısmen bilinçli, kısmen insiyaki şekilde taklit etmeye çalışacaklardır.¹⁰⁶

Bu dönem aynı zamanda liberal kıpırdanmalara şahit olacaktır. *Yeni Yüzyıl* gazetesi 28 Şubat öncesi kırılmasından önce yeni bir liberal çizginin ifadesi olarak yayın hayatına 1994’te başlamıştır. Bu dönemde, 1997’de Bülent Tanör’e hazırlatılan ve çok gürültü koparan “Demokratikleşme Perspektifleri” raporu¹⁰⁷ başta olmak üzere liberal ve reformist çizgi izleyen TUSİAD da 12 Eylül günlerinden ve sicilinden çok uzaklaşmış görünmektedir.¹⁰⁸ 1989-1991 yılları arasında TUSİAD’ın başkanlığını yürüten Cem Boyner’in 1995’teki seçim yenilgisi sonrası bıraktığı YDH oluşumu dönemin iş dünyasının liberalizme dönmek ve açık ruhunu da yansıtıyordu.

1990'ların ortası Euro-Türk söylemi ve algısının “zirve” yaptığı dönemdir. Ancak 28 Şubat'la ve AKP iktidarıyla beraber “Euro-Türk”ler çökecek, “ulusalcı Türk”lere evrileceklerdir. Medeni olma iddialı milliyetçilik on yıl içinde nefret dolu ve etnisist nitelikte bir milliyetçiliğe dönüştü. Bu söylemin ağababası ve “herkesin ortak nefret objesi” Ertuğrul Özkök meşhur Petrus şarabıyla Euro-Türklüğünü, Doğan grubunun menfaatleri ve yönelimleri doğrultusunda, AKP karşıtlığı ve hamasi ama presentabl olmasına dikkat ettiği bir milliyetçilikle sürdürecektir ve Alper Görmüş'ün tabiriyle “hazcı bedende militer ruh”uyla¹⁹ otoriteryenizmin en alımlı, en Batılı apolojisti olacaktır. Tanıl Bora'nın “liberal milliyetçilik” dediği süreç akim kalacak, erken öten horoz YDH'dan sonra, gün doğduğunda benzer başka bir parti çıkmayacak, radikal liberal YDH'nın kendi yanına çekmeye çalıştığı seçmen profili ve potansiyel parti üyeleri 2000'lerde başka ulusalcı limanlara yelken açacaktır. T.Ü.SİAD'da 2000'lerle beraber tutuculaşacak ve devletle uyumlu zararsız bir “çıkarcı grubu”na evrilecektir. Özetle somuta dokunmayan 1990'ların “teorik” ve “hijyenik liberalizm”i sorunlar somutlaşınca çökecek, “radikal liberal” pozisyon alan küçük bir azınlığı dışında orta sınıf ulusalcılaşıma girdabında boğulacaktır.

Buradaki devamlılığı ise “kültürel/sınıf mücadelesi”nden kurabiliriz. Bu “orta sınıf milliyetçiliği” de, tıpkı bütün diğer milliyetçilik söylemleri gibi, “millet”i kastetmemekte, daha başka örtük sınıfsal anlamlar ima etmektedir. Milliyetçilik hiçbir zaman kendi başına ve “milliyetçilik” olarak ele alınamaz. Milliyetçilik meşrulaştırması üzerinden, başka örtük stratejilerin tatbik edildiği söylenebilir. Bu bakımdan 1990'ların “pop milliyetçiliği”nin sınıfsal bir tavır olduğunu söyleyebiliriz. Orta sınıf, hem korkulan İslamcılığın kültürel otantisite iddiasına karşı hem stratejik bir alternatif otantisite argümanı ile karşı hamle yapmakta, hem de orta sınıf kimliklerini ve gururlarını bu şekilde ifade etmektedir.

Bahsedildiği gibi burada söz konusu olan sınıflar-ötesi, farklı sınıfsal kökenden insanların ortak milli kimlik ve gurur paydasında buluşmalarından çok bir kültürel/sınıfsal mücadeledir. “Orta sınıf milliyetçiliği” derken kastedilen, milliyetçiliğin orta sınıfa benimsenmesi değil, belli bir milliyetçilik pratiğinin orta sınıf sosyalizasyonu ve yaşam pratikleri içinden, bu

yaşam tarzının kodlarında neşet etmesi ve beslenmesidir. Bu milliyetçiliğin kültürel/sınıfsal niteliği 2007 Tandoğan/Çağlayan/Gündoğdu mitinglerinde belirgin şekilde ortaya çıkacaktır. Bu mitinglerin ilk harcı pop milliyetçilik süreciyle atılmıştı denebilir.

28 Şubat'ın tam bu "pop milliyetçilik" ile çakışması bir tesadüf olarak değerlendirilemez. Zaten 28 Şubat'ın tam en hararetli döneminde abartılı kutlamalarla karşılanan cumhuriyetin 75. yılı kutlamalarının "pop" ekseninde kutlanması da teşvik edilmişti. Ancak belki de bu dönemin kendine güvenli atmosferinin altının boşluğu ve tüm iyimserliğe karşın Kürt ve İslam sorunlarının çok daha çetrefilli ve köklü olmalarından dolayı zaman içinde defansifleşmeyi ve "pop"luktan çıkarak Hasan Mutlucan'ın tok sesi eşliğinde düpedüz milliyetçileşmeyi/militerleşmeyi getirdiği söylenebilir.

VE ULUSALCILIK SAHNE ALIR

Her ne kadar 28 Şubat süreci ilk görünüşte sadece İslamcılığa yönelik olarak örgütlendiyse de, İslamcılıkla mücadele için siyasal alanın ehlileştirilmesi ve kontrol edilmesi gereği, giderek serbestleşen ve çoğulculaşan toplumun zapturapt altına alınmasını dayattı ve ABD'nin de desteğiyle "Batıcı proje" olarak başlayan 28 Şubat, süreç içinde başka bir mecraya kaydı. Kuşkusuz bu süreçte Soğuk Savaşın bitişiyle Türkiye'nin dünyada ittifaklar ağı içinde yeniden konumlandırılması sürecinde, Türkiye'deki müesses nizamın ama özellikle ordunun yeniden pozisyon alması ve ordu içinde değişen dengelerin önemli rolü olmuş olmalıdır. Anlaşılan ordu içinde güçlenen Avrasyacı kanat ordunun geleneksel Batıcı çizgisine meydan okuyacak kadar güçlenecek ve bu süreçte "orijinal Kemalizm" hazır malzemesi içinden türetilen anti-emperyalizm gürbüzleşecektir. "Batı Çalışma Grubu"nun ismi 10 yıl sonra bir anakronizm olarak kalacaktır. Bir sonraki bölümde bu kırılma sürecinde "siyasal proje"nin nasıl bir ulusalcı "ideolojik önderlik"e el verdiği ve bu "ideolojik önderlik"in geliştiği incelenmeye çalışılacak.

İDEOLOJİK ÖNDERLİK

Girişte de bahsedildiği gibi ulusalcılığın “siyasi proje” kademesiyle bu kitapta ilgilenilmeyecektir. Bu kademeyi sağlıklı olarak ele almak (belki) ancak beş on yıl sonra mümkün olabilecektir. Şu an bu ne mümkündür, ne de yazarın bilgi ve donanımı buna imkân tanımaktadır. Bu sebeple bu kademe bu kitabın kapsamı dışında bırakılmaktadır. Burada önce ulusalcılığın zemini olarak 12 Eylül’e, ardından “ideolojik önderlik”in yanı sıra ulusalcılık mevkilerinin en üst kademesi olan “siyasi proje” ile “ideolojik önderlik” arasındaki kesişim kümesi, ya da ara kademesi olan “askerizm”e değinilecek ve ardından “ideolojik önderlik” kademesine ilişkin bazı değinmelere girişilecektir.

ULUSALCILIĞIN ZEMİNİ OLARAK 12 EYLÜL

Ulusalcılığın 12 Eylül ile ilişkisi paradoksaldır. İlginçtir ki; kendi sonrasının sağda, solda, merkezde kurucu momenti olan 12 Eylül istisnasız herkes tarafından reddedilmektedir. Paradoksal olarak, 12 Eylül modern Türkiye’nin en belirleyici harcı olduğu halde, 12 Eylül çok farklı siyasi/ideolojik pozisyonların kendilerinin tam zıttı, inkârı, anti-tezi olarak tanımladığı bir gerçekliktir. Bu durum özellikle ulusalcılık için geçerlidir. Halil Berktaş’ın sözleriyle; “Kenan Evren ve ekibi, Türkiye’nin bir daha böyle bir kutuplaşmaya gitmemesinin, iç savaş haline sürüklenmemesinin çaresini, demokratik çoğulculuk ve hoşgörü değerlerinin yerleşmesinde değil, tam tersine, topluma düşünsel bir kışla disiplini empoze edilmesinde aradı. ‘Birlik ve beraberlik’ yeknesaklık, homojenlik olarak yorumlandı. ‘Ülkesi ve milletiyle bölünmez’lik, düşünsel türdeşlikle garanti edilebilir ve böyle bir tek çizgилilik pratikte gerçekleştirilebilir sanıldı. ‘Tek yol devrim’in yerini ‘tek yol Atatürkçülük’ aldı... kendi etki alanı içinde, 21. yüzyıl başlarının, 2002-2007 arasının ‘ulusalci’ neo-nasyonalizminin habercisi, daha doğrusu ön hazırlığı oldu.”

Burada söz konusu olan 12 Eylül ile ulusalcılık arasında lineer bir devamlılık değildir. 12 Eylül, Soğuk Savaş döneminde, Soğuk Savaş şartları

tarafından belirlenen ya da şekillenen bir süreçti ve ideolojik kurgusu buna göre tasarlanmıştı. Ulusalçılık ise Soğuk Savaşın bitiminin ardından, küresel yeni dinamiklere cevaben oluşmuş bir ideolojik yapılandırmadır ve ideolojik muhteviyatı 12 Eylül'den çok farklıdır. Ancak, 12 Eylül'ü ulusalçılığın kurucu taşı olarak görmemizi gerektiren faktör; 12 Eylül'ün öncesiz ve benzersiz bir katlaşmacı, taşralaştırıcı ve içe dönmeci bir ideoloji sunmakla kalmayıp; bunu yine öncesiz bir şiddet ve baskı mekanizmasıyla toplum geneline yayması; o döneme kadar görece demokratik bir içeriği de olan Atatürkçülüğü 1961 Anayasasına göre çok daha fazla anayasanın içine gömerek devletleştirmesi ve adeta devlet tapınıcılığına dönüştürmesi, solu tasfiye etmesi ve onu "Atatürkçüleştirmesi" gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

O yüzden basit bir ideolojik şablonda, 12 Eylül'ün inkârı gibi durabilecek ve kısmen de öyle olan 28 Şubat sürecinin, ideolojik muhteva olarak değil ama ideolojik form olarak tesis edilebilmesi doğrudan 12 Eylül'ün bir neticesidir denilebilir. Özetle, paradoksal olarak, ulusalçılık kendini tam da 12 Eylül'ün eleştirisi üzerine oturtsa da, 12 Eylül, ulusalçı dünya görüşünün zeminini hazırlamıştır.

12 Eylül'ün ulusalçılığın *bete noire*'ı (umacısı) olması temel olarak, 12 Eylül'ün İslam ile ilişkisi sebebiyledir. Klasik ulusalçı/sol analiz 12 Eylül'ü ABD'nin (neo-liberalizmin tesis edilmesiyle beraber) "ılımlı İslam" projesinin tatbikine yönelik planlandığını ve 12 Eylül'ün Türkiye'yi planlı olarak İslamileştirdiğini iddia eder.³ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, 12 Eylül'ün İslamla ilişkisinin çift taraflı olduğudur. Daha da önemlisi, "kartondan bir diktatör," "çizgi diktatör" olan Kenan Evren'in³ dönemin genelkurmay başkanı olmasından dolayı cuntanın başı görevini ifa etmesi dışında, 12 Eylül'ün hakiki gerçekliğinin bugün hâlâ muamma olmayı korumasıdır. Kenan Evren'in tatlısı İslami jargonunun arkaplanında, 12 Eylül'ün planlayıcıları olarak, Yıldırım Oğur'un derlediği⁴ 12 Eylül'ün arifesine ilişkin kısmen aydınlatıcı malumat veren röportaj ve anılarda klasik Kemalist/CHP'li sivil ve askeri isimlerin 12 Eylül öncesi aktifliği ve orduyla dirsek temasları, 12 Eylül'ün esasının çok daha "merkezci Kemalist" olabileceğini sezdiriyor. Darbeden hemen önce öngörülen Feyzioğlu'nun başkanlığındaki muhtemel bakanlar kurulunun hepsi devlet

seçkini ve devletlu Kemalist diyebileceğimiz Coşkun Kırca, Ferit Melen, İlter Türkmen, Aydın Yalçın, Cihad Baban, İhsan Doğramacı, Kamran Gürün ve Adnan Başer Kafaoğlu'ndan oluşmasının da yansıttığı üzere⁵ 12 Eylül'e atfedilen "Türk-İslam sentezi," "ılımlı İslam" yaftalarının basitliğinden öteye gidilebildiğindeki tablo çok daha çetrefil olabilmektedir.⁶ 12 Eylül, yeni yarattıklarıyla ve yeniden tasarladıklarıyla, "Atatürkçü bürokratik kurumlar" üzerinden merkezci ve tamamen (ne sağ, ne sol) ideoloji-dışı ve üzeri, devletten başka bir referansı olmayan bir "Atatürkçü Düşünce Sistemi" geliştirecektir.

12 Eylül'ün İslamı, "reel İslam" değil kendi suretinde meşru ve kontrol edilebilir olarak imal ettiği bir İslam olacaktır. Zaten, sol kadar, İran devriminin hemen akabinde Ortadoğuda ama bir o kadar da Türkiye'de yükselen İslami dalgaya karşı da yapılan 12 Eylül; İslami oluşumları hedef almış; onlara "panzehir" olarak da zararsız ve uyumlu bir "Türk İslam"ını propaganda etmeye başlamıştır.⁷ Bu süreç, Fethullah Gülen hareketi gibi devletle bir cepheleşmeyi her zaman kategorik olarak reddeden (ama süreç içinde alttan alta onu doğrudan karşısına almadan zayıflatabilecek kadar güçlenecek) pasif ve siyasal iddiaları zayıf İslami hareketlerin güçlenmesini mümkün kılacak ve uzun vadede 12 Eylül'ün mutlak bir başarısızlığıyla neticelenecektir. Böyle bir fiyaskonun ardından, 28 Şubat (Soğuk Savaşın da bitmesi ve İslamın sola karşı panzehir işlevine ihtiyacın kalmamasıyla beraber), İslama siyasal alanda hiçbir meşru alan ve görünüm bırakmayacak yeni bir toplumsal ve siyasal projeyi gerçekleştirmeye yönelecekse de, 28 Şubat'taki, "Milli Görüş"e alternatif İslamlar olarak Yaşar Nuri Öztürk, Zekeriya Beyaz gibi isimlerle propaganda edilen "hakiki İslam," "Anadolu İslamı," "Türk İslamı" gibi "gayri-siyasallaşmış" ve "uyumlu" ve "milli" İslam yorumu arayışları, 12 Eylül'ün kaygılarının sürekliliğini ortaya koyacaktır. 28 Şubat, aynı anda paganist bir söylemi kamusallaştırırken, aynı anda "doğru İslam" da ulusalcılık içinde işlenen bir tema olacaktır. 28 Şubat aynı şekilde "hakiki İslam" arayışındaki orta sınıf da İslami tefsirlerin içine çekecek, paradoksal olarak dinin tartışılmasını bir kesimin tekeline bırakmamak için anaakıma taşıyacaktır.⁸ Yaşar Nuri Öztürk'ün kitapları bu şekilde orta sınıfta yüksek satış rakamlarına ulaşacaktır.

12 Eylül'ün doğru İslamı ile 28 Şubat sonrasının doğru İslamı arasındaki temel farklar ise ikincisinin daha bireyselleşmiş alanla sınırlandırılmış, ilkinin ise daha devletçi, daha kamusal görünürlüğe haiz ve daha (Kenan Evren'in hadisçiliği de hatırlanacak olursa) Kurani olmasıdır.

Her iki sürecin de topluma ve toplumsal düzene bakışları, bu bakışlarını meşrulaştırma araç ve yöntemleri değişmekle beraber, çok farklılaşmamaktadır. Bu bakımdan 12 Eylül'den ulusalcılığa ilişkin devamlılık içeren ve kesinti arzeden boyutları bir arada bulunmaktadır. 12 Eylül'le 28 Şubat arasındaki keskin ayrım, ya da kesintili devamlılık ise 12 Eylül'ün taş kesmiş devlet ve toplum inşa projesinin sağ görünümlü olmasına karşın, 28 Şubat'ın projesinin sağ-sol spektrumunu iptal eden bir niteliğe sahip olması ve 12 Eylül'ün tam aksine desteğini büyük ölçüde soldan devşirebilmesidir denebilir. 12 Eylül'ün modernleşme sürecine tepkisel “muhafazakâr ve maneviyatçı”lığına karşın, 28 Şubat bir taraftan “kökten modernist,” bir taraftan da kitabın son bölümünde değineceğimiz üzere “gerici modernist”tir.⁹

SAĞCILIK

Ulusalcılık bir tür “taş kesmiş sağcılık” olarak da düşünülebilir. Ancak, burada “sağ” denilirken anlaşılan ne Türkiye özelindeki sağ kültür/siyasal gelenek; ne MHP, ne Tercüman gazetesi, ne AP çizgisidir. Aksine burada sunulmaya çalışılacak “sağcılık tanımı” nasıl sol bir kitlenin ve kanaat önderlerinin ulusalcı çizginin öncüleri ve takipçileri haline gelebildiğini de ortaya koyabilecektir. Nasıl ki bir sağ ideoloji 19. yüzyıl sonlarında neşet etmeden önce “nizam”la özdeş olarak kullanılmaktaysa, “sağcılık”la burada da siyasi bir ideolojiden çok bir muktedirlik ve muktedirliğin pervasızlığı anlaşılmaktadır (ki Türk sağının “sağcılığı” bu algıyla örtüştüğü oranda “realize olmaktadır”). İdeolojik formu ise bu tür bir vizyonu doğallatacak ve meşrulaştıracak toplum ve doğa tasavvurundan ibaret olabilir. Ancak sağcılık zaman ve mekâna göre farklı ideolojiler formunda tezahür edebilir. Mesela Gorbaçov döneminde (ve daha öncesinde) Sovyetler Birliği'nde mevcut rejimi herhangi bir reforma ve revizyona tabi tutmadan korumak isteyen ve bu şekilde mevcut güç temerküzünün yumuşamasını engellemeye çalışanlar “sağcı” olarak tanımlanagelmışlerdir.¹⁰ Elbette

burada söz konusu olan bir ideoloji değil pozisyonudur. Sağ ideolojiden çok pozisyonla ilgili bir kategoridir.

Türkiye’de sağcılığın en dolaysız momentleri kuşkusuz 12 Mart ve 12 Eylül’dür. Bu iki moment aynı zamanda 20. yüzyıl sağcılıklarının en belli başlı ve etkin örneklerinden olan “Soğuk Savaş sağcılığının” demokratik kontrol ve dolaylama mekanizmalarının kaldırıldığı, geçici olarak iptal edildiği bir dönemdeki “insanisizleşmiş,” “vidansızlaşmış” pür halini ortaya sermektedir. Orta ve Latin Amerika diktatörlüklerinde, Şili’de insanların stadyumda toplanması, Arjantin’de cesetlerin denize atılması gibi en hunhar örneklerinde en dolaysız ifadesini bulan bu ideolojinin/zihinsel kalıbın bu iki moment dışında da, özellikle 1970’lerde telif ve çeviri olarak binlerce basılarak dağıtımına sokulmuş Türkiye’nin anti-komünist metinlerinde ifadesini bulmuş, komünistleri insanlıktan yoksun resmetmiş ve bu sebeple de (istisna durumlarında) komünistler katledilmeleri, işkence edilmeleri meşru ve hatta elzem olarak görülebilmişlerdir.” Bu sağcılığın maddiyata dökülmüş en safiyane hallerini ise 12 Mart’ta Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının asılmasında veya 12 Eylül’de Diyarbakır Cezaevindeki işkencelerde bulduğunu düşünebiliriz.¹²

Bu algı ve zihinsel kalıp insanisizleştirme sonucu “normal zamanlar”ın “normalliğinin” iptaliyle, şeytanileştirilen/insanisizleştirilen hasımlara yönelik olarak (1970’lerde komünistlere, 2000’lerde Kürtlere tatbik edildiği üzere) “istisna hali”ni devreye sokar. Yukarıda bahsedilen 12 Mart ve 12 Eylül momentlerinde “pozisyonel sağ” ideolojik olarak da “sağ” demeyi mümkün kılacak bir zemine dayanmıştı. Hatta 12 Eylül’ün dini vurgularına kıyasla 12 Mart’ın bir ideolojik form olarak 12 Eylül’e göre çok daha “sağ” nitelikte olduğuna dair hipotez bile öne sürülebilir. Bu dönemde ana düşman “sol”a karşı tam bir anti-komünist “sağcı” ideoloji vazedilmiş ve 12 Eylül’de devlet ve anayasa bu (Türkiye sağının beklentileriyle uyuşmayan ve onları hayal kırıklığına uğratan) “sağcı” perspektife dayalı olarak tasarlanmıştır.¹³

Ancak solun gerilemesi ve çökmesiyle ana düşman 1990’larla beraber değişecektir. Yeni ana düşmanlar ve “tehdit” bu süreçte “irtica” ve “Kürtler” olarak belirecektir. “Sağcı tedhiş ve tenkil” Orta Amerika anti-komünist manuellere [el rehberi] uygun bir şekilde PKK’yla çatışmanın en

şiddetli halini aldığı 1990'larda "bölgede" uygulanacak, köy boşaltmalardan olağanüstü hal uygulamalarına bu tür insanisizleşmiş bir sağcı pratik tatbik edilecektir.¹⁴ Bu süreçte sadece PKK'lılara yönelik değil, etkisini daha çok 2000'lerde duyabileceğimiz bölge halkına yönelik insanisizleşmiş ve vicdansızlaşmış bir dil kullanılacak ve üretilecektir.

28 Şubat'ta ise "bin bir surat sağ" bu merkez "ortanın solunda sekülerizm ekseninde" tezahür edecek, vücuda gelecektir. 28 Şubat'la beraber "makbul ideoloji" (siyasi pozisyon olarak) sağcılıktan ari, sekülerlik-merkezli bir yeni merkeze kaymıştır. 28 Şubat'la beraber önce DSP, ardından ise bu dönemde keskin bir virajla dönüşüm yaşayan CHP "sağın kayası" haline geliverecektir. Yani sağcılık yeni ideolojik kıyafeti içinde 12 Eylül'den çok uzak bir yerlere demirlemiştir. Bu dönemde ise Soğuk Savaşta insanisizleştirilmiş solla yakınlaşmış, solun başta Doğu Perinçek olmak üzere birçok kadroları devşirilmiş ve birçok solcu kanaat önderi bireysel olarak bu iktidarın altına girmiş, "insanisizleştirilmiş Marksizm" bu sağ dilin en saf hali haline gelmiştir. Solun daha geniş bir kitlesi ise muhtemelen Soğuk Savaş sağcılığını "verili" aldığından "sağ"ı başka yerlerde arayacaktır. 1970'lerin ikinci yarısındaki Alevi pogromları olmamışçasına Aleviler rehabilite edilmiş, Aleviler ve sol "sağcılaştırılmıştır." Gerçi vurgulanmalı ki sağ partiler zaten hiçbir zaman "sağ"ın gözünde makbul ve hatta meşru görülmemiş ve onlarca ancak Soğuk Savaş sürecinde "çalışma arkadaşlığı" yapılabilmıştır. Soğuk Savaş koşulları ortadan kalkınca Türk sağı bu "sağ algı"daki sakıncalı konumunu hızla geri "kazanmış"tır. Bu sebeple "sağ" "merkez"den dışlandığı ölçüde solun sağcılaştırılması kolay ve hızlı olabilmıştır.

Ancak dediğimiz gibi, makbul ideolojinin nerede tezahür ettiğinden bağımsız olarak "sağ" "muktedirlik noktası"dır. Elbette "sağ"ın maddi karşılığının (en azından 2007'ye kadar ve elbette devletin diğer "derin" kurumlarıyla sinerji içinde) Türkiye'de ordu olduğu söylenebilir. Ana düşünsel omurgası Kemalizmdir. Ancak burada düşünülen Türkiye'de sağcılığın Kemalizmden kaynaklandığı değil, tam tersine sağcılığın Kemalizm görüntüsünde zuhur ettiğidir. Kemalizm ruh değil, sadece bedendir ve bir Don Kişot değirmişi işlevini görmektedir.

Kitabın girişinde yükselen veya yükseldiği varsayılan milliyetçiliğin sağ ve sol ayaklarından bahsedildi. Süreç içinde ise her iki milliyetçiliğin aynışmışlığından bahsedilmişti. Ancak vardıkları nokta bir sentez değil, burada askerizm denecek bir ideolojisizlik noktası olmuştur. Sağın ve solun dışında ve üzerinde, tüm ideolojik salınımları dışlayan ve hakir gören katı ve tavizsiz bir ulus-devletçilik algısından bahsedebiliriz ki bu katı ideolojik çizgi, 12 Eylül'den 28 Şubat'a ulusalcılığın "siyasi kademe"sinin kurumsal pozisyonudur denebilir. Sağ ve sol ulusalcılıklar son kertede bu katı ulus-devletçiliğin içine çekilerek erimişler, ilk ortaya çıktıkları momentlerdeki belirgin "sağ" ve "sol" nüanslarını zaman içinde tamamen yitirmişlerdir.

Bahsedilen "katı ulus-devletçilik" tüm ideolojisizliğine rağmen belli ideolojik/düşünsel önkabullere ve sadakatlere dayanır. Bu ideolojik niteliklerinin başında ise tamamıyla "ideolojisiz" olması (iddiası) gelir. Burada söz konusu olan "ne sağ, ne sol" bir merkezcilik değildir, sağın ve solun öncesi, yokluğu halidir. Bu ideolojinin yokluğu belki de "saf halde ulusalcılık"tır. Her türlü fikir, düşünce anlamsız addedilmektedir. Devletler dünyasında tek bir gerçeklik vardır; devletin (ezeli ve ebedi) çıkarları. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından tek beklenebilecek düşünsel aktivite kayıtsız şartsız devlete sadakat ve itimattır.

Bu algıda ne en hafifinden sağ, ne hafifinden sol bulabilmek mümkündür. Burada tek analiz nesnesi "devlet"tir. İdeolojinin tamamen temizlendiği bir (ulus-)devletçilik söz konusudur. Bu düşüncede "resmi ulusalcılığın" projeksiyonu bir sürü-millet tahayyülüdür. Burada kendinden tanımlı ve değerli bir millete yer yoktur. Millet de benzer şekilde ancak devletle ilişkisiyle ve onun boyunduruğuyla tanımlıdır. Millet devletin içinde erimelidir.

Bu "buz tutmuş milliyetçiliğe" belki "askercilik" denebilir. Kökü I. Dünya Savaşı Alman genelkurmayına kadar uzatabilecek bu algıya göre temel unsurlar "millet" ve milletin siyasi vücuda gelişi olan "devlet"tir. Tüm ulusal bazda örgütlenmeler bu iki unsurun bekası ve gelişmesi amaçlarına yönelik olarak organize edilmelidir. Mesela (2007 itibarıyla) Milli Güvenlik Kurulu web sayfası bu "milli" tanımları şöyle açıklamaktadır: "Milli menfaat... devletin bekası ve güvenliği ile milletin refahını sağlamak

için ulaşılması ve korunması gereken amaçlardır.” Milli varlık ise, “devletin kendi hayatiyetini, kara, deniz ve hava sınırları ile bunlara bitişik ve devletler hukuku esaslarına göre devletin hüküm ve tasarrufuna giren ekonomik ve stratejik alanları da içine alan hükümlerlik alanını (vatanı), bunların sahip bulunduğu her türlü kaynak ve zenginlik gibi ekonomik kıymetleri, bu sahalarda yaşayan tarih gibi maddi ve manevi değerleri, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel, teknolojik, askeri ve diğer sistem ve birikimlerin tümünü kapsamaktadır.” Milli güç ise; “bir devletin milli menfaatini sağlamak ve milli hedeflerini elde etmek için kullanabileceği siyasi, ekonomik, askeri, coğrafi, demografik, psiko-sosyal ve kültürel, bilimsel-teknolojik gibi güçlerden oluşan maddi ve manevi unsurların toplamıdır.”¹⁵ 31.10.2005 tarihli Milli Güvenlik İç Siyaset Belgesinin ilk iki maddesi “milli güç unsurlarını” şu şekilde anlamaktadır:

“Madde 1: Amaç: Türkiye Cumhuriyeti’nin Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi ile belirlenen İç Güvenlik Siyaseti çerçevesinde milli güç unsurlarının hazırlanması, yönlendirilmesi, geliştirilmesi ve kullanılmasına ait hareket tarzlarını belirlemektir.

Madde 2: Kapsam: İç Güvenlik Stratejisi. İç güvenlik alanındaki mevcut durumu, kısa, orta ve uzun vadeli muhtemel gelişmeleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin iç güvenliğine ilişkin milli hedefleri ile ara hedefleri ve bu hedefleri gerçekleştirmek üzere milli güç unsurlarının kullanılması ve geliştirilmesi ile ilgili bütün kurum ve kuruluşları ve bunların faaliyetlerini kapsar...”¹⁶

Milli güç unsurları ise şu şekilde sıralanmaktadır: “politik güç, ekonomik güç, psiko-sosyal güç, insani güç, askeri güç, coğrafi konum, manevi güçler.” Görüldüğü gibi “milli güç unsurları” ülkeye dair hemen hemen her şeyi kapsamaktadır. Tüm bu unsurlar, kendi başlarına bir değer ifade etmezler. Total milli güce katkıda bulundukları oranda değerlidirler ve bir “destek birliği” olarak istenildiği zaman daha önceden planlandığı şekilde “milli varlık”a hizmet etmek üzere koşulabilirler. Mesela eğitim kalitesi ancak “milli varlık”a hizmet ettiği sürece anlamlıdır.

“Askerileştirilmiş millet” yaşamın ve toplumun her alanının “devletleştirilmesi” demektir. Askeri milliyetçilik ise bu anlaşılacağı manada

milliyetçilik değil, milliyetçilik aracılığıyla “psiko-sosyal güç”ün örgütlenmesi ve güçlendirilmesidir. Sonuçta her şey devlet içindir. Milliyetçilik de “milli güç unsurları” içinde bir aktiftir (*asset*) ve kendi başına bir değer ihtiva etmezler. “Millet” ancak milli güç unsuru olduğu sürece olumludur.

Bu düşüncenin kökü yukarıda bahsedildiği gibi Prusya militarizmine ve I. Dünya Savaşı Alman genelkurmayına götürebilir. Kısaca özetlersek, 19. yüzyıl boyunca etki alanının ve boyutlarının artmasıyla artık savaşlar sadece iki ordunun cephedeki mücadelesi olmaktan çıkmıştır.¹⁷ Savaşların boyutu ve maliyeti bir yüzyılda akıl almaz bir şekilde genişlemiş, ordular yüz binlerce eri donatarak savaş meydanlarına sürebilir güce ulaşmıştır. İşte bu koşullarda, salt askeri olmayan unsurlar da savaşın gidişatında belirleyici olabilmekte, hatta zafere giden yolda askeri faktörlerden daha öncelikli olmaktadır.

İşte bu gözlemden hareketle, savaşların kazanılabilmesi için sadece ordunun değil toplumun da militerleşmesi gerekliliğinin farkına varılmıştır. Tüm ülke ve millet bir “kışla” olarak reorganize edilmeli ve bu şekilde olağanüstü durumlara hazır tutulmalıydı. Bu fikriyatın tatbiki ise I. Dünya Savaşının ikinci yarısında mümkün oldu. Almanya’da süreç içinde öncesiz bir şekilde tüm toplumu ve hayatın her alanını kapsayan bu savaşın kontrolü zaman içinde sivil hükümetten genelkurmayın eline geçti. Hindenburg ve Ludendorf, savaşın ikinci yarısında savaşın fiili yönlendiricileri oldular, hükümetlerden daha güçlü oldular. İşte bu dönemde, propaganda-dan ekonomik üretimin planlanmasına kadar her alan askeri gereklilikler için biçimlendirildi. Her şey savaş içinde genelkurmayın algısında “milli güç unsurları” haline geldi. Kendi başına bir değer taşımaktan çıkarak her şey genelkurmayın istediği gibi şekillendireceği, planlayabileceği nesneler haline indirgendiler.¹⁸

Türkiye’de de, bu düşüncenin Osmanlının o dönemde Almanya’nın müttefiki olması nedeniyle etkili olduğu söylenebilir. Abdülhamid döneminden itibaren ordunun donatımı ve eğitimi için bu dönemde bir müttefik olarak ortaya çıkan Almanya’ya yönelindi. Başta o dönemde Türkçeye Millet-i Müselleha şeklinde çevrilmiş *Volk in Waffen*’in yazarı Von Der Goltz olmak üzere Alman subaylar gerek eğitimci olarak askeri okullarda gerek de or-

dunun reorganizasyonunda mülhim bir rol oynadılar.¹⁹ Dönemin Osmanlı subaylarında Almanya'ya büyük bir hayranlık gelişti.²⁰ Subaylar üzerinde Alman askeri öğretmenlerin paradigmalarnın etkili olduğu söylenebilir.²¹ Ne var ki, Türkiye asla Almanya gibi total bir savaş örgütleyebilecek bir kurumsallığa sahip değildi ve bu yetersizliğinin acı sonuçları I. Dünya Savaşındaki mobilizasyonun sınırlarıyla ortaya çıkacaktı. Ancak mesela Kazım Karabekir'in eserlerinde fazlasıyla görülebilecek bir Alman total savaş doktrini askeri düşüncede yer etmişti.²² Temel olarak nizami bir savaştan çok, farklı imkânların seferber edilmesiyle kazanılmış bir savaşın ardından bir subay kadrosu tarafından kurulan cumhuriyetin de Prusyalı bir vizyon merkezinde devleti ve toplumu örgütlenme kaygısında olması şartıtcı olmamalıdır.²³

Bu hâkim paradigma, 1945 sonrası çok partili demokrasiye geçiş ve Soğuk Savaşın başlamasıyla beraber Türkiye'nin ABD etkisine girmesiyle kısmen dönüşmüş ama kısmen de kendini yeniden üretmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Türk ordusu bir NATO ordusu olarak yeniden organize edilirken de, kuşkusuz "komünizm tehdidi"ne karşı özel harp taktik ve stratejileri içinde toplumun uygun şekilde yönlendirilmesi/manipule edilmesi de planlanmış, Soğuk Savaş boyunca bu "psikolojik harekât" boyutu ihmal edilmemiştir.²⁴ Türk ordusu buna yönelik kendi içinde birimler ve daireler oluşturmuştur. Bu yapılar komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla tüm NATO ülkelerinde lağvedilirken, Türkiye'de "yeni tehditlere" karşı kullanılmaya devam edilmiştir. Bu yapılar diğer NATO ülkelerinde komünizme karşı CIA gözetiminde özel bir önlem olarak geliştirilmişken, Türkiye'de evveliyatı olan bir kurumsal kültüre ve vizyona dayandığından ve de komünizmin çöküşünün ardından diğer NATO ülkelerinden farklı olarak Türkiye'nin tehdit algılarının sürmesi sebebiyle bu örgütlenme Soğuk Savaşın bitimiyle son bulmamıştır.

Bu manada militarizm, bir toplumu savaş için seferber etmek değil, onu barış zamanında seferber halde tutmak vizyonudur. Savaş bir olağanüstü durum değil, olağan durumdur. Mutlak bir savaşızsızlık hali olarak barış ise "olağanüstü" ve "imkânsız"dır. Bu bakımdan "askeri milliyetçilik" dediğimiz tasavvur aslında toplumu sürekli bir savaş unsuru olarak tutma kaygısının örgütlenmesidir.²⁵ "Militarizm, askeriyeğe günlük hayatta, siyasette, ekonomide

ve toplumun kendine dair algısında biçilen rol ve pozisyonun merkeziliğinin 'normal'leştiği zaman gerçekleşmiş demektir.”⁴⁶ Bu manada “askeri milliyetçilik,” basit bir savaş çıkırtkanlığı değil barışın askeri ihtiyaçlara göre örgütlenmesi manasında militarizmin gerçekleşmesi projesidir.⁴⁷

Temel kaygısı ideolojik olmaktan çok bir toplumsal örgütlenmenin tesis edilmesi olan “asker milliyetçiliği” daha doğrusu “asker devletçiliği” bir bakıma “ulusalcılık”ın “saf hali”dir. Ulusalcılığın da bir nevi bu askeri doktrinin sivilleşmesi ve kamusallaşması olduğu iddia edilebilir. Bir ideoloji değil, bir “ideoloji yokluğu” olan bu tavır buz tutmuş halinde en ufak bir sağ ya da sol sapma, hatta en ufak bir sağ salınım veya sol salınım göstermemelidir. Zaten en ufak bir salınımın kapalılığı onun ayrıştırıcı ve tanımlayıcı niteliğidir.

Yukarıda da değinildiği üzere, ulusalcılığın imalinde bu askeri projenin ve/veya başka derin yapılanmanın önemli rolü olmuş olmalıysa da bu nokta çalışmamızın kapsamına girmemektedir. Ancak ne kadar asker milliyetçiliğinin ulusalcılığı kullandığı, ne kadar ulusalcılığın askeri milliyetçiliği ele geçirdiği bir muammadır. Çünkü bir taraftan soğukkanlı bir hesapçılık olarak kendini sunan asker ideolojisi, kendisini sunduğunun tam aksine, 2000’lerde emekli subayların retoriklerinde ve metinlerinde gözlemlediğimiz üzere, değil askeri soğukkanlılık taşımak, milli onur, sadakat, haysiyet, ihanet gibi değerlerin merkezinde kurulmuş ve anlamlandırılmış, tüm devlet politikaları, siyaset ve uluslararası ilişkilerin kişiselleştirildiği ve “duygusallaştırıldığı” bir halde tezahür etmektedir. Bu duygular üzerinden örgütlendiği anlaşılan askeri milliyetçilik ise “devlet mantığı”ndan Alman topyekûn savaş doktrininin tam zıddına tekabül etmekte, adeta bir “milli güç zafiyeti” yaratma noktasına gelmektedir. Zira aslında, nasıl aşağıda tartışılacağı üzere ulusalcılığın ekonomik rasyonalizminin aslında bir etnikçiliğinin kendi kendini rasyonalize etme kaygısından ibaret olduğu gözlemlenebilirse, aynı şekilde militarizmin “milli güç” kavramından anladığının da objektif ve matematiksel olarak hesaplanabilir “milli gücün maksimize edilmesi”nden çok, bir ideolojik formasyonun fantazyası olduğu söylenebilir.

Yani her ne kadar, 2000’lerde söz konusu olan bir taraftan bu askeri ideolojinin kitleselleşmesiye de, öte yandan, 28 Şubat sonrası “sivil top-

lum çağında” onlarca kuvayı milliye dernekleriyle kitleselleştirilen ve sivilleştirilen asker ideolojisi de bu süreçte tahrip olmuş ve sağ ve sol milliyetçiliklerle etkileşim halinde saf halinden uzaklaşmıştır. Süreç içinde bu ideolojinin kendi kendini radikalleştirdiği varsayılabilir.

Bu askerci ideoloji bir askeri doktrin olmaktan çıkarak bir yandan kitelerin zihinlerine kazınmış, bir yandan da başta CHP olmak üzere birçok kurumun refleksi haline gelmiştir. Onur Öymen’in Dersim 1937 ve PKK’yla mücadeleyi ilişkilendirdiği meşum meclis konuşmasında²⁸ en pür haliyle ortaya çıktığı üzere, CHP’nin bu askerci duruşun sözcüsü haline gelmesi ise CHP seçmeninin de kısmi bir dönüşüme uğramasını getirmiştir.

Zaten “ideoloji yokluğuyla malul” olması gereken askeri ideolojinin, bir ideoloji haline gelmesi, ordunun da kontrolden çıkan bu durumu düzeltmeye zorlanmasını getirmiştir. Ergenekon soruşturmasında ordunun tavrının bu çılgınlığın dizginlenmesine yönelik olduğu söylenebilir. Zaten “Ergenekon örgütlenmesi”ne bakıldığında askeri mantık ve düzen içinde başlayan bir örgütlenmenin zaman içinde “sivilleşerek” tamamen bambaşka ve bizzat ordunun kendisi için büyük bir tehlike arzeden bir yapıya döndüğünü görmekteyiz. Bu sebeptendir ki; “ordu mantığı” içinde İlker Başbuğ ve Yaşar Büyükanıt kendi genelkurmay başkanlıkları döneminde bu temizliğe yeşil ışık yakmak durumunda kalmışlardır. Muhtemel bir darbeye mesafeli duruşları sebebiyle sadece Hilmi Özkök’e yönelik değil, bizzat Yaşar Büyükanıt (başta onun Sabetaycı olduğu şaibesi olmak üzere) ve İlker Başbuğ’a dönük bir yıpratma ve karalama kampanyaları yönlendirilmiştir.²⁹ Devrim nasıl kendi çocuklarını yiyorsa, buradaki radikalleşmenin en aşırı halini, kameralara yansıyan Mersin’deki Kuvayı Milliye Derneğinin 2006 yılında iki tabanca ve Kuran-ı Kerim üzerine yeminle üyelik kabulünde³⁰ gördüğümüz üzere bir noktadan sonra kontrol edilemez hale geldiğini söylemek mümkün olabilir. Yani “askerizm” sadece sağ ve sol ulusalcılıkları kullanan soğukkanlı bir merkezden yönetilen bir manipülasyon olarak kalmamış, kendi “kör inançlı”larını yaratan ve “ideolojisizlik hali”ni dayatmak için kendisi bir “ideoloji” haline gelmiş ve kendisi “takipçi” hale dönüşmüş bir fantazyadır denebilir.

Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) 1989'da Muammer Aksoy'un öncülüğünde, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Suphi Gürsoytrak, Cahit Talas, Nusret Fişek, Bahriye Üçok, Celil Gürkan, Anıl Çeçen, Özer Ozankaya gibi 50 kurucu tarafından büyük ölçüde öğretim üyelerinden ve yüksek bürokratlardan oluşan oldukça seçkinci ve daha çok merkezci Kemalist/aydınlanmacı sol Kemalist diyebileceğimiz bir elit tarafından kurulacaktır.³¹ Öyle ki ilk yıllarında dernek bir bürosu bile olmayan seçkinci bir fikir platformundan ibarettir. Ancak dernek 1990'lar konjonktüründe muhtemelen kurucularının hiç öngörmediği şekilde örgütlü bir büyümeye gidecektir. ADD, 1990'lar sonu itibarıyla kurucularının muhayyilelerini çok aşan bir şekilde yurt çapında 450, yurt dışında 30 şubesi ve 77 bin üyesi olan bir dernek haline gelecektir.³² ADD, 12 Eylül'ün "uydurma sentezlerle," Atatürk'ü "yozlaştıran ve putlaştıran" sahte Atatürkçülüğüne karşı "Atatürk ilkelilerinin, zihniyetinin, felsefesinin ve devrimlerin özü"nü korumayı hedeflemektedir. Başta seçkinci bir proje olarak 12 Eylül'ün sağcılaştırdığı Atatürkçülüğe karşı, merkez/sol aydınlanmacı Atatürkçülüğü restore etmek amacıyla sol-aydınlanmacı Atatürkçü bir entelektüel elit tarafından kurulan ADD, ilginçtir 1990'larda "ikili tehdit," yükselen siyasi İslam ve Kürt sorununa karşı kitleselleşecek, kitlesel bir kaygının ifade platformu ve kaygının ideolojikleşme zeminini oluşturacaktır. Bu süreçte Atatürkçülük seçkinciliğini yitirecek, yine 1989'da kurulan ve 1990'lar sonu itibarıyla 96 şubeye ulaşmış Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) gibi derneklerle beraber seçkincilikten bir "ideoloji"ye dönüşecektir. 1997 yılında ÇYDD gibi kardeş Atatürkçü derneklerin de katılımıyla 1. Kuvayı Milliye Kurultayı düzenlenecek, ADD bu dönemde (1999) kendini İzmir şube başkanının ağzından "Atatürk'ün adını ağzından düşürmeyip, ülkeyi Osmanlı'nın son günlerine götüren işbirlikçi siyasetçiler, maaşa bağlanmış ajanlar... eğitilmiş bölücüler, devleti yıkmak isteyen devlet görevlileri, medreseleşen üniversiteler, % 60 borca giren bütçeler, artan yoksulluk"³³ karşı mücadele veren bir öncü cepheye dönüşecektir. Aynı süreçte Atatürkçülük tabiri "hafif" ve "sivil" kaldığından giderek Kemalizm tabiriyle ikame edilir olacaktır. Bu süreçte Necmi Erdoğan'ın saptadığı gibi özellik-

le Anadolu taşrasında örgütlenemeyen ve toplumsal ve siyasal baskıyla karşı karşıya kalan sosyalistler ve sol çevreler ADD şubelerinde örgütleneceklerdir; bu sürecin ADD'nin ideolojikleşmesi sürecinde derneğin bünyesini de etkilediği söylenebilir.³⁴

İlgincidir 1989 yılı henüz 12 Eylül ağırlığının yoğun olduğu bir döneme denk geldiğinden ve kurulduğu 19 Mayıs 1989'da henüz Kenan Evren cumhurbaşkanı olduğundan ADD "aydınlanmacı Atatürkçülüğün" de bir gereği olarak son derece sivil içeriklidir. Kuşkusuz 1990'larda ordunun da yeni bir çizgiye kayması ADD'nin de askerileşmiş bir formasyona kaymasını kolaylaştıracaktır. Derneğin 2004 yılında Ankara Ticaret Odasında bir ulusalcı meydan okuma niteliğindeki "Hilafetin İlgaı ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu Panelinde" davetli kuvvet komutanlarının salona girerken yoğun alkışlarla ve "dayan Denktaş, Türkiye seninle," "Kıbrıs'ı veren Türkiye'yi de verir" sloganlarıyla coşkuyla ağırlaması³⁵ ve akabinde jandarma genel komutanlığından emekli olan Şener Eruygur'un ADD genel başkanlığına seçilmesiyle bu süreç tamamlanacaktır.

ADD 1990'larda ortaya çıkan giderek seçkin bir nitelikten 1990'larda yeni gelişen yarı-aydın bir kamusal ortamda entelektüel ikinci elcilerin popülerleştirdiği yeni bir düşünsel çekim merkezi haline gelecektir. Kevin Repp II. Willhelm Almanya'sında Alman milliyetçiliğinin mandarin bir elitin seçkinciliğın dünyasından çıkarak 1890'larda yeni ve genişlemiş bir entelektüel ortamda (*milieu*) mantar gibi türeyen ve yarım-entelektüel, yarımaydın tanımlanabilecek yazarlar tarafından, en popülerlik kazanmış Julius Langbehn'in *Rembrandt als Erzieher* (1890) olan ve geniş bir okur kitlesine hitap edilerek yazılmış yarı-entelektüel metinler üzerinden yeniden ve orta sınıfa hitap eder bir şekilde nasıl popülerleştirdiğini ve kitleselleştirdiğini ortaya koyar.³⁶ Aynı süreci 1990'lardan başlayarak 2000'ler Türkiye'sinde de gözlemleyebiliriz. Seçkin bir söylem vülger bir söylemle buluşarak dönüşmüş ve bu yeni bulamaç orta sınıfı kendine çekmiştir ki bu sürecin Weimar dönemindeki yansımaları kitabın son bölümünde tartışılacaktır.

Bu süreçte, birinci kademe ulusalcılığın askerist ideolojisinin ise askeri okulların el rehberlerinden çıkarak 28 Şubat'la beraber Atatürkçülüğün ve Kemalizm ulusalcılaşmasını ve ikinci kademe ulusalcılığın oluşturan

küçük bir “ideolojik önderlik” tarafından yavaş yavaş sivil alana yayılmasını gözlemleyebiliriz. İlk sayısı 30 Ağustos 1998’de çıkan *Müdafaa-i Hukuk* dergisi, artık Atatürkçülüğün aydınlanmacılığının tamamen tasfiye edilerek, ADD’nin Atatürkçülüğünden nitelikli bir sıçramayla “ulusalcılık”ın ilk bütünlüklü ifadesi olmalıdır. Çıkış bildirgesinde sonradan popülerleşecek/yaygınlaşacak şablon muhtasar bir şekilde ifade edilmektedir:

“Bizler, emperyalist devletler ve onların yerli işbirlikçileri tarafından ülkemizin yeni bir Sevr’e doğru sürüklenmeye çalışıldığına tanık olmanın acısını yaşıyoruz. Gerçekten de: Bir yandan Kürdistan hayali kışkırtılırken, bir yandan da Ermeni sorunu ortaya atılıyor. Boğazların yabancı egemenliğine geçmesi için sinsice kamuoyu oluşturulmaya çalışılıyor. Yunan, yine saldırganlaşıyor. Pontus Cemiyetinin yeniden temelleri atılmaya çalışılıyor... Vatanımızın maddi kaynakları, kamu malları emperyalist devletlere ve yerli ortaklarına peşkeş çekiliyor. Yabancı devletler işçilerimize karşıyorlar. Basınımızın bir bölümü, tıpkı mütareke yıllarında olduğu gibi, ulusal değerlerden ve kaygılardan uzak, mandacı bir kafada...” şeklinde başlayan bildirge “emperyalizmin son aşaması olan küreselleşmeye ve “ülkemizi ortaçağa ve feodal bir yapıya gerisin geriye götürmek amacını güden irticai gelişmeler”e karşı “anti-emperyalist bir cephe” ve “ulusal güçbirliği” önerilmektedir. Bu cephe “gerçekte bu emellerin bir oyuncağı olan irticaya karşı savaşım veren başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere ulusalcı ve ilerici kurum ve kuruluşların yanı başında saf tutacaktır.” Bu bildirgenin altında Çetin Yetkin, Fikret Otyam, Ümit Zileli ve Hikmet Çetinkaya gibi isimlerin imzası vardır.³⁷ Listedeki tüm imzacıların sıfatlarına baktığımızda, CHP, İşçi Partisi, Atatürkçü Düşünce Derneği gibi parti ve derneklerin üyeleri olduğu görülmektedir. Dergi Mart 1999’da Tahir Hatipoğlu, Haşmet Atahan, Oktay Ekşi, Kemal Yavuz gibi isimlerin de katılımlarıyla bir “Müdafaa-i Hukuk Kurultayı” toplamıştır. Kurultayın “Sonuç Bildiri”si de çıkış bildirgesinde vurgulanan tehdit ve tehlikelere bir kez daha işaret etmiştir. Ancak çıkış bildirgesi daha çok emperyalizmi ana tehdit olarak vurgularken bu kurultayın sonuç bildirisinde irticai tehdit emperyalist saldırıyla eşit ağırlıkta kendine yer bulmuştur. Sonuç bildirisi katılımcıların Türkiye’nin “çağdışı ve emperyalist saldırı ve kısıktan kur-

tarılması için, Kuvayı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk ruhuna sadık kalarak savaşımlar kararlılığı"nı hatırlatmıştır.³⁸

Ancak bu oluşum şiddetli iç tartışmalardan kendini kurtaramamıştır. Daha başta, Kürt kökenli üyeler dergideki etnik anlamdaki "Türk" vurgusundan rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir.³⁹ Ardından Kemal Yavuz, derginin Rahmi Koç'la ilgili haberlerden sonra *Müdafaa-i Hukuk* dergisinden, dergi "Atatürkçü çizgisinden saparak, 1980 öncesi Marksist anlayışa"⁴⁰ yöneldiği için ayrılmıştır. Çetin Yetkin ise Kemal Yavuz'un bunu nasıl daha önce anlayamadığına hayret ederek derginin başından beri alenen Marksist ve sosyalist olduğunu dergideki eski yazılarını alıntılarla hatırlatmıştır.⁴¹

Dergi istikrarlı bir şekilde milliyet, milliyetçilik gibi kelimeler yerine ulus ve ulusal tercih etmekte, sık sık bir "ulusal güçbirliği"nin gerekliliğini ifade etmektedir. Özetle dergi, sol-kökenli ve hâlâ sosyalist olma iddiasını taşıyan ama küreselleşme çağında sosyalist mücadelenin ancak ulusal bir duruşla ve Türkiye bağlamında Atatürkçülükle mümkün olduğuna inanan bir çekirdek tarafından kurulmuştur. Dergi sol-dışı ve özellikle ordu kökenli isimlerle de genişlemiş ancak bu süreçte sol/sosyalist teorik formasyonunun (Kemal Yavuz'u hayal kırıklığına uğrattıkça) milliyetçiliğin (ulusalcılığın) gölgesinde kalmamasına dikkat göstermiştir.

Aynı sıralarda bir başka dergi "Ulusal" ismiyle yayın hayatına başlamıştır.⁴² Hakan Reyhan'ın⁴³ editörlüğünde çıkan dergi DSP'ye yakın durmakta ve derginin ideolojik çerçevesini oluşturduğu vurgulanan "ulusal sol"un Bülent Ecevit'in teorisi ve pratiğinden ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁴⁴ Anıl Çeçen,⁴⁵ Attila İlhan gibi "Kemalist sol" denebilecek isimlerin yazdığı ve Alpaslan Işıklı, Sina Akşin gibi isimlerin iktibas edilmiş yazılarına ve söyleşilerine yer verildiği dergi asıl ilham kaynağını ve teorik omurgasını Attila İlhan'dan almıştır. Attila İlhan'ın Galiyefçiliği derginin ana izleğini oluşturmuştur.⁴⁶ Derginin *Müdafaa-i Hukuk* dergisine göre bir farklılığı ise bu dönemde Attila İlhan aracılığıyla sol-ulusalcı çevrelerle ilişkiye geçmiş MHP'li Arslan Bulut'u yazılarıyla ağırlamasıdır.⁴⁷ Attila İlhan'a hayranlığını dile getiren ve "bu tersine rüzgâr, emperyalizmin kölesi haline getirilmek istenen Asya milletlerinden, Güney Amerika'dan, hatta... İtalya'dan kuvvet buluyor... Anadolu yaylasından kopmak üzere olan fırtına ile

daha da şiddetlenecek ve adaletli bir yeni dünya düzeni kurulabilecek” diyen Arslan Bulut “sol MHP’lilik” çizgisiyle dergiyi “öncü” kılmaktadır denebilir. *Ulusal* dergisi *Müdafaa-i Hukuk* dergisinden farklı olarak sağa daha açıktır. Bu bakımdan derginin Attila İlhan’ın da etkisiyle bilinçli olarak daha Kızıllemacı bir çizgide olduğu söylenebilir. Ancak yine de derginin “sol” kimliği korunmaktadır.

Bu dönemde yavaş yavaş söylemden ideolojiye dönüşme safhasında olan ulusalcılığın kitlelere duyurulmasında başta Mümtaz Soysal, Erol Manisalı ve Attila İlhan gibi “bağımsız sol entelektüeller” kritik bir katkı sağlamışlardır. “Bağımsız sol aydın” diyebileceğimiz bu isimlerin, daha sonraki ulusalcılık patlamasında benzer pozisyonlar alan “ikinci elci”lerden farklı olarak “ulusalcılığın tüketicisi” değil “ulusalcılığın üreticisi” oldukları ve “ikinci elci”lerin hazır buldukları ve kullandıkları “ulusalcı şablon”un ana hatlarını çizdikleri söylenebilir. Özellikle bu dönemde kendini keşfettiği “Sultan Galiyefçilik” üzerinden yeniden tanımlayan⁴⁸ ve kendine yeni bir “ilgili kitle” bulan Attila İlhan bu söylemin popülerleşmesinde/yaygınlaşmasında kritik bir role sahiptir. Attila İlhan diğer ilki bağımsız sol aydından farklı olarak sonradan “Kızıllema” olarak adlandırılacak bir sağ-sol bütünleşmesi arzulamakta ve buna yönelik kafa yormakta ve kamuoyu oluşturmaktadır.

Bu dönemde örgütlü bir ulusalcı odak da kuşkusuz İşçi Partisi çevresi ve yayınlarıdır. Ancak 2002 öncesi, Doğu Perinçek’in Reha Muhtar’ın sunduğu *Ateş Hattı* programının düzenli konuğu olması dışında İşçi Partisinin görünülürlüğü düşük ve fikirleri henüz marjinaldir. Aynı şekilde yukarıda zikredilen dergilerin açık Batı-karşıtlığı henüz geniş kitlelerin ilgisine mazhar olacak durumda değildir. Popüler bir üsluba ve sağcı dile konvertibl bir dile henüz sahip değildir. Bu dönemde Türkiye henüz “popüler liberalizmin” ve “popüler çağdaşlık”ın etkisi altındadır. Siyasi partiler büyük ölçüde AB projesini desteklemektedirler. Laiklik duyarlılığı, Batı-karşıtlığından ayrı ve hatta ona karşıt olarak “çağdaşlık” üzerinden dile getirilmektedir. Henüz söz konusu olan “dip dalga”dır. AKP’nin iktidara gelmesiyle beraber ise keskin bir viraj dönülecektir. CHP tam bu sıralarda keskin bir şekilde söylemsel sıçrama yapacaktır. Marjinal bir fikriyat başta CHP’nin ele geçirilmesiyle beraber merkezleşecek ve “normalleşecektir.”

Ne *Müdafaa-i Hukuk*'un, ne *Ulusal* dergilerinin zamanlarına göre öncü nitelikte ve ulusalcılığın isim ve cismini ilk kullananlar olsalar da kendi başlarına önemli olduğu söylenebilir. Zira bu çevrelerin etki alanları sınırlı olduğu gibi bu dergiler düşük tirajlara sahiptirler. Sol referanslı bir kitleye hitap etmeye çalışmaktadırlar. Bundan dolayı, bu dergilerin genişleme potansiyelleri yoktur. Söz konusu olan çeperlere sıkışmış bir söylemin bir şekilde belli aktörlerce merkeze taşınmasıdır. Burada 28 Şubat süreci ve ordu-merkezli endoktrinasyon başat rolü oynamış olmalıdır.⁴⁹ 28 Şubat sürecinde ordunun henüz kamusallaşmamış Batı-karşıtı çizgisinin başarısı söz konusudur. Burada muhtemelen 2002 sonrası birbiri ardına açılan kuvayı millîye ve müdafaa-i hukuk dernekleriyle inşa edilen bu yeni “sivil alan”da⁵⁰ ordu “ulusal sol”un, kendisini de çok ikna edici, mantıklı ve tutarlı gelen, ideolojik formülasyonunu (kendi ideolojik prizmasından geçirerek) ve ordunun geniş propaganda imkânlarından faydalanarak ve geniş kitlelerin bu ideolojik bombardımanı benimseme kapasitesinin yoğunluğuyla, kitleselleştirmiş ve anaakımlaştırmıştır. Burada sağ milliyetçilik unsurları da mobilize edilmişse de bu katkı daha çok parçalı, kısmi ve bütüncüllükten yoksun olmuştur. Ulusalcılık kabaca (aralarındaki geçişkenliği atlamadan) “askeri Kemalist” ve “sol Kemalist” iki ayak üzerinden ideolojik önderliğini oluşturabilmiştir.

KALPAKLI SÜVARI: ATTILA İLHAN

İşte burada en berrak halini Attila İlhan, Erol Manisalı, Mümtaz Soysal gibi bazı “bağımsız sol aydınlar”da görebileceğimiz bir Soğuk Savaş-sonrası düşünüşü kristalize olmakta ve sol-Kemalist damar süreç içinde bu yazarların serüvenlerinde görebileceğimiz gibi “askeri Kemalist” noktaya varmaktadır.

Bu isimler Türk milliyetçiliğini ve onun “haklılık argümanlarını” çok daha sofistike olarak yeniden formüle ettiler. Bu kavramsallaştırma dünyayı “milletlerin savaşı” ile anlamak yerine Marksizan bir yorumu esi-niyle ekonomik güç mücadelesi olarak sunmaktadır. Burada, milliyetçiliğin eski bildik milletlerin ezeli savaşı senaryosu modern çağda düşman milletlerin sinsi ekonomik sömürüleri anlatısına dönüşmüştür. Artık söz konu-

su olan etnik milliyetçilik değil, ekonomik ve teorik olarak “rasyonalize” edilmiş bir ulus/milli tavidir. Bu retoriğin içeriği daha ileriki safhalarda masonlar, Bilderberg, Council on Foreign Relations (CFR), Trilateral Commission üzerine üretilmiş Amerikan sağının komplo endüstrisinin malzemesiyle doldurulacaksa da erken ulusalcılığın kaynakları farklıdır.

Fransız solunun Türkiye’de ulusalcılığın (başlangıçtaki orijinal “sol” halinde) oluşumunda önemli rolünün olduğu söylenebilir.⁵¹ Sol-ulusalcıların ithal ettiği ama zamanla sağ kanat Türk milliyetçiliğinin temel söylemi haline de gelen perspektif-analizin kayda değer ölçüde tarihsel olarak ulus-devletlerin aşınmasıyla paralel olarak Fransa’da 1980’ler sonunda sosyal devletin ve güvencelerinin çözüldüğü bir dönemde başlayan ateşli Avrupa Para Birliği (EMU) ve Maastricht tartışmalarıyla gelişen ve alevlenen Fransız tepkisel (yeni) milliyetçiliğine dayandığı gözlemlenebilir. Her ne kadar sendikalizmin ve çiftçi hareketlerinin daha sosyal taleplerinden beslenmesi sebebiyle Fransız gündemi daha farklı ve “daha sol” olsa da bu gündem “Fransız ideolojisi”nden ayrı düşünülemez.⁵² Gaullizm, geleneksel Fransız sosyalist/komünist geleneği ve Fransa’daki ortak paylaşılan güçlü anti-Amerikanizm gibi öncellerden türeyen ama yenedünya ve Avrupa gerçekliğinde ve tartışmalarında zuhur eden (ve mesela muhafazakâr İngiliz Avrupa şüpheciliğinden çok farklı zihinsel arkaplana dayanan) bu sol Avrupa şüpheciliğinde sosyoekonomik süreçler ve olgular bağlamından kaydırılarak ve özelleştirilerek karşıtlık son kertede Fransız ve iyi olanla Fransız olmayan ve kötü olan arasında kurulmaktadır.

Fransız (sol-) yeni-milliyetçiliğine göre Fransa ulus-devleti de Amerikan-Avrupa sermaye imparatorluğuna, sermaye emperyalizmine karşı savas vermektedir (veya tarihsel misyonu sebebiyle vermelidir) ve altıncının (Fransa’nın) egemenliğinin korunması bu saldırgan sermaye saldırganlığına ve emperyalizmine karşı direniş demektir. Fransa ulus-devleti neo-liberal emperyalizmin ve gayri milli sermayenin saldırıya direnen bir refah devleti olarak tahayyül edilmektedir. Türk ulusalcılığının Avrupa Birliği’ni resmederken kullandığı Brüksel merkezli neo-liberal sömürü çarkı söyleminin büyük ölçüde Fransa’da Avrupa entegrasyonuna karşı sol-kanat milliyetçilerin güya-Marksizan (*quasi-Marxian*) analizlerine dayandığı söylene-

bilir.” Ancak Türk ulusalcılığı bir ince dokunuşla bu dikotomiye Fransız us-talarına göre çok daha güçlü ve belirgin bir şekilde “millileştirmekte,” ser-maye salt ve kendine çalışan sermaye olarak değil belli bir devletin kontro-lünde ve belli bir devleti bitirmek üzere çalışan bir taşeronla dönüştürül-mektedir. Tuhaf bir şekilde, bir taraftan “sermaye” *Komünist Manifesto*’da tanımlandığı gibi milletsiz, anonim ve başına buyruk resmedilirken, bir ta-raftan da aynı sermaye belli devletlerin (ABD veya AB veya AB’yi oluşturan merkez ülkeler) güdümünde ve hizmetinde resmedilmektedir.

Kuşkusuz Fransız Avro-şüphesi zenofobisiyle Türkiye versiyonu arasında önemli farklılıklar vardır. Mesela Türkiye’nin bölüşüldüğü Sevr ve Bolşevikler tarafından ifşa edilmiş I. Dünya Savaşı dönemindeki Osmanlı Devletini paylaşım anlaşmalarında dramatik bir şekilde görüldüğü gibi ta-rihte emperyalizmin saldırganlığına muhatap olmuş olmasından dolayı Türk versiyonu çok daha kuşatıcı bir emperyalizme karşıtlık vurgusu içerir. Zaten Fransız sol-milliyetçilik salt ekonomik alanda kalmaktayken, bu iddi-ada başlayan Türk ulusalcılığı Türkiye’nin tarihselliği sebebiyle olsa gerek, süreç içinde duygu-yoğun ve yukarıda da izah edilmeye çalışıldığı gibi ken-di kendiyse çelişir hale gelmektedir.

Attila İlhan’ın dönüşümü bu manada kısaca zikredilebilir. On yıllar boyunca Türkiye ötesi için ana referans kaynağı olarak (diğer Fransızca ve İngilizce yayın organlarıyla beraber) dikkatlice okuduğu *Le Monde Diplomatique*’i alan ve buradan yansıyan gündemi ve makaleleri okurlarıyla payla-şan Attila İlhan, 1990’ların ikinci yarısına kadar büyük ölçüde *Le Monde Diplomatique* esinli bir küreselleşme eleştirisi sunmaktadır. Soğuk Savaşın ardından Washington konsensüsü ve GATT’ın 1994’e kadar süren Urugu-ay görüşmeleri (*Uruguay round*) ve akabinde 1995’te Dünya Ticaret Örgütü haline gelmesi sürecinde ABD tarafından empoze edilen küreselleşmeyi başta Fransa solu olmak üzere Batı solunun perspektifinden eleştiren Atti-la İlhan süreç içinde küreselleşmeye karşı sattırılmak istenen KİT’leriyle, sonuçta Keynesyen bir refah devletinin reflekslerine sahip olduğunu dü-şündüğü ve tasfiye edilmek istenen Türk ulus-devlet bürokrasisine ve ulus-devlete sahip çıkma ihtiyacını duyacaktır. “‘Sistem’ 1950’den bu yana, nere-deyse yarım yüzyıldır, Türk ekonomisini kayıtsız şartsız kendisine entegre

etmeye uğraşıyor, hâlâ bunu tam anlamıyla başarmış değil... ‘Sistem’ aslında sinsi oligarşinin çıkarına işleyen ‘kamu öncülüğünde karma ekonomi düzeni’ni ‘Sistem’in çıkarına işleyecek vahşi bir liberal ekonomi düzenine çevirmek istiyor... işte burada klasik bürokraside mevcut, Atatürk döneminden kalma refleksler devreye girer.”⁴ Burada henüz cumhuriyeti ve onun iktisadi politikalarını ancak bir sosyalist olarak bir refah devletinin direnişi olarak olumlayan Attila İlhan son “hâlâ sosyalist” sayılabilecek eseri “Hangi Küreselleşme”nin” ardından tam 28 Şubat sürecine denk düşen Tatar milliyetçi komünisti Sultan Galiyef heyecanı ile yazdığı yazılar üzerinden sosyalizmden bir (sol-) milliyetçiye dönüşecektir

Ancak İlhan’ın 1990’lı yıllar boyunca Cumhuriyet gazetesinin arka sayfasındaki yazılarında bir “kopuş”tan çok bir “süreklilik” gözlemlenebilir. İlhan “dönmemiş,” *Le Monde Diplomatique* jargonunu Soğuk Savaş sonrası dünyada Kemalizme adapte etmiştir. Bir nevi *Le Monde Diplomatique*’in “çok Fransız kokan” tahlilleri Attila İlhan’da Türkleşmiştir. *Le Monde Diplomatique*’in finans kapital merkezli tahlillerinde finans kapitalin bir şekilde mutlaka ve mutlaka o kadar mükemmel planlanmış bir tezgâhın başında duran ABD’ye çıkan tahlilleri İlhan’da ufak bir müdahaleyle dönüştürülecektir.⁶ Bu finans kapital merkezli küreselleşme tahlilini İlhan giderek finans kapital merkezli olmaktan çok siyasal emperyalizm merkezli bir hale ve Türk ulus-devletine saldırıya kaydırmış, bir sonraki safhada ise bu saldırı Türk devletinden Türklüğe döndürülmüştür. Ancak tahlilin nesnesi değiştirilmişse de fiili, öznesi ve mantığı korunmuştur.

Attila İlhan’ın dönüşümünün en kristalize olmuş halini ortaya koymasından, İlhan’ın derlediği ve 2005 yılında Bilgi Yayınevi’nden çıkan “Bir Millet Uyanıyor” kitabı ve akabinde kitap dizisi bu bakımdan zikredilmeye değerdir. Attila İlhan tarafından “Bir Millet Uyanıyor” kitabı ve dizisi “bizi uykumuzdan uyandırmak amacıyla” hazırlanmış” ve “... ve ‘dip dalgası’nın öncüleri[nin] ‘millet kürsüsü’nde söz aldıkları” bir dizi olarak tasarlanmıştır. Kitabın başında, Attila İlhan tarafından yazıldığını düşünebileceğimiz yayıncının notunda “bu eser ve onu izleyecek olan diğerleri, Bilgi Yayınevi tarafından, içimizde yaşadığımız ‘ahval ve şerait içinde dahi, Türk istiklalini ve Türk Cumhuriyeti’ni muhafaza ve müdafaa etmek’ azmindeki

okurları için, bir kültür hizmeti olarak düşünülmüştür... eserin adı, dizinin adıdır, dizinin kitapları, aynı yazarların ve onlar gibi 'karakterleri hürriyet ve istiklal olan' başka değerli kalemlerin, çalışmalarından oluşacaktır..." denilmektedir.⁵⁷ Bu derleme kitaba ağırlıklı olarak sol, ama onun yanı sıra merkezci ve sağ ulusalcılar yazı vermişlerdir. Bu derlemede makaleleri bulunan isimlerin belli başlıları Cüneyt Akalın, Sina Akşin, Necla Arat, Ataol Behramoğlu, Arslan Bulut, Alpaslan Işıklı, Yıldırım Koç, Erol Manisalı, Mehmet Perinçek, Vural Savaş, Sadi Somuncuoğlu'dur. Attila İlhan'ın tabiriyle bu isimler bir "dip dalga"nın taşıyıcıları olacaklardır.⁵⁸ Nitekim tüm bu isimlerin "Bir Millet Uyanıyor" dizisinden kitapları da çıkacaktır.⁵⁹ İlhan, 2005 yılında öldüğünde, başta Arslan Bulut olmak üzere, birçok sağcı yasını tutacak ve ona hayranlıklarını ve şükranlarını sunacaklardır.

Attila İlhan'ın açtığı yoldan nice isim sağ-sol ayrımını iptal ederek, aynı küreselleşme/emperyalizm tahlilini ve küreselleşme/emperyalizm ve Türkiye ulus-devleti zıtlığı kuracaktır. Bu mutlak zıtlığı, Banu Avar gibi isimler "faşist merkez"den, Ümit Özdağ gibi isimler "sağdan" yaparken, Alpaslan Işıklı⁶⁰ gibi isimler de "sol"dan yapmışlardır. Burada, yani "sol-kanat ulusalcı küreselleşme karşıtı söylemin" akabinde gelen "devlet yüceltmesi" bir nedenden çok sonuçtur. Bu şu demektir; Türkiye devleti küreselleşmenin pervasızlığına karşı bir set olarak görülebildiğinden ona sığınılmaktadır; yani tam tersi sağ-kanat tefsirde olduğu gibi küreselleşme Türkiye ulus-devletine saldırı teşkil ettiği için küreselleşmeye karşı olunmamaktadır.

Attila İlhan'ın (ve aşağıda tartışılacağı gibi Erol Manisalı'nın) keskin dönüşümü aslında bu dönemde sadece bazı entelektüellere has olmayan bir zihinsel dönüşümün iki aleni örneğinden ibarettir. Bu dönemde (en pür halini Tuncay Özkan'ın yönetimindeki dönemde Kanaltürk ekranlarında görebileceğimiz) anti-emperyalist sol, sol-Kemalist, merkezci Kemalist ve ırkçı motifleri bünyelerinde mezcetmiş yeni tür bir entelektüel formasyon şekillenmiştir. Hulki Cevizoğlu, Tuncay Özkan, Banu Avar gibi ulusalcı kanaat önderlerinin ortak nitelikleri (ve bu isimlerin dillendirdikleri argümantasyonları satın alan ulusalcı takipçi kitlenin) Kuzey Avrupa ırkçı diline yakınlıkları, yatınlıklarıdır. Bu yakınlığı kurabilmelerin sebebi ise geleneksel milliyetçilikten farklı olarak, seküler-Avrupalı bir formasyondan ve

kökenden gelmeleri ve kendi öncelerinde şekillenmiş seküler-ilerlemeci bir tahayyülü miras almış olmalarıdır. Bu tahayyülde, milli sorunlar ve anlaşmazlıklar aşırı rasyonalize ve aşırı determinize edilerek, dünya Türkiye'nin dört bir tarafını çevirmiş emperyalist Batılılar şeklinde algılanabilmekte, bu "komplo teorisi" komplo teorisi olmak bir kenara, son derece rasyonel ve açıklanabilir bir maddi gerçekliğe dönüşmektedir. Aynı katı rasyonalizm, İslama ve İslami ve geleneksel olan her şeye ve her türlü muhafazakârlığa karşı zenofobiye de getirmektedir. Burada "Türk Aydınlanması"nın bir zenofobiye dönüşmesi bu sol-Kemalist modernist dil üzerinden ortaya çıkmaktadır. Zira, sol-Kemalist algı ve zihniyet kalıbı eşitsizlikleri ilerici-gerici, feodal-modern, geleneksel-rasyonel gibi ikilikleri üzerinden anlamlandırmakta ve tarihsel ilerleyişte geri ve gerici bir pozisyona tekabül eden gerçekliklere meşruiyet ve var olma hakkı tanımamaktadır. Bu katılaşmayla beraber ulusalcılık üzerinden ortaya çıkan Türk ırkçılığının da aydınlanma söylemini merkeze koyan Türk sekülerizminin ve ilerici sol-Kemalist tahayyülün bir ürünü (ve krizi) olduğu söylenebilir.

ERKEN ULUSALCILIK: EROL MANİSALI VE EKONOMİK ULUSALCILIĞIN DOĞUŞU

28 Şubat sürecinde zaten Soğuk Savaş sonrası düşünsel ikliminde yeni hareketlenmeler yaşanmıyor değildi. Ulusalcılık tabirinin kendisi, önsözde değinildiği üzere, önemli ölçüde sonradan kazanacağı anlamın çok dışında, ilk olarak Gümrük Birliği'ne giriş sürecinde, Türkiye'nin bu süreçten ekonomik olarak negatif etkileneyeceği argümanı çerçevesinde bir kavram olarak literatüre girmiştir. Bu argüman, bir ideoloji olarak "kafatasçı/ırkçı" milliyetçiliği reddeden ama ulusal bazda ekonomik çıkarların farkında ve onların korumayı önceleyen bir fikriyattı. Hatta, ideoloji de değildi, zira ideolojinin değil iktisat biliminin dilini konuşuyordu, bunu öne sürüyordu. Belli bir ideolojik pencereden bakmayı reddediyordu. Emperyalizmin ve merkez devletlerin kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda belli ekonomik modelleri dayattığı ve bu modellerin evrenselciliğini ve hakikatini ilan ettikleri bir küresel ekonomi politikte Türkiye gibi ülkelerde naif liberalizm takipçilerinin yok saydığı ulusal çıkarları dikkate almayı vaz ediyordu.

Burada “ulusal” tabiri “milli” anlamında değil, “ulusal yayın” gibi tabirlerde kullanıldığı gibi “tüm toplumu kapsayan” anlamında ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortaklığına referans veren bir kavramdı. En basitiyle, bir “ekonomik rasyonellik” arayışıydı. Kayıtsız şartsız bir liberalizasyona karşıydı. Zira kör bir liberalizasyon ulusal ekonomiye zarar vermekte ve sadece merkez ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmekteydi. Yani bu bakımdan, ulusalcılık 1971 sonrasının küreselleşme ve liberalizasyon sürecinin kaçınılmazlığı ve coşkusuna karşı “eleştirel” bakan, klasik liberal iktisat teorisine karşı daha dirijist ve/veya Keynesyen denebilecek bir ekonomik/ekonomist mülahazadır.

Belki de bu ur-ulusalcı tanımı temel alırsak, “ulusalcılığın vaftiz babası” olmayı Attila İlhan’dan bile daha fazla hakeden isim, Attila İlhan’la da süreç içinde entelektüel dostluk geliştirecek ve ona hayranlığını sık sık dile getirecek Erol Manisalı, 1994 tarihli “Avrupa Birliği’ne Alınmayan Türkiye’yi Gümrük Birliği’nde Bekleyen Sorunlar” kitabında şöyle yazmaktadır: “Bu kitapta, Türk aydınına ve Gümrük Birliği ile ilgili çevrelere, Avrupa Birliği’ne alınmayan Türkiye’nin, Gümrük Birliği’ne girmesinin yaratacağı sorunları anlatmaya çalıştım. Bu konuyu Türkiye’nin ekonomik ve politik geleceği bakımından çok önemli görüyorum. Çünkü Türkiye’de, konu ile ilgili olması gereken çevrelerin büyük bir bölümü AB’ye alınmadan Gümrük Birliği’ne girmenin doğuracağı büyük sorunları bilmemektedir. İşin daha da kötüsü, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne üye olması, Avrupa Birliği’ne girmekle karıştırılmaktadır.” AB’nin iç işleyişini ve Türkiye’nin AB’nin karar alıcı organlarına katılmadan, bu karar alıcı organların kararlarına kendini bağımlı kılmasının mahsurlarını anlattıktan sonra Manisalı şöyle devam etmektedir: “Ben Türkiye’nin AB ile ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmesinin Türkiye’ye yararlı olacağına inananlardanım. Ancak burada, oyunun kurallarına göre oynanması gerekmektedir.”⁶¹

Manisalı, kitap boyunca da önsözünde açık bir şekilde ifade ettiği noktaların üzerinden gitmektedir. Bir ekonomi kitabı olan çalışmada, Türkiye ile AB (süreç içinde AT, AET) arasındaki ekonomik anlaşmalar incelenmekte ve bu ilişkinin bu haliyle Türkiye’ye “genelde ekonomik, ticari ve mali olarak, uzun vadede; politik olarak da orta vadeden başlayarak yine

uzun vadede büyük sorunlar getireceği”⁶² sonucuna varılmaktadır. Manisalı’ya göre sorun AB’de değil, Türkiye ile AB arasındaki ilişki tipindedir. “Eğer Türkiye tam üye olsa, hiçbir sorun bulunmayacaktı. Ancak Türkiye tam üye yapılmadığı (ve yapılmayacağı) için, AB’nin kararlarının alındığı, politikalarının oluşturulduğu üst kurumlarda (Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, AB Komisyonu) yer almayacaktır. AB kendi maksimizasyonuna göre ekonomik ve politik tercihlerde bulunacak, Türkiye ise gıyabında alınan kararları uygulama yükümlülüğü altında olacaktır.”⁶³ Görüldüğü gibi bu kitapta Gümrük Birliği’ne girişle ilgili teknik bir itiraz dillendirildiği gibi bütün kitap tamamen teknik bir “ekonomi dili” konuşmaktadır. Söz konusu olan tamamen bir “ekonomik inceleme”dir. Argümanlar ve karşı-argümanlar ekonomiye ilişkindir. Henüz AB daha haçlı zırhlarını kuşanmışa benzememektedir.

Manisalı’nın tonu ve gündemi on yıl içinde tamamen farklılaşacaktır. “Bekleme Odasında İğfal” ismini verdiği 2005 tarihli kitabının birinci bölümüne şöyle başlamaktadır: “Hedef şaşırtıldı, herkes zinaya odaklandı. Diğer yandan AB Türkiye üzerindeki ‘sivil işgalini’ sürdürüyor. Göstermelik bir biçimde AKP hükümetinin AB ile zıtlığının gözükmesi, Türkiye’yi AB’ye tek yanlı bağlamak isteyen ‘gayri milli sermaye çevreleri’ne yarıyor, Cumhuriyet’e çağdaş değerlere karşı ‘kendi düzenlerini getirmek isteyen’ İslamcı siyaseti besliyor ve onu gizliyor; Türkiye’yi bölmek isteyen ‘etnik ayrımcıların’ ekmeğine yağ sürüyor... (zina tartışmasına odaklanmak) AB’nin 1995 yılından beri Gümrük Birliği ve diğer politikalarla yürüttüğü sömürgeleştirme gerçeğini örtmek demektir.”⁶⁴ Görüldüğü gibi on yıl önceden farklı olarak Türkiye-AB ilişkileri hatalı bir politik/ekonomik tercih olmaktan çıkmış, bir sömürgeleştirme ve sömürgeleşme arzusuna (iğfal edilme arzusu?) dönüştürülmüştür. Burada AB süreci artık bir ekonomik mesele olarak değil siyasi/milli bir mesele olarak yorumlanırken, Türkiye-AB sürecinin aktörleri artık müzakereci bürokratlar, teknokratlar değil; “Kürtler,” “mandacı liberaller,” “dincilerdir.” AB süreci on yıl önceden farklı olarak bir “yanılgı” değildir, bir “ihanet”tir. Bir hata değildir, bir kasıt, bir komplo söz konusudur. Yine on yıl öncesinden farklı olarak, artık Gümrük Birliği’ne giriş Türkiye’nin kendi ve siyasetçilerinin tercih ettiği bir yanılgı de-

ğil, AB'nin sinsice ve on yıllardır zeminini hazırlayıp Türkiye'ye dayattığı bir emperyalist oyundur. Erol Manisalı'nın dönüşümü aslında şahsında ulusalcılığın dönüşümünü en özlü bir şekilde sergilemektedir. Manisalı'nın geçirdiği dönüşümün bir kuşağın serencamının berrak örneği olduğu rahatlıkla söylenebilir.

BİR EKONOMİ MODELİ OLARAK ULUSALCILIK

Yukarıda bahsedildiği gibi, “ulusalcılık” tabiri başlangıçta bu fikriyatın “milliyetçi”liğe karşıtlığına, hatta onun zıdd-ı kâmilî [tam olarak zıddı] olma iddiasına atfen kullanıma sokulmuştur. Çünkü bu algıya göre, milliyetçilik, hem kaba saba, hem irrasyonel, hem de sağ bir ideolojidir. Oysa “ulusalcılık” tamamen rasyonel ve ekonomist, “uygar” (*civic*) ve solu bir ideolojidir. Milliyetçilik, sadece hamaset ve mugalatadan ibaretken ve hiçbir ekonomik programı ve somut bir önerisi yokken, “ulusalcılık” ulusal menfaatleri, ulusal kalkınmayı ekonomik/bilimsel bir şekilde dik-kate almakta ve ona göre bir ekonomik program önermektedir. Bu, aslında bir “program” bile değildir, zira “program” bir tercihi ima etmektedir; oysa “ulusalcılık” için ekonomi biliminin kanunlarına uygun olarak, neo-liberalizm fetişizmine kapılmadan, bu ekonomik mantığın ulusal ekonomiye adapte edilmesidir.

Bu bakımdan “ulusalcılığın” “sosyal boyutlu” olmak gibi bir iddiası da vardır. Henüz merkezci/aydınlanmacı sol Atatürkçülüğü ifade etmekte olan ADD'nin 1989'daki kuruluş manifestosu Atatürk'ü “ulusal ekonominin girişimcilerin keyfine, yalnız kâr ve rekabet mekanizmasına göre başıboş biçimde işlemesine değil, toplumun ve tüm yurttaşların gereksinimlerini karşılayacak biçimde devlet tarafından yönlendirilmesini benimsemiş ve benimsetmiş olan”⁶⁵ bir önder olarak tanımlamaktadır. Oysa (bir süre ADD genel başkanlığını yürütmüş) Suphi Gürsoytrak'a göre bugün, ulus-devlet ve Atatürk, sosyal devleti yıkararak liberal devlete dönüştürmek isteyen İkinci Cumhuriyetçilerin saldırısı altındadır.⁶⁶ İşte bu sebeple Anıl Çeçen'e göre “işçiyi, sendikayı, meslek kuruluşlarını... kısacası hallan çalışan kesimlerini yok etmek isteyen bu olumsuz gidişe karşı ancak, ulusal sol bir politikanın yardımı ile ulusal yapılar ve devletler karşı koyabileceklerdir.”⁶⁷

Mevcut çelişki Alpaslan Işıklı'ya göre ise “uluslararasılaşmış sermaye ile yeryüzünün emekçi çoğunluğu arasında”dır.⁶⁸ Klasik liberal iktisat, ekonominin değişmez kanunları kamuflajı altında, geniş yığınların değil ancak egemen sınıfların ve iktidarın çıkarlarını meşrulaştırmakta ve ona hizmet etmektedir. AB projesi de, dışa açık ekonomik reçeteler de, tepedeki küçük bir zümrenin lehine geniş kitleleri fakirleştirmektedir. Ulusalçılık, modasının geçtiği iddia edildiği bir dönemde devlet-merkezli bir ekonomi ve devletin ekonomideki merkezi rolüyle ekonomik üretim ve yeniden dağıtım mekanizmalarının daha sosyal ve daha adil bir şekilde işletilmesini öngörmektedir. Erol Manisalı'ya göre “büyük şirketlerin ve güçlü devletlerin... 1-) yeni pazarlara, özellikle Asya'ya açılması 2-) Yeni açılacak bölgelerdeki doğal kaynakların, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere, çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) denetimleri altında girmesi... 3-) Ticari geçiş yollarının ve enerji geçiş alanlarının büyük şirketlerin denetimi altına girmesi isteği 4-) Dünya ekonomik düzeninin ve yönetiminin büyük şirketlerin ve güçlü devletlerin denetimi altına sokulması.. amaçlarına ulaşmak için karşılardaki en önemli engel ‘ulusalci politikalar’dır. Neden böyle? Çünkü ulusalcı politikalar, tanım gereği ‘ulusal çıkarları’ ön planda tutar.”⁶⁹ İşte (Erol Manisalı hariç) bu yazarlara göre tam da bu ekonomik rasyonalizm sebebiyle, Türkiye Avrupa Birliği'yle Gümrük Birliği'ne girmemelidir. Zira henüz gelişmekte olan ve hemen hemen her sektörde Avrupalı şirketlere kıyasla rekabetçi olamayan ve muhtemel bir rekabet ortamında batacak ve tam büyüme sürecinde büyümesi duracak bir ekonomik yapı bu süreçten zararlı çıkacaktır. Bu süreci ancak büyük şirket sahipleri ve büyük sermaye odakları istemektedir.

İlginç olan, bu mülahazanın aslında sosyal olma iddiasına karşın, vardığı “sonuç” olarak “solcu” bir mülahaza olmamasıdır. Ehven-i şer olan refah devleti savunusundan başlayan bir sol gündem süreç içinde dönüşmekte, devlet-güdümlü bir korumacı kapitalizm projesi haline gelir görünmektedir. En basitinden, teorik olarak korunmaya çalışılanın “kapitalist Türk ekonomisi” olduğu varsayılabilir. Ancak ilginçtir ki; Atatürk'ün “ulusal kalkınmacılığı” ve sermaye birikimi için korumacı bir iktisat öngördüğü bir ezber olarak tekrarlınsa da, açıktır ki bu soyut söylem havada kalmaktadır. Yani kapitalizm ulusallaştırılsa da piyasaya ve özel şirketlere bu vizyonda yer

yoktur. Ulusalçılık sol olmadığı gibi, söz konusu olan Doğu Asya tarzı ekonomik milliyetçi bir ideoloji de değildir. Yani “ulusal kapitalizmi” küresel alanda diğer ulusal kapitalizmlerle yapacağı Darwinyen mücadelesinde teçhiz etme, koruma ve kollama vizyonu da değildir. Kısacası küresel sermayeye karşıtlık, ulusal sermayenin savunulmasından kaynaklanmamaktadır.

Küresel sermayeye karşı ulusal sermayeden ve ulusal sanayiden ve bunların geliştirilmesinden bahsedilse de, Türkiye sanayisinin bel kemiğini oluşturan TÜSİAD da “küresel kapitalizmin ve emperyalizmin işbirlikçisi” görülmekte, “ulusal kalkınmacılığın” temeli olan ve 1980 öncesi ithal ikameci kalkınma döneminde devlet tarafından desteklenen ve çeşitli mekanizmalarla sübvansé edilen “ulusal şampiyonlar”a (Koç, Sabancı ve diğer şampiyonlar) kan emici gözüyle bakılmakta, aynı şekilde TÜSİAD’ın asallığına, kompradorluğuna ve kozmopolitliğine karşı yüceltilen küçük ve orta ölçekli işletmelere, bir kısım “Anadolu kaplanı”nın kültürel muhafazakârlıkları dolayısıyla, şüpheyile yaklaşılmaktadır. Atilla İlhan’a göre TÜSİAD “komprador burjuvazi, yani 300 aile... ayrıcalıklı bir oligarşi... ‘Sistem’le en kaynaşmış sermaye kesiminin örgütü, daha çok ‘alafranga’ yani ‘komprador’”dur.⁷⁰ Metin Aydoğan’a göre ise Türkiye bugün sadece özelleştirmenin ve vahşi serbest piyasa ekonomisinin değil aynı zamanda “emperyalizmin ayak işlerini gören ‘yerli’ holdingler, bol paralı ‘şeriatçı,’ kaçakçı ırkçılar’ın”⁷¹ tehdidi altındadır.

Erol Manisalı, “Türkiye’de büyük sermayenin bir bölümü Özal döneminden itibaren Brüksel ve Washington’a iyice bağlanmışlardı ve ‘onların talepleri’ doğrultusunda hareket ediyordu. TSK, Kıbrıs ve Güneydoğu konularında bunu açıkça görebiliyorduk”⁷² şeklinde yazarken açıktır ki (aslında son derecede “kapitalist-Kemalist” olan) “büyük sermayenin bir bölümü”nden, büyük küçük tüm Türkiye sermayesini ve sanayisini kastetmektedir. Her ne kadar, “sanayicinin doğru söyleyeni” Halit Narin’in “ulusal tavırlı” bulunduğu bu çıkışlarına⁷³ sarılsa da, “doğru söylemeyen sanayicilerle dolu” Türkiye’de Manisalı’nın makbul bulacağı ulusal sermayeyi ve sanayiye bulabilmek güç gözükmektedir. Yine Manisalı’ya göre TÜSİAD’ın Kıbrıs’ta Rauf Denktaş’a tavrı almasından ve işbirlikçi Mehmet Ali Talat’a desteğinden de anlaşıldığı üzere 2000’ler “ABD ve İngiltere[nin]... ‘ılımlı İs-

lam Düzeni' adını taktı[ğı], bazen demokrasi, bazen de Cumhuriyet sözcükleri eklenerek cıalan[an]... sermaye ve iş çevreleri ile yeni İslamcı siyasilerin işbirliği yılları" olmuştur. "Amerika'nın (ve Batının) öngördüğü sermaye-İslamcı ortaklığından beklenen neydi? 1) Türkiye'de Güney Amerika'da olduğu gibi ulusalcı, halkçı ve demokratik gelişmeler olmamalıydı. 2) Batı kapitalizminin yolu, 1978 Washington Uzlaşması çerçevesinde açılmalıydı. Türkiye ulusal tepki veremez hale getirilmeliydi. 3) Özelleştirme, dışa açık serbest piyasa ve yabancılaşma uygulamaları egemen kılınmalıydı."

TÜSİAD'ın bu derece kendi sınıf çıkarlarını bile hiçe sayacak kadar taşeronlaşmasının bir açıklama gerektirdiğini düşünen Manisalı, bir başka yazısında ise "özelleştirmeler, her şeyin piyasaya devri, ekonominin dışa tamamen açılması konusunda AKP iktidarının yürüttüğü politika ve uygulamalar TÜSİAD tarafından tam destek gördü. Hatta ilginçtir, 'Batı tekellerinin Türkiye pazarını ele geçirmeleri konusunda AKP'nin yürüttüğü inanılmaz uygulamalar bile' TÜSİAD tarafından desteklendi. Uzun vadede kendi zararlarına olduğu biline biline..." diyerek bu paradoksu açıklamaya çalışmakta, "kendilerinin Batı kapitalizmi ile düşündükleri (veya oluşturdukları) kader birliğinin vazgeçilmez iktisadi bedeli mi? Galiba öyle; Batı kapitalizmi 'ikinci halka küresel piyasaları' oluştururken bu piyasaları siyasi, iktisadi, askeri ve kültürel bir bütünlük içinde belirliyor" şeklinde yazmakta ve büyük resmi son kertede kültürel ve askeri düzlemde tanımlamaktadır.⁷⁴ Zaten Manisalı, küresel sermayenin ve küresel sermayenin siyasi ifadesi olması gereken emperyalizmin Türkiye'deki ana hasmının Türkiye ulus-devletine en çok sahip çıkan kurum olarak Türk ordusu olduğunu defaatle yazmıştır.⁷⁵

Ulusalcılık bir "ulusal ekonomi"den bahsetse de ve hayali bir "Atatürk dönemi devletçiliği ve iktisadi"nı fetişleştirse de, onun tüm taşıyıcılarına, yukarıda bahsedilen piyasa nefreti sebebiyle olumsuz bakmaktadır. Yani ulusalcılığın ekonomik modelinin devletten başka baktığı bir yer yoktur. Her ne kadar (sosyalist olma iddialı ulusalcılar dışında) devlete komünist anlamda, tüm ekonomik hayatı kontrol edici bir misyon biçilmese ve karma ekonomiden bahsedilse de bu iddia tamamen havada kalmaktadır. Yukarıda denildiği gibi güçlü bir piyasa nefretine dayalı ulusalcılığın ekonomiden anladığı tek değer kaçınılmaz olarak, bir şekilde kapitalizmin tüm şer-

rinden masun ve “masum” Türklük ve Türklüğün cisimleştiği Türkiye ulus-devleti haline gelmektedir.

Ulusalçılık kapitalizmi şeytanlaştırmaktadır. Küresel kapitalizm Türkiye’yi iliklerine kadar sömürecek şeytani bir güç olarak tahayyül edilmektedir. Türkiye kapitalizmi ise “komprador” olmaktan öteye gidememekte, 1960’larda “montaj sanayi” olan Türkiye sanayisi hâlâ aynı şekilde görülmekte, küresel sermayenin bir alt-şubesi, alt-sömürücüsünden ibaret tanımlanmaktadır. Süreç içinde 2000’lerde neoliberalizm tabirinin ulusalcı retorikte daha da merkezi bir konuma oturmasıyla bu tahayyül daha da mutlaklaşacaktır. Elbette burada devreye sokulan emperyalizm tahlili de kritik bir işlev görmektedir. Ulusalçılığa göre, Türkiye emperyalizmin tehdidi altındadır ve dikotomi emperyalizmle Türkiye ulus-devleti arasına indirgenmekte, burada özel sektör, piyasa, şirketler vb. bu analizin tamamen dışında kalmaktadır.

İlginç olarak emperyalist tehdidin münhasıran Türkiye ulus-devleti-ne değil tüm üçüncü dünya ülkelerine yönelik olması gerektiği aksiyomunun atlanmasıdır. Buradaki örtülü varsayım emperyalizmin tüm üçüncü dünya ülkelerini sömürmeyi amaçlamakla beraber, emperyalizmin Türkiye’yle özel bir sorunu olduğudur; bu şekilde başladığımız noktaya gelmekte, bildik milliyetçi bir biz-onlar ayırımına varılmaktadır. Bu “özel sorun”un nedeni muğlaktır. Türkiye’nin Osmanlı’nın devamı olması ve emperyalist Batının Osmanlıyla hesabını hâlâ kapatmamış olduğundan, Müslüman olmasına, Türk olmasına birbirini tamamlayan farklı sebepler sunulur ve Batının yüzyıllardır bırakmadığı “haçlı zihniyeti”ne, Osmanlı kapitülasyonlarına, Sevr’e ve Lozan’a değinilir. İşin ilginç tüm bu ekonomik mülâhazaların ortasında Fener Patrikhanesi’nin, misyonerlerin, hatta zaman zaman Vatikan’ın yer almasıdır. Burada ilginç olan, bu noktadan sonra ulusalcılığın ekonomistliğinin ve sol iddiasının birden sönüşü ve kayboluşudur.

Bu durum aslında şaşırtıcı değildir. Zira Türkiye’de solun tahayyülünün soyut bir anti-emperyalizm tahlilinden ve tanımlanmamış bir “milli ekonomi modeli”ni “komprador kapitalizm”e karşı önermekten öteye gidemediği söylenebilir.⁷⁶ Aynı şekilde sol 1960’larda Kemalizm içinden türemiştir. Yani söz konusu olanın bir fasit dairenin, Soğuk Savaş sonrasının

ideolojik ortamında, 30 yıl sonra kapanması olduğu söylenebilir. Soldan türeyen ulusalcılığın da, başından itibaren, kendini liberal bir iktisadi programa alternatif olarak daha dirijist bir ekonomik alternatif olarak sunduğunda da örtük önkabul ve mülâhazaların ekonomik değil özcü olduğu iddia edilebilir. Şaşırtıcı olan ise, bu mantık kaymasının seziilememesi ve “solcu” bir argümanın giderek düpedüz sağcı bir argümana dönüşmesinde, belki içinde yüzdükleri kazandaki su yavaş yavaş kaynatıldığında bu tedrici ısınmayı farkedemeyip çaresizce kaynayan kurbağalar gibi, takipçilerinin hiç şüphe duymamalarıdır. Peki burada ne zaman sol başladı, ne zaman bitti veya var mıydı? Bu durum karşısında belki de verilebilecek en iyi cevap, Türkiye örneğinde sol-sağ kavramlarının “düşmesi” olabilir.

CHP’NİN ULUSALCILAŞMASI

Ulusalcılaşma sürecinde kuşkusuz en kritik eşiklerden birini CHP’nin ulusalcılaşması oynamıştır. Eğer bu süreç olmasaydı yukarıdaki entelektüel girişimlerin çok fazla dikkate alınması gerekmeyecekti. 28 Şubat, sosyalist sol kadar, sosyal demokrat sol için de bir kırılma oldu. Bu dönemde “çağdaşlık” üzerinden tanımlanan soyut ve “hijyenik demokratlık” artık sürdürülemez oldu. CHP sosyal demokrat niteliğini bu süreçte hepten kaybetti. 1990’ların liberal rüzgârında sosyal demokrat ve sosyalist cenahta, özellikle Kürt meselesinde ilerici olarak nitelendirilebilecek kamusal isimler 28 Şubat’tan sonra giderek Kemalistleşti, milliyetçileşti ve katlaştı.

Retrospektif olarak, sanki kuruluşundan beri hep statükonun bekçisiymiş gibi muamele yapılan CHP/SHP hatırlanmalıdır ki 28 Şubat’a kadar görece en cesur ve ilerici fikirlerin dile getirildiği anaakım parti olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi SHP/CHP 1980’lerde önemli merhalelerden geçmiş, 1989’da dönemin çok ilerisindeki “Kürt Raporu”nu yayınlamıştı.⁷⁷ Sadece CHP yönetiminin değil, (bu dönemde henüz daha sol nitelikteki) CHP tabanının da bu bakımdan gerek vatandaşlık haklarının, kişisel özgürlüklerin geliştirilmesi konularında, gerekse Kürt meselesinde ilerici fikirlere 1990’ların ortalarına kadar en açık taban olduğu söylenebilir. 1996’da Manisa’da polisin işkence yaptığını gündeme taşıyan ve işkence mağduru gençlerin avukatlığını üstlenen Sabri Ergül dönemin CHP millet-

vekilidir.⁷⁸ Yine bu dönemde devlet dinlemelerini gündemine alan ve takip eden parti CHP'dir.⁷⁹ "Bir Dakika Karanlık" eylemlerinin en aktif siyasi desteğini ÖDP ile birlikte veren parti CHP'dir.⁸⁰ Nitekim 28 Şubat sürecinde, "Susurluk"un, "sağ devlet"in bir uzantısı olarak görüldüğü bir dönemde "Bir Dakika Karanlık" eylemlerinin bu şekilde sürdürülmesi ve sahiplenilmesi şaşırtıcı değildir. Ancak on yıl içinde akıl almaz bir dönüşüm yaşandı.

Bu dönüşümün bir müsebbibi kuşkusuz "tavan"dı. SHP'nin genel sekreteri olduğu 1988'den itibaren "sol kanada" karşı pozisyon almış Deniz Baykal bir yıllık aradan sonra 2000 yılında ikinci kez CHP genel başkanı olduğunda, partideki hizipleri temizlemiş, dikensiz gül bahçesinde tek adam sultanı kurarken "partinin gidişini beğenmeyen" CHP'nin onursal başkanı Erdal İnönü Mart 2001'de partiden istifa etmiş,⁸¹ bu istifa başka istifaları da tetiklemiştir. Aynı ay "CHP misyonunu tamamladı" diyen Fikri Sağlar bu sözleri yüzünden ihraç edilmiş,⁸² akabinde ihraç talebinde bulunan Mehmet Moğultay ve Ercan Karakaş'ın da (kitlesel üye istifalarıyla beraber) istifaları gelmiştir.⁸³ Bu dönemde Deniz Baykal'a yönelik tüm parti-içi muhalefet çabaları etkisiz kalmış,⁸⁴ muhalefet için "çapulcular" diyen ve "apse birikti, hesaplaşma ihtiyacı var" yorumunu yapan Baykal⁸⁵ en son parti içinde muhalefet yürüten Ertuğrul Günay'ı 2004 yılında ihraç etmiştir.⁸⁶ Bu şekilde, Deniz Baykal partiyi temel "çıban başlarından," bir nevi sosyal demokrat kanaat önderleri haline gelmiş isimlerden ve CHP teşkilat geleneğinin taşıyıcılarından temizlemiş ve doğan boşlukta ideolojik olarak yakınlık olsa bile örgütlü SHP/CHP geleneğine yabancı, daha çok "devletli Kemalist," "merkezci Kemalist" diyebileceğimiz (ve 1970'lerin CGP mirasını hatırlatan) ve 2002-2007 seçimlerinde merkez kontenjanıyla milletvekili olmuş Onur Öymen, Nur Sertel, Necla Arat gibi isimleri serbest konuşmalarıyla CHP'nin kanaat önderliği mertebesine yükseltmiştir.

Ancak bu açıklama CHP'nin köklü teşkilat geleneğini ve teşkilatının ağırlığını hiçe saymaktadır ve bu sebeple ancak gerçeğin bir yüzüdür. Bu "vitrin"in yanı sıra Deniz Baykal CHP'sinin kritik isimlerine tek tek baktığımızda, bu isimlerin ana politika yapımcıları ve uygulayıcıları olarak bu dönemde ulusal parti kanaat önderlerine dönüşmekle beraber geçmiş sol/sosyal demokrat siyasi kariyerleri ve CHP teşkilatı kökenleri, bu süreci

bir “tasfiye” olarak yorumlamamızı mümkün kılmamaktadır. Basın sendikacılığından gelen eski CHP Ankara il başkanı Yılmaz Ateş, 1980 öncesi TKP desteği ve çizgisiyle meclise girerek CHP milletvekilliği yapmış (ve bir süre YDH’da aktif olarak çalışmış) Kemal Anadol,⁸⁷ sendikacılıktan gelme ve SODEP kurucularından Cevdet Selvi, 1980’lerin “Nokta” dergisinde de çalışmış ve 1989 seçimlerinin muzaffer SHP’sinin İstanbul il başkanı Mustafa Özyürek bir kurumsal devamlılığı işaret etmektedir. Hatta bu isimlere İzmir’de teşkilatta ve il, ilçe belediye meclislerinden yükselmesi hasebiyle Canan Arıtman’ı bile eklemek mümkün olabilir. Elbette, bu listeye CHP teşkilatlanmasını yürüten, Ecevit’in İsmet İnönü’yü mağlup eden ekibinde yer almış Deniz Baykal’ın genel sekreteri Önder Sav, 2007 seçimlerinin ardından istifasına kadar sosyal demokrat hareketin duayenlerinden Eşref Erdem ve yine Deniz Baykal’la 2007’de ters düşene kadar CHP grup başkanvekilliğini yürüten CHP’nin 1970-1973 İstanbul il başkanı ve yine 1970’lerin Ecevitçi ekibinden Ali Topuz da eklenmelidir.

Zaten Deniz Baykal genel başkanlığını, 1980’lerden beri bir siyaset ağası olarak ideolojik fraksiyonlara karşı kendi patronajlığı altında SHP/CHP vasatına yaslanmasına borçludur.⁸⁸ Bu bakımdan teşkilatın sesine uyum göstermeyi hep tercih edecektir. Yani CHP önemli ölçüde kurumsal olarak dönüşüm yaşamakla beraber devamlılığı ve teşkilat geleneğini de atlamamak gerekir. Üstelik Ayşen Oğuz ve Oğuz Topak’ın 2010 itibarıyla CHP il-ilçe yöneticilerinin siyasi kökenleri üzerine yaptıkları çalışmada, sayılan 70 il-ilçe yöneticisinden 26’sının “ilk siyasi angajmanlar”ının 1980 öncesi sol örgütlerde (11 Dev-Yol, 5 Dev-Sol, 4 İGD, 2 THKO, 1 Halkın Kurtuluşu, 1 KFK, 1 TÖS) gerçekleşmiş olması teşkilatın siyasi kaygılarını (ve CHP’nin teşkilat düzeyinde “sol” niteliğini) ortaya koymaktadır.⁸⁹

İlginç olan, Deniz Baykal’ın parti içi muhalifleri tasfiyesinin ardından gözlemleyebileceğimiz, kurumsal düzeyindeki “darbe”yle beraber aynı şekilde CHP’nin teşkilatının da, tabanının da paralel bir ideolojik dönüşüm yaşamasıdır. Mesela Deniz Baykal’ın YDP’den transfer ederek 2002’de ekibiyle beraber milletvekili seçtiği Kemal Derviş’e teşkilat nezdinde hoş bakılmayacaktır. Derviş, 2005’te Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansının başkanlığına seçilerek milletvekilliğinden istifa ettiğinde bu makama seçilmiş

olmasının kendisi bile Derviş'i birçok partili nezdinde "emperyalizmle ilişkileri" açısından "şaiBELİ" kılacaktır.⁹⁰ Özetle, teşkilattaki devamlılığın ideolojik dönüşümle beraber yürüdüğünü söyleyebiliriz.

Tavan "darbesi" CHP'nin doldurduğu sol/merkez solda yeni ve kayda değer bir partinin doğmasına neden olmadı. Aksine bu yönde tüm çabalar akim kaldı, başarısızlığa mahkûm oldu. CHP'nin çok güçlü ve köklü bir teşkilat geleneğine sahip olması bu tür bir rakip oluşumun önünü kapadı. Yani CHP'de tavandaki "darbe"ye karşın "teşkilat"ın yerli yerinde durduğunu söylemek mümkündür. Zaten vurgulanmalıdır ki CHP'de bu süreçte bazı "prensler" dışında milletvekilleri genel olarak yine teşkilattan gelmeye devam etmiştir. Yani CHP'nin dönüşümünde sadece Deniz Baykal'ın CHP içindeki sosyal demokrat ve sol kanadı uzaklaştırmasıyla açıklanamayacak, daha köklü ve derin dinamikleri dikkate almak gerekmektedir.

Söz konusu olan kırılmanın aslında bir arayış sürecinin neticelenmesi olduğu düşünülebilir. Siyasetin sol-sağ skalasından tanımlanmasının anlamsızlaştığı ve kimlik ve "kültür savaşları" üzerinden yapıldığı bir dönemde CHP'nin adeta bu göreve itildiğini söyleyebiliriz. Yani söz konusu olan geniş bir kitlenin kaygılarının siyaseten bu tür bir karşılık bulmasıydı. Girişte bahsedildiği gibi, söz konusu olan küreselleşme ve liberalleşme süreçlerine ve daha önemlisi yükselişte olan siyasi İslama karşı mevcut olan ideolojik donanımın ve entelektüel sermayenin çökmesi olmalıdır ve bu bakımdan bu süreci orta sınıfların krizi kadar Türkiye sosyalist solunun kriziyle beraber okumak daha açıklayıcı olabilecektir.

Sebepleri ne olursa olsun, CHP'nin AKP iktidarıyla beraber keskin bir ulusalcılığa kayması "ulusalcı önderliğin" "takipçiler" ile temas etmesini mümkün kılacak ve CHP'nin bu keskin çizgisi ulusalcı fikriyatı marjinal kılmaktan kurtaracak, onun toplumsal kabul ve saygınlığını sağlayacaktır. Denildiği gibi CHP'nin ulusalcı dönüşümünü suni olarak açıklamak mümkün olmadığından ve CHP'nin aynı anda sol, Kemalist ve orta sınıf duyarlılıklarını temsil edebilecek bir nitelik taşıması sebebiyle, hem ulusalcı önderlik ile orta sınıf takipçiler arasındaki kanalların açık tutulması ve genişletilmesinde kritik bir işlev görecektir, hem de farklı zihinsel yapıların harmonize edilmesinde işlevsel olacaktır. 2010'da Kemal Kılıçdaroğlu CHP'si ve

Kılıçdaroğlu'nun yeni bir melez "ideolojik önderlik" yaratma çabası bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

MHP'NİN ULUSALCILIKIA DANSI

Yukarıda ulusalcılığın "sağ" tahayyülünün Türk geleneksel sağının doğıısıyla çok uyum göstermediğini, bununla beraber ortak paylaşılan bazı "sağ aksiyom ve değerleri"n var olduğına değindikten sonra ulusalcılık-MHP ilişkisine de özellikle bakmak gereklidir. İlginçtir ki; ulusalcılığın oldukça içini dolduran tahlillerini MHP'liler yapmaktadırlar. Zira, onlar gibi gözüken ama onlardan çok farklı olan, hatta onların temel parametrelerine karşıt olan bu düşünsel yönelimi en iyi MHP'liler farketmekte, tahlil edebilmekte ve tanımlayabilmektedirler. Devlet Bahçeli'nin danışmanı ve ülkücülüğü demokratlaştırmaya çalışan Vedat Bilgin ulusalcılığı anti-demokratik ve devletçi bir ideoloji olarak tanımlamakta ve MHP'nin milliyetçiliğini, devlete karşı milleti ortaya koymasından ulusalcılığın antitezi olarak değerlendirmektedir.⁹¹

Aynı şekilde, söylemi itibariyle MHP'yle karışabilecek ulusalcı söylemi özellikle partinin üst kademelerinde MHP'liler özenle dışlamış ve reddetmişlerdir. Özellikle Devlet Bahçeli, dikkatli bir şekilde partiyi bu yönelime kayanlardan ayıklamış, bu dönemde önde gelen sağ-ulusalcılar olarak temayüz eden Kemal Keriñsiz ve Levent Temiz partiden uzak tutulmuşlardır.⁹² Aynı şekilde Ülkü Ocakları da 2005-2008 arasındaki kitleselleşmiş milliyetçi gösterilerden özenle uzak tutulmuş ve Ülkü Ocaklarının başka odaklara hizmet etmesinin önüne geçilmiştir. Bu süreçte, BBP'nin Alperen Ocaklarının kısmen bu göreve koşulduğı iddia edilmiş,⁹³ hatta Muhsin Yazıcıoğlu'nun kendi inisiyatifi dışındaki böyle bir süreçten şüphelendiğı ve rahatsızlığını ifade etmek üzere sol ve liberal yazarlarla görüşmek istediğı iddia edilmiş, bu durum ölümüyle ilgili komplocu açıklamalara vesile olmuştur.⁹⁴

Devlet Bahçeli'ye karşı aday olmak isteyen ama adaylığı engellenen Ümit Özdağ MHP'de ulusalcı kanadın (daha doğırusu olmayan böyle bir kanat yaratma çabasının) başarısızlığını yansıtmaktadır. İlginçtir ki; ülkücü bir geçmişten gelmeyen ve zaten bu eksikliği sebebiyle MHP içinde güçlü bir destek bulamayan Özdağ, MHP'yi sağısılaştıracak bir eğilimin

temsilcisidir. MHP'yi ulusalcılıktan uzak tutan tam da MHP'nin bu "sağcı" kimliğidir.

Ulusalcılığın en büyük siyasi projesi ve akabinde siyasi yenilgisi/fiyaskosu 22 Temmuz 2007 seçimleri öncesi kurulmaya ve kurgulanmaya çalışılan AKP'ye karşı birleşik cephe olarak CHP-MHP Kızılalma ittifakı projesidir. Sağ ve sol milliyetçilerin işbirliği yapması gerekliliği adına "işkencecilerini affeden" ve "dün bana işkence etmiş olanlarla bugün el ele vermeyi yurtseverliğin doğal ve sade gereği sayıyorum"⁹⁵ şeklinde yazan İlhan Selçuk'un bu süreçte özel bir rolü vardır. 26 Haziran 2007'de "MHP aslına rücu etti, milliyetçilik şiarını benimsedi, bu seçim kampanyasında dincilere karşı çıkıyor. Amerika'nın güdümünde ılımlı İslam Devleti amacına dönük olanlarla, bunların kuyruğuna takılan entel-liboş takımı MHP'den hoşnut değiller. MHP bu tayfanın uykusunu kaçırıyor" şeklinde yazarak MHP'yi selamlayan İlhan Selçuk'un bu reveransları MHP tarafından da karşılıksız bırakılmamıştır. Bahçeli, "Türkiye'nin yetiştirdiği önemli bir aydın, iyi bir gazeteci" bulduğu İlhan Selçuk'un ve diğerlerinin "tanıdıkça MHP'yi seveceklerini"⁹⁶ ifade etmiş, MHP genel başkan yardımcısı Mehmet Şandır ise "aydın sorumluluğunda, dürüstlüğünde" hareket eden İlhan Selçuk'un "samimi inanmış bir Kuvayı Milliyeci olduğunu"⁹⁷ hatırlatmıştır. Tuncay Özkan da seçim öncesi televizyon ekranında izleyicilerine "solcuysanız CHP'ye, sağcıysanız MHP'ye" oy verin çağrısı yapmıştır.

Ancak seçimden hemen sonra, parlamentoya giren MHP'nin Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesine dolaylı desteğiyle ulusalcı ideolojik önderlik büyük bir hayal kırıklığı yaşayacaktır. Söylenebilir ki; MHP'nin çok güçlü "sağcı kimliği" 22 Temmuz öncesi kurulmasına solda çok emek harcanan (ve emek harcayanlar tarafından MHP'nin kaçınılmaz olarak bu ittifakın içinde yer aldığına inanılan) Kızılalma ittifakının dışında tutmuş ve bu proje tek-tarafli bir fanteziden ibaret kalmıştır. Her ne kadar bu rüzgâr Gündüz Aktan gibi ancak bir Kızılalma perspektifinde MHP gibi bir partide yer alabilecek "ulusalcı" isimlerin milletvekili seçilmesini sağlamışsa da, Bahçeli MHP'nin CHP gibi ulusalcılığın bir siyasi koluna dönüştürülmesine izin vermemiş, "ulusalcı gündem"den çok kendi "sağcı gündemi"ni takip etmiştir. MHP bu süreçte siyasi bir öngörüyle ulusalcılık

cereyanını kendi lehine oya dönüştürmeyi bilmiş ve bu süreç içinde “milliyetçiliğin hakikisi”ni temsil etmesi avantajıyla CHP ve diğer partilerden (muhtemelen) biraz oy çalabilmiştir. CHP ise aksine bu atmosferde MHP’ye bir miktar oy kaybetmiş olmalıdır.⁹⁸ Olan ise (aslında onları “kandıran” MHP’den çok ulusalcı önderlik olmuşsa da) Hıncal Uluç, Erkin Koray gibi MHP’ye oy vereceğini açıklayıp,⁹⁹ MHP’nin seçimlerin ardından Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığına desteğinin ardından kandırılmışlık hissine kapılanlara olmuştur.¹⁰⁰

Büyük bir hayal kırıklığı yaşayan İlhan Selçuk da, 26 Ocak 2008 tarihinde ise “Aaaa... o da ne?... Meğer MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) de türbancıymış... Doğrusu şaşırdım kaldım... Neden böyle oldu?... Dincilik pazarlaması var. Erbakan anti Amerikan olduğundan ayvayı yedi. RTE rotasını Amerikancılığa çevirdiğinden iktidara geçiverdi. Bu iş nasıl çözülecek? Vallahi çok zor... Baksanıza, sözüm ona milliyetçiliği kimseye bırakmayan MHP, eski usul, Amerikancılığa postu sererek AKP’nin yanında yerini aldı; türbancılığa soyundu. MHP milliyetçi falan değilmiş... MHP mandacılığa teşne... AKP kuyrukçuluğu yapıyor”¹⁰¹ şeklinde okurlarına dert yanacaktır. Devlet Bahçeli ise İlhan Selçuk’a cevaben, “partimizin siyasal hamlelerine kısır dünyalarında anlam veremeyerek, kendilerince hayal kırıklığı yaşadıklarını ifade edenleri kurguladıkları karanlık tezgâhlardan uzak durmaya, kurdukları sanal dünyadan uyanmaya davet”¹⁰² etmiştir.

22 Temmuz sonrası, Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığının önünü açmasının ardından başörtüsü yasağını geçersiz hale getirmeyi amaçlayan anayasa değişikliğine öncülük etmesi gibi siyasetleriyle, MHP “sağcı gündeme ilişkin mevzularda” siyasal alanın ve AKP’nin hareket alanının genişletilmesinde yol açıcı bir rol oynarken, ulusalcı önderliğin yaşadığı infial daha da derinleşmiştir. 22 Temmuz seçimleri sonrası ulusalcı önderlikte ve CHP’de yaşanan hayal kırıklığı aslında bir illüzyonun açığa çıkmasından ibarettir. MHP’nin ulusalcılar tarafından değil yok sayılmak, farkına bile varılmayan, önemsenmeyen “sağcı” kimliği MHP’nin bu rolünü mümkün kılmıştır. Yani MHP’nin sağcısızlaştırma ve ulusalcılaştırma girişimlerine parti “sağcı” bir tavır koymuştur. Ve önceden MHP’nin “sağcı” ve “milletçi” niteliklerinin farkına varamayan ulusalcılar ve CHP, MHP’yi ricatla suç-

lamışlardır. Oysa MHP bu süreçte kendi tarihsel çizgisiyle ve misyonuyla uyumlu hareket etmiştir. Söz konusu hayal kırıklığı daha çok MHP'nin, sol-kanat ulusalcıların (ve sağ-kanat ulusalcıların) umdukları yeni MHP'nin zuhur etmemesinden kaynaklanmıştır. *Débutante* (Avrupa aristokrasisinde sosyeteye formel olarak bir baloda tanıtılan genç kız), centilmenin jestine karşılık vermiş ama dansa kalkmayı reddetmiştir.

MHP yönetimi partiyi sarabilecek “ulusalcı cereyan”a karşı ön almıştır. Bu hassas ve temkinli tavırda MHP'nin 1970'lerde derin ellerce kullanıldıktan sonra 12 Eylül sonrasında bir kenara atılması, devlet için savaş-tıklarını düşünen ülkücülerin devlet tarafından hapsilere tıkmaları deneyimi rol oynamış olabilir. MHP aynı duruma ikinci kez düşmemek istemiş olmalıdır. Ancak bundan öte, zaten de parti yönetiminden bağımsız olarak, kendine özgün bir kültüralizasyonu ve siyasal sosyalleşmeye dayanan MHP kadro ve tabanının kendinden çok farklı, hatta kendine hasım gördüğü bir başka kültüralizasyonun kodlarıyla uyumlu olması, frekanslarının tutması söz konusu değildir. 1970'lerin “devlet”i ile 2000'lerin “devlet”i, arasında büyük farklılıklar vardır. 1970'lerin anti-komünist devleti MHP'lilerin (tüm zorluklarına karşın) kendilerini ait görebilecekleri bir devletken 2000'lerin devleti MHP'nin kültürel formasyonuna çok uzaktır.

Ancak “örgütlü MHP”nin bu “sağcılığına” karşın “sağsızlaşmış bir MHP” kimliğinin de 1990'larla beraber hızlı bir sekülerleşme yaşayan Türkiye'yle beraber MHP'nin de gerek ideolojik olarak, gerek de görünüm olarak sekülerleşmesi ve Soğuk Savaş sonrası dünyanın “geleneksel sağcılığı” kısmen anlamsızlaştırması gibi sebeplerle “derin MHP”den ayrılmış bir şekilde ortaya çıktığı gözlemlenebilir. Bu bağlamda, MHP tabanına hitap eden ve ortalama 60,000 tirajlı *Yeniçağ* gazetesi burada değinilmesi gereken bir fenomendir. MHP yönetimine muhalif olan ve mevcut MHP'yi bir nevi MHP ideolojisinin tasfiyecisi olarak sunan gazete, daha geleneksel MHP hassasiyetleri çerçevesinde yayın yapan *Ortaoğlu*'nun küçük tirajının yanında özellikle dikkate değerdir. Gazete bir taraftan ambleminde kalpaklı bir Atatürk'e yer verecek kadar sol-Kemalist bir söylemi benimsemiş, AKP'yi (daha çok işbirlikçilik üzerinden olsa da) bir tür “sağ kardeşliği” tamamen reddederek itham ederken,¹⁰³ bir taraftan da 1970'lerin sağcı anti-

komünist tavrını da aynı sertlikte korumaktadır. İlginçtir ki; MHP yönetiminin aksine alenen ulusalcı bir tavır alan bu gazete solun milliyetçi açılımlar yapmasıyla ilgilenmemekte, fiili yakınlaşmayı ise “ayağımıza gelmek isterlerse gelsinler” yaklaşımıyla değerlendirmektedir. *Yeniçağ* gazetesi için 1970’ler “özeleştiriyeye” kapalıdır. Gazeteye göre, 1970’lerde Türkiye’nin komünizme teslim olmasına ülkücüler engel olmuştur.¹⁰⁴ Milliyetçileşen sol konusunda ise son derece şüphecidirler. 1970’lerdeki vatan-millet düşmanlığından nedamet getirmedikleri sürece *Yeniçağ*’ın bu dönüşüme ikna olma eğilimi ve niyeti yoktur. *Yeniçağ* gazetesi, 1970’lerde “başka bayrak taşıyanların” bugün Türk bayrağı sallamasını ciddiye almamaktadır. Özetle, *Yeniçağ*’a göre bu tür yakınlaşma ancak solun kendi söylemlerini açıkça reddetmesiyle ve sağa teslim olmasıyla mümkündür. Bu bakımdan “Kızılelma ittifakı”nın “sağ kanadı”nı oluşturan *Yeniçağ* gazetesi için bir “yakınlaşma” söz konusu değildir.

Yazar kadrosu da, Altemur Kılıç, Hulki Cevizoğlu gibi sağ-solun ötesinde devletçi-merkezci Kemalistlerden, Arslan Bulut, Arslan Tekin gibi alışıldık muhafazakâr-milliyetçi isimlere bir bulamaç niteliğindedir. Gazetenin bu kendine münhasır çizgisinin mimarı ise gazetenin başyazarı Arslan Bulut’tur. Bulut düpedüz sol-Kemalist söylemi ve ırkçılığı, geleneksel sağ içinde harmanlamış bambaşka bir çizgiyi temsil etmektedir.¹⁰⁵ Üstüne üstlük *Yeniçağ* gazetesi bir taraftan 1970’lere bu kadar sahip çıkarken aynı zamanda da Atatürkçülüğü de benimsemiş, “tek parti dönemi”ni 1970’lerdeki tefsirden çok farklı yorumlar olmuştur.¹⁰⁶ *Yeniçağ* gazetesi düpedüz ırkçı/etnik nefrete dayalı bir “yayın politikası” izlerken aslında bu sathi devamlılığın altında Türk milliyetçiliğinin radikal farklılaşmasını/dönüşümünü ve Batılılaşmasını, Kemalistleşmesini resmetmektedir. *Yeniçağ* gazetesi duygusal aynılığın yanında yepyeni ve Türk sağına yabancı bir ideolojik formasyonu satın almıştır. Her milliyetçilik bir haklılık argümanı kurar. Türk sağ milliyetçiliği ise Soğuk Savaşın ardından uzun süre “komünistler Moskova’ya” demeye devam ettikten sonra, yeni kurulan dünyadaki yeni düşman ve tehdit algılaması sürecinde bu sol kökenli teorik çerçevesi tamamen kuşatıcı ve kapsayıcı bir argümanı devşirilmek üzere hazır bulmuş ve özellikle *Yeniçağ* gazetesinde bir şablon olarak bolca kullanmıştır.

Aslında bu süreç ulusalcılık bombardımanının geleneksel sağcı-milliyetçi bir bünyeyi nasıl dönüştürdüğü ama dönüştürürken onun temel referanslarını aynen korumasını mümkün kıldığını göstermektedir. Çok ilginçtir, MHP'lilik ulusalcılaştıkça dini vurgu azalmak bir yana, artmaktadır. İslamı inanç olarak değil ama Batıya karşı mutlak karşıtlık kuran bir kimlik olarak sahiplenilen ulusalcılığın kozmolojisinin bu bakımdan sağda İslami ve İslamileştirici olduğunu söylemek mümkün olabilir. Bu mekânizma, *Yeniçağ* gazetesinde sıkça rastlanan “Rum,” “Ermeni,” “Yahudi” ifadelerinde mündemiç insanisizleştirme ve nefret çok belirgin bir İslami tınıyla verilmekte, “mutlak düşmanlık” din ayrımı üzerinden tesis edilmektedir. *Yeniçağ* gazetesi bu bakımdan MHP'den sadece daha İslami bir vurguya sahip olmamakta, aynı zamanda MHP'yi İslama ve İslami duyarlılığa ihanetle itham etmektedir. Özetle *Yeniçağ* gazetesi bir “imkânsızlar sentezi”ni yansıtmakta ve gazetenin istikrarlı tirajı ve etkin sayılabilecek kamu-sallığı bu sentezi başarıyla yürüttüğünü göstermektedir. *Yeniçağ* gazetesinin ulusalcılığın toplumsallaşmasında oldukça başarılı ve işlevsel olduğu söylenebilir. Ancak sağda düşünsel başarısını siyasal etkiye çevirememiştir.

Özetle, kurumsal düzeyde çok etkili olmasa da, 28 Şubat sonrası MHP söyleminin de, 1970'lerin söyleminden oldukça farklılaşarak dönüştüğünü ve modernleştiğini/Kemalistleştiğini gözlemleyebiliriz. Her ne kadar partinin büyük ölçüde 1970'lerin “ülkücü siyasal sosyalizasyondan” gelen ve bir “kuşak kimliği”ne sahip yönetici kadrosu 1970'lerde edinilmiş ve içselleştirilmiş sol düşmanlığı ve sağ refleksleri sebebiyle “sağcı” kimliğini ön planda tutmuşlar ve bu kuşaksal siyasal sosyalizasyonları onların dışı kapalı bir cemaatçi kimliği benimsemesini sağlamışsa da, 28 Şubat sonrasının ideolojik bombardımanı altında MHP ideolojisi özellikle genç kuşakta çok farklı etkileşimlere ve salınımlara açık hale gelmiştir. Bir taraftan MHP resmi endoktrinasyonu sağcı efsanelere, 1970'lerin yiğitlemelerine dayanıyorsa da bu retorik ve MHP'nin kendine dönük duygu ve anlam dünyası, MHP fikriyatına dışarıdan “sızmaların” önüne geçememektedir. Sağ-kanat MHP milliyetçiliği aynı zamanda on yıllar içinde Kemalistleşmiş ve özellikle 28 Şubat sonrası ulusalcılığın (ve yukarıda bahsedilen nevezuhur entelektüel formasyonun) manyetik çekiminden arı kalamamıştır. Daha genel olarak da ar-

tık ayrı ve kendi dışına kapalı bir sağ-kanat milliyetçi evrenin kalmadığını söyleyebiliriz. 2000'lerin dünyasında "Tercüman gazetesi sağcılığı" arkaik kalmıştır. MHP söylemi sadece kendi iç kültürüne referans verebilen niteliğini ve otantisitesini yitirmiş ve sol, sol-Kemalist, Kemalist milliyetçilikler ile net ithalatçı durumunda kaldığı bir etkileşim içine girmiştir.¹⁰⁷

Bu zihinsel modernleşme aynı zamanda geleneksel bağlara referans veren cemaatçi milliyetçiliğin etnisizme ve ırkçılığa dönüşmesini de getirmiştir. MHP'nin yeni çizgisi özellikle Kürtlere dönük olarak berraklaşmış ve Batı Anadolu taşrasında anti-Kürt pogromlara kadar varmıştır. Adana ve Mersin'de Kürt göçmenlerin gettolaşması ve etnisiteye dayalı ayrımın kristalize olması yeni dönemin bir neticesi olmuştur. Kürtler artık eskisinden farklı olarak artık dağ Türkleri veya eğitil(e)memiş vahşiler olarak düşünülmemektedir. Kürtler artık modern hayatın çeperlerinde, dışında değil tam içinde, tekinsiz ve tehlikeli unsurlar olarak tahayyül edilmektedir. Büyükşehirlere ve bölgesel metropollere yığılan "Kürtler" sağladıkları ucuz işgücüyle, enformel sektördeki yoğun istihdamlarıyla tam da modern şehir hayatının ve kapitalizmin tam göbeğine yerleşmişlerdir. Bu şehirlerdeki mekânsal ayrışmanın daha önce olmadığı şekilde ister istemez yönlendirdiği veya açığa vurduğu bir ayrışma sosyal-özel bir platforma taşınarak Kürtler, onların temel tanımlayıcı ve belirleyici sıfatları olarak sadece Kürt değil, ayrıca gayri Türk olarak görülebilmektedir. Daha önceki "kız alıp-verme" söylemi keskin bir şekilde bir kenara bırakılarak Kürtlüğün Kürtlüğü kabullenilmektedir. İlginç bir şekilde doksanların başındaki Kürtleri farklı bir grup olarak düşünmenin büyük rahatsızlık uyandırdığı bir dönemdeki "Kürt realitesini tanımak-tanımamak" tartışması çok menfi ve ayrımcı olarak halledilmekte ve "dışlayıcı tanıma"¹⁰⁸ ile çözülmekte, soru "ne vermeliyiz, ne vermemeliyiz" tartışmasına dönüşmektedir. Kürtleri kapsamaya dönük eski modernist aydınlanmacı söylemler başarısız görülerek terkedilmekte, Kürtler Türklüğün (tek milletin) içinde erimezse Kürt olarak ikinci sınıf olarak yaşamak durumunda kalmasının öyle veya böyle doğal olduğu farklı tür bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ilan edilmektedir.

Böylece, Türkiye'de Batılı anlamda bir azınlık olmadığı, Müslümanlığın Türklerle Kürtleri birleştirdiği ve kaynaştırdığı, birbirlerinden kız alıp

verdiği söylemi 2000'lerde sert bir virajla dönüşmüş, daha doğrusu belli bir gerçekliğe tekabül eden bu söylem bu konuda "Türklerin" (ve de aynı şekilde ve oranda "Kürtlerin") tavır değiştirmesiyle boşa çıkmış, Batılı muadillerine yaklaşmıştır. MHP milliyetçiliği de bu süreçte Batılı ve Kuzey Avrupalı muadillerine yaklaşmıştır.¹⁰⁹

Özellikle Mersin, Adana ve belli bir Kürt nüfus almış Batı Anadolu kasabalarında gözlemlenen Kürt karşıtlığı bu süreci resmetmektedir.¹¹⁰ Belli sosyal ve ekonomik faktörlerin (göçmen Kürtlerin hayatta kalma, iş bulma gibi kaygılarla hemşerilik ve bölge ağlarına dayanmaları ve yine kültürel sebeplerle kendilerini ayrı tutmaları, buna karşılık bu "dışarlılıkları" yoksulların suç oranını artırmaları, ucuz işgücü piyasasını ele geçirmeleri, zora dayalı olarak bazı sektörlere girme çabaları) etnisiteye dayalı ayrışmaları doğurduğu bir ortamda¹¹¹ bu sosyoekonomik gerçeklik süreç içinde *ex post facto* etnik bir anlam kazanmaktadır. Nitekim 2008 ve 2009 yıllarında Susurluk, Biga, Bayramiç gibi kasabalarda cereyan etmiş bu tür etnik çatışmalar küçük, ilgisiz ve gayri siyasal sebeplerden ortaya çıkmış ve bu gerginlikler ulusalcılığın her şeyi politize ettiği bir ortamda süreç içinde siyasal ve etnik anlamlar kazanmıştır. Bu şekilde, etnik ilişkiler ve etnik sadakatler bir sonuçken bir nedene dönüştürülmüştür. Milliyetçilik sosyoekonomik bir süreçte ortaya çıkmakta, ancak bir kez ortaya çıktığında mutlaklaştırılmaktadır. Bu sürece verilen (sağ) milliyetçi tepki de yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ocak 2006'da Rum Ortodoksların Balat'ta yapılan geleneksel İsa'nın doğumu kutlamaları ve Haliç'ten haç çıkarma ritüeli, biri at üzerinde Fatih Sultan Mehmet'i, diğerleri yeniçerileri sembolize eden bir grup tarafından tekbir getirerek basılmış, grup "patrik defol" ve "İstanbul Türk'tür, Türk kalacak" sloganları atmıştır.¹¹² Buradaki "fetihçi" söylemde aşıkâr olduğu gibi, gayrimüslimlere karşı bakışta da etnisist boyut sertleşmeyi getirmekte, gayrimüslimler Osmanlıdan beri hoşgörü gösterilmiş zımniler olarak algılanmaktan çıkarak, emperyalizm işbirlikçisi olarak kodlanmıştır. Katlaşma ortamında "hoşgörü" nahiflikle özdeşleştirilerek, 2000'lerde geleneksel Türk milliyetçiliğinin gayrimüslimlere yönelik "hoşgörü söylemi" bir kenara bırakılmıştır. Özellikle Ermeni soykırımı tartışmaları Ermeni cemaatinin pasif bir anakronizm olarak algılanmaktan çıka-

rak “aktif düşman” olarak görülmesine vesile olmuştur. Ancak burada yeni olan bu tepkinin alışılageldik sağcı/dini “gâvur antipatisi”nden çıkarak işin içine Vatikan’ın, Fener Rum Patrikhanesi’nin gizli emellerinin katıldığı bir büyük planın sol-ulusalcı vizyondan devşirilmesi. Bu ortamda, emperyal hoşgörü söylemi keskin bir virajla bırakılmış, hoşgörü artık hak etmeyenlere verilen bir taviz olarak görülmeye başlanmıştır.

Sağ-milliyetçiliğin bu yeni katılığının kendi otantik kaynaklarından daha çok ulusalcılığın sağ-milliyetçiliğin anlam dünyasına da girmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim etkileşim karşılıklı olmakta, MHP 2000’lerde giderek “oy ambarı” Orta Anadolu’daki ağırlığını AKP’ye kaptırırken Ege, İç Ege gibi daha önce bir varlık gösteremediği bölgelerde ciddi oy oranlarına ulaşmakta, MHP-CHP arasında daha önce düşünülemeyecek bir oy geçişkenliği gözlenir olmaktadır. MHP’nin tabanı karmaşılaşmakta, siyaset dünyasında karşılıklı şaşırtıcı ve eskiden olamayacak transferler söz konusu olmaktadır.

ULUSALCI ENTERNASYONAL

Türk milliyetçiliği söyleminin ulusalcılık tarafından dönüştürülmesinin ilginç bir yansıması da ulusalcılığın dilinin “enternasyonalize” olmasıdır. Geleneksel bir Türk milliyetçisi bir öztanım olarak (insiyaki olarak) her zaman zalimlere karşı mazlumların yanında olma iddiasındadır. Zalim İsraililere karşı Filistinlilere sempatinin en aşikâr örneği olduğu bu eğilim, ezen Müslüman, ezilen gayrimüslim olmadığı sürece, genelleştirilebilir. Ancak devlet mantığı esas olan ulusalcılığın retorığı bu refleksleri de dönüştürdüğü gibi bazı tezahürlerinde milliyetçiliğin inkârına kadar varmaktadır. Milliyetçiliğin nitelik değıştirmesiyle beraber, gücün kutsanması süreci giderek daha fazla güçlüden ve ezenden yana olma eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bunun en pervasız ve aşikâr örneği uzun süre Türk milliyetçiliğinin en büyük düşmanı addedilen, Osmanlıların Moskof’u, Rusya’ya giderek sempatiyle bakılır olmasıdır. Bir ulusalcı ikon olarak neşet eden Putin’in otoriteryenliği Türkiye’de hayranlık ve coşkuyla karşılanır olmuş, adeta Türkiye’ye bir rol model olarak ulusalcı tahayyülde temayüz etmiştir. Zaten Rusya’nın, Soğuk Savaş boyunca komünistlerin olduğu gibi, özellik-

le Putin'in iktidarında, bu iktidarın politikalarında ne kadar ilhamı olduğu çok tartışma götürürse de, Avrasyacılık teorisiyle bir nevi ulusalcılığın ana-vatanı olduğu bile iddia edilebilir.

Aynı şekilde, Uygurlara karşı uyguladığı şiddet politikasıyla Türk milliyetçiliğinin en çok nefret ettiği ülkelerden biri olan Çin de tıpkı Rusya gibi Avrupa'ya karşı Avrasyacı bir partner olarak sempati kazanmış, Çin'in otoriteryen modelini sınıksı koruyarak Batı ve ABD'nin ekonomik tahakkümünü sarsacak bir büyüme hızına sahip olması ulusalcılık açısından Çin'i bir model ve çekim merkezi yapmaktadır. 2009 Temmuz'unda Çin'in Uygurlara karşı sert tenkili Türkiye'de karışık duygularla karşılanmış, Çin'in şiddet politikalarına en şiddetli ve keskin tepkiyi İslamcılar verirken Çin'in devlet şiddeti ulusalcı ve sol-ulusalcı cenahta evrenselci ulusalcı dayanışma algısı sebebiyle daha yumuşak reaksiyonlarla karşılanmış, geçiştirilmeye çalışılmıştır. Bu evrenselci dayanışma devletlerin şiddetlerini rasyonelleştirmesini getirmiştir.

Rus ulusalcılığının en katıksız temsilcisi olduğu iddia edilebilecek Komünist Parti'den, Avrasyacı (ve ulusal enternasyonalist) guru Aleksandr Dugin'e¹³ Rusya'da anti-Batıcı milliyetçilik tarihsel Avrasyacılığa referans vererek kendi vizyonlarını derinleştirirken, bu Armageddon vizyonu ve Avrasyacılık Türkiye'de büyük bir heyecanla karşılanacak, Avrasyacılığın jeopolitik vizyonu Banu Avar, Attila İlhan gibi isimlerce ve İşçi Partisi, *İleri* dergisi gibi çevrelerce Türkiye'ye ithal edilerek adapte edilecektir.¹⁴ Dugin bu süreçte de Türkiye'ye ve Kuzey Kıbrıs'a davet edilecek ve ağır lanacaktır.¹⁵ Türkiye ulusalcılığının jeopolitik amentüsü olan Mackinder'in "anakarta teorisi" belli siyasi ayrışmaların mutlaklaştırılmasında ve ebedileştirilmesinde "bilimsel kanıt" sağlayacak, ulusalcılığın özalgısında ulusalcılığa "jeopolitik derinlik" kazandıracaktır. Mistik bir felsefi arka plana dayanan hakiki Avrasyacılıkla hiçbir ilgisi olmayan bu ithal Avrasyacılık bir jeopolitik fantazyadan ibaret kalacaktır.¹⁶ Bu jeopolitik fantazyaya, dünyada bir emperyalizm/anti-emperyalizm gerilimi tanımlayacak, dünyayı Rusya-Çin-dünyanın mazlum devletleri-Türkiye eksenine karşı ABD/Avrupa ve onların yerel işbirlikçileri şeklinde iki saf olarak sunacaktır. Böylece Türkiye'nin kendi başına sınırlı güç ve etkinliği sahip bir ülke olması sebebiyle emperyalizme

karşı nasıl direneceği sorunu küresel saflaşmada Rusya ve Çin gibi (ve İran gibi diğer başka) süper güçlerin desteği sağlanarak çözülecektir.”¹⁷ Şimdi anti-emperyalist vizyon daha bilimsel, daha “stratejik,” daha gerçekçi ve daha ikna edici durmaktadır.

Banu Avar adeta “ezen ulus milliyetçiliği” teorisi geliştirmesine, “Sınırlar Arasında” programında açıkça Rusya, İran gibi ülkelerin etnik azınlıklara yönelik şiddet politikalarını savunmuştur. Başta eski Sovyet cumhuriyetleri olmak üzere otoriter rejimlerin yılmaz savunuculuğunu üstlenirken, demokrasi ve insan hakları laflarını kategorik olarak Amerikan emperyalizmi olarak damgalamaktadır. Aslen Dağıstanlı olmasına karşın Putin’e hayranlığını saklamayan Banu Avar’ın devlet mantığını bu kadar içselleştirmesi ve tutarlı bir şekilde küresel ölçekte savunması Türkiye’de ulusalcılığın ulaştığı boyutları ortaya koymaktadır. Banu Avar, din, dil, rejim ayrımı yapmadan İran’dan Küba’ya; Venezüella’dan Çin’e ne kadar “anti-emperyalist ülke” varsa coşkuyla desteklemektedir. İran’ın dini bir rejim olması bile tıpkı eski MGK genel sekreteri Tuncer Kılınç’ın da bir kez zikrettiği gibi¹⁸ Banu Avar için herhangi bir sorun teşkil etmemekte ve ulusalcı/milliyetçi söylemde fetişleştirilen “iç sorunların dokunulmazlığı” nosyonundan hareketle ikincileştirilmektedir.¹⁹ Aynı şekilde, ulusalcı cenahta İran’la yeni manevi yakınlaşma İran’daki Azeri sorununa kayıtsızlığa, hatta İran Azeri örgütlerini Amerikancı olarak reddetme noktasına varmaktadır. ABD’nin İran rejimini devirme planları çerçevesinde sürgündeki İran Azeri örgüt ve oluşumlarına desteği kınanmış ve Azeriler desteklenmediği gibi bu çabalar “bölücülük” olarak damgalanmıştır. İran Azerilerine yönelik bu tutum etnik milliyetçilikten bambaşka sulara yol alındığının dramatik bir örneğidir.

“Demokrat Mersin” gazetesinden bir yazar, ABD’de sürgündeki Uygur aktivist Rabia Kader’in ve Uygur diasporasının ABD’den (NED-National Endowment for Democracy’dan) para aldığını ve Sincan’daki isyanın bir Amerikan planı olduğunu iddia etmektedir. Bu şekilde “diasporanın Uygurları sattığını” söyleyen yazar başka bir yazısında da “İran’da yaşayan Azerilerin ayrılıkçı hareketi (GAMOH) ve Mahmudali Çöhreganlı’yı ve tüm bağlantılı “üniter devletlerde etnik ayrımcılığı desteklemek için kurulmuş kuruluş”ları kınamış ve yazısını “bu hareketleri desteklemek Türkçülük

mü? Amerikancılık mı?” diye sorarak bitirmiştir.¹²⁰ Aynı şekilde üç yıl Çin’de bulunmuş OdaTV yazarlarından sinema eleştirmeni Tunca Arslan “Türk basınının Sincan cahilliği”ne vurgu yaparak Çin Müslümanlarının durumlarının Türk basınında resmedildiğinden farklı olduğuna değinerek Temmuz 2009’da Sincan olaylarının “yurtdışındaki güçlerce planlanıp kışkırtıldığını ve yurtiçindeki güçlerce uygulandığını” yazmıştır.¹²¹ İşçi Partisi sitesi ise “ABD, Çin’e açık saldırıyı başlattı: Etnik çatışma yok, tertip var” başlığıyla verdiği haberde okurlarını Çin haber ajansına dayanarak “olayın yurtdışındaki unsurlar tarafından kışkırtılan ve yurtiçinde organize edilen, planlı ve örgütlü bir şiddet suçu olduğuna dair bulgular bulunduğu”na ilişkin bilgilendirmiştir.¹²²

Benzer şekilde 2006 Ağustos’unda Kanaltürk’te yabancılara toprak satışı mevzuatının İspanya mevzuatı örnek alarak düzenlenmesinden hareketle Ceviz Kabuğu programının tanıtımında ETA ile pazarlıklar yapan Zapatero ve İspanya’dan “bölücülerle görüşen Zapatero’nun ülkesi İspanya” diye bahsedilmesi bu enternasyonalleşmenin bir başka örneğidir. Adeta baldırıcıplak dağ İspanyolları Basklara karşı İspanya’nın bölünmez bütünlüğü savunulmuş, İspanya başbakanından daha İspanyol olunmuştur. Ulusalcı cenahta, İspanya’da Katalonya’nın özerklik tartışmaları ve referandumuyla İspanya’nın bütünlüğünün tehlikede olduğunu söylediği için görevinden alınan İspanya kara kuvvetleri komutanı ilgi uyandırırken, 2006 sonunda ETA’nın ateşkesi sonlandırarak Madrid Barajas Havaalanı’nda bir bombalı saldırıda bulunmasıyla Zapatero’nun çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması ulusalcı cenahta büyük bir sevinç uyandırmıştır. Devlet mantığının dışına çıkmanın cezasının görülmesi ulusalcı tezler açısından sevinçle karşılanmış, devlet mantığının tek çıkar yol olduğu bu şekilde bir kez daha ispatlanmıştır. Adeta, bir tür “ulusalcı enternasyonal” vizyonu süreç içinde giderek kökleşmiş ve yerleşmiştir.

Kosova’nın 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi “ulusalcı enternasyonal vizyonu”nun ne kadar kökleştiğini bir kez daha ortaya çıkaracaktır. Türkiye’deki Arnavut kökenlilerden bağımsız olarak Türklüğün duygu dünyasının kurucu değerlerinden biri olan Rumelili Türk olmayan Müslümanlara ama en fazla da Arnavutlara özel bir sempati ve yakın-

lık bağı Kosova'nın bağımsızlığı sürecinde un ufak olmuş; öyle ki her Türkün büyük bir sempatiyle karşılaşması beklenecek (bir nevi bir yüzyıllık rüyanın gerçek olması, Balkan Savaşlarında Sırbistan'a kaybedilen çoğunluğu Müslüman bir toprağın yüz yıl sonra yeniden kazanılması şeklinde algılanması beklenebilecek) bu olaya Türk milliyetçileri kolayca sevinememiştir. Zira ulusalcı "teori"ye göre bağımsız Kosova; bir ulusalcı dost, anti-emperyalist yoldaş Miloseviç'e ve Sırbistan'a karşı adeta ABD-AB emperyalizminin soktuğu bir hançerden ibarettir. Kosova'nın bağımsızlığı günü bağımsız Kosova'nın başbakanı Haşim Taçi'den "Sırp lar tarafından terörist kabul edilen UÇK'nın lideri" olarak bahseden Ulusal Kanal, ertes i gün de canlı yayında kendi babasının da Arnavut olduğunu ifade eden Teoman Alili'nin programında bir kez daha emperyalizmin maşası olarak sunulmuş, programa telefonla katılan Banu Avar aynı şekilde Kosova'nın bağımsızlığının "iç-yüzünü" anlatmıştır. Sunucu Teoman Alili ise Haşim Taçi'nin Kosova'nın bağımsızlığı için Avrupa'yı başkent başkent dolaşarak emperyalizme hizmet ettiğini anlatmıştır.¹²³ Ulusal Kanalın bu yayın politikası Türkiye Arnavutları arasında infialle karşılanırken,¹²⁴ ilginç olan ise, ulusalcı teorinin adeta milliyetçiliği parçalayarak etnisiteyi bitirmesidir. Öyle ki bu garabette kimsenin kolay algılayamayacağı bir şey ortaya çıkmış; Arnavutların değil Sırp ların tutulması gerekmiştir.

KARDEŞ ULUSALCILIKLAR

Ulusalcılığın, sağ-sol kavramlarını kadük bırakan bir değer olarak Soğuk Savaş sonrası yükselmesi tesadüf ya da Türkiye'ye has bir olgu değildir. Aynı dönemde, benzer süreçler ve arayışlar başka ülkelerde de yaşanmıştır. Yukarıda değ inildiği üzere, Rusya'da Avrasyacılık 1990'larda özellikle bir entelektüel arayış olarak yeniden canlanacaktır. Kökü 19. yüzyıl Panslavizmine gitmekle beraber ilk kez Bolşevik devriminin ardından sürgüne gitmek durumunda kalan Rus muhafazakâr entelektüellerce formüle edilen Avrasyacılık, Rusluğu Asyalı olarak tanımlayan muhafazakâr ve mistifiye edilmiş Rus milliyetçiliğiye de, bazı Avrasyacılar Stalin döneminde rejimin sosyalist görüntü altında milli niteliğine kavuştuğunu düşünecek, hizmetlerini anavatanlarına sunmak üzere geri döndüklerinde ise "kaybo-

lacaklardır.” Sovyetler Birliği’nde Rusçular (*russophiles*) da Brejnev dönemiyle, Marksizm eleştirilerini keskinleştirmedikleri sürece “Batıcı entelektüellere” ve “liberal sosyalistlere karşı kollanacak, destekleneceklerdir.”¹²⁵ Özellikle Gorbacov döneminde perestroykaya karşı parti içi muhalefet anti-liberal olduğu kadar anti-semitik ve “anti-kozmopolit” motiflerle yürütülecek ve Brejnev döneminin restorasyonu çabası bu neo-Stalinist duygu dünyasıyla kendini ifade edecektir.

Kuşkusuz, 1980’lerin ikinci yarısıyla beraber görünürlük kazanan Pamyat gibi ırkçı ve anti-semitik gruplar dışında, komünizmin çökmesinin ardından, 1990’larla beraber özellikle entelektüel çevrelerde yeni-Avrasyacılık jenerik ismiyle tanımlanabilecek yepyeni fikirler popülerleşecektir. Ancak 1990’ların yeni-Avrasyacılıklarının, mistik Avrasyacılıkla ve onun Türk-odaklılığıyla örtüşme derecesi sınırlıdır. Bu dönemde, denildiği gibi, yepyeni bir post-komünist zihinsel iklimde tek bir Avrasyacılıktan çok, çeşitli yeni-Avrasyacılıklardan bahsedebiliriz.

Bu dönemde iki kitlesel parti, Vladimir Jirinovski’nin Liberal Demokrat Partisi ve Züganov’un liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi bu fikriyatın kısmen taşıyıcılığını yapan odaklar olacaklardır. İşte bu dönemde komünist parti Stalinistlerin, enternasyonalistlerin, çarçıların, mistik ortodoksların ve Avrasyacıların bir arada bulunduğu ve ideolojik olarak nevezuhur bir formasyonun vücuda geldiği bir mecra olacaktır. Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından komünist dönemin birçok Sovyet ideologu “kızıl-kahverengi” renklere bürünürken,¹²⁶ Rus milliyetçileri bir taraftan faşizmi ve hatta Nazizmi bile sahiplenirken, bir taraftan da Sovyetler Birliği mirasını sahipleneceklerdir. Sovyetler Birliği’nde komünist partinin sertlik yanlısı çevrelerinin Rusçuları korumasından beri süre giden bu karşılıklı yakınlık komünizm sonrasında da sürececek, Züganov çarlık dönemi, Sovyetler Birliği’ni ve Sovyetler Birliği sonrası Rusya’yı sathi rejim farklılıklarının altında aynı “öz”ün devamı olarak görecektir.

Bu dönemde başta Aleksander Dugin ve Aleksander Panarin (ve 1992’de ölmüş Lev Gumilev¹²⁷) olmak üzere birçok “düşünür” geniş kamusal görünüme sahip olmakla kalmayacak, “kült” nitelikler kazanacaktır. Herhangi bir siyasal partiyle ya da hareketle örtüşmekten çok farklı eğilim-

lerden insan ve oluşumların cazibe merkezi olacak bu düşüncelerin bir zihinsel iklimin kristalize olmuş halleridir denebilir.

Putin bir “devlet pragmatizmi” içinde bu tür bir ideolojik çizgiden uzak duracaksa da, başta Dugin olmak üzere Avrasyacı düşünürler ve fikirleri başta ordu olmak üzere devlet katında da muteber görülecek, Dugin askeri akademide konferanslar verecek, Duma’da “jeopolitik” danışmanlık yapacaktır. Dugin’in fikirleri özellikle ordu içinde büyük bir ilgiyle takip edilecektir. Yeni-Avrasyacılıklar, Mackinder ve Haushofer jeopolitiğiyle bir “jeopolitik derinlik” kazanarak dünya stratejik dengelerini çözümlemekte ve yeni-Avrasyacılıklar sadece bir felsefe olarak kalmayarak, aynı zamanda da Mackinder’in kendi döneminde anlamlı ama bir mutlak gerçeklik olarak bir o kadar anlamsız kıtasal güç-deniz gücü çelişkisi üzerinden dünya siyasetini analiz etme perspektifini Sovyetler Birliği sonrası Rusya’da Sovyetlerin emperyal vizyonunun cazibesıyla birleştirerek, 1990’larda Yeltsin döneminin Atlantisist vizyonunun antitezi olarak da yükselecektir.

Sağ-sol kavramlarını aşan bir ortak duygu ve düşünce dünyası olan yeni-Avrasyacılık yekpare bir fikriyattan çok bir duygunun teorize edilmesi ve bu şekilde dışavurumu olmuştur. Aslında bir değil çeşitli yeni-Avrasyacılıklar olduğu halde paylaşılan ortaklıklar belli, güçlü ve kapsayıcı-kuşatıcıdır. Rusya’ya çok kutuplu bir dünyada biçilen merkezi rol, Avrupa’nın kof liberal değerlerine karşı daha otoriter ve devlet merkezinde örgütlenmiş organik toplum tahayyülü, şiddetli bir Batı-karşıtlığı, çoğulculuk ve bireyciliğe husumet ve kültürel muhafazakârlık, bu geniş duygu ve düşünceler kümesinin üst-çerçevesini oluşturmaktadır. Kendini kaba bir şekilde milliyetçilik değil daha sofistike ve derinlikli (ve hatta evrensel) olarak sunan yeni-Avrasyacılık, Avrupalı anlamda bir sağ-sol spektrumu ve partiler sistemi gelişmeyen Rusya’da adeta bir tür “sağduyu” niteliği kazanmış, “radikal merkez” ve Türk ulusalcılığı gibi “muhaliflik olarak milliyetçilik” olmuştur. Denilebilir ki yeni-Avrasyacılıklar içinde Rusya artık komünizmin değil, ulusalcılığın anavatanı olmuştur.¹²⁸

Türkiye ulusalcılığının nevi şahsına münhasır olmadığını ve onu evrensel bir sosyal bilim kategorisi olarak düşünebileceğimizi söyleyebilmek için ulusalcılığın Rusya’dan başka örneklerini de kısaca zikretmek ge-

rekli olabilir. Burada daha açılmanmayacak olmakla beraber kısaca “Yunan ulusalcılığının” varlığı da tespit edilmelidir. Türkiye’nin aksine çok güçlü bir sol ve komünist geleneği olan Yunanistan’da sol, geniş işçi sınıfının olmadığı bir coğrafyada meşruiyetini büyük ölçüde 2. Dünya Savaşındaki anti-faşist direnişten almış, akabinde ise büyük ölçüde gücünü Soğuk Savaş döneminde ABD’nin önemli yığınak yaptığı bir ülkede anti-Amerikan popülizmi Leninizmle birleştirmesinden alabilmiştir. Aynı şekilde PASOK da benzer bir sol-popülizmle 1981’de iktidara gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası solun çözülmesi ise Türkiye’dekine benzer bir krizin Yunanistan solunda da yaşanmasına neden olmuştur. Yunan solu da Soğuk Savaş boyunca temel milli düşman Türkiye’ye Amerika’nın Yunanistan’a karşı kullandığı bir emperyalizm işbirlikçisi/karakol rolü biçmiş ve Türkiye düşmanlığı ile Amerikan düşmanlığını, sağ ve sol mülahazalarla birbirine eşitlemiştir. Bu algıya göre Yunanistan Türkiye’yle mücadele ederken asla sadece Türkiye’yle mücadele etmemektedir. Bu varsayım Soğuk Savaş sonrasında da devam etmiş, en aşikâr hali Miloseviç’e verilen destek olarak tezahür eden bir Batı karşıtlığı Yunanistan’da sol ve sağ aşan ve kapsayan şekilde süregitmıştır.¹²⁹ Benzer bir gözlem Kıbrıs Rum Kesimi solu için de yapılabilir. Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs’ın komünist partisi AKEL, tüm enternasyonalist iddiasına ve “işçi sınıfı birliği” adına Türk üyelere açık tek Rum partisi olmasına karşın, Makarios’la ittifakından, aşırı milliyetçi ve EOKA’nın silahlı kanadının lider kadrosunda yer almış aşırı-milliyetçi Tassos Papadopoulos’u 2003’te destekleyerek başkanlığa taşınmasına kadar komünist düşmanlarıyla (emperyalizm, ABD) “milli düşmanları” birleştirebilmiştir.

Romanya’da post-komünist ve post-Ceauşescu dönemdeki milliyetçilik de birçok noktada, kuşkusuz ayrıştığı noktalar da fazlasıyla olmakla beraber, Türkiye ulusalcılığını anımsatmaktadır.

“21. yüzyıl başı Romanya’sı için sağ ve sol kavramları tamamen belirsizdir. Örneğin, Ceauşescu dönemine açıkça özlem duyduğunu dile getiren Corneliu Vadim Tudor gibi bir siyasetçiye kolayca sağcı olarak tanımlayabilir miyiz? Milliyetçi şair Adrian Paunescu’yu, tüm eşitlikçi ve güya sosyalist iddialarına rağmen sağa ait görebilir miyiz? **Hakika** bir sağ-sol tablosu... siyasi ve ideolojik yaftaların değişken ve salınımlı nitelikte olduğu bir durumu dik-

kate almalıdır. Bu tür bir tabloda sol şu tür eğilimlerle tanımlanabilir (a) geleneksel komünizm (b) milliyetçi popülizm (c) sosyalist popülizm. Geleneksel komünizm Leninist düzenin ‘vasıflarına’ vurgu yapar: ekonomik olarak zorlanan kesimlere koruma sağlaması ve ‘demokratik kaos’a karşıtlığı... sosyalist popülizm PDSR içinde egemendir ve Iliescu kendi sosyalist eğilimleri ve seçmenin taleplerine boyun eğmeye razı olmak arasında gidip gelmektedir. Burada anlatılan bazı solcular aşırı sağla zenofobi, etnikmerkezcilik ve milletin völkish anlamda yüceltilmesi gibi noktalarda anlaşmaktadırlar. Sosyalist popülizm, Batı karşıtı bir antikapitalizm, piyasaya ve finansal mekanizmalara nefret ve güçlü, merkeziyetçi ve etnik olarak homojen bir devletin kutsanması gibi öğelerden oluşmaktadır.”¹³⁰

Vladimir Tismaneau’dan verilen bu uzun alıntı, Leninist bir mirasın ve Leninist rejimin tasfiye ettiği, 1930’ların yükselen anti-şehirci, antikapitalist, anti-semitik “Demir Muhafızlar”ın faşizan ideolojisinin besleyicisi mistik Hristiyanlıkla nasıl iç içe geçtiğini ve “ne sağ, ne sol” “katı” bir ideolojik amalgamı yarattığını ortaya sermektedir. Sağ ve sol mirasın ortak noktaları olan piyasaya, demokrasiye ve her türlü “belirsizliğe” karşı nefret ve kendinden olmayanı hor görmeye ve ondan nefret etmeye varan bir güvensizlikle ortaya çıkan bu post-Ceauşescu ideoloji, aynı Türk ulusalcılığı gibi demir perdenin yıkılması ve her şeye muktedir bir devlet ve toplum tasavvurunun çökmesiyle ortaya çıkan belirsizlik durumuna verilen bir tepki olarak Romanya’da rağbet görmüştür.

Bu bölümde ulusalcı önderliğin, yani ulusalcılığın ikinci kademesinin ortaya çıkışı ve bazı özellikleri üzerine gözlemlerde bulunuldu. Bu bölümde ikinci kademe ulusalcılık bir ideoloji olarak ele alındı. Ancak önsözde tartışıldığı gibi ulusalcılık bir ideolojiden öte, özellikle orta sınıflara yayılmış bir haletiruhiye olarak da ele alınabilir. Bir sonraki bölümde ise “merkezci” ve “apolitik” orta sınıfın nasıl bu ideolojik önderliğin takipçileri haline geldiği ve “üçüncü kademe ulusalcılığı” oluşturarak “radikal merkez”in nasıl tesis edildiği anlaşılmaya çalışılacak.

BİR ORTA SINIF RÜYASI

Kitabın ilk bölümünde “ulusalcılığın tarihöncesi” olarak 28 Şubat sürecine gelindiğindeki “vaziyet-i umumiye” kısaca resmedilmeye çalışılmıştı. İkinci bölümde ise otoriter ve askerileşmiş bir zihinsel kalıbın nasıl zaman içinde 28 Şubat sürecinde önce marjinal olarak çeperde başlayıp süreç içinde bir “ideolojik önderlik”e el verdiği vurgulanmıştı. Üçüncü bölümde ise bu ideolojinin, özellikle Emin Çölaşan, Yılmaz Özdil gibi çok-okunan ve iki tür ulusalcılık arasındaki “ara figürler/geçiş figürleri” ve “kanaat önderleri” aracılığıyla özellikle orta sınıf üzerine çökmesi ve bir “orta sınıf rüyası”nın nasıl bir ulusalcı haletiruhiyeye ve “ulusalcı kâbusa” dönüştüğüne değinilecek.

Kuşkusuz 28 Şubat süreci zihinsel bir kırılma momentidir. 28 Şubat’ta Refahyol hükümetini düşürmek için başlatılan toplumsal mühendislik çalışmaları sadece İslamcı ve Kürtçü tehdide karşı değil, çoğulculaşan, anonimleşmiş diğer tehditleri de hedeflemiş, bu süreç bir toplumu yeniden şekillendirme projesine dönüşmüştür. Bu “siyasi proje” “ideolojik önderlik” üzerinden oldukça başarılı olmuş gibi gözükmektedir. Bu süreç devletin ekonomik ve sosyal yeni yapılanma süreci sonrasında giderek bir ağırlık merkezi olmaktan çıktığı bir gerçeklikte, devletten otonomlaşmış orta sınıflar mobilize olmuş/edilmiş ve orta sınıf, modern Türkiye’ye ilişkin devasa bir akademik literatürü geçersiz bırakacak bir süreçte, bu yeni çoğulculaşmış ortamda müesses nizamın yeni bir dayanağı olarak zuhur etmiştir.

BİR TATLI HUZUR OLARAK KEMALİZM

Öncelikle, “ideolojik ulusalcılık” ve “haletiruhiye olarak ulusalcılık” ayrımını da yansıtacak bir “Kemalizm” ve “Atatürkçülük” ayrımı yaparak bu bölüme başlayabiliriz. Orta sınıf takipçiler için “Atatürkçülük,” savunmacı mahiyette “türbanlıların,” medeniyetten nasibini almamış kültürsüz ve tekinsiz varoş kitlelerinin, on yılların konsensüsüne nifak sokanların, bölücülerin olmadığı bir geçmiş ütopyası, “kayıp şehir”i arayanların söyle-

miyken, ideolojik önderlik için Kemalizm, Atatürkçülükten farklı olarak atak, “kurucu,” “geçmişe olduğu kadar geleceğe de dönük” bir ideolojidir. Atatürkçülük bir “orta sınıf düşü”yken Kemalizm bir ideolojidir. Ancak bu ayrımı bazı durumlarda “saf halde” bulabilirken birçok durumda da iç içe geçmiş halde görmekteyiz. “Orta sınıf düşleri” birçok durumda kolayca saldırganlaşmakta ve “başkalarının kâbusu” olmaktadır. Ancak diyebiliriz ki, Atatürkçülük daha çok “özel alan”a ilişkinken Kemalizm “siyasi alan”a ilişkindir. Elbette “özel alan”a ilişkin bir tahayyül “siyasi alan”a yansıtıldığında keskinleşebilmektedir ve bu şekilde özel alanın Atatürkçülüğünün siyasi karşılığı kolayca Kemalizm olabilmektedir. Zaten ulusalcılığın kitleselleşme başarısı da Atatürkçülüğü Kemalistleştirmesi, bu bakımdan Atatürkçülüğü yok etmesi, ara tonları silmesidir. “İlimli Atatürkçülük,” özellikle ulusalcı önderliğin saf “tatlı su Atatürkçülüğü”nü mahkûm etmesi ve adeta dalga geçerek itibarsızlaştırmasıyla, 28 Şubat sonrası Türkiye’inde tamamen yok olmuş, bir şekilde ya bir yana (Kemalizm) ya öte yana (İkinci Cumhuriyetçilik?) savrulmaya zorlandıklarında, elbette tam da bu süreçte (yazar gibi) Atatürkçülükten ricat eden ufak bir azınlık dışında, geniş kitleler radikal ve saldırgan bir Atatürkçülüğe/Kemalizme geçiş yapmışlardır.

Atatürkçülük kabaca bir “iyilik” tahayyülüne dayanır. Aynı şekilde, Atatürkçü/Kemalist anlatı en özetıyla bir “modernleşme inancı”dır. Burada modernleşme inancının aynı zamanda nasıl bir alturist kaygıyla ve “iyilik” tahayyülüyle bütünleştiği görülebilir. Tek parti döneminin edebiyatında klişeleşmiş düalitelerden biri, kendini dava için adanmış, özel hayatının mutluluklarından feda etmiş idealist Kemalist’ ile kendi lüks ve kokuşmuş hayatından ayrılmayan ve işgal dönemi İstanbul’unda işgal güçleriyle halvet içinde olan (“ihamet” olmadığı zaman bile bu durumun kabullenilmesi ve normal yaşamın sürdürülebilmesi yeterince utanç vericidir), siyasi olarak da ya anti-Kemalist, ya da siyasetle, ülkede ne olup bittiğiyle ilgilenmeyen (ama yine Kemalizme kendi hedonist dünyasının anti-tezini temsil ettiği için düşman) Kemalizm-dışı zengin züppedir.² 1925’te basılan İstiklal Harbi’nin resmi askeri tarihine göre, “bunlar... Anadolu halkı kadın, çocuk, genç, ihtiyar aşk-i istiklali ile ölüme yürürken... Teşvikiye ve Nişantaşı saraylarında, Boğaziçi sahilhanelerinde... cazip vesilelerle ahlak-ı milliyi, ka-

dınlığımızın bekaretini ve ismetini bozmaya [kalkışan]... tahrip ve imha kuvvetlerinin zabıt ve kumandanlarının kollarında dans ettiler”³

Elbette, edebi kurguda bu düâlite abartılsa ve ahlakileştirilse de bu durum bir gerçekliğe oturmaktadır. İşgal döneminde, müreffeh ve canlı bir hayatın olduğu İstanbul’dan hiçbir sosyal imkânın olmadığı Ankara’ya taşınmak bile başlı başına bir tercih, fedakârlıktır ve adanmışlık göstergesidir.⁴ Bu bakımdan, her ne kadar Kemalizm bugün basitçe bir tek parti diktatörlüğünün ideolojisi olarak görülebiliyorsa da, “ideoloji”den çok bir “ruh” ve “maneviyat” olan Atatürkçülük/Kemalizm, gerek ilk kuşağında (yani cumhuriyetin ilk yönetici ve bürokratları), gerek de eğitimlerini tek parti döneminde almış ve kendilerini eğitim alabilmiş olmaları bakımından Atatürk’e borçlu hisseden ikinci kuşakta bir “misyon duygusu”dur. Kuşkusuz bir dönem öğretmenlik Feride’likle özdeş bir şekilde Anadolu’ya sadece uygarlık değil insanlık getirmekle özdeş olmuştur.

Bu “misyon duygusu,” 1968 sonrası için anlamsızdır. Bu bakımdan, Kemalizm (ve 1968 öncesinin ürünleri olan Fransız cumhuriyetçiliği, komünizm, faşizm gibi diğer ideolojiler) 1968 sonrası için anlamlandırılmamaktadır.⁵ Yine tekrar belirtilmeli ki, burada bir ideoloji olarak Kemalizmden çok daha öte bir algısal/zihinsel kalıptan bahsedilmektedir. Cumhuriyet, bir rejimden çok bir idealin, misyonun simgesidir ve siyasi eğilimlerinden bağımsız olarak, formasyonlarını takriben 1960 öncesinde edinmiş bir kuşak tarafından bir kuşak kimliği olarak paylaşılmaktadır. Yani söz konusu olan, bugüne kadar başka bir dünyada hâlâ varlığını sürdürmeyi başarmış bazı kalıntıları var olan⁶ bir “kuşak kültüralizasyonu”dur. Devlete sadakat da iyicil, sosyal ve alturist devletin koruyucusu/hamisi olduğu topluma bağlılıktan neşet etmektedir. Bu kuşağın ideallerinin en önde gelen taşıyıcılarından/temsilcilerinden Türkan Saylan gençliğini, “Kurtuluş Savaşı’nın ardından kurulan genç Cumhuriyetimiz, eğitim ve sanayileşme atakları yapıyordu. Bunlar bizim yetişme yıllarıymızdı. Vatanseverlik duygusu o kadar güçlüydü ki, vatan için ölmeye hazırдық. Bu duygu ve düşünceler bizim karşılık beklemeden, en azla yetinerek yararlı işler yapmamızı sağladı... Hastanede berduşlar koğuşı vardı örneğin, parasız bakılan bir sürü yoksul insan. Kimse onlardan para filan beklemezdi. Ben de üşenmeden bütün bu

hastaların pansumanlarını yapar, tedavi eder, bundan da mutluluk duyardım”⁷ diyerek yadettmektedir.

1917 doğumlu maliye bürokrati ve daha sonrasında CHP’den bakanlık yapacak Cahit Kayra anılarında “bu tarihlerde ne Türk kamuoyunda ne de küçük gruplar dışındaki aydınlar arasında radikal olmak gibi bir lüks, bir anlam da söz konusu değildi. Bizim de öyle bir lüksümüz yoktu. ‘Bireysellik’ konusunun konuşulup tartışıldığını anımsamıyorum. Mülkiyet, bireysellik, hümanizma konularında bize yol gösterildiğini anımsamıyorum... Genel dünya görüşümüz ise daha çok -niteliğini iyice irdelemediğimiz- idealist felsefenin etkisi altında oluşuyordu. Atatürk döneminin heyecanı içinde ve Ziya Gökalp’ın ‘hak yok, vazife vardır’ sloganına inanarak yettiyorduk” şeklinde bu dönemin ethosunu resmetmektedir.

Bu yüksek modernist dönemde devlete bir toplumsal ütopyayı, dirilişi gerçekleştirecek yegâne itibarlı odak olarak değer yüklenmektedir. Yani henüz ne Holocaust ve 2. Dünya Savaşı sonrasında, neo-liberal ve “yeni sol” dünyanın ceberut-totaliter devlet tahayyülü vardır, ne devletin sınıfsallığı algısı söz konusudur. Devlet ceberut değil müşfik addedilmektedir. Devlete olan bu sadakat ve inancın kaynağı ise komüniteryen ahlakıdır. Bu dönemde söz konusu olan “modernist ütopya”nın çöküşünün ardından neşet edecek “bireyci/liberal ahlak” değil komüniteryen ahlakıdır. Bireyselliğin ve piyasa ekonomisinin öncesinin komünal değerleri, elbette ki başka bir dönemde kolayca, o zaman olduğu gibi, anlamlandırılmaz, rekonstrükte edilemez.⁸ Çok küçükken hatırladığı İstanbul’un kurtuluşu ve Atatürk dönemi Cahit Kayra’ya göre “Türkiye’yi o tarihlerin gerisine götürmeye çalışan şimdiki köktenci dincilerin, Osmanlı hayranlarının ve İkinci Cumhuriyet tasarımcılarının, bütün bu Atatürk ve Cumhuriyet düşmanlarının anlayamayacakları ya da kasıtlı olarak anlamak istemedikleri”⁹ bir dönemdir. Kayra “İsmet İnönü’ye daha çok sevgiyle bağlı” olarak ve Celal Bayar’ı sevmeyerek Mülkiye’den 1938’de mezun olarak çıktığında dönemin Mülkiye mezunları adına “şimdiki hıyanet tohumlarının o zamanlarda da karanlık ve pis koku inlerinde sıra beklediklerini düşünemezdik”¹⁰ demektedir.

Açıkça, Türkan Saylan’da, Cahit Kayra’da ve bu cumhuriyet kuşaklarında Kemalizm/Atatürkçülük bir “(muhafazakâr) modern ideoloji”dir.

Elbette özellikle Kayra'da görüldüğü gibi bu "muhafazakâr ütopya" kolayca saldırgan ve dehümanize eden (insanisizleştiren) bir ideolojik forma girebilmektedir. Zira bu perspektif ancak belli bir tarihsellikte tanımlıdır. 2. Dünya Savaşı sonrası Anglo-Amerikan sosyal biliminin hâkim paradigması "modernleşme okulu" özellikle geri kalmış toplumlarda kalkınma ve modernleşme misyonunu müşfik ve rasyonel devlete biçmiş, modernleşme okulu (kalkınma iktisadı ile beraber) devleti bu tür dönüştürücü güç olarak görmekle kalmamış, onu "iyicil" de görmüştür." Bu, elbette belli bir tarihsellikte ikna edici olabilecek bir anlatıdır. Benzer şekilde, klasik liberalizm ve sosyalizm de benzer iyimserlikle, "yıldızların fethedilebileceğine" inanılan bir dönemin, sadakatle bağlanan ideolojileri olmuşlar, modernlik anlatısının ardından klasik liberalizm ve klasik sosyalizm varlıklarını sürdürmüş olsalar bile cazibe ve büyüselliklerini yitirmişlerdir. Geriye kalan ise sinisizm ve her şeyin icat edildiği, her şeyin bir "dil" olduğunu varsayan bir "sorgulayıcı"lıktır. Gelenek icat edilmiştir, millet tahayyül edilmiştir, sınıf bir dildir vesaire.

68 sonrası *new left* klasik sosyalizmin aksine "kurucu" değil "yıkıcı" bir ütopyadır. Bugünkü liberal demokratik söylem ise "işlerin daha iyi olacağına" dair hiçbir şey vaat etmemektedir. Aynı şekilde bir modern anlatı ve ideoloji olarak Kemalizm de 68 ile beraber modern anlatının ikna ediciliğinin çöküşünün ardından otantik dönemini, doğal ömrünü tamamlamıştır. Modern ideolojiler modern döneme aittirler. Bu sebeple modern anlatının çöküşünün ardından ancak bir nostaljiye ve ütopyaya dönüşmektedir. Bu nostalji ve ütopya ise bir saldırganlığa ve nefrete el verebilmektedir. Modernlik sonrası Kemalizmin ulusalcılığa dönüşmesi Kemalizmin krizi/çöküşü olarak da anlaşılmalıdır.¹²

Burada, "millet" ve "cumhuriyet" gibi kavramlar da birer "değer" olarak anlaşılmaktadır. Nasıl benzer şekilde komünizmin klasik döneminde (1920-1950?) gerçekliğinden veya kurgusalılığından bağımsız olarak, "sınıf" aynı şekilde bir değer olarak inşa edilmişse, aynı şekilde burada da belli bir zihinsel formasyon kendi ahlaki ve insani değerlerini bu kavramlar üzerinden anlamlandıracaktır.¹³ Bu bakımdan bu kavramlar uğruna bir hayat adanacak değerler olarak görülecek ve yüceltilecektir. Nasıl bugün hiç-

bir komünistin aynı inanç ve coşkuyla Brecht gibi yazamayacağını, Nâzım Hikmet, Pablo Neruda gibi şairler söyleyemeyeceğini, aynı inançla “yıldızların fethinin yakın” olduğunu ifade edemeyeceğini söyleyebilirsek, bugün de kimse birer Feride olamayacaktır.

Milliyetçilikten ayrı bir değer olarak “vatana hizmet” ethosu ve bir “yüce kavram” olarak vatan yine sadece belli bir dönem ve nesil için anlamlıdır. Her ne kadar bu değer ve duygular lafzen daha sonraki dönem ve nesillere taşınmışsa da otantik anlam ve duygu yoğunluklarını kaçınılmaz olarak yitirmektedirler. Buradaki cumhuriyetçi paradigmadaki soyut “vatan,” bir toprak parçasından çok bir komüniteyi imlemektedir. “Vatan,” bu “kaybolan şehir”in insanların mesut komünitesinin diğerkâm ve safiyane değerlerinin metaforudur. Bu sebeple bugünün “yozlaşmış, kirlenmiş” (yolsuzluktan, İslamın görünürlüğünden ya da “Kürtler”den kaynaklansın) Türkiye’si “vatan” değildir. Aksine ikinci cumhuriyetçiler, Kürtler ve irticacıların saldırdıkları tam da bu “vatan tahayyülü”dür. Artık eski sükûn ve huzur içindeki “ütopik cemaat” bir daha geri gelmemek üzere yok olmuştur. Vatanseverlik nasıl bir Roma sözüne göre “ülkende adalet yoksa ülkeni terk et”mekse, bu ideale göre vatanseverlik o kaybedilmiş komünitenin değerlerine sahip çıkmaktır. Bugünün kirinden ari, 1930’ların (ya da 1950’lerin) saflığına dönmek özlemidir.

Bu haletiruhiyeyi en açık anlatan metinlerden birini, henüz Atatürkçülük ulusalcılaşmamışken ve “Sarı Zeybek dünyası”ndan oluşmaktayken, aynı dönemde Sarı Zeybek’e paralel olarak keşfedilen Atatürkçülüğün bir ikonu olarak popülerleşen Toktamış Ateş’in döneminin çok satan kitaplarından biri olmuş kitabına da ismini veren bir “Kemalist nostalji/ütopya” makalesinde bulabiliriz.

“DEP davası ile ilgili olarak Türkiye’ye gelen kimi Avrupalı parlamenterlerin tutumlarına ve laflarına bakıyorum, utanç duyuyorum. Kan boğuyor. Adam, (ya da kadın) sanki dost bir ülkenin parlamenterleri değil, müstemleke yönetiminin genel valisi... halkın iradesiyle TBMM çatısına gelen insanlara da belli bir saygı gösterilmesini isterim ve beklerim. Zira onlara gösterilecek saygı, o insanları oraya gönderen iradeye, yani halka gösterilen saygıdır. Ve eğer bu insanlara oy veren yüz binlerce insan PKK’liyse, biz bu

davayı yitirdik demektir... Mustafa Kemal'in genç cumhuriyeti fukara bir ülkeydi. Halkını "tutumlu olmaya," "yerli malı kullanmaya" özendiren bir ülkeydi... O günlerin Türkiye'sinin "Jet sosyitesi," "paparazzileri," "Âlemleri" yoktu. Bugün kimilerinin dalga geçtiği Cumhuriyet Bayramı balolarına, ayaklarını sıkın Sümerbank pabuçlarıyla giderdi valiler. O günlerin Türkiye'sinin başbakanlarının yurtdışında yatırım yapacaklarını söyleseler, söyleyeni "deli" diye akıl hastanesine kaldırırlardı. O günlerin Türkiye'sinde trilyonluk yolsuzluklarla suçlananlara devlet protokolünde yer vermezler, erdem ve ahlak üzerine nutuk attırmazlardı. Ama o günlerin Türkiye'si umut ve inanç doluydu. O günlerin Türkiye'si gururluydu, haysiyetliydi. Müstemleke valisi edasıyla konuşmak isteyen kimi kendini bilmezlere, tek tek yalattırdı o söylediklerini... Ne oldu bize?..."¹⁴

Otantik Kemalist dönemine ve onun imgelerine nostaljik yaklaşım ve bu imgelerin kutsanması belli şeytanlaştırmaları da beraberinde getirmektedir. Nostalji hiçbir zaman masum değildir. Bu söylemde, bir "liberal," "demokrat," "ikinci cumhuriyetçi" (ya da Soğuk Savaş döneminde "solcu") aynı şekilde şerri temsil etmektedir. Üzüntü duyulan ise eskiden "okumuşlar cemaati"nin konsensüsünü ifade ettiği düşünülen ve büyük ölçüde de zaten öyle olan bir "cumhuriyet cemaati"nin bugün artık dağılmış olmasıdır. Bugün, denmektedir, günümüzün para-odaklı dünyasında artık cumhuriyete sahip çıkmak yerine insanlar nifak peşindedirler. Liberaller isimlerinden müsemma, birey adı altında diğerkâmlığı ve paylaşımcı değerleri reddetmekte, aksine bu değerlerin deruniyetlerini anlamadıklarından hakir görmektedirler. Türk Dil Kurumunun "liboş" kelimesini "liberal ekonomiyi ve liberal siyaseti savunurken çabucak zengin olmayı amaçlayan ve bu yolda hiçbir değer yargısını kabul etmeyen, her şeyi mubah gören kimse" olarak tanımlaması açıklayıcıdır. Bu tür yıkıcı değerlerin palazlanması ve küstahlaşması kendini bir "kültür ve maneviyat yıkımı" üzerine kuran piyasanın egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, sol-ulusalcılar içinse "öteki sol" bu sebeple sol değildir. "İşbirlikçi," "Amerikancı" veya "neoliberal sol"dur,¹⁵ "dönek sosyalizmi"dir,¹⁶ "ithal sol"dur.¹⁷ Adeta Hitler dönemi Nazi propaganda afişlerinin sinsî ve yüzünden kötülük akan Yahudi imgesindeki gibi hayal edilen "yıkıcı sermaye" ve "yıkıcı sol" Siyon Bilge-

leri Protokolünde tasvir edilen ittifaka benzer şekilde toplumda (özellikle Yahudi olduğu imasıyla Soros imgesiyle bütünleştirilen bir şekilde) iyicil ve değerli ne varsa tahrip etmek üzere bir araya gelmiştir. Hele “soldan dönenler” bu mütecavizliğin en küstah halidir. Uğur Mumcu’nun katlinin yıldönümünde Nail Güreli, “yolsuzluğun, rüşvetin, yalanın, talanın amansız düşmanı” Uğur Mumcu’nun “temiz toplumun berraklığı işine gelmeyen güçlerle anti-laik güçlerin kesişimi”¹⁸ bir ittifak neticesinde öldürüldüğünü iddia etmekte, onun dürüstlüğünü “yalancılara, talancılara, döneklere” tezatz olarak görmektedir.

İşte böyle yozlaşmış ve bireycileşmiş piyasa çağında ordu da güven verici bir unsur olarak idealize edilecektir. Cumhuriyet idealizminin ve alturizminin 1990’larda ÇYDD genel başkanlığıyla beraber simge ismi haline gelen Türkan Saylan için böyle bir ortamda “ordumuz” sadece “sınırlarımızı korumamakta ve terörle savaşmamakta,” “bir yandan da bir Sivil Toplum Örgütü gibi, depremde, selde, tipide, heyelanda, hastalıkta, salgında Mehmetçik dershaneleriyle eğitimde”¹⁹ vatanseverce ve idealistçe çalışmakta, cumhuriyet ütopyasını yaşatmaya/diriltmeye çalışmaktadır. Benzer şekilde ordunun PKK’ya karşı mücadelesi ve bu süreçte ordunun “eleştirilmesi” de bu moralizm üzerinden okunmaktadır. Türk ordusu sadece askeri bir mücadele vermemektedir. Şer güçlerine karşı, “bizim cemaatin” “güzel değerleri”ni savunmaktadır. PKK ise sadece ülkenin birlik ve bütünlüğüne bir tehdit oluşturmamaktadır. Aynı zamanda, sadece “yüzyıllardır kardeşlik içinde etle tırnak gibi yaşamış Türkler ve Kürtler arasına” değil Türklerin huzurlu “iyi ve masum yaşam-dünyalarına” da taarruz ederek bu huzurlu ama huzuru kaçırılmış habitusa da nifak sokmaktadır ve “bizden” oldukları halde yeterince sadakat duymayanlar bu nifakın ete kemiğe bürünmüş halidir.

Tüm ideolojilerde ve zihinsel kalıplarda, aksi bir imge “şer”ri temsil edecektir. Bir Fransız 19. yüzyıl cumhuriyetçisi için “reaksiyoner,” bir komünist için “kapitalist,” bir otantik dönem Kemalisti için ise “yozlaşmış kozmopolit” bu şerrin vücuda gelmiş halleridir. Bu karşıt imgede, kendi bünyesinde barındırılan her şeyin tam tezadı ihtiva edilmelidir. Kemalist söylemdeki kozmopolit, apolitiktir ama aynı zamanda da son derece politi-

zedir, zira Kemalizme düşmandır. Bu kozmopolit hem aşırı Batılılaşmış (alafranga), kendini safahata vurarak milli hasletlerini yitirmiştir, hem de aynı zamanda da gericilerle kol koladır. Burada aktive edilen mekanizma, bir siyasi görüş farklılığının moralizm üzerinden bir düaliteye dönüştürülmesidir. Bir milliyetçi/Kemalist “iyi değerleri” temsil ederken o da yoz/şer değerleri temsil etmektedir. Cumhuriyetin “Ali Kemal” imgesi, Ali Kemal’in gerçekliğinden kopartılarak şahsında tüm şerri vasıfları toplayan bir karaktere dönüştürülmektedir. Bir Kemalist yazar sormaktadır: “Ya bugün? 2001 ile 1919’u kıyaslamaya kalkışmak bile çılgınlığın ta kendisidir... Peki nasıl oluyor da bu kadar zillet (aşağılama) ve rezalete katlanabiliyoruz?... Yaşadığımız bunalımdan çıkış yolunda neden hiçbir seçenek yaratamıyoruz?... Hem bu kadar Ali Kemal nereden çıktı?... Ali Kemal bugün gözlerini açıp bizleri görse, şaşır kalırdı!...”²⁰

Burada milliyetçiliğin “(dışlayıcı) iyilik” tahayyülünden doğduğunu iddia edebiliriz. İnsanların, özellikle kurtuluşçu bir monoteist dine inanan insanların, inandığı ve inanmak istediği “mutlak şer”re (Ahriman) karşı “mutlak ve pür iyilik” (Hürmüz) arama ihtiyacı ve arayışı, ulus-devlet eğitim/endoktrinasyon sürecinin mükemmelleşmesiyle; bu “mutlak ve pür iyilik”i kendini ait gördüğü ulus-devlet/millete atfetmesini doğurur. Bu durumda “şerri dışarıya atfetme süreci” sadece “dış düşmanlar”a yönelik işlemez. İçte de, “hainler” sadece politik kontratı ihlal etmiş değillerdir, aynı zamanda bir “tabu”yu çiğnemişler, “kutsala saygısızlık etmişlerdir.” O halde, nasıl zındıklar Müslüman cemaatten dışlanır veya Hıristiyan cemaatinden aforoz edilirlerse, “hainler” de manen aynı muameleyi görmelidirler.²¹ Millet burada bir “iyi toplum” ve “ortak iyi” (*common good*) idealini temsil eder.²² Liberal ve muhalif aydınlar ise milletin bu tür bir “iyi toplum” idealini reddettikleri için “kutsala saygısızlık” yapmaktadırlar. Bu manada “düşman”lar bir topluluk kurumu için elzemdir, adeta bu sürecin kurucu/asli bir unsuru, parçasıdır. İç düşmanlar ve mihraklar muhtemelen daha da elzemdir.

Kapitalist piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü böyle bir dönemde 1930’lar “altın çağ” haline gelebilmektedir. Zaten bu söylemin gözünde piyasa ekonomisinin tekleştirmeyi imkânsız kılması, çeşitliliği ve çoğulculuğu teşvik etmesi (ve hatta adeta “dayatması”) sebebiyle Özal sonrası bir pi-

ayasa-güvensizliği gelişmiştir.” Burada piyasa-güvensizliği derken, komünist bir ütopya olarak “piyasanın yokluğu”na bir özleminden çok 24 Ocak öncesi işsizlik oranının sonraki döneme göre çok düşük olduğu Keynesyen devlet-merkezli kumanda ekonomisinde, devletin piyasa dışı/üzeri ekonomik tasarruflarının (özellikle bu dönemde orta sınıfın geniş bir kısmını oluşturduğu memurlar özelinde) koruyucu olduğu ve risklerin çok daha az olduğu bir Kemalist refah devletine özlemdir.

Bu piyasa-güvensizliği, “iyi” ile “kötü,” “faydalı” ile “zararlı” ya da vasıfsız (*junk*) arasında ayırım yapmayı reddeden ve değer yüklü olmayan piyasayı, cumhuriyetin değerleriyle ve cumhuriyet idealizmiyle tezatlık ilişkisi içinde algılamaktadır. Giriş bölümünde bahsedilen ayırımı takip edecek olursak, ulusalcılığın “ideolojik önderliği”nin bir piyasa-nefreti geliştirdiğini, bu ideolojik önderliğin takipçisi haline gelen orta sınıfın ise bir piyasa-güvensizliği içine savrulduğunu söylemek mümkündür. İdeolojik önderliğe göre, zaten, cumhuriyetin değerlerine “düşman”lar da bu piyasa tarafından, DP’nin ABD eliyle iktidara getirilmesiyle yaratılmıştır ki bu formülasyonda emperyalizm, demokrasi, kapitalizm ve karşı-devrim aynılaştırılmakta, birbirlerinin türevleri haline getirilmektedir. Bu bakımdan pekâlâ “cumhuriyet ve Atatürk düşmanları” “piyasa”nın çocuklarıdır. Atatürkçü piyasa-güvensizliği ise, piyasanın zalim ve kalpsiz dünyasından önceki cemaatsel değerlerin yaşandığı dünyayı “özlemektedir,” “modernliğe nostalji duyulmakta”dır. “Atatürk’ü özlemek” bu anlama gelmektedir. Bu özlem, 1930’ların, Müslümanların Dört Halife dönemini bir uyum dönemi olarak anmalarına benzer şekilde o dönemin bugün var olmayan bir konsensüs ve idealizmini yansıttığının tahayyül edilmesinden neşet etmektedir.

Burada ayrıca geçerken vurgulanmalı ki yukarıda bahsedilen (piyasa ya aşırı bir temkinlilik ve güvensizlikle yaklaşmaktan gelen) piyasa-nefretinin, kapitalizm nefreti üzerinden gelişmiş pervasız bir Batı-nefretinin de tetikleyici unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Zira bu algıya göre Batı, Batının değerleri ve Batıya mündemiç kapitalizmin değer(sizlik)leri de yozlaştırıcı, değersizleştirici niteliktedir ve dünün bilindik, bilindik olduğu ölçüde güvenilir korunaklı dünyasına saldırı niteliğindedir. Yani kapitalizmin yozlaştırıcılığı Batının yozlaştırıcılığıyla birleştirilmekte ve bu ikisi ayrıştırı-

lamaz bir şekilde birbirlerine entegre edilmektedir. “Noel gecesini... evlerin-
de Noel ağacı kurarak kutlayan tatlı su Türk aileleri bile var... Türk dükkân-
nında Noel Baba, Türk ailesinde Noel ağacı ve Noel şenliği... Ne münase-
bet”²⁴ diyen (Ercümen Talu, *Son Posta*, 1945) ve Batıdan gelebilecek kültü-
rel tehdide karşı her zaman teyakkuza tek parti döneminin ahlakçı “denet-
leyici kuşak” elitinin bu hassasiyetlerinden bu kültürel saldırının çok da per-
vasızca gerçekleştiği 2000’lere bir zihinsel devamlılık da gözlemlenebilir.

Bu şekilde, nasıl Bolşevik devrimi avangart ve cinsel devrimci bir dönemin akabinde ailenin kutsandığı Stalinist muhafazakârlığa sürüklen-
diyse, benzer şekilde Türkiye’de de ulusallaşmayla beraber bir “cumhuri-
yetçi muhafazakârlık”ın üretilebildiği söylenebilir. Kaldı ki “valsi iyi ama
tangoyu ve cazı ahlaksız” bulan otantik Kemalizmde bu muhafazakârlığın
mündemiç olduğu iddia edilebilir. Ecvet Güresin’e göre “eski Türkiye’de
baskı altında yetişmiş olan gencin alkole alışmasına alaturkanın o baygın ve
açık saçık şarkıları nasıl yardım etmişse, yeni Türkiye’nin modern gencini
de şaraba, viskiye, fuhşa götürmeye Amerikan zencilerinin yamyam ruhla-
rının ifadesi olan musiki yardım edecektir.”²⁵ Vedat Nedim Tör’e göre ise
durum (her zaman olduğu gibi yine) vahimdir. Bugünün seksenlerinin
sonlarını sürenlerin gençliklerinde ne yaptıklarını Vedat Nedim Tör’den
öğreniyoruz. “Yalnız midesini düşünen, yalnız vücut hazlarına düşkün, her
şeyi maddi gelir ile ölçen, ruhları yüksek heyecanlara kapanık gençlerin sa-
yısı gittikçe çoğalıyor... Ruh gıdalarının başlıca kaynakları gangster filmleri
ve çalgılı meyhanelerdir.”²⁶

Bu ilintiler sayesinde sol-ulusalcı piyasa-nefretiyle iç içe geçmiş
cumhuriyetçi muhafazakârlığın ve cumhuriyetçi ahlakçılığın Soğuk Savaş
sonrası sadece siyasi İslamın ve kimlik siyasetlerinin değil aynı zamanda
çoğulculuğun ve liberal demokrasinin yükseldiği bir dönemde geliştiğini
gözlemleyebiliriz. Boşuna Attila İlhan, “cumhuriyet ‘toplum’cu, demokrasi
‘birey’cidir”²⁷ dememektedir.

İstanbul Türkçesi artık otuz yıl önce olduğu gibi bir hegemonyaya
ve kutsallığa yakın bir “saygınlık halesi”ne sahip değildir. Bir tarafta, artık
yeni şehirleşen insanlar küçümşenen Kürt, Laz, Orta Anadolu, taşralı ak-
sanlarını aynen korumaktayken, öte yandan g-talk, MSN, SMS, facebook,

chat ve buradan gençliğe hitap eden ürünleri pazarlayan şirketlerin reklamlarında bu chat dilinin kullanımı sadece “İstanbul Türkçesine” (ya da “Ankara Türkçesi”ne) değil, “klasik modern”e ve onun manevi evrenine cephe-den bir saldırı niteliğindedir. Üzüntüyle gözlemlenmektedir ki; artık gençler chat diliyle, “yazıldığı gibi Türkçe”yi ayırt edemeyecek noktaya gelmişlerdir. Gramer bilgisi üniversite mezunları arasında bile çok sınırlı hale gelmiştir. Artık “dahi anlamında yazılan -de’ler”in ayrı yazılmadığı, yazılmadığı bir döneme girilmiştir.

Modern çağın sonunda, modern devletin en büyük başarısı olan dili tektipleştirmesi ve bu tektipe uymayan ağızların “şive” olarak hakir görülmesinin devri artık geçmiştir.²⁸ Modern anlatı, g-talk, SMS, MSN ve artık mahcup değil adeta küstahça telaffuz edilen Anadolu aksanları tarafından boğulmuştur. Nilüfer Göle’nin 1991 tarihli *Modern Mahrem*’inden²⁹ beri biliyoruz ki artık model alınacak tek bir modernlik referansı yoktur. Tüm bu süreçte, yüksek ve resmi kültürün, TDK dilinin tek meşru ve yetkin odak olduğu “modern çağ”ın bitiminin ardından, “yüksek kültür sığınağı”na sığınmak ve sıkı sıkı sarılmak arzusu “klasik modern” Kemalist asrısaadeti “özlemeyi” getirmiştir. Klasik modern dönemin çöküşünün ardından ise, tedirginlik uyandıran yükselen muhafazakârlığın kendine güvenli, hatta küstah bulunan halinin, cinselliğin mütecaviz bir şekilde her taraftan yansıyan kamusal görünürlüğünün, piyasanın uyandırdığı güvensizlik hissinin, toplumsal ve kültürel farklılaşmanın ve (aşırı) serbestleşmenin tetiklediği “büyük korku,” denebilir ki bir “modern muhafazakâr” ütopyayı canlandırmıştır.

ORTA SINIF BABASI OLARAK ATATÜRK

Yukarıda bahsedilen “cumhuriyetçi muhafazakâr nostalji”nin elbette ki en önemli imgesi Atatürk’ün kendisi olacaktır. Atatürk 1990’larda adeta yeniden keşfedildi. 1990’larda ilk bölümde bıraktığımız “popüler milliyetçilik” döneminde bu milliyetçiliğin bir türevi olarak beliren “popüler Kemalizm”den de bahsedebiliriz. Milliyetçiliğin 1990’larda yaşadığı dönüşümün benzerini aynı dönemde Kemalizm (ve Atatürkçülük) de yaşamıştır. Tıpkı milliyetçilik gibi, Kemalizm de “asık yüzlülüktən” kurtulmalıydı. Milli bayramların resmi bir soğuklukla kutlandığı, kasten en donuklarından seçilmiş

Atatürk resimlerinin soğuk resmi dairelerin fonunu oluşturduğu, Gençliğe Hitabenin ilkokul ve lise müfredatının zorla belletilen ana metinlerinden olduğu bir “Kemalizm seti” 1990’larda dönüşüm geçirdi.

Bu dönemde Atatürk resimleri popüler bir ikona dönüşürken, Atatürk’ün tercih edilen resimleri de hızla değişti. Güler yüzlü Atatürk resimleri, güçlü ve mesafeli bakan Atatürk resimlerinin yerini aldı. Öyle ki Henri Benazus 4 bin 800 fotoğraflık koleksiyonundan seçtiği Atatürk’ün gülen resimlerinden oluşan “Çağdaş Atatürk Fotoğrafları” sergisini açtı.¹⁰ Atatürk, sadece heykelleri, büstleri ve dev resimleriyle görünür olan bir figür olmaktan çıkarak, küçük hediyelik eşya olarak da var kılınan bir sembol haline geldi. Esra Özyürek bu sürece Atatürk’ün küçülmesi (*miniaturization*) demek ve kitabının ilgili bölümüne Türkiye’ye Atatürk Havaalanına inen ve Atatürk Köprüsünden geçen muhayyel turist kurgusuyla başlamaktadır.¹¹ Bu dönemde, daha önce Atatürk Havaalanlarının, stadyumların, kütüphanelerin, meydanların ismiyken artık elden ele gezen bir nesne haline gelmiştir. Bu dönemde yavaş yavaş Atatürk’lü hediyelik eşyalar ticari bir meta haline geldi. Atlas Pasajı’nda metal gruplarının ve içki ve seks odaklı esprili t-shirtlerin arasında satılan “K. Atatürk” imzalı t-shirtlerden Atatürk imzalı ya da Atatürk temalı dövmelelere kadar¹² Atatürk gençlik kültürünün, hatta underground kültürünün bir ikonu haline geldi.

Bu dönemin ticari bir kültü ise kuşkusuz bu süreci başlangıç evresinde ilk keşfeden Can Dündar’ın “Sarı Zeybek”iydi. Can Dündar bu dönemde başta “Fikriye” olmak üzere daha sonra çektiği ve Atatürk’ün mahrem hayatını ele alan çeşitli “Atatürk belgeselleri”nde Sarı Zeybek’in görkemli başarısını yakalayamasa da kendine özgü yeni bir “tür” yarattı denebilir. Bir dönemde Hint filmlerine ağılayan eski kuşaklardan sonra yeni kuşak televizyon başında defalarca seyrettikleri belgeselde Atatürk’e ağıyorlardı. Tabii, on yıllar boyunca 10 Kasım’ların yas günü olduğu bir ülkede Atatürk’e “ağlanabilmesi” bile başlı başına devrimsel bir dönüşüme işaret eder. Atatürk on yıllar boyunca ismi geçince ister istemez ciddiyetle hatırlanması gereken, her zaman muzaffer ve vakur olmuş bir insandı. Adeta insanüstüydü. Bu belgeselin büyük başarısı “insan Atatürk”ü ortaya sermesi olmuştu. Artık insanların “asker ve devlet adamı Atatürk”ten sıkılmış ol-

dukları bir dönemde Atatürk bu şekilde adeta “yeniden icat edildi.” “Asker ve devlet adamı” Atatürk bireylerin gerçek hayatlarına uzaktı. Sadece saygı duyulabilecek bir tarihi kişilikti. Ama “Sarı Zeybek” ve gülümseyen resimleriyle Atatürk “sayılan”dan çok “sevilen” bir figür haline geldi. Can Dündar Sarı Zeybek’i ve bu belgeseli yapış motivasyonunu anlatırken (kadife sesiyle) şu şekilde konuşmaktadır: “Çocukken Atatürk heykellerinin niye bu kadar yükseğe konduğunu bir türlü anlamazdım. Bakarken boynum tutulur, güneş gözümü alırdı... resimlerinde niye hep yalnızdı? Bilemezdim. Atatürk uzakta bir heykel ve yalnız bir resimdi... Son 300 gününü anlattığımız Sarı Zeybek’te bu heykel yere indi. Ona dokunabildik... Biz ‘şakaklarıyla fikir döven’ bir şiir kahramanını değil, 29 Ekim’de pencereden bakarken gözleri buğulanan duygusal bir insanı sevdik.”³³ Atatürk artık uzakta biri değil, bizden biriydi.

Atatürk bu dönem boyunca giderek siyasi olmaktan çok toplumun değerlerinin sembolü haline geldi. Tabii bu dönüşüm siyasaldan “gayri siyasala” olduğu kadar, siyasaldan siyasal üstüne de doğruydı. Yani Atatürk imgesi giderek gerçekliğinden öte daha da mitik bir nitelik aldı. Atatürk bir nevi toplumun “iyiliğinin” ifadesiydi. Türk toplumunun varsayılan pozitif değerleri Atatürk imgesine yansıtıldı. “İnsan Atatürk” sadece Atatürk’ün şahsını yansıtmıyordu. Atatürk’ün kişiliğinde orta sınıf insani hasletleri bir komünitenin değerleri olarak toplumsallaşılıyor ve akabinde siyasallaşıyordu. Kemalizm gayri siyasallaşırken aynı zamanda orta sınıflaşıyordu. “Hasaslık,” “duygusallık,” “zarafet” gibi mekânsal ve tarihsel olarak sabit ve ebedi olmaktan çok tarihsel olan duygular hem Atatürk’e dönük olarak imal edildi, hem de Atatürk imgesi bu duygular üzerinden yeniden kurgulandı. Eskiden devlet ve devletlu değerlerle okunan ve kavramsallaştırılan Atatürk imgesi, bir taraftan o vasfını korurken bir taraftan da artık orta sınıf değerleri üzerinden okunmaya başlandı. Atatürk’ün kamusal alanda kullanılan resimleri on yıl içinde çok değişti. Devlet dairelerini on yıllardır süslemekte olan asık suratlı Atatürk resimlerinin yerine, gülen ve sanki resmin içinden çıkarak bakanla diyaloga giriyormuş hissi veren Atatürk resimleri yerleştirildi. Beşiktaş Belediyesi insan Atatürk’ün, çocuklarla konuşan, Florya’da denize giren resimlerini Ortaköy’den Kabataş’a astı, sergiledi. Atatürk

artık sayıldığı kadar sevmeye başlandı. Vurgulanmalı ki son derece şahsi bir his olan “sevmek” burada bu şahsi anlamıyla tarihsel bir kişilik olan Atatürk’e dönük olarak tatbik edildi. “Atatürk sevgisi” bir ululamadan, yakından tanınan birine karşı duyulan sevgiye tahvil edildi. Yani özetle, Atatürk, artık devletle olduğu kadar orta sınıfla ve orta sınıf değerleriyle de özdeşleşti. Atatürk, artık orta sınıfı da koruyordu. Atatürk, geçmişe geri dönmeyi değil gelecekteki hayali kurulan huzurlu ve güzel günleri sembolize ediyordu. Atatürk sadece geçmişteki (kaybedilmiş) cenneti (ya da asrısadeti) değil gelecekte, biriktirilen parayla alınacak bahçeli bir sitedeki huzurun hayalini temsil ediyordu. Korku ve güvensizlik çağında orta sınıfların sığınağıydı.³⁴

1990’larda feminen bir kamusal alanın ortaya çıkışı da gözlemlendi. Kadınlar artık beyaz yakalı işlerde çalışıyor, yükseliyor ve haliyle daha çok para kazanıyordu. Kadınların para kazanmalarıyla yeni bir müşteri kitlesine yönelik yeni bir tüketim pazarı oluştu. Reklamlar, pazarlama stratejileri bu yeni genişleyen pazara göre dönüştü. Böylece, 1990’larda kadın dergileri gibi doğrudan (profesyonel iş sahibi) kadınlara yönelik ticari ürünlerin sunumu hızla artarken, “kadın yazarlar” gibi yeni kategoriler de ortaya çıkıverdi. Bu dönemde temel okur kitlesi kadınlar olan Elif Şafak, Ayşe Kulin, Buket Uzuner’in romanları baskı üzerine baskı yaparken, bu süreç bu ilk başarıların mukallitleriyle ve özenenleriyle kendi başına bir “genre” (tarzı) haline geldi. Aynı şekilde, 2000’lerde medya akim kalmış Ayşe Arman taklitleriyle doldu.

Zaten halihazırda muhafazakâr kodlar kadınların gündelik hayatlarını kısıtlarken, bu dönemde, siyasal İslamın yükselişi erkekler için aslında büyük ölçüde “siyasi” bir tehditken, kadınlar için “siyasal İslam” tehdidi doğrudan onların gündelik yaşamlarına, bireysel var oluşuna yönelik bir tecavüz niteliğindeydi ve çok daha hayatiydi. İşte bu konjonktürde, Atatürk yükselen feminen kamusal alanda kadınlar için özel bir önem kazandı. Yani Atatürk’ün ve Atatürkçülüğün de feminize edilmesi süreci yaşandı. Can Dündar’ın (ki kendisi kadınlar tarafından yazıları en çok forwardlanan köşe yazarı olmalıdır) ses tonu ve vurgulamalarıyla Sarı Zeybek’teki sırnı, şaşılacak bir öngörüyle yeni Atatürk tasavvurunu ve orta sınıf kadınların Ata-

türk'e manevi sığınma arzularını herkesten önce keşfetmiş olmasıdır. Bu dönemin "ağlatan Atatürk"ü öncelikle kadınların Atatürk'üdür.

Bu dönemde kadınlar Atatürk'le özel bir ilişki kurmuşlardır. Erkekler aracılığıyla ve erkeklerin dili içinden değil, doğrudan bir ilişki, hatta *intimacy* (yakınlık/mahremiyet) kurmuşlardır. Böyle bir ortamda kadınlar Atatürk'e sığındılar, kendilerini ona teslim ettiler. Can DüNDAR'ın ince kadife sesindeki şefkatli Atatürk'te güven buldular. Zira aslında Atatürk'ün çağdaşlığına erkeklerden çok önce ve fazla kadınların ihtiyacı, hatta mecburiyeti vardı. Bu dönemde Atatürk'ün önemi ilk kez "vatan kurtaran," "ülkeyi çağdaşlaştıran" gibi şatafatlı siyasal projelerden çok başka olarak çok bireysel, çok mahrem, çok gerçek noktalarda ortaya çıktı. Bu insanlar için Atatürk soyut ve hamasi bir önem arzetmiyordu. Aksine tam benlikleri ve her gün soludukları hava için önem arz ediyordu. Ataerkil bir toplumsal kültürde, kadınlar için modernlik çok daha bireysel, hayati gerçek bir meseleydi.

Yarı baba, yarı hayali kurulan ama gerçek hayatta rastlanılmayan "ideal erkek" figürü olarak Atatürk aynı zamanda güven telkin ediyordu. Babacan, şefkatli, kibar, zarif; yani özetle ideal ve kadınların tam hoşuna gidecek orta sınıf erkek modelini sunmaktaydı. Öyle ki bu dönemde çıkan bir kitabın adı "Atatürk Gibi Beyefendi ve Şık" olmak olacaktır.³⁵ Bu orta sınıf kadınlar erkeklerden farklı olarak komutan ve cumhurreisi Atatürk'ün astları ve tebaaları olmaktan çıkarak, babacan, müşfik ama otoriter "Atatürk'ün kızları"na dönüştüler. Sadakatlerini ve Atatürk'le yeni ilişki biçimlerini buradan kurdular.³⁶

Yukarıda ifade edildiği gibi, bu dönemde Atatürk'ü bu kadar mühim yapan en temel faktör İslamcılığın yükselişiydi. İslamcılığın yükselişi siyasal alanda belli bir etki yaratırken, kadınlar İslamcılığın yükselişini kendi bireyselliklerinde tecrübe ettiler. Erkekler için İslamcılığın yükselişi yine o görkemli siyasal alanın bir parçası ve siyasi bir korkuyken, kadınlar için İslamcılık çok bireysel ve çok daha somut bir korkuydu. Özetle, özellikle bireyselliğin alanının genişlediği ve Kemalizmin de sivilleştiği 1990'larda İslamcılığın yükselişi Kemalizmin daimi yeniden icadı sürecinde, bu yepyeni süreçte kadınlar yeni bir aktör olarak ortaya çıktılar. Orta sınıf değerlerinin onlara sağladığı özgürlük alanının daralmasından korkan kadınlar,

Türk Kemalist modernliğinin nesneleri olmaktan³⁷ çıkarak giderek aktörleştiler ve Sarı Zeybek'ten 2007 cumhuriyet mitinglerine yeni bir aktör olarak katıldılar.³⁸ "Muhafazakârlaşmayla hayatları daraltılan insanlar... Kadınların hızla kapandığı, erkeklerin hızla tutuculaştığı bir ülkede 'Yeter yahu!' diyenler... İzmir Kordon hattını, Gündoğdu Meydanı'ndan Konak'a kadar dolduran kalabalık.. İzmir, miting boyunca, yaz sıcağından daralmış, balkonlarda eteklerini havalandıran İzmirli kadınlara benziyor. 'Üstüme gelme, asfalyalarım atar yoksa!' diyen bir Kadın İzmir..."³⁹

Bu bakımlardan Can Dündar'ın "Sarı Zeybek" ile on yıl sonraki "Mustafa" filmine gelen tepkiler on yıl içinde "ulusalcılaştırılan" ve "maçlaştırılan" Kemalizmin bir başka dönüşümüne işaret eder. Sarı Zeybek geleneğinde bir "orta sınıf erkeği" olarak anlatılan "Mustafa," geniş orta sınıf kitle tarafından olumlu karşılanırken, "ulusalcılar" asık suratlı, asker ve "resmi" Atatürk'ü geri istemişlerdir. Hatta iş o kadar aşırıya gitmiştir ki, Atatürk'ün özellikle orta sınıf değerlerine yakın olarak sunulduğu sahneler (ehlikeyif olması, içki içmesi, kadınlara ilgi duyması, melankolik olması, dans etmesi, -"kimsenin onu anlayamadığı" imasıyla beraber- yalnız olması) ulusalcı önderlik tarafından şiddetle eleştirilmiş, Atatürk'ün zaaf içinde gösterildiği iddia edilmiştir. Nasıl ki "Ölümsüz Atatürk" kitabının⁴⁰ yazarı Vamık Volkan, kendisi bir "liberal Atatürkçü" olduğu halde "ulusalcı ideolojik önderlik" tarafından ABD'nin Atatürk'e yönelik psikolojik harbinin bir muharibi olarak sunulmuşsa, benzer bir kampanya Can Dündar için de yürütülmüş, Can Dündar Atatürk'ü yıpratıcı uluslararası bir kampanyanın uygulayıcısı olarak yaftalanmıştır.⁴¹ Bu ulusalcı kanaat önderlerine göre "Mustafa" filmi sistematik bir projenin ayağıdır ve "psikolojik harekât" niteliğindedir. Gazete sütunlarından bloglara kadar yazılanların derlenmesi ayrı bir kitabın konusu olmakla beraber bu argümanların temel noktası "insan Atatürk"ün gösterilmesine reaksiyondur. Kalpaklı Atatürk ile fraklı Atatürk, "muharebe meydanı komutanı" Mustafa Kemal ile "salon adamı Atatürk," Kemalizm ile Atatürkçülük karşı karşıya gelmiştir. 1990'larda yüceltilen "insan Atatürk" bu kez ulusalcı önderlik tarafından bir "zafiyet alameti" olarak algılanmıştır. Adeta "resmi ve asık suratlı Atatürk" geri istenmektedir. Bu durum aynı zamanda öncelikleri farklı "ön-

derlik" ile "çeper" arasındaki varsayılan bir simbiozun sınırlarına dayandığı göstermektedir.

Ancak ilginçtir ki; tüm bu algı farklarına karşın "ideolojik önderlik"ten çok farklı Atatürk ve Kemalizm algıları olan kitleler bu farklılaşmanın derinliklerini ve ayrışmayı idrak edecek bir durumda değildir. Öyle ki "Can Dündar Atatürk"üne karşı, adeta bir cevap nitelikteki "asık suratlı ve siyasal Atatürk"ü yeniden tesis eden Turgut Özakman'ın *Şu Çılgın Türkler*'i de 2000'lerde fenomenal bir best-seller olacak, Can Dündar'ın belgesellerinin "hedef kitle" tarafından aynı motivasyon ve şevkle okunacaktır. İlginçtir ki Can Dündar'ın filmi Turgut Özakman tarafından yayılım ateşine tutulacak, "Mustafa" filmine cevabi nitelikte senaryosunu Turgut Özakman'ın yazdığı Mart 2010'da vizyona giren "Dersimiz Atatürk" filminde Can Dündar sadece "ders alanlar"dan biri olmayacak, Özakman'ın filminde (Kanuni'den önce) Atatürk'ü canlandıran Halit Ergenç'in haber manşetinde kullanıldığı şeklinde imalı bir şekilde "taraf"lı bulunduğu "Mustafa" filmine bu minvalde eleştirilerde bulunacaktır. Çağlayan mitinginde Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini okumuş ve miting katılımcılarını Onuncu Yıl Marşını söylemeye davet etmiş Ergenç "Can Dündar onun insani yönlerini göstermek istemiş. Hepimiz gibi o da bir insan evet ama hiçbir insan hem hayatını, hem bedenini hem de ruhunu bir dava uğruna feda etmez... Biri çok sevdiğiniz bir insandan bahsediyor. O insanı herkes tanıyor ve herkesin sevdiği bir insan, birtakım insani özellikleri var. Ben, sevdiğim insanın kusurlarını görmem, görmek istemem"⁴² diyerek Atatürk'ün kutsallaştırılmasını isteyen bir sanatçı olarak karşımıza çıkacaktır. Daha da ilginç, filmin yapımını başta "Çocuklar Duymanın" olmak üzere popüler ve mizahi diziler ve programlar çeken Birol Güven'in, filmin yönetmenliğini ise yine popüler mizah yapan Hamdi Alkan'ın üstlenmesidir. Bu durum "popüler mizah"ın Atatürk konusunda bir "milli güvenlik hassasiyeti" içinde ciddileşmesinin ironik tezahürü ve "siyasal alan" ile "özel alan"ın ne kadar keskin bir şekilde ayrıldığı ve aralarındaki hiyerarşik ilişkinin bir kanıtıdır. Tıpkı popüler dizilerin ve popüler mizahın bu önde gelen isimleri gibi bu filmlerin izleyicisi orta sınıf kitlenin de "bireysel alan"larına sıkı sıkı sarılırken "siyasal alan"ı ideolojik önderliğe bırakıp onlara güvenmeye devam ettiklerini gözlemleyebiliriz.

Pierre Bourdieu'ya göre eleştirel bir bakışla toplumda ilgisiz gibi görünen birçok olgu ve süreç bir sınıfsal güç mücadelesi olarak okunabilir. Bourdieu yüksek kültürü büyük ölçüde bu perspektiften okur. Bourdieu'ya göre klasik müzik dahil olmak üzere "yüksek kültür" seçkinlerin kendilerini, kendileri gibi olmayanlardan ayırtırdığı bir alandır. Klasik müzik dinlemek belirli bir statüye sahip olmakla özdeşleştirilmekte ve klasik müzik dinlemek yüksek seçkinlere, klasik müzik dinlemeyenlere karşı bir ayrıcalık/üstünlük sağlamakta ve böylece bu sınıfın toplumda hegemonya kurmasında işlevselleşmektedir.⁴³

Bourdieu'nun bu yorumu, klasik müziğin "doğal izleyici kitlesi" ve habitusu çok dar olan⁴⁴ Türkiye'de çok daha fazla geçerli olmalıdır. Türkiye'de bu müzikal beğeniyi edinmiş sınırlı dinleyici kitlesi dışında klasik müziğe bir "değer" ve "simge" olarak anlam yüklenmektedir. Bu bakımdan mesela AKM'ye gitmenin kendisi başlı başına bir ritüel, performans haline gelmektedir. AKM'ye gitmek "performansı" bir müzikal beğeniden olduğu kadar "simgesel sermaye" değerinden de kaynaklanmaktadır. 2006-7'de yaşanan, İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesinin akabinde AKM'nin akıbeti (yıkılıp yeniden yapılması veya hiç dokunulmaması) tartışması bu manada bir anlam kazanmış, AKP ve AKP'yi iktidara getiren tabanın değerler bütününe karşı (Tandoğan'ı, Çağlayan'ı, Gündoğdu'yu dolduran) "medeni, kültürlü AKP karşıtlarının" kendi yaşam tarzlarının mücadelesi olarak değer kazanmış ve nitekim bu muhalefet karşısında AKP, AKM'ye dokunamamış ve bina 2010 yılı boyunca mahkeme kararıyla mühürlü kalmıştır.⁴⁵ Klasik müzik, Türkiye'ye kültürel olarak yabancı kaldığından bir "boş gösteren" haline gelebilmekte ve klasik müzik kendi içeriğinden bağımsız olarak bu tür tartışmalarda bir "değer" (*asset*) ve "koz" olarak anlam kazanabilmektedir. İlginç bir şekilde, belli bir müzik dinlemenin kendisi değil, bu müziği dinleme iddiasının ve illüzyonunun kendisi bir mücadele nesnesi haline gelmektedir.

2006-2007 AKM tartışmasına benzer bir mizansen de kuşkusuz 28 Şubat'ın en sıcak günlerinde dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının Beethoven'ın 9. senfoniyi

çalmasının ardından dinleyicilere “işte çağdaş Türkiye” şeklinde seslenmesidir. 28 Şubat’ın somutlaştığı, vücuda geldiği anların en öne çıkanlarından biri olan bu teatral an, aynı zamanda aslında bir mizansenin aşikâr hale geldiği andır. Süleyman Demirel’in sözlerine verilen coşkulu alkışlardan anlaşılmaktadır ki; aslında dinleyicilerin çoğunluğu senfoni orkestrasını dinlemek için orada değildir, “çağdaş” olmak için oradadır. Daha da ironik olanı ise, bu algının bireysel bir deneyim olan (özellikle klasik) müziğin siyasileştirilerek ve araçsallaştırılarak aslında gerçekten de oraya müzik dinlemek için gelmiş olanları yok sayması ve bir konseri bir çağdaşlık mizansenine dönüştürmesidir.⁴⁶

Aralık 2007’de Fazıl Say’ın *Süddeutsche Zeitung*’a verdiği röportajda “Türkiye rüyalarımız kısmen öldü. Tüm bakan eşleri türban takıyor. İslamcılar zaten kazandı. Biz yüzde 30, onlar ise yüzde 70. Başka yere taşınmayı düşünüyorum” demesi ve İsviçre’ye taşınmayı düşündüğünü ifade etmesi⁴⁷ yine benzer bir “çağdaşlık mizansenini”ni canlandıracaktır. Birçok “çağdaş Türk”ün gözünde Fazıl Say ve AKP Türkiye’nin birbirine zıt iki yüzünü temsil ettiğinden “çağdaşlık savunusu” adına “harekete geçilmiştir.” İlginçtir ki; bu süreçte hiçbir şekilde Fazıl Say’ın sanatıyla, sanatsal üretimiyle ilgilenilmemiştir. Fazıl Say’ın kendi alanında uluslararası tanınırlığı ve saygınlığı araçsallaştırılmış ve ancak “Türkün gücünü göstermesi” düzeyinde algılanarak Batı-kompleksi içinde siyasallaştırılmış/millileştirilmiştir. Ancak burada Fazıl Say’a bu yeteneğinden dolayı duyulan saygı paradoksal olarak, insanların bu yeteneği algılayıp takdir etmesinden değil tam tersi algılayamamasından, böyle bir beğeniye yabancı olmasından kaynaklanmaktadır. Yani paradoksal bir şekilde, Fazıl Say Türkiye’de, insanlar klasik müzikten anladığı için değil ama tam tersine klasik müzikten anlamadıklarından bu kadar meşhur ve saygındır ve bu durum ona karşıtlarının gözünde bile “saygınlık/dokunulmazlık” halesi sağlamaktadır. Klasik müzik Türkiye’ye bu kadar yabancı olunca kolayca “kültürel sermaye”ye, hatta oradan da “siyasi sermaye”ye dönüşebilmektedir. Fazıl Say’ın, bu mizansende bir “çağdaşlık alameti” olarak süreç içinde bilinçli ya da bilinçsizce kendiliğinden işlevselleştirildiğini ve cepheye sürüldüğünü gözlemek mümkündür. Fazıl Say’da görülen ve değer verilen, korkulan bir alternatif Türkiye tasav-

vuruna karşı idealize edilen Türkiye'nin bir yansımasıdır. Aynı zamanda bu söyleme göre Fazıl Say Türkiye'de tehdit altında olan ve sahip çıkılan, belli bir aidiyet hissiyle bağlanan "üst kültür"ün ya da "beyaz Türklüğün" seçkin bir temsilcisidir.

Klasik müziğin Türkiye'de bir simge olarak kullanılmasına sayısız örnek bulunabilir. Mesela Abuzer Kadayıf (2000) filminde sokak çocuklarını topluma kazandırmak için bir arabeski rolüne giren sosyoloji profesörü Ersin Balkan bir sahnede, kendi kimliğiyle araba kullanırken ilk iki çevirdiği kanalda "yoz" Türkçe müziği duyar duymaz değiştirir, ardından üçüncü çevirdiği kanalda bulduğu klasik müzikle keyiflenir. Üniversitede, geri kalmış ülkenin ileri sosyoloğu olarak derste arabeski "bizim gibi geri kalmış toplumlarda kitlelerin isyanını temsil eden yoz müzik" olarak tanımlayan Ersin Balkan, her türlü dejenerasyona, yozluğa karşı bir nevi "Türkiye'nin aydınlanmış yüzünü" temsil etmektedir. Ersin Balkan'ın ise filmde doktor sevgilisinin olması, boğaza karşı nezih mekânlarda yemek yemekten hoşlanması, şivesiz ve düzgün konuşması, zevkli olmasa bile usturuplu giyinmesi ve klasik müzik dinlemesi (ve üniversite amfisinde akademik nitelik taşımayan yüzeysel/genel geçer sosyolojik tahliller yapması) dışında neden yoz Abuzer Kadayıf'ın tezadı, Türkiye'nin aydınlık yüzü olduğu belli değildir. Ersin Balkan karakteri filmde ciddi ve derinlikli bir sosyologdan çok didaktik bir ikinci el bilgilerin tekrarlayıcısı ortalama bir üniversite mezununa benzemektedir. Ancak açıktır ki, filmin senaristleri için, izleyicinin gözünde Ersin Balkan'ın yukarıdaki özellikleri onu yetkin ve entelektüel bir sosyolog yapmaya yeterli olacaktır.

Aslında klasik müzik üzerinden yaratılan karmaşa, bir algısal çarpıklığa işaret etmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi Türkiye'de pür-i pak bir "yüksek kültür" olmamıştır. Daha çok, belli taklit ve tatbik mekanizmalarıyla belli kalıplar benimsenmiştir. Türkiye'de "üst kültür" olarak tahayyül edilen pratikler aslında "orta sınıflaşma süreci"nin kalıplarından, yansımalarından ibarettir. 19. yüzyıl İngiltere'si veya 19. yüzyıl Almanya'sındaki gibi bir "yüksek kültür" söz konusu değildir, 19. yüzyılda gelişmekte olan Osmanlı yüksek kültürü cumhuriyette dört başı mamur ayakta kalamamıştır.

Bourdieu'nun Marksizan ekonomizminden daha farklı olarak, hatta tam aksine şu da iddia edilebilir ki; aslında ekonomik sermaye kültürel sermayenin bir yansıması da olabilir. Yani kültürün gördüğü ideolojik ve hegemonik güç ekonomide dönüşümlere yol açabilir; ekonomide belirleyici önemde bir rol üstlenebilir. Toplumda bu tür sürekli bir kültürel mücadelenin var olduğu iddia edilebilir. Bugün, söz konusu çatışma daha çok "standart modern" olarak adlandırabileceğimiz (ve kaçınılmaz olarak Batılı kodları içselleştiren) orta sınıflaşma sürecinin akabindeki on yıllarda standart modern anlatının ve kapsayıcılığının çöktüğü bir dönemde alternatif ve İslami görünümleri içeren/dışlamayan orta sınıflaşma kalıplarının, pratiklerinin ve orta sınıf kültüralizasyonlarının ortaya çıkmasına ilişkindir denebilir.

Bu mücadele ekonomik alana da yansımakla beraber sosyal hayatın geneline sirayet etmiş durumdadır. Müzikten, yediğimiz yemeklere; eğlence mekânlarından oy verilen partilere kadar toplum içindeki kültürel mücadelelerin yansımaları olarak okunabilir. Bu mücadelede belli sınıfsalıklar bulunabilir ama bu sınıfsallık Bourdieu'nun terminolojisinde Marx'ın verdiği anlamda bir sınıf, yani ekonomik çıkarlar ortaklığı doğrultusunda hareket eden bir grup anlamında, bir sınıfa referans vermez.⁴⁸ Bourdieucu anlamda "sınıf" aynı kültürel beğeniyi, aynı değerleri paylaşan ve aynı kültürel sermayeye dayanan kitle anlamına gelmektedir. Bu sınıf farklılaşmasının temelinde ekonomik mekanizmalar değil, kültürel ayrışma mekanizmaları (*distinction*) vardır. Ancak Bourdieu'da ekonomik boyut ana belirleyen olarak kalmaya devam ederken bu sınıfsallığın kültürel tezahürleri ikincildir. Oysa bu ilişki Türkiye'de çok daha çetrefillidir. Türkiye'de 1990'lardan başlayarak, giderek camiye gitmek, Türk sanat müziği dinlemek, rakı içmek gibi performanslar bu tür ayrışma (*distinction*) mekanizmaları haline gelmiş, bu şekilde işlevselleşmişlerdir. Ama buradaki "kültürel sınıfsallık" camiye gitmek üzerinden kurulur. "Camiye gitmek" bir türev değildir. Yani bu pratikler ve kültürel ayrışmalar (*distinction*) "sınıf/statü kurucu" bir hal kazanmıştır. Bu ayrışma mekanizmalarından ise Bourdieu'nun "habitus" adını verdiği içselleştirilmiş ve insanların kendi bireyselliklerini güven içinde hissettikleri sosyal ortamlar üretilmiştir; habitusların kurulma süreçleri farklılaşmayı keskinleştirmiştir.⁴⁹

İlginçtir ki keskinleşen laik-CHP'li/muhafazakâr-AKP'li ayrışmasında kayda değer bir sınıfsal ayrışma vardır. Orta ve üst sınıflara mensup seçmenler büyük çoğunlukla CHP'ye oy vermekteyken, alt sınıflar büyük ölçüde AKP'ye oy vermektedir.⁵⁰ Ancak gözden kaçan, gelir seviyesiyle CHP/AKP seçmeni arasında çok güçlü bir korelasyon olmakla beraber bundan daha güçlü bir korelasyonun eğitim düzeyiyle CHP/AKP seçmeni arasında var olduğudur. Konda'nın 2007 genel seçimleri öncesi yaptığı ve seçim sonuçlarını büyük ölçüde tutturduğu 2007 tarihli “Siyasal Eğilimler” araştırmasına göre en üst gelirli grubun (5. dilim) % 40,5'i CHP'ye oy vereceğini beyan ederken AKP'ye oy vereceğini beyan edenler bu en üst gelir diliminin % 18,9'unu oluşturmaktadır. En alt gelir dağılımında ise bu oran tersinde % 43,9 ve % 6,8'idir. Ancak aynı araştırmaya göre üniversite mezunu kadınların % 70,0'i, üniversite mezunu erkeklerin % 42,6'ı CHP'ye oy atacağını beyan ederken, AKP üniversite mezunu kadınların % 10,0'ından, üniversite mezunu erkeklerin % 13,0'ından oy almış gözükmektedir. Yani az eğitilmiş üst gelir sınıfına mensup insanlar, eşit gelire sahip daha eğitilmiş insanlardan belirgin şekilde daha çok AKP'ye oy atma eğiliminde gözükmektedir. Bu bulgulara göre eğitimin de, gelirden bağımsız olarak AKP/CHP çelişkisinde kendi başına bir etken olduğunu söylememiz mümkün olabilir.⁵¹ Söz konusu olan kültürel “sınıf/statü kurucu” faktörler belli sınıfsallıklarla örtüşmektedir ki elbette burada karşılıklı bir etkileşim de mevcut olmalıdır.

“Ulusalçılık”ın bu bakımdan Bourdieu'cu yorumu ufuk açıcı olabilir. Bu çalışmada vurgulanan noktalardan biri ulusalçılığın sınıfsallıkla herçümerç olmuş büyük ölçüde “kültüralist” bir söylem olduğudur. Ulusalçılık bizzat “sınıf kurucu” ve “statü kurucu” niteliktedir. Keskin sınıf çatışmalarının olmadığı, İngiltere'deki gibi sınıf aidiyetinin güçlü olmadığı⁵² bir toplumda sınıfların “kültür” üzerinden tahayyül edilebilmesi ve özellikle AKP örneğinde İslami cemaatçilik kültüründen de hareketle farklı gelir gruplarına ait insanlar arasında bu kimlik üzerinden bir öz-algı (*self-perception*) olarak muhayyel cemaat yaratılması daha kolay olmaktadır. Bu bakımdan ulusalçılığın bu kadar kitleselleşmesinde bu boyutun da dikkate değer bir rolü olmalıdır.

Popülerleşmesini 1990'lara konumlayabileceğimiz⁵³ "eski İstanbul nostaljisi," kartpostallardan, romanlardan ve hatıralardan yansıyan bir kaybedilmiş, yitik "temiz bir cemaat"ın peşinde gider. Bu tahayyüle göre, eski İstanbul'un değerleriyle yetişmiş ve bunları taşımış insanlar birbirini fiziksel olarak tanımıyor bile olsalar aynı manevi evreni paylaşmaktan ve aynı değerlerin taşıyıcıları ve sahiplenicileri olmalarından kaynaklanan bir yakınlık ve güçlü bir cemaat bağlılığı hissi duymaktadırlar.⁵⁴ İstanbul'a dışarıdan gelenler bu cemaate ve onun rafine değerlerine yabancıdırlar. Bu sebeple "Laz müteahhitler" mimari estetikten yoksun binalarla İstanbul'u fiziksel olarak çirkinleştirmiş ve gecekonducular İstanbul'un dört bir tarafını kuşatmıştır, İstanbul cemaati de köyden kente göç akabinde manen de mahvedilmiştir. İlginç olan ise bu İstanbul nostaljisinin taşıyıcıları ve/veya bu hissiyatı paylaşanların büyük çoğunluğunun (kendilerinin ya da ailelerinin) andıkları eski güzel İstanbul'a İstanbul'un sanayileşmesi sürecinde 1950'lerden sonra gelmiş olmalarıdır.⁵⁵ Ancak bu ilginç durum bir çelişkiyi değil başka bir şeyi ortaya çıkartır: Burada söz konusu olan "gerçekten" bir "cemaate ait olmak" değil, kurgulanan ama yabancıları olunan "varsayılan bir cemaate dahil olma, kabul edilme" arzusudur. Nitekim, modernlik anlatısının hegemonik niteliğinin ve ikna ediciliğinin yüksek olduğu "yüksek modern" dönemde İstanbul'a (ve Ankara ve İzmir'e) gelenler, büyükşehirlerde buldukları saygın topluma (*respectable society*) saygı içinde, onların kültürüne ve davranış kodlarına özenerek ve onları benimseyerek ucundan dahil olmaya çalışmaktayken, modernlik anlatısının ikna ediciliğini yitirdiği dönemde (kaba bir gözlemlerle 1970'lerden itibaren) yeni gelenlerin bu "modern kültür"e adaptasyon kaygısı duymayı ve bu yönde çaba sarfetmeyi reddettiklerini söyleyebiliriz. Bu durum bir nevi "modernliğin/modern anlatının çöküşü," "sona erışı"dir. Bu bakımdan "eski İstanbul" nostaljisinin belli bir tarihsellikte icat edilmiş olmasının bu tür bir anlamı vardır. "Eski İstanbul tahayyülü" aslında bugünün sosyal ve siyasi dünyasının hoşnutsuzlukları arasında gerçek kılınmak istenen ama mümkün olmayan bir yaşam dünyasına verilmiş bir şifredir. "Olabilecek" ama "olamayan" bir dünyadır. Orta sınıfın "modernlik nostaljisi"dir.⁵⁶

Ayrıca ilginç bir nokta, “eski İstanbul”da oldukça başat bir varlığı ve ağırlığı olan ve cumhuriyetin Türkleştirme politikalarıyla (zorunlu ya da gönüllü yurtdışına göçle) şehirdeki nüfuslarının azalması ve sosyal görünümünün daraltılması (cumhuriyetin ayrımcı ve zorlayıcı politikaları sonucu cemaatlerin içe kapanma süreci ve Varlık Vergisi ve diğer her türlü uygulamalarla cemaat mensuplarının fakirleştirilmesi) bugünkü “Türk/Müslüman İstanbul”un oluşumu sürecinde kaybolmuş gayrimüslim nüfusa ilişkin takınılan ikircikli ve muğlak tavidir. Gayrimüslimlerin yokluğunda “eski İstanbul” tanımsızdır. Gayrimüslimlerin yüceltildiği *fin-de-siècle* Osmanlı kozmopolit Pera’sı nostaljisinden farklı olarak, cumhuriyetin ilk on yıllarına dönük nostaljide önemli ölçüde görünmez kılınmışlarsa da, (hatırlanmaları gerektiği nadir durumlarda) Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler hoşnutlukla hatırlanır. Politika öncesi bir algıyla onlar madam ve mösyödürler. Şık giyinerek Cadde-i Kebir’e [İstiklal Caddesi] çıkan bir nevi nostaljik hediyelik eşyalardır. Ancak İstanbul’daki Ermenilerin ve Rumların siyasi varlıkları ya gözden ırak tutulur, ya da gayrimüslim milliyetçiliklerini mahkûm edilen klişeler tekrar edilir, ya da “tatsızlıklardan” bahsedilerek hem geçmiş yumuşatılır, hem de vebal paylaşılır. Bu şekilde, bu özenilen ve imrenilen dünyanın yok olup tarihe gömülmesi sürecinde aynı ölçüde yüceltilen ve saygı duyulan Ankara cumhuriyetinin siyasetinin vebali meselesi atlanmakta, ikisi birbirlerini karşılıklı dışlayıcı (*mutually exclusive*) olguya aynı anda sahip çıkmaktadır. Bir nevi, bağcı kovulmuş, ardından ise eski üzümler yad edilmektedir.

Benzer bir durum İzmir için de söz konusudur. Aynı şekilde, İzmirli kimliğine sahip olan, İzmir’e başta Türk ve Kürt doğudan gelen yeni yerleşiklere karşı dışlayıcı bir dille üretilen “hakiki İzmirli,” “eski İzmirli” retoriği de, yine İzmir’e yakın zamanda (bir ya da en fazla iki kuşak) gelmiş İzmirililerce üretilmiştir. “Eski İzmir,” 13 Eylül 1922 yangınıyla yok olmuş olan, Osmanlının ihracat limanı ve nüfusunun çoğunluğu gayrimüslim “gâvur İzmir”dir. Her ne kadar Türk nüfus, bu dönemde nüfusun % 40’ını oluştursa da, Türkler düşük gelir seviyeli ve İzmir’in merkezinden izole bir şekilde, Konak’ın öte tarafında kalan “Müslüman İzmir”inde ve tepe sırtlarında oturmaktadır ve bu manada nüfuslarıyla orantılı bir sosyal varlıkları

söz konusu değildir.”⁵⁷ 1922 sonrası Yahudiler hariç tüm diğer gayrimüslim unsurların (Rumlar, Ermeniler ve Levantenler) İzmir’den uzaklaştırılmasıyla şehir hızla Türkleşmiştir. “Gâvur İzmir Türk olmuştur.”⁵⁸ Gâvur İzmir, millileşirken de, cumhuriyetle birlikte dışa açık bir ekonomiden milli ekonomiye geçiş sürecinde önemli bir ihracat limanı olmaktan kaynaklanan önemini ve zenginlik kaynağını yitirmiş, görkemli günlerinden uzaklaşmış, önemsizleşmiş ve fakirleşmiş bir kent haline dönüşmüş, bu sebeple de Serbest Fırka şehirde büyük ilgiye mazhar olmuş, öyle ki Fethi Bey’in İzmir ziyaretindeki manzaralar partinin kapatılması sürecinde ana amil olmuştur. İzmir, daha sonra partinin ekonomik politikaları ve vizyonu şehrin iktisadi çıkarlarıyla da uyduğu için DP’nin kalesi olmuştur. Şehir, cumhuriyetle beraber kaybettiği nüfusu tekrar öncelikle Ege kırsalından ve mübadillerden toplarken, eski “kaybedilmiş İzmir” nostaljisi, İzmir’in yeni göçmenlerini giderek İzmir’in hinterlandından ve Ege’den çok Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi bölgelerden devşirmeye başlamasıyla hatırlanmıştır. İronik bir şekilde eski İzmir’i “temizleyenlerce” “gâvur İzmir” kavramı da “köylü/Müslüman yeni göçmenlere” karşı laiklik tınısıyla sahiplenilmiştir.⁵⁹ İzmirlilik özellikle 2005’ten sonra giderek “siyasi bir kimlik” haline gelmiştir. Burada ironik olan, aslında “eski İzmir” nostaljisinin meşru taşıyıcıları olabilecek 1922 öncesinin küçük de olsa var olan Müslüman varlıklarının/orta sınıfın bir temsilcisi Gülfem İren’in aşağıdaki alıntılanan sözlerinde görülebileceği gibi, 1922 sonrası mübadeleyle ve Ege hinterlandından gelip yerleşenlere duyduğu küçümsemenin; bu sefer o dönem küçümsemenlerce sahip çıkılarak yeni gelenlere yöneltilmesi durumudur: “Fukaralaştı memleket. Gelen mübadiller bu iklimin, bu mıntikanın yabancısı. O kadar primitifler ki. Biz yadırgadık. Uyamadı bize, senelerce uyamadı. Sonra tabii kaynaşma oldu, yeni bir nesil türedi. Eski charmı kalmadı İzmir’in. Snob bir İzmir’di, onu kaybetti. Bu gelen halka uydu. Velhasıl İzmir İzmirlilikten çıktı her bakımdan.”⁶⁰

Peki eğer eski İstanbul ve eski İzmir ve hatta (ve yine kısmen ama yansıttığı gerçeklik bakımından çok daha tutarlı ve polislin tipini beğenmediklerini Sıhhiye tarafından sokmadığı “Yenişehir ütopyası”nda) “eski Ankara” nostaljileri sadece kurgu olmakla kalmayıp aynı zamanda gerçekliği

çarpıtıyorsa, bu nostaljiler nasıl açıklanmalı? Bu nostaljilerin bir tür “kimlik yaratma” çabası olduğu söylenebilir. Zaten hiçbir kimlik “gerçek” değildir. Hiçbir kimlik de yukarıda verdiğimiz kurgulanmış İzmirli/İstanbullu kimliklerinden daha “gerçek” değildir. Burada dikkat edilmesi gereken, bu “kimlik yaratma” çabasında hangi kimliklerin yakıştırıldığıdır. Burada tartışılan eski İstanbul/İzmir nostaljilerinin selektif tarafları ve çelişkilerini saklayan doğaları bize belli ipuçları vermektedir.

Bu tür eski İstanbul/İzmir nostaljileri, orta sınıf milliyetçiliğinin türevleridir. “Orta sınıf milliyetçiliği” derken aslında vurguyu doğru yapmak gerekir. Vurgu tamlamanın ikinci kelimesinde değildir, tamlayan da tamlanan da eşittir. Yani burada sadece orta sınıfın milliyetçi olduğu belirtilmiyor, aynı kertede bu insanların orta sınıfa has bir milliyetçiliğe, orta sınıf duyarlılıklarından üretilmiş bir milliyetçiliğe sahip oldukları vurgulanmış oluyor. Burada yine milliyetçilik illa etnik bir değer ve kaygı taşımaz. Çünkü bu tamlamanın (orta sınıf milliyetçiliği) tamlayanı Türklük değil, orta sınıftır. Bu durumda bu milliyetçiliğin kurucu ötekisi, başka bir etnisiteden olanlar değil bu kültürel/sınıftan, kültürel ve sosyal olarak farklılaşan kültürel/sınıfsal katmanlar olmalıdır.

Milliyetçiliğin kullandığı söylemler sadece etnik iddialı cemaatlerin ayrışıklığı ve üstünlüğüne yönelik değildir. Her tür cemaat iddiası “kendine milliyetçi”dir. Başka bir ifadeyle milliyetçilikler sosyal çatışmalar alanında bir araç işlevi görürler.⁶¹ Bu manada İstanbul/İzmir nostaljileri tıpkı diğer bildik milliyetçilik söylemleri inanılan ama kurgu ve bir o kadar da ayırmacı ve dışlayıcıdır. Benzer şekilde sağ-milliyetçilik de (MHP de, “milli” sıfatlı “milli görüş” de, AKP tabanı da) kozmopolit ve köksüz bulunduğu Batılılaşmış orta sınıfları hakir gören bir dil kullanırken, kendilerinin “milli,” “otantik” oldukları iddiasındadırlar. Burada da “öteki” farklı etnisiteler değil çatışan kültürellikler ve sınıfsallıklardır.

Bu süreçte, orta sınıfın kendi cemaatini ve kültüralizasyonunu (ya da habitusunu) Türklüğe teşmil ettiğini söyleyebiliriz. Burada hayal edilen Türklüğün nitelikleri seküler/Batılı/modern olmaktayken, bu şekilde muhafazakâr/dindar/geleneksel kültürel formasyonlar Türklüğe dışsallaştırılmaktadır. Herzfeld’in “kültürel mahremiyet” dediği ve insanların milli

kimlikleri kendi değerleri, bireysellikleri ve kendi kültürellikleri üzerinden tanımlamaları sürecinde,⁶² Türk kimliği “seküler, aydınlanmış ve şehirli/medeni” olarak kurulmaktadır.

Milliyetçiler kendi toplumlarını beğenmezler. Zira milliyetçiler için kutsanan “halihazırdaki millet” değil “gelecekteki muhayyel yüce (*sublime*) ütöpik millet”tir. Bir milliyetçinin kendi milletinin mevcut durumuyla gurur duymak bir yana, milliyetçi olmayan birine göre beklentilerinin daha yüksek olması sebebiyle, milletinden hoşnutsuzluğu daha fazladır. Zira milliyetçilik, bir milleti “olduğu gibi” sevmekten çok bir milleti “olması gerektiği” gibi sevmektir. Bir milliyetçi milletinden çok kafasında kurduğu ideali sevmekte ve yüceltmekte ve siyasi vizyonunu/ütopyasını bu ideali gerçekleştirmeye yönelik oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Türk orta sınıfının da Kemalist milliyetçilik filtresinden geçerek kendi kafasında Türklüğün nasıl olması gerektiğine karar verdiğini gözlemleyebiliriz. Bir Türk laik, çağdaş ve müreffeh olacaktır. Bir Türk Araba benzemeyecektir. Bir Türk Ortadoğulu değildir.

Peki “orta sınıf milliyetçiliği” neden sadece orta sınıf kimliği ve ayrımcılığı olarak kalamadı da etnik milliyetçiliğe dönüştü? Orta sınıf ayrımcılığı, ayrımcılık üzerinden bir ırkçılığa varacak düzeyde kibire ve pervasızlığa dönüştü? Genel bir zenofobiye ve Batı düşmanlığına evrildi? Bu dönüşüm kaçınılmaz mıydı? Mesela İzmir’de AKP’nin iktidara geldiği 2002’in ardından AKP’ye yönelen tepkinin bir süre sonra Kürtlere de yönelmesi kaçınılmaz mıydı? İzmir’de Kasım 2009’da DTP konvoyunun taşlanması ve bloke edilmesi⁶³ düzeyinde oluşmuş bir etnik nefreti bu bağlamda nasıl açıklayabiliriz?

Post-materyalist çağda siyasal gündemler ve ayrışmalar giderek daha fazla “reel” sorunlardan çok “kimlikler” ve “söylemler”e odaklanmaktadır.⁶⁴ Türkiye siyasetindeki ve toplumundaki söylem mücadelelerini de rahatlıkla görebiliriz. Yukarıda bahsedildiği gibi, milliyetçilik ve belli bir Türklüğü temsil etme iddiası Türkiye’de siyasi arenada elzem bir önkoşul gibidir. Kamusal alanda milliyetçiliğin dışına taşan meşru bir söylem yoktur, olamaz. Bu sebeple karşı-milliyetçi bir söylem geliştirmiş Yeni Demokrasi Hareketi başarısız olmuşken, aynı sıkıntıdan muzdarip sosyalist sol da küçük bir ta-

bana sıkışmak durumunda kalmış ve oy tabanını geliştirme potansiyelinden yoksun kalmıştır. Türkiye’de karşı-milliyetçi söylem ile hegemonya kurmak mümkün gözükmemektedir. Buna karşı CHP’den SP’ye tüm “merkez” partiler kendi “milliyetçilik söylem”lerini kurmakta, kendi Türklük/millilik algı ve tanımlarını ortaya çıkartmaktadırlar. Milliyetçilik, içeriğinden bağımsız olarak çok değerli bir varlıktır (*asset*). CHP ve SP “Türklükten” ve milliyetçilikten çok farklı şeyler anlamaktadırlar. Aynı şekilde, 2007 seçimlerinde CHP ile MHP bir “milliyetçilik yarışı”na girmişken, bu iki parti tarafından milliyetçi dil kullanmamakla itham edilen AKP’nin aslında ustaca kullanılmış bir milliyetçi retorikten en çok faydalanan parti olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan’ın şahsında “millici” bir hissiyatı seçmende uyandırabilmeyi başardığı ve seçmenle çok başarılı bir diyalog kurabildiği gözlemlenebilir. AKP, adeta partiden çok koalisyon olan ve farklı kimlik ve seçmen gruplarının bir arada barınabildiği Amerikan partileri gibi, Kürtlere seslenirken başka, Türklere seslenirken başka bir dil kullanmış ve farklı hedef seçmenlerde başka başka imgelemeler uyandırabilmiştir. Zira milliyetçiliğin “icraattan” çok görünümle ilgili olduğu düşünülürse, AKP’nin bu “görünüm”ü sunmada en başarılı parti olduğu söylenebilir.

Ancak milliyetçiliğin tartışılmazlığının yanında, farklı konularda farklı karşı söylemler de bir arada var olmakta ve birbirleriyle mücadele etmektedir. İslam bunların önde gelenlerinden. İslam, muhafazakâr söyleme göre Türklüğün ayrılmaz bir parçasıdır, Türklüğün içine, onun kimliğine içkindir. Kemalist algıda ise, Türklüğün içine mezc edilmiş olan “Arap İslam”ı değil, farklı hoşgörülü bir “Türk İslam”ıdır. Aynı şekilde, İslam bireysel inanç alanına ait ve kamusalın dışında kalması gereken bir değerdir ve bir kimlikten çok bir inanca tekabül eder. Muhafazakâr söylem ise İslamı bir inanca indirgemeye karşı çıkmakta, onu sosyallikten ayrıştırılamayacak nitelikte görmektedir. Toplumda ise sadece bu iki birbirini dışlayıcı algı ve senaryonun dışında, geniş bir spektrum içinde farklı algı ve senaryolar bir arada bulunmaktadır.

Tüm milliyetçiliklerin kaçınılmaz olarak sınıfsal boyut taşıdığı, sınıfsal mülahazaların ifadesi işlevini gördüğü ve belli sınıfsal gerilimlere dayandığı saptamalarından hareketle Türkiye’de orta sınıf Kemalist milliyet-

çiliğın de kaynağının kendi kültürel/sınıfsal üstünlüklerini/ayrıcalıklarını ve kimliklerini koruma kaygısından üretildiğı iddia edilebilir. Ancak burada kaba bir “çıkar hesabı”ndan bahsedilmiyor. Aksine bu kaygıların bir “milli kimlik inşası”na vesile olduğı söyleniyor. Şöyle ki; burada söz konusu hissedilen sosyal/kültürel/ekonomik olarak tehdide yönelik olarak ülkenin meşru sahipliğı iddiası için rakip olarak algılanan kültürelliğe karşı muhayyel bir Türklük tanımlanmakta ve bu hayal edilen Türklüğün nitelikleri seküler/Batılı/modern olmaktadır, böylece muhafazakâr/dindar/geleneksel kültürel formasyonlar Türklüğe dışsallaştırılmaktadır. Herzfeld’in “kültürel mahremiyet” dediğı ve insanların milli kimlikleri kendi bireyselliklerinin ve kültürel olarak oluşturulmuş bireyselleştirilmiş hasletlerden oluşmaları ve milli kimlikleri buradan hareketle benimsemeleri süreci,⁶⁵ Türk kimliğini “seküler, aydınlanmış ve şehirli/medeni” olarak anlayan ve kabul eden orta sınıfın Türklüğe sarılması sürecini açıklamaktadır.⁶⁶ Orta sınıfın kendi cemaatini ve kültüralizasyonunu (ya da habitusunu) Türklüğe teşmil ettiğini yukarıda ifade ettik. Yani, Türkiye orta sınıfına içkin bu algı kendi kafasında Türklüğün nasıl olması gerektiğine karar vermiştir. Burada her iki kültürel/siyasal formasyon için de milliyetçiliğın büyük ölçüde söylemsel bir strateji olarak kullanıldığı iddia edilebilir.

Burada “ Türklerin” tek ve/veya merkeze alınabilecek ve tanımlanabilir ortak karakteri olabileceğı aksiyomu söz konusudur. Kuşkusuz Türkçe-konuşmak (ya da Türkçe adı altında birleştirilebilecek farklı ağızlar konuşmak) ortak özelliğini taşıyan, 19. yüzyılda Manastır’dan Kars’a; Atina’dan Halep’e kadar yayılmış bir popölasyon, bu ortak payda dışında çok farklılaşmaktadır ve haliyle belli bir “kültürel bütünlük” arzetmesi beklenebilir. Ancak uluslaşma sürecinde bir ortak kültürellik hayal edilmeye başlanacaktır. Bu tür bir kültürel farklılaşma ne Kemalist, ne sağcı, ne de İslamcı anlatılar için kabul edilebilir değildir ve hatta bu fikir rahatsızlık vericidir.

Bu süreçte kökü Cevat Şakir Kabaağaçlı-Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu’nun “Mavi Anadolu”suna⁶⁷ kadar uzanan ama güneyin yazlık tatil mekânı olarak geliştiğı 1980’lerden sonra yaygınlaştığını gözlemleyebileceğimiz bir “Akdenizli kimliğinin icadı”ndan bahsedebiliriz. Türkiye’nin uzun Ege ve Akdeniz sahilleri olmasına binaen, denizin hemen ardında

yüksek sıradağların başlamasına, Akdeniz sahillerinde (hele turizmden önce) hemen hemen hiç yerleşim olmamasına ve Ege ve Marmara sahillerinin ise 1922'ye kadar hemen hemen tamamen Rumlarla meskûn olması ve Türklerin ise daha içerilerde meskûn olmaları gerçeklerine rağmen bu tür bir kimlik icadı söz konusu olmuştur.⁶⁸

Türkiye'de Akdeniz'de sahillerin coğrafi olarak elvermemesi sebebiyle kayda değer bir yerleşim olmamışsa da, özellikle Rum nüfusun mübadele sonrası Ege sahillerini boşaltmasıyla oluşan boşluğun mübadiller ve Ege'nin hinterlandından gelenlerce doldurulmasıyla burada belli bir Egelik kültürelliğinin oluştuğunu gözlemleyebiliriz. "Akdenizli" kimliğinin AKP iktidarında, 12 Eylül 2010 referandumundan sonra yaygın kullanıma giren "kıyılar-Anadolu ayrışması söylemi"ne evrildiğini, Akdenizliliğin daha ete kemiğe bürünmüş hali "Egeliliğin" giderek kültürel kimlikten siyasallaşmış kimliğe dönüştüğünü gözlemleyebiliriz. Solcu bir İzmirli yazara göre "kordon bugün ne sadece Tayyip Bey'e ne sadece darbe ihtimaline kızıyor. İzmir, bugün, bütün bu kalabalığıyla, hayatın kıvamının bozulmasına kızıyor. Bunca insan, İzmir'in denizli, kızılı, rakılı, dinini kendi halinde yaşayan kıvamının bozulmasına öfkeli"dir ve şehrin siyasallaşmasının sebebi budur. "AKP iktidarıyla birlikte daha da fazla dini referanslarla doldurulan siyasi hayatta boğulduğunu" hisseden "güzel İzmirli kızlar ayıplanmadan gülüşmenin tadını çıkarmak" istemektedirler.⁶⁹

Buradan "Rumeliliğe" geçmek mümkün olabilir. Hayal edilmiş Rumeli kimliği, modern Türk kimliğinin inşasında da, özellikle ittihatçı kadroların önemli oranda Rumelili olması ve bizzat ittihatçı kimliğinin Balkanlar'da gerilla savaşları ve etnik gerginlikler neticesinde kurulmasından dolayı dikkate değerdir. Rumelili kültüralizasyonu, cumhuriyetin "kurucu kuşak"ının ve onların tahayyülünde modern Türk kimliğinin prototipi olmuştur denebilir.⁷⁰

EZANIN DİNMEDİĞİ RUMELİ VE ÇORAK PASTORAL ÜTOPYA ANADOLU

"Annem-babam, ikisi de Rumeli kökenli... Dolayısıyla, ben Ankara'da doğmuş olduğum halde hiçbir zaman Ankaralı saymamışımdır kendimi, daha çok hep Rumelili saymışımdır. Çünkü gerçek Ankaralı, Rume-

li'den gelmiş olan insanlardan farklıdır. Çok daha sakin, ılımlı, çekingen, donuk denebilecek kadar rahat tiplerdir. Halbuki Rumeli'den gelenler ki benim annem babam da öyleydi, çok daha hareketli, enerjik, neşeli ama aynı zamanda kolayca kızabilen, fakat kızgınlığı çok çabuk geçen insanlardır. Aslında Cumhuriyet dönemi Ankara'sının rengini, havasını verenlerin birçoğu Rumeli kökenlidir.”⁷¹ Tek parti döneminin eğitim bürokrati ve köy enstitülerinin mimarı İsmail Hakkı Tonguç'un 1928 doğumlu oğlu Engin Tonguç çocukluğunu ve 1930'ların Ankara'sını bu şekilde hatırlamaktadır.

Rumeliliğin de mahrem alandan kamusal alana taşınması, kültürel alandan terfi ederek siyasallaşmasının da, seçim geceleri partilerin kazandıkları illeri renklerle gösteren haritaların aksi altında 2000'lerle ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha önce, mahrem alana sınırlanmış, tabu niteliğindeki Rumelili-Anadolulu çekişmesi teması 21 Mart 2007 tarihinde Yeni Şafak gazetesinin yorum köşesinde Mücahit Bilici'nin; “İki Türkiye ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi” yazısıyla basılı hale gelmiş oldu. Mücahit Bilici bu makalesinde “Türkiye'deki mücadele Balkanlar ile Anadolu arasındaki mücadeledir. Kültürel olarak tanımlanmış iki sınıf koalisyonunun mücadelesidir. Bir tarafta etnik olarak Türk olmadıkları halde Türklüğü benimseyip genelleştirenler, diğer tarafta etnik olarak Türk oldukları halde üzerlerine özel tanımlanmış bir Türklük empoze edilenler var. Bir tarafta Batılılar, sözüm ona laikler ve göçmenler var, diğer tarafta Anadolulular, dindarlar ve yerliler var. Bir tarafın başkenti Çanakkale, Tekirdağ, Beşiktaş ve İzmir'dir. Diğer tarafın başkenti Üsküdar, Kayseri, Erzurum ve Diyarbakır'dır”⁷² şeklinde yazarak adeta bir MHP/Kürtlük ittifakının altyapısını hazırlamaktadır.⁷³ Bilici, genel bir gözlem olarak cumhuriyeti ilk kuran lider kadrosunun önemli çoğunluğunun Rumelili olmasından itibaren Türkiye'de cumhuriyetçi/seküler değerlerin taşıyıcılarının ve siyasi elitinin Rumeli kökenli olmasına karşı, en yoğun şekilde İslami hareketin ve MHP'nin gerek kadrolarının gerek seçmen tabanının Anadolulu (İç Anadolulu okuyun) olmasının aslında siyasi bir görünüm altında iki ayrı kültürün mücadelesi olarak okumaktadır.⁷⁴ Tabii, Bilici'nin, bir tarafı “Türk” ve dolayısıyla bu vatanın gerçek sahibi, diğerlerini ise (Sabetaycılık iması taşıyan bir şekilde) “Türk olmayan” ve bu vatana coğrafi olduğu kadar etnik olarak da yabancı ilan

eden bir şekilde gayrimeşru olarak devlete el koyan zorbalara olarak yansıtıldığını söyleyebiliriz.

Bu makale *Yeni Şafak* gazetesinde bir tartışmayı alevlendirmiştir. “Müslüman Rumeliler” bu yazıdan fazlasıyla alınmıştır. *Yeni Şafak*’ın okur temsilcisi Yusuf Ziya Cömert, 6 Nisan 2007 tarihli yazısında, Bilici’nin yazısıyla ilgili birçok okurun tepki dolu mesajlar gönderdiğini yazmaktadır. Cömert de okurların düşünce ve hislerine katılmaktadır. “Bizim Bildiğimiz Rumeli Anadolu’yla Çatışmaz” başlıklı yazıda “(Ö)zellikle Rumelili okurlarımız, ‘Rumeli’ye biçilen ‘menfi’ rolü uygun bulmadılar. Ben Rumeli’yi aşkla severim. Rumeli sevgisi, hissedenler bilir, gurbette kalmış, aranızda karlı dağlar olan, manialar olan sevgiliye hasret kalmak gibi, daha bir yarıdır. Bu yüzden, ben de Rumeli’ye toz kondurulmasından hoşlanmam. Mücahit Bilici’nin yazısındaki Rumeli, soğuk, benim Rumeli’me göre biraz tabir caizse ‘hormonlu’ bir Rumeli’dir. Ben, benim Rumeli’me, Anadolu arasında bir fark görmem”⁷⁵ demektedir.

Bilici’nin yazdıklarından ve Türklüklerini sorgulayan imalarından infiale kapılan Rumeli göçmen dernekleri, Rumeli Türklerinin fedakârlıkları ve Balkan komitacılarına karşı verdikleri mücadeleyle bu vatanın kurulmasında en mühim rolü oynadıklarını ifade ederken,⁷⁶ müteedeyyin Rumelililer de anlaşılan Rumeli’nin popüler çağrışımlarından rahatsız olmaktadırlar. ATV’de gösterilen “Elveda Rumeli” dizisinde Rumeli’nin yansıtılış şekli yine Rumeli kökenli Yıldırım Ağanoğlu tarafından *Yeni Şafak*’ta benzer şekilde eleştirilmektedir. “Bölge halkının önemli bir kısmının Müslüman olduğunu, Rumeli’nin camileriyle ün salmış, ezan sesinin dinmediğini de vurgulayan Ağanoğlu, Rumeli’yi anlatan bir dizide ezan sesinin duyulmamasını da düşündürücü” bulmaktadır.⁷⁷ Tabii, “camileriyle ün salmış, ezan sesinin dinmemiş” Rumeli kökenli müminler ne kadar alınmış olursa olsunlar, Bilici aslında iki çatışan Türkiye tasavvurunu ve yaygın klişelerini dolaylamadan ve akademik jargona başvurmadan yazıya dökmüştü. Bilici de burada bir tasavvuru (bu tasavvura daha yakın insan sayısının çokluğuna binaen) diğerine göre daha meşru ve “otantik” bulmuştur. Bu meşruiyeti ise anlam olarak çok yoğun Anadolu metaforunun etkili gücünden almıştır.

Aslında “Anadolu” bir metafor olarak, bundan da öte karmaşık ve güvenilmez Rumeli coğrafyasına karşı Türk’ün sığınacağı ve içinde huzur içinde barınabileceği bir coğrafya imgelemi olarak daha önceden muhafazakârların bu kavramı ele geçirmelerini sağlayacak bir içerikle geç Osmanlı döneminde dönemin milliyetçi seçkinleri tarafından kurgulanmışsa da, süreç içinde Türk sağının dağarcığının başat motiflerinden biri olmuştur.⁷⁸ Anadolu çoraklığıyla fakirliği ama o fakirlik içinde mazbutluğu ve mütevacılığı temsil eder. Ankara valisi Nevzat Tandoğan’ın Osman Yüksel Serdengeçti’ye “Türkçülük davası” sırasında söylediği rivayet edilen “ulan öküz Anadolulu!.. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi, çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek. İkincisi, askere çağırdığımızda askere gelmek” sözü Anadolu’nun çorak toprağıyla özdeşleşmeyi ve bu dönemki siyasi anlam dünyalarını çok iyi ortaya serer.

Anadolu bir tür çorak pastoral ütopyaadır. Rumeli’deki fetih rüyasından boynu bükük dönen bir kuşak Anadolu’yu (Anadolulu Ermeni, Rum ve diğer gayrimüslimlerin kovulmasının ardından) içinde hain, güvenilmez unsur bulunmayan; fakir ama safiyane bir sığınak olarak kavramsallaştırmıştır. Anadolu aynı zamanda Türk sağı için Bediüzzaman’ın da “ikinci Sa-id” döneminde yaptığı gibi siyasi ve ondan öte manevi bir geri çekiliş/ricattır. Necip Fazıl Kısakürek’in tek parti döneminde Ankara’dan trenle dönerken bozkırlar arasında kıvrılan ve tek parti döneminde acı çeken Anadoluluları yansıtan “saf çocuğı, masum Anadolu’nun,” Sakarya Irmağından hareketle yazdığı “Sakarya Türküsü”nden beri Ankara-İstanbul’un şehirli kültürünün boğuculuğına karşı Türklüğün ve onun maneviyatının sığınabileceğı, saflığını bulabileceğı bir “vatan” olarak hayal edilmiştir.

Elbette farklı coğrafyalardaki farklı kültürelizasyon süreçleri ve farklı geleneklerin siyasallaşmaları bir vakıadır. Yukarıda bahsedildiğı gibi özellikle, “Anadolu” metaforunu hatırlatır şekilde, İzmir (İzmir’in merkez-sağ geçmişi yok sayılarak) AKP iktidarıyla beraber bir siyasi ikon haline gelmiş, İzmirliliğin medyada AKP iktidarına karşı İzmirliliğıyle gurur duyan başta Yılmaz Özdil olmak üzere⁷⁹ bu temayı işleyen Ertuğrul Özkök ve Ruhat Mengi ve hatta sol kimliğı içinden Ece Temelkuran’da⁸⁰ bir tür “sosyal/kültürel kimliğı” dönüştürölmüş, kültürel bir kimlik siyasallaştırılmıştır.

Aynı şekilde, MHP'nin İç Anadolu'da güçlü olması veya CHP'nin Trakya ve Kıyı Ege'de güçlü olması belli kültüralizasyonların siyasal dile yansımalarıdır.⁸¹ Zaten MHP'nin temel olarak bir Orta Anadolu partisi olarak kalması, 2007 seçimlerinde olduğu gibi MHP'nin normalde pek oy alamadığı Batıda kayda değer yükseklikte oy aldığı zaman bile derin MHP'nin aynı kalmasının (ancak 2010 referandumu farklı bir resim ortaya çıkarmış görünmektedir), MHP'nin hakiki bir ideolojinin (Türk milliyetçiliği) partisi olmasından çok bir kültüralizasyonun ve o kültüralizasyon içinden üretilen siyasal sosyalizasyonun taşıyıcı kanalı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu işlevini ise 1970'lerde kayda değer Alevi nüfusun bulunduğu Sünni bölgelerde "kurucu öteki"si işlevini gören Alevilere yönelik gelişmiş Sünni algıların siyasallaşması üzerinden oluşturduğu düşünülebilir ki bu dinamik 1990'larla beraber başta Erzurum olmak üzere, Kürtlerle "sınır boylarında" MHP'ye oy taşınması bakımından etkili olmuş görünmektedir.⁸²

Burada her iki kültürel/siyasal formasyon için de milliyetçiliğin büyük ölçüde söylemsel bir strateji olarak kullanıldığı iddia edilebilir. Özetle, milliyetçilikler otantik bir milletin "keşfedilen" değerlerini değil bir toplumsal kesitin tahayyül edilen değerlerini formüle ederler ki muhafazakâr milliyetçilik de, batılılaşmanın kitleselleştiği ve bir sosyal olgu olduğu gerçeğini inkâr ederek kendi otantik varsaydığı değerler üzerinden bir "milli kimlik" kurgulamıştır. Bu "sağcı" algı için kendi sağcı değer yargılarından farklı ve sekülerleşmiş toplumsallıklar otantisitelerini yitirmişlerdir ve toplumsal meşruiyetleri yoktur, "yapay"dırlar. Batılılaşma sürecinin başladığı anın hemen öncesinde "saf halde" ve özsel bir "doğululuk"un (otantikliğin) var olduğu ve bu doğululuğun iki yüz yıl boyunca sabit kaldığı "tahayyül edilmektedir" ve iki yüzyıldır büyük ölçüde içselleştiğini söyleyebileceğimiz bir kültürel kodun nasıl hâlâ bir dışsallık kabul edilebildiği sorusunun sorulmasına gerek duyulmamaktadır. Zira bu sağ algıya göre batılılaşma demek, klasik müzik demek, hep "sağcı dağarcığın" kilit kelimelerinden biri olan "dayatma"ya tekabül etmektedir. Bu sağ algıya söz konusu "dayatma"nın kaynağı ise bir sosyallik değil, halkın dışında, halktan olmayan bir ceberut iktidardır. Şerif Mardin'in "çevre-merkez" anlatısının vülger bir şekilde zaten, CHP iktidarı sırasında 1940'lı yıllarda Mardin'den önce bu cenhâca ifade edildiği-

ni söyleyebiliriz.⁸³ “Merkez” bir baskı aygıtından başka bir şey değilken, “öz yurdunda garip, öz vatanında parya” olan “çevre” Sieyes’in meşhur broşüründeki ifadeyle siyaseten “hiçbir şey” olan “her şey”dir, “her şey olmak istemektedir.”⁸⁴ Şerif Mardin kendi dikotomisinde merkeze “devlet”i koyarken, gerek sağcı, gerek Kemalist cenahta “merkez” bir insani malzeme olarak anlaşılmaktadır.⁸⁵ Mesela bir klişe olarak kullanılan “sivil-askeri bürokrasi” tabiri aslında bir siyaset bilimi tabiri olarak bir toplumsal kategoriye değil bir yapıya referans vermektedirken, bu tabir her iki cenahta da sanki “halkın dışında” adeta bir toplumsal azınlık grubunu tanımlıyormuş gibi algılanmakta ve kullanılmaktadır. Böylece sağcı cenahta “toplumsal azınlık” kolayca de-hümanize edilmekte ve dışlaştırılabilmektedir. Sağcı popülizmin bir aksiyonu olarak demokrasi bu ceberut azınlığın iktidarının meşru “halk” tarafından bertaraf edilmesinden ibaret olarak anlaşılmaktadır.

Söz konusu olan “iki vatan”dır ve bu iki vatandan birine “dahil olan” diğerine dahil değildir. “Sağcı vatan” Osmanlıdan gelen bir milletin hayal edilmiş duygu dünyası ve değer yargıları bütünüyken ve “cumhuriyetçi elit” bu vatanın dışındayken, “cumhuriyetçi/Atatürkçü vatan” ise yoktan 1923’te kurulmuştur ve vatandaşlığına “çağdaşlık vizesi”yle girilebilen ve sadece bir grubun “meşru vatandaş” olarak kabul edildiği bir “vatan”dır. Yani AKP ile CHP eş derecede “vatansever”dir ama “vatan”ları birbirinden farklı olduğundan karşı tarafın algısında “vatansız”dır.

Bu karikatürleştirilmiş çevre-merkez dikotomisinin geçersizliğinin cumhuriyet mitingleri ve kitleselleşmiş ulusalcılık ile ortaya çıktığını söylemek mümkünse de, bu sağcı retorik aynı şekilde Kemalist cenahta da (aydınlık/egitimli seçkinler vs. cahil halk dikotomisi üzerinden), hatta siyaset bilimi literatüründe de etkisini korumaktadır.

Bu altbölümde “Türklüğün” devletin ana kurucu unsuru olarak ortaya çıkmasıyla beraber farklı alternatif Türk kimliklerinin birbiriyle çatıştığını söyledik. Bir taraftan, modern Türk milliyetçiliğinin kurucu unsuru önemli ölçüde “hayal edilmiş” Rumelili kimliği “hakiki ve tek Türklük” olarak genel Türklüğe teşmil edilirken, alternatif Türklük tefsirleri de “bir iki kuşak gecikmeli” olarak kendilerini ortaya koyarak Türklüğü bir rekabet alanı haline getirmişlerdir. Bir nevi Türklük farklı kültüralizasyonlar ara-

sında bir mücadele haline gelmiştir. Burada “Türklük”ün elbette kendi başına bir değeri yoktur. Söz konusu olan “Türklük” ve “millilik” referansıylabelli bir kültürel algıyı otantik, doğal ve meşru kılarak farklı algıları gayri-meşrulaştırma ve dışsallaştırma mekanizmalarıdır.

BEYAZ TÜRKÜĞÜN İCADI

Can Kozanoğlu’nun “pop çağı ateşi”⁸⁶ olarak isimlendirdiği ve be-timlediği kültürel anlamda devrimci bir on yıl olan 1990’larda Tanıl Bo-ra’nın “liberal milliyetçi sınıf ırkçılığı ve dışlayıcılığı”na⁸⁷ dayalı olarak ken-dini kurduğundan bahsettiği nevezuhur bir kültürel imge olan “Euro-Türk-ler”le⁸⁸ beraber “beyaz Türklüğün icadı”nı gözlemledik.⁸⁹ Süreç içinde, “be-yaz Türk” kavramı, kültürel olarak da dışlayıcı pop-milliyetçilik ve Euro-Türk kavramlarının ima ettiklerini de içinde mezcederek Türkiye siyaseti-nin ekseninin “kültür savaşlar”ına kaymasıyla beraber ilk kullanıma girdi-ği dönemdeki çağrışımlarından uzaklaştı ve anlam kaymasına uğradı. Tabir bu dönemde, hem “beyaz Türkler,” hem de “esmer Türkler” (zenciler?⁹⁰) tarafından geçişken değil kapalı, özsel ve kültür-odaklı bir kategori olarak kavramsallaştırıldı.

28 Şubat’ı önceleyen yıllarda, “yeni Türk” “yeni medya”nın ikonik ismi olarak zuhur eden Ertuğrul Özkök’ün kaleminde en güçlü ve dolaysız anlatımını bulmuştur: “Etrafınıza bakın artık yeni bir Türkiye’nin doğdu-ğunu, yeni Türklerin bu ülkenin imajına hâkim olmaya başladığını göre-ceksiniz... Bu insanların yüzünü önceki akşam Kopenhag’da statta gördük. Genç ve güzel insanlar. Hem davranışları, hem fizikleri, kılık ve kıyafetle-riyle gelişmiş ülkelerden hiç de geri kalmayan... yeni Türkler, bu ülkeye müthiş bir gelecek vaat ediyor.”⁹¹ Güneri Cıvaoglu ise (kültürel) sınıf dışla-yıcılığında ve “hijyenik Türk” tasvirlerinde daha da ileri gitmektedir: “Mu-siki, resim, edebiyat, sanat, sinema kültürü. Her gün en az iki kez banyo. Dişini sık sık fırçalamak. Ağzı leş gibi sarımsak, soğan... koltuk altları ter kokmamak. Temiz ve abartılmamış giysiler.”⁹² İlginçtir, aslında orta sınıf pratikleri ve adabımuaşeret kodlarının ikrarından daha öte anlam ifade et-meyen bu satırlar, bu şekilde ifade edilişiyile bir “(kültürel) sınıfsal farklılık” ve “(kültürel) sınıfsal dışlayıcılık” haline gelmektedir.

Ancak bu orta sınıf pratiklerinin ıkararı, sanlı ikisi bir bütünmüş gibi dar bir çevrenin yansıtıldığı şekilde şatafatlı hayatının ve gazetecilerin boy göstermeye çalıştıkları “cemiyet hayatı”nın övölmesiyle beraber geldi. Gazetelerin Babiâli yokuşundan İkitelli’ye taşındığı bu dönemde, yeni ortaya çıkan “yaşam tarzı gazeteciliği,” hem maddi anlamda, hem de sosyal habitus anlamında, üst sınıf hayatı yaşayan ve/veya öyle görünmeye çalışan kalburüstü pozisyonlardaki bu gazetecilerin kendi dar yaşam pratiklerini çok daha geniş bir çevrenin habitusuymuş gibi sunmalarını beraberinde getirdi ve bu sunum büyük ölçüde kabul gördü.⁹³ 1990’ların ortalarında, herhangi bir gerçekliğe oturmaktan çok ofislerde çizilen ve dar bir yarı-entelektüel, yarı-para sahibi bir kapalı cemaatin ve onların paylaştığı habitusun, bir tür yuppi-gazeteci ütopyasının portresi olarak çıkan “yeni Türk” ve “beyaz Türk” kavramlarına, bu şatafatlı ve zenginliğin ve iktidarın küstahlığını yansıtan dil ve sunduğu rüya âlemine tepki kültürel ve siyasal tepkisini ve alternatif kelime dağarcığını üretmekte gecikmedi. “Beyaz Türk” kavramının kendisi “hayali” ve “soyutlama” olsa bile gelir dağılımının bozuk olduğu ve toplumsal eşitsizliklerin çok yoğun olduğu bir toplumda kavramın “zıdd-ı kâmilî” bir gerçekliğe oturuyordu denebilir. Recai Kutan FP’nin kapatılmasının ardından bu ayrışmayı net olarak ifade etmiştir: “Bu ülkede zenciler ve beyazlar var. Beyazlara her şey mubah, zencilere değil.”⁹⁴ Böylece 28 Şubat’tan önce çıkan kavram 28 Şubat’ta siyasî bir anlam ve karşılık da kazanmış oldu. Bu kavram üzerinden, birbirine karşılıklı olarak kapalı iki ayrı millet, iki ayrı kültür tanımlandı ve hayal edildi. “Beyaz Türk” tabiri, “beyazlara” hem Türklüğe atfedilen oryantalist kültürel kalıpları ve hasletleri dışlaştırılarak bu hakir görünen doğulu niteliklerden “temizlenme” hem de “Türklüğü” “yeni Türk”lülle beraber koruma imkânını sağladı. Aynı şekilde, “esmerlere” de kültürel otantisite iddiasıyla “beyazları” dışlama ve yabancılaştırma ve mevcut iktidar yapısını “dışsal bir tahakküm” olarak tanımlama imkânını sağladı.

“Esmerler” için, “beyaz Türkler” “Türk” değildirler. Belki etnik olarak olsalar bile kültürel olarak Türk değildirler ya da Türklükten uzaklaşmışlardır, Türklüğü terk etmişlerdir. Böylece “esmerler” bir “otantisite iddiası”nı (ya da Türkçeleştirirsek “yerellik iddiasını”) dillendirirler. “Beyaz

Türk,” tanım gereği, yani tamlamadaki tamlayanın “beyaz” olması ve Türklüğü dolaylaması sebebiyle Türk değildir, Türk olmaktan çıkmıştır. Mesela *Yeni Şafak* yazarı Yusuf Kaplan’a göre “Beyaz Türklerin, Türk ve Müslümanlıkla ilgisi yok(tur). Bu kişilerin Türk ve Müslüman olmadıklarını ifşa etmek lazım. Televizyonu açın, önümüzdeki tipler bunlar. Bunlar çok küçük bir azınlık ama Türkiye’nin burnundan getiriyorlar”dır.⁹⁵ Türkiye’de farklı katman ve çevrelerin kesişim kümesi olma niteliğine sahip merkez sağın çökmesi ve sadece Türkiye’ye has değil, en aleni örneği ABD’de gözlemlenen “siyasetin kültürelleşmesi” sürecinde, siyasetin nevezuhur bir AKP/CHP dikotomisine indirgenmesi bu birbirini dışlayıcı kavramların daha da yaygın kabul görmesini, bir “gerçeklik etkisi”ne sahip olmasını mümkün kıldı.

Yael Navaro kitabına şu anekdotla başlar: “Mart 1994’te bir akşamüstü biri başı kapalı, diğeri başı açık, Ayasofya Müzesinin önünde rastlaşırlar. Kısa saçlı, dize kadar etek ve dar bir bluz giymiş başı açık kadın kara çarşafı kadına bu kuyruğun müzeye bilet kuyruğu olup olmadığını sorar. Kara çarşafı kadın şaşırır. ‘Türkçe biliyor musunuz?’ diye merakla sorar. Sorudan rahatsız olan kısa saçlı kadın ‘Tabii ki, ben Türküm’ der tepkiyle. Kara çarşafı kadın ‘pek Türk’e benzemiyorsun, bir Batılı gibisin’ deyince kısa saçlı kadın cevaben ‘sen de pek Türk’e benzemiyorsun. Ben de seni Arap sanmıştım’ der. Kara çarşafı kadın ‘Allah’ıma şükür hem Türk, hem Müslümanım’ deyince” kısa saçlı kadın “evet, biz de öyleyiz” der.”⁹⁶ Navaro, iki kadının argümanlarını “dışlayıcı yerellik” (*exclusive nativeness*) olarak adlandırır.

Oysa, beyaz ve esmer iddialarının hilafına,⁹⁷ beyaz Türklüğün özsel, kapalı bir kategori olmak bir yana beyazlık ya da “esmerlik”in sadece bir kuşaklık gecikme, bir lahzai teahhurdan⁹⁸ ibaret olduğunu iddia edebiliriz. Şöyle ki; sanayileşmenin ancak yoğun bir şekilde 1950’lerde başladığı ve hizmet sektörünün ancak 1980’lerde genişlediği⁹⁹ Türkiye’de geniş bir orta sınıflaşma sürecini ancak yakın bir zamana konumlayabiliriz. Türkiye’nin ilk kitlesel “orta sınıf” kuşağı kitlesel bir refahın görülür olması ve üniversitelerin genişlemesiyle beraber 2. Dünya Savaşı’nın akabindeki “otuz görkemli yıl”da zuhur etmiştir. Bu orta sınıf kuşağı yüksek modernliğin ve Kemalizmin tüm iyimserlikleriyle hâkim olduğu bu dönemde sos-

yal ve mekânsal yukarı mobilitayı tecrübe ederken belli yaşam kalıp ve zih-nini benimserken, bu mobilitayı daha geç ve “yüksek modernliğin” ikna ediciliğinin zayıfladığı bir dönemde tecrübe eden kuşağın farklı bir yaşam pratiğini ve kalıbını benimsediğini söyleyebiliriz. Yani iki ayrı dönemde iki ayrı orta sınıflaşma sürecinden ve kültüralizasyondan söz edebiliriz. Özetle, aslında, elbette üç kuşak İstanbullu veya üç kuşak İzmirli aileler bulmak mümkünse de “hayal edilen ortalama bir beyaz Türk” kuşak öncenin “es-mer”idir; daha doğrusu düşük gelirli ve kırsal kökenden gelerek yeni yaygınlaşmış (yüksek) eğitimle ya da eğitimden bağımsız tecrübe ettiği sosyal mobilitayla, sınıfsal yükselmeye eşlik etmesi kaçınılmaz belli bir tarz kültüralizasyonu edinmiş “dünün taşralısı”dır.

İlginçtir ki; beyaz Türk kavramını bir neolojizm [türetme] olarak ilk kez kullanan Ufuk Güldemir çok farklı ve 1992’de artık soyu tükenmekte olan bir çevreyi anlatmaktadır. Kavramı *Texas-Malatya* kitabında kullanıma sokan Ufuk Güldemir beyaz Türkleri şöyle tanımlamaktadır: “Türklerden fazla hoşlanmayan, Çankaya’da Fransızca konuşan sarışın İstanbullular görmeyi özleyen bir türdür. Açıklamakta güçlük çektikleri sosyolojik olgulara çeşitli adlar takarak onlar üzerinde düşünmek külfetinden kurtulmakla birebirdirler. Örneğin ‘irtica’ veya ‘Arabesk’ ya da ‘Türban’ gibi. Sokakta başörtülülerin sayısının artmasını, Türkiye’nin değişen köy-kent ilişkileri içinde değil, ‘irticanın yükselmesi’ biçiminde algırlar. Sanki, öteden beri kentlerde yaşayan ‘modern’ Türkler, aniden durup dururken başörtüsü takmaya, camiye gitmeye başlamış ve İslamcı olmuşlardır.”¹⁰⁰ Bu kitabı yazdığı sırada *Cumhuriyet* gazetesinin beş yıldır Washington muhabirliğini yapmakta olan Ufuk Güldemir “beyaz Türkler”i betimleyen bu pasajı ABD’deki “Atatürkçü uzmanlar”ın bilgi kaynaklarını sayarken yazma ihtiyacı duymuştur. Zira Güldemir’e göre bu çevrenin “Türkiye’deki enformasyon kaynaklarını, emekli paşalar, İngilizce bilen Türk gazeteciler, beyaz Türkler” oluşturur. Bu cümleden beyaz Türklerin kim oldukları ortaya çıkmamaktadır. Ama kimler olmadıkları çıkmaktadır. Bu cümleye göre “emekli paşalar ve İngilizce bilen Türk gazeteciler” beyaz Türk değildirler. Yine de, burada Güldemir “beyaz Türkler”i betimlerken daha ilk cümlede bir özellik daha vermiştir. Beyaz Türkler “Çankaya’da Fransızca konuşanlar” görmek iste-

mektedirler. Fransızca konuşmakla kastedilen kuşkusuz sadece bir dil bilmek değildir. Fransızca konuşmaktan ima edilen 2. Dünya Savaşı öncesi-nin seçkin dünyasının bir parçası olmak olmalıdır. Ufuk Güldemir'in "beyaz Türklüğü" için İngilizce bilmek yeterli şart değildir. Daha doğrusu yeterli şart olmayan, sonradan kazanılan bir *distinction'dır*. Nitekim, İstanbullular derken de elbette kastettiği 1990'lar başı itibarıyla İstanbul'da ikamet edenler değil, aileden İstanbullu olanlardır. Zaten Güldemir, kitabının başlarında "Türk eliti" dediği grubun Özal'ı benimsemediğine değinirken benzer bir cümleyi sarfetmektedir: "Gönlünde, bu makamlar için Fransızca konuşan sarışın İstanbullular olan Türk eliti, Malatyalı Özalları başbakanlığa, Çankaya'ya yakıştıramamıştır."¹⁰¹ Ufuk Güldemir beyaz Türklük tabirini spesifik olarak Özal'ın ve Özal'ın temsil ettiği değerlerin Çankaya'ya çıkmasını sindiremeyen ve kendini Türkiye siyasetinin, bürokrasisinin ve özel sektörünün doğal egemeni ve sahibi görenleri "seçkinleri" tanımlamak için kullanmıştır. Ancak Güldemir burada bu zehaba sahip olanları değil, hakikaten böyle olanları, hakikaten Türkiye'nin eliti kabul edilecek bir çevreyi, bürokrasiden çok hakikaten "eski İstanbullu"ları ve "İstanbullu üst sınıfı" kastetmiştir. "Türk eliti, Özalları hiçbir zaman benimsememiştir. İşbaşına geldikleri günden bu yana Özallar bu çevre içinde gizli alay konusu olmuştur. Zaman zaman, Türk elitinin Özal'ın siyasi kararlarına yönelik gibi gözükən muhalefетinin ardında da büyük ölçüde 'kozmetik' nedenler olduğu da bir gerçektir. Yani Özal'ın, çirkin ve bıyıklı bir adam olması, Semra Özal'ın, abartılı giyinmesi gibi."¹⁰² Burada, cumhuriyet boyunca devletçe sunulan eğitim ve diğer sosyal mobilite imkânlarından faydalanarak (özellikle bürokraside) yükselenler "beyaz Türk" addedilmemektedir. Güldemir'in resmettiği bu elitin cumhuriyet mitingi katılımcılarının profili ile bir ilgisi olmadığı gibi Türkiye'nin önde gelen liberal/sol-liberal aydınlarından birçoğunun düpedüz beyaz Türk denebilecek bir sosyal kökenden geldiklerinden dolayı böyle bir pozisyon aldığı bile iddia edilebilir.¹⁰³

İlginç olarak, Ufuk Güldemir bu kavramı oldukça seçkin, dışlayıcı ve dar bir çevre için kullanırken, bir taraftan bu kavram anlam kaymasına uğrayarak geniş sekülerleşmiş orta sınıf, hatta kısmen alt orta sınıfı kapsayacak şekilde oldukça geniş bir kitleyi ifade etmeye başlarken bir taraftan da

kavramın seçkinci ve dışlayıcı imaları aynen korunmuştur. Bu durumda ise ortaya yepyeni hayal edilen bir grup çıkmıştır. Burada iddia edilecek olan bu kavramsal kayma ve çarpıtmanın belli gündemlere hizmet etmesi sebebiyle süreç içinde kasten üretildiği olacaktır.

İlginç bir şekilde, AKP iktidarında İslamın kamusal görünümünü merkezli tartışmalar alevlendiğinde, anaakım (seküler) medya kameralarla Nişantaşı-Bağdat Caddesi'ne koşarak "oraların bu tartışmaları nasıl gördüğünü," "sokağın nabzını tutarak" aktarma refleksi geliştirmiştir. Bu şekilde adeta İslamcı önyargılarını doğrularcasına mevcut CHP/AKP odaklı zıtlasma/gerginlik bir avuç varlıklı ve tamamen Batılılaşmış azınlıkla geriye kalan "halk" arasındaymışcasına sunulması neticesini doğurmuştur.¹⁰⁴

Aslında bu algının hilafına "beyaz Türklüğün" "edinilen niteliği"ne ilişkin, bu söylemin en dışlayıcı örneklerini veren ve bu tür bir elitizmle özdeşleştirilmiş kamusal isimlerin çok azının bu tür bir sınıfsal/kültürel kökenden geldiğini gözlemleyebiliriz. Bekir Coşkun Urfalı bir küçük memurun çocuğudur.¹⁰⁵ Alper Görmüş'ün yukarıda bahsedildiği üzere "hazcı bedende militer ruh"¹⁰⁶ olarak tanımlandığı Ertuğrul Özkök, yazılarında görünmeye çalıştığından farklı olarak mütevazı bir kökenden gelmektedir. Bir yazısında AKP'ye oy verenleri "bidon kafalı" olarak tanımlamış¹⁰⁷ ve yazılarında AKP'yi ve onun tabanını "cehalet"le, kendinin de dahil olduğu sınıfsal/kültürel vasatı ise "aydın" ve "seçkin" olarak sunma gayretinde olan Yılmaz Özdil yine mütevazı bir kökenden gelmekte ve gazetecilikte alttan ve muhabirlikten zaman içinde yükselmiştir.¹⁰⁸ Birçoğu alt sınıf çocuğu olan ve sınıfsal/kültürel yükselişlerini askeri okullara ve başarılı tahsillerine borçlu olan subaylar ve bürokratlar da, ulusalcılığın kamusal yüzlerinin önemli bir çoğunluğu da benzer kökenlerden gelmektedir. Buradaki çelişki ve elitizmin suniliği sadece sınıfsal kökene ilişkin değildir. Aynı şekilde bu sözde-elitist vizyonda yüceltilen, "Boğaz'a karşı viski içen liberal"e karşı mazbut, mütevazı ve vatansever bir orta halliliktir. Öyle ki, şeytanileştirilen liberallerin hazcılığına ve AKP neo-liberalizmine, müsrifliğine ve şatafatına karşı Ahmet Necdet Sezer'in mütevazılığı ve mazbutluğu onu Bekir Coşkun¹⁰⁹ ve Yılmaz Özdil¹¹⁰ (ve Turgut Özal'ın muhafazakârlığından çok 24 Ocak'tan başlayarak neo-liberal hazcılığına da karşı savaş açmış Emin Çöla-

şan") gibi yazarlar ve 2006 yılında "Üçüncü Adam" yakıştırmayı yapan *Cumhuriyet* gazetesi nezdinde bir çekim merkezi/cumhuriyet ikonu haline getirmiş ve adeta Sezer'in mazbutluğu ve mütevazılığına "cumhuriyet ütopyası," "Kemalist ütopya" vücuda gelmiştir. Bu üç ismin de, *Cumhuriyet* gazetesinin de "neo-liberal ve hazcı bir dünyada" bu tür bir "cumhuriyet muhafazakârı" vizyon taşıyıcılığı yaptığını gözlemleyebiliriz.

Aslında, "beyaz Türk" kavramıyla algılanan süreç içinde orta sınıf pratikleri, orta sınıf değer yargıları, orta sınıf dağarcığı ve orta sınıf vasatıdır. Öyle ki; düzenli olarak "Hürriyet/Milliyet/Vatan okumak," siyaset üzerine popüler best-seller kitapları ve romanları okumak, belli mekânlara gitmek (ve gitmemek) belli köşe yazarlarını okumak elitizm yapmaya kâfi gelmektedir. "Aydın insanlar" bir seküler orta sınıf habitusunu ve aynı "kültürel mahremiyeti" paylaşan ve kendini o habitusta güvende hissedenlerin oluşturduğu hayali cemaatine referans veren bir "kod kelime" haline gelmiştir. Aynı şekilde popüler ulusalcılığa benzer şekilde entelektüel seçkinlik iddiası üzerinden sol-elitizm yapan sol-ulusalcıların entelektüel elitizmleri de benzer bir "habitus ortaklığı"nın iması etmektedir."

Türkiye'de bir irsi aristokrasi olmadığından, "seçkinlik" sosyal değil kültürel bir iddiadır. Doğuştan gelen değil edinilen bir vasıftır. Yani buradaki tezat sunulandan çok daha girift ve çok boyutludur. İslami kesim cumhuriyet mitingi katılımcılarını (Marksist sömürü ilişkisini de andıran ama ondan bağımsız gelişmiş İslami kelime dağarcığının güçlü metaforları zalim/mağdur/zulüm üzerinden anlaşılmış) bir sınıf çatışması perspektifinden görmekte ve orta sınıflığı giriş ve çıkışın kapalı olduğu bir kast olarak algılamaktadır. Bu İslami söyleme göre "beyaz Türkler" in servetleri bu asalak sınıfın geri kalandan "gasp ettiği" bir servettir. Oysa her ne kadar cumhuriyet mitinglerinin belli bir sınıfsallığı varsa da bu kadar yüksek bir katılımcı rakamını indirgemeci ve tek boyutlu olarak açıklamak mümkün değildir. Mitinge katılanların muhtemelen çok azı belli bir yaşam konforuna ve gelecek güvencesine sahiptir ve zaten mobilize olmalarında gelecek endişesi de rol oynamış olmalıdır.

Geniş bir kitleye tekabül ettiği anlaşılan bu kalabalığa İslami/muhafazakâr cemahta "tuzu kuru orta sınıf" yaftası yapıştırılmasının, daha

doğrusu bu kalabalığın bu şekilde algılanmasının muhtemel sebebi, Türkiye’de Batılılaşma ile orta sınıflaşma¹³ süreçlerinin aynılığı/örtüşmesi ve Batılılaşmış davranış kodlarının orta sınıflıkla özdeşleştirilmesi olmalıdır. Batı kodları üzerinden Türkiye’ye geç Osmanlı ile girmeye başlayan ve cumhuriyetle beraber ivme kazanarak gelişen ve dönemin gazete reklamlarındaki tüketim ürünleri reklamlarının illüstrasyonlarında canlandırılan ve idealize edilen “orta sınıf ideali”nin Batılılaşmanın görüntüsüyle eşleşmesidir. Aslında yapısal bir sürece kültürel bir değer atfedildiğinden sınıfsız ve amorf bir kitleye sınıfsal bir anlam yüklenebilmiş ve sınıfsal olarak yeknesak görülebilmiştir. Oysa Türkiye’de daha küçük bir “orta sınıf kitle” ile yaşam pratikleri ve imkânları olarak orta sınıf sayılamayacak, sadece “orta sınıf idealini” taklit eden, bu ideali benimsemiş daha geniş bir kitle vardır. Bu kadar geniş bir sınıfsal spektrumu aynılaştırmak sağcı politik mülahazaları ve yaftaları beslediğinden, mazlumluğun (ve “beyazlara” karşı Türkiye’nin zencileri olarak tanımlanmanın) keyfini sürmek adına İslami/muhafazakâr kesimce tatbik edilmiştir. Ancak, bu ince ayrımlar ilginçtir ki sadece bu tür sosyal farklılık ve ayrışmaların farkında olmayan ve bu kodlara yabancı İslami kesimce değil, aynı zamanda bizzat “laik” anaakım medya (ve “laik” kitleler) tarafından da atlanmaktadır. Öyle ki kültürel arka plan sebebiyle “şarap içmek” performatif bir nitelik kazanmakta, “orta sınıflığın alametifarika”larından biri olarak kodlanmaktayken “şaraptan anlamak” ise “seçkin olmanın alametifarika”larından biri olarak kodlanmaktadır. Bu karmaşanın sebebi ise Batılılaşma süreci ile orta sınıflaşmanın ayrıştırılamaması, kısmen de insanların kendilerini “beyaz Türkleştirerek” kendilerini Bourdieu’cu bir ayrışmaya (*distinction*) tabi tutma kaygısı olmalıdır. Her iki “beyaz Türk sunumu” da geniş bir kitleyi görmezden gelmektedir. Aynı şekilde, bu tür bir “beyaz Türk” tahayyülü çok farklı sosyal/kültürel sınıflardan gelen ve çok farklı yaşam pratikleri olan insanları sadece bazı hassasiyetleri paylaşmaları sebebiyle aynılaştırmaktadır. Aslında bu kitleyi muhayyel “beyaz Türk” yapan onların seçkinlikleri değil Kemalist formasyonları ve “Kemalist devlete” ve “Kemalist ideale” sadakatleridir ve bu sadakat çok farklı kültürel formasyonları aynı siyasi çizgide birleştirmiştir.

Her ne kadar Disraeli'nin İngiltere'de zenginlik ve fakirlik arasında-ki uçurumun boyutunu ortaya sermek için kullandığı güçlü metafor "iki millet," Türkiye tatbikatında kısmen açıklayıcı olsa da tarihsel ve yapısal bir süreci kültürelleştirilmesi bakımından sakıncalar içerir. Beyaz Türklüğü yine bu şekilde zenginlik ve fakirlik üzerinden kurmak hatalı olduğu gibi hem esmer hem beyaz versiyonlarında "(kültürel) ırkçı"dır. Yukarıda işaret edilmeye çalışıldığı gibi, bu farklılık daha çok iki farklı kültürelizasyonu yaşamış kitleler arasındaki ayrışmadır ancak sağcı algının kurguladığı gibi Batılılaşmış (çağdaşlaşmış, aydınlanmış, dejenere olmuş, köksüzleşmiş) ve otantik kalmışlar arasındaki ayrım değildir. Adına Türkiye'de Batılılaşma denilen ama benzer süreçlerin Fransa'da, Almanya'da ve diğer tüm Avrupa ülkelerinde de 19. yüzyıl boyunca gözlemlenebilen orta sınıflaşma ve orta sınıf yaşam pratiklerini ve ideallerini benimseme, edinme sürecidir. Norbert Elias'ın "medenileşme süreci" dediği,¹⁴ kültürel bir süreci/olguyu değil sosyolojik/yapısal bir mekanizmayı işaret eden "ehlileşme"ye atfedilen bazı sosyal/kültürel değerler, Türkiye'ye has olmayan bu sosyal yapının niteliğini saklamaktadır.¹⁵

Her ne kadar bu kavram, Serdar Turgut başta olmak üzere medya-da bazı isimlerce bilinçli olarak kullanılsa da (ve Soner Yalçın'ın "Efendi" kitabının alt başlığında muğlak bir şekilde kullanılsa da), daha çok bu kavramdan bağımsız olarak bu algı çarpıklığı işlevselleştirilmiştir. Beyaz Türklük "güya-beyaz" Türkler için Bourdieu'cu manada bir ayrıştırma stratejisi olarak kullanılmış, "beyaz Türklüğe" sonradan edinilmeyecek bir özsellik atfedilerek (en kaba hallerini Yılmaz Özdil'de, daha rafinesini Ertuğrul Özkök'te gördüğümüz) bir kültürel ırkçılığa/dışlamacılığa dönüştürülmüştür. Özellikle AKP iktidarı sürecinde, korkan ve tehdit altında olan bir kitle olarak hayal edilmiş ve kendi kendine bahşedilmiş bir üstünlük/asalet unvanı olarak işlevselleştirilmiştir.¹⁶ Bu isimler aynı şekilde kendilerine "beyaz Türklerin temsilcisi" misyonunu vermişlerdir. Benzer şekilde, "güya-esmer" Türkler de, Frantz Fanon'u ve üçüncü dünya milliyetçiliklerinin "beyaz adam"a yüklediği yaftaları hatırlatır bir şekilde bu tarihsel ve yapısal olguyu kültürelleştirerek onu benzer bir karşılığın simgesine dönüştürmüş ve bu noktadan hareketle kendilerini siyaseten toplumun hakiki yönetme-

ye meşru çoğunluğu olarak sunmuşlardır. Oysa “beyaz Türklük” (en azından Ufuk Güldemir’in orijinal tanımından uzaklaşmış halinde) bu iki “ırklaşmış” tahayyülden farklı olarak, “devralınan” değil “edinilen” bir niteliktir. Burada iddia edilmeye çalışılan ise bu kavramın ve algının, “modernliğin krizi” ve modernlik anlatısının hegemonik niteliğini yitirmesiyle beraber kültürel çoğulculuğun dünyasında farklı habitusların oluşmasıyla aşikâr olan bu nevezhur durumu açıklamak için, ama bu süreçte belli politik gündemlere hizmet etmek üzere, kullanıma (Ufuk Güldemir’in aristokrasiyi kastettiği orijinal anlamından uzaklaşarak) girdiğidir.

Beyaz Türklük, hem kavram olarak, hem algı olarak, hayal edilen bir ayrıştırma mekanizması olarak “kültür savaşları”nda çift taraflı bir dışlama mekanizması olarak işlevselleşti. Tanımlanmamış ve içeriği doldurulmamış ve bu bakımdan diplomasideki “yapıcı belirsizliğe” (*constructive ambiguity*) benzer bir işlev gören bu tabir (ve tabiri aşan çarpık algı) bu şekilde hem onu gururla benimseyenlerce, hem de onu bir küfür olarak kullananlarca kullanımda tutulmaya devam etmiştir. Her iki taraf da hoşlanmadığı ve kendine benzemez gördüğü ötekisinden ayrıştırmasını özelleştirmek ve mutlaklaştırmak için bu metaforun ima ettiğine sarılmaktan memnundur.

ULUSALCILIĞIN KAMUSAL GÖRÜNÜMLERİ, BİNBİR SURATI

POPÜLER ULUSALCILIK VE ULUSALCI YAYINCILIK

Ikinci kademe ulusalcılık “ideolojik önderlik”le üçüncü kademe ulusalcılık “takipçiler”inin karşılaşma ve buluşma mecraları aynı zamanda bu iki kademe arasındaki bir “ara katman”ı oluşturur. Bu mecra aynı zamanda ulusalcılığın yeniden üretimini sağlar. Bu mecralar öncelikle popüler kültür ve popüler yayıncılıktır.

Türkiye 2000’lerde daha önceki Altın Kitaplarvarı best-seller janrından çok farklı, profesyonelleşmiş ve sanayi haline gelmiş bir best-seller furçasıyla karşılaştı. Bir taraftan Dan Brown, John Grisham, Jean-Christophe Grangé gibi Batılı bestseller yazarlar çevrilirken, aynı paralelde yerel çok satacak eserlere ve bunların keşfedilip promosyonunun yapılmasına yönelik bir talep de oluştu. Ayşe Kulin, Buket Uzuner, Elif Şafak Türkçe best-seller piyasasının talebini karşılayan isimler oldular. Bu süreçte sadece kolay okunur yerel best-sellerların yanında, muhtemelen önceden potansiyeli görülemeyen yeni bir best-seller türü (*genre*) de ortaya çıktı: Ulusalçı tandanslı siyaseten angaje eserler. Turgut Özakman’ın kendi başına bir fenomen olan 2006’da yayınlanan ve 2010’a kadar 400’e yakın baskı yapan *Şu Çılgın Türkler’in* ardından her ne kadar “devam” niteliğindeki *Diriliş* umulan ilgiyi görmemişse de, Özakman’ın diğer kitabı *Cumhuriyet* bir haftada 108 bin satışa ulaşmıştır.² Bu süreçte *Şu Çılgın Türkler* bir “ulusalcı klasik” haline gelmiştir. Soner Yalçın’ın “Efendi ikilemesi”nin ilki (korsan baskıları hariç tutarak) 150 binden fazla, ikincisi ise 100 bin civarında bir satış rakamına ulaşmış, Soner Yalçın bu iki kitaptan bir tahmine göre 700 bin dolar kazanmıştır.³ Soner Yalçın ve Turgut Özakman’ın kitapları ise sadece yeni oluşan bir janrın ticari olarak en başarılıları olmuş, bu süreçte kitapevlerini, bu ki-

tapevlerinin “yeni çıkanlar,” “çok satanlar” reyonlarını önemli ölçüde bu kitaplar model alınarak yazılmış yüzlerce ulusalcı kitap doldurmuştur.

Türkiye’deki okur kitlesinin profili hakkında somut bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu kitlenin önemli ölçüde üniversite mezunu ve orta sınıf olduğunu varsayabiliriz. Doğal olarak, bu okur profilinin edinilmiş bir algı ve zihniyet kalıpları çerçevesi vardır. Yayınevleri de bu dönemde ticari kaygılarla bu talebe uygun bir arz sundular. Başta bu sınıfsal/kültürel gruba en iyi ulaşmayı bilen yayınevi Remzi (ve ikincil olarak İş Bankası Yayınları, Bilgi Yayınevi) olmak üzere çeşitli yayınevleri sayısız, bazıları tamamen değersiz, bazıları bir emek ürünü kitaplar yayınladılar. 2000’lerin başından itibaren gözlemlenen bu süreç Cumhuriyet mitinglerinin yok sayılan, görülmeyen sosyal tabanını göstermekteydi.

Bu ulusalcı best-sellerlar tek bir kategoriye indirilemeyecek kadar çeşitlidir. Hitap ettikleri sosyal gerçeklik ve satışlarını tetikleyen ortam ve motivasyonlar ortak olsa da; düpedüz ırkçı Ergün Poyraz’larla Emre Kongar’lar aynı kategoriye indirilemez. Bir ucunda “hijyenik, uygar bir orta sınıf tahayyülünün ve hijyenik çağdaşlık”ın siyasi yansımalarını, siyasi ifadelerini buldukları Emre Kongar’lar,⁴ öte yanda ulusalcılaşıma çılgınlığında yukarıda zikredilen “uygarlık ve nezihlik adaları”nı koruma kaygısından sürüklendikleri milliyetçilik/ırkçılığın en kaba ifadeleri olan Ergün Poyraz’lar; ulusalcı külliyat geniş bir spektruma yayılmaktadır. Ancak yine de, en niteliksiz ve küfürname türevlerinden nispeten rafine görünümlü örneklerine tüm bu külliyatın yekpare bir janrı oluşturduğu söylenebilir. *Şu Çılgın Türkler* ve *Efendi* gibi kitaplar ise tüm kategorizasyonları aşmış ve piyasa köpüğü yayınların arasında birer “kült kitap,” “ikon” haline dönüşmüşlerdir. Bazı kitaplar geçici değil kalıcı eserler olabilmiş ve birçok taklitlerine esin kaynağı olmuşlardır. Mustafa Yıldırım’ın *Sivil Örümcüğün Ağında’sı* ise “entelektüel bir donanım ve farkındalık” da sağlayan ama “enformatif” içeriğine karşın best-seller olmasa bile kayda değer bir satış yakalayan ve birçok baskı yapan bir başka “ulusalcı yayın” olarak değerlendirilebilir. Elbette “ticari başarı hikâyeleri”nin yanı sıra birçok kitap da ticari olarak hayal kırıklığına neden olmaktadır. Mesela, Erol Mütercimler de, *Şu Çılgın Türkler*’in popülaritesinin ardından aynı piyasaya *Bu Vatan*

Böyle *Kurtuldu*'yu arz ederek girmişse de, kitabı *Şu Çılgın Türkler*'in görkemli başarısının yanında sönük kalmıştır.

Bu dönemde adeta yeni bir tür (*genre*) olarak emekli subayların bazı otobiyografik içerikli, bazı genel dünya ve Türkiye analizleri yapan, birçoğunda ise bu ikisinin iç içe geçtiği “emekli subay kitapları” ortaya çıktı. Osman Pamukoğlu'nun defalarca baskı yapan ve Remarque'nin savaşkarşısı romanına nazire yaparcasına verilmiş güçlü ismiyle bile etki derecesini ortaya koyan ve 2003 yılında basılarak 1 yıl içinde 30'dan fazla baskı yapan *Unutulan Dışında Yeni Bir Şey Yok*'unun⁵ ardından (Osman Pamukoğlu başka birçok kitabının yanı sıra bir de “gidip de dönemeyen cesur insanların öyküsü”nü anlattığı tarihi roman yazarken⁶) birçok general emekliliğinde özellikle hissettikleri milli tehditlere karşı ikaz niteliğinde kitaplar yazdılar ve bu kitaplar kitapçıların yeni çıkanlar ve çok satanlar reyonlarında yüksek görünürlüğe sahip oldular. Erdal Sarızeybek, Osman Pamukoğlu'nun ardından kitaplarıyla en çok ses getiren ve kendisine kamusal görünürlük kazandıran emekli subay olurken, Ercan Çitlioğlu *Org. İlker Başbuğ ile Tarih ve Gelecek* kitabıyla yeni bir türün de kapılarını açtı.⁷

Tüm yukarıda sayılan kitapların bütünü ya da bir kısmı, burada daha az popülerlik sağlayan kitaplar, yayınlarla beraber bütünlüklü ve bir “kitap seti” niteliğinde bir külliyat oluşturmaktadır. Bir taraftan pek tabii ki; bu kitaplardan bütünlüklü bir siyasi vizyon veya ulusalcı bilgi kuramı çıkmamaktadır. Aksine bu yayınların çoğunun argümanları birbirleriyle çelişiklik arz etmektedir. Ancak okurun gözünde bu tür bir çelişki söz konusu olmayacaktır. Aksine tüm bu yayınların bütünü belli bir dünya görüşünü tahkim edici olacaktır. Dünya görüşlerinin rasyonel, bütünlüklü ve tutarlılık olmaları beklenemez. Zira dünya görüşleri tutarlılık ve rasyonellik üzerinden değil, kaygılar ve değer yargıları üzerinden üretilirler ve yeniden üretilirler. Okur kendi zihninde kendi istediği üzere ipleri birbirine bağlar ve Emre Kongar'dan Turgut Özakman'a, Hulki Cevizoğlu'ndan Erol Manisalı'ya kendi çerçevesinin doğruluğuna tekrar iman eder. Denildiği gibi farklı yayınların bu süreçte farklı ama birbirlerini tamamlayan işlevleri vardır. Kendini “okuma kültürüyle,” “eleştirel olmakla,” “bilinçli olmakla,” “aydın olmakla” tanımlayarak; bu nitelikleri taşımayanlarla (halk) mutlak olarak ay-

nıştırınlar, bu niteliklerini bu yayınları tüketerek performe etmekte ve yeni-
den üretmektedirler. Bilinçli ve kültürlü eğitimliler kasti bu niteliğini açığa
çıkarmak (ve kendini geliştirmek, öğrenmek, bilgilenmek) için ihtiyaç duy-
duğu hammaddeyi bu şekilde temin etmektedir.

Ulusalçılık, best-sellerlarıyla, sabun köpükleriyle, klasikleriyle, refe-
rans kitaplarıyla bir endüstri ve bir kamusalılık oluşturmaktadır. Kuşkusuz
bu yayınlarda “talep” boyutunun yanında “arz” boyutu da ihmal edilmeme-
lidir ve manipölasyon amaçlı, imal edilen yayınları da⁸ ihmal etmemek ge-
rekse de bu manipölatif boyut ulusalcılığın bir piyasasının ve endüstrisinin
olduğu gerçeğini göz ardı edemez. Ulusalcılık ticari bir değeri/potansiyeli
olan ve piyasadaki talebi karşılayacak kadar arzın yapılmasını gerekli kılan
bir meta haline gelmiştir. Değinildiği gibi, ideolojik bir motivasyonla yayın
politikası oluşturan yayınevlerinin yanı sıra Bilgi, Remzi, Doğan gibi ana-
akım ticari yayınevleri bu talep doğrultusunda geniş okur kitlelerine ulaşan
kitaplar basmışlardır. Aynı şekilde kaba bir medya taraması da popüler ulu-
salcılığa hitap eden gazetelerin tirajlarının yüksekliğini gözler önüne ser-
mektedir. 2008 itibarıyla, popüler ulusalcılığın amiral gemisi “Hürriyet”in
(500-600 bin civarı ortalama) yanı sıra merkez-sağ popüler ulusalcı “Ak-
şam”dan (200 bin) düpedüz-devletçi ulusalcı “Sözcü” (150 bin, 2010 itiba-
rıyla 250 binlere çıkacaktır), milliyetçi-sağ ulusalcı “Yeniçağ”dan (60-70
bin) sol-ulusalcı “Cumhuriyet”e (60-70 bin) toplam gazete satışının önem-
li bir kısmını oluşturmasının yanı sıra, “Vatan”dan (250 bin), tabloid gaze-
tesi “Posta”ya (“Türkiye’nin en çok satan gazetesi”), İslami sermayeye ait ol-
mayan kayda değer bir satış rakamına sahip tüm gazeteler bu doğrultuda
yayın yapmaktadırlar. 2006 yılında (TMSF aracılığıyla) el değiştiren ve ye-
ni sahiplerince AKP çizgisinde bir yayın politikasına yönelen Star gazetesi
bu süreçte büyük tiraj kaybına uğramış ve 250 binlerden 100 bin bandına
inmiştir. El değiştiren ve arkasındaki sermaye grubu gereği AKP yanlısı ya-
yın politikası izleyen *Sabah* gazetesi de tirajını önceki rakamda tutmakta
çok zorlanmaktadır. Türkiye’de okur kitlesi açıkça Türkiye’nin seçmen pro-
filinden çok farklıdır. Özellikle başta *Posta* olmak üzere yayın politikalarını
popüler kültüre göre şekillendiren gazetelerin satışlarını artırmak için bu
çizgiyi benimsemelerinin kaçınılmazlığı yine ulusalcılığın popülerliğine ve

“normali oluşturmasına” işaret etmektedir. Popüler ulusalcılık ticari gazete-
tecilik için adeta arka sayfa güzelleri kadar satış için vazgeçilmez bir unsur
niteliğindedir.

Kitap okumanın kutsandığı ve metnin bir “otorite” olduğı modern
dönemin ardından, kitapların niteliklerinin ve işlevlerinin dönüştüğü bir ev-
reye girildi. Daha önce sayısı sınırlı ve isimleri cisimleri belli yayınevleri var-
ken, 2000’lerde Türkiye’de yüzlerce yayınevinin açıldığını gördük. Kitap
basmak ve bastırmak ucuzladı ve kolaylaştı. Birden ortaya çıkan ve kısa za-
manda kayda değer sayıda kitap piyasaya sürmeye başlayan ve önemli bir
kısmı bir süre sonra kapanan yayınevleri yayıncılığın niteliğini de değıştirdi-
ler. Kötü ve özensiz edisyonlar, mizanpajlar, çeviriler ve keyfince yazılmış ki-
taplar mantar gibi türedi. Bu furyada, ulusalcılık rüzgârıyla sayısız türedi ki-
tap ortaya çıktı. Aynı anda, bu zaten çoğı ulusalcı tandansta olan yayınevle-
ri ulusalcılık rüzgârını arkalarına aldıkları gibi ulusalcılık da, piyasadaki ki-
tap sayısının patladığı bu dönemde ivme kazandı. Hatta bu bakımdan bu iki
süreç arasında bir yumurta-tavuk ilişkisi de kurmak mümkündür.

İlber Ortaylı’nın üst üste türeyen “nehir söyleşi kitapları,” makale
derlemeleri ve hafif okumalık kitapları da bu janrın daha heterodoks bir ör-
neğidir.⁹ İslami/muhafazakâr kesimin de ilgi gösterdiği ve zaten mantar gi-
bi türeyen kitaplarının İslami yayınevlerinden basıldığı Ortaylı bir nevi
farklı eğilimlerin kesişim kümesidir.¹⁰ Ortaylı, “Osmanlı vizyonu,” “millet
şuuru,” “medeniyet sahipliğı” gibi kavramlar üzerinden birbirinden çok
farklı Türklük kurgularına eşit derecede hitap edebilmektedir. Kaba ulus-
alcılığın etnikçiliğini ve dine karşı alerjik durumunu reddeden ve hatta bun-
larla dalga geçen Ortaylı’nın bir tür “üst-düzey ulusalcı beğeni”ye hitap et-
tiğı düşünülebilir. Kendine has misyon ve vizyonuyla ulusalcı best-sellerlar
arasında özgün ve farklı bir yeri vardır denebilir. Her ne kadar, Ortaylı’nın
İslam ve Osmanlı vurgusu kaba ulusalcı tahayyülle çelişik gibi gözükse ve
İlber Ortaylı’nın mantar gibi türeyen “nehir söyleşi kitapları” İslami yayı-
nevlerinden çıkmaktaysa da, burada onu da ulusalcı janrın içine yerleştir-
mek uygun görölmektedir. Zira Ortaylı, küreselleşme ve ulus-devletin açın-
ma çağında okur ve hayranlarına Türkiye ulus-devletinin kendine has ve
eşine rastlanmaz biricikliğe sahip olduğunu ve bu sebeple ona sıkı sıkıya

sarılmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Osmanlının emperyal vizyonuna tutkun Ortaylı'nın dünün Osmanlısı bugünün Türkiye ulus-devletidir. Ortaylı'nın kültüralist vurgusu (hatta saplantısı) tam da ulusalcılığı doğuran ortamda Ortaylı'ya yönelik bir teveccüh ve ilgi uyandıracaktır. Ortaylı'nın farklılığı onun dışlayıcı değil kapsayıcı olma iddiasındadır.

Ulusalcı yayınlar furyası sayesinde geleneksel milliyetçi, muhafazakâr ve İslami yayınlar da yeni bir popülerlik imkânına kavuştular. Daha önce çok daha marjinal ve sadece kendi cemaatlerine dönük yayınlar yeni okur kitlelerine ulaşabilme imkânı kazandılar. Daha önce vitrininde veya “yeni çıkanlar” bölümünde sergilenmelerinin düşünülmemeyeceği orta sınıflara hitap eden kitapçılarda (başta “alışveriş merkezlerinin kitapevleri” D&R, Remzi, Dost) ziyaretçilerin beğenisine sunulur oldular. Geleneksel milliyetçiliğin, İslamcılığın ve “klasik ulusalcılığın” melezlendiği/harmanlandığı bu yayınlar amorf bir kitleye ulaştı. Mesela Gülen cemaatinin yayınevlerinden olan Timaş, ulusalcılığa meyyal yayınları üst üste basarak ulusalcı furyadan payına düşeni aldı.” Zaten bu furyadan önce komplocu düşünüşün önde gelen bir temsilcisi olan Timaş sonradan laik ve ulusalcı çevrelerce “keşfedilen” komplo teorilerini, Sabetaycılar, Bilderbergleri, masonları, CFR’leri, Trilateral Commision’ları çok daha önce dillendiren bir yayınevi olarak bu süreçten yararlanmıştır denebilir.” Aynı şekilde MHP kökenli isimler de daha önce asla kendi cemaatlerinin dışına çıkamayacak, hatta kendi kitapevlerinin dışında raflarda pek gözükmeyecek kitaplarını daha geniş çevrelere duyurma ve sergileme imkânlarını buldular. Benzer şekilde “yabancılar toprak satışı” gibi gündemlerde “tersinden geçiş”ler de söz konusu oldu ve ulusalcı cenah İslami kesime komplo teorileri ithal eder oldu. Ortak paylaşılan “misyonerlik paranoyası” gibi temaları da göz önünde tutarsak ulusalcılığın, süreç içinde gürbüzleşirken komplo teorilerinin ithalatçısı olmaktan komplo teorilerinin net ihracatçısı haline geldiğini söyleyebiliriz.

Tabii ulusalcı popüler kültürden bahsederken, bu kültürün görsel boyutunu da atlamamak gerekir. Her ne kadar “popüler kültür”le, “ideolojik kültür”ü ayırtırmak mümkün olmasa da, Kanaltürk’ün yanı sıra türlü türlü ulusalcı tiratların atıldığı, bu furyada ortaya çıkan “soru soran sadık ve hayran tilmiz” ile “allame-i cihanlar” formatıyla iki kişilik programlarla pri-

me time saatleri dolduruldu. Yeri geldi, bir programın tilmizi bir başka programda allame-i cihan koltuğuna oturdu. Skytürk'ten Nihat Genç'ler, Yalçın Küçük'ler geçti. Aynı anda, iki düzeyde ulusalcılık kendine yer buldu. Maddi olarak karanlık ilişkilerin neticesinde kuruldukları ve geliştikleri anlaşılan Kanaltürk, BTV, ART gibi kanallarda "ideolojik ulusalcılık" çok düşük izlenme oranlarıyla yayın dünyasında gözükürken (ve bu şekilde şüpheli bir şekilde maddi olarak hayatta kalabilirlerken), "popüler ulusalcılık" daha geniş izleyici kitlelerine ticari kanallarda ulaştı. Televizyonlarda bir "ulusalcı"yla bir "ikinci cumhuriyetçi"yi karşı karşıya getirerek kavga ettirmek bir rating stratejisi olarak tatbik edildi, televizyon stüdyoları emekli generallerden emekli yüksek yargı mensuplarına birçok yeni ismi ağırladı, onları popüler dünyaya ve spot ışıklarının altına soktular. Televizyonlar, "bağrışan Türkiye"ye çanak tutan adapsız talk-show'lar"la" doldu taşı. Ulusalcılık patlaması niteliğindeki bu talk-show'lar ulusalcı olduklarından mı adapsızdılar, yoksa adapsız olduklarından mı ulusalcılık-yoğundular, anlaşılamadı. Ulusalcı kamusallık kendi starlarını yarattı. Muhtemelen, öncü niteliği, devamlılığı/istikrarı, kendi kulvarındaki rakipsizliği ve işlediği konuları gündeme sokabilmesi açısından Ceviz Kabağı başlı başına bir ekol sayılmayı hak etmektedir. Yaşar Nuri Öztürk, Sinan Aygün, Vural Savaş gibi düzenli konuklarıyla Hulki Cevizoğlu ulusalcı temalar ve kalıpların sadece yaygınlaşmasında değil üretilmesinde de çok mühim bir rol oynadı.¹⁴

Yazılı ve görsel medya kadar siber alan da ulusalcılığın yükselişinde çok önemlidir. Hatta siber alanın ulusalcılığın kitleselleşmesinde en kritik rolü oynadığı bile düşünülebilir. Ulusalcılığın (hem dezenformasyon anlamında, hem de kör inançlıların (*true believer*) samimi katkıları anlamında) interneti mükemmele yakın kullandığı söylenebilir. İnternette "İnternet Siteleri Andıcı" doğrultusunda "psikolojik harekât unsuru" olarak genelkurmay tarafından yönlendirildiği anlaşılan¹⁵ "(u)lusalcı web sitelerindeki artışın en aşırı görüntüsünü, 'Digisecurity,' 'Açık İstihbarat' ve 'Özel Büro' gibi, paramiliter poz ve kılıklara bürünen, askeri havalı armalar kullanan, kendilerini çok kalabalık gösteren, esrarengiz 'komutan'ların 'emir'lerini yerine getirerek Türkiye'nin düşmanlarına karşı istihbarat topladıklarıyla, hattâ şu kadar Ermeni, bu kadar Kürt sitesini *hack*'ledikleriyle övünen tu-

haf bazı gruplar oluştu.”¹⁶ Bu sitelere konulan yazılar kısa zamanda bir sürü siteye kopyalandı. Yerel ve amatör nitelikli birçok haber sitesinde amatör köşe yazarları fikirlerini okurlarıyla interaktif olarak paylaştılar. Ancak “ulusalcı siteler” arasında ulusalcı söylemin “erken ulusalcılık” halinden çıkarak “olgun halinin” ana imal edicilerinden olduğu rahatlıkla sylenebileceek Soner Yalçın’ın sahibi olduğu Odatv (www.odatv.com) gerek ulaştığı popülerlik düzeyi, gerek de takipçilerini etkileyebilme ve yönlendirme kapasitesi olarak 2000’ler Türkiye’sinin başlı başına bir fenomenini ve siberalemin bir “başarı hikâyesini” oluşturdu.

Artık Gutenberg galaksisinde yazılı metne okurun bir Müslümanın Kuran Mushafına gösterdiği sayėı ve itimadı gösterdiği ve yazılı metnin hikmeti sual olunmaz bir otoriteye sahip olduğu günlerden, herkesin internette korsan makale niteliğinde uzun okur yorumları yazdığı, bloglarda ve forumlarda arz-ı endam ettiği bir dünyaya geçildi. Geçmişin yazılı olan şeyin “oturaklı,” “tumturaklı” ve “ciddi” olması lüzumu ve algısı kayboluverdi. Herkesin her aklına geldiğini yazdığı ve bir kez internette yazdıktan sonra bu metinlerin googlulama ile ulaşılır olması, yazılanın bir gerçeklik gibi ikinci, c kez başka web sitelerine kopyalanması kendi gerçekliklerini yaratmalarını sağladı. Postmodernizmin bilgi kuramı böylece en azından sanal ortamda gerçekleşmiş oldu. Komplo teorileri aldı yürüdü. İnternet yle bir mecra oldu ki, kısa bir googlulama ile herkesin etnik kökenini öğrenmek mümkün oldu. Öyle ki, google ile kısa bir araştırmayla mesela Tayyip Erdoğan’ın aynı anda hem Yahudi, hem Ermeni, hem de Rum olduğunu öğrenmek mümkün hale geldi. İnternet bireysel yazarların mecrası değil copy/pastelerle, comment’lerle, internet forumlarıyla ortak bir bilgi, birikim yaratma mecrası oldu. Başta *Hürriyet* olmak üzere gazetelerin internet sitelerindeki birbiriyle tartışan, birbirine katılan ve birbirlerinin yorumlarına not veren okurların haberlere yazdıkları yorumlar ortalama gazete okurlarının daha önce llme imknının olmadığı haletiruhiyeleri hakkında bazı fikirler verdi.¹⁷ İnternette ortak bir cinnet hali üretildi.¹⁸ Bir nevi “kötü para kanunu”nda olduğu gibi daha vlger, daha bayağı, daha adapsız olan daha adaplı, daha düzeyli olanı kovdu. Pozitif bir geri besleme mekanizması bir cinneti tetikledi ve bir çığ etkisiyle devasalaştırdı. Bor madenleri, Türkiye’nin

çıkartılmasına izin verilmeyen zengin petrol rezervi, halktan gizlenen anlaşmaların gizli maddeleri mail silsilelerinden öğrenildi. Power point gösterimleriyle bu süreçler görsel olarak da desteklendi. Mail grupları çıldırdı. Facebook sayısız ulusalcı cause'ların, grupların mecrası haline geldi. "Mutlaka okuyun" notuyla forwardlanan fantastik nitelikli denebilecek ulusalcı maille rin havada uçtuğu mail grupları dışında, Türk wikipediası ve ekşisözlüğün ulusalcı nitelikleri popüler ulusalcılığın internetteki en stratejik kale ve tersaneleri işgal etmiş olduğunu da bize gösterdi.

Bu bakımlardan internetin ulusalcılığın bir ideoloji olarak kurulmasının yan değil kurucu unsurlarından olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki internet, başta bu mecranın ilk yaygınlık kazandığı dönemde Necip Hablemitoğlu'nun ve akabinde Soner Yalçın'ın kitapları olmak üzere¹⁹ birçok ulusalcı kitabın bilgilerinin ana kaynağı ve referansıdır. Bu kitaplardaki "bilgiler" in önemli bir kısmı özellikle bloglardan ve internet forumlarından derlenmiştir. Bu bakımdan Soner Yalçın'ın kitapları başlı başına bilgi kaynakları sebebiyle, "ulusalcı bilginin üretimi" açısından çalışılmaya değerdir. Denebilir ki Soner Yalçın'ın kitabında sunduğu "şüpheli ilişkiler ve akrabalıklar" ın çoğu daha önce internet sitelerinde yazılıp çizilmiş, derlenmiş ya da imal edilmiştir. Çeşitli Sabetaycılık konusuna hasredilmiş web siteleri Sabetaycı rehberleri ve haritaları çıkartırken,²⁰ bu sitelerdeki kataloglarla beraber Tayfun Er'in "gökyüzü" rumuzuyla internet forumlarında Münevver Ayaşlı, Necip Fazıl Kısakürek, Yesevizade, Mahmut Çetin gibi sağa mensup Sabetaycı avcılarının "derledikleri" Soner Yalçın ve Yalçın Küçük'ün "Sabetaycılık dökümlerinin ana omurgasını oluşturmuştur."²¹ Başta Yalçın Küçük röportajları olmak üzere, *Yeni Harman* dergisinin de internet mecrasının rahatlığını yazılı mecraya dökmesi/aktarması ve bu şekilde "hakikat rejimi"nin kurulması sürecinde kritik bir taşıyıcı rol oynadığı iddia edilebilir. Yeni olan sanal mecralarda daha önce tabu olan mevzuların, bu sanal mecraların anonimliği, kontrol edilemezliği sebebiyle açığa çıkması, yaygınlaşması ve popülerleşmesidir.

Yalçın Küçük "Yeni Harman"daki düzenli röportajlarında "serbest çağrışım"la bu konuya girerken, Yalçın Küçük'ün "röportajcısı" Gürkan Hacır da ulusalcı furyadan faydalanarak *Yeni Harman*'dan *SKY Türk-Akşam*

gazetesine bu alanda yaptığı “kariyer”le geçecek ve akabinde birçok konspiratif/komplocu yakın tarih kitabı yazarken Münevver Karabulut cinayeti üzerine yazdığı yazıda Cevat Rifat Atilhan’a atfen “iğneli fıçı”dan bahsederek bir anaakım gazetede aleni anti-semitizmin Türkiye’de doğallaşması/normalleşmesinde uç bir örneği sergileyecektir.”

Ulusalçılık, internet çağından önce bu kadar etkili olabilir miydi, ya da bu kadar hezeyan dolu olur muydu, muammadır. Bu şekilde, daha uçuşkan sanal bilgiler kendi gerçekliklerini üretirken, süreç içinde bu bilgilerin ve yazarların anaakıma dahil olduğunu ve bu şekilde bir epistemolojik normalizasyonun gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

KOMPLO TEORİLERİ

2. Dünya Savaşı’nın ardından dönemine McCarthyism adını veren Wisconsin senatorü Joseph McCarthy, dönemin savunma bakanı ve önceki dışişleri bakanı General George Marshall’ı Kremlin’in hizmetkârı ve kuklası olmakla suçlarken, Kremlin’in sinsi “dünya politikaları planı”nın “insanlık tarihindeki daha önceki tüm alçaklıkları sıradanlaştıran öylesine muazzam bir komplo”²³ olduğunu hatırlatmaktadır. Bu tür bir “dünya hâkimiyeti planı”na ilişkin vizyonlar ve komplo teorileri sadece Türkiye’de değil küreselleşmenin ve bilgiye ulaşma yollarının dönüşmesiyle tüm dünyada 1990’larla beraber öncesiz bir popülerlik kazanmıştır. “Komünizm sonrası Rusya’dan ABD’ye,”²⁴ Japonya’dan Arjantin’e, tüm dünyaya yayılmıştır. Ortada genellikle gizli, kutsal ya da komplocu bir metin vardır; *Illuminati Kitabı*, *Siyon Ekabirinin Kaideleri* ya da iş oraya geldiyse Amerikan milis hareketi içinde bir Kutsal Kitap işlevi gören *Turner Günlükleri*.²⁵ Türkiye’de ise “ulusalcılaştırma” döneminde yaşanan en şaşırtıcı vakalardan biri de İslami kesimin komplo edebiyatının en vazgeçilmezi olan ve büyük ölçüde İslami kesimin tekelinde olan “Sabetaycılık”ın (anti-semitizm ile beraber²⁶) laik kesime önce girmesi ve giderek sol/laik/ulusalcı söylemde en merkezi yere oturması olmalıdır. Cumhuriyet boyunca, İslami kesimin cumhuriyeti ve onun kurucu ve sürdürücü elitini en keskin olarak itham etmesinin aracı olan bir komplo teorisi literatürünün,²⁷ “cumhuriyete sahip çıkanlarca” satın alınması başlı başına trajik bir ironi olmalıdır.

Sabetaycılık hakkında yazarlar sadece İslami kesimden değildir. Bir süre Bakırköy’de bir Sabetaycı okulunda müdürlük yapan İbrahim Aleattin Gövsa, Abraham Galante gibi farklı kökenden isimler Sabetaycılıkla ilgili kitaplar yayınlamışlar,⁴⁸ *Vakit* gazetesi kendisi de bir Sabetaycı olan Ahmet Emin Yalman’ın kaleminden Sabetaycılığın bir cemaat ve kültür olarak yok olduğunu göstermek kaygısıyla ve Sabetaycılıkla ilgili tüm söylenceleri geçersiz kılmak amaçlı bir yazı dizisi hazırlamıştır.⁴⁹ Ancak buna karşın, Ertuğrul Düzdağ’ın Sabetaycılıkla ilgili kitabına başlarken hikâye ettiği üzere 1960’ta üniversite öğrencisiyken kendisi de bir Sabetaycı olan Karakaşzade Mehmed Rüştü’nün Sabetaycılığı ifşa ettiği metniyle karşılaşınca sarsılması⁵⁰ örneğinden görüleceği gibi dönmeliğin, İslami kesimin manevi kozmolojisi üzerinden ayrı bir anlam ve önemi vardır. Ertuğrul Düzdağ ve diğerleri için uzun süre Sabetaycılık bir tür “iç-bilgi” niteliği taşıyacaktır. İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren sağ/İslami kesimde dönmelik konusu kendi gündeminde önemli bir yer tutmuştur.⁵¹ Bunun bir sebebi inançlı Müslümanların asla kendi özlerine ihanet etmeyeceğinden, Türkiye’ye Batılılığın ancak ve ancak Müslüman olmayan dışsal unsurlarca getirildiği/getirilebileceği ve bu şekilde Türk toplumuna nifak sokulduğu varsayımına hizmet edebilecek niteliğidir. Bu sebeple İslami kesim, Batılı/Batılaşmış Türk/Müslüman elitin ancak bu tür bir kökeninin olabileceğini varsaymakta, Sabetaycılık olgusu bu elitin doğasını ifşa ettiği için açıklayıcı bulunmaktadır. Rıza Nur’un Atatürk’ün Sabetaycılığına ilişkin bir yeraltı metni olarak İslami kesimin iç-kullanımda yaygınlığıyla bu olgu adeta cumhuriyetin kökenini ifşa edici görülmüştür. İkinci olarak, bu melez cemaat ve kimliğin (ne tam Müslüman, ne gayrimüslim) varlığı yekpare ve imanı tam bir Türk milleti algısını sarsıntıya uğratmaktadır. Çemberin dışında olduğu açık olan ve kendilerince de öyle görülen gayrimüslimlerden farklı olarak adeta Türklüğün içine sokulmuş bir hançer gibi algılanan Sabetaycılık, İslami/muhafazakâr cenahın algılarını iptal edici niteliktedir. Zira Sabetaycılık (kendine yabancılaşmış ve ihanet içinde bir avuç Batılaşmış seçkin) yekpare ve mümin Türk milleti algısına cepheden bir hurucu gibidir ve dolayısıyla İslami kozmoloji açısından sarsıcıdır. Bu rahatsızlık uyandırıcı durum bu sebeple İslami kesim için kendi kozmolojileri açısından travmatiktir. İl-

giniç olan ise İslami kesime, bu kesimin kodları ve zihinsel yapısının nite-likleri sebebiyle anlaşılır ve izah edilebilir bu travmatiklik halinin 1990'lar-la beraber İslami kesim dışına aktarılmasıdır.³²

İlk olarak, 1990'larda genel olarak farklı etnik ve kültürel kimlikle-re ilginin uyanışıyla paralel olarak "Toplumsal Tarih"te doksanların ortala-rında Sabetay Sevi ve dönmelik üzerine kendisi de bir dönme olan ve bu kimliğini ifşa etmeye karar verdiğinde ailesinden büyük tepki alan Ilgaz Zorlu'nun kısa makaleleri yayınlanmaya başlandı. Böylece bu unutulmuş konu önceleri bir kültürel merak olarak hatırlandı. Ilgaz Zorlu 1998 yılın-da makalelerini bir araya getirerek *Evet, Ben Selanikliyim* ismiyle kitaplaştı-rdı. Sosyalist bir yayınevi olan Belge Yayınları'nın, Türkiye'nin dışlanan/yok sayılan etnik grup ve kültürleri üzerine çalışmaları bastığı *Mare nostrum* di-zisinden çıkan kitabın³³ arka kapağında yayınevi bu ilginç cemaatle ilgili ça-lışma eksikliğinden yakınmaktadır. Ancak yayınevinin hayıflanması boşu-na olacaktır. Zira bu kitabın ardından Sabetaycılık üzerine yayın patlaması yaşanacaktır. İslami kesim dışında bir "tabu" olan bu konu, tabu konuları-nın tam bu sebeple kazandıkları gizem sebebiyle birden bayağılaşmış bir bilgi haline gelecektir. Başta Yalçın Küçük ve Soner Yalçın Sabetaycı avına çıkarken, cumhuriyet boyunca en büyük İslami komplo teorisi olan "Ata-türk'ün aslında Sabetaycı olduğu" ve dolayısıyla cumhuriyetin bir Yahudi tezgâhı olduğu iddiası yok sayılırcasına bu metinlerin kazandırdığı ivmeyle ulusalcılar "liberal hainler"i Sabetaycı olmakla teşhir etmekle kalmamışlar, bizzat İslami kesimin kanaat önderlerini, şeyhleri ve AKP'lileri Sabetaycı olarak itham etmeye başlamışlardır.³⁴

Bu dönemde kökenler ve etnik merak çığırından çıkacak, Recep Tayyip Erdoğan'ın aynı anda hem Ermeni, hem Rum, hem de Yahudi ol-duğu iddialarının yanı sıra Gürcistan gezisinde muhtemel Gürcü kökleri-ne yaptığı referans ulusalcı web siteleri ve bloglarında Erdoğan'ın Türki-ye'ye sadakatının sorgulanmasına vesile olacak bir yeni kanıt olarak yankı bulacaktır. Öyle ki büyük ölçüde kitapları bu blogların, web sitelerinin ve forwardlanan mail ve power point sunumlarının yazılı hale gelmesi olan ve bu bakımdan bu ruh halinin bir temsili niteliği taşıyan Ergun Poyraz, Erdoğan'ı "Takunyalı Führer" ilan edip Hitler'le benzerliklerine işaret etti-

ği kitabında Erdoğan'ın tıpkı Hitler gibi ırkçı olduğunu ama bir Gürcü ırkçısı olduğunu yazacaktır.³⁵ CHP milletvekili Canan Arıtman Aralık 2008'de Abdullah Gül'ün Ermenilerden özür dileyen imza kampanyasına desteği için yaptığı "anne tarafından etnik kökenini araştırırsanız görürsünüz" yorumu elbette ulusalcı web sitelerinin, maillerinin ve power pointlerinin kamusal alanda söze dökülmesinden ve kamusallaşmasından ibaretti ve sadece bir buzul kütesinin zirvesinin aniden deniz üzerinde görülmesi gibidir.³⁶

Aslında, 2000'lerde ulusalcı komplo teorilerinin senaryoları, tıpkı Sabetaycılık gibi, büyük ölçüde öncül İslami komplo teorilerine dayanmaktadır.³⁷ Örneğin bu kesimden Aydoğan Vatandaş, 1998 yılında yazdığı, Timaş'tan çıkan ve İslami kesimde büyük popülerlik ve ilgiye mazhar olan *Armagedon: Türkiye-İsrail Gizli Savaşı*³⁸ kitabında 28 Şubat'ın Kürt devleti kurmayı hedefleyen bir İsrail-ABD tezgâhı olduğunu iddia etmektedir. Bu dönemde Türk ordusunun İsrail ile askeri ilişkiler kurmasının bir tesadüf olmadığını iddia eden Vatandaş, İslami komplo teorisi literatüründen beslenerek kutsal üçlüyü (Kürtler, Batı, Siyonizm) Türkiye'ye karşı birleştirmektedir. Nitekim Aydoğan Vatandaş bu kitabının yarattığı başarıyla yeni kitaplar yazacak, bu kitaplarda dünyayı yöneten gizli örgütleri "deşifre edecektir."³⁹ Bu süreçte ise bir sürü yeni komplo teorisini aday Vatandaş'ı taklit edecek ama bu sefer "kutsal ittifak"ın üçüncü ayağı Türk ordusu değil "irtica," "Fethullah Gülen," "AKP" olacaktır. Bu yaygın ve üzerine onlarca kitap yazılan fantazyaya göre ABD, İsrail, Kürtler ve irticacılarla ittifak içindedir.⁴⁰

Elbette, İslamcılığı şeytanlaştıran komplo teorilerinin bir kökeni de sol komplo teorileri geleneğine uzanır. Jeopolitik konjonktürden soyutlanmış klasik Marksist şablonda öngörülen, kapitalizmin/emperyalizmin Türkiye'de feodal mütegalibeyle ittifak ilişkisinde olması ve feodal zümrelerin ideolojisi olan İslamı ve gericiliği desteklemesidir. Bu anlatı, Türkiye solunun kurucu momentinin ana çerçevesi ve sonraki komplo teorilerinin kök-anlatısıdır. Bu anlatıya göre, Adalet Partisi tam bu sebepten ABD'nin Türkiye'deki uzantısı ve hizmetkândır.

Konvansiyonel anti-emperyalist sol/Kemalist şablonun dönüşümünde ve soldan Kemalizme geçiş momentinde "yeşil kuşak" kavramı bu komp-

lo teorileri külliyatının kurucu metinlerinden biri olmuştur. “Yeşil Kuşak,” Soğuk Savaş jeopolitiğinde, Polonyalı kökenlerinin de etkisiyle, (Sovyetler Birliği’ne daha sempatik Dışişleri Bakanı Cyrus Vance’e karşı) Sovyetler Birliği’ne karşı uzlaşmaz bir tutumun savunucusu Jimmy Carter’ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski’nin komünizme karşı bir zihin egzersizi olarak zuhur etmiştir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgalinin ardından (ya da daha sonra ortaya çıktığı üzere işgalinden önce) Afgan mücahitlere verilen desteğin akabinde İslam komünizme karşı bir panzehir olarak gündeme alınmakla ve özellikle tam bu dönemde hızlı nüfus artışının yaşandığı Müslüman Sovyet Orta Asya’sının Sovyetler Birliği için bir destabilizasyon unsuru olup olamayacağı değerlendirilmekle birlikte⁴¹ İran Devrimi’yle beraber bu pragmatik düşünce egzersizi kadük kalmıştır. Ancak Humeyni tarafından dağıtılan Tudeh ve İran solu devrim öncesi bu süreci “yeşil kuşak” olarak tanımlamış/icat etmiş ve ABD’yi bu proje sebebiyle Humeyni’ye destek vermekle itham ederek bu kavramı kullanıma sokmuştur. Bu komplo teorisi 1980’lerde “12 Eylül anlatı”sıyla da uyum göstermesi sebebiyle Türkiye solu ve akabinde Kemalistlerce devralınacaktır.⁴² Elbette Amerikan Soğuk Savaş jargonunda Sovyetler Birliği’ne karşı, bir Sovyet yayımlıcağını güneyden (yani ittifakın güney kanadının kuzeyi) karşılayabilecek bir kuzey tabaka (*northern tier*) tabirinin bir versiyonundan ibaret bu tanımlayıcılığı coğrafi olan jeopolitik kavrama ideolojik anlam yüklenmesini mümkün kılan tarihsel ve yerel Kemalist arka plan olmuştur.

Böylece ABD jeopolitik gündeminde var olmamış bir gündem gerçemiş gibi muamele görmüş ve gündelik zihinsel egzersizleri ezeli ve ebedi bir mutlaklık ve gerçeklik kazanabilmiştir. Güncel emperyalizm-gericilik işbirliği, tarihsel referans olarak, İngilizlerin Şeyh Sait ve Derviş Vahdeti’ye destek verdikleri iddialarıyla birleştirilerek, emperyalizmin adeta bir tarihsel yasa olarak “gericilere” destek verdiği bir kez daha saptanmıştır. Akabinde, bu desteğin sebebi daha Marksizan (ve Marx’ın dünyasının 19. yüzyıl Prusya’sının mihrap-asa-kilise-taht ittifakının gerçekliği) yapısal bir açıklamadan imtina edilerek, aydınlanmacı Kemalist prizmadan okunarak bu ittifakın sebebi halkın cahil bırakılarak, “aydınlanıp” kendi kaderini eline almasını engellemek olarak izah edilir.⁴³ Emperyalizm, üçüncü dünya halklarını cahil

bırakarak kendi gerici ve feodal işbirlikçi iktidarlarını korur. Böylece, ABD'nin neden AKP'yi desteklediği ve Batının neden aydınlanmacı Kemalist cumhuriyete düşman olduğu açıklanmış olur. Tablo açıktır: "Toprak reformu engellendi, Köy Enstitüleri kapatıldı. Bu sayede feodal aşiret düzeni günümüze kadar geldi. Bu düzenin işbirlikçi olarak bir okula gereksinimi vardı, bu okul imam hatip okulları olarak düzenlendi ve örgütlendi."⁴⁴

Aynı şekilde, aşağıda daha detaylıca değinileceği üzere, Graham Fuller'la özdeşleşmiş "ılımlı İslam" kavramı yine benzer şekilde ABD-İslam ittifakının çatısı olarak 1980'lerin sonlarından itibaren solda ve Kemalist solda yeni bir şeytani ittifakın kod adı olarak gündeme alındı ve akabinde Kemalist anaakım tarafından devralındı. 1990'larda ise, "hoşgörülü Anadolu İslamını" tahrip ederek yerine daha önce bu topraklarda hiçbir kökü ve dayanağı olmayan "dinciliği," "Arap İslam"ını ve Fethullahçılığı vb. yarattığı argümanları giderek anaakım Kemalist anlatının merkezinde yaygın kabul görmeye başladı.

Aynı şekilde ABD ve Batının belli bir İslam imal ettiği ve dayattığı ve adeta bir gizli servis departmanı gibi çalışan ve bilimsel değil stratejik ve jeopolitik bilgi üreten bir akademik-siyasi kompleksin varlığı ulusalcı yazarların yaygınlaştırdıkları bir gündem oldu. Bu süreçte başta Said-i Nursi üzerine 1989'da yazdığı kitap sebebiyle tepki toplamış Şerif Mardin'e ve Almanya'da Alman gizli servisinin hizmetinde Türkiye'de İslamı güçlendirmek ve Kemalizmi itibarsızlaştırmak için özel görevli olarak lanse edilen Türkolog Udo Steinbach'a ve Tessa Hoffman'a bu tür misyonlar biçildi.⁴⁵ Özdemir İnce 2006'da büyük gürültüler altında Bilgi Üniversitesinde düzenlenen Ermeni konferansının arkasında bu Alman akademik-istihbarat kompleksini görmekte; "Taner Akçam ve arkadaşlarının öfkeli savlarında, Dr. Tessa Hoffman ve Udo Steinbach'ın katkı payları nedir?"⁴⁶ şeklinde sormaktadır. "Batıda bu işin fikir ve bilim öncüleri, bir grup oryantalist akademisyendir. En dikkat çekici isimler, Türkiye Cumhuriyeti'ne saldırmayı temel uğraş yapan Alman oryantalist Udo Steinbach ve ekibi"dir.⁴⁷ Aynı şekilde tarihi geriye dönük okuyan Erol Manisalı, 2006 yılında, 1985 yılında daha Türkiye'nin AET'ye resmi başvuru dahi yapmadığı, 12 Eylül sonrası ilişkilerin belirsiz olduğu bir dönemde, *Cumhuriyet* gazetesine haber olduğu

üzere kendisinin de katılımcı olduğu bir konferansta Udo Steinbach'ın "Türkiye'nin bazı alanlarda AET'nin tam üyesi olup, bazı alanlarda AET politikalarının dışında kalabileceğini" söylemesini Angela Merkel'in "imtiyazlı ortaklık"ıyla özdeşleştirmektedir. Manisalı'ya göre Steinbach'ın ağzından, yani "resmi bir ağızdan" anlaşıldığı üzere daha o tarihte, "Türkiye'nin içeri alınmayacağına Almanya çoktan karar vermiştir."⁴⁸ İlginçtir, 2006 tarihli kitabında iktibas ettiği bu konferans üzerine yayınlamış olduğu makalesinde ise Steinbach'ı "Türkiye uzmanı Federal Alman ve Alman Doğu Enstitüsü başkanı, Türkiye'nin Batı Avrupa ve Ortadoğu arasındaki ekonomik, politik ve kültürel köprü rolünü önemseyen bir uzman"⁴⁹ diyerek gayet olumlu bir şekilde tanıtmaktadır. Zaten bu "saflığı"nı kendisi de yirmi yıl sonra geriye baktığında ifade etmektedir. "Steinbach'ın ifadelerinin, 'Almanya'nın resmi görüşü' olarak ifade edilmesi gerektiği, yaygın bir çevre tarafından sonraları öğrenildi. Ancak bizler 1985-1988 yıllarında bunun pek farkında değildik."⁵⁰ Oysa; "meğerse... 'Türkiye'nin tam üye olmaksızın AET ile kapsamlı ilişki içinde tutulması' yani tek yanlı bağlanması 1985'te Dr. Steinbach tarafından açıklanmıştı."

"Yeşil kuşak teorisi" ve "ılımlı İslam" merhalelerinin ardından 21. yüzyılın ilk on yılında ise aynı arka plan düşüncenin yeni fetişi ve büyük zincirin yeni halkası "Büyük Ortadoğu Projesi" oldu. Emekliliğinin ardından önde gelen bir strateji yazarı olarak temayüz eden emekli Amerikan subayı Ralph Peters'ın 2006'da Amerikan ordusunun dergisinde yayınladığı makalesindeki,⁵¹ bağımsız Belücistan'dan Kuveyt-Güney Irak-Huzistan-Doğu Suudi Arabistan'dan "İran Şii devleti"ne birçok hipotetik devletin yanı sıra devasa bir Kürdistan'ın yer aldığı deneysel "daha düzgün bir Ortadoğu nasıl olurdu" haritası, Türkiye'de infial yarattı ve ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'yle öngördüğü Ortadoğu planı olarak algılandı ve sunuldu. Parçalanmış Türkiye ve parçalanmış Arap ülkelerinden oluşan harita dergi kapaklarından, forwardlanan maillere birçok mecrada görünür olurken ulusalcı paranoyanın adeta görsel hali oldu. Kuşkusuz ki bu haritadan, "Abdullah Gül'ün AB ile yaptığı gizli anlaşmanın" haritasına, tüm bu dolaşıma giren haritalar, tehditlerin görselleştirilmesi ulusalcılığın ivmesinde önemli rol oynadı.

Büyük ölçüde neo-con “demokrasinin ve özgürlüğün ihracı” vizyonundan ilham alan Büyük Ortadoğu Projesi, ilk kez ABD tarafından Nisan 2004’te George W. Bush’un “özgürlüğün ilerleme stratejisi”nin (*forward strategy of freedom*) bir parçası olarak “İslami aşırılığın cazibesinin önüne geçmek için Müslüman dünyasında siyasi hakların alanını ve siyasi katılımı geliştirmek”⁵² amacıyla G-8 zirvesinde gündeme getirildi. Ancak bu “proje” müttefik Arap siyasi elitinde uyandırdığı büyük rahatsızlık ve içinin doldurulmamış olması ve soyutlama düzeyinde kalması sebebiyle kısa zamanda bir kenara konulmak durumunda kaldı. İşte bu süreçte, son halkası Büyük Ortadoğu Projesi olan bu olgular tarihsellikleri ve bağlamsallıklarından kopartılıp aynılaştırılarak, Şeyh Sait/Derviş Vahdeti gibi öncelleri de eklenerek ezeli/ebedileştirildi. Adeta 1980’lerde “yeşil kuşak,” 1990’larda “ılımlı İslam,” 2000’lerde ise “BOP” birbirlerinin yerini alan ve devamlılık arzeden duygu-yoğun anahtar kelimeler olarak bir söylemin taşıyıcılığını yaptılar. Zaten bu fantazyanın gücü, efsunu ve etkileyiciliği, tek hamlede her şeyi tek kalemde birbirine bir sicim gibi bağlayabilmektedir. Her şey “büyük bir plan”ın parçasıdır. Tarihin ve devletlerin ise fil hafızaları vardır.

Özetle, ulusalcılık, sol ve İslami komplo teorilerini Kemalist gövdeleştirerek yeni bir komplo teorisi furyasını fişekledi. Ulusalcı komplo teorileri kanonunun üç aşağı beş yukarı senaryosu şu şekildedir: ABD, Atatürk’ün kurduğu aydınlanmacı cumhuriyeti yıkmak üzere Türkiye’yi dincileştirmekte ve dincileştirerek, onların hizmetindeki irticai kadrolarla Türkiye’yi sömürecek; yüz yıllık hülyasını gerçekleştirerek, bu göreve “tayin edilmiş” Barzani ailesinin Yahudi olması mitiyle de desteklendiği üzere,⁵³ dinciler eliyle Kürdistan’ı kuracaktır. Bu standart şablonun üzerine Kürdistan’ın aslında bir Yahudi devleti olacağı, İsrail’in vaat edilmiş toprakları (Dicle Fırat arası) ele geçirmek için Kürtleri kullandığı, aslında dinciliğin İslamı yozlaştırdığı ve son amacın İslamı Yahudileştirmek olduğu da eklenmektedir.⁵⁴ Aslında best-seller haline gelen Ergun Poyraz’ın kitapları bu senaryonun en kaba ve doğrudan anlatımlarıdır.⁵⁵ Bu mantık öyle bir noktaya gelmiştir ki; başta AKP’ye irticai bir parti olduğu için karşı çıkılırken, zaman içinde AKP irticai olduğu için değil ABD’nin maşası olduğu için bir hasım haline gelmiştir. 2002’de ulusalcı gündem AKP’nin irticai niteliğini

önceliğine almaktayken süreç içinde AKP'nin asıl tehdit edici niteliği işbirlikçiliği olarak görülür olacak, AKP'nin irticai niteliği ise adeta işbirlikçiliğinin türevi haline indirgenecektir. Erol Manisalı'ya göre "TSK; AKP ile çatışıyor gözükmesine rağmen, aslında AKP'nin arkasındakilerle çatışmaktadır. TSK'nın çatıştıkları ABD ve AB'dir."⁵⁶ Selim Somçağ'a göre "Türk ordusu dünyanın en güçlü ordularından biri olduğu için herhangi bir gücün Türkiye'yi parçalama amacına Türkiye'ye silahlı saldırı yoluyla ulaşmaya kalkması düşünülemez"dir ve AKP iktidarıyla beraber, AB üyeliği havucu "Türkiye'yi barışçı yollarla uyuşturmak [için]... ABD'nin Büyük Ortadoğu planının... ilk adımı"dır.⁵⁷

Hatta "büyük plan"lar çizme saplantısı kendini radikalleştirerek öyle bir noktaya gelecektir ki; sonunda varılan noktada birçok "ulusalcı senaryo"da AKP'lilerin Müslüman bile olmadıkları "ifşa olacaktır." Bu ulusalcı senaryoya göre, AKP'lilerin amaçları Müslüman gözükerek gerçek İslamı tahrip etmek, onu yozlaştırmaktır. Tuncay Özkan, Manisa'daki Mayıs 2007'deki cumhuriyet mitinginde kürsüde kelimeyi şahadet getirirken, ulusalcılık da bu süreçte bir ilay-ı kerimetullah haline gelmektedir. Bu varsayımın doğal sonucu ise Türkiye'de kırk yıla yakın İslamcılığın adresi olan Erbakan'ın ve Milli Görüşün ulusalcı cenahta sempati ve değer kazanmasıdır. Bu konjonktürde Saadet Partisi 2007 seçimlerinde dolaylı olarak ulusalcı önderlik tarafından ortak düşman AKP'ye karşı desteklenmiş, Kanal-türk televizyonu Necmettin Erbakan'ın konuştuğu Saadet Partisi mitinglerini canlı yayınlamış, Milli Görüş giderek aşıkârlaşan anti-semitik üslubuyla anti-AKP propagandasını bunun üzerine kurmuştur. 22 Temmuz seçimlerinin hemen öncesinde, "1990'larda 20. Haçlı Seferinin başlatıldığını," bu süreçte meselenin "artık sağın solun kıymeti kalmayarak 'milli görüşçü müsün, ırkçı emperyalizmin işbirlikçisi misin' noktasında olduğunu" iddia eden Erbakan aynı şekilde "domuz uşağı" olarak tanımladığı⁵⁸ AKP'nin Lozan'a karşı Sevr peşinde olduğunu iddia ederek "AKP'ye oy vermek, siyonizme oy vermek demektir" demiştir.⁵⁹ Bu dönemde, AKP'nin "Amerikancı" İslamına karşı milliyetçi, Siyonizm karşıtı İslam olarak övülmüştür. Uzun süre "değişt mi, değişmedi mi" diye tartışılan ve "değişmediği" için şaibeli bulunan AKP'nin bu dönemde "değişt iği" ortaya çıkmıştır. Zira "hoca"la-

rı milliyetçi ve ulusalcıyken, AKP Amerikancı ve AB'cidir. AKP'nin günahı artık "değişmek" oluvermiştir. Öyle ki iktidarı sırasında başta D-8 olmak üzere İslam dünyasına yönelik dış siyasası endişeyle izlenen Erbakan'ın bu tavırları on yıl sonra olumlanır olacaktır. Vural Savaş "Erbakan da laikliği ihlal eden tavırlar içinde oldu. Ama Erbakan'ın örneğin Kıbrıs konusunda emperyalist devletlerin alkışladığı bir davranışı olmadı... Erbakan emperyalistlere karşı, siyonizme karşı"⁶⁰ derken Deniz Harp Okulu komutanlığından istifa eden Türker Ertürk ise daha da ileri gidecek, "28 Şubat korkunç bir hataydı... Necmettin Erbakan antiemperyalisttir. Asla işbirlikçi değildir"⁶¹ diyecektir. Öyle ki 2010 itibarıyla 28 Şubat'ı kimse sahiplenmezken, ulusalcı diskurda 28 Şubat "ABD'nin AKP'nin önünü açmak için bir tezgâhı" olarak yeniden tanımlanacak ve icat edilecektir.

Bu dönemde bir başka anlam kayması/kaydırılması da "ılımlı İslam" kavramına ilişkindir. "İlimli İslam," Batıda bir taraftan yönetici/karar alıcı elit tarafından İslam dünyasında endişeyle izlenen radikallere karşı Müslüman kamuoyuna yönelik İslam ve Müslümanlarla bir sorunlarının olmadığı mesajını vermek için radikallerin çizgisinin dışında kalan "sessiz çoğunluk" anlamında, bir tarafta da John Esposito gibi İslam üzerine çalışan liberal akademisyenlerin İslamın radikalizmle eşlenmesine karşı olarak apolejetik olarak⁶² kullanıma sokulan ve yaygınlaştırılan⁶³ bir kavramken ve aslında ulusalcılığın "Türk İslamı," "Anadolu İslamı" gibi formülasyonlarının Batılı muadili olmasından ibaretken, "ılımlı İslam" (yukarıda da bahsedildiği gibi 1980'lerin sonunda Graham Fuller'la özdeşleştirilerek negatif anlam yüküyle kullanıma girmesinden başlayarak) ulusalcılar tarafından tersten tanımlanarak ABD'nin Türkiye'yi İslamileştirme stratejisinin kod adı olarak sunulmuştur.

"İlimli İslam" ilk kez Rand Corporation'ın Graham Fuller'ın koordinatörlüğünde 1989 yılında hazırladığı *The Prospects for Islamic Fundamentalism in Turkey* (Türkiye'de İslami Köktencililiğin Geleceği) isimli raporuyla ilişkilendirilmiştir. Rapor özetle Özal'la beraber İslamın pekâlâ demokratik sistem içinde absorbe edilebileceği ve katı laikliğin İslamın kamusal alandan tamamen dışlanması uzun vadede sağlıksız olduğunu ve "ılımlı İslam"ın "irticaya karşı panzehir" olduğunu iddia etmektedir. Bu rapor büyük ölçüde

Özal Türkiye'sini anlamlandırmaya çalışan ve kafası karışık ABD'nin dış politika yapıcı elitindeki çatışan iki görüşten birinin, yani İslamın absorbe edilebileceğine dair inancın, Türkiye'de İslamı gerekirse bir ordu müdahalesiyle önüne geçilmesi gereken bir tehdit olarak gören görüşe karşı ifadesi ve Washington koridorlarındaki güç mücadelesini yansıtmaktadır.⁶⁴ Nitekim, bu raporun hemen akabinde kaleme aldığı başka bir raporda Fuller "ABD İslam konusunda paranoyak olmamalıdır. İslamcılar İslamın çeşitliliğinin sadece bir parçasını oluştururlar. Bu ülkelerde [Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan] geride kalan ılımlı Müslümanlar Batıyı bazı sebeplerden eleştirirken bir taraftan da başka yönlerden takdir ederler. Batıyla bağlarını korumak isterler... söz konusu olan illa aşırı ve anti-Amerikan nitelikte tezahür etmeyen İslam fikrini ve siyasi ifadesini değil aşırılığı sınırlamaktır"⁶⁵ şeklinde yazmaktadır. Fuller'e göre İslam bir siyasi gerçeklik olarak kaybolmayacağına göre ABD'nin "kültürel duyarsızlığını" bir kenara bırakıp bu gerçekle yaşaması gerekmektedir. Açıktır ki Graham Fuller'in burada kullandığı "ılımlı İslam" 12 Eylül'e atfedildiği gibi rejimin muhafazakârlık esasına göre modifiye edilmesine değil, Müslümanlığın keskin olmayan bir yorumuna referans vermekte ve "ılımlı İslam" bir rejim değil bir bireysel Müslümanlık pratiği olarak ele alınmakta ve tanımlanmaktadır.

Rapor, 1990 yılında *Cumhuriyet* gazetesi tarafından gündeme taşınmış⁶⁶ ve giderek bu rapor Rand Corporation'ın hazırladığı sayısız çalışma raporlarından biri ve bir proje öngörmekten çok bir analiz olduğu halde, Graham Fuller'in analist olarak CIA'da çalışmış olmasından ve Rand Corporation'ın Pentagon'la iç içe bir think tank olmasından hareketle, içeriği keyfi bir şekilde yorumlanarak ve çarpıtılarak, bu rapor ABD'nin resmi görüşü ve CIA'nın da bir operasyonel projesinin ana hatları olarak lanse edilmiş ve rapora bu şekilde anlam yüklenmiştir. "İlmlı İslam" kavramı yoğunca kullanıldığı 1990'lar boyunca bir bakıma sol, sol-Kemalist düşünce sisteminden ulusalcı düşünce sistemine geçişte işlevsel bir evre olmuş ve 2000'lerle beraber bu süreç olgunlaşmıştır.⁶⁷ Erol Manisalı'ya göre "ulusalcılar, kimi sivil toplum örgütleri ve TSK 'BOP ve sömürgeleşmeye' tepki gösterdiklerinden" dolayı ABD "Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni" "İlmlı İslam Devleti"ne dönüştürmeye karar verir. "Bu tezi, 1994'ten itibaren

Dr. Morton Abramowitz, Graham Fuller ve Richard Holbrooke geliştirdiler ve AKP'nin iktidara taşınmasını hazırladılar.”⁶⁸

Burada, “öz, hakiki ve anti-emperyalist İşlam”a sahip çıkma kaygısıyla, ikinci bir tersten tanımlama mekanizmasıyla “ılımlı İşlam”ın İşlama karşı olduğu, hakiki İşlamı sulandırarak Türkiye’yi İşlamdan arındırma projesi olarak anlamlandırıldı. Bu süreçte ulusalcılık bir tür ilay-ı kerimetullah haline geldi ve adeta “ılımsız İşlam” sahiplenilerek “ılımlı İşlam” gibi mülayim bir kavram üç tersten anlama mekanizmasıyla anlam kaymasına uğratıldı. “İşlamın ılımlısı mı olur?” diye soran Yaşar Nuri Öztürk şu şekilde yazmaktadır:

“Nedir şu Haçlı patentli İşlam türleri? Ve özellikle günümüzde kullanılan ‘ılımlı’ ile ‘fanatik’ markaları? Bunların hiçbirisi İşlam değıl. İşlam, İşlamdır. Yalnız ve sadece İşlam... Neden ılımlı İşlam-Fanatik İşlam söyleminde inat ve ısrar ediliyor? Bizim için cevap son derece net ve kısadır; istendiğı zaman okşanıp sömürülecek, istendiğinde tokatlanıp itilecek ‘kimliksiz, sünepe, laçka, pelte, olmazsa olmazları kesinleşmemiş’ bir sahte din yaratıp mensuplarını gerektiğı biçim ve kıvamda kullanmak... Batılı-Haçlı kurmaylar, Türkiye’yi İşlam dünyasına ‘model’ göstermek üzere ılımlı İşlam ihanetini pazarlarken dertleri Müslümanlar için model üretmek değıl, İşlam dünyasında Atatürk sayesinde farklı hale gelen Türkiye’nin bu farklılığını ortadan kaldırmaktır. Model göstermek adı altında yapılmak istenen, bizi model olmaktan çıkarmaktır.”⁶⁹

Alpaslan Işıklı ise Tandoğan Meydanı’ndaki cumhuriyet mitinginde şu şekilde konuşmuştur: “Bir bölümü sözüm ona dindardır. Aslında en büyük kötülüğü İşlam dinine yapmaktadırlar. Yeryüzünün en son ve en gelişkin dinini ilkel Afrika dinleri gibi sakaldan ve türbandan ibaret bir aksesuar fetişizmine indirgeme çabası içindedirler. Küresel efendileri İşlamı hazmedememektedir. Bunun için İşlamı bırakmış, ‘ılımlı İşlamı’ icat etmişlerdir. ılımlı İşlam, emperyalizme teslim olmuş İşlam demektir. Yani İşlamdan başka bir şeydir.”⁷⁰ Amerikan Dışışleri Bakanlığı, resmi açıklamalarında ve basın sözcüsünün ağızında gündelik dilin içinden “ılımlı İşlam” ifadesini Türkiye’ye övgü niteliğıyle her kullanışının ardından Türkiye “maksat-

lı bulunduğundan” kamuoyundan ve özellikle ordudan gelen rahatsızlıklar neticesinde düzeltme yayınlamak durumunda kalmıştır.

Bu dönemde yükselen misyonerlik karşıtlığı da bu komplo teorilerinin en İslamileşmiş ve yaygınlaşmış sacayaklarından birini oluşturmuştur. 2001 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesine ve iç güvenlik strateji belgelerine göre misyonerler, “vatandaşların sorunlarını istismar ederek taban kazanmaya yönelik çalışmalar” yürütmektedirler. Bu sebeple devletin misyonerlerin “etnik ve sosyal yapıdaki unsurları da kullanmak suretiyle planlı ve bilinçli yürüttükleri bölücü ve yıkıcı faaliyetlere karşı gerekli tedbirler” alması gerekmektedir. Her ne kadar 2005’te güncellenen Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde misyonerlik tehdit kapsamından çıkarılmışsa da 2007 yılında Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürü Niyazi Güney mecliste “misyonerliğin terör örgütlerinden bile tehlikeli olduğunu” söylemiştir.⁷¹

Rahşan Ecevit “şimdi ise ülkemizde kiliseler yer yer apartman katlarına kadar yayıldı. Kimi vatandaşlarımız kâh ikna yoluyla, kâh çıkar sağlanarak Hristiyan yapılıyor. Takkenin üzerine haç geliyor. İnsan inançsız olmaya görsün her harekâtı takiyye olur. Ben takiyyelerle yönetilmek istemiyorum. Ben ülkemi geri istiyorum.” demektedir.⁷² Rahşan Ecevit başka bir açıklamasında da güneydoğuda İsraililerin toprak alarak burayı da Filistin gibi ele geçireceklerini iddia etmiştir.⁷³ Ulusalculuğun İslami jargonun bir takipçisi haline gelmesinin en halis ifadelerinden biri kuşkusuz bir kısmı hemen yukarıda da alıntılanan Alpaslan Işıklı’nın Tandoğan’daki “cumhuriyet” mitingindeki konuşması olmalıdır. Işıklı bu konuşmada laikliği korumak kaygısındaki kalabalığa şu şekilde seslenmektedir: “Minareler süngümüzdür demişti. Geldi haclı seferlerini yapanların eş başkanlığını kabullendi. Bu arada, Irak’ta yıkılmayan minare kalmadı. Bunların zamanında Hristiyan misyonerliği başını alıp gitmektedir. İstanbul’u başında Ortodoks patriğinin bulunduğu bir dukalığa dönüştürmek isteyenlerin iştahları iyiden iyiye kabarmıştır.”⁷⁴

AKP’nin Türkiye’ye şeriatı getirmeyi hedefleyen bir parti olduğunu düşünmek ve bu tür bir endişe duymak anlaşılır olduğu gibi bu endişeye dayalı komplocu düşünce izah edilebilir bir olgudur. Ancak AKP’yi emperyalizmin hizmetkârı olarak sunmak ve iki çelişik argümanı birleştirmek yukarıda tartışıldığı gibi ancak belli bir tarihsel ve ideolojik formasyonun ve arka pla-

nın üzerinde mümkün olabilir. AKP'nin bir Siyonist kukla olduğunu, İsrail'e hizmet ettiğini ve hatta AKP liderlerinin aslında Yahudi olduğunu düşünmek ve iddia etmek bahsedilen tarihsel ve ideolojik arka plan ve formasyonun şaşırtıcı gücünü ortaya koyar. Bundan öte, söz konusu olan on yıllar boyunca İslami kesimin cumhuriyet ve Batılaşmış devlet seçkinleri için dile getirdikleri iddiaların tersyüz edilmesidir. Yani bir matematiksel sadeleştirme yaptığımızda, düpedüz İslami bir iddia söz konusudur. Ulusalcılığın "Sabetaycı çılgınlığı," ulusalcılığın misyoner düşmanlığı, antisemitizm ve "anti-siyonizm"le beraber düşünüldüğünde bu bakımdan 28 Şubat süreciyle başlayan laiklik kaygısı üzerinden İslamleşmenin en aleni göstergeleridir.⁷⁵ Bu süreç, bir taraftan da Türk kimliğinin Osmanlı'nın son devirlerinde gayrimüslimlere karşı ve İslam kimliğiyle örtüşerek kurulduğu⁷⁶ ve tanımlandığı bir ortamda Kemalizmin İslami kimlikle Türk kimliğini birleştirmiş olmasının⁷⁷ ve yüksek emperyalizm döneminde milli mücadeleyi haclı seferlerine karşı verilen bir cihat olarak sunmasının⁷⁸ bir mantıksal sonu ve orijinal Kemalizm'in Soğuk Savaş Kemalizmi arasının ardından küreselleşme döneminin ortam ve şartlarında alabildiği bir form olarak da görülebilir ve tarihsel parçalı devamlılık çizgisi bu şekilde kurulabilir.

Komplo teorileri cinneti o kadar çılgırından çıkacaktır ki bir anti-Amerikan komplo teorisine dayanan "Metal Fırtına" romanının bizzat ABD tarafından yazdırıldığına dair (bir üniversite rektörünün de ortak yazarı olduğu) kitaplar yayınlanacaktır. Yazarlara göre Burak Turna ve Orkun Uçar'ın yazarları oldukları ve ABD ile Türkiye arasındaki muhayyel savaşı anlatan " 'Metal Fırtına' bir 'politik kurgu' romanı olarak nitelendirilebilecek ve 'siyasi fantezi' olarak sayılabilecek kadar masum değildir." Bu kitap serisi "milli şuurun temelini oluşturan değerler sisteminde yıpranmalara sebep olmayı kendisine hedef olarak belirlemiş"tir. Bu seri, yazarlara göre "Türk'ü Türk'e Türkiye'de kötöleme girişimlerinin bir ürünü"dür.⁷⁹

Aynı şekilde Türkiye 2000'lerde hızla siyasi gündeme giren 1915 Ermeni tehciri ve katliamlarının tartışılması Ermenilerin Kars ve Van'ı kapsayan büyük Ermenistan'ı kurma projesinin ilk ayağı olarak sunulduğu bir komplo teorisinin ve kâbus senaryosunun içinde boğulmuştur. 1915'in gündeme getirilmesinin tıpkı Kürdistan projesi gibi ABD destekli büyük bir Er-

meni planının ilk ayağı olarak sunulması bu meselenin tartışılmasının önüne geçirilmesinde amil faktörlerden biri olmuştur. Ermenistan ve Kürdistan planları üzerinden Sevr sendromu yeniden çok güçlü bir şekilde canlanmış-
tır.⁸⁰ Doğu Karadeniz’de “Pontus” paranoyası ortaya çıkarken⁸¹ Sümela manastırında Ortodoks ibadeti yapılmasından Yunanlı turistlerin (köylerini görmek üzere) Doğu Karadeniz’e ziyaretlerine ve misyonerlik faaliyetlerine kadar birçok şey sistematik bir Pontus planının uzantıları olarak sunulabilmıştır.

İşin ilginç ve vurgulanması gereken bir boyutu da, Erol Mütercimler, Emin Gürses, Oktay Sinanoğlu, Aytunç Altındal gibi birçok “komplo teorisyeni” ve “ulusalcı kanaat önderi”nin kamusal görünüm kariyerlerine başta STV ve diğer İslami televizyon kanallarında başlamış olmalarıdır. Belki ki, başta “komplocu”luğa en meyilli Gülen cemaatinin medya organları olmak üzere, dünyayı belli egemen odakların komplo teorilerinden açıklayan İslami yayın organları benzer argümanları sunanları, kendi cenahlarından olmasa bile konuk etmiş ve parlatmıştır. Zaman içinde bu İslami komplo teorisi-merkezli model başka mecralar tarafından devşirilecek, dünyanın İslami kesim tarafından el üzerinde tutulanları saf değiştirecektir.

Ulusalcı vizyonunun İslamcılaştırmış doğasına uygun bir şekilde, bu ihanet ittifakına 2000’lerde İslami/muhafazakâr anlam dünyasının “sapkın” ve “ahlaki değerlerden yoksun” anlam yükleyerek kullandığı liberaller de giderek eşit ortak olarak eklenir olmuştur. Liberallere daha önce iyi niyetli ama saf bir nitelik biçilirken, zaman içinde liberaller saf zavallılar olarak resmedilmekten çıkarak şeytanileştirilmiştir. Hatta daha sonra, sol komplo teorisi literatüründen faydalanarak liberaller, neo-liberalliğe terfi ettirilmiş ve kutsal ittifak içindeki payeleri ve rolleri daha artırılmıştır.⁸² Liberallerin hedef haline getirilmesi, Necip Hablemitoğlu’nun başta *Alman Vakıfları: Bergama Dosyası* kitabı olmak üzere⁸³ konferansları ve televizyon programlarıyla başladığı gözlemlenebilirse de, 2002 yılında öldürülen Hablemitoğlu’nda henüz bu ihanet bu kadar berraklaşmamıştır. Liberaller, daha çok Amerikan gizli servisinin uzantılarının ve küresel efendilerinin pasif ve naif işbirlikçileri niteliğindedir.⁸⁴

Bu dönemde “hainler listesinde hızlı bir yükselişe geçen” kuruluşların başında TESEV gelmiştir. TESEV’in kökeni 1961’de Nejat Eczacıba-

ş'ının "Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti"ne gider. Nejat Eczacıbaşı'nın temel olarak iş dünyasının ABD'de olageldiği gibi sosyal ve siyasal konularda fikir üretebilmesinin zeminini oluşturmaya yönelik çabası-ndan neşet eden TESEV 1990'ların sonunda bir nefret objesi haline geldi. Amerikan think-tankleriyle yakınlığı ve bağlantıları ve tabii Türkiye'nin gündemini ilgilendiren sorunlara liberal çözüm önerileriyle ulusalcı muhayyilede şeytanlaştırıldı. Hatta, ulusalcılar ABD'de Amerikan sağının (ve akabinde kendilerinin) CFR'ye biçtikleri rolü⁸⁵ Türkiye'de TESEV'e yüklediler ve adeta TESEV, küresel "örümcek ağının" ve CFR'nin Türkiye acentesi olarak sunuldu.⁸⁶ Bireysel çabalardan çok belli şekillerde yazıldığı/yazdırıldığını düşünebileceğimiz bu eserlerin aslında atası niteliğindeki belge diyebileceğimiz genelkurmayın STK raporu olan "andıç"ında TESEV (ve TESEV yönetim kurulu başkanı Can Paker) sinsi bir şebekenin Türkiye ayağının tam merkezinde ve bir emir komuta zincirindeki ana merkez olarak sunulmuştur.⁸⁷ Anlaşılmaktadır ki; TESEV Türkiye'deki bu ihanet çemberinin koordinatörüdür. Elbette *Taraf*'ın 2007 Kasım'ında yayın hayatına başlamasıyla liberalizm ve "liberal entelijansiya" hiç olmadığı kadar bu komplo teorilerinin merkezine oturacaktır. *Taraf* da benzer şekilde bir emperyalizm maşası olarak resmedildiği gibi gazetenin "paşasının başbakanı" gibi manşetlerle AKP'yi itham ettiği dönemlerde bu durum *Taraf*'ın yandaş olmayabileceği ihtimaline değil ABD'nin bazı haşarılıklarına ve milli reflekslerden kaynaklanan sapmalarına AKP'ye *Taraf* üzerinden ikaz ve ihtarda bulunmasına yorumlandı ve komplocu bir örümcek ağında bu tür bir aracı olarak konumlandı.

Bu alt bölümü bağlarken, şu gözlem yapılabilir ki; komplo teorileri literatürü, komplo teorilerini milliyetçiliğin bir ürünü, yansıması olarak ele almaktadır. Oysa ulusalcılıkta komplo teorileri o kadar başat ve merkezidir ki; bir yan etki, sonuç değil, bizzat ulusalcılığın "kurucu unsur"udur denebilir. Verilecek sayısız absürtlük düzeyinde örnek arasında, mesela, Cengiz Özakıncı'nın, Harvard Üniversitesinin Ayvalık'ta geleneksel olarak açtığı Osmanlıca yaz okulunu "Türkiye'nin yeniden Osmanlılaştırılması stratejisinin kültür çalışmalarıyla beslenmesi" olarak yorumlaması verilebilir.⁸⁸ Özakıncı, bununla kalmayarak Soros'un desteklediğini özel olarak belirtti-

ği Tarih Vakfının da (şaşırtıcı bir gerçekmişçesine) Osmanlıca çalışmaları yürüttüğünü kaydetmektedir. Aynı kitapta Özakıncı Noam Chomsky'den ise "Osmanlıcı dilbilimci" diye bahsetmektedir.⁸⁹ Benzer şekilde Özdemir İnce de bir makalesinde Princeton Üniversitesini "Fethullahçılığın eğitim merkezlerinden" olarak tanımlamaktadır.⁹⁰ Bu boyuttaki komplocu muhayyile karşısında bir noktadan sonra milliyetçiliğin komplo teorilerini değil komplo teorilerinin milliyetçiliği ürettiğini düşünmek gerekmektedir. Komplo teorileri ulusalcılığın mümkün olmasını sağlayan dinamiktir. Komplo teorileri değil toplumun çeperinde kalmak, 2000'lerde Türkiye'de siyasal düşünceyi şekillendirmiş ve yeniden üretmiştir.⁹¹ Türkiye'de 2000'lerde denebilir ki milliyetçilik komplo teorilerini kurmamıştır; komplo teorileri milliyetçiliği (ulusalcılığı) kurmuştur.

MERKEZ SAĞIN ÇÖKÜŞÜ

Kuşkusuz 2000'lere damgasını vuran gelişmelerden biri de merkez sağın çöküşüdür. Adına merkez sağ denen çizgi, ne liberal, ne tam muhafazakâr, belki en iyi "merkezci" denilebilecek ve Avrupa siyaset bilimi kalıp ve kategorizasyonlarına fazla uymayan çizgisi ve pragmatizmiyle 1950'lerden itibaren elli yıl boyunca Türkiye siyaset sahnesine damgasını vurmuştu. Her ne kadar belirgin bir ideolojik yönelimi yok gözükse de, tam da bu haliyle bir ideolojiyi imleyen, Türkiye siyasetinin merkezindeki geniş alanı kapsayan "merkez sağ," kendi tutarlı duruşu olan, kendini "ötekilerine" göre kurmayan, aksine Türkiye siyasi düşüncesine hâkim pozisyonu sebebiyle yön ve şekil veren, on yıllara dayanan birikim ve deneyimine göre bir omurgası ve tutarlılığı olan bir siyaset alanıydı. DYP ve ANAP, yolsuzluklar, itibar kaybı ve birbirleriyle didişmeleri gibi (yazarın yapısal olmadığını düşündüğü) sebeplerle zayıflarken, AKP'nin etkileyici bir alternatif olarak ortaya çıkmasıyla merkez sağın önceden öngörülemez bir şekilde çöküvermesi, sadece kurumsal bir gerileme ve çöküş getirmedir. Merkez sağ düşünsel olarak da çöktü. Türkiye'de sağ/sol seçmen ayrışmasında sağ tarafı tutan merkez sağ, tam ortadan AKP'nin kucağına düşenler ve CHP'nin kucağına düşenler olarak ortadan ikiye çatladı. İlginçtir ki, seçmen tabanında merkez sağ büyük ölçüde AKP'ye teslim olurken,

merkez sağ elitleri ise (merkez sağ) yeniden cazibe merkezi yapmaya ve “yeni merkez”i oluşturmaya yönelik tüm çabaların başarısızlığıyla) CHP’ye iltihak ettiler.

Bu dönemde, 27 Mayıs sebebiyle askeri vesayete karşı mesafeli ve soğuk olması beklenen ve olduklarını iddia eden merkez sağın elitleri, ulusalcılığa “gönüllü kul” olarak biat ettiler. Merkez sağın, yukarıda denildiği gibi ideolojik değil ama birikim ve deneyime dayalı kendine has duruşu olan, proaktif niteliğini kaybederek yeni ve geleneksel merkez sağa tamamen yabancı ve ilgisiz olan söylemleri satın almaya başlayan bir “ikinci elci” hale dönüştüğü söylenebilir. Birçok merkez sağ kökenli ismin, ama her halde başta Süleyman Demirel ve Hüsamettin Cindoruk gibi isimlerin⁹² tavırları yine merkez sağın içine düştüğü krizin, hatta tıkanmışlıktan kaynaklanan tükenişin şaşırtıcı örnekleridir. Böyle bir kutuplaşma döneminde merkez sağın söyleyecek yeni bir şeyi kalmamış, anakronik bir duruma düşmüştür. Sadece merkez sağın dengeci ve Batıcı çizgisi yok olmamış, önce ART’de, daha sonra Ulusal Kanal’da bu ideolojik çizgide program yapan eski DYP ekonomi bürokratu ve bakanı Ufuk Söylemez örneğinde görüldüğü gibi bir cepheleşmede kaçınılmaz olduğu gibi merkez-sağ önderlik de ulus-devletçilik üzerinden şiddetli bir Batı karşıtlığına kaymıştır.

Bu bakımdan merkez sağın çöküşünün yarattığı muazzam boşluk ulusalcılığa devasa bir alan bıraktı ve fırsatlar sundu. Bu dönemde on yıllara dayanan siyasal davranışları ve sosyalizasyonları gereği asla CHP’ye oy atmayacaklar CHP’ye “kerhen” akarken, zaten merkez sağın güçlü olduğu birçok seçim bölgesinin CHP’lileşmesi bu durumu ortaya koymaktadır. “Merkez sağ” tabanın yarılarak merkez sağın kalesi olduğu Ege ve Trakya’da CHP’nin, İç Anadolu ve doğuda AKP’nin kucağına düştüğü ve bu dönemde çok şiddetli yeni ittifaklar ve kaymalar sürecinin siyaseti hercümerç ettiği gözlemlenebilir. Geleneksel merkez sağ seçmenin bu oy kayması ve ortadan çatlaması birkaç çalışmada gösterilmiştir. Sinan Zeyneloğlu İstanbul’da oy hareketleri üzerine yaptığı bir çalışmada, 2002 seçimlerinde oyu Türkiye genelinde % 5’e gerilemiş ANAP’ın, oluşturduğu endekse göre en yüksek gelir ortalamasına sahip seçmen kitlesini kendine çektiğini, CHP’nin ise 1999 seçimlerde (Sünni sol 1999’da DSP’yi tercih ettiğinden)

büyük ölçüde bir tek Alevilerden oy alabildiği halde 2002 seçimlerinde, 1999 seçimlerinin DSP ve ANAP seçmenini kendine çekerek daha iyi gelirli bir seçmen kitlesine ulaştığını göstermiştir. 2007 seçimlerinde ise ANAP ve DSP'nin silinmesiyle beraber gelir durumu görece iyi kesimler üzerinde çok daha belirgin bir ağırlık kazanmıştır. Özetle, CHP'nin 2007 tabanı, sabit ve "sol" olmaktan çok, geleneksel merkezci AP-CHP seçmeninin 2007'de alternatif yokluğunda CHP'ye yönelmesiyle oluşmuştur.⁹³ Aynı şekilde, Melih Pınarcıoğlu ve Oğuz Işık da Türkiye çapında geleneksel merkez sağ seçmenin kayışını sınırlı verilerle de olsa göstermektedirler.⁹⁴ Siyasal sosyalizasyonları ve reflekslerinin siyasi kanalları ve ifadeleri yok olan devasa bir seçmen tabanı adeta ortada kalırken, bu söylemsel boşluğun ulusalıcı söylem tarafından doldurulduğu söylenebilir.

Her ne kadar, merkez sağ, milliyetçi/devletçi reflekslere her zaman sahip olmuş olsa da ve AP'nin MC serüvenlerinden Tansu Çiller'in PKK operasyonlarına bu reflekslerin keskin tecrübeleri görülmüşse de, bu sertlikler merkez sağın kendi tabiatından kaynaklanıyordu. Merkez sağın ulusalcılaşmasının ilk vechesi 1993'te Demirel'in, cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yapılan DYP kongresinde işaret ettiği adaya, İsmet Sezgin'e karşı Tansu Çiller'in seçilmesi ve Çiller'in başbakanlığı döneminde (güneydoğuda PKK'ya karşı savaşın örgütlenmesinin ve Susurluk yapılanmasının merkezde olduğu) DYP'nin devletleştirilmesine kadar uzatılabilir. Çiller'in başbakanlığa gelişinin ardından yaptığı "Bask çözümü" açıklamasının ardından bu söylemlerini terk etmek durumunda kalarak PKK'yla mücadeleyi tamamen askerileştirmesi ve genelkurmayın kontrolüne bırakmasının retrospektif olarak merkez sağın kendi otonom söyleminin çöküşünün ilk merhalesi olduğu söylenebilir. Ardından, Çiller, geleneksel merkez sağ siyaset ve teşkilat kadrolarının yerini dolduran emniyetçi ağırlıklı A takımıyla birlikte DYP'yi bir "devlet partisi" haline getirmiştir.⁹⁵ Bu aynı zamanda Demirel'in 1980'ler boyunca muhalefetteyken geliştirmeye çalıştığı ancak 1991'de DYP'nin iktidara gelmesiyle (Diyarbakır'daki "Kürt realitesini tanımak" konuşması dışında) büyük ölçüde temelsiz çıkan "liberalleşme süreci"nin de (Özal'ın da ölmesi ve Özal rüzgârlarının bu şekilde merkez sağda dinmesiyle) tersine çevrilmesiydi. İkinci safhanın ise bu sefer

ANAP'ın 28 Şubat'ta oynadığı merkezi rol olduğu söylenebilir. Bu süreçte, DYP, RP ile karşılıklı anlayış ve yakınlaşma sürecine girerken ANAP "post-modern darbe"nin bir ileri karakolu haline gelmişti. 28 Şubat sürecinde ANAP'ın (DYP içinden Hüsamettin Cindoruk liderliğinde kopan DTP ile birlikte) gerek ileri karakol rolünü ifa etmesi, gerek de 28 Şubat'ın olağanüstü kontrolsüz imkânları içinde öncesiz bir yolsuzluk/yozlaşma içine girmesi ANAP'ı kısa bir zamanda itibarsızlaştırdı ve sıfırladı. Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller birbirleriyle ilgili yolsuzluk iddialarıyla ilgili sayısız soruşturma önergeleri verdiler, komisyonlar kurdurdular. PKK operasyonları ve 28 Şubat ikili sarmalı içinde geçen on yıllık dönemde uyumcu politikalar ve yolsuzluklar girdabı merkez sağın 2002 seçimlerinde beklenmedik tasfiyesini getirdi. Merkez sağın çöküşünün ardından onun düşünsel/ideolojik bir odak olmaktan çıkmasıyla, merkez sağ kendine has sesi ve duruşu kaybetti. 2002 seçimlerinin ardından parlamento dışında kalan ANAP ve DYP yalpalayan, tutarsız ve iradi bir duruş sergilemekten çok uzak siyasetleriyle "ulusalcılaşma çılgınlığında" bir alternatif odak, "üçüncü yolcuların konaklayacağı han" olamadılar ve kendi kendilerine çöktüler. 2002 seçimlerinde yüzde onluk barajın kıl payı altında kalmasına rağmen (% 9,5) "kurtarılabilir" durumdaki DYP'nin son darbeyi 2007'de Abdullah Gül'ün aday olduğu cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanan meclis oturumunun genel başkan Mehmet Ağar'ın girmemesiyle aldığı söylenebilir. Böylece Abdullah Gül'ün seçilme meşruiyetini reddeden "ulusalcı blok"un yanında yer alan DYP, merkez sağ seçmen gözünde büyük bir kredibilite sorunuyla karşı karşıya kaldı ve Temmuz 2007 seçimlerinde büyük bir oy düşüşü yaşadı ve % 5,4 oy alabildi. Tabii merkez sağın bu erime sürecinde AKP'nin merkez sağa fazla bir alan bırakmayan başarılı strateji ve politikalarının önemi de yadsınmamalıdır.⁹⁶

Merkez sağ aynı zamanda Türkiye toplumunu tam ortadan kapsıyor, yataylamasına kesiyordu ki bu bir kutuplaşmanın panzehiri niteliği taşımaktaydı. Merkez sağın ("devlet" ve "millet" arasında) geleneksel uzlaştırıcı, dengeleyici bir ara yol olarak aradan çekilmesi, Türkiye'de öncesiz bir kutuplaşmayı ortaya çıkardı. Merkez sağ da bu kutuplaşma sürecinde "ulusallaşma sürecine" girdi. Merkez sağ kökenli isimler öncesiz keskin söylemlere kayarken, paradoksal bir şekilde CHP ve sol tarafından sağcılaştırıl-

dılar. Az sayıda merkez sağ duayen politikacı AKP’de siyaset yapmayı tercih ederken (Mehmet Dülger, Dengir Mir Mehmet Fırat), bir kısmı (İlhan Keçeci, Lütfullah Kayalı, “komando” lakaplı Yaşar Okuyan ama en şaşırtıcısı ve ilginç Bitlis’ten aday olan Edip Safter Gaydalı) CHP’ye geçti. Merkez sağın birçok duayen ismi ve merkez sağın kanaat önderleri, basındaki (başta *Tercüman* geleneği olmak üzere) merkez sağ isimler bu dönemde kendilerini ulusalcı kamplarda buldular.

ALEVİLİK VE ULUSALCILIK

1990’larda yaşanan en kayda değer süreçlerden biri de kuşkusuz Aleviliğin “milliyetçileşmesi” ve “ulusalcılaşması”dır. 1970’lerde solcu, demokrat, muhalif bir siyasi duruşla özdeşleştirilen Aleviler, solun kapsayıcı bir dünya görüşü olarak da, Türkiye’de bir odak oluşturacak sosyal bir imkân olarak da çökmesiyle, solun genel olarak “ulusalcılaşması”na paralel olarak, ulusalcılaştı. Tabii bu süreç, artık sol ve sosyalizmin bir tehlike ve tehdit olarak görülmemesiyle de kolaylaştı. Yani yaşanan karşılıklı bir “yeniden keşif”ti. Devlet, Alevileri “hakiki Türk” ve laik, aydın insanlar olarak kucaklarken,⁹⁷ Aleviler de Kemalist müesses nizamı şeriate karşı savunulması gereken ve kendilerini gururla özdeşleştirilmesi gereken bir rejim olarak benimsediler. Sivas olaylarının bu süreçte kritik ve kırılma niteliğinde bir rol oynadığı söylenebilir.⁹⁸ Cemevleri bu kritik süreçte artan sayıda açılmaya, devlet bu sürece müsamahakâr davranmaya başlamış; Alevi dernekleri de sol-Kemalist bir çizgide açılıp belirgin bir hızda büyümeye başlamıştır.⁹⁹

Alevilerin sol/muhaliflikle özdeşleşen bir noktadan devlet muhafazakârı bir noktaya gelmeleri (özellikle sol cenahta) büyük bir şaşkınlık ve hayal kırıklığıyla karşılandı. Oysa, temel olarak bir kimlik siyaseti üzerinden solcu/muhalif olmuş olan Aleviler, yine aynı saikle (İslamın yükselişinden duydukları endişe sebebiyle) 1990’larla beraber devlet muhafazakârı bir çizgiye evrildiler. Nasıl ki; sosyalizmin çöküşüyle birçok sol kökenli insan ulusalcılığa sığınmışsa; bu süreç Alevi kesimde siyasi duruşları kimlikleri tarafından şekillendirilmiş olduğundan kitlesel boyutta oldu. İlginç olan ise, solculuğun (özellikle Kürt Alevileri için) bir “negatif entegrasyon”

etkisi görmüş olmasıdır. “Negatif entegrasyon,” Almanya sosyalist hareketini inceleyen Günther Roth’un kullandığı bir tabirdir. Roth’a göre, öngörülme-
yen bir süreçle, SPD Alman işçi sınıfını partinin imkânları ile siyasi sisteme eklemiştir. İşçiler, SPD aracılığı olmasa kendilerini bir parçası hissedemeyecekleri Almanya siyasal alanına bu şekilde bağlanmış ve kendilerini Alman ulusunun bir parçası görmeye başlayarak sadakat geliştirmişlerdir. Bu süreç, işçilerin sisteme yanaşma eğilimlerinden değil, tam aksine sisteme muhalifliklerinden kaynaklanmış olsa da; SPD’nin mekanik rolü sistemin meşruiyetini “negatif olarak” işçiler nazarında tesis etmek ve onları sisteme, Alman “politik ulusu”na entegre etmek olmuştur.¹⁰⁰ Benzer şekilde, Aleviler de sol üzerinden muhalifliklerini ifade ve kanallı edebilecekleri merci bulmuşlar ama zaman içinde bu kanal onları sistemden tamamen kopartan değil onları kendi şartları içinde sisteme bağlayan, sistem ile aralarındaki köprü işlevi gören bir süreç olmuştur. Bu durum, elbette ki evrensel solun çökmesiyle aşikâr hale gelmiştir.

Alevilerin, ulusalcılığın, orta sınıfla beraber, adeta onlarla ittifak halinde, doğal tabanını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Aleviliğin “laik, aydın, çağdaş, Türk ve buralı” karakteri aslında ulusalcılığın Sünniler için de öngördüğü Müslüman modelini oluşturmuştur. Aleviler de, kendi kendilerine biçtikleri bu “aydın” portreden hoşnut görünmektedirler. Bu sayede ilk kez Alevilerin Sünnilere karşı kısmi bir psikolojik üstünlük kazandığını söyleyebiliriz. Üstelik Aleviler, modernist sol dili anlamakta, onu konuşmaktadırlar. Bu durum ulusalcı ideolojik liderliğin Alevileri kolayca kendi yanlarına çekmelerini mümkün kılmaktadır. Özetle, Alevilerin sol dil üzerinden sağcılaştırıldıklarını ve devletleştirildiklerini söylemek mümkündür. Sol anti-emperyalist ve aydınlanmacı formülasyonun, “işbirlikçi ve Türkiye ulus-devletine sadakat taşımayan Sünniler” imgesi üzerinden Kemalizme tahvil edildiğini gözlemleyebiliriz.

MUHALİFLİK OLARAK ULUSALCILIK

Ulusalcılığın ana niteliklerinden biri bir öz-algı olarak muhalifliğidir. Bu resme göre Kemalizm 1950’den beri muhalefette olduğu gibi, 12 Eylül, 12 Mart Kemalizmin üzerinden geçmiştir. Popüler/anaakım ulusalcılığın en iç-

ten sesi ve yansıtıcısı olduğu söylenebilecek Bekir Coşkun, “1950’den bu yana tek parti iktidarda. Sadece biz iktidarların değiştiğini sanıyoruz. Aynı parti gidip gidip geliyor. Aynı zihniyet, aynı kafa, aynı yön, aynı karakter, aynı tıynet, aynı tezgâh, aynı dümen”¹⁰¹ derken bu hissiyatı sarıh bir şekilde ifade etmektedir. 1950 sonrası sağcı rejimin ardından gelen Özal dönemi ise tün anti-entelektüalizmi, gösterişçi zenginliğiyle, yozlaştırıcılığıyla “ulusalcı idealer” olan bilinçli, aydınlanmış ve kültürlü cumhuriyet toplumu ve bireyleri tahayyülüne saldırı niteliğindedir. Zaten Özal dönemi (ve onu getiren 12 Eylül rejimi) neo-liberalizmi ve neo-liberalizmin gösterişçi hazcılığı, ulusalcılığın (bir ulusalcı ikonunu olan Ahmet Necdet Sezer’in mazbut ve gösterişsiz kişiliğinde somutlandığı şekilde) bir erdem olarak mazbutluk, kültürlülük ve aydın olmanın tezadı ve onun yıkımı olarak kodlanmaktadır.¹⁰² Bekir Coşkun bir yazısında okurlarına “siz hiç anılarınızı kaybettiniz mi?” diye sormakta, yoz kültürün uğultusu, işportacılar, yerinde durmayan o eski yapılar, görgüsüzce süslemeler”¹⁰³ arasında kaybettiği eski değerlere sarılmaktadır. 1990’larda “ikinci cumhuriyetçilikten” çark eden Zülfü Livaneli bu kaygıları bir yazısında sarıh bir şekilde ifade etmektedir: “Cumhuriyetten en büyük sapma dönemini yaşıyoruz. Çünkü Cumhuriyet, bilimi, çağdaşlığı, kültürü, sanatı, ahlakı, fedakârlığı ve yurtseverliği öne çıkaran bir değerler sistemini yerleştirmeye uğraştı. Şu anda Türkiye’ye dalga dalga yayılmakta olan ege-men kültür... hımbıl herifler üretiyor. Vıcık vıcık arabesk duygusallığı, maçlarda döner bıçakları, lümpen kavgaları, terli ve şişman kadınların merme sergilediği ve dünyanın en aptal esprilerine gülünen televizyon programları; bilgi yarışmalarında bir şair adı geçince, gözlerde trene bakan öküz ifadeleri... (B)u lümpen-arabesk ortamın yetiştirdiği milyonlarca kişi, başında kendisine benzeyen insanları görmek istiyor. Bu gidiş Cumhuriyet ilkeleri döneminin sonudur ve tarihte “Lümpen-Arabesk Devri” olarak anılacaktır.”¹⁰⁴

Emre Kongar da 12 Eylül ve Özal dönemini “arabesk kültürü”yle beraber okumakta, onları birbirinin mütemmim cüzü görmektedir.¹⁰⁵ Bu dönemden başlayan ama AKP iktidarında aşikâr olan için söz konusu olan ise “azgelişmişliğin ahlakı ile emperyalizmin birleşmesi”dir. İşte bundan dolayı Türkiye dıştan yönetilmeye mahkûm kalmıştır.¹⁰⁶ “Seçmene sadaka kabinden yaz ortasında kömür ve erzak dağıtmasının temelinde yatan öğe, bu

ahlakın (ahlak sistemi yoksunluğu)”¹⁰⁷ bir ifadesidir. Türkiye “tarikat destekli yozlaşmış feodal kültürün egemenliği altına girmekte”dir.¹⁰⁸ Ancak Kongar yine de iyimserliğini yitirmemekte ve “ben halka, özellikle Cumhuriyet mitinglerinde meydanları dolduranlara güveniyorum. Özellikle kadınlara güveniyorum. Özellikle gençlere güveniyorum. Özellikle Demokrasiye inanan her yaştaki Atatürkçü kuşaklara güveniyorum. Çünkü onlar, feodal, dinci (dindar değil), erkek egemen kültürde, ezilen kesimlerdir”¹⁰⁹ demektedir. Kongar ideolojik değil ama kültürel/ahlaksal bir Atatürkçü/Kemalist diriliş ummaktadır. Ahlaki ve kültürel yozlaşmaya karşı tutunulacak dal elbette Atatürk’ün ve 1930’ların mazbut ve muhafazakâr modern ütopyasıdır.

Burada görüldüğü gibi “kişisel”den “siyasal”a bir “kayış” vardır. “Mazbut ve muhafazakâr modern ütopya” bir taraftan en berrak Bekir Coşkun’un yazılarında “bireysel”ken, bu bireysel masumiyetin kaybı politize olmaktadır. Üçüncü aşama ise politizasyonun ideolojikleşmesidir. Emre Kongar alıntısında gözlenen bu süreç aslında popüler/anaakım ulusalcılıktan sol-ulusalcılığa giden süreçtir. Atatürkçü Düşünce Derneği İzmir şube başkanına göre “Kemalist devrimin temelindeki tam bağımsızlık harcı[nın] dağılma tehlikesiyle karşı karşıya” kalmasının önemli nedenlerinden biri de “toplumsal çılgınlığa dönüşen sosyal yozlaşma”dır.¹¹⁰ Burada sosyal yozlaşma bir milli güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Atilla İlhan bu yozlaşma/aydınlanmacılık dikotomisini dünya jeopolitiğine ve emperyalist düzenin içine oturtmaktadır. İlhan’a göre “Turgut Özal... ‘Sistem’in Türkiye’ye biçtiği elbiseleri benimsemiş, harıl harıl giydirmeye çalışmış; onun bilinçlendirerek yarattığı ‘yurttaşları’ bilinçlerinden boşaltıp ‘tüketiciyi’ yozlaştırmıştır.”¹¹¹ Bireysel anlatı kapsamlı teorizasyonunu sol-ulusalcı ideolojik şablonda bulmaktadır. Sol-ulusalcılıkta söz konusu olan kültürel azınlık olmaktan çok ideolojik bir muhaliflik durumudur.

Sol-ulusalcılığa göre, ulusalcılık değil “devletçi” ve “müesses nizamın destekçisi” olmak, 1950 sonrası (ya da bazı Kemalist yazarlara göre 1945 sonrası sağcılaşmış CHP’yle başlayarak¹¹²) tamamen sağcı iktidarların yönettiği ve Soğuk Savaşta tamamen ABD’ye ve NATO’ya teslim olmuş bir devlette muhalif bir ideolojidir.¹¹³ Aynı şekilde 1970’lerde kontrgerilla, ABD emperyalizminin hizmetinde gerçek vatanseverlere ve “aydın insanlara” karşı

operasyon yapmıştır ki zaten doğal neticesi 12 Eylül ihtilali olmuştur. 12 Mart ve 12 Eylül, bu sindirme operasyonunun bir NATO ordusu olan ordu tarafından en aleni tatbikinin yapıldığı iki dönem olmuştur. Çetrefilli soru ise bu noktada gelmektedir. Soğuk Savaş boyunca bir NATO ordusu olan Türk ordusuna neden şimdi sahip çıkılacaktır veya (sağcı iktidarların tasarrufundaki) devletin 1950 sonrası Kürt ve gayrimüslim politikalara o zaman niye sahip çıkılmaktadır soruları ve çelişkiler elbette fark edilmeyecek ve es geçilecektir.¹⁴ Türk ordusu ne zaman dönüşmüş ve uyanmıştır? Memduh Tağmaç'ların, Faik Türün'lerin, Kenan Evren'lerin ordusu ne zaman dönüşmüştür? Sahip çıkılan mirasın 9 Mart cuntası ve 27 Mayıs olduğu aşıkârsa da, ortada açıklanması gereken bir kurumsal dönüşümün de olduğu açıktır.

Ulusalculığın "Soğuk Savaş müesses nizamı" tefsiri büyük ölçüde solun tefsirine dayanır ki zaten büyük ölçüde sol-ulusalcılık üzerinden soldan ithal edilmiştir. 1968 ve sonrası Türkiye solunun müesses nizamı söylemi devralınarak, ulusalcılık 1950 sonrasının emperyalizme ve gericiliğe teslimiyetçi devletine karşı konumlandırılır. Bu süreçte sol-ulusalcı söylem o kadar baskın çıkmaktadır ki; anaakım ulusalcılığı ve orta sınıfın kültürel endişelerini yansıtan kanaat önderleri 1950 sonrasını bu prizmadan okumaktadırlar. Yılmaz Özdil "1950'den itibaren, Kurtuluş Savaşında bize kurşun sıkımlarla kanka olup, bize destek verenlere düşman olduk?"¹⁵ diye adeta NATO ittifakının kökenlerini sorgulamaktayken bir başka yazısında "bağımsız ruh desen... Bağımsızlık sevdalısı olduğumuz söylenemez pek... Öyle olsa, Amerika'nın Avrupa'nın kucağına oturmaktan, IMF'den emir almaktan rahatsız olurduk, mandacıları baş tacı yapmazdık..."¹⁶ diyerek bu hiyerarşik ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Bu bakımdan ilginçtir ki; neo-liberalizm tabiri, sosyalist anlamını kapsayan ama onun ötesine ve derinine geçerek popüler/anaakım ulusalcılığın anlam dünyasını çok iyi yansıtan bir şekilde ulusalcılığın Özal nefretolojisinin merkezine oturmaktadır. Burada, neo-liberalizmden sadece ekonomik eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri artırdığı için nefret edilmemektedir. Neo-liberalizm aynı zamanda sadece para ve maddiyatın tek değer haline getirmesiyle geleneksel otarşik mazbut dünyaya ve onun değerlerine saldırdır.¹⁷ Bundan da öte, bu mazbutluğun mündemîç olduğu entelektü-

elliğe saldırır. Özal, papatyalılarıyla, Hasbahçenin gülleriyle, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nde çalınan İbrahim Tatlıses kasetiyle ulusalcı erdemlerin baş aşağı edilmesi, onlarla alay edilmesidir. Emin Çölaşan'a göre "Türkiye'deki ahlak yozlaşması onun döneminde ve bilinçli olarak başlatıldı. 'Köşeyi dön de, nasıl dönersen dön' felsefesi egemen kılındı. Devleti ve milleti soyan hırsızlar, namussuzlar, vurguncular, hayali ihracatçılar, kapkaççılar yine onun döneminde hortla"mıştır.¹⁸ Ulusalçılık ise, Özal sonrası dönemde, cumhuriyetin mazbutluğu da vazeden erdemlerine sahip çıkma, onları geri kazanma mücadelesidir. Kuşkusuz, ulusalcılık bu mücadelesinde yalnızdır. Cahil halk içeriden, hazların ve günahların ülkesi ABD dışarıdan, para ve maddiyattan başka değer taşımayan arsız yükselen sermaye de cumhuriyetin mazbutluk erdemlerine saldırmaktadır. Zaten neo-liberalizmin maddiyat ve haz dünyası vatan-millet sevgisini, toplumsal duyarlılıkları ve dayanışmayı ve büyük bir mücadeleyle kurulan cumhuriyete ve Atatürk'e şükran duymayı unutturmakta, onları değersizleştirmektedir.¹⁹ Halk, televizyon dizileriyle, magazin haberleriyle ("televole kültürü"yle) ucuz popüler kültürün esiri olmuştur. Söz konusu olan, bir avuç, aydınlanmış, bilinçli ve sermayeden bağımsızlaşmış (a la Gramsci) insanın onurlu muhalefettir. Bu tavır alış, ilkesel bir pozisyonudur. Ve bir nevi Don Kişotvari, sermayeye, çağın hazcı trendy değerlerine karşı verilen bir mücadeledir. Aslında söz konusu olan, bir tür "aydınlanmacı misyon"un, sol "öncü (*vanguard*) pozisyon"un "aydın sorumluluğu ve cesareti"nin vücuda gelmesidir. Bu onurlu muhaliflik psikolojisi ulusalcılığın, haklılık doktrini üzerinden keskinleşmesini ve karşısındakini hakir görmesini mümkün kılmaktadır. İlginç bir şekilde, bu mazbutluk üzerinden kurulan söylem ise muhteva değil ama form yönünden tam bir pervasızlığa ve megalomaniye dönüşmektedir. Bu "yakın Türkiye tarihi tefsirleri"nde sol-ulusalcılık, popüler ulusalcılık ve "askeri ulusalcılık"larla hemen hemen örtüşmekte, sadece kullanılan dil ve jargon kısmen nüanslar içermektedir. Aynı şekilde milletvekili maaşlarıyla, yolsuzluklarla, ihale takipçiliğiyle, mecliste tavana çığkörtelerin atıldığı partileriyle hem kültürel düzey açısından, hem ahlaktan yoksunluk açısından, hem de talan düzeninin temel taşıyıcıları olarak siyasetin ve siyasetçi sınıfının itibarsızlaştırılması da bu ulusalcı ahlakın te-

mel sacayaklarından biri olmuştur. Türkiye'deki (aslında büyük ölçüde 1950 sonrası sağ siyaset ve partiler kastedilerek ve Özal'la beraber ivme kazanarak) siyaseti yolsuzluklar, avamlık ve vasatilik/cehalet üzerinden hakir gören ve itibarsızlaştıran "entelektüalist söylem" in de Türkiye'de siyasetin alanını daraltan bir işlev gördüğü söylenebilir. İronik bir şekilde filme 1980'de çekilmiş Zübük'lere ve "yamyamlara oy yoktur."¹²⁰ Yolsuzlukla mücadele ve siyasi dürüstlük elbette mevcut siyaset sınıfının tasfiyesiyle ve ulusalcı/Atatürkçü erdemlere ve mazbutluğa geri dönüşle, bu tür bir arınmayla mümkün olacaktır. Ulusalcılık bir nevi cumhuriyetçi ahlakın ve erdemlerin de ütopyasıdır. Ulusalcılıkta ayırım tıpkı Fransız Devriminde olduğu gibi, "erdemliler" ile "erdeme sahip olmayanlar arasındadır."¹²¹

Zaten Türk ordusu da bu mazbut ütopyayı temsil etmektedir. 28 Şubat döneminde jandarma Beyaz Enerji ile ilgili yolsuzluğuyla ilgili ANAP'lı bakanları soruşturarak ve Mesut Yılmaz'ı sıkıştırarak açıkça "yoz ve rüşvetçi siyasetçilere" karşı "temiz toplum-temiz ordu" kartını oynamıştır.¹²² Aynı şekilde AKP döneminde de birçokları gözünde "dini inançları afyon gibi kullanıp halkı yoksullaştırırken kendileri servet içinde yüzen"¹²³ "rantçı AKP"ye karşı ordu benzer bir dürüstlüğü ve erdemi temsil etmiştir. Emin Çölaşan'a göre "Türk Silahlı Kuvvetlerinin en büyük başarılarından biri, siyasetçiyi işin dışında tutmayı başarmış olmasındadır... Çünkü siyasetçi parmağının bulaştığı hemen her konu, yozlaşmıştır. Ordumuz, Türkiye'yi habis bir ur gibi saran bu hastalıktan, siyasetçiyi uzak tutarak kurtulmayı başarmıştır. O yüzden sağlamdır, güvenilirirdir."¹²⁴ Çölaşan başka bir yazısında da, "eğer Türkiye'de Turgut Özal döneminde başlatılan hırsızlık, namussuzluk, vurgunculuk, sorumsuzluk ve laçkalık sivil kesimi böylesine etkisi altına almasaydı, inanın bu ülke bugün çok daha iyi bir konumda olacaktı. Yukarıda saydığım yüz kızartıcı özellikler, çok şükür ki Türk ordusuna yansımada"¹²⁵ demektedir. Ordunun "sırrını," "siyasetçinin elinin girmemesine" bağlayan Çölaşan'a göre ordudan hoşlanmayanlar ise "insan haklarını savunduğunu iddia eden dernekçikler, diğer yanda medyada çöreklenmiş din tüccarı-entel-liboş-hain tipler"dir. Ancak endişe etmeye gerek yoktur. Zira, "Türkiye taaa İstiklal Harbinden bu yana nice badireler atlattı, ne hainler gördü. Ama hepsinin üstesinden geldi. Hiç kuşkunuz olmasın,

bugünler de geçecek”tir.¹²⁶ Açıkktır ki Çölaşan’daki mazbut ütopya, bir taraftan tek parti dönemine referansla tarihselleştirilmekte, bir taraftan da karşı tarafta mevzilenen hainlerin (ahlaki olarak zafiyetlerinin) ifşasıyla politikleşmektedir. Çölaşan’ın vizyonunun ideolojik çerçevesini ise sol-ulusalcılık çizmektedir. Çölaşan’ın ahlaki düalizmi sol-ulusalcılığın anti-emperyalizmiyle ve aydınlanmacı ilericiliğiyle ideolojik bir şablona da oturmaktadır.

Ancak ideolojik önderlikle popöler/anaakım ulusalcılığın muhaliflik algıları aynı zamanda farklılaşır. İdeolojik önderlik için, birincil düşman 2008 gibi geç bir tarihe kadar “Aydın Doğan medyası” olmuştur. Başta amiral gemisi *Hürriyet* olmak üzere “popöler ulusalcılığın” mecrası (ve bomba haberleri/manşetleriyle “yeniden üreticisi”) olan “Aydın Doğan medyası”; ulusalcı jargonda küreselci/işbirlikçi sermayenin ve AKP’nin sözcüsüdür. Ulusalcı popülizme (ve dezenformasyon nitelikli ulusalcı yalan haberlere) dayanan genel tutumuna karşın; yine de dengeci ve hitap ettiği çevre gereği kaçınılmaz olarak son kertede “Avrupacı,” “Batıcı” ve demokrasiyi “destekleyici” bir yayın politikası izleyen *Hürriyet* (ve farklı ölçülerde *Milliyet* ve *Vatan*), sırf bu orta yolculuğu sebebiyle ulusalcı “ideolojik önderlik”çe anti-milliyetçi ve anti-Atatürkçü olarak görölmüştür. Zira, ulusalcısından İslamcısına, solcusundan liberaline, her kesimin ittifakla nefret objesi olan Aydın Doğan medyası, kendini muhalif, “gerçek muhalif” olarak tanımlayan tüm bu çevrelerin gözünde bir “iktidar heyulası”dır ve bu sebeple her kesimin deccalıdır. Anti-emperyalist ve sol/sağ ideolojik donanımı olan ideolojik önderlik için söz konusu olan “tüm köprüleri yakmak” iken temel kaygısı bildiği dünyayı korumaktan ibaret olan bir anaakım içinden türetilen bir tepkiselliğın öncelikleri farklıdır. İdeolojik önderlik içinse öngörölen “statüko” değil “devrim”dir. Olanı korumak değil olanı yıkmak, sıfırdan yeniden kurmaktır. Anaakım kitlenin kaygısı ise “statüko”yu aynen korumaktan ibarettir. İki apayrı proje söz konusudur. Ancak burada da bir sürükleyen-sürüklenen ilişkisi söz konusudur. İlginçtir ki 2008 yazından itibaren Aydın Doğan ile AKP iktidarı arasındaki husumetin aşıkâr hale gelmesi ve AKP’nin doğrudan Aydın Doğan’a tavrı almasıyla Aydın Doğan birden ulusalcı ideolojik önderlik tarafından sahiplenilir olmuştur. Ulusalcı ideolojik önderlik tarafından kullanıma sokulmuş bir yafa olan “Aydın Do-

ğan medyası” özellikle Recep Tayyip Erdoğan’ın doğrudan Aydın Doğan’ı hedef göstermesi ve Doğan medyasını tasfiyeye yönelik girişimlerde bulunmasının ardından 2007-2008’de ulusalcı önderliğin dağarcığından düşmüştür.

Ulusalcı ideolojik önderliğin bir paradoksu da bir taraftan, Kürt sorunu ve üniversitelerdeki başörtüsü yasağıyla ilgili duyarlılık belirtenleri, anti-militaristleri, eşcinsel hakları aktivistlerini marjinal bir avuç hain olarak toplumdışlaştırır, kendilerini bu toplumun genel sağduyusu ve anaakımının sesi olarak sunarken; aynı anda da kendilerini “bir avuç yiğit” olarak toplumdışlaştırmakta ve neoliberalizm ve küreselleşme çağında, bu süreçlere direnen bir azınlık olarak sunarken, kendilerini “muhalifleştirmektedirler.” Yani eşcinsel hakları savunucuları ya da örneğin ordunun cinsel tacizlerini gündeme taşıyan Eren Keskin, otomatik olarak toplum içinde temsil kabiliyetlerinin sınırlılıkları sebebiyle “toplumdışı” ilan edilirken, bu yaf-tayı yapıştıranların kendi özalgılarındaki (*self-perception*) toplumdışlıkları, kendilerinin anaakımın ve popüler gündemin dışında (ve üzerinde) kalmaları övünç kaynağıdır. Aslında “muhalif”in tanımı belki de tam toplumun anaakımının dışında olmak ve hatta toplumun anaakımı tarafından dudak bükülmekse, bunun neden bazı durumlarda keyfi olarak hor görülmeyi bazı durumlarda ise kıvanç duymayı getirdiği açık değildir. Ulusalcılık bir taraftan (“Amerikancı”) solu, liberalleri toplumdışı sapkın marjinaler olarak sunarken (ve bundan haz alırken), bir taraftan da kendilerini de benzer şekilde marjinalleştirmekten hoşlanmaktadırlar.¹²⁷ Tüm toplumun “objektif” ya da “subjektif” olarak hain olduğu bir ülkede bir tek kendilerinin vatansever olmaları iddiasının paradoksal doğası kayda değerdir. İlginç olan, her iki düşman kardeşin ortalama bir alt sınıfa ya da orta sınıfa mensup vatandaşı (*Hürriyet* ve/veya *Posta* gazetesi okuyan, az biraz magazin takip eden, az biraz milliyetçi ve sosyal sorunlara duyarlı takılan ama gündelik hayatının gaillesinin dışında sosyal kaygı duymayan ya da sosyal kaygıları sebebiyle harekete geçmeyen) hakir görüp, kendi muhalifliklerinin tam zıddı bir zavallı ve kendi gündemine engel görmeleridir. Bu ülkede *Posta* ve *Hürriyet* okumak anaakımın bir sembolüyse, *Taraf*, *Yeniçağ*, *Sözcü*, *Birgün*, *Amargi*, *Aydınlık* vesaire okumak eşit derecede “muhalif” ve

“sosyal duyarlılığa sahip” olmanın göstergeleridir denebilir. Ve aynı şekilde, muhalif/marjinal olmanın keyfinin sürüldüğü ve tatmininin yaşandığı düşünülebilir.

Burada ulusalcılığın anlam kozmolojisinin kilit değerlerden biri “erdem”dir. Montesquieu “Kanunların Ruhu” kitabında farklı siyasal rejimleri tartışırken, bahsettiği siyasal rejimlere bir değer atfeder. Montesquieu’nun cumhuriyet için öngördüğü değer ise “erdem”dir. Montesquieu’dan değil ama daha çok Rousseau’dan etkilenen Robespierre için de “erdem” kendi davasının ana değeridir.¹²⁸ Fransız devrimi kaynaklı “vatandaşlık” algısında, vatandaşlık “doğuştan gelen ve belli bir cemaate mensubiyet”i ifade eden bir nosyon değildir. Vatandaşlık, verilen değil, kazanılan, daha doğrusu ispatlanarak hak edilmesi gereken bir “unvan” ve “mertebe”dir.¹²⁹ Bugün anladığımız anlamda “hak-odaklı” “verili vatandaşlık” nosyonu ancak 20. yüzyılda Anglosakson geleneğinden zuhur edecektir.

Fransız devriminde, özellikle esas olarak jakoben dönemde, jakoben cumhuriyetçiler için “vatandaş,” Rus devriminden sonraki “yoldaş”ın karşılığıdır. Ve nasıl “yoldaş”lık her an tekrar ispatlanması ve yeniden üretilmesi gereken bir kimlikse, Fransız devrimcileri için de “vatandaşlık” aynı minvaldedir. “Vatandaş”lık için en gerekli temel nitelik ise “erdem”li olmaktır. Kendini daha yüce başka amaçlar için feda edebilmek, daha iyi bir yaşam için içten gelerek çabalamak ve iyi değerlere sahip olmak bir “tercih” veya “nitelik” değil “mecburiyettir,” ya da bir “yükümlülük”tür.¹³⁰ Jakobenler, siyasete “ahlaki” bir değer olarak bakmaktadırlar. Jakobenler için düşünsel farklılıklar değil, küstahlık ve mütevazılık, dürüstlük ve riyakârlık; yozluk ve namusluluk vardır.¹³¹

Bu bakımdan Fransız devriminde bu şekilde kurgulanmış cumhuriyetçilik algısı, elbette ki 18. yüzyıl Britanya veya daha bağımsızlıkla beraber Amerikan cumhuriyetçiliğiyle eşdeğer değildir. Yani, Amerikan cumhuriyetçiliğinde bireyler, doğuştan gelen hakları sebebiyle bir “eşitler cemaati” iken, değerlerini Roma erdemlerinden alan Fransız cumhuriyetçileri için bu tür bir eşitlikçilik ancak bayağılığı getirir.¹³² Toplumda elbette kan bağı sebebiyle değil ama sahip oldukları erdemleri sebebiyle üstün olanlar vardır ve cumhuriyet işte bu erdem, “şer güçlerine” ve “vasatiliğe” karşı

cansiperane savunulmasıyla var olabilir, sürdürülebilir. Jakobenler için cumhuriyet her an tehlike altındadır; o halde bir cumhuriyetçinin her an teyakkuzda olması gerekir. İlginçtir ki spesifik bir dönemde somut bir tehdide karşı organize edilen siyasi/ideolojik mobilizasyon hiçbir zaman devrimi “tamamlayamadığından” bağlamsallığından bağımsız olarak süreklileştirilecek ve ebedileştirilecektir.

Bu manada Türkiye’de de gerek “ideolojik önderlik”in, gerek “takipçiler”in “cumhuriyet tahayyülü,” Fransız devriminin liberal/bireyci boyutlarına değil, devrimin kalıcı teyakkuz haliyle jakoben cumhuriyet tahayyülüne dayanmıştır. Burada ise erdem cumhuriyete ve onun kurucu önderine sadakat ve vatanseverlik derecesi üzerinden ölçülebilmektedir. Bu şekilde mücadele Türkiye’de de Fransız devriminde olduğu gibi, “erdemliler” ile “erdeme sahip olmayanlar” arasında tanımlanmaktadır.

Aynı şekilde, jakoben devrimciler için de, Bolşevikler için de hasımlar “meşru” değildirler. Bolşevikler bu meşru görmemeyi o kadar ileri taşımışlardır ki sadece çarlık taraftarları veya Kadetler değil, sosyal devrimciler ve Menşevikler de bu mekanizmadan paylarını almışlardır.³³ Bolşevikler için Menşevikler hasım değil, başka amaçlara hizmet eden piyonlardır. Sonu Stalinizme varacak bu algı bir neden değil bir sonuçtur.

Ulusalçılığın rakiplerini aktör (*agent*) görmemesi, onları ahlaksız sayması ve meşru rakip görmemesiyle Fransız devrimcilerin veya Bolşeviklerin kendi karşıdevrimcilerine biçtikleri değer arasında bir örtüşme görülebilir. Ulusalçılığın temel önkabullerinden biri de tıpkı jakoben devrimciler ve Bolşevikler gibi sadece siyaseti Schmitt’çi bir şekilde dost-düşman ayrımı üzerinden görmek değil, bundan da öte “düşman”larıyla mücadeleyi siyasetüstü, metafizik bir alanda algılamak olmuştur. Bir fikri/ideolojik yapılanmadan çok bir duygu paylaşımı/ortaklığı olan ulusalcılık için söz konusu olan “siyaset” değil “iyilerle kötülerin savaşı”dır. Bu bakımdan ne Kürt hareketi, ne de İslamcılar sadece kendi ideolojilerinin takipçileri olarak görülebilmektedir. Bu “düşman”lar kendi ideolojilerine bağlı olarak kabul edildikleri takdirde meşruiyet kazanabileceklerdir. Oysa ulusalcılık açısından bu tür bir siyasal rekabet söz konusu değildir. Bu bakımdan mesela, Fethullah Gülen sadece bir “gerici” değildir. Sadece laik hassasiyet sahipleri tarafından onaylan-

mayan bir fikriyatın temsilcisi değildir. Fethullah Gülen kendi siyasal çizgisine, fikriyatına samimiyetle inanmış biri olarak değil, yukarıda da örneklen-
diği gibi, Amerika'nın maşası, ılımlı İslam projesinin bir piyonu olarak mah-
kûm edilmektedir. Özetle ulusalcılık hasımlarına bir eyleycilik (*agency*) biç-
mez. Bununla da kalmayarak rakiplerine/hasımlarına "ahlaksızlık" biçer. Bu
ahlaksızlık sadece siyasal alanda dürüst olmama veya aslında davasına inan-
mayıp onu bir menfaat kapısı görmekten de ibaret değildir. "Başörtülülerin"
ve hele "çarşaflılar"ın "hiç de göründükleri gibi olmadıkları" ve cinsel anlam-
da "ahlaksız" oldukları yaygın bir ulusalcı önkabul ve şehir efsanesidir. Bu
şehir efsanesi muhafazakâr cumhuriyetçi ahlakın hakiki ahlaki temsil ettiği
ve bu ahlaka sahip olmayanların ahlaksız ve iffetsiz olduğu aksiyomuna da-
yanmaktadır. Söylemeye gerek yoktur ki tersi bir önkabul, İslami olmayan
bir ahlakın var olamayacağı inancı ve kendi dışında ahlaksızlık biçmek İslami
kesimde de en az aynı derecede geçerlidir.

Ulusalcılık için de kendi pozisyonuna inanç o kadar tamdır ki; bu
tartışmaya açılmaz. Tartışma anlamsızdır. İyilerle kötüler tartışmaz. Klasik
demokrasi teorileri, siyaseti sürekli ucu açık bir tartışma olarak tanımlarlar-
ken,¹⁴ bu durum kaçınılmaz olarak "siyasal"ı reddetmeyi getirmektedir,
kutsal kitaplarda şeytana kendini savunma hakkı verilmemiştir.

KÖK-ANLATI OLARAK ULUSALCILIK

Yukarıda, "gerçek sol" ile "ulusalcılık" arasında birbirini tamamen
dışlayıcı bir ikilik, zıtlığın kurulamayacağına, aksine ulusalcılığın "sosyal"
ve "sol" boyutlar taşıyabileceğini ve hatta "ana çelişki"nin işbirlikçi ve
ABD'nin acenteliğini yapan neo-liberal AKP ile "halk" arasında kurgulana-
rak 1970'lerden farklı olarak artık "bir maliyet içermeyen" sendikal hareke-
te ve AKP iktidarı dönemindeki işçi grevlerine kamusal destek verilmesi gi-
bi bazı tezahürleri olduğuna işaret edildi. Aynı şekilde ulusalcılığın "kaba
devletçilik"ine halel getirmeden, farklı tezahürlerinde "çevreci," "feminist,"
"tüketici hakları odaklı" olabileceği ve olduğu da iddia edilmektedir.

Zaten ulusalcılığın oluşumunda daha önce işaret edildiği gibi, "yeni
sosyal hareketler"in, daha doğrusu "yeni sosyal hareketler"in gelişimine yol
açan kaygıların Türkiye'deki yansımalarının önemli ölçüde etkisi vardır.

Ulusalçılık, modern anlatının çöktüğü ve sosyal bir güvensizliğin hissedildiği bir ortamda insanların gerilemekte olan Türkiye ulus-devletinin ve onunla özdeşleştirilen bir ideolojinin (Atatürkçülük) kanatları altına sığınma ihtiyacının doğurduğu bir fenomendir. Burada önemli nokta, ulusalçılığın kök, diğerlerinin onun türevi olmalarıdır. Örneğin ulusalçı çevrecilik diyebileceğimiz, çevreci duyarlılığın bir ulusalçılık prizmasından süzülerek üretilmiş, belli bir zihinsel kalıp üzerinden anlamlandırılmış bir çevreci hassasiyetten bahsedebiliriz. Bu tür bir ulusalçı çevrecilikte dikotomi Türkiye ulus-devleti ve onun karşıtları arasında kurulmaktadır. Zira örneğin bir termik santralin çevreyi kirletmesine, SİT alanlarının talan edilmesine veya doğal bitki örtüsünün bozulmasına yönelik kaygılar, kendi başlarına kaygılar olmakla beraber, evrenselci bir genel dünya görüşünün zayıflığı veya yokluğunda, ulusalçılığın büyük anlatısı içinde, ona eklenemedi/dahil oldu. Burada çevrenin tahrip edilmesinin vebalinin Batılı sömürücü büyük şirketlere çıkartılması kolayca mümkün olmakta ve Türkiye ulus devleti ve Kemalizm ise “sorumluluk ahlakı” ile çevreci bir alternatif oluşturabilmektedir.

Sol ve Greenpeace gibi yeni sol içinden türeyen ama etkinliği ve kamusalılığı sınırlı kalan ufak bir azınlığın dışında, Türkiye’de çevrecilik hareketinin, orta sınıf duyarlılığından kaynaklanan bir hassasiyet olması sebebiyle cumhuriyetçi paradigmanın içinden türediğini tespit edebiliriz. “Doğal cumhuriyetçi” olan bu hareketler ve mensupları, zaten çevreciliğin siyasete ilişkin değil siyaset üzeri bir alan olarak anlaşılması sebebiyle politik bir angajmana sahip değildiler.¹³⁵ Ancak ulusalçılaşıma ile beraber çevrecilik, emperyalizmin sanayileşmesi ve Batı kapitalizminin Türkiye’deki doğa kaynaklarını tahrip etme pahasına ve istediği gibi at oynatmasına bir reaksiyon olarak ilgi görmüştür. Hatta Hayrettin Karaca’nın, lafzi olarak bir erozyonla mücadele kampanya sloganı olarak değerlendirilebilecek Atatürk’e atfedilen “vatan toprağı kutsaldır, kaderine terk edilemez” sözüyle açılan web sayfası ve Karaca’nın 2000’lerde keskinleşen siyasal çizgisi bu sosyal duyarlılığın, vatanseverlik misyonunun nasıl bir ulusalçı duruşla anlamlandırıldığına iyi bir örnektir.¹³⁶

Benzer şekilde, “yeni sosyal hareketlerin” önemli tezahürlerinden biri olan “tüketici hakları hareketi” Batıdaki aksine vatandaş-merkezli

bir noktadan fazla genişleyemese de, çokuluslu şirketlerin “Türk” tüketicileri kandırma ve aldatma stratejileri ulusalcılık açısından “favori” ve kendisini kitleselleştirmesi bakımından başarılı bir tema olmuştur. Tüketici duyarlılığı ve aktivistliği büyük Amerikan ve Yahudi sermayeli şirketlerin ifşa edilmesi, boykot edilmesi üzerinden söz konusu olmaya başlamıştır.

Şehirlerin (neo-liberal politikalarla ilintilendirilebilecek) kültürel dokularının tahrip edilmesi, kentsel yaşam alanlarının güdükleşmesi sürecine karşı yaratılan duyarlılık da pekâlâ ulusalcılık tarafından kolayca absorbe edilebilmektedir. Bu duyarlılığın hem “orta sınıf hassasiyeti” versiyonu, hem de bu hassasiyetin çok daha doğrudan (sol-)ulusalcı bir tezahürü Oktay Ekinçi’de olduğu gibi “sol versiyonu” pekâlâ ulusalcı retoriğin manyetik alanından kaçamamaktadır. Oktay Ekinçi İstanbul’un nasıl rant sebebiyle talan edildiğini izah ederken tezadı “cumhuriyet uygarlığının... kişi yararı yerine bilimi ve kamu yararını esas alan imar politikası”¹⁷ ile önce kamu yararı anlayışını bir kenara bırakan sağ iktidarlar dönemi ama asıl 12 Eylül’den sonraki neo-liberal talan dönemi arasında kurmaktadır. Yani İstanbul’u talan edenler kaçınılmaz olarak sağcılar ve liberal düzendir. İstanbul’un korunması ise (sol-) Kemalizm ile özdeşleştirilmektedir. Nitekim Ekinçi’nin bir başka kitabı da “Tayyip Erdoğan’ın şeriatçı söylemleriyle belediye uygulamaları arasındaki ‘uyumu’ belgeleme amacı” taşımaktadır. Ekinçi’ye göre “İstanbul yıllardır rant için yağmalanmıştı. 1994’ten bu yana da ‘şeriat düzenine rant ve örgütlenme kaynağı’ olarak yağmalanıyor”dur.¹⁸

Benzer şekilde eğitim politikaları, sağlık politikaları, enerji politikaları teknik meseleler ve/veya alternatif siyasi vizyonların tartışılması üzerinden değil ulusalcı paradigmanın (milli devlet vb. irticai güçler + emperyalizm) içinden değerlendirilebilmektedir. Daha önce modernist anlatının doğal bir unsuru olarak siyasal-üstü bir motivasyon olan eğitim seferberliği gibi konular şiddetli bir şekilde siyasallaştırılmakta ve ulusalcılaştırılmaktadır. Zira ulusalcılık yeni bir değerler kümesi yaratmış ve olguları bu (siyasi-yoğun) değerler üzerinden tanımlar olmuştur. Eğitim sorunu bu yeni ulusal zihinsel kalıpta kendi başına bir sorun olarak ele alınamamakta, bir şekilde bu siyasi aşırı yüklenme içinde boğulmaktadır. Gelir dağılımı bozukluğu aynı şekilde bir ulusalcı ikiliğe çekilmektedir. Kültürel yozlaş-

ma/fakirleşme/sığlaşma, tüketim ekonomisi gibi tüm temalar ulusalcı bir “eleştirelilikten” yapılagelmektedir. Özelleştirme “vatan satılması” ve “ihanel” haline gelmektedir. Özetle modern kapitalizm, sosyal ve bireysel gündemler ulusalcılık prizmasından anlamlandırılabilir.

Ulusalcı feminizmde, ulusalcılık-feminizm ilişkiselliği muhtemelen en aleni olanıdır. Adeta bir aksiyom olarak bu feminizmde modern Türk kadınının özgür ve erkeklerle eşit olması doğrudan cumhuriyetin bir kazanımı, Atatürk’ün bir ihsanı olduğu kabul edilmektedir. O halde kadınların hâlâ saldırı altında olan bu özgürleşiminin korunması için cumhuriyete sahip çıkmak gerekmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere, ulusalcılığın kitleselleşmesinde bu duyarlılık kritik bir öneme sahiptir. Yalnız, dikkati çekmesi gereken nokta, burada kadın ve cinsiyet temasının bir malzeme olmaktan ibaret olmadığıdır. Aksine ulusalcı feminizmin temel kaygısı Türkiye’de “kadınlık durumu”na dair hissedilen rahatsızlıktır. Yani burada kaygı bir feminist kaygıdır. Ancak ilginç olan nokta, buna karşın yine de son kertede kadın ve cinsiyet meselesinin ulusalcı ana-anlatıya bağımlı kılınması, onun türevi haline indirilmesidir. Reel bir kaygıya dayanan bu anlatı, kadınları çok bireysel ve çok hassas oldukları bir noktada çok derinden yakalamaktadır. Bu bakımdan burada ulusalcılık salt siyasi alana ait bir ideoloji/retorik olmanın ötesinde, çok insani bir var oluşa hitap etmektedir. “Ülkemizdeki, hatta dünyadaki en önemli sorunlardan birinin kadın-erkek eşitsizliği olduğu kanısındayım... Mustafa Kemal’e her konuda olduğu gibi bu konuda da ne kadar teşekkür etsek azdır. Ben Mustafa Kemal’in devrimlerini ve Cumhuriyet’i aynı zamanda bir kadın devrimi olarak algılıyorum. Kanımca Mustafa Kemal en büyük feministtir. Hatta benim gibi düşünenlerle kendimizi Kemalist-Feminist olarak tanımlıyoruz”³⁹ diyen Türkan Saylan’ın kadınların toplumsal kabul ve saygınlığa ulaşması mücadelesini Atatürkçülük ve cumhuriyetçilikle özdeşleştirmesi ve bu iki süreci birbirleriyle bütünleştirmesi bu meydana değerlendirilebilir.⁴⁰ Saylan aynı zamanda eğitime ve özellikle fakir kızların okumasına yönelik çabalarını da benzer şekilde siyasi lügate aktarmaktadır. “Geleneksel Kemalist” ya da “cumhuriyet muhafazakârı” diyebileceğimiz ve bu geleneksel Kemalizminden dolayı bir Batıcı olmuş Türkan Saylan’ın doğrudan Batı-karşıtı ulusalcılıkla ilişkisi ve katıldığı 2007 cumhu-

riyet mitinglerinde bu limana demirlemek durumunda kalmış olması bu manyetik çekime bir örnek olarak düşünülebilir.

Akşam gazetesinin *Pazar* ilavesinde sonradan görmeliği bir psikiyatrist olarak değerlendiren Kerem Doksat, röportajında Türkiye’de sonradan görmeliği klasik ulusalcı şablon içinden “nerede kırıldı, nerede başladı görgüsüzlük dönemi?” sorusuna cevaben şu şekilde tarihselleştirmektedir: “Türkiye ABD’nin uydusu oldu süratle. İnönü döneminden sonra Batı değerlerini alan ama taklitçi olmayan bir toplum yaratmak isteyenlerle olmayanların savaşı başladı. Ayaklar baş, başlar ayak oldu. Anadolu’da cehalet artırıldı, okuma-yazma oranı düşürüldü.” Doksat şu şekilde devam etmektedir: “ABD kuvvetlenmemizi istemedi, Batı da. Biz onları müthiş bir bozguna uğratmıştık ve onlar bunu asla unutmadılar. O zamanlar statosferden insanların popolarının fotoğraflarını çeken teknolojiler veya Tomahawk füzeleri yoktu. Atatürk’ün o zaman müthiş bir askeri dehayla bozguna uğrattığı Batı, intikam almakta gecikmedi. O devir geçti şimdi bu konuşmayı bile kaydedebilirler... Türkiye zamanla değerlerini kaybedip, din alet edilerek de -ki ben din düşmanı kesinlikle değilim- verilen mesajlarla gittikçe cehalete sürüklendi. Özellikle de Özer Uçuran Çiller döneminde çok büyük bir darbe yedik... Daha geriye gidelim. 12 Eylül’de ne oldu? Silindir gibi geçti ihtilal. Kavramların da canına okudu ve esas istenilen şey oldu. Kendisi de Kürt asıllı olan Özal zamanını bekliyordu. Vahşi kapitalizm gümbür gümbür girdi Türkiye’ye. ‘Anayasayı bir kere delmekten bir şey olmaz’ diyerek, ‘benim memurum işini bilir’ diyerek, ‘hanım koy da bir şarkı dinleyelim’ diyerek ve ‘Abraham Sweetvoice’un şarkılarını dinleyerek görgüsüzlük dönemi başladı. Arabaya atlayıp 300 kilometre hız yaparak bir rol-model oluşturuldu. Özal’ın kendisi bizatihi sonradan görmeliğin idolüdür Türkiye’de. Çünkü yolu açmıştır. Devletin en başındaki ve ekonomiyi idare eden adam ve tabii bunu ABD’yle beraber yapan adam, sonradan görmeliğin miladıdır.”

Doksat soru üzerine ise AKP’yi şu şekilde değerlendirmektedir: “Sonradan görmeliğin dik âlâsı. Çocukları küçücük yaşta iş gücü sahibi oluyorlar. Adam gidiyor, Arap işadamları ile yemek yerken 15 yaşındaki oğlu da orada. Ortaya şimdi İslami burjuvazi çıktı.”¹⁴ Burada Doksat kendi düşün-

sel/siyasi donanım ve formasyonu içinde genel bir siyasi değerlendirme yapmaktadır. Ancak ilginç olan Doksat'ın siyasi değil psikiyatrik/bilimsel bir değerlendirme yapmak iddiasıdır. Doksat'ın yaptığı ise ulusalcı şablonu/tarih anlatısını bireysel/ruhsal deneyimlere uyarlamaktır. Burada “ulusalcı bilgi”nin üretimini gözlemlemekte ve ulusalcılığın bireysel ve ruhsal hayatlarımızı analiz etme ve anlama noktasına kadar nasıl sızdığını görmekteyiz. “Sonradan görmelik” ve benzeri temalar genel siyasi resmin ulusalcı tefsirine tabi tutulmakta, onun üzerinden anlamlandırılmaktadır.

Benzer şekilde “sağlıklı beslenme” teması da benzer bir şekilde ulusalcılığın manyetik alanına kaymak durumunda kalmıştır. Sağlıksız beslenme modern hayatın bir mahzuru olarak insanların bireysel gündemleriyken, sağlıksız beslenmeye yönelik duyarlılık geliştirme uluslararası gıda şirketlerinin ve kartellerinin oyunlarına ve elbette bu kartellerin emperyalist niteliklerine yönelmektedir. Sağlıksız beslenme gündemi gıda kartellerinin doymak bilmeyen kâr iştahlarının Türkiye gibi geri kalmış ülkeleri sömürmesine indirgenmektedir. 2009 sonbaharında GDO'lu ürünlerle ilgili yönetmeliğin hazırlanmasıyla bu konuda önemli bir kamusal görünürlük kazanmış ama daha öncesinde de başta Ulusal Kanal olmak üzere birçok mecrada GDO'lu ürünlere yönelik konuşmuş ve TMMOB Makine Mühendisleri Odasında “GDO bir silahtır ve egemenliğimizi yok etmeye yöneliktir,” “amaç gıda açlığı ile dünyayı terbiye etmektir” diyen Kenan Demirkol bu “ulusalcı profesyonellik”e ve sol-emperyalizm-ulusalcılık geçişkenliğine iyi bir örnektir.⁴² Burada aslında solun bu konuya ilişkin kapitalizm eleştirileri devralınmakta, ama her zaman olduğu gibi bu tahliller ulus devlet prizması üzerinden okunmaktadır. Böylece, adeta obezite, GDO'lu ürünler ve sağlıksız beslenme bir “milli güvenlik tehdidi” olarak görülmektedir. “Gıda emperyalizmi” ulusalcı jargonun popüler terimlerinden biri haline gelmiştir. Burada sağlıksız beslenme kendi başına öncelikli bir gündem olmaktan indirilerek emperyalizmin tezahürlerinden biri haline indirgenmekte, bireysel bir gündem sosyalleştirilmekte ve siyasallaştırılmaktadır. Buradan ise İsrail'in bu hormonları kullandırarak Türkiye'de ekili alanları çoraklaştırma projesi uyguladığından hormonlu sebzelerin iktidarsızlığa neden olarak Türk nüfusuna karşı bir tehdit oluşturduğuna kadar sayısız

komple teorisi üretilmektedir. Ayrıca söylenmeli ki, GDO'lu ürünlerin ulusalcı kanonda ilgi görmesinin önemli bir sebebi de Türkiye'nin Atatürk'le beraber kendine yeter bir tarım ülkesi olmasının kutsanmasının ulusalcılığın otarşik ekonomik vizyondaki merkezi niteliği ve neo-liberalizm ve gıda emperyalizmi çağında Türkiye'nin tarımsal kendine yeterliliğinin önemli ölçüde aşınmış olmasının "ulusal egemenliğin" ve "Atatürk'ün ekonomik mirası"nın tahrip edilmesine iyi bir örnek olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Otarşik vizyondan hareketle ilginç bir "tarımsal ulusalcılık"ı gözlemek mümkündür.

"Öncü ulusalcı" diyebileceğimiz ve doksanlı yıllarda ulusalcılığın yayılmasından önce ve bu zihinsel yapının orta sınıflarda kökleşmesi sürecinde önemli bir işlevinin olduğunu tespit edebileceğimiz Oktay Sinanoğlu'nun 1993'te Türkiye'ye dönüşünün ardından "Türkçe ve dilin korunması" üzerine yazdığı ve yüksek satış rakamlarına ulaşan "Türkçeci" kitapları ve yoğun kamusal görünüşleri benzer şekilde değerlendirilebilir. "Dil hassasiyeti" ve Türkiye'de yükseköğrenimin İngilizce değil anadilde yapılmasına ilişkin argümantasyon üzerinden Türkçeyi ve Türkçe üzerinden Türklüğü kutsayan ve İngilizce üzerinden kültür emperyalizmine ve emperyalizme karşı bir milliyetçiliğin/ulusalcılığın üretim sürecini hem Oktay Sinanoğlu'nun şahsı için, hem de 1990'larda Oktay Sinanoğlu'nun bu "davası"yla mobilize edebildiği orta sınıf kitlede gözlemleyebiliriz.⁴³ Oktay Sinanoğlu'ndan başlayarak, Türkçenin (özellikle gençlikte) "yozlaşması," İngilizcenin dükkân isimlerinden menülere her alanda Türkçe aleyhinde genişlemesi gibi temalar, "dil duyarlılığı"nın adeta kaçınılmaz bir şekilde ulusalcılığın çekim alanına girmesini getirmiştir. Bu süreçte "düzgün ve doğru Türkçe kullanma hassasiyeti" ulusalcılığın önemli bir cephaneliği haline gelmiştir.

Benzer şekilde, Türkiye'de "bilimperestlik" de kaçınılmaz olarak siyasallaşmış ve ulusalcılığın manyetik alanından kaçamamıştır. Bu sebeple, "bilim" Türkiye'de siyaset-üstü, siyasalı hakir gören bir pozisyona erişememiştir. Aslında iki tür "bilimperestlik"ten bahsedebiliriz. İlki, "işlevsel," yani bilimi ona ideolojik anlamlar ve değer yükleyerek onu "araç" olarak kullanan, temel motivasyonunu bilimle kurduğu özel ilişkiden de-

ğil başka kaynaklardan alan ama bilimi kendi ideolojik formasyonuna yamayan bir bilimperestliktir. Mesela Marksizmin bilim yüceltmesi bu minvalde değerlendirilebilir. Aynı şekilde, Türkiye’de Kemalizmin bilimsellik demek olduğu, cumhuriyetin bilimi temsil ettiği yaygın söylemler de bu tarz bilimperestliğe örnektirler. İkincisi ise, doğrudan bilimperest motivasyonlardan türeyen, bilimi, onun derinliğine sahip olan “seçilmiş azınlık”la bilimin derinliğine ve görkemine bigâne kalanlar arasında ayrıştırıcı olarak gören “bilimsel seçkinci” “bilimperestliktir.” İlginçtir ki; Avrupa’da muhafazakâr/konformist bir tavır olan bu ikinci tarz bilimperestlik Türkiye’de Kemalizmin doğal arka bahçesine dönüşmekte ve hatta ilerici ve solcu bir tavır olarak algılanmaktadır. Avrupa’da seçkinci/muhafazakâr/konformist bir dünya görüşüne sahip olan ve kendi laboratuvarına kapanmak isteyen “bilim,” Türkiye’nin özel koşullarından dolayı kendini rahat ve güvende hissetmemekte ve kendi kaygılarını bir siyasal duruşa tahvil etmek durumunda kalmaktadır. “Bilim,” kendi başına uzlaşmaz bir otorite olmak yerine “geri kafalılığa karşı duran” “doğru siyasi çizgi”yi benimsemek; temel işlevi “bilimselliği tesis etmek” olan rasyonel/modern ideolojiyi bilim adına savunmak ve ister istemez ona tüm diğer ilgisiz ve çelişkili aksiyonlarıyla biat etmek durumunda kalmaktadır. Laboratuvarındaki bilim, kendi başına güvensiz ve korunmasızdır ve kurtarıcıya, koruyucu ve kollayıcılara ihtiyacı vardır. “Ordu tabii ki darbe yapabilir”¹⁴⁴ diyen ve “ABD’ye gittikten ve eleştirel düşünce ve Karl Popper’ı keşfettikten” sonra “eski oyunları bıraktığını”¹⁴⁵ ifade eden Celal Şengör’e göre politikacılar öğrenmemekte ısrar ederken, daha Popper’cı olan askerler öğrenebilmektedir. Her ne kadar orduyla ilişkisi çocukluğunu “ailesi gibi olan Hava Kuvvetlerinin” Yeşilköy’deki Hava Harp Okulunda geçirmesinden dolayı kısmen kişisel sebeplere ve sosyalizasyonuna dayansa da, Celal Şengör’ün söylemi aydınlanmacılığın ulusalcılığın çekiminden kaçamamasına en iyi örnek olarak verilebilir.¹⁴⁶

Türkiye’de bu tür doğallaşmış ulusalcılığın sayısız vechesini bulmak mümkündür. Ancak bunlar arasında zikretmeye değer ve şaşırtıcı bulunabilecek olanı, Türkiye’de seçkinci ve orta sınıf bir takipçi profiline sahip dağcılık ve seyyahlık dergisi olan ve yayına başladığında Türkiye için

yüksek bir görsel kalite sunan Atlas Dergisi'nin "ulusalcılığı"dır. Hakan Erdem'in *National Geographic Türkiye*'ye yazdığı bir makaleyi eleştiren dergi ulusalcı/sol/anti-emperyalist bir tepkiyle Batının köleliğe dair kirli mirasına değinirken, Osmanlının az araştırılmış kölelik tarihine inkarcı bir tutum benimsemektedir. Dergiye göre Osmanlı kölelik tarihine ilişkin bilgiler güvenilmezdir ve maksatlıdır, zira "Arap ya da Osmanlı köleciliği hakkındaki bilgiler, sömürgecilik çağı Avrupa'sında üretilmiştir."⁴⁷ Tayfur, Hakan Erdem'in makalesinin, İngilizce baskısında olmadığı halde, *National Geographic Türkiye* gibi yabancı orijinli bir dergide yayınlanmış olmasını anlamlı bulmaktadır. Tayfur'a göre; "(i)şte bu noktada tarihin en büyük yalanlarından biriyle karşı karşıyayız. Batılı devletlerin özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sevgi, onur, insancılık ve daha bir sürü ilke adına köle ticareti ve köleciliği yasaklamak için didindikleri yalanıyla." Tayfur'un önerdiği ise kendi ulusal bilgimizi üretmemizdir. Hakan Erdem'in bu yazıya cevabi nitelikteki makalesinde Hakan Erdem, Tayfur'un pozisyonunu "mukaddesatçı-magazinel"⁴⁸ tanımlamakta, yazının " 'sözde ulusalcılık' pınarlarından geniş yudumlar"⁴⁹ aldığını ifade etmekte ve ulusalcılığın coğrafya dergilerine kadar sirayet ettiğine hayret etmektedir.⁵⁰

Ulusalcılığın orta sınıf ve/veya seçkin gündemlere, hobi alt kültürlerine sirayet etmesi bir taraftan şaşırtıcıdır, bir taraftan da tam da bu gündem ve alt kültürlerin orta sınıf merkezli doğasından dolayı anlaşılabilir. Yine ulusalcılığın gayri siyasi, hatta apolitik gündemleri yeniden üretmesi başlı başına kayda değer bir noktadır. Bu durum aynı zamanda ulusalcılığın kaba bir milliyetçilik ve devletperestlikten çok daha derin ve çetrefil niteliğine işaret eder.

Bireylerin (ve grupların) verili tek bir pozisyonları yoktur. Aynı anda farklı pozisyonlar bir arada bulunabilmektedir. Ulusalcılık ana-anlatısının başarısı çok farklı duruşları ve eğilimleri mezcedebilme yeteneğine sahiptir. Nasıl kimlikler ve aidiyetler tekil ve birbirini dışlayıcı olarak değil, birbirleriyle iç içe geçmiş şekilde kuruluyor ve dışarıdan bakan gözlemci için çelişki arzedecek şekilde bir arada barınabiliyorsa, aynı şekilde ulusalcılık kök anlatısı altında birçok birbiriyle kısmi ya da tamamen çelişkili gibi duran aidiyetler ve ideolojiler bir arada barınabilmektedir. Bu durum, özellikle "ideoloji-

lerin sonu"yla beraber, 1990'lerden sonra sağıın, solun karıştığı, milliyetçiliğin klasik formunun çok farklı etkileşimler neticesinde dönüştüğü bir ortamda bu çok kimliklilik ve çok ideolojilik içinde mümkün olmaktadır. Bu bakımdan ulusalcılığın, ne sağ, ne sol, bu kavramların üzerinde ve her ikisini de içererek ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Ulusalcılık bir tür "normallik" haline gelebilmekte, çok farklı ve çelişik gibi duran pozisyonlar ulusalcılık anlatısının içinde ve altında uyum içinde yaşayabilmektedirler. Ulusalcılığın dışında kalanlar ise "anormal" kalmakta ve anaakım tarafından dışsallaştırılmakta, marjinalleştirilmektedir. Ulusalcılık adeta bir "bilgi formu" haline gelmiştir. Denebilir ki, ulusalcılık kendi bilgisini üretmekte, yeniden üretmekte, bir yerden sonra kendi "hakikat rejimi"ni yaratmakta ve kendi kendine referans verir (*self-referential*) hale gelmektedir.

SONUÇ

Bu bölümde gösterilmeye çalışıldığı gibi "ulusalcılık" ne bir ideolojiye, ne de tekil bir zihniyete indirilemeyecek kadar derin ve çok boyutlu bir fenomendir. Aksine, farklı bünyelerde farklı tezahürler gösteren ortak bir "kod"dan, "yazılım"dan söz edebiliriz. Ulusalcılık, pekâlâ çok sert bir ideoloji olarak formüle edilebildiği gibi bu çalışmada "takipçiler" olarak adlandırılanlarca daha çok bir "refleksler seti" şeklinde tezahür etmektedir. Ancak tüm bu refleksler ortaya, ideolojik önderliğin parametreleriyle uyumlu bir zihinsel formasyon çıkarmaktadır. Ulusalcılık popüler kültürden, entelektüel kültüre, üst sınıftan alt sınıflara çok farklı mekân ve alanlarla "binbir surat"ıyla 2000'lerde neşet eden ve bir "ön-belirleyen" bir "zihinsel iklim" haline gelmiştir. Sosyalist soldan faşist sağa farklı ideolojik arka plandan gelenlerce farklı şekillerde ifade edilen ama belli ortaklıkları paylaşan bir kök-anlatıdır. Bir nevi ulusalcılık vasa-tiliği temsil etmektedir. Şöyle ki, hazır bulunan ve kişisel inisiyatif kullanılmadığında edinilen/doğal durumda sahip olunan zihinsel formasyon/kalıptır.

Bu çalışmada, daha önce işaret edildiği gibi temel "metodolojik" sorun "ulusalcılığın nasıl tanımlanabileceğine" ilişkindir. Bu sebeple de bu çalışma ancak ulusalcılık için daha sonraki çalışmalar tarafından doğrulu-

ğu, yanlışlığı ya da doğruluk derecesi test edilmeye muhtaç bazı gözlemler ve hipotezler sunabilmektedir ve kayda değer bir akademik literatürün yokluğunda daha iddialı bir amacı da olamaz. Ancak yine de bu gözlemlerin ve “ulusalcılığı anlamlandırma” teşebbüslerinin başka çalışmalara ilham vereceği umulmaktadır.

ULUSALCILIK VE SOL

"Son gençlik hareketlerinde oportünizmin gerçek yüzünü bir kere daha gördük. Anayasa dışına düşmüş olan Amerikancı iktidara karşı demokratik direnme hareketleri olan öğrenci protesto hareketlerini, öğrenci kesimindeki oportünistler akıl hocalarından aldıkları talimat ile baltalamak için her yolu denediler. Öyle ki, hareket içinde 'Bu hareket faşizmi getirir. Halk bu hareketlere karşıdır ve bu hareketler AP iktidarının işine yaramaktadır' diyerek aynı yorumları yapan, kendi tabanının bile karşı olduğu Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu yöneticileriyle sıkı fıkı işbirliği içine girdiler. 'Bu hareketler faşizmi getirir' sözü çok komik ve ciddi olmaktan uzak bir sözdür. Kapitalizmin diktasının hangi koşullar altında geleceğini bilmek için değil bilimsel sosyalist teoriyi, birazcık sosyoloji bile bilmek yeterlidir. 'Halk demokratik öğrenci hareketlerine karşıdır ve bu hareketler AP iktidarının işine yarıyor' iddiası da soyut, açık olmayan ve de yanlış bir iddiadır."

MAHİR ÇAYAN, Mayıs 1969

"Türkiye'de hiç kimse gardrop Atatürkçüsü kadar Atatürkçülüğe zarar vermedi. Hiç kimse gardrop Atatürkçüsü kadar devrimleri kemiremedi... Kafası boş, üslupkâr, olumlu düşünceden yoksun beyzade, kalemiyle fikirlerin ancak kabuğunu tırmalayan kültürsüz yaratık. Halk düşmanı, Osmanlı tenperesti, çalışmadan yaşayan asalak, imtiyazlı dalkavuk, Batının penceresinde maymun, komprador hizmetçisi kalem... İngiliz kumaşında, Fransız kravatında, İskoçya viskisinde, İtalyan şapkasında, Batı medeniyetini başlatıp bitiren zavallı. Bir gardrobun eni boyu ve yüksekliğinde dünyası çizilen entelektüel... Halkı hor gören, Batının üstünlüğüne körü körüne inanan... Atatürk'ün milli kurtuluş savaşını, Amerikan kapitalizmine, emperyalizmine satmakta mezat memuru... Son yılların olaylarıyla iyice ortaya çıkıyor ki, Atatürk'ün bağımsızlık ve kurtuluş hareketini yabancılarla ortak çıkarlarla eritenlerin başında gardrop Ata-

türkçüleri gelmektedir. Bunların menfaatleri uğruna yapmayacakları hiçbir şey yoktur. Çünkü onlar gerçekte Atatürkçü değil, Osmanlı tenperestidirler... Öte yanda bir mutlu azınlık Batılı maymunluğunda ve refah içinde yaşayacaktır. Caz ile dans ederek, açık saçık elbise giyerek, şapkanın envaini deneyerek, Batının muhafazakâr akımlarını temsil eden eserleri tiyatrolarda oynayarak... Operaların renkli kostümleriyle parlayan sahnelerde salonları yabancı misafirler, kordiplomatik ve levantenlerle doldurup Batılılaşma... Böylesine tiplerin Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in fesli, altın çerçeveli gözlüklü, getrli, kolalı yakalı alafranga beylerinden hiçbir farkı yoktur. Bunlar yaşadıkları Atatürk çağına anlamını hiçbir zaman anlamamış ve anlamak istememiş salak Osmanlı tenperestleridir... Milliyetçiliği milliyetsizlerin, müslümanlığı sahtecilerin elinden kurtarmak gerektiği gibi Atatürkçülüğü Atatürkçülüğün A'sından nasipsiz bu Osmanlı tenperestlerinin dilinden kurtarmak gerekir. Atatürk, kapitalizmin emperyalizminden vatani kurtarmak savaşının lideridir. Gardrop Atatürkçüleri ise Güney Afrika'dan Güneydoğu Asya'ya ve Güney Amerika'ya kadar kapitalizmin bütün sömürgelerinde bulunan Batı mukallidi maymunlardan farksızdılar... Gerçek Atatürkçüler Batı mukallitlerinin Türk kurtuluş hareketini nasıl yozlaştırdığını iyice tahlil etmelidirler. Bugün Asya'nın ve Afrika'nın mazlum milletlerinin emperyalizme baş kaldırmasını yeren kişiler, şapka da giyseler, çarşafa karşı da olsalar, yeni yazıya taraftar da olsalar, Atatürkçü sayılmazlar. Onlar devrim hareketlerini gardrop değişikliği sanan zavallılardır.”

İLHAN SELÇUK, 1966

GİRİŞ: GAYRİ RESMİ TARİHİN RESMİ TARİHİ

Ulusalçılık-sol ilişkisine etraflıca değinmeden önce, Türkiye'de sol tanımı ve algısı ile ilgili bir iki gözlemde bulunmak gereklidir. Söylenebilir ki; Türkiye'de (resmi olmayan) tarihi “sol” yazmaktadır. Daha doğrusu akademide “resmi tarih sonrası” eleştirel tarih yazımının bizzat sol gelenek içinden türemiş olması hasebiyle ve ikinci olarak resmi tarih sonrası historiografik cemaatin solla milliyetçilikle ve Kemalizmle olduğu gibi bir “ötekilik/karşıtlık ilişkisi” olmadığından “solun tarihi” akademik ve eleştirel

olarak henüz yazılmayı beklemektedir. Bu sebeple “sol,” (her ne kadar son yıllarda ciddi ölçüde aşınmışsa da) solun entelektüel iktidarı sebebiyle henüz bir “akademik nesne”ye dönüşmemiştir.³ Tarihi “sol” yazdığı için, eleştirel historiografya Kemalizmi, milliyetçiliği veya Türk sağını nesneleştirdiği ölçüde solu nesneleştirememiş ve sol tarih-dışı bir kategori olarak kalmaya devam etmiştir. Yani “yeni tarihçilik” ve “eleştirel sosyal bilimler” milliyetçiliği ve Kemalizmi hatta belki de milliyetçiliğin ve Kemalizmin Türkiye’ye bıraktığı yükler sebebiyle aşırı-eleştirel denebilecek bir okumaya tabi tutarken, aynı hassasiyet ve eleştirelilik sola ve onun “metin”lerine tatbik edilmemiş, bu metinlere akademik soğukluk, mesafelilik ve eleştirelilikle değil empatiyle yaklaşılmıştır.

Aynı şekilde, başka alanlarda birçok tema “sorunsallaştırılırken,” aynı “sorunsallaştırma” kaygısı sol incelenirken eksik kalmaktadır. Bunun önemli bir sebebi de örneğin Türk sağı veya Kemalizmle ilgili aslında doğruluk derecesi sınırlı, indirgemeci ve nüansları kaçırarak bir argüman kolayca “akademik anaakım” olarak kabul görebildiği halde solla ilgili sürecin tam aksi şekilde cereyan etmesi, akademik piyasa koşullarının ters yönde bir fiyatlandırmaya gitmesi olmalıdır. Aynı şekilde objektif bilimin de insanı faktörlerden arı olmadığını hatırlayarak, “historiografik cemaatin” de kişisel bağlantılar, ilişkiler, çıkarlar, sempatiler, dostluklar ve sosyal ağlar gibi “insani faktörler”in bu cemaatin “öteki”si olan cemaatlara ve onların düşünce dünyasına karşı gösterdiği eleştireliliği gösterememesinde etken olduğu söylenebilir.

Bu “seçili hassasiyet”in yanı sıra bu eleştirelilik yoksunluğunun kısmen solun kendi önkabullerinden de kaynaklandığı iddia edilebilir. Türkiye solunda verili ve reel bir solun varlığının dışında, göksel (ve evrensel) bir solun olduğu varsayımının bir perdeleme işlevi gördüğü söylenebilir. “Sol bu konuda nasıl tavır almalı?” sorusu sanki gerçeklikten soyutlanabilecek bir “göksel sol”un varlığını bir ön kabul olarak almaktadır. Oysa, “sol” bir ideolojik ve evrensel bir pozisyon olmaktan çok her momentte yeniden oluşturulan bir gerçekliktir ve “yapmalı”larıyla değil, “yaptıklarıyla” oluşur/kendini kurar. Evrensel değil tarihsel bir kategoridir. “Sağ” ve “sol” özsel kimlikler değil, yaftalardır. Öze ilişkin olmaktan çok ex post facto adlandırmalar-

dır.³ Aynı şekilde, etkileşimler neticesinde elbette paylaşılan bir minimum olmakla beraber, her ulusal bağlamda, kendi kendini kuran, bambaşka ve sadece kendine anlamlı sol gelenekler ve kültürler vardır. Örneğin Yunan, Fransız ve İtalyan solları, bu hareketlere karakterlerini veren 2. Dünya Savaşı direniş hareketlerinden bağımsız ele alınamaz. Türkiye solu dediğimizde anlamamız gereken Türkiye solunun kendi tarihselliği olmalıdır.⁴

Aynı şekilde, ulusal sosyalist hareketler/gelenekler on yıllar boyunca devamlılık çizgisi arzetmezler. Bu bakımdan 1960'lardan 2000'lere "sol" "bütünsellik" ve "süreklilik"ten bahsedemeyiz. Bu iki dönemde farklı tarihsellik ve bağlamlarda kurulmuş farklı ideolojik formların kendilerini "sol" diye tanımlamaları dışında ortaklıkları çok sınırlıdır. Hatta, Türkiye'de 1960'ların solunun, 1960'ların sağına, aynı dönemin, aynı zihinsel kodların ve yapıları paylaşılması itibarıyla, 2000'lerin solundan daha yakın olduğu iddia edilebilir.

Murat Belge Türkiye soluna yönelik eleştirel bir okumayı daha 1981 yılında *New Left Review*'da Ahmet Samim müstear ismiyle kaleme almış,⁵ 1988'de *Toplum ve Bilim* dergisinde 1968'in 20. yılında bu eleştirisini devam ettirmişse de⁶ yazdıklarının ciddi bir yankısı olmamış ve devamı gelmemiştir. 1980'lerde özellikle *Yeni Gündem* dergisindeki 1980 öncesi solun derinlikli tahlilleri yapılmışsa da bu gözlemler genel eleştirel ve kapsamlı perspektiflerin geliştirilmesinin önünü açmamıştır. Üstelik, 1980'lerde özellikle *Birikim* çevresinde yeni bir sol yaratma çabası ve eleştirelilik, 1989'da komünizmin çöküşü ile kesintiye uğramış, sosyalizmin reel bir alternatif olarak çöküşünün ardından Türkiye solu kendi içine kapalı, proaktif değil savunmacı ve tepkisel bir epistemik cemaat haline dönüşmüş ve bu süreçte de Türkiye solunun eleştirel tarih yazımı gelişmemiştir.

Bu durumun özellikle *Taraf* gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla daha görünür hale geldiği iddia edilebilir. Bu sebeple, ilk kez solla aynı dili konuşan ama soldan ayrılmış bir odağın çıkmasıyla, 2008 yılında *Taraf* gazetesinde çıkan 68 eleştirileri büyük tepki uyandırmış, "kötü niyetli" bulunmuş ve geçmişteki sol-içi tartışmalar yokmuş farzedilmiştir. Elbette bu rahatsızlıkta, eleştirilerin içeriği kadar ne zaman ve kimlerden geldiği de önemli bir faktör olmuştur.⁷

Burada dayanılacak genel çerçevelerin yokluğunda bazı gözlemler üzerinde bazı mütevazı tespitler yapılmaya çalışılacak, bazı sorular üzerinde düşünülecek ve sorunsallar geliştirilmeye çalışılacaktır. Burada, “sol” bir “ideoloji” olarak değil belli bir “zihinsel kalıp”a dayanan bir “kültürel kimlik” ve bu kültürel kimlik üzerinden oluşturulmuş bir “hayal edilmiş cemaat” olarak ele alınacaktır. Sol, belli bir zihinsel/kültürel arka planı olan bir siyasal sosyalizasyon olarak anlaşılmaktadır. Yani sol bir ideoloji olarak değil bir aidiyet olarak ele alınacaktır.

Sola bir aksiom olarak “olumlu” bir değer yüklenmesi, “muhaliflik”le özdeşleştirilmesi ve değer-yüklü bir kavram olmaktan çıkamaması, solun bir cemaat ve kimlik olarak nesneleştirilebilmesinin önüne geçmektedir. Bu durum özellikle sol-ulusalcılık ilişkisinde kendini göstermekte ve kendini sol tanımlayan geniş bir kitlenin aynı zamanda kendini ulusalcı görmesi, gerçek sol-sahte sol ayrımlarına indirgenmekte ve burada boğulmaktadır. Oysa ideolojik ve felsefi argümanlardan bağımsız olarak, solcu olmak bir öz tanımdır ve burada siyasi görüş anketlerinde doldurulan formlarda “sağ-sol skalasında yüksek bir değer işaretlemiş olanlar” sol addedilecektir.

68 SAVAŞLARI

Burada, hayli indirgenmiş bir 1968-sonrası sosyalist kuşağın kolektif biyografisini çıkartırsak süreç içindeki farklılaşmaları/ayrışmaları şu şekilde gözlemleyebiliriz. İlk olarak, 1968-sonrası sosyalist kuşağın az bir kısmının sosyalist davaya sadakatlerini üç on yıl boyunca korumaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Birçok kuşak mensubu 12 Eylül sonrası daha merkezde, daha “olası” bir sol perspektifte karar kılmış, dümeni hafiften kırarak “devrim”i bırakmış, ama “sol”a inanç ve sadakatini korumuştur. Birçoğu kendini solda konumlamayı sürdürerek umudunu öncesine ve sonrasına göre göreceli olarak Avrupa tipi sosyal demokrat tınlı 1980’lerin SHP’sine bağlamıştır. Bir kısmı sosyalizmi reddetmiş, bazıları liberalleşmiş, önemli bir kısmı ise (aşağıda içeriği tanımlanacağı üzere) sol-Kemalizm üzerinden metodolojik sağa kaymıştır. Bu bireysel farklılaşmış tekilliklerden teleolojik bir sonuca varmak imkânsızdır. Tüm bu bireysel güzergâhlarda kendi içlerinde bir devamlılık ve iç tutarlılık bulunabilir.⁸ Yani sosyalist şiarı 1990’lar-

da komünizmin çöküşünden sonra da aynı şevkle koruyanlar da, “gençlik heyecan”ından sonra metodolojik sağa⁹ kayanlar da bu kolektif kimliğin parçası ve tezahürleridir. Bu otuz yılın savrulmalarının sadece bir kısmı değil, bu geniş “savrulma yelpazesi”nin bütünü bu kuşağın ana resmini oluşturmakta, bu çoğulculuk bize bir kolektif biyografi sunmaktadır.

Bu bakımdan 2008’de Ergenekon soruşturması ve AKP’ye yönelik yeni ortaya çıkan darbe şayialarının ortasında kopan “68 tartışması”na katılan bu kuşağın mensupları “kendi 68”lerine sahip çıkarlarken kendi güncel pozisyonları ile kendi 68 deneyimleri arasında bir devamlılık ve tutarlılık ilişkisi kurmuşlardır. Bu bakımdan bu tartışmalarda farklı farklı “ulusalcı 68”ler, “liberal/liberal sosyalist 68”ler ve “sosyalist 68”ler ortaya çıkmıştır.¹⁰ Yani 68’in tek bir sahibi ve mirasçısı yoktur. 68’den tüm bu otuz yıllık entelektüel/politik güzergâhlar çıkarılabilir. Ancak aynı şekilde söz konusu olan 2008’de kendi 68’ine sahip çıkanların kendi kırılmalarını atlamaları, yok saymalarıdır. Yani bugün liberal, sosyalist veya ulusalcı çizgiye yönelenler bir bakımdan kendi 68’leriyle tutarlılık içindedirler; ama bu tutarlılık farklı düşünsel seyir izleyenlerin tutarlılıkları ile eşit derecededir. Her güzergâhta devamlılıklar kadar kırılmalar da vardır. Hatta denilebilir ki “kırılmalar” da sürekliliğe içkindir ve kırılmaların, kırılma-önceleri ile ilişkiselikleri pekâlâ kurulabilir. Hatta belki de “kırılmanın yokluğu” hali (aşağıda gösterilmeye çalışılacağı gibi bir anakronizme el verebilmesi sebebiyle) bir “doğal seyri” ifade etmemektedir. Aksine belki de hiç kırılmayan, eğilip bükülmeyen bir seyir değişen zaman itibarıyla kırılmanın yaşandığı seyirler kadar ilk durumdan uzaklaşmış olabilir. Burada ise düşünülen, bir kırılma (ve hatta eğilip, bükülme) anının yokluğunda, ulusalcılığın 68’in söylem ve kelime dağarcığına sıkı sıkıya bağlı kalınarak üretildiği ve ancak bu şekilde mümkün olabildiğidir. Bu bakımdan 68’in ulusalcı retoriğin kökü/nüvesi olduğu ve 68’in böyle bir miras bıraktığı söylenebilir.”

Burada herhangi bir determinizm öngörmeden muhtemel bir devamlılık çizgisini oluşturabilecek bazı noktalara işaret edilecek. Bu manada soldan doğrudan kaba metodolojik sağcılığa kayanlarla, sosyalist duruşlarını koruyanların, bir dönemde aynı değerler ve inançlara sahip olmalarından kaynaklanan güçlü bir ortak paydasının olduğu yukarıda ifade edilmiş-

ti. Ancak ideolojik bir devamlılıktan öte, bölümün girişinde de ifade edildiği üzere burada sol bir “kültürel kimlik” ve “hayal edilmiş cemaat” olarak ela alınmakta ve ideolojiyi de üstbelirleyen bazı önkabuller ve devralınan değer yargılarından oluşan bir zihinsel kalıp dikkate alınmaktadır. Yani siyasaldan çok siyasal-üstü, siyasal dağarcığı ve grameri (üst)belirleyen bir meta-anlatının altında bir zihniyet kalıbının sürekliliğinden bahsedilmektedir. Ulusalculuğun ise büyük ölçüde bu zihinsel kalıp üzerinden hem üretilebildiği, hem de içselleştirilebildiği iddia edilecektir.¹²

Söylenmeye çalışılan bir başka nokta da, ulusalculuğa yumuşak geçişi mümkün kılanın 1968 sonrası edinilmiş Türkiye solunun “metodolojik sağcılığı” olduğudur. Burada “metodolojik sağ” belli siyasi ideolojilerin, siyasi program önerilerinin ve öngörülerinin niteliklerinden ve bu ideolojilerin “dönüştürücü” (sol) ya da mevcut eşitsizlikleri, adaletsizlikleri meşrulaştırıcı (sağ) niteliklerinden ayrı olarak, siyaset-üstü bir düzlemde, kurucu parametrelerin otoriter, katıksız, monolitik ve tartışmaya kapalı olarak kurulması anlaşılmaktadır. Bu bakımdan öngördüğü siyasi vizyon “sağcı” olduğunu söylememiz mümkün olmayan, hatta öngördüğü radikal toplumsal ve ekonomik dönüşüm itibarıyla “ultra-solcu” diyebileceğimiz Stalinizmin, Leninist Sovyetler Birliği’nin ve aynı şekilde 1960’larda hepsi kanlı diktatörlüklere dönüşen solcu/üçüncü dünyacı hareketlerin, Castro gibi sosyalist diktatörlüklerin ve Chavez gibi popülist otoriterlenizmlerin ortak noktası formasyonlarının (metodolojik) sağcılıkları’dır ki onların bu zihinsel şablonları onları “demokrasinin ve çoğulculuğun reddi”ne yani kaçınılmaz olarak sağa götürmektedir. Burada, bu tanımın bize ulusalculuğun girift doğasını kısmen açıklama imkânı sunduğu düşünülmektedir. Bu entelektüel mirasın ve ideolojik katılaşmanın, yani sol olduğu için değil ama katılaşmış olduğu (bu katılaşma da sol/komünist ve Marksist söylemden beslenmekle beraber) için kolayca “sağcılığa” (ve ulusalculuğa) dönebildiği gözlemlenebilir. Zaten Türkiye somutunda Avrupa izleklerine benzemeyen “sol” ve “sağ” kavramlarını bir an için yok sayarsak, bu geçişkenlikler çok daha anlaşılır olacaktır.

Bu bakımdan bu zihinsel arka plandan neşet edebilecek türvelerinden birinin ulusalculuk olduğu söylenebilir. Daha doğrusu, ideolojik formasyonu ve mirası çerçevesinde “ulusalcılık bombardımanına” direnebilecek

bir donanımın yokluğunda bu tür bir kapitülasyonun (teslimiyetin) mümkün olabildiği düşünülebilir. Bu süreçte 1970'lerin solunun daha örtük, ya da metodolojik sağcılığı 28 Şubat sonrası giderek daha aşikâr olmuş ve bu süreçte yepyeni bir fenomen olarak ulusalcılık zuhur etmiştir. Denildiği gibi bu tür bir sağcılık Türkiye soluna içkin olduğu gibi burada metodolojik sağcılışmayı bizzat Türkiye solunun modernist söylem ve dilinin kolaylaştırdığı ve mümkün kıldığı düşünülmektedir.

Soldan ulusalcı ve katılaşılmış metodolojik sağa kayanlar, 68 formasyonlarından arı düşünülemez. Tuncay Özkan yönetimindeki Kanaltürk televizyonunun izleyicileri veya *Cumhuriyet* gazetesi okurları kendine özgü bir kelime dağarcığı ve gramer üzerinden ifade edilen bir habitus ve düşünce ve değer yargıları bütünü oluşturmaktadırlar. Bu dönemde, devralınmış ve paylaşılan bu habitusu ve düşünce ve değer yargıları bütünü sebebiyledir ki, ulusalcılık bombardımanı en çok bu sol formasyondan gelen bünyelerde etkili olmuştur.

Özetle, Türkiye solunun 1970'lerdeki sosyalist ütopyasının 1980'de Türkiye'de, 1990'da dünyada çözülmesinin *ur-ütopya*ya geri dönüşün önünü açtığını söyleyebiliriz. Sosyalizmin çöküşünün ardından kitlesel Türkiye solunun doğuşunun temel motivasyonu olan anti-Amerikanizm üzerinden tanımlanmış refleksler tekrar canlandı. Elbette bu tür bir ricat bir genellemeyi ifade etmemektedir. Ulusalcılaşıma özellikle buhranın ardından "solu bırakanlarda" yoğun olarak görüldü. Kuşkusuz yukarıda da işaret edildiği gibi, Türkiye 68'inin ideallerinden ulusalcı olmayan sola, *new left*'e ve liberal demokrasiye çıkan patikalar çıkarmak da mümkündür ama ideallerden bağımsız olarak, söylemsel düzlemde hareketle "anayol"undan, yan yollara sapma ihtiyacı duymadan, ulusalcılığa çıkmak da çok zor değildir.

YÖN, MDD VE MAHİR ÇAYAN

Bölümün girişinde de ifade edildiği üzere, Türkiye sosyalizmini, evrensel bir ideolojinin yerel tatbikinden çok kendine münhasır bir süreç ve formasyon olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Sosyalizmin, Türkiye'de 27 Mayıs'ın Kemalizmi, bir "ilericilik/reformculuk" olarak yeniden tanımla-

masıyla beraber, süreç içinde Kemalizmin bu tefsirinin giderek otonomlaşması ve ayrışmasından doğduğu söylenebilir. Bu süreçte, Türkiye’de sosyalizmin Batılı sosyalizmlerden farklı olarak işçi sınıfı aktivizmine eklemlenen aydınlarca değil bir kalkınma ve modernleşme/toplumsal aydınlanma sorununa cevap arayan aydınlarca geliştirildiğini gözlemleyebiliriz.

Sosyalizmle Kemalizm arasındaki ilişkisellik, klasik Batı sosyalizmi formasyonunu ithal etmeye çalışan TİP için daha dolaylı söylenebilirse de, Yön çizgisi bu iç içeliğin ve gitgellerin en kristalize olduğu mecradır. Yön dergisi 1961’de Doğan Avcıoğlu’nun sorumlu yazı işleri müdürlüğünde çıkmaya başlamıştır. İlk sayısında yayınlanan ve 1042 kişi tarafından imzalanmış bildiride Atatürk devrimlerinin hedefleri doğrultusunda devletçi bir kalkınmayı hedef olarak gördüklerini ifade eden kurucular bu bildiride özellikle kırsaldaki toprak sorununa, eğitime, sosyal adalete vurgu yapmış ve “kâra dayalı özel teşebbüs”e dayalı değil, “karma bir sistem” içinde bir “yeni devletçilik”i kalkınma için öngörmüşlerdir.¹³ Yön dergisindeki bir makalesinde, Sadun Aren “sosyalizm bizde bir sınıf kavgası vasıtası veya zulme karşı bir isyan ve nefretin tezahürü değildir. Sosyalizmin, bizdeki en büyük gereksesi, kalkınma ve batılılaşmamızın yegâne vasıtası, toplumu- muzun ve dünya şartlarının bizi zorladığı sistem olmasıdır”¹⁴ demektedir.

Doğan Avcıoğlu’nun yanı sıra İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Mümtaz Soysal’ın ana omurgasını oluşturduğu ama bu dönemin önde gelen tüm sosyalistlerinin ve sola eğilimli aydınlarının az ya da çok katkıda bulundukları bir forum niteliğindeki Yön, 27 Mayıs sonrası formüle edilen reformist Kemalizmin vücut bulduğu mecradır ki kökeni DP’ye karşı 1950’lerin sonlarındaki muhalefetin söylemlerine, Forum dergisine, CHP’nin 1959 tarihli “İlk Hedefler Beyannamesi”ne kadar uzatılabilir.¹⁵ Geniş bir sol yelpazeyi kapsayan ve soyut bir “demokratik-ilerici blok”u temsil etme iddiasında olan Yön dergisinin ardından, özellikle AP’nin % 52 oyla tek başına iktidar olduğu 1965 seçimlerinin ardından sosyalizmi demokrasi yoluyla iktidar kılmayı öngörenler ve ilerici bir demokrasi dışı müdahaleyi amaçlayanlar arasında ayrışma yaşanacak ve çekirdek ekipten Mümtaz Soysal hareketten ayrılırken, Yön dergisi yerine bir “ilerici darbe”ye yönelik yayın yapan Devrim dergisi yayın hayatına başlayacaktır.¹⁶

Yön hareketi, teleolojik bir algılamayla, akim kalmış 9 Mart sol cuntası sebebiyle “cuntacılıkla” özdeşleştirilse de, *Devrim* dergisi safhası öncesi için bu saptama çok geçerli olmamaktadır. Aksine Yön hareketi, soyut bir “ilericilik” ve ilericilik içinde mündemiç “demokratlık” kimliğini benimsemiş reformist Kemalizmden sosyalizme çok farklı ama iç içe geçmiş ve ayrıştırılamayacak hale gelmiş siyasi eğilimlere mensup aydınların bulunduğu bir forum niteliği taşımıştır. Demokrasiyi sosyalist ve ilerici bir sosyal ve siyasal bir düzenin karakteri ve önceki safhası olarak algılayan bir ilerici-sol tasavvurdan ucu cuntacılığa kadar giden bir tasavvura uzanan bir spektrumun paylaşılan ortaklıklarının ifade edildiği buluşma mecrası olmuştur. Aynı şekilde bu süreçte büyük ölçüde soyutlama olarak kalan Kemalizm, sosyalizm, devletçilikten ve “ilericilik” gibi kendilerini bu kavramlarla özdeşleştirirken bu kavramlara çok farklı anlamlar yükleyenler bir arada bulunmuşlardır. *Yön* dergisi sosyalizm için bir sıçrama tahtası olurken, aynı zamanda bu iç içelik ve muğlaklık kırılma içindeki devamlılıkları gözlemlememiz açısından oldukça ilham vericidir. Süreç içinde Doğan Avcıoğlu liderliğindeki kadro ilerici bir askeri darbeye yönelirken, söz konusu olan katı bir cuntacılık-demokrasi taraftarlığı, ya da milliyetçilik-demokratik sosyalizm gibi dikotomiler değildir. İşte bu amalgam ve iç içe geçmişlik içinde reformist Kemalizm “ilericilik” sabit kalarak sosyalizme el verecektir.

Bu söylemi dikotomilere indirgemek ve belli bir zihinsel kalıbı Yön hareketine (ya da MDD’ye) hapsedmek bu ilişkinin çetrefilliğini basitleştirmek olacaktır. Aslında, yukarıda da değinildiği gibi Kemalizm ile Marksizmin temel varsayımları ve ana paradigmaları belli bir örtüşme gösterdiğinden 1968 sonrası Türkiye solunun vokabüler (kelime dağarcığı) ve gramerinin çok da zorlanılmadan ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Hatta, ilginç bir şekilde Türkiye solunun soldan tamamen ayrı formlarındaki Kemalizme bile bir “taşıyıcılık” yaptığını, Marksist kavramları ve düşünsel kalıpları Kemalizme yerleştirdiğini ve bu şekilde (sol olmayan merkezi, aydınlanmacı) Kemalizmi dönüştürdüğünü de söylemek mümkündür.

Yukarıdaki örtüşmenin, bu ilişkiselliğinin en kristalize olduğu mecrası bir Kemalizm-sosyalizm sentezi niteliğindeki *Yön* dergisi olduğu kadar,

Mihri Belli'nin liderliğindeki hem milliyetçi, hem de evrenselci ve enternasyonalist olma iddiasındaki Milli Demokratik Devrim (MDD) çevresidir. Bu hareketin yayın organları haftalık *Türk Solu* gazetesi ve teorik, *Aydınlık Sosyalist Dergi*dir.

Daha güncel içerikli *Türk solu* gazetesinde, 24 Kasım 1967 tarihli sayısının birinci sayfasında Kıbrıs sorunu üzerinden Yunanistan'ı emperyalizm işbirlikçiliğiyle suçlarken “emperyalizm ile çıkar birliği durumundaki Yunan sermaye çevreleri ve bu çevrelerin sembolü olan Yunan tahtı başka şeydir, Yunan halkı başka şey”⁷ denmektedir. Ancak derginin bu ayrırma gitmesinin gerçek sebebinin iddia edildiği gibi Yunan ordusunda “tek bir milliyetçi subay barındırma(ması)” olup olmadığı muğlaktır. Yani burada söz konusu olanın, objektif olarak Yunanistan'ın Amerika'ya teslimiyet içinde olmasından dolayı alınan sol bir tavırdan çok Yunanistan ve Kıbrıs'la ilgili taşınan Türk milliyetçisi reflekslerin sosyalist bir jargonla rasyonelleştirilmesi olduğu söylenebilir. Yani burada “milli” olan aynı anda “enternasyonalist” ve “anti-emperyalist” mertebesine yükseltilmekte, millilik bu enternasyonal ve anti-emperyalist haklılık argümanı üzerinden başka bir anlam kazanmaktadır.

Aynı yazıda Kıbrıs'a ilişkin hükümet politikaları da tartışılmaktadır: “Demirel Hükümeti Kıbrıs meselesini bütün bu yönleriyle doğru olarak koyabilir mi? Kıbrıs meselesini Türkiye'nin gerçek milli çıkarları doğrultusunda çözüme bağlamak için gerekeni yapacak çapta ve güçte midir bugünkü hükümet? Bu sorunun karşılığı olumsuzdur. Kıbrıs davamızı sermaye çevreleri ve taşra mütegalibesini temsil eden, Amerika'ya karşı yumuşak bir hükümet doğru olarak koruyamaz.” Dergiye göre Kıbrıs milli sorun görüntüsü altında bir emperyalizm sorunudur. AP ise işbirlikçi ve “kökü dışarıda” olduğundan Kıbrıs konusunda gerekli anti-emperyalist tavrı koyamamaktadır. AP'ye muhalefet ise anti-emperyalist ve milli unsurların direnişi şeklinde tezahür etmektedir. Aynı şekilde, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 12 Mart'ın hemen sonrasında AP iktidarını oluşturan yapılanmayı şu şekilde analiz etmektedir: “Emperyalizmin yerli müttefiki işbirlikçi sermaye ve feodal mütegalibe (ve) bu gayri milli asalak sınıflar.”⁸ Hemen vurgulanmalı ki; *Türk Solu* daha çok gazete ya da haftalık haber dergisi niteliğindeki *Aydınlık Sosyalist Dergi* teorik bir yayındır ve bura-

daki üslup çok daha sert ve katıdır. Yani Marksist teorisizmin bilimsel dili gazeteciliğin tutkulu ve gündelik gelişmeleri yakalamaya çalışan dilinden çok daha sert ve katıdır.

Tıpkı 68 kuşağının aynı anda hem enternasyonalist hem milliyetçi olması gibi, *Türk Solu* dergisi de sürekli bir “evrenselcilik-partikülarizm” çatışması ve çelişkisi içindedir. Örneğin yukarıda zikredilen Kıbrıs’taki Türk davasını anti-emperyalist ilan eden dergi bu makalenin hemen altında Vietnam Milli Kurtuluş Cephesi programını özetleyerek okurlarına sunmaktadır. Ancak tüm evrensel olma iddialarına karşın, temel sorunsal, Türkiye’nin milli unsurları ile Amerikan emperyalizmi arasında kurulmakta, küresel direniş odakları ise tali ve destekleyici olarak koşulmaktadır. Tüm bu emperyalist ilişkiler ağında kaçınılmaz çelişki/dikotomi ABD ile Türkiye arasında zuhur etmekte, “bilimsel sosyalizm” ise bu çelişki/dikotomiyi bilimsel olarak açıklamakta, objektifleştirmekte ve evrensel bağlama oturtmaktadır.

Burada *Türk Solu* dergisinin milliyetçiliği ile ilgili fazladan bir alıntı verilmeyecektir. Bu bir malum-u ilamdan başka bir şey değildir. Bu noktada *Türk Solu* ve MDD ile ilerici bir darbe beklemenin kofluğunu savunarak, devrimci potansiyeli açığa çıkartmak, Türkiye’de oligarşinin dayattığı “suni denge”yi sarsmak için bir halk hareketi örgütlemek gerektiğini ileri süren ve bu çevrelerle bağlarını 1970’te koparan Mahir Çayan üzerinde durulacaktır.

Mahir Çayan ismi çok kritiktir, zira 12 Mart sonrası solun tüm sol fraksiyonları meşruiyetlerini ve “teori”lerini “kurucu baba” Mahir Çayan’a dayandırmakta ve bu bakımdan Çayan bir nevi solun *ethnogenesis* (etnik doğum) momentinin vücuda gelmişliğini temsil etmektedir. 68 romantizmi ve Kemalizmi “bilimsel sosyalizme” elverirken, 68 Kemalizmi içinden çıkan “bilimsel sosyalizm” tavizsiz bir keskinliğe dönüşmektedir. İlginç bir şekilde solda bu dönemde yaşanan siyasi dekemalizasyon, siyasi merkezle tüm ilişkilerin tasfiyesiyle beraber, tavizsizlik ve katılıkla beraber gerçekleşmektedir.

Mahir Çayan, Ocak 1970’te *Aydınlık Sosyalist Dergi*’nin 15. sayısındaki yazısına şöyle başlamaktadır: “İlk bakışta ‘dağ gibi’ güçlü gözükene ve her çeşit oportünizmin stratejik planda büyüttüğü Yankee işgali, ülkenin sanatından sporuna kadar bütün sosyal yaşantısında kendisini hissettirmektedir. Yeraltı kaynaklarından dış ticaretine, ekonomisinden politikasına kadar ül-

kenin üzerinde denetim kurmuş olan Yankee Emperyalizmi bilindiği gibi feodal müttefikleri ile birlikte demokrasiciliğimizin iktidar partisidir.”¹⁹ Çayan için dikotomi çok açıktır; “Bugün de yurt çapında esas mücadele işbirlikçilerle bu kuvvet (devrimci kuvvetler ve asker-sivil aydın zümre) arasında cereyan etmektedir.”²⁰ Çayan bu vurgusunu daha da güçlü bir şekilde belirtmektedir: “Ülkemizin bugünkü sürecinde baş çelişmenin, Amerikan emperyalizmi ile bir avuç hainin dışındaki bütün Türkiye halkı arasında olduğu açıktır.”²¹ Çayan için Amerikan emperyalizmi o kadar sinsi ve o kadar her ipi elinde tutan bir güç ve karakterdedir ki; “Amerikan emperyalizmi ülke üzerindeki hegemonyasını yalnızca işbirlikçileri aracılığı ile değil, devrimci ve millici akımlar içine adamlarını sokarak, akımlar içinde fırsatçı ve yoz klikler yaratıp, bunları bulundukları örgütlerde hâkim kılmaya çalışarak sürdürmektedir. Türkiye’deki Marksist hareket içindeki Aybar-Aren, Küçükömer-Divitçioğlu oportünizmlerini değerlendirirken bu iki ana etkenin mutlaka dikkate alınması gerekir.”²² Çayan, “irtica”yı da hatırlatmakta, “Atatürk döneminde sinmiş, pusmuş olan feodal ideolojiler, 1950 Demokrat Parti hareketi ile birlikte birdenbire çığ gibi büyümüş ve gürbüzleşmiştir. Bugün ‘nurculuk hareketi’ o denli etkilidir ki; ... zaman zaman müttefik işbirlikçi burjuvaziyi bile ürkütmektedir”²³ demektedir.

Yanlış anlaşılmalı ki; Mahir Çayan 68 kuşağının ilk romantikler gibi basitçe sosyalizmi Kemalizm ile karıştırmamaktadır. Yön çizgisinde bir sentez arayışında da değildir. Aksine Çayan Kemalist olmayı reddetmektedir: “Milli bağımsızlık ve gerçek demokrasi için Amerikan emperyalizmine karşı en sert şekilde mücadele verirken, bunu Kemalist devrimciler olarak değil, proleter devrimciler olarak yapmaktayız... Ancak ve ancak sapına kadar sosyalist olanlar, emperyalizme karşı mücadelede hem kendi saflarına, hem de bütün anti-emperyalist sınıf, zümre ve örgütler arasında birleştirici ve yönlendirici olabilirler.”²⁴ Çayan’a göre yapılması gereken “tekelci kapitalizmin birinci bunalım döneminde, Mao Zedung (gibi) ‘Leninist ke-sintisiz devrim teorisi’ni emperyalizmin boyunduruğu altında yarı-sömürge bir ülke olan Çin’in somut pratiğine uygula(maktır).”²⁵ “İşçi sınıfının objektif şartlarının olgunlaşması için köylülükle bağları tam olarak kopmalıdır” önerisi... *kuyrukçuluk politikasının savunucusu Çen Tu-Hsieu’nun yanın-*

da, aynı bataklıkta kulaç atmaktan başka bir şey değildir.” (s. 85) ya da “... oportünizmin daniskasıdır. Böyle bir tutum, proleter devrimci harekete ihanet ve emperyalizme hizmetten başka bir şey değildir.” (s. 97). Çayan’a göre, düzenle uzlaşma eğiliminde olmakla suçladığı “sağ oportünizmin temelinde korkaklık, azimsizlik ve proletaryanın devrimci zaferine inanmamak yatar. Bu yanlarını örtmek için... Marksizmin lafızlarına Stalin’in deyişle kölece bağlı kalarak pasifizmini sergiler” (s. 124). Mart 1969’daki *Türk Solu*’nun 11. sayısında şöyle denilmektedir: “Oportünistler hâlâ bağımsızlık savaşının önemini kavrayamamakta, Türk proletaryası ve köylüsünün bu kavgada kazanacağı yararları görememektedirler. ‘Bırakın burjuva devrimini burjuvalar yapsın’ gibi ahmakça sözlere otlanmaktadırlar... Milli demokratik devrime burjuva kökenli diye katılmayan bir devrimci olmaz. Varsa bunlar kendine güvenemeyen, kendi devrimciliklerinden kuşkulanan insanlardır. Ve en aşırı bir gerici ile aynı paralele düşmektedir.”²⁶

Sürekli devrimciliğini ispat etme, tavizsizlik iddiası, karşısındakini ifşa etme gibi kaygılardan öte, burada söz konusu olan Marksizmden de Kemalizmden de türeyebilecek olan insanisizleştirilmiş ve katılaşmış bir siyasi kelime dağarcığı ve gramerdir.²⁷ 68 ve MDD ile 12 Mart sonrası sosyalizmin arasındaki bağı oluşturan Mahir Çayan’ın yazdıkları, sadece ideolojik anlamda değil, aynı zamanda siyaset-üstü bir düzlemde bir zihinsel formasyon olarak da, bu tür bir katılaşmış ve vicdansızlaşmış bir ideolojiyi romantik bir anti-kapitalist ve anti-emperyalist milliyetçiliği katılaşmış ve insanisizleştirilmiş Marksist ve Stalinist bir kalıp içine sokarak, onu erken Kemalist-milliyetçi-sosyalist bulamaçtan bile daha tavizsiz ve keskin hale getirmektedir. Mahir Çayan bu miras üzerinden ideolojik olarak sol-milliyetçi popülist ama siyasi dağarcık ve gramer olarak vicdansızlaştırılmış Marksist/Stalinist bir lügat yaratacaktır.

Fethi Naci, 1990’larda geriye bakarken “Lenin’in eserlerinin çevrilmesi bazı kesimlerdeki delikanlılara birtakım bilgiler öğretmekten çok, Leninvari küfretmeyi öğretti. Oportünist, emperyalizm ajanı gibi”²⁸ demektedir. Lenin’in Kautsky’den Menşeviklere, kendisi gibi düşünmeyen sosyalistlere karşı hakaretamiz üslubu bir noktadan sonra bir üslup sorunu/tercihi değil, ideolojisinin kendisi haline gelmiştir. Üslubu ideolojisini oluşturur-

ken, bir o kadar da ideolojisi üslubu oluşturmaktadır. Aynı süreç Türkiye sonunda da yaşanacak, özellikle Mehmet Ali Aybar ve demokratik sosyalistlerini (Türk Menşevikleri, revizyonistleri vesaire) hedef alan tahkir edici üsluplar üzerinden bu tür bir katlaşma neşet edecektir. Öyle ki, karşısındakinden daha “yumuşak” kalmak bir revizyonizm/oportünizm alameti olacak, sürekli kendi kendini radikalleştirirken, kendisi kadar keskin olmayı “objektif olarak gericilerin/emperyalizmin hizmetinde” olarak sunacak bir teyakkuz/keskinlik/katılık zihin yapısına sürüklenecektir. Karşı tarafı mutlak bir düşman haline getiren ve tüm dünyayı bu tür bir savaşın sahnesi olarak algılayan zihinsel yapı 1970’lerde artarak devam edecek ve 1980 sonrasına da miras kalacaktır. Türkiye’de marjinalleşen ortodoks sosyalizm de 12 Eylül sonrası benzer sorunlardan muzdaripken, bir ideoloji olarak sol- ulusalcılık ve ulusalcılığın çekimine giren sol taban da bu “ortak ata”nın zihinsel kalıplarından beslenmektedir denilebilir. Düşmanlar değişse bile (ki fazla değişmemiştir) baki kalan bu zihinsel kalıptır. İrtica ve gerici/komprador egemen sınıf terimleri/tabirleri sadece Marx’ın devraldığı 19. yüzyıl pozitivistizmi ve aydınlanmacılığından British Library’nin tozlu sıralarında değil, daha çok 27 Mayıs sonrasının sıcak siyasi atmosferinde bir siyasi angajman içinde üretilmiş ve kullanılmışlardır. Marksist anlamda “bilimsel” değil, “siyasi”dirler. Mahir Çayan’ın bu teorik çerçevesi 12 Mart’ın ardından irili ufaklı tüm sosyalist fraksiyonlarca devralınacak ve “bilimsellik” iddiasının özgüveniyle siyasi ötekileştirme/dehümanizasyon (insansızlaştırma) sosyalizme taşınacaktır.

Özetle ulusalcılığın sol takipçileri ve sol-ideologları için sol geçmişleri ile ulusalcılık arasında devamlılık ve özdeşlik algısı kolayca kurulabilmektedir. Ulusalcılığın a-) kelime dağarcığı b-) grameri c-) dil/üslubu önemli ölçüde 1968 romantizmiyle ve akabindeki 1970-1971 sonrası bilimsel sosyalizmle de uyuşmaktadır. Yani ulusalcılık yeni bir teorik çerçeve ve vokabüler icat etmemiştir. Devralınan ve güçlü bir iç tutarlılığı ve tarihsel bir referanslar silsilesi olan bir teorizasyona, epistemolojiye ve şablona dayanmakta, onu kendi dikotomisi çerçevesinde buradaki kısmi sosyalist yükü ve kısmi enternasyonalizmi atarak yükselen bir balon gibi göğe açılmakta, bu mirasa dayanarak ulusalcı formasyon edinilebilmektedir. Özgünlüğü devraldığı bir mantık yürütmeyi sonuna kadar götürmesi ve süreç içinde

bağlamsallığını iyiden iyiye kaybetmesi ve değişim/dönüşümleri inkâr ederek arkaik hale düşmesidir. Söz konusu olan 1990'larda 1960'larda söylenenlerin, aslında denilenlerin doğruluk derecesinin fazla değişmediği halde, sadece zamansallığın bir fonksiyonu olarak arkaikleşmesidir. Ulusalçılık bu bakımdan sadece MDD'nin değil, genel olarak 1968 ve post-1970/1971 solunun söyleminin anakronikleşmesi, arkaikleşmesi ve bu süreçte müesses nizam ve akabinde sağ tarafından "satın alınarak" (yeniden) "devletleştirilmesidir" denebilir.

HER ŞEYİN BAŞI, SONU, TA KENDİSİ: EMPERYALİZM

Anti-emperyalizm 1960'larda CHP'ye ve Kemalist reformizme eğilimli gençliğin sosyalistleşmesi sürecinde ana amil olmuştur. Bu husumetleri hem "bilimselleştiren," hem ezeli ve ebedileştiren, hem de mutlak haklılık/haksızlık dikotomisine indirgeyen anti-emperyalist söylem, kökünü itihatçılardan alarak ve Kemalizm ve 27 Mayıs sonrası reformcu Kemalizm ara duraklarından geçerek bir devamlılık çizgisi içinde yeni gelişen sosyalizme iletilmiştir.

1964 Johnson mektubu Türkiye'de genel bir travma yaratmış;²⁹ müttefik Amerika'nın bu şekilde Türkiye'nin milli onurunu ayaklar altına alması o döneme kadarki Soğuk Savaş konsensüsünü aşındırarak ciddi bir Amerikan aleyhtarlığını tetiklemiştir. Kıbrıs 1964'ten sonra Johnson mektubunun da etkisiyle gündemden düşmeyen bir milli mesele haline gelecektir. Bu dalga özellikle üniversite gençliğinde etkili olmuş, bu tepki sol/ilerici gençlikte birikmiş radikalleşmeyi tetiklemiştir. Baskın Oran kendi solculaşmasını şu şekilde hatırlamaktadır: "1964'te Mülkiye için Ankara'ya göçünce, 1955 mezunu abim uyardı: 'Okulda çeşitli gruplar vardır; Eskişehirli, İstanbullular, Adanalılar, falan. Uzak dur.' Bir baktım ki, çeşitli gruplar falan yok. Sol var, sağ var. Sola girdim. O zaman tabii ki farkında değilim, iki sebepten girdim: 1) Sol dediğimiz; Kıbrıs meselesiydi, Amerikan üsleriydi, toprak reformuydu. Yani sol Kemalist milliyetçilikti. Zaten beşikten itibaren damardan alageldiğimizdi. 2) Sol dediğimiz, ezilmiş ve dışlanmış insanların hakkını arıyordu: Köylüler ve işçiler. İnsanlık, damarımızda akagelmış olandı."³⁰

1950'li yılların sonralarından itibaren DP'ye karşı CHP'li ve "ilerici" olan gençlik, 27 Mayıs sonrasının daha demokratik ve özgürlükçü ortamında "Amerikan payandacılığı"nı sağ ve AP ile özdeşleştirirken, CHP'nin de Soğuk Savaştaki uyumculuğundan da rahatsız olmasıyla CHP'nin soluna kayacak ve tedrici olarak "sollaşacaktır." "Bugün [1969] gençlik, CHP'nin dilediği yola kanalize ettiği 1960 öncesinin gençliği değildir. Köprünün altından çok sular aktı, artık gençlik gerçeğin temeline indi. Bugün Türkiye Gençliği anti-emperyalist ve anti-feodal mücadelede doğru sloganlar atan öğrenci kesimindeki bilimsel sosyalistlerin peşinden gitmektedir."³¹

Burada "sollaşma" söylemsel bir farklılaşmayı ve yeni bir siyasi vokatörlüğün ithalini getirmekle beraber zihinsel arka planın sürekliliği gözlemlenebilir. Öğrenci hareketlerinin odağını öğrenci taleplerinden "ülke ve dünya sorunları"na taşıyan süreç, bu süreçte tavır alan ve bunun için Kanlı Pazar'da en dehşet örneğini yıldırıcı tenkil metotları kullanan anti-komünist (sağ) devletle her türlü sadakat bağlarının koparılmasıyla tamamlanacaktır.³² Bu kökenlerden türeyen Türkiye solu 1960'ların sonu itibarıyla doğmuştur. Tepkisel safha, romantik safha uğrağından "bilimsel sosyalist" safhaya 1970 itibarıyla geçecektir.

Anti-Amerikan milliyetçilikten türeyen bu gelenek bu sebeple 19. yüzyıl sonu/20. yüzyıl başı Marksist emperyalizm teorisyenlerinden çok farklı olarak kayda değer sınıfsal çözümlemelere başvurmada, doğrudan ABD'yi şeytani emperyalist ülke olarak ilan edecek, ya da bu sınıfsal çözümlemeler ikincil nitelikte kalacaktır. Bu teorik çerçeve "devrimci pratik"e de yansımakta, "anti-emperyalist" eylemlerde Amerikan askeri ve diplomatik erkânı hedef alınmakta, kaçırılmakta, hatta öldürülmektedir. Her ne kadar hedef alınan isimler herhangi bir Amerikalı değil Amerikan müesses nizamının üyeleri olsalar da, Türkiye'yi Amerikan işgalinden kurtarmanın yolunun Marksizan şablonun epey dışında yer alan bu şekilde aranması belli bir düşünsel arka planına ve sosyalist/Marksist jargonun altındaki nahif derecede milliyetçi motivasyonlara işaret eder. Burada söz konusu olan, sosyalizmden çok Kemalist endoktrinasyondan miras alınan bir zihinsel kalıbın ve reflekslerin enternasyonal üçüncü dünya milliyetçilikleriyle harmanlanmasıdır.

“Egemen sınıflar” ve “oligarşi” daha çok Amerikan işbirlikçisi olarak sınıfsal tahlillerde yer almakta, kendi başlarına sömürücü olmaktan çok emperyalizmin emrinde olarak resmedilmekte ve ancak bu işbirlikçi/komprador nitelikleri sebebiyle şeytanlaştırılmaktadırlar. Buradaki Türkiye kapitalizmi tahayyülü, 1960’larda yaşanmış hızlı sanayileşmeye rağmen “montaj sanayii”nden ibaret görülmüş, tamamen profesyonalleşmiş, devasa mekanik yapılar içinde işleyen ve kurumsallaşmış ve o ölçüde insansızlaşmış Amerikan “organize kapitalizm” imgesinden çok yalancı-dolancı hacıağa ve köydeki tefeci imgelerine dayanmıştır, bu imgelere indirgenmiştir.

Aynı şekilde, burada emperyalizm Marksist ya da sosyalist ekonomi-merkezli bir kavramsallaştırmaya değil doğrudan askeri/siyasi-merkezli bir kavramsallaştırmaya dayanmaktadır. Amerikan ekonomik emperyalizmi bu tahlilde ikincil ve kitabi kalmaktadır. Zira burada anti-emperyalist gençliği mobilize eden dinamik ekonomik ilişkiler ağı değil üsleriyle ve askeri varlığıyla Amerika’nın “askeri işgaline” duyulan tepkidir.

THKP-C, İsrail’in başkonsolosu olan Efraim Elrom’u kaçırdıktan sonra “Amerikancı bakanlar kuruluna” hitaben 17 Mayıs 1971’de kaleme aldığı bildiride bu eylemini şu şekilde duyurmuştur: “Ortadoğu halklarının baş düşmanı Amerikan emperyalizminin maşası Siyonist İsrail’in Türkiye Başkonsolosu olan ve de ülkemizde Siyonist hareketlerin organizasyonunda önemli rolü olan Efraim Elrom’u kaçırmıştır.”³³ Benzer şekilde, “İhtilalin Yolu” isimli THKP-C bildirisi şu şekilde başlamaktadır: “Amerikan emperyalizminin boyunduruğu altında Türkiye: Türkiye, yeraltı kaynaklarından dış ticaretine, ekonomisinden politikasına, kültüründen sanatına kadar Amerikan emperyalizminin denetimi altındadır. Amerikan emperyalizminin sömürge ve yarı-sömürge bir ülke için anlamı ülke zenginliklerinin talan edilmesi, halkın açlığı, sefaleti ve ulusal onurun hayâsızca Amerikan postalları altında çiğnenmesidir. Ülkemizde oligarşinin, AP yönetimindeki emekçi halka karşı yürüttüğü baskı politikasının sonucu, ekonomik, politik ve sosyal kriz iyice derinleşti.”³⁴

Bildiriye göre partinin öngördüğü “uzun, yorucu ve kanlı bir halk savaşı” şu sonuçları doğuracaktır: “İ- Halk kitlelerine hainlerin yönetiminin

ne kadar kof ve çürük olduğunu göstermektedir. 2- Her an patlamaya hazır bir volkan gibi kısmen bekleyen halk kitlelerine vurduğu yerden ses çıkarabilecek, zalimleri cezalandıracak, kendi devrimci diktatoryasını kurabilecek nitelikleri taşıyan bir teşkilatın var olduğunu gösterecektir.”³⁵ Bu tarz alıntılarda görüldüğü üzere, Soğuk Savaş dünyasında kısmi gerçekliğe oturan bir durumdan bu kullanılan dil içinden bir şeytanlaştırma mekanizması ile mutlak dikotomiler üretilmektedir. Bir tarafta Amerikan emperyalizminin (büyük ölçüde ekonomik değil askeri işgaline dayanan) ahtapot kolları ve hain işbirlikçileri, öte tarafta ise mazlum halk ve halkının yanında yer alan vatanseverler ikiliği kurulmaktadır.

Aynı dil, vokabüler ve algıyı THKO’nun 4 Mart 1971’de Ankara’da dört Amerikalı askeri kaçırımlarının ardından yayınladıkları kuruluş bildirisinde de bulmaktayız. “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun Sesidir” şeklinde başlayan bildiride örgütün kuruluş amacı “Amerika’yı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye’yi kurmak” olarak açıklanmaktadır. “Şerefsiz yaşamaktansa şerefle ölmek”i tercih eden THKO kurucularının tasavvuru tıpkı THKP-C gibidir. Türkiye bir avuç hain sürüsü ve farklı sınıfsallıkları ikincil kalan emekçi, köylü, öğretmen, küçük memur gibi ezilen geniş bir kitleden, bu merkezde kurulmuş bir dikotomiden oluşmaktadır. Düşman (Harun Karadeniz’in çok daha önceki itirazına karşın³⁶) Amerika’dır ve Amerika iktidarını Türkiye’de bir avuç hainle korumaktadır. Sınıfsal analiz ve ekonomi algısı bakımından Marksistten çok popülist ve milliyetçi diyebileceğimiz bu söylem karşıtlığı “bir avuç hain” ile “tüm halk” olarak koymaktadır.³⁷ Halk pasiftir ve eyleyici değildir. “Bir avuç hain” ise mutlak eyleyicidir.

“Emperyalizm” algısı, Soğuk Savaş çağıının askerileşmiş dünyasından açık bir şekilde sermaye-merkezli değil devlet-merkezlidir.³⁸ Daha önce de vurgulanan bu ayrında Türkiye solu açık bir şekilde devlet-merkezli bir emperyalizm algısından başlamakta, ikincisi ancak ilkinin bir tamamlayıcı neticesi olarak tezahür etmektedir. Türkiye, Amerikan işgali altında olduğu içindir ki; Amerikan şirketleri Türkiye’de faaliyet göstermekte ve Türkiye burjuvazisi ancak Amerikan sermayesinin kompradoru olduğu sürece ve ancak o kadar palazlanmaktadır.³⁹ Bu analizde Türkiye’de kapitalizmin ge-

lişmesi tamamen ikincil ve dış kaynaklı bir süreçtir. Amerikan sömürüsünün bir neticesi olan mevcut ekonomik düzenin yerine önerilen ise kapitalizmden nasıl ayrıştırıldığı belli olmayan ve üzerine düşünülmeyişi anlaşılan bir “milli kalkınma modeli”dir.

Bu noktada 68 hareketinin (özellikle Deniz Gezmiş’in ölmeden önceki son sözlerine binaen) ve akabindeki 1970’lerin Türkiye sol hareketinin, Kürt sorununa vurgu yapması sebebiyle milliyetçi olamayacağı, hatta tam aksine milliyetçiliğe öncesiz bir eleştiri yaptığı söylenebilir. Bu durum elbette (asimilasyonist aydınlanmacı Kemalizm gibi) dönemin Türkiye solunun etnisist olmadığını göstermektedir. Ancak milliyetçilik sadece etnisizmle tanımlanabilecek bir olgu değildir. Dönemin Türkiye solunun etnisist olmaması, dönemin “emperyalist tahayyülünün” kaba ve ince bir ekonomist emperyalizm tahlilinin altında anti-emperyalizm vurgusu üzerinden rasyonalize edilen ve hatta yukarıdaki ifadelerde yansıdığı üzere Kemalist endoktrinasyondan devralınan şeytani ve ahlaksız “Batı” imgesinin en sevimsiz şekilde vücuda gelişi olan “Amerika”ya zenofobik dereceye varan nefretin temel itki olmadığını göstermemektedir.⁴⁰

1970 itibarıyla gerek Mahir Çayan ve grubu, gerek Doğu Perinçek grubu Mihri Belli’nin kendisini milliyetçi tanımlamasına itiraz etmişlerdir. “Marksizm-Leninizm Mao Zedung Düşüncesi bütün insanlığın malıdır” diyen Doğu Perinçek “*Aydınlık Sosyalist Dergi* revizyonistlerine gelince, çağımızın Marksizm-Leninizmi olan Mao Zedung düşüncesini ve proleter enternasyonalizmini reddedip, Marksizm-Leninizm’in aynı zamanda ‘devrimci-milliyetçilik’ olduğunu yaymaya çalışarak, proleter devrimci mücadelemize karşı küçük burjuva muhalefeti yürütmektedir”⁴¹ şeklinde devam etmekteyken, Mahir Çayan ve arkadaşları yayınladıkları broşürde Mihri Belli’nin kendini “devrimci milliyetçi” olarak tanımlamasını eleştirmekte ve “sosyalistlerin milliyetçi değil, yurtsever” olduklarını hatırlatarak “nasyonalizm ve enternasyonalizmin birbirlerine tamamen zıt iki kavram” olduğunu vurgulamaktadırlar. Daha önemli olarak şunu da eklemektedirler: “Mihri Belli’ye Türkiye’deki milli meselenin her zaman ve her şart altında tek bir çözüm yolu vardır: ... O da meseleyi şartlar ne olursa olsun, misak-ı milli sınırları içinde ele almak gerekir. Oysa bu görüş, temelden yanlış ve anti-sos-

yalist bir görüştür... Yani, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkının öngördüğü ayrılma, özerklik, federasyon, vs. çözüm yollarının hangi şartlar altında ve ne zaman geçerli olabileceğini açıkça ortaya koyar.”⁴²

Marksist klasikler milliyetçiliği olumsuzlamakta, “ulusal sorun”dan bahsetmekte, etnik içerikli milliyetçiliğe karşı yurtseverlik savunulmaktadırlar. 1970’te sol romantik safhasını aşarken, kitabileşecek, milliyetçilik reddedilerek yurtseverlik ikame edilecektir. Ancak, bu durum yukarıdaki alıntılardan da görüleceği gibi, gerek işgalci düşmana karşı (Türkiye dekolonizasyon savaşlarının yaşandığı ülkelerden farklı olarak işgal altında olmasa da) gerek de işbirlikçilik ve ihanet içinde olan “bir avuç hain”e karşı kullanılan dilin dönüşmesine vesile olmayacaktır. Bu süreçte söz konusu olan solun Stalinleşmesi ve kitabileşmesidir. Denildiği gibi, bu kitabi gerekçeye binaen milliyetçiliğin yerine ikame edilen yurtseverliğin ne kadar bir “dönüşüm”e tekabül ettiği şüphelidir. Aşağıda ifade edilmeye çalışılacağı gibi 1971 “kırılma”sı felsefi bir kırılmadan çok “stratejik” ve “reelpolitik” bir kırılma gibi gözükmektedir. Bu kırılmada reddedilen “siyasi Kemalizm”dir.

1970’lerde solun anti-komünist tedhiş ortamındaki “muhalifliği” onun milliyetçilikten ve/veya milliyetçi arka plana dayalı önkabullerden masun olduğu anlamına gelmez. Sadece 1970’lerin Soğuk Savaş egemen devlet söyleminden masun olduğu anlamına gelir. Elbette ki “milliyetçiliğin” temel kabullerinden ve gördüğü sosyal/ideolojik işlevlerinden biri toplumdaki ayrımları ve ayrışmaları yok sayarak mevcut eşitsizlik ilişkilerini korumak, daimi kılmaktır. Ancak milliyetçiliğin bu sol tanımı fazla işlevselci ve mekaniktir. Burada ve bu kitap boyunca apayrı bir kitap konusu oluşturacak milliyetçilik teorilerine girilmemekle beraber, milliyetçiliği işlevsel bir mekanizmadan çok bir tür birey, toplum ve evren tasavvuru olarak ele almanın daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir. Ve 1970’lerin Türkiye solunun, aşağıda gösterilmeye çalışılacağı gibi, Yön ve MDD’den devraldığı milliyetçi önkabullerden beslendiği düşünülmektedir. Mesela, Kürt sorununu merkeze alan ve bu bakımdan 1970’ler Türkiye solunda ayrı bir yeri olan “Kurtuluş” Kürdistan’ı Türkiye’nin sömürgesi olarak ilan ettiğinde de kullandığı dil itibarıyla, devraldığı milliyetçi dili koruyarak sürdürecektir. Burada kastedilen bir “tarz” ve “edinilen/devralınan siyasal formasyon/eği-

tim” olarak milliyetçiliktir. Şablondaki boşluklar farklı şekillerde doldurulsa da şablon aynı kalmaktadır. Nitekim bu formasyon kolayca Türk milliyetçiliğinden Kürt milliyetçiliğine “sosyalist jargon” içinden dönüşecek ve (Mahir Çayan’ın “politikleşmiş askeri savaş stratejisi”ni başarıyla uygulayan) Kürt solu da sosyalist söylem içinden Türkiye solu gibi milliyetçilik üretmekten daha öteye gidemeyecek ve sosyalist unsurlar zaman içinde milliyetçiliğe teslim olacak, sosyalist söylemin kalıntısı ve görüntüsü ise bir milliyetçilik meşrulaştırması olarak işlevselleştirilmesinin ötesinde etnisist bir jargonun daha kolayca dillendirilmesini mümkün kılacaktır.

Aynı şekilde 68’in milliyetçiliği “itham”ına karşılık olarak geliştirilen 68’in “enternasyonalist” olduğu savının da benzer şekilde oldukça zorlama olduğu söylenmelidir.⁴³ Nasıl, Sovyetler Birliği’nde enternasyonalizmin adeta bir resmi ideoloji olarak benimsenmesi ve sosyalist eğitimle belletilmesi, ya da okul müfredatında Esperanto öğretilmesi, Sovyetler Birliği’nin ve orada verilen eğitimin zenofobik olduğu gerçeğini değiştirmekteyse, aynı şekilde seçilmiş “mazlum milletlerle dayanışma” enternasyonalizm anlamına gelmemektedir. “Mazlum milletlerle dayanışma” burada mücadele edilmesi gereken şeytanlaştırılmış düşmana karşı bir meşrulaştırma fonksiyonu gören bir retoriktir. Mesela, Vietnam’a verilen destek Vietnam’a ve Vietnam halkına verilen bir destekten çok öncelikle iç siyaset ve dış düşman gündemleriyle verilmiş bir destektir.

“Bir anti-emperyalist kurtuluş savaşı vermiş olan Türkiye halkında, anti-emperyalist duygular, yabancıya karşı alerji, Latin Amerika ülkelerinden çok daha fazladır” diyen Mahir Çayan’ı uzun Mao, Lenin, Marx referanslarına karşı bir sosyalist teorisyenden çok en fazla sol-popülist milliyetçi sayabiliriz. Mahir Çayan’ın Türkiye’de ana çelişkinin “halk ile emperyalizm ve emperyalizmin güdümündeki oligarşi” arasında olduğu tezini ise sınıflı toplum dünyasında sol/sosyalist saymak oldukça güçtür.

“KOPUŞ” Miti

Kemalizm-ulusalcılık-Türkiye solu tartışmalarında ayrıştırılması gereken kavramlar ve dönemler vardır. Mesela ortada uzlaşılmış bir Kemalizm tanımı yoktur. Burada “kopuş”tan kastedilen, MDD’ci Kemalist safha-

nın 1970 yılında aşılması ve gerek Mahir Çayan-Yusuf Küpeli-Münir Aktolga'nın THKP-C'sinin, gerek Aydınlık grubunun, gerek de Deniz Gezmiş-Hüseyin İnan-Sinan Cemgil'in THKO'sunun 1970 yılı itibarıyla "ilerici bir darbe"den umudu keserek, olabilecek askeri müdahalenin ancak gerici bir askeri diktatörlük getireceğini düşünmeye başlamalarıdır. Aynı şekilde, zaten öncesinde de MDD içinde de inkâr edilmeyen Kürt sorununun ve "ulusal sorun"un giderek daha ön plana çıkmaya başlaması da bu "kopuş"un bir diğer tetikleyicisidir.

Bu kitapta, Türkiye solu-ulusalcılık ilişkisi üzerine, daha önce fazlasıyla dile getirilmiş ve ortaya konmuş "Yön" ve "MDD" özetlemelerine ve eleştirilerine⁴⁴ daha fazla girilmeyecektir. Türkiye solunun kuruluş döneminin bu iki çevresinin Kemalist ideoloji ve retorik çok büyük ölçüde taşıdığı açıktır. Burada fazladan olarak vurgulanması gereken nokta, Yön'ün ve MDD'nin, bahsedilen kopuş mitini pekiştirmek amacıyla "kurucu" olarak Türkiye solundaki ağırlığının ve etkisinin önemsizleştirilmesi ve marjinalize edilmesi eğilimini tespit etmek olabilir.⁴⁵ Aynı şekilde, MDD'nin daha sonra solda itibarsızlaştırıldığı dönemde sunulduğu şekliyle, kabaca sol-Kemalist ve/veya Türkiye solunun bir "çocukluk hastalığı" olmaktan ziyade, Kruşçev dönemiyle beraber Sovyetler Birliği'nin dekolonizasyon sürecinde geliştirdiği "birleşik cepheler" stratejisinin Türkiye ayağı olduğu da ifade edilmelidir. Yani söz konusu olan bir "Kemalist kalıntı" değil, aksine güncel ve enternasyonal komünist hareketin bir uzantısıdır. Ergun Aydınoglu'na göre; "Türkiye'de 1960'lı yıllarda ortaya çıkan MDD hareketinin 'ipuçları' önyargısız bir biçimde araştırıldığında, *Kadro* ya da *Yön*'e değil, fazla tereddüt etmeden uluslararası komünist hareketin program ve strateji konularında yaşadığı tartışma ve evrime girilmelidir... Bu yargıyı basit bir hatırlatma ile güçlendirmek mümkün. Bugün Endonezya, Irak, Suriye, Mısır ve Sudan Komünist Partilerinin 1950'li ve 1960'lı yıllardaki programatik ve stratejik yönelişlerini anlamak için neleri araştırmak gereklidir? Endonezya'dan, Irak'a, Suriye'ye, Mısır ya da Sudan'a kadar birçok ülke komünist partisinin benimsediği Milli Demokratik Devrim program ve stratejileri için, bu ülkelerin her birine özgü *Kadro* benzeri dergiler ya da *Yön* türünden dergi ve hareketlerin ortaya çıkması mı gerekli olmuştur? ... [Bu

komünistler] Mihri Belli'nin Iraklı, Suriyeli, Mısırlı, Endonezyalı ya da Sudanlı versiyonlarıdır. Dikkatli (ve hatta yeterince dikkatli olmayan) bir gözlemci bile, Endonezya'da Dipa Nusantara Aidit'in, Suriye'de Halit Bektaş'ın veya Sudan'da Abdülhalik Mahcub'un programatik görüşleri ve ittifak arayışları arasında benzerlikten de öte adeta bir ayniyet olduğunu rahatlıkla görebilir. O yüzden nasıl o ülkelerin MDD hareketleri... içinden geldikleri komünist (Stalinist) gelenekler açıklanabiliyorsa, Türkiye'nin MDD'si de Avcıoğlu ya da Kemal Tahir ile değil olsa olsa Mihri Belli ve içinden geldiği TKP geleneği ile açıklanabilir.”⁴⁶

Yukarıda bahsedilen “kopuş miti” sorunsalın bam telidir. Zira “kopuş miti” solun Kemalistliğini solun “çocukluk hastalığı” olarak sunmakta ve bu sebeple Kemalizmi Türkiye soluna içkin görmemekte, geride kalmış bir aşamaya indirgemektedir. Öncelikle buradaki argümandaki Kemalist tanımının sorunlu olduğu vurgulanmalıdır. Burada Kemalizm, Marksist algı üzerinden, bir ideolojiden çok, Amerikan merkezli, askeri-sivil bürokratik-sermayedar ittifakından oluşan “oligarşi” ve/veya müesses nizam olarak anlaşılmakta/tanımlanmaktadır. Yani bu Kemalizm algısına göre Kemalizm, Türkiye'deki egemen iktidar yapısının adıdır. Yani aslında paradoksal olarak bu argümandaki “Kemalizm” tanımı, “Kemalizm”i de “gerici/işbirlikçi iktidar” olarak yaftalayarak Kemalist algıyı aynen bırakmakta ve yeniden üretmektedir. Oysa kendini müesses nizamdan dışlayan ve müesses nizamla karşıtlık ilişkisi kuran hareketin bu sürede sosyal, siyasal ve kültürel tasavvurlarda birçok Kemalist önkabulü sürdürdüğü söylenebilir. Bu bakımdan yukarıdaki şekilde tanımlanmış Kemalizm, 1968'le beraber tekrar icat edildiği haliyle, basitçe bir üçüncü dünyacı diktatörlük ideolojisinin çimentosu olmaya müsaittir.

Deniz Gezmiş'in (ve kuşağının) Kemalist olması verili bir durumda ki siyasal sosyalizasyonun ve doğallaştırılarak alınan verili bir zihinsel çerçevenin neticesidir ve onun “solculuğuna” halel getirmek ya da onun solculuğunu koşullandıracak bir nitelik arzetmemektedir. Kemalizm bu manada *a priori* olarak devralınan (*inherited*) bir referanstır. Bu manada, “merkezci” bir Kemalizmden tamamen farklı bir dünya görüşü ve algısı olan “sol Kemalizm”i “Kemalist” olarak tanımlamak bir bakıma sorunlu ve “anlamsız”dır.

Zira bir öztanım olarak Kemalizmi almak, bu öztanımı gerçekliğinden soyutlayarak bir yaftaya indirgemek hatalı olacaktır. 1970'ler bağlamında retrospektif bir Kemalizm algısı yanıltıcı olabilmektedir. 27 Mayıs'tan sonraki Kemalizm, açık bir şekilde "sola dönük," en hafifinden "sola açık" bir ideolojidi. Bu dönem kendinden menkul tanımıyla "demokrat Kemalizm" diyebileceğimiz, sola açık ama sosyalist olmayan bir ekolden Kemalizm üzerinden sosyalizme varmış "ilerici" bir ideolojik duruşa kadar geniş bir spektrum sunar. Bu süreç sonunda artık tamamen sosyalistleşmiş TÖB-DER gibi oluşumlara baktığımızda, bugünden okunduğunda kulak tırmalayacak kadar "aydınlanma, çağdaşlık, Atatürkçülük"le dolu bildiriler, metinler kendi zamansallığında belli bir gerçekliğe tekabül etmektedir. TÖB-DER standart bir "emperyalizmin hizmetinde gerici dinci ideoloji-komprador burjuvazi ve toprak ağaları ittifakı"⁴⁷ sunsa bile bu Kemalist/bilimsel sosyalist jargon kendi dönemselliğinde (Soğuk Savaş ve MC döneminde) pekâlâ "olumlayıcı" anlamda "ilerici" denebilecek karşı bir perspektif sunan "demokrat" denebilecek bir çizgiyi üretebiliyordu ya da bu potansiyeli taşıyordu.

68 kuşağı "düşman" olarak Demirel'i, "karşı-devrim"i, Demirel'in şahsında temsil ettiği "oligarşi"yi ve bu oligarşinin arkasında duran ABD'yi belirlemişti. 68 kuşağını bu şekilde anlarsak bu kuşağı muğlak olarak Kemalist olarak nitelemekten daha anlamlı bir noktaya varırız. Burada Kemalizm bir "direniş odağı" olarak algılanmaktadır. Tespit edilen "düşman"lara karşı, tam da bu düşmanların hepsine aynı anda savaş açmış bir "ideolojik duruş" tam da bir kelimedede özetlenen bir referans çerçevesi bu kuşağın muhayyilesini belirgin kılmaktadır. Buradaki Kemalistlik pozitiften çok negatif olarak tanımlayıcıdır. Yani Kemalizm "ne olduğu" ile değil "ne olmadığı," "neye düşman olduğu" ile anlamlandırılmıştır. Aynı şekilde, Kemalizm 68 kuşağı için basitçe bir asr-ı saadete dönüş değil belirlenmiş düşmanların tamamen bertaraf edildiği bir gelecek ütopyasıdır. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi "sol-Kemalizm" "kurucu" bir rol de üstlenmiş, ana Kemalizm damarını da oldukça etkileyebilmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, 1970'te THKO ve THKP-C'nin umudu kestiği "oligarşinin ilerici/reformist unsurları"dır. Daha önce bu unsurların Türkiye devriminde ilerici ve faydalı bir işlev görebileceği fikri

giderek terkedilmekte, reformist unsurların da ancak “gerici-Amerikancı bir diktatörlüğün” masalarından daha öte bir anlam taşımadığına kani olunmaktadır. Yani reformist/ilerici unsurlar da objektif olarak “hainler” kategorisine girmektedir. Sol-Kemalist algı ve kalıp ise siyasi projesini kendi başına sürdürmek durumunda kalınca Deniz Gezmiş’lerin olumladığı Kemalizm tabiri itibarsızlaşacaktır.

Burada devreye “Stalinist enternasyonalizm” girmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında, Doğu Avrupa’da “halk demokrasileri” kurulma sürecinde, Stalin tüm komünist partileri “sapmalardan” arındırırken, özellikle “milli sapma”ları temizlemeye çalışmıştır. 2. Dünya Savaşı öncesi “kapatılan” Polonya Komünist Partisi temizliğinden başlayarak bu partiler “milli unsurlar”dan arındırılarak, proleter enternasyonalist bir çizgiye çekilmiştir. Bu süreçte en zorlu mücadele Polonya Komünist Partisinin yeniden tasarlanmasında yaşanırken, tüm Doğu Avrupa komünist partilerinin (önemli ölçüde Yahudilerden oluşan) lider kadroları tasfiye edilerek yerlerine 2. Dünya Savaşı sırasında Moskova’da sürgünde bulunmuş güvenilir unsurlar yerleştirilmiştir.⁴⁸ Böylece oluşturulan “proleter enternasyonalist” çizgi ise tanımı gereği, dünya devrimine ve dünya devriminin vücut bulduğu tarihsel misyonu dolayısıyla “yanılmaz” Stalin’e, onun emir ve düşüncelerine mutlak bir imandır. Bu şekilde 1930’ların “halkçı cephe” mirası ve kalıntıları temizlenmiş, sadece “devrim”e odaklanılması sağlanılmıştır. Stalinist enternasyonalizm, akıl almaz kör bir sadakat yaratarak; müminlerine tüm ulusal, bölgesel, kimliksel nüansları reddettirmiş, müminlerin beyinlerinde ve vicdanlarında, komünist devrim ideali için bu ideali tökezletebilecek tüm ahlaki, vicdani, düşünsel değerleri imha ettirerek kendi sorgulanamaz hakikatini kurabilmiştir.⁴⁹ Bu demir inançlılık, bu kitapta bahsedilen “katılma,” 2. Dünya Savaşı sonrasında absürt ve tüyler ürpertici davalarında tüm komünist partilerin devrik önderlerinin akıl almaz suçlarla mahkûm edilip idam edilmelerini getirmiştir.⁵⁰ Bu iman öyle güçlüdür ki; takipçileri o döneme kadar kendi komünist hareketlerinin mutlak sadakat duydukları liderlerinin nasıl olup da 2. Dünya Savaşının akabinde “ortaya çıktığı gibi” aslında başından beri emperyalizmin ve karşı devrimin hizmetinde olabildikleri gibi soruları soramaz olmuşlardır.⁵¹

Burada söylenmeye çalışılan, Türkiye’de devralınan Kemalist zihinsel kalıbın Stalinist enternasyonalizmle şaşırtıcı uyumu ve ilişkiselliğidir. Burada da 1970-1971 itibarıyla benzer bir dönüşümün yaşandığı düşünülebilir. (Sosyalizmin Avrupalı boyutunun tamamen yabancı kaldığı ve üçüncü dünyacılık olarak geliştiği bir entelektüel ortamda) Marx-Lenin-Stalin-Mao çevirilerinden öğrenilen sosyalizm bu tür bir katılma için çok mümbit bir psikolojik iklimi hazırlamaktadır. Türkiye örneğinde ilginç olan ve burada sadece sorular sorularak geçirilecek ilişkisellik şöyledir: Türkiye’de 1960’larda ortaya çıkan kitlesel sol, Türk milliyetçiliği ve Kemalizm kozalarının içinden çıkmakla beraber 1970’lerle beraber süreç içinde farklı kollar da milliyetçi unsurlar ikincilleşir ve sönerken (ideolojik anlamdan çok Mahir Çayan’ın formüle ettiği bir kalıp olarak) Stalinist enternasyonalizm buradan açılan boşluğu doldurmuşken, 1990’la beraber sosyalizmin reel bir iktidar alternatifi olarak çökmesinin ardından Stalinist motifler Türkiye sosyalizminde tekrar gerilemeye başlamış, ortaya çıkan bu boşluk aynı anda bildik Türk milliyetçiliğine, bir o kadar da Stalinist enternasyonalizme benzeyen ulusalcılık tarafından doldurulmuştur. Burada belli biraz da yumurta-tavuk ilişkisi söz konusudur. (Zihinsel bir kalıp olarak) Stalinizm ve Kemalizm dayandığı ortak önkabullerden dolayı birbirine kolayca dönüşebilmekte, birinin benimsenmesi ve içselleştirilmesi diğersinin de ya aynı bünyede kökleşmesini sağlamakta, ya da potansiyel olarak diğersini de etkinleştirmektedir. Özetle bu karmaşık örtüşme sosyalizmin, milliyetçiliğin ve Kemalizmin kesin sınırlarla birbirlerinden ayrışmalarını imkânsız kılmaktadır.

1974’ten sonra THKP-C’nin mirasçılığı iddiasındaki oluşumlar, soyut oligarşiden çok, daha reel bir “sivil faşizm” baskısı ve deneyimi ile “otantikleşmiş”tir. Tabii bu süreçte solun bu dönemde kitleselleşmiş ve somuta bürünmüş olmasının da önemli rolü vardır. Bu dönemde, sürekli oligarşinin arkasındaki Amerikan emperyalizmi vurgusu sürse de, giderek somut olarak muhatap alınan “düşman” artık yerel odaklardır. Hatta, mücadele edilen bu odaklar THKP-C’nin çok daha soyut, “komprador burjuvası,” “taşra mütegalibesi” değil çok daha siyasi ve çok daha ensede hissedilen tehditlerdir. Yine aynı şekilde, soyut “anti-faşizm,” MHP’nin kendine bir taban yaratmadaki başarısı⁵² ve müesses nizam tarafından kollarlanması ve so-

la karşı anti-komünist Soğuk Savaş devletinin cebri tutumu ile giderek “somut anti-faşizme” dönüşmektedir. Faşizm artık, her ne kadar dönemin sol retoriğinde bu şekilde formüle edilmeye çalışılsa da, 3. Enternasyonal’in soyut tanımındaki gibi “büyük burjuvazinin sınıf çatışmasının keskinleştiği dönemdeki açık terörü” değil, bizzat yaşanan, solunan ve muhatap alınan sağcı tedhiştir.”

Ancak bu demek değildir ki; burada bahsettiğimiz 1974 kırılmasından sonraki Türkiye solu bu tarz sorunlardan aridir. Aksine, 1970’lerin sol dilindeki “bilimsellik,” “militarizm,” “hakaretimiz üslup” rahatlıkla proto-ulusalcı bir tablo sergilemektedir. Yukarıda Türkiye solunun romantik safhadan “bilimsel” safhaya geçiş momentini Mahir Çayan ve THKO’dan gösterilmeye çalışıldığı gibi bu süreçte Marksist/bilimsel bir dile transplante edilmeye çalışılan ve bu şekilde bu süreçte yeniden üretilmiş olan devralınmış belli Kemalist/milliyetçi kelime dağarcığı ve algılar bütünüdür. Kullanılan dilden de öte, başta çeşitli revizyonlarla Mihri Belli ve Mahir Çayan tarafından formüle edilen ve varsayılan “kopuş”tan sonra da, 1970’ler boyunca Türkiye solunun algısını oluşturan çerçevenin de “proto-ulusalcı” olduğunu söylemek mümkündür. Süreç içinde özellikle dış baskı ve etkenlerle dönüşen söylem ve gerçeklik Türkiye solunun “kurucu aksiyomları”nın revizyonuna neden olmamıştır. Bu sebeple 1970’lerde gençlik dönemlerinde siyasallaşmalarını ve kültürel formasyonlarını solda yaşayanların 1980 sonrasında “ortayaşlaştıkça” ulusalcılaşmaya çok daha açık oldukları söylenebilir. Zira denildiği gibi, ulusalcılığın kelime dağarcığı, gramer ve üslubu bu kitleye daha tanıdık ve ikna edici gelmiş olmalıdır.

DEMOKRASİNİN REDDİ

1974 sonrası sol fraksiyonların ortak ana motiflerden biri “demokrasinin reddi”dir. Bu, 12 Mart’ın bir doğal sonucu olmaktan çok daha önce TİP içindeki “teorizasyona” dayanmaktadır. Zaten TİP içindeki tepkilerden başlayan süreçle itibarsızlaştırılmış Mehmet Ali Aybar 1974-sonrası fraksiyonların gözünde tartışılmaz bir şekilde “kaşarlanmış oportünist”tir. Aybar 1975’te Sosyalist Partiyi (daha sonra Sosyalist Devrim Partisi) kurmuşsa da artık sol içinde bir ağırlığı ve sol hareketin anaakımıyla ilintisi kalmamıştır.

Mehmet Ali Aybar'ın TİP'i 1960'ların ikinci yarısında Türkiye solunda "dönülememiş bir dönemeç" olarak kalmıştır. Zaten 1. TİP'te temsil ettiği çizgi hasebiyle değil şahsi ağırlığıyla parti liderliğini sürdürebilmiş Aybar artık geçmişten bir sada haline gelmiştir.

Bu dönemde sol hareketlerin ana programı, THKO ve THKP-C'den neşet etmiş aşağıdan yükselecek bir halk hareketinin kalkışmasıyla iktidara gelmeyi öngörmektedir. İlginçtir, legal sol partiler de (2. TİP, TSİP) demokrasi karşı kayıtsızlığı daha yumuşak dille de olsa aynı şekilde ifade etmektedirler.⁵⁴ Parti onlar için bir örgütlenmeden, devrim yolunda bir merhale-den ibarettir. Parti temelli solla "hareket" merkezli sol arasındaki temel farklılaşma halkın iktidarı eline almasındaki spontanlığın derecesiyle ilgili nüanslara dairdir. Dev-Yol, Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu vb. için devrimci mücadele esasen bir halk hareketidir ve devrimci örgütlerin göreceği işlev bu süreci tetiklemek ve süratlendirmekten ibarettir. Ahlaki bir düalizme dayalı bir şekilde, temel dikotomi halk ile halk-olmayan arasında kurulduğu için zaten sınıfsal demokrasinin bir anlamı yoktur. Mesele oligarşinin tasfiye edilerek, halkın kendi iktidarını ele geçirmesidir. Yaygın kullanıma girmiş olan faşizm ve anti-faşizm kavramları da tarihselliklerinden bağımsız olarak, halkı temsil edenlerle halkın karşısında duran oligarşi ikiliğinin yansımaları olarak kullanılmaktadır. Bu bakış açısı sadece nüansları değil sınıfsallığı da yok saymayı zorunlu kılmaktadır.

Tüm solda demokrasiye bakışta TKP'nın istisnai durduğu iddia edilebilir.⁵⁵ Klasik Leninist şablonu Türkiye'de tatbik etmek isteyen TKP tüm diğer üçüncü dünyacı jargonla konuşan oluşumlar arasında işçi sınıfını merkeze alan klasik Avrupalı/Marksist dile sahip tek oluşum gibi durmaktadır. Klasik komünist/Leninist şablon ve güzergâhı Türkiye bağlamına aynen formüle etmeye çalışan TKP için temel sosyal gerçeklikler ve sınıflar, örgütlü işçi sınıfı, tamamen gerici büyük burjuvazi ve tarihsel süreci hızlandıran burjuva demokrat, burjuva ilerici ara unsurlardan oluşmaktadır. Burada devrime yönelik tedrici ilerleme spontan şiddet ve örgütlenmelerle değil sınıfsal nitelik kazanmış kitlesel hareketliliklerle yönlendirilecektir. Zaten TKP'nin yeni "atılım" döneminin yeni yayın organı *Atılım*'ın Ocak 1974'teki ilk sayısında, dergi Maoizmi işçileri emperyalizm tarafından par-

tilerinden ve dolayısıyla tarihsel akıldan uzaklaştırmak amacıyla tezgâhlanmış bir “sapık akım” olarak nitelendirmektedir.⁵⁶ TKP, kendi dışındaki “gerici-faşist işbirlikçiler, anarşizm, terörizm, Maoizm ve benzer sapık akımlar”ı meşru görmemektedir.⁵⁷ TKP için, işçi sınıfı onu tarihsel misyonundan şaşırtacak örgütlü olmayan maceracılıklara prim vermemelidir, vermeyecektir.⁵⁸ Köylülüğe ve “halk”a devrimci bir rol biçmeyen TKP 1905’ten 1917’ye; Şubat ayından Ekim ayına varma çabasıdır.

Burada Leninist örgütlülük ve hatta “örgütlülük obsesyonu,” parti sisteminin ve demokrasinin (kısa ve orta vadeli de olsa da) temel bir değer olarak tanınması sürecini doğurmaktadır.⁵⁹ Bu şablon, ilericiliği kademlendirilmiş blokların ittifak ve işbirlikleriyle “ulusal demokratik cephe”ler öngörmektedir. Görece ilerici/demokrat katman/sınıf/parti/örgütlerle ortak ve blok içinde hareket etme ve görece ilerici parti ve oluşumları konjonktürel olarak destekleme fikri, bir süre sonra bu tasarrufların geçici ve stratejik görülmekten çıkarak sürekli ve ilkesel algılanmaya başlanmasıyla beraber “demokrasi oyunu”na dahil olmayı getirecektir. Leninizmden demokratlığa geçen yol ise uzun vadeli amacın zaman içinde bir tarafa bırakılmasıyla mümkün olabilecektir.

Açıktır ki; Lenin, “demokrasi oyununa” hiç sempati duymamakta ve parlamenter sosyalizmi savunan Kautsky’nin “dönekliliğini” ifşa etmektedir. Bununla beraber Lenin için demokrasi yine “kof demokrasi savunucularının” argümanları üzerinden çürütülecek bir kavramdır. Kuşkusuz ki; Lenin için demokrasi (parlamentarizm) uzun vadede anlamsız ve işçi sınıfının çıkarlarına hizmet etmekten yoksundur. Lenin’e göre sosyalistlerin demokrasi mugalatası işçi sınıfının kafasını karıştırmak ve onların devrimciliğini törpülemekten başka bir şeye yaramamaktadır. Ancak, “İki Taktik”te Lenin siyasi program olarak biri kısa vadeli, diğeri uzun vadeli “asgari” ve “azami” iki taktiğin beraber yürütülmesini öngörmektedir.⁶⁰ Lenin burun kıvrıdığı, “boş ve zavallı gevezelik”⁶¹ olarak tanımladığı parlamentarizmin ne olduğunu bilmektedir. Daha ötesi, onu kısa ve orta vadede o dili siyasetinin üzerine dayanacağı, siyasi ve bireysel hak ve özgürlüklerin alanını genişletecek zemin (ve dolayısıyla devrime giden yolda kritik bir aşama) olarak görmektedir. Yani Lenin’in demokrasi karşıtlığı demok-

rasinin mutlak inkârını gerektirmemektedir. İşte bu Leninist dil ve demokrasinin gelişmesinin kaçınılmaz olarak işçi sınıfının burjuva sınıfını zorlayacağı ve gerileteceği aksiyomu (ve pek tabii ki bunlardan muhtemelen çok daha önemlisi Sovyetler Birliği'nin uluslararası dinamikler içinde görece nötralize bir Türkiye'yi görmeyi kendi ulusal çıkarları açısından arzu etmesi) TKP'nin demokrasiyi tarihsel gidişat ve sosyalizmin yaklaşması sürecinde "ileri" bir safha olarak önemsemesini getirmiştir. Bu bakımdan demokratik kazanımlar kendi başlarına TKP için anlamlı ve değerlidir. Bu değerleri önemsemesi açısından TKP'nin Türkiye solunda Avrupalı manada sosyalist dil kullanan tek sol akım olduğu ve bu bakımdan klasik manasıyla, 1. TİP'ten sonra "sosyalist" denilmesinin uygun düştüğü tek hareket olduğu söylenebilir. TKP'nin 1970'lerin sonunda özellikle Ecevit'in ikinci başbakanlığı döneminde gündeme aldığı ve bu sebeple diğer sol oluşumlarca itham edildiği partinin legalleşmesinin gerçekleşmesi durumunda nasıl bir sürecin işleyeceği ise sorulmaya değer ilginç bir sorudur. Yani bir oksimoron olarak Leninist bir demokrasiden söz edebiliriz. En azından Leninist demokrasi, Türkiye solunun Leninizmi bile repertuarına almadığı bir düşünsel iklimde bir açılım imkânı sunmuştur denebilir. Bu bakımdan TKP ile karşılaştırıldığında, diğer tüm sol oluşumlar popülist ve üçüncü dünyacı niteliğe haiz durmaktadır.

SOSYALİZM VE ÜÇÜNCÜDÜNYACILIK

Bölümün başında da değinildiği gibi, Türkiye'de sosyalizm Avrupa'daki sosyalizmlerin seyrine benzer şekilde işçi hareketi ve işçi hareketine eklemlenen "aydınlar" üzerinden değil,⁶² Kemalist reformizmin dönüşmesiyle ve üçüncü dünya ulusal kurtuluşçuluğunun güzergâhını izleyerek ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İlginç olarak, sosyalizmin kurumsallaşması işçi hareketliliğinin ardından gelmemiş, tam tersine, işçi hareketliliği sosyalizmin kurumsallaşmasını takip etmiştir. Yani Avrupa'daki süreç tam tersinden yaşanmıştır. İşçi hareketliliği aydın hareketliliğine eklemlenmiş ve takipçi rolünde kalmıştır. Aslında nüve halindeki Batı Avrupa güzergâhını takip eden demokratik ve parlamenter sosyalizm süreci de üçüncü dünyacı dalganın altında yutulmuştur.⁶³ Aynı şekilde, üçüncü dünyacı fantazyaya işçi

hareketliliğinin muhtemel sosyalist pratiğine galebe çalmış ve onun potansiyelini tahrip etmiştir.

Türkiye’de sosyalizmin gün yüzüne çıkma döneminde TİP tedhişe uğrarken, bir taraftan da TİP’in gençlik kolu niteliğindeki FKF’de örgütlenmiş gençler TİP’in “Filipin tipi demokrasiciliği” oynamasına tepki göstermiş, “oportünist” parti yönetimine karşı cephe almışlardır. Bu fiktisel farklılaşma artık uzlaştırılmaz noktaya geldiğinde, FKF ismini Dev-Genç olarak değiştirecek ve gençlik TİP ile iplerini tamamen koparacaktır. Bu süreç öyle gergin geçmiştir ki; 13 Eylül 1970 günü yapılan TİP Ankara il kongresini izlemek isteyen gençler salona alınmayınca, Mahir Çayan önderliğindeki gençler silahla TİP Genel Merkezini basmış, oradaki TİP yetkililerini dövmüş, TİP Genel Başkanı Şaban Yıldız ve Sadun Aren’i bir odaya kapatmış ve partiye ait daktilo ve diğer eşyaları alarak genel merkezden uzaklaştırmışlardır.⁶⁴ Gençler üçüncü dünyacı heyecanın etkisindeyken, parti içinde de “demokratik sosyalizm” oksimoron olarak algılanmış, 1968’de Sovyetler Birliği’nin Çekoslovakya’yı işgalini kınayan Aybar’ın genel başkanlıktan istifa etmek durumunda kalmasının ardından parti içinde Sovyetik çizgi baskın çıkmış, bu süreçte Sovyetler Birliği’ni destekleyen ve farklı bir sosyalizm öngörüsü olan⁶⁵ Aren-Boran ekibi partinin başına gelmiştir.

Zaten, 1969 seçimlerinde AP bir kez daha çok yüksek oranda oy alırken (% 46), TİP beklediği ivmeyi yakalayamadığı gibi 1965 seçimlerine göre oy kaybına uğramış ve bu başarısızlık partide büyük bir hayal kırıklığına yol açmıştır.⁶⁶ Aynı süreçte, her ne kadar 1960’ların ikinci yarısında, 15-16 Haziran eylemlerinde doruğa çıkacak bir işçi eylemliliği gelişmişse de, TİP işçilerin kitlesel partisi olmayı başaramadığı gibi parti içinde de baştaki işçi-aydın eşgüdümü yürüyememiş, işçilerin partideki temsiliyeti etkisiz kalmıştır. Özetle, Türkiye’deki on yıllık demokratik sosyalizm deneyi, gerek TİP’in kitlesel bir işçi partisine dönüşmemesi, gerek müesses nizamın sosyalizmin sistem içinde barınmasına izin vermemesi ve gerek de solun da “cici” ve “Filipin” demokrasisini hakir görmesi gibi sebeplerle başarısız olmuş ve sol Türkiye’de partiler sistemi ve demokrasi-dışı bir alana sürüklenmiştir.

Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, TİP ile FKF arasında bir dışlayıcı ikilik kurmak mümkün değildir. MDD’cilik TİP içinde süreç için-

de güçlenmiş ve partideki ana eğilimi oluşturur hale gelmiştir. Yani zaten TİP bir bakıma kendi içinden çıkmış bir proje olacak, Behice Boran'ın 1975'te kurulan 2. TİP'i çok farklı bir çizgi izleyecek, ne 2. TİP, ne de diğer legal sosyalist partiler TİP'in mirasına sahip çıkacaktır. Bu bakımdan TİP'in bir "kaçırılmış fırsat"tan çok bir transplantasyonun kök tutmaması olduğu söylenebilir. TİP bünyede tutmayacak ve liderlikle beraber liderliğin temsil ettiği siyasi pozisyon ve ideolojiyi tasfiye edecektir. TİP'in o kadar şeytani bir namı kalmıştır ki 1974 sonrası fraksiyonlar arası polemiklerde 1960'ların TİP'i bir nefret objesi olmayı sürdürmüştür. TİP, likidatörlükten kaşarlanmış oportünizme, soldaki her türlü korkaklığın, sınıf uzlaşısının, kaypaklığın timsali olmuştur. TİP'in Batı Avrupa geleneğinden aldığı sosyalizm dili üçüncü dünyacılık için sadece yabancı değil, aynı zamanda en sinsi düşman olarak algılanmıştır.⁶⁷

Ardından ise kitabı/doktriner anlamıyla sosyalizmden çok FKF/THKO-THKP-C güzergâhından üçüncü dünyacı ve sol-milliyetçi popülist bir hareket çıkacaktır. Hatta üçüncü dünyacılığın Türkiye'de sosyalizmin, ciddi bir örgütlü sanayi ve işçi sınıfının ortaya çıkmasından sonra siyaseten gelişmesine kısmen engel olduğu bile iddia edilebilir. Zira bir kez belli bir vokabüler ve gramer ortaya çıktıktan sonra, dil değişmeden ya da çok az değişerek sabit kalmıştır.

1960'ların ulusal kurtuluş hareketleri dekolonizasyon sonrasında bazı istisnalarla beraber yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin çoğunluğunda iktidara geldiler. Afrika ve Asya'da iktidara gelen bu kadrolar bir ila iki on yıl içinde şovenist ulus-devletçi diktatörlüklere dönüştüler. Uzun, zorlu ve o derecede "meşru" bir savaştan sonra Amerikalıları kovan Vietnam Komünist Partisi iktidarda yozlaşmış bir diktatörlüğe dönüştü. Şovenist diktatörlüğe dönüşen ulusal kurtuluş hareketlerinin en ironik örneği ise Zimbabwe olmalıdır. Ulusal kurtuluşlar çağının en görkemli kahramanlarından olan Mugabe iktidarının başında rakibi ve iktidardaki küçük ortağı ZAPU'nun sosyal tabanını oluşturan Ndebele kabilesine karşı kitlesel katliamlar düzenlemiş, beyaz çiftçilerin çiftliklerini yakarak ülkeden kovmuş, tüm muhalif sesleri kısarak ve yok ederek bireysel acımasız diktatörlüğünü tesis etmiştir.

Mugabe, benzer bir güzergâh izleyen Fidel Castro, Cezayir’de FLN, Baasçılık ve 1960’ların diğer ulusal kurtuluş efsanelerinin ortak hikâyesinin en hazin ve ürkütücü örneğinden ibarettir. Bu dönemde kurulan ulusal kurtuluşçu diktatörlüklerin çoğunluğunun “ulusal sosyalizmleri”nin “sosyalist” tarafı zaman içinde tamamen söylemden ibaret duruma düşmüşken aynı zamanda bu diktatörlükler meşruiyetlerini, sosyalizmin heyecan uyandırıcı niteliğinin sönmesinin ardından, lafzen sosyalist olma iddialarını da bırakmadan, milliyetçilik üzerinden sürdürmeye başlamışlardır. Böylece süreç içinde bir dönemin görkemli “üçüncü dünya milliyetçiliği” kaba bir otoriteryenlik ideolojisine dönüşmüştür. Bu bakımdan gerek Türkiye 68’ini, gerek Mahir Çayan ara bağlantısından 12 Mart sonrası Türkiye solunu bu güzergâhın “iktidar olamamış” Türkiye türevi olarak görmek çok iddialı bir gözlem olmasa gerekir.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, sonu şovenist diktatörlüklerle biten bu süreçte söz konusu olan bu ulusal kurtuluş hareketlerinin iktidarda “değişmeleri,” “dönüşmeleri” değil aynı kalmalarıdır. Mugabe’nin ve diğerlerinin iktidarda yozlaşmış olmaları sadece iktidarın yozlaştırıcı etkisinden değil, aynı zamanda ulusal kurtuluş hareketlerinin muhalefetteyken kullandıkları (burada “metodolojik sağcı” olarak tanımlanan) monolitikçi, siyasal-odaklı, insanisizleşmiş ve körelmiş dilin iktidar sürecine yansımından da kaynaklandığı iddia edilebilir ki yukarıda bu süreç katılaşma olarak ifade edilmişti. Yani burada “muhalefetten iktidara” geçişte söylemsel bir devamlılık ve tutarlılık söz konusudur. Bu süreçte iktidar öncesi kullanıldığında “mazur görülebilecek” ya da “önemsizleştirilecek” jargon “tatbikata” geçirilmiş ve ortaya zenofobik, milliyetçi ve otoriter bir iktidar yapılanması çıkmıştır. Bu dilde, sadece ideolojik olarak değil ondan daha öte ve derin bir arka plan olarak zihinsel ulusalcılığın prototipini bulmamak olanaksızdır. Yani Türkiye’de 1980 öncesi solun muhtemel bir iktidarının nasıl olacağını düşünmek bir spekülasyondan ibaret olsa da, iktidara gelmiş muadilleriyle Türkiye ulusalcılığın duygu ve fikir ortaklığı ve ulusalcılığın bu rejimlere duyduğu sempati bazı fikirler vermektedir.

12 EYLÜL SONRASINDA LAİKÇİLİĞİN İMALATI VE SOL: BİR KUŞAĞIN “ORTA YAŞI”

Tipki 12 Mart'ın kısmen başardığı gibi 12 Eylül de “cebiri”le birçok sosyalistin “pes etmesini” sağlamıştır. Aşağılama ve yıldırma mekanizmaları ile hapisaneler bu tür bir “eğitim” ve “düzeltme” işlevi görmüştür. Tabii hapishanedeki mekanizmalar daha dolaylı olarak dışarıdakilere de uygulanmış ve büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Daha genel olarak ise 12 Eylül öncesindeki sosyalizmin yükselen bir değer ve heyecan olması durumu ters yüz edilmiş, sosyalizmin mağlubiyete mahkûm edilmiş bir cereyan olarak algılanmasını ve kabullenilmesini sağlamış, buna bir de 12 Eylül öncesinin solun örgütselliğini çöktürttikten sonra solcuların bağlantılarını yitirmiş adacıklar haline getirilmesi süreci eklenmiş ve böylece 1970'lerin dinamik ve coşkulu solundan geriye büyük bir hayal kırıklığı bırakmıştır. 12 Eylül'ün sertliği sol ütopyayı önemli ölçüde çöktürmüştür.⁶⁸

Burada ilginç ve veri yokluğunda nicel olarak cevabını veremeyeceğimiz bir soruyla karşı karşıya kalıyoruz: 1970'lerin sol tabanını oluşturanlar, aslında 1970'lerin solu büyük ölçüde bir gençlik kitle tabanından oluştuğuna göre, giderek de orta yaşlarında daha kayda değer sosyal ve siyasal roller oynamalarının bekleneceği bir on yıl olan 1980'lerde (ve akabindeki iki on yılda) ne yapmaktadırlar? 1970'lerin kitle tabanı buhar olup uçmadığına göre 12 Eylül sonrası kendilerini sosyal ve siyasal olarak nasıl konumlamışlardır?

Burada bir “kolektif biyografi” denemesi olarak herhangi bir istatistik çalışmanın yokluğunda şu saptamaların bir genelleme olarak geçerli olduğu düşünülmektedir: 1970'lerin sol kuşağının küçük bir azınlığı sosyalist mücadeleye, “dava”ya sarılmaya devam etti. Daha geniş bir kısmının ise 12 Eylül sonrası daha merkezde, daha “olası” bir sol perspektifte karar kıldığını, “devrim”i bıraktığını ama “solu” koruduğunu söyleyebiliriz. Bazısı için bu durumun pragmatizm, bazıları için ise içselleştirilmiş olduğu söylenebilir. Yani bu kuşağın çoğunluğunun kendini solda konumlamayı sürdürdüğünü, umudunu görece olarak Avrupa tipi sosyal demokrat tınılı 1980'lerin SHP'sine bağladığını iddia edebiliriz. Hatta belki de kısmen 1980'ler İngiltere İşçi Partisindeki gibi bir girişçilikten/sızmacılıktan (*entr-*

yism) söz edebiliriz. Bazıları merkez-sol politikaları izleyen politik oluşumlara aktif olarak katılır, bazıları da sempatican olarak bu oluşumlara oy verirken kuşkusuz kendilerini “solda” görmeye devam etmiş olmalıdırlar. “Kalpleri solda atmaktadır.” Özellikle sosyalist bir partinin olmadığı ve kurulmasının mümkün ve gerçekçi olmadığı 1980’lerde SODEP/SHP’nin desteklenip desteklenmeyeceği (1970’lerde CHP için tartışıldığı gibi), desteklenecekse ne dereceye kadar destekleneceği sosyalist solun dergilerinde tartıştığı bir gündem olmuştur. Kerhen desteklemenin zaman içinde, kayda değer bir alternatifin yokluğunda içselleştirilmiş ve doğallaştırılmış bir desteğe dönüştüğü de düşünülebilir.

Oldukça soyut ve genellemeci bu kolektif biyografimize devam edersek, bu kuşağın mensuplarının bir kısmının zaman içinde laiklik-milliyetçilik ve modernist tahayyül⁶⁹ üzerinden tanımlanabilecek katılmış bir (metodolojik) sağa kaydığını söyleyebiliriz. Bu birbirlerinden çok farklı entelektüel güzergâhlardan Türkiye solunun akıbeti üzerine teleolojik bir sonuca varmak imkânsızdır. Aksine 1970’ler sonrası farklı bireysel deneyimlerde farklı savruluşlar ve farklı kariyer çizgileri gözükmemektedir. Ancak buna karşın, bölümün başında tartışıldığı üzere, sosyalist mücadeleye 1990’larda komünizmin çöküşünden sonra da aynı şevkle sarılanlar da, “gençlik heyecan”ından sonra (metodolojik) sağa kayanlar da bu kolektif kimliğin parçası ve tezahürleridir denebilir. Aynı şekilde, somut rakamların yokluğunda bir hipotez olarak, tüm bu çeşitlilik içinde genel yönelim itibarıyla bugünkü 68’i, bu kuşak içinde bir azınlığı teşkil etmeleri açısından sosyalistler değil, “davadan dönen” ve Atatürkçülük üzerinden (metodolojik) sağcılaştırmış cenahın temsil ettiği de pekâlâ iddia edilebilir. Bir başka ifadeyle bugün (ideolojik boyutu tamamen yadsıyarak) Türkiye 68’inin sosyolojik ve kültürel olarak bugününün sosyalist solunda değil, katılmış-metodolojik sağcılaştırmış-“ulusalcılaştırmış” cenahında tezahür ettiği söylenebilir. Belli bir gruptan ayrılanlar “çoğunluksa” bu çoğunluğun bir “sapma” içinde olduğunu düşünmek çelişkili bir analiz olacaktır. Yine vurgulanmalı ki; burada ideolojik ve doğrusal bir süreklilikten değil, prosopografik bir süreklilik kastedilmektedir. Yukarıda tartışıldığı gibi Ecevit CHP’si/1980’ler SHP’si/1990’lar CHP’si Atatürkçülük üzerinden (metodolojik) nasıl sağcı-

laşmışsa, aynı dış faktörlerin benzer etkileri 1970'lerin sosyalist kuşağı üzerinde de etkili olmuş olmalıdır. Bu manada soldan doğrudan metodolojik sağa kayanlarla, sosyalist duruşlarını koruyanların güçlü bir ortak paydasının olduğu ve bugün 68 kuşağının tezahürünün pekâlâ “metodolojik sağ” olabileceği söylenebilir.⁷⁰

Açıktır ki; “solda,” sol ütopyanın çöküşünden sonra belki 1970'lerden geriye kalan en temel kimlik “laiklik veya “laikçilik” oldu. Soldan “laikçiliğe” görece yumuşak geçiş kuşkusuz sosyalizmin Kemalizmle paylaştığı aynı modernist din algısı ve dine siyasal anlam ve manipölasyon nesnesi gözüyle bakması kadar, Türkiye solunun duygu ve düşünce evreninin en kristalize olduğu duygu-yoğun “aydınlanma” tabiri de amil olmuş olmalıdır. *Cumhuriyet* gazetesinin “Aydınlanma kitaplığından,” İlhan Selçuk'un “aydınlanma bilgeliğine,” Server Tanilli'nin aydınlanma yüceltici si kitapların “sol kült” değer taşımasına, “aydınlanma” sol için büyü bir kelimedir.

Türkiye gibi “Müslüman” ve dinin başat olduğu bir coğrafyada, dine “orijinal Marksizm”in yüklediği “tali” ve “müesses nizamın payandası” niteliğinden farklı olarak, kendi başına aktörleşmiş, sinsi ve bağımsız bir tehdit niteliği biçildiği gibi, dine karşı “aydınlanma” tabiri de bu noktada Marksizmle Kemalizmin ayrıştırılamaz derecede iç içe geçtiği bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Völger Marksist ifadelerini Nâzım Hikmet'in “meyhane kızlarının kara cübbeli kavalyesi” “Berkley” şiirinde berrak bir şekilde bulabileceğimiz bu aydınlanma fetişizmi ve karikatürleri sosyalist ütopyanın, sadece madden değil manen de çökmesiyle, laikliğin tek güvencesi olarak Atatürkçülüğün ve oradan Türk ulus-devletçiliğinin kollarına düşmeyi mümkün kılmaktadır. “Aydınlanma,” tabirin tüm duygu-yoğun çağrışımları ve efsunuyla beraber Marksizmi ve sosyalizmi Türkiye'de “orta yaşlaşmayla” beraber kolayca Kemalizmin bir alt-ideolojisine dönüş-türebilmektedir.

“Yoksulluğun bükemediği bileklerimize çelik kelepçeler takıldı. İşkence hücrelerinde sabahladık kaç kez. İsteseydik, diplomalarımızı, mor binlikler getiren birer senet gibi kullanırdık. Mimardık, mühendistik, doktorduk, avukattık. Yazlık kışlık katlarımız, arabalarımız olurdu... yaşamımı-

zın en güzel yıllarını, birer taze çiçek gibi verdik topluma. Bizleri yok etmek istediler hep. Öldürüldük ey halkım unutma bizi... Giresun'daki köylüler, sizin için öldük. Ege'deki tütün işçileri, sizin için öldük. Doğudaki topraksız köylüler, sizin için öldük. İstanbul'daki, Ankara'daki işçiler sizin için öldük. Adana'da, paramparça elleriyle, ak pamuk toplayan işçiler, sizin için öldük. Vurulduk, asıldık, öldürüldük ey halkım, unutma bizi"⁷¹ diyen bir sesin, seslenişin 1990'larda vardığı hazin son için bir açıklama gereklidir. Bundan kastedilen sadece "katıksız ulusalcı" olarak niteleyebileceğimiz Hikmet Çetinkaya, Alpaslan Işıklı, Mümtaz Soysal ve (bir ara-kategori, geçiş-kategorisi oluşturan ama 1993'teki katlinin ardından bir "ulusalcı ikon"a dönüştürülen) bu satırların yazarı Uğur Mumcu gibi kanaat önderleri ve kamusal isimler değildir. Burada kastedilen üniversite eğitiminden sonra İstanbul'da "mimar, mühendis, doktor" olan (ya para kazanma derdine düşen, ya da mimar, mühendis, tabip odalarını dolduran⁷²), Ege kasabalarında hâlâ sola inancını tekrarlayan, Bergama'da Dikili belediye başkanlığına Osman Özgüven'i seçerek heyecan duyan bir kuşaktır.⁷³

Bu kitlenin bir "halk rüyası"ndan, yaşanan hayal kırıklığı üzerinden bir "halk kâbusu" noktasına vardığını gözlemleyebiliriz.⁷⁴ Devrim ütopyasının çöküşünün ardından geriye "cahil halkın anlayamadığı" bir aydınlanma ütopyası kalmıştır. Zaten soldan, sosyalizmden anlaşılan Marksist bir modelden çok bir tür "toplumsal diriliş" mitosuydu. Solun 1990'larla beraber bir ütopyaya, eskatolojik bir özgürleşme inancına, eşitlik ve özgürlüğün ulaşılabilirliğine imanını yitirmesinin ardından geriye bu mitosa hâlâ sadık bir avuç insanın bu farkındalığını ve çeperinin dışına hayal kırıklığıyla dolmuş tepkiselliği kaldığını söyleyebiliriz. Bu "inancın çöküşü"nün ve hayal kırıklığının ardından sol cemaatin bir "geçmişe kaçış"la 1970'lerden farklı olarak "ileriye dönük" değil "geriye dönük" bir ütopyaya, "12 Eylül'ün, Özal'ın ve neoliberalizmin çiğnediği" geçmişteki ütopyaya ve ur-ütopya olan Kemalizme sarıldığını gözlemleyebiliriz.

Tam bu tür bir psikolojik açmazda, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra SHP-CHP'nin elinde kalan tek değer in laiklik ve bu değer in merkezileştirilmesiyle üretilen laikçilik olduğu gözlemlenebilir. Bu manada dünyada sol-sağ ayrımının belli bir anlamının olduğu 1980'lerden uluslara-

rası konjonktürün değişmesiyle, 1980'lerin daha "sosyal demokrat" SHP'sinin bu niteliğinin dönüşerek 1990'ların sonunda hızlı bir devletçileşme sürecine girmesine ve 1959, yani sol-öncesi CHP'nin geri dönüş yapmasına özellikle dikkat çekilmelidir. SHP/CHP'in 1990'larda yaşadığı dönüşüm önemli ölçüde Soğuk Savaşın sona erişile de ilintilendirilebilir. Yani "sol olmaktan kaynaklanan muhaliflik durumu" Soğuk Savaşın ve Soğuk Savaşa göre kurgulanmış bir iktidar yapılanmasını geçersiz kılınca ortaya yeni bir ittifaklar ağı çıktı. Aynı şekilde solun dünyada çöküşüyle Türkiye özelinde de, Türkiye solunun iktidar umudu önemli ölçüde söndü. Belki buna Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına denk gelen bir dönemdeki DYP koalisyonu ile gerçekleşen başarısız iktidar deneyimi de eklenebilir. SHP-CHP çizgisinden geriye, geçmişini inkâr etmeden ve onu "laikçilik" üzerinden bugüne bağlayarak anaakıma yanaşmak kaldı.

İşte bu noktada kendini kurucu bir ideoloji olduğu kadar "sağ"a karşı tanımlayan ve anlamlandıran "sol"un, sol ütopyanın ve sol ütopyaya inancın çöküşünün ardından kendini hâlâ solda, ya da sosyal demokrat solda edindiği zihinsel kod içinden seküler-modernist kaygılarla Kemalizme ve ulusalcılığa teslim ettiği savlanabilir. Daha önce belirtildiği gibi önce 1980'lerde Özal, 2000'lerde AKP karşısında tehdit altında hissedilen manevi kozmoloji ve kültürel/sınıfsal konuma sarılma ihtiyacının bu süreçte önemli rol oynadığı varsayılabilir. Bundan da öte AKP ile birlikte İslami muhafazakârlığın AP geleneğinden bile kendilerini kopararak, AP'nin tabanını ele geçirerek bu sefer doğrudan Türkiye'yi yönetmeye kalkmasından sonra belki de sınırlanabilecek tek kimlik olarak "laiklikle" baş başa kaldılar. İşte böyle bir ortamda, CHP'nin ilk işaretleri 1957'de verilen ama 1965 ile beraber kristalize olan, 1980'ler SHP deneyiminde daha aşikâr olan bir "sol" denemenin, 1990'dan sonra çöküşü ve sosyalist solun ulusalcılaşmasıyla çember kapandı.

Burada sol-CHP ilişkisine ilişkin çetrefil ve teorikleştirilmesi gereken ilginç bir nokta vardır. Birbirlerinden çok farklı söylemlere sahip bu iki siyasal pozisyon arasındaki birbirini besleyici bağın niteliğini saptamak önemlidir. Şöyle ki; sosyalist solun doğumundan itibaren, özellikle 1970'lerde Anadolu'da bir yerde CHP güçlüyse, orada sosyalist solun da belli bir kitlele

desteği var demektir. Bir yerde (bölgede, şehirde, ilçede) CHP zayıfsa orada sosyalist solun da kayda değer bir imkânı yok demektir.⁷⁵ Yani buradaki mecburi çıkarsama şu şekilde olmalıdır; CHP ile sosyalist sol paralel bir seçmen kitlesine ve zeminine dayanmakta, aynı sosyolojik tabana oturmaktadır. Bu meyanda geniş bir örneklem içinde bir “istatistiki nesne”ye dönüşen bireylerin tercih ve eğilimlerinin iradi niteliğinden bağımsız olarak, kısmen tesadüfi (*random*) bir nitelik taşımaktadır. 1980’den sonra gözlenen ise bu örneklemdeki dağılımın giderek sosyalist sol aleyhine, CHP/SHP lehine bir kayma göstermesidir. Yani tüm sabitler aynı kalmakta, sadece bu örneklemdeki sosyalist sola dönük eğilimin örneklem içindeki oranı düşüş göstermektedir. Buna bir de 1970’lerde sosyalist sol oy tabanının çok büyük ölçüde gençlerden ve üniversite öğrencilerinden oluşması ve bu tabanın 1980’lerle beraber evli ve orta yaşlı hale gelmesi eklenebilir. Yani bu iki saptamayı yan yana getirdiğimizde, mantıksal çıkarımla zorunlu olarak şöyle bir sonuca varılmaktadır; paralel bir seçmen tabanında sosyalist sol ya da CHP tercihi önemli ölçüde yaşa (ve medeni duruma) dayalı olarak şekillenmektedir. Bu iki siyasal pozisyon arasındaki temel ayrıştırıcı değer “yaş”tır ve diğer değerler daha ikincildir.⁷⁶ Gözlemlenen bir neslin orta yaş muhafazakârlığına yönelmesi ve bir sonraki kuşağın (sosyalizmin gerilemiş olması sebebiyle) ağabeylerinin boşalttığı alanı dolduramamalarıdır. Bu demek değildir ki; sosyalist sol ile CHP arasında siyasal ve ideolojik bir örtüşme veya yakınlık vardır. Özellikle 1974 sonrası için böyle bir şey iddia etmek oldukça zordur. Ama şu saptama meşru durmaktadır; sosyalist sol ile CHP birbirlerine yakın sosyal tabana dayanmaktadır ve birbirleri arasında geçişlilik diğer siyasal pozisyon diadlarına (*dyad*) göre çok daha mümkündür.

Özellikle önemli ölçüde bir “kuşaksal fenomen” olan 1970’lerin sosyalist solunun “yaş faktörü”nün 1980’lerle beraber nötralize olmasıyla beraber örneklemde CHP lehine bir dönüşümün gözlemlenmesi, bir kuşağın CHP’leşmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Yani bir zamanların özgürleşme projesinden laiklik üzerinden muhafazakârlığa varılan bu yol bu bakımdan bir devamlılık çizgisi arzetmektedir. Vurgulandığı gibi, bu “devamlılık çizgisi” ideolojikten çok kültürel sosyalizasyonla, kültürel siyasallaşma ve kültürel kimlik ile ilgilidir.

2002 seçiminde, tüm İstanbul'u kaybederken Beşiktaş, Şişli, Kadıköy ve Bakırköy'ü, tüm Ankara'yı kaybederken Çankaya'yı, tüm İzmir'i kaybederken Karşıyaka ve Konak'ı kazanan CHP'nin, her şeye karşın, bu tabloda, ironik olarak bir taraftan hâlâ "sol" bir parti olduğunu iddia edebilmesini ve bu iddianın özellikle sağ cemahta- meşru algılanmasını mümkün kılan bu tür bir sosyal/kültürel arka plandır. İdeolojik olarak önemli ölçüde farklılaşmakta ise de sosyalist sol ile CHP aynı sosyolojik ve sosyokültürel tabana ve zihinsel arka plana oturmaktadır. İşte CHP'yi Türkiye özelindeki algısı/tanımıyla da "sol" yapan bu ideolojik değil ama sosyolojik gerçekliktir.

MAKASIN AÇILMASI, SOLUN SEÇKİNLERİ, SOLUN TABANI

Kuşkusuz Türkiye'de solun muhtemelen en önemli kırılma momenti 12 Eylül'dür. 1968'oe tek bir kökten doğan Türkiye solu süreç içinde kollara ayrılırken en büyük ayrışma 12 Eylül'ün ardından yaşanmıştır. Bu milattan başlayarak Türkiye solunun kabaca üç kola ayrıldığını gözlemleyebiliriz; ulusalcı sol, sosyalist/ortodoks sol ve (daha çok solun seçkinleriyle sınırlı kalmak üzere) liberal sol/liberal demokrasi. Ancak, bu gözlemi 2009 yılından retrospektif bakarak yapmak kolaydır ve evrim sürecini "sonucunu bildiğimizden" ona göre okuma hatasına kolayca düşebiliriz (ve düşmemek imkânsıza yakındır).

12 Eylül'ün ardından mahcup bir şekilde çıkmaya başlayan sol dergiler, darbenin ardından bu yasaklı dönemde sosyalizmin imkânlarını ararken, bu kamusal tartışmalarda sonradan çok ayrı noktalara ve zıt kutuplara düşecek isimleri daha sonra evrilecekleri pozisyonlarını hatırlatan ama karşı tarafa henüz derdini anlatacak merama sahip bir şekilde görüşlerini ifade etmektedirler.⁷⁷ 1980'ler boyunca süre giden birleşik bir sosyalist parti tartışmaları⁷⁸ ve solun 12 Eylül sonrası çizgisi tartışmaları sonradan çok farklı noktalara evrilecek isimlerin henüz ortak bir gelecek tahayyülü içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bir yandan *Yeni Gündem* dergisi gelecek iki on yılın liberal sol ve "ikinci cumhuriyetçi" güzergâhlarının ilk sıçrama taşıını oluşturmaktayken, sol muhabirlerin yoğun olduğu *Nokta* dergisi de yeni bir liberal-sol sentezinin ilk işaretlerini vermektedir. Özellikle *Yeni Gündem* dergisi sayfaları yeni tartışmaları ve bakış açılarını ortaya koyacak, 1980'lerde solun

gündemine, feminizm ve toplumsal cinsiyet,⁷⁹ Kürt sorunu,⁸⁰ gayrimüslim azınlıklar, eşcinsellik gibi yeni temalar girecektir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) de artık solun bir kısmında emperyalizmle eş tutulmamakta ve AET'ye giriş savunulur hale gelmektedir.⁸¹ Artık partiler sistemi önemsendiği gibi Demirel'le 12 Eylül'e karşı ortak hareket etmek bile solun gündemine girmekte ve epey gürültü koparmaktadır.⁸² İlk kez 27 Mayıs'ın ilericiliği sorgulanmakta,⁸³ inanç özgürlüğü bir mesele olarak solda gündeme girmektedir.⁸⁴ Klasik Marksizm'in, klasik solun ve klasik örgütlenme biçimlerinin artık geride kaldığı ifade edilir olmaktadır.⁸⁵ Kuşkusuz özellikle Murat Belge'nin şahsıyla özdeşleşir bir şekilde "sivil toplumculuk"⁸⁶ olarak da yaftalanan bu süreç soldaki birçoklarına göre eylülüst bir soldur⁸⁷ ya da söz konusu olan "solun sağa savrulması"ndan⁸⁸ ibarettir. Aslında ilginç olan *Yeni Gündem*'in reel solun ve sol siyasetin gündeminin dışındaki tartışmaları solun entelijansiyasının/seçkinlerin, sol örgütlülüğün çöktüğü bir dönemde kendi gündemlerine alarak popülerleştirmeleridir.

Ancak soldaki ilk farklılaşmalar 12 Eylül'e ortak karşıtlık sebebiyle daha ikincil ve belli belirsiz kalmaktadır. Sosyalizmin "büyük anlatısı" henüz bu farklılaşmaları ikincil kılmaktadır. Sadakatler henüz ortaktır. Henüz bu dergilerdeki "sol tartışıyor" makalelerinin kutucuklarında zıt fikirler ortak "sol vizyonu"nın bir parçası olarak görülebilmektedir. Makasın çok hafifçe açıldığını otuz yıllık bir retrospektif bakışla tespit etmek mümkünse de bu ufak makas açılmasının çapı bu dönem itibarıyla henüz fark edilen bir olgu değil gibi görünmektedir.⁸⁹

Bu makasın açılması çok uzun yıllara yayıldığı gibi var olmasıyla görünülür olmaları da çok farklı olgulardır. 1980'lerin ortak ve üst-dili zaman içinde tedrici olarak kaybolacak, ancak 2000'lerde keskinleşecek ve safların ayrışması noktasına vardığında ise, paylaşılan ortaklıkları minimize, farklılıkları ise maksimize edilecektir.

Aynı şekilde solun entelijansiyası/seçkinleri düzeyindeki sarih ayrımın kitlesel solun gözünde ne derece aynı oranda varsayıldığı şüphelidir. Dışarıdan "çelişkili" görülebilecek/algılanabilecek siyasi duruşlar/ideolojiler pekâlâ aynı bünyede mezcedilmiş bir şekilde barındırılabilir. Belki "solun ayrışması/yarılması" senaryosunu retrospektif olarak sondan

başı okumak yerine “filmin sonunu bilmeden” bu ayrışmanın başlangıç momentlerine bakmak resmi çok daha karmaşık (ve ilginç) kılacaktır.

Bu makas açılmasında *Cumhuriyet* gazetesinin 1980’lerden itibaren evrimi açıklayıcıdır. *Cumhuriyet*, Türkiye’de sol okur kitlesine hitap eden ana yayın organı (2010 itibarıyla 60-70 bin ortalama tiraj) olmayı sürdürmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi cumhuriyetin kurulmasıyla beraber CHF’nin bir nevi İstanbul basınındaki uzantısı olarak 1924’te kurulmasından ve CHP’nin “müfrit” kanadına yakınlığı üzerinden süreç içinde 1960 öncesinin Kemalizmin radikalleşmesi süreciyle paralel olarak başlayarak ve 27 Mayıs sonrası Nadir Nadi’nin bu süreçte zamanın getirdiği bir gereklilik olarak gazeteyi solcullaştırması⁹⁰ ve 2000’lerde ulusalcılaşmasıyla aslında bu aşamaların, evrimlerin ve geçişlerin kristalize olduğu mecradır denebilir. Zaten *Cumhuriyet* gazetesinin, gazetenin tarihsel kimliği ve anlamı sebebiyle, gazetenin tedricen sol muhafazakâr çizgiye ulaşmasından çok sonra da soldaki ağırlığı ideolojik çizgisinden ayrı ve bağımsız şekilde sürmüştür. Diğer geçici ve küçük sol gazetelerin arasında *Cumhuriyet* bir nevi solun “amiral gemisi” olagelmıştır. Okur kitlesini çok büyük oranda eski *Cumhuriyet*’ten devşiren *Radikal*’in ortalama tirajı (yeni *Radikal* öncesi) 40-45 binken, diğer sol/sosyalist gazeteler ise 10 bin ortalamayı aşamamaktadır (*Evensel, Birgün*).

Sıkça yapılageldiği gibi “*Cumhuriyet* ve *Cumhuriyet* okuru sol değildir” eleştirisi hem indirgemeci, hem de sorunun çetrefilliğini görmezden gelen bir tavır olacaktır, hem de bu sonucun 1980’lerde ufak bir açıyla açılmış makasın bir neticesi olması durumunu saklamaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi, giderek CHP’lileşmişse de bu süreç kendi otantik referansları çerçevesinde işlemiştir. Anaakım CHP’lilikten çok farklı bir çizgiye sahiptir. Süreci “varış noktası”ndan ayrı okumak gerekmektedir. Gazete, 1970’lerdeki çizgisinden bir devamlılık içinde 28 Şubat sonrası muhafazakâr çizgisine varırken,⁹¹ özellikle yukarıda bahsedilen 12 Eylül sonrasının açılmaya başlayan makasının *Cumhuriyet* gazetesindeki tezahürü olan Hasan Cemal-İlhan Selçuk mücadelesini İlhan Selçuk’un kazanarak gazetede bir tasfiyeye gitmesiyle tedrici bir dönüşüm geçirmiş ama bu dönüşüm uzun yıllar içinde doğallaşmış bir şekilde tecelli etmiştir.⁹² Yani *Cumhuriyet* gazetesinin

geçmişinden koparak değil, değişen dünya ve koşullar altında bir sıkışma içinde sürüklenerek ara duraklardan geçerek evrilerek ulusalcılık limanında demirlediğini ancak bu son noktaya varışının tarihsel birikimi ve önabulleri üzerinden olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple de *Cumhuriyet* gazetesi kendi çevresinde bir saygınlık halesi yaratabilmiş ve ikonik niteliğini koruyabilmiştir. Unutulmamalı ki *Cumhuriyet* gazetesinde Oral Çalışlar ve Aydın Engin 2000'lerin ikinci yarısına kadar yazmış, aynı zamanda gazetenin solun ve Türkiye'nin "saygınlık mecrası" olması hasebiyle sonradan "öteki taraf"a düşecek Sami Selçuk, Lale Sarıbrahimoğlu, Zafer Üskül, Ergun Özbudun, Ertuğrul Günay gibi birçok isim 1990'ların sonuna ve 2000'lere kadar yazılarıyla gazeteye katkıda bulunmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi, sosyalistliği ulusalcılığına ikincil/bitişik hale gelmiş isimlerin yanında bünyesinde klasik sosyalist dünya görüşü içinden emek-odaklı, "emekten yana" ama bir o kadar da ulusalcılaştırmış Ergin Yıldızoğlu ve Şükran Soner gibi yazarları da barındırmasının yanı sıra, haber yapmayı tercih ettiği temalar ve olaylar, haberleri veriştir ve sunuş üslubuyla belirgin bir şekilde "sol-sosyalist" bir gazetedir. Ortalama bir Atatürkçü CHP seçmenin fazlasıyla sol ve jargonunu kendine yabancı bulacağı *Cumhuriyet* gazetesi ortalama Atatürkçü bir kitleye değil, duyarlılıkları ve değerleri kendine özgü özel bir okur kitlesine hitap etmektedir ve bu okur kitlesi siyasi anketlerde "sol-sağ skalasında 10 üzerinden 5'in üzerinde bir sayısal değeri işaretleyen"lerden oluşmaktadır. Aynı zamanda 1990'ların sonundan itibaren iki ayrı solun ana gazeteleri haline gelmiş olan *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin okurlarının geçişkenliğinin derecesi de (ve iki gazetenin de okuru olma durumu) aşağıda değinileceği üzere önemli ve sorunsallaştırmaya değer bir noktadır.

Cumhuriyet gazetesinin evrimi üzerinde somut kaynakların yokluğunda bazı ampirik gözlemler yaptıktan sonra, Türkiye solunun 1990'ların ikinci yarısından itibaren on yıl boyunca çekim merkezi olmuş ÖDP'ye de solun varsayılan zıtlığının çok daha girift doğasını sergilemesi açısından kısaca değinmek gerekli olabilir. 12 Eylül sonrası dağılmış ve ayrılmış solun on yılı bulan bir görüşme/konuşma/pazarlık yapma çabalarının bir neticesi olarak ÖDP 1996'da kurulduğunda, bu bakımdan sol için ciddi bir temsil ni-

tebliği taşımaktaydı.⁹³ Zira, ÖDP çok farklı ve zamanında birbirleriyle çok uzaklara düşmüş eğilim ve fraksiyonların bir arada bulunduğu bir platform olarak oluşturulmuştu. Kuruluşu sadece solda değil, soldan kopmuş liberal cemahta da büyük heyecan uyandırmıştı. Partinin kuruluşunun hemen ardından yaşanan 28 Şubat sürecinde ise parti ikircikli bir tavır almıştır.

Parti, bu konudaki tavrını Mayıs 1997'de Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen "1970'ler gibi" olan ve ÖDP'nin " 'nostalji partisi' olmayı geçip ete kemiğe büründüğü" mitinginde belirlemiş, "ne Refahyol, ne hazırol" sloganını geliştirmiş,⁹⁴ akabinde ise "ne darbe, ne şeriat" demiş, "faşizme ve militarizme karşı" olsa da genel olarak 28 Şubat gündemine kayıtsız kalmıştır. Tam bu sırada Susurluk kazasıyla ortaya çıkmış derin bağlantılara RP-DYP koalisyon hükümetinin "fasa fiso" demesiyle ÖDP'nin başı çektiği ve kayda değer bir kitlesel muhalefet potansiyeli teşkil eden "Bir Dakika Karanlık" eylemleri de Refahyol karşıtı kampanyaya dönüşerek, süreç içinde "Atatürkçü" bir eyleme dönüşmüştür. İtalyan savcılardan, Felice Casson'un değil Antonio di Pietro'nun gündeme taşındığı bir dönemde Milliyet gazetesi de *Temiz Eller* kampanyası yürütürken, bu süreçte kampanyanın başındaki radikal potansiyeli kampanya aktivistlerinin (yolsuzluğun da sağ iktidarlara tanımlı olduğu bir ortamda) anti-sağcı eğilimleriyle doğru orantılı olarak heba edilmiştir. Bu süreçte protestoların "Atatürkçüleşmesiyle" beraber Susurluk bir "ülkücü çete" olarak protesto edilmiş, muhatap olarak hükümet alınmıştır. "İşsizliği, enflasyonu, şeriatı, faşizmi önleyecek tek parti ÖDP"⁹⁵ Refahyol hükümetine de, akabinde kurulan Anadol-D hükümetine de "nerede yolsuzluk, nerede hırsızlık varsa, [ÖDP'nin] orada halkın konuşması için kürsüler kuracağı"nı⁹⁶ hatırlatmış, milletvekillerinin ilişkilerinin araştırılmasını ve milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasını önermiştir.⁹⁷ Böylece, Susurluk'un Güneydoğu bağlantıları da yok sayılarak vaka "temiz toplum," merkez sağ partilerle özdeşleşmiş ilişkiler ağlarındaki "yolsuzluk yapan milletvekilleri" ve ülkücü "yolsuzluk çeteleri" boyutuna indirgenmiştir.⁹⁸

Burada vurgulanması gereken parti yönetiminin açmazlarıdır. ÖDP fikrî bir hareket değil, bir siyasi partidir ve bir siyasi partinin kaygılarıyla hareket etmek durumundadır. Partiler öncelikle mümkün olduğunca ge-

niş bir kitlenin desteğini kazanmaya ve bu desteği oya tahvil etmeyi amaçlarlar. Bu reelpolitik kaygı sağdan sola tüm partiler için belirleyici bir kaygı olmaktan öte, partiler farkında olsunlar ya da olmasınlar kendi iradelerinden öte bir güç olarak bu kaygılar tarafından şekillenirler, dönüşürler ve dönüştürülürler. Partiler tabanlarını genişletebilmek için mümkün olduğunca hedef kitlenin kaygılarını dikkate almak, onların kaygılarını seslendirmek durumundadırlar. Şüphesiz ki; seçmenlerin önemli bir kısmı seçmenlerin kafalarında oluşturdukları farklı “parti setleri”ndeki partiler arasında gelip gitmektedirler. ÖDP ve sosyalist sol bağlamında parti siyasetlerini belirlemesi açısından kritik soru hangi partinin seçmenin, ya da hangi partiye eğilimli seçmenin ÖDP’nin hedef seçmeni olabileceğidir. Bu sorunun aşikâr yanıtı 1990’ların ikinci yarısı itibarıyla CHP seçmeni, daha doğrusu CHP seçmenin sol kanadı olduğudur. Nitekim ÖDP kurulduğunda, Türkiye solunun % 3 potansiyeline sahip olduğu 1980 öncesinin bu tabanına tekrar ulaşmak için emanetçi olarak CHP/SHP’ye kaymış olduğunu umduğu oyları kendine doğru geri çekerek büyümeyi hedeflemiştir. Bu ilişki tersinden de işleyebilir. ÖDP, kendi var olan seçmenini de korumak durumundadır. Yine söylenebilir ki; ÖDP’nin siyasetini ve görüşlerini onaylamaya başlayan ÖDP seçmenlerinin kayabileceği ana parti CHP’dir. Yani sadece seçmen kazanma değil seçmeni koruma kaygısı da ÖDP için bu dönemde belirleyici bir rol oynamış olmalıdır.

Bu sebeple, “ne darbe, ne şeriat” bir slogandan öte potansiyel tabanına hitap etme kaygısındaki bir siyasi partinin bir siyasi pozisyonunu ifade ediş şekli olmalıdır. Bu kaygı, ÖDP seçmenin samimi kaygısıdır ve haliyle partiler ister istemez seçmenlerin hissiyatları (ve korkuları) doğrultusunda politika yapmak durumundadırlar. Ayrıca söylenmeli ki; seçmenler ve parti arasında mutlak bir ayırım yapılmamalıdır. Aksine etkileşim içinde, bir taraftan partiler seçmenleri tarafından sürekli yeniden oluşturulurken, bir taraftan da seçmenlerin (ideolojik ve düşünsel olarak) partiler tarafından sürekli olarak yeniden oluşturulduğu/şekillendirildiği söylenebilir.

ÖDP teşkilatının profili nasıldır? ÖDP üyeleri arasında 1999’da yapılmış bir anket ÖDP’nin bir nevi solu yataydan kestiği ve kapsadığı izlenimini uyandırmaktadır. Anket sonuçlarına göre, ÖDP üyelerinin % 31’i

Cumhuriyet okurken, % 21'i *Yeni Yüzyıl* (% 13) ve *Radikal* (% 8) gibi iki kıs-
men liberal sol diyebileceğimiz gazetelerden birini okumaktadır.⁹⁹ ÖDP
üyelerinin % 10'u ise PKK çizgisindeki gazetesi *Demokrasi* gazetesini oku-
maktadırlar. ÖDP birbirlerine taban tabana zıt iki cenahtan oluşmadığına
göre yukarıda tartışılan *Cumhuriyet* gazetesi okurluğu (*Yeni Yüzyıl* okurları-
nın gazetenin kapanmasından sonra *Radikal* okurluğuna transfer oldukla-
rını varsayarak) ve *Radikal* okurluğu birbirlerini dışlayan değil iç içe geçmiş
kategoriler olmalıdır.¹⁰⁰

İlk heyecandan sonra farklı sol gelenek ve hareketleri bir parti altın-
da birleştirmeye çalışan ÖDP bu konuda başarılı olamamış, ÖDP içinde bü-
yük güç mücadeleleri yaşanmış, birçok hareket ve platform ÖDP'den ayrıl-
mıştır. Bu süreçte ÖDP ne "itham edildiği" gibi bir *new left* parti olabilmiş,
ne 1970'lerin klasik solunun taşıyıcısı olmuş; ne Kürt sorununda Kürt siya-
setini çekecek bir odak olmuş, ne sol-popülist ya da sol-milliyetçi bir çizgi
izlemiş; çok farklı sol gelenekler arasında bir üstçatı, konfederasyon olarak
muğlak bir kimlikle var olmaya çalışmıştır. Bu muğlaklık, bir genelleme
olarak Türkiye solunun önemli bir kısmı için de söylenebilir.

BÜYÜK YARILMA: 2008-2010

28 Şubat'tan 27 Nisan 2007 muhtırasına bu süreç devam etmiştir.
AKP'nin iktidara gelişi ve görece reformist AKP'nin niteliği ve desteklenip
desteklenmemesi ise solda büyük ve şiddetli tartışmaları tetikleyecekse de
bu durum özellikle 27 Nisan 2007 muhtırasının ardından,¹⁰¹ soldan gel-
mekle ve kısmen sol iddiası olmakla beraber özellikle sosyalist referanslı ol-
mayan, kendini "demokrat" olarak adlandıran farklı bir "muhalif odak"ın
daha kamusal olarak ortaya çıkmasıyla kristalize olacaktır.

Kasım 2007'de *Taraf* gazetesinin yayın hayatına başlamasıyla solda
büyük bir tartışma hiç sönmeyecek bir şekilde alevlenecektir. Her ne kadar
çok farklı düşünsel gelenekten gelen isimleri bünyesinde ve yazar kadrosun-
da bulundursa da, *Taraf* gazetesi soldan gelen ama süreç içinde kendilerini
sosyalist soldan ayırıştırarak "demokrat" olarak tanımlamayı tercih etmiş
ama "liberal" sıfatını da (muhtemelen sol geçmişten taşınan içselleştirilmiş
zihinsel kalıplar sebebiyle) reddetmiş bir çevre tarafından kurulmuştur. Ga-

zete aslında başta sola dönük ve yakın bir yayın yapmışsa da gazete sosyalist sol tarafında AKP yandaşı olarak damgalanmış ve sol tarafından aforoz edilen gazete bir nevi “zoraki liberalliğe” mahkûm edilmiştir. *Taraf*, soldan umduğu rakamın çok altında okur devşirirken okur kitlesinin farklı cenahlardan gelmesi bu ayrışmayı daha da kaçınılmaz kılmıştır.

Zaten bu bakımdan sosyalist solun Susurluk sürecine aldığı tavır ile *Taraf* gazetesinin yayın hayatına başladığı dönemde hareketlenen Ergenekon soruşturmalarına ilişkin aldığı tavır karşılaştırılabilir. Sosyalist solun Susurluk'ta derin ilişkilerin daha yüzeysel boyutları açığa çıktığındaki soruşturmaların derinleştirilmesine yönelik talebiyle daha derin ilişkilere inen Ergenekon soruşturmasına kayıtsızlığı/mesafeliliği bu bakımdan açıklayıcıdır. Susurluk sürecinde “derin devlet” büyük ölçüde ülkücü kökenli isim ve bağlantılarla ilişkiliyken, Ergenekon sürecinde daha farklı bağlantıların gündeme gelmesiyle bu destek sönükleşmiş ve süreç önemsizleştirilerek en sarıh ifadesini *Birgün* gazetesinin 22 Mart 2008 tarihli “yiyin birbirinizi” manşetinde bulduğu şekilde müesses nizamın iç mücadelesine indirgenmiştir.¹⁰² Muhtemelen başta İlhan Selçuk ve Mustafa Balbay olmak üzere bazı gözaltı ve tutuklamalar sosyalist solun mesafeliliğinde, hatta karşıtlığında önemli bir psikolojik etken olmuştur. Bu süreçte Ergenekon soruşturmasının sol-Kemalist ve Kemalist isimlere yönelmesinin ve bu soruşturmaların AKP'nin iktidarını konsolide etmesiyle ilintisinin sosyalist solu sürece karşıt kılması bakımından bazı önkabulleri ve önyargıları açığa çıkardığı söylenebilir.

Bu süreçte Ergenekon davası üzerinden dönen tartışmalarda bu tür bir “muhalifler-içi kavga” su yüzüne çıkmıştır. Bu “muhalifler-içi kavga” iki cephelidir. Bu muhalifler-içi kavganın birinci cephesi genelde *Taraf*la özdeşleşen ve ilk kez soldan ayrıışan, adına belki liberal, ama daha uygun ve kapsayıcı bir adlandırma olarak “demokrat” diyebileceğimiz ve 28 Şubat döneminden farklı olarak cılız ve sınırlı sayıda değil, belli bir “etkin rakama” ulaşmış bir odakla so arasındaki mücadeledir. İç savaş olarak da tanımlayabileceğimiz ikinci cephe ise sol-içi bir ayrışmanın yaşanmasıdır. Burada söz konusu olan, bir tarafını bu dönemde takılan adla “üçüncü yolcu” denilebilecek, mevcut gerginliği bir iktidar içi kavga ve dünya kapitalizmine eklemleme sancısı olarak yorumlayan ve bu sürece sosyalistlerin tarafsız (ve ka-

yıtsız) kalmalarını savlayan ve solda çoğunluğu oluşturduğu söylenebilecek sosyalistlerin, öbür tarafını ise bu gerginliğin demokrasi ile otoriter yapı arasında olduğunu ve bu sebeple sosyalistlerin keskin ve açık bir şekilde demokrasinin genişletilmesi yönünde aktif taraf olmalarını ve bu süreci sonuna kadar zorlamaları gerektiğini savlayan “azınlık sosyalistlerin” oluşturduğunu söyleyebileceğimiz iki kanat arasındaki açılımdır.

Şubat 2008’de, AKP üniversitelerde başörtüsünü serbest bırakacak bir düzenleme üzerinde çalışırken başörtüsünün kampuslarda serbest kalmasını savunan akademisyenler ve yasak kalmasını savunan akademisyenler iki ayrı manifestoyu imzaya açmışken, üçüncü bir manifesto başörtüsü yasağına karşı çıkmakla beraber sorunun dayatmayla çözülmesine karşı olduğunu ifade etmiş ve başörtüsü serbestliğini başka, sendikal ve kimliğe ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi koşuluna bağlamıştır.¹⁰³ Bu tutum “evet”çi cenahta tepkiyle karşılanmış ve başörtüsü serbestliğinin koşullara bağlanması örtük Kemalizm olarak yaftalanmıştır. “Üçüncü yol” adı takılan bildiri sebebiyle giderek ayrışan iki cenah arasında sert polemikler yaşanmıştır.¹⁰⁴

Bu süreç ve sol-içi gittikçe dozu artan gerilim solda travmatik etkiler yaratmış, Ergenekon soruşturmasına yönelik tavrılar üzerinden “içeriden” Türkiye solu geleneğine daha sert eleştiriler dile getirilir olmuştur. Bu ortadan ikiye çatlama süreci, sosyalist solun bu tavrını eleştirenlerin gözünde bir nevi bunca yıldır sol-içi iktidarı elinde tutan “sahte sol” ile hakikaten demokrasiden ve özgürlükten yana “hakiki sol” arasında bir litmus testi ve fırsat olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁵

28 Şubat’ta çok cılız kalan solun dışında ya da en azından soldan bağımsız demokrat duruşun geçen on yılda kamusal alanda giderek ön plana çıkması ve bağımsız ve etkin bir odak olması, solda bir “iç hesaplaşma” ihtiyacını aşikâr hale getirmiştir.¹⁰⁶ Bahsedildiği gibi, sosyalist solun bir kısmı “demokrat” sol revizyonistlerle hiçbir teması meşru görmezken, bir kısmı aksini düşünmüştür. Öyle ki Ergenekon soruşturması ÖDP’yi de yarmış, ÖDP’nin daha gelenekselci ve parti içindeki güçlü Dev-Yolcu kanadıyla parti genel başkanı Ufuk Uras arasındaki gerginliği alevlendirmiş, bu süreç Ufuk Uras’ın Dev-Yolcuları “Ergenekonculukla” itham etmesine kadar varmıştır.¹⁰⁷ Bu hesaplaşma Şubat 2009’da Dev-Yol ekibine açıkça tavır alan

Ufuk Uras'ın seçimde genel başkanlığı kaybetmesiyle neticelenmiş, ilk kez bu kadar büyük bir ayrışma yaşayan ÖDP içinde Dev-Yolcu ve Ergenekon soruşturmasına mesafeli “üçüncü yolcu” kanat, Hayri Kozanoğlu'nun genel başkanlığa seçilmesiyle galip çıkmıştır.¹⁰⁸ Ufuk Uras ise on yılı aşkın bir süre genel başkanlığını yaptığı partiden Haziran 2009'da ayrılmıştır. Ufuk Uras'ın “ulusalcılaştırma” imalarına ise Hayri Kozanoğlu “Türkiye’de son dönemde kendisiyle aynı düşünmeyenleri, AKP’nin peşine takılmayanları ulusalcı olarak niteleme eğilimi var. ÖDP her iki hattın da dışında bir çizgidedir. Liberal ve/veya ulusalcı; her iki anaforun da dışında kalan parti, hareket ve meslek odalarıyla birlikte yürümeye devam edeceğiz” şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁹

Dev-Yol geleneğinin taşıyıcısı olduğu *Birgün* gazetesi de sol cenah-tan neşet eden “özgürlükçü solcular”ın hedeflerinden biri olmuş ve gazetesinin çizgisi hem *Taraf* cenahında, hem de “özgürlükçü sol” çevrede tartışma, eleştiri ve suçlama konusu olmuştur. Ergenekon soruşturmasına “liberal” *Taraf*’ın aldığı pozisyon ister istemez birçok solcuyu *Taraf*’ın etki alanına yöneltirken, *Birgün* gazetesi *Taraf*’ı ana düşman görecektik kadar anti-*Taraf* bir çizgiye kaymıştır. *Birgün* gazetesi uzun süre pozisyonunu AKP ile ulusalcılık arasındaki bu güç mücadelesine bitaraf kalmak olarak tanımlamışsa da, saflaşmalar sıkılaştıkça giderek ulusalcılığın manyetik çekiminden kaçamadığını ve 12 Eylül 2010 referandumunda anayasa değişikliklerine “hayır” oyu veren % 42’yi “sol” olarak tanımlayarak sembolik olarak bir eşiği geçtiğini söyleyebiliriz. Alper Görmüş’e göre, “Kemalist” *Cumhuriyet* ile “sosyalist” *Birgün* arasında, laiklik algısı açısından *Birgün*’ün kurulduğu 2004’teki farklılık süreç içinde tedricen azalmış ve başlangıçta AKP’yi emperyalizm hizmetkârlığı üzerinden eleştiren *Birgün* gazetesi 2010 itibarıyla solu laiklik üzerinden tanımlar noktaya gelmiştir.”¹¹⁰

Aynı süreçte TKP solda, ÖDP’nin de tıkanması ve bir sol umudun taşıyıcısı olmaktan iyice çıkmasıyla yeni yükselen bir odak olmuş ve neo-liberalizmin ve emperyalizmin taşeronu olarak suçladığı AKP’ye karşı sol cephenin bayraktarlığı üzerinden kayda değer bir ivme ve görünürlük kazanmıştır. Bu şekilde sol içinde büyük bir yarılma gerçekleşirken aynı şekilde solun *Ekspres*, *Mesele* dergileri gibi popüler yayın organları da süreç için-

de *Taraf* ve liberalizm antipatileri sebebiyle Ergenekon soruşturmasında ve büyük yarılımda kayıtsızlığa ve sinisizme kaymışlardır.¹¹¹

Ancak söylenmelidir ki; kanaat önderliği düzeyinde daha gözle görülür ve geniş gözükmese de, kitlesel düzeyde bu yarılma aslında ortadan ikiye bölünmeyi getirmemiş, aksine solun geniş gövdesinden küçük bir kopuş niteliğinde kalmıştır. Solun da, tıpkı sağ gibi daha “demokrat” denebilecek bir “entelektüel seçkinler”den ve daha geniş bir sol tabandan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Buna bir de sosyalist solun çeperindeki, 1970’lerden gelen, süreç içinde dönüşmüş ama sol iddiasını bırakmamış ulusalcı tandanslı daha geniş kitle eklenmelidir. Bu durum özellikle meslek odalarına baktığımızda aşikârlaşır. Solun kurumsal gücünün vücut bulduğu ve tabanını temsil eden odaklar olduğunu söyleyebileceğimiz ve örgütlülükleri ve maddi kaynakları ile solda ağırlık ve etkiye sahip meslek odaları da sol içinde “üçüncü yolcu” ve bazı meslek odalarında ulusalcı bir tavır almışlardır. Meslek odaları sosyalist sol ile ulusalcı solun her ikisinin de güçlü temsiliyetinin olduğu ve genelde yönetimlerinin bu iki sol-çizgi arasında ortada bir yerlerde durduğu kurumlardır ve solun kitle tabanını temsil eder nitelikte olduğu söylenebilir.

Örgütlü sol muhafazakârlığı nedeniyle Ergenekon soruşturması merkezli siyaset yapmak isteyen kesimi, anaakımın dışına savurarak, marjinalleşmiş ve onları solun kendi “cemaat alanı”ndan dışlayarak aforoz etmiştir. Yani birçok “bağımsız solcu” ve “kanaat önderi” sol yapılarda bu şekilde siyaset yapamamış ve örgütlü soldan kopmak/ayrışmak durumunda kalmıştır. Sol yapıların “bürokratik muhafazakârlığı” solu bu tür ayrışmalara mahkûm etmiştir.

2010 Eylül’ündeki anayasa değişikliklerine ilişkin referandumda örgütsel sol “hayır” oyunda birleşmiş, 15 Ağustos’ta EMEP, TKP, ÖDP ve Halkevleri ortak deklarasyonla “hayır” oylarını açıklamış, 29 Ağustos’ta Kadıköy İskele Meydanı’nda DİSK’in de desteklediği “hayır” mitingi düzenlenmiş ve bu şekilde örgütsel sol AKP’ye karşı bir blok oluşturarak “12 Eylül ve Kenan Evren” havucunu da reddederek kendini bu şekilde konumlamıştır.¹¹² Buna karşı, “yetmez ama evet” diyen “bağımsızlar” ve bir avuç aktivisten oluşan Troçkist DSİP ve “AKP zihniyetine hayır, referanduma evet” di-

yen EDP “azınlık görüşü” olarak referandumda keskin bir “evet” propagandası yapmıştır. Artık 2010 itibarıyla birbiriyle tüm iletişimi geri dönülmez bir şekilde kopmuş ve uzlaştırılmaz iki ayrı odak söz konusudur.

Bu kopma noktasını en keskin olarak Ömer Laçiner’in koyduğunu söyleyebiliriz. *Birikim* dergisi genel yayın yönetmeni Ömer Laçiner derginin 2010 Ekim sayısında “Yeni Bir Dönemin Eşiğinde” başlıklı yazısında “12 Eylül 2010’dan itibaren ve bu referandumun sonuçları ışığında Türkiye siyasetinin yeni koordinatlar bazında şekillenmesini kaçınılmaz kılan bir döneme girdiğimizi bir biçimde herkesin kabullenmiş olduğunu görüyoruz... Bu tarihen de kaçınılmaz hesaplaşmanın ilk etabı, 2011 genel seçimlerinin startı verildiğinde -geçici de olsa- zorunlu olarak sonuçlanmış olacaktır. Partiler, hareket ve akımlar bu ilk etabın galiplerince tayin edilecek doğrultuda ilk sınavlarına girecek ve 2011 seçimleri ertesinde ister istemez bir iç çatışma, dalgalanma, kopuşlar ve yeni oluşumlar safhası oluşacaktır” dedikten sonra “Türkiye siyaset yelpazesinin düzen dışı, düzene alternatif olma iddiasını taşıyan sosyalist sınıflı mikrokozmosuna gelince... 30 yıldan beri sadece önceki yıllarda edinebildiği gücünü değil, potansiyelini de giderek tüketip bugünlere gelen bu çok odaklı dünya, vaktiyle içinde ve çevresinde yaşatabildiği entelektüel-fikri ağırlıktan türeyen prestiji ve özellikle ‘60-70’li yıllarda verdiği mücadelenin sağladığı moral üstünlüğü de büyük ölçüde aşınmış, artık sözü edilemez düzeye düşürmüştür” şeklinde devam etmiştir. Laçiner’e göre bu zamana kadar “*Birikim...* ortak tarihimiz ve mirasımız hatırına diyalog kanallarını daima açık tutmaya gayret” etmişse de, artık “yolun sonuna geldiğimizi kabul etmek zorundayız. Bu, yalnızca bir zorunluluk değil ayrıca ahlaki bir yükümlülük, görevdir artık”¹³ diyerek mevcut sosyalist salla ilişkilerini kestiğini adeta bir manifestoyla ilan etmiştir.

Her ne kadar Laçiner “sosyalist sınıflı mikrokozmos”un sosyalist sıfatını bu şekilde reddetmekte ve hakiki sol-sahte sol ayrımına gitmekteyse de, bu bölümün başında belirtildiği üzere “özel bir sol” değil tarihsel ve mekânsal olarak kurulan çok çeşitli sollar varsa, burada söz konusu olan Türkiye solunun kırk yıllık hikâyesi olmalıdır.

Sosyalist solun bu süreçteki büyük mücadeledeki kayıtsızlığını ve Ergenekon soruşturması sürecindeki gelişmeleri küçümsemesini sol tarafsızlık şiarıyla ve/veya sol gündemi merkeze almakla açıklamak yeterli olmayacaktır. Bu süreçte sosyalist solun Ergenekon soruşturmasının evvelinde, 27 Nisan muhtırasına karşı sergilediği benzer kayıtsız tutumun, (*Taraf* gazetesiyse sembolize edilen liberalizme dönük antipatiyle beraber) önemli ölçüde AKP'nin muhafazakâr/sağcı karakterine olan reaksiyondan kaynaklandığını söyleyebiliriz. "Sağ" hiçbir zaman "meşru siyasal alan"ın içinde görülmemektedir. Buna kuşkusuz 2007'de *Taraf*'ın kurulmasının ardından "muhafelefet savaşları"nda aşıkârlaşan bir liberalizm-nefreti de eklenmelidir."¹⁴

Bu sürecin aynı zamanda sosyalist solun, elbette paylaşılmayan birçok hassasiyet dışında, ulusalcı solla hassasiyet ortaklıklarını ortaya serdiği söylenebilir. Burada söz konusu olan Kemalizm ve ulusalcılık değildir. Ancak çok güçlü, köklü ve solun "kurucu nitelikteki" bazı refleksleri ve önkabulleridir. Bahsettiğimiz tarihsel Kemalizm'den bağımsız olarak, kendiliğinden üretilmiş felsefi ve spontan bir duruş ve reflektir. Bu reflekse transKemalizm demek de mümkündür."¹⁵ Bu transKemalizmden dolayıdır ki sosyalist sol, sağ cenahta ısrarla bir yafta olarak Kemalist olarak algılanmakta, anlaşılmaktadır."¹⁶ "Kemalizm sol değildir, CHP sol değildir" vurgularına rağmen sol bu transKemalizm sebebiyle derdini muhataplarını ikna edecek şekilde anlatabilmeyi başaramamaktadır."¹⁷

2008-2010 itibarıyla bir ucunda soldan aydınlanmacı Kemalizmi anlayan bir sol algı ve öte ucunda ise solu anti-otoriter demokrasi üzerinden algılayan bir algı varsa, kuşkusuz bu iki birbirine zıt ve birbirlerini karşılıklı dışlayan algının arasında geniş, farklı, çeşitli ve tek bir klişeye indirgenemeyecek geniş bir algılar spektrumu vardır. Burada gözlenen ise bu iki birbirini dışlayıcı algıdan ulusalcı ucun, bahsettiğimiz solun kurucu nitelikteki refleksleri ve önkabulleri sebebiyle baskın geldiği ve bu refleks ve algıların aşılma yerine bir kriz anında yeniden üretildiğidir."¹⁸ İşte bu ruh halinde Türkiye sosyalizminden ulusalcılığa giden ince çizgi ve bu geçiş yapmış nice insanların düşünsel güzergâhları daha görünür ve anlaşılır hale gelmektedir.

Zira daha önce bahsedildiği gibi sosyalist solun birçok temel aksiyomu Kemalizmle bir devamlılık ilişkisi içinde oluşturulmuş, 12 Mart'tan sonra siyasal düzlemde Kemalizmin "eleştirisi" yapılmasından ve sosyalist sol için mevcut düzenin kısmen ilerici ideolojisi olmaktan öte bir değer ifade etmemeye başlamasından sonra da bu aksiyomlar felsefi düzlemde konduğu için sol-ulusalcılık ilişkisi sadece solun "marjinal," "hakiki olmayan" bir kanadına mal edilecek bir ilişkisellikten ibaret değildir. Aksine modern ulusalcılığın önemli ölçüde sol terminolojinin vokabülerinden, zihinsel kodlarından ve Türkiye solunun dünya, toplum ve birey kozmolojilerine hitap etmesinden dolayı ulusalcılığın siyasi kademesi tarafından üretilen söylemin sol takipçilere çok tanıdık ve ikna edici geldiğini iddia edebiliriz. Bu yakınlık birçok sosyalist ütopyaı bırakmış ve geriye sadece "laiklik" kalmış insanı doğrudan kendine çekerken ulusalcı anlam dünyasının manyetik çekimi daha geniş bir sol çeperi de etkilemeyi sürdürmüştür. Söz konusu olan "ideolojik" anlamda ulusalcılıktan öte, "zihinsel" olarak yatkınlık ve solun "anlam dünyası"nın bu tür bir manyetik çekimin zeminini oluşturmasıdır. Bu "etki alanı"dır ki (Soğuk Savaşın bitimiyle solun ütopyasının kadük kalmasıyla beraber) ulusalcılığın sol taban üzerinde bir çekim merkezi oluşturmasını mümkün kılmıştır. Bu sebeple "etki alanı"nı vurgulamadan yapılacak bir ulusalcılık-sol ilintisi tahlili eksik kalacaktır. Ulusalcılık, Samuel Johnson'ın sözünü değiştirerek alıntılarsak birçokları için "solun son sığınağı" olmuştur.

İDEOLOJİK ÖNDERLİK VE BANAL FAŞİZM: KARŞILAŞTIRMALI ULUSALCILIK

“biz sizi kurtların arasına kuzu olarak gönderdik”

MATTA 10:16

Faşizm, anlaşılması, kavramsallaşması ve teorileştirilmesi çok güç bir fenomendir. En başta, bir siyasi ideoloji, siyasi hareket olan faşizm ile bir rejim biçimi olan faşizmi ayırtmak ve bu iki farklı olguyu hem ayrı ayrı, hem de bütüncül değerlendirebilmek oldukça çetrefillidir. Burada ulusalcılığın faşizmle kısmen benzeşen, örtüşen ve ilişkilendirilebilecek boyutlarına işaret edilecektir. Ulusalcılıktan bu çalışmada kapsamlı bir ideolojiden çok bir açık büfe “zihinsel kalıplar bütünü” anlaşıldığından ulusalcılığın faşizmle ilintisi tartışılmayacağı gibi bu tür bir soruya cevap da aranmayacaktır.

Özel olarak nasıl orta sınıfların kendi “merkezci” ve “zararsız” anlam dünyaları içinden adeta basınç altında sıkıştırılmış bir kütle gibi patlayarak “banal faşizm”e kaydıkları ve kendilerini faşist bir ideolojik önderliğe ve siyasi projeye dahil ederek “çıldırıldıkları” anlaşılmaya çalışılacaktır. Elbette bu süreç önemli ölçüde Almanya’da 1933’e giden yolu anımsatmaktadır.

Klasik haliyle faşizm 1945 itibarıyla ölmüştür. Ancak 1945 izleğini andıran birçok örnek 1945 sonrasında görülmüştür. Ulusalcılık da birçok tezahüründe faşizmle yakın akrabalık içine girmektedir. Bu bölüm daha çok ulusalcılığın, her Türkiye fenomenine yapılageldiği gibi Türkiye’ye özgü değerlendirilmesi eğilimine karşı, her sosyal süreç ve düşünsel/zihinsel/siyasi akım gibi ulusalcılığın da pekâlâ sosyal bilimler kategorileri ve evrensel/tarihsel kavramlarla anlaşılabilir bir fenomen olduğuna dikkati çekmek için kaleme alınmıştır. Ne biz bize benzeriz, ne de ulusalcılık ulusalcılığa.

FAŞİZM NE DEĞİLDİR?

Faşizmin niteliği tartışmaları, en kısa özetlenmiş halinde bile çok kapsamlıdır. Burada sadece ulusalcılığı anlamlandırmamız bakımından faydalı olacağı kadarıyla faşizm analizlerine değinilecektir. Faşizme yönelik çok farklı okumalar olduğu gibi bu yaklaşımları da kategorileştirmek sorunludur. Yani hangi yaklaşım hangi bakımdan belli bir kategoriye oturtulacaktır? Mesela, faşizm teorileri, faşizmi sınıfsal değerlendiren ve sınıfsal değerlendirmeyen olarak ikiye ayrılabilir.

Faşizmi sınıfsal olarak inceleyen ve genelde Marksist kaynaklı yaklaşımlar faşizme farklı ve kısmen çelişik sınıfsal kökenler önermişlerdir. Bu teorilerin bugün kayda değer bir geçerlilikleri kalmamışsa da, ilk faşizm teorileri olmaları ve 1970’lerde neşet eden “yeni kuşak faşizm teorileri”ne kadar faşizm literatürünün ana çerçevesini oluşturmaları bakımından bu teorilere kısaca değinmek ve onları hatırlamak yerinde olacaktır.

Faşizme sınıfsal bir açıklama sunan Marksist teorilerden en yaygın ve kabul gören teori seti faşizmin büyük burjuvazinin inisiyatifi ve desteğiyle iktidara geldiğini iddia eder. Bu teorilere göre, nüanslar farklılaşmakla beraber, faşizm, gerileme ve çöküş dönemindeki kapitalizmin güçlenmiş ve devrimcileşmiş işçi sınıfına karşı kullanmak zorunda kaldığı yıldırma yöntemi ve rejimidir. Komintern bu dönemde, faşizmi sosyalist devrimi önceleyen kapitalizmin son safhası olarak selamlamıştır.

Ancak, “büyük burjuvazi” teorisi ile faşizmin kapitalizmin son sığınağı olduğu teorileri tam olarak eşdeğer değildir. “Kapitalizmin son sığınağı” teorisinde soyut bir kapitalizmden bahsedilmekte, faşizm genel olarak sınıfsal aktörlerin inisiyatiflerinden ve iradelerinden bağımsız ve öte olarak, kapitalizmin tarihsel ilerleyişinde kaçınılmaz bir tarihsel dönem olarak görülmektedir.¹ Faşizm Marksist tarihsel ilerleme sürecinde bir tür eşik, bir ara-kategoridir. Oysa “büyük burjuvazi” teorisine göre faşizm, kapitalizmin keskinleşmesi ve tekelleşmesi döneminde, kapitalizmin klasik döneminin tıkanmasının ardından büyük burjuvazinin, diğer kapitalist unsurların (yani “büyük olmayan” burjuvazi) aleyhine, onları tasfiye ederek, ya da en azından onları kendi haline bırakarak kendi tahakkümünü kurma aracıdır. Bu bakımdan, bu yaklaşıma göre büyük burjuvazi kapitalizmin genel çıkar-

larından çok kendi tikel çıkarlarını kollamak uğruna klasik kapitalizmin yapısal çerçevesini tahrip etmekte, kapitalizmin “siyasi görüntüsü” olan burjuva parlamenter rejimi bile yıkmaktadır. Yani bu teorilerden ilki faşizmi aktörsüz bir tarihsel zorunluluk olarak görürken ikincisi faşizmi kartelleşen büyük burjuvazinin bir stratejisi olarak yorumlamaktadır. Ancak bu iki yaklaşımdan hangisi benimsenirse benimsensin, faşizm kapitalist tahakkümün bir aracı olarak zuhur etmektedir. Bu iki yaklaşımı sentezleyen bir önerme, kapitalizm Marx’ın öngördüğü gibi kriz aşamasına girmeden önceki safhada kartelleşeceğine göre, bu süreçte kartelleşmiş büyük burjuvazinin tikel çıkarlarıyla kapitalizmin “genel çıkarları”nın aynılaşacağı şeklinde yapılabilir.²

İkinci sınıfsal teoriler seti ise, faşizmi temel olarak bir küçük burjuva reaksiyonu olarak değerlendirir. Bu teoriler setine göre faşizm, küçük burjuvazinin, kapitalizmin tekelleşmesi sürecinde ve 1929 ekonomik krizi sonrası genel bir fakirleşme ve umutsuzluk dalgasında, bir taraftan büyük burjuvaziye, (bu aksiyom Marksist olmayan sınıfsal analizlerde daha yaygınlsa da Marksist yaklaşımlar bu analizi dışlamaz) bir taraftan da yükselen eylemliliği ile tehdit unsuru gördüğü işçi sınıfına, fakirleştikçe mülksüz işçi sınıfına dahil olma korkusuyla beraber sürüklendiği siyasal yönelimdir.³

Elbette açıktır ki tüm bu faşizm teorileri soyutlama düzeyinde kalmakta ve faşizm fenomenini, onun nasıl çok farklı sınıfsal, kültürel kökenlerden gelen insanları kendine çekebildiğini açıklayamamaktadır.

Milliyetçilik ve faşizmle ilgili çetrefilli, kafa karıştırıcı bir soru da, milliyetçiliğin ve faşizmin bir aklının, mantığının olup olmadığıdır. Sosyal bilimciler, uzun on yıllar boyunca, muhtemelen aksi durumda işsiz kalacaklarından, obsesifçe sosyal olguların illa ve illa kapsamlı ve bütünlüklü bir açıklaması olması gerektiği önkabulüyle, faşizme ve milliyetçiliğe bir “mantıksallık” aradılar. Bu “mantık,” sınıfsal, *raison d’etat* veya jeopolitik kaynaklı olabilirdi ama bu “mantık” yukarıdakilerden hangisi seçilirse seçilsin “açıklayıcı” olmalıdır. Bu “mantık” tercihleri genelde birbirini dışlayıcıdır ama bu mantıkların bir kombinezonu da yapılabilir. Buradaki temel sorun, milliyetçiliği ve faşizmi tek nedenli (*monocausal*) açıklamak eğilimidir. Ancak tek nedenliliğe karşı önerilebilecek olan faşizmi oluşturan birbiriyle do-

laylı bağlantılı veya bağlantısız faktörleri bir iki üç beş şeklinde listelemek de değildir. Çünkü bu tür bir “liste” ve “faşizmin nedenleri” yaklaşımı, hem sosyal/tarihsel dinamiklerin vektörelliğini (yani hem şiddet, hem de yön olarak tam tespit edilemeyecek çok yönlü hareketliliği) ıskalayacaktır, hem de bu vektörelliği tam olarak tespit edebileceğimiz önkabulüne dayanır.

Sosyal bilim analizini Kartezyen düzleme yansıtırsak, yüzlerce maddenin nasıl bir vektörel hareketlilik içinde olacağını bilmemiz gerekir. Ve hatta bu kadar maddenin hareketinin hangi yönde ve hangi şiddetle olacağını bilsek bile muhtemelen varlığını saptayamayacağımız birçok madde ve güç daha olacaktır. Bundan başka bu hareketlerin görece önemini doğru değerlendirmemiz gerekecektir. Ayrıca, tek tek bu maddelerin hareket yön ve şiddetlerini saptamamız da yeterli olmayacaktır, aynı şekilde bu hareketlerin birbirini nasıl tetikleyeceğini veya engelleyeceğini de denklemin içine yerleştirebilmemiz gerekecektir. Yani hareketlenme bir kez serbest bırakıldığında artık gerisi önceden ölçülemeyecektir. Pek tabii ki bu kadar bilinmeyen içinden kesin ve bağlayıcı bir denkleme ulaşmamız mümkün olmayacaktır. En fazla yapabileceğimiz, kesinlik iddiasında olmadan en azından bazı yönelimleri saptamak veya bazı ikna edici öngörülerde bulunmak olabilir.

Faşizm teorileriyle, faşizmi bir tarihsel olgu olarak inceleyen tarihsel çalışmaları da birbirinden ayırmak gerekir. Marksist bir teorik çerçeve üzerinden kısaca Nazilerin nasıl iktidara geldiği sorusu üzerinden yapılan soyutlamaların zafiyetini değerlendirebiliriz. Örneğin, “gözden geçirilmiş” bir Marksist faşizm teorisi geliştiren ve sunan David Abraham 1981 tarihli kitabında Alman sermayesinde, iç pazara dayalı kartelleşmiş sanayi kollarıyla, dış pazara yönelik ve piyasa dinamiklerine dayalı sanayi/ticaret kolları arasında ikili bir ayırım yaparak Nazizmi iç pazara dönük üretim yapan sanayi kartellerinin desteklediğini ve iktidara taşıdığını teorileştirmiştir.⁴ Henry Ashby Turner ise çalışmasının önsözünde açıkça ifade ettiği üzere, bu varsayılan ilişki ve desteğin sadece kişisel bazı desteklerden ibaret olduğunu kapsamlı ve detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Bir kısmı ideolojik olmaktan çok Hitler’le şahsi temaslar sebebiyle, bir kısmı ise gerçekten Hitler’in nasyonel sosyalist vizyonunun ya Almanya’yı, ya da kendi çıkarlarını yükselteceği beklentisiyle kurulmuş bu ilişkiler ve destekler Alman kartel-

lerinin genel eğilimini yansıtmadığı gibi Alman kartelleri büyük çoğunlukla Nazilere karşı durmuşlardır. Alman kartelleri muhtemelen muhafazakâr-seçkin bir diktatörlükte kendilerini çok daha güvende hissederdiler.⁵

Turner'ın kitabı, temel olarak David Abraham ile hesaplaşmaya yönelikse de, aynı şekilde Hitler'in iktidara gelişini, ekonomi-odaklı bir çerçeve içinden bir kapitalist komplo olarak açıklamaya çalışan teorik literatürün geneline tepkidir. Ashby Turner'a göre, Hitler'in yükselişinin yapısal dayanağı tamamen başka bir yerde yatmaktadır. Ona göre en kritik anda ordunun icazeti veya en azından göz yumması Hitler'in iktidara gelişinde en kritik momenttir.⁶

"Kapitalist komplo"ya alternatif bir açıklama/"komplo teorisi" de Nazilerin iktidara gelişinin kaynağını "eski egemen sınıfların komplosu"nda bulmaktır. Bazı bakımlardan "sınıfsal" olarak da düşünülebilecek bu yaklaşıma göre, Hitler iktidara gelişini, imparatorluğun sona erişiyle beraber eşitlikçi ve kapitalist Weimar Almanya'sında eski konumlarını ve ayrıcalıklarını kaybetmiş odakların, yani aristokratlara (ve aristokratik değerlere sadık devlet içindeki yegâne kurum olarak kalmış ve çoğunlukla aristokrat kökenli üst rütbeli subaylardan oluşan ordunun) desteğine borçludur. Bu aristokratlar, tüm horgörülerine ve Hitler'in kendilerine olan nefretini bilmelerine rağmen, kaybettikleri ayrıcalıklarını yeniden kazanma sürecinde geçici bir çözüm olarak Hitler'i bir araç olarak desteklemiştirler. Kuşkusuz, aristokratların elinde "büyük kapitalistlerin" olduğu gibi kendi isteklerini etkin kılabilecek -ordu dışında- bir baskı gücü yoktur. Ancak manevi destekleri ve Weimar Almanya'sında önemli bir oy tabanı olan aşırı sağcı-milliyetçi DVNP üzerinden belli bir siyasal etki kapasiteleri vardır. En önemlisi, bir tür müesses nizam bekçiliğinden onay almak elbette Bohemyalı onbaşı için oldukça kıymetlidir.⁷

Üçüncü "komplo teorisi" ise komplonun kaynağını Alman ordusu, *Reichswehr*'de bulmaktır. Hitler'in iktidara gelişinde, ordunun bu sürece engel olmamayı tercih etmesi ve Hitler'i komünistlere ve sosyalistlere karşı kısa süreli ve palyatif ama "etkin" bir çözüm olarak görmesi Hitler'in iktidarın anahtarlarını eline almasında belirleyici derecede bir faktör olduğunu söyleyebilirsek de, elbette ordu ancak verili şartlarda kendine bir hareket

imkânı bulmuştur. Açıktır ki, ordu Bohemyalı onbaşını elinden tutarak iktidara getirmiştir denemese bile, siyasetin üç yıl boyunca kitlenmesi ve felç olmasının akabinde (kendi hesaplarına göre, sosyalistlerden kurtulmak üzere geçici bir süre) Hitler'in yolunu açmıştır.

Bu üç açıklama da, kayda değer ölçüde gerçeklikleri ifade etse ve bu süreçte aktörlerin rollerini açıklığa kavuşturuyorsa da, Nazizmin iktidara gelişinin karmaşık kökleri daha derindedir. Faşizmin, planlı programlı hareket eden "aktör"lerden bağımsız, ama belki de kendi başına bir söylem olarak aktörleşmiş bir düşünceler ve zihniyetler bütünü olduğu söylenebilir.⁸ Belki kısmen, "büyük sermaye," "*ancien régime* aristokratları" ve "ordu" belki Hitler'in iktidara gelişinde "pasif destekçilikle" veya "icazet"le dolaylı etkenler olmuşlardır. Ancak burada bu odakların rasyonel, ölçülmüş biçilmiş bir eylemler bütünlüğünden bahsedemeyiz. Söz konusu olan, bu odakların gidişata göre tavır almalarıdır ve zaten Nazi iktidarı Nazileri destekleyen büyük kapitalistlerin, *ancien régime* aristokrasisinin ve aristokrat subayların da bir daha geri gelmemek üzere hazin sonları olmuştur.⁹

1970'lerde Roger Eatwell, Roger Griffin, Zeev Sternhell gibi yeni kuşak faşizm teorisyenleri ulusal güzergâhların belirgin farklılıklarıyla beraber bir 1930'lar ideal tipi olarak faşizmi daha çok karşıtlıklardan ve husumetlerden türemiş bir anti-ideoloji olarak görme eğilimine girmişlerdir.¹⁰ Faşizmin ve Nazizmin kökenlerini daha çok 1. Dünya Savaşı sonrasındaki sosyal bunalıma ve modernleşme sürecinin duygusuzluğuna reaksiyonda gören yeni kuşak isimler arasında ise George Mosse'un cinsellik, ölüm, beden tasavvurları üzerinden bir "mental set" olarak faşizmin duygu ve düşünce dünyasına giren en etkileyici isim olduğu söylenebilir.¹¹ Bu yazarlara göre faşizm bir ideoloji olmaktan öte, 1. Dünya Savaşının yıkıcı düşünsel mirasının ve genel olarak Avrupa düşünsel iklimine hâkim olan pesimizmin bir ürünüdür. Faşizm bir sosyoekonomik realiteye değil bir zihinsel duruma, hatta bir zihinsel patolojiye tekabül eder. Burada da bir "ana teorik çerçeve" sundukları için değil, bu karmaşık ve çok boyutlu süreci anlamlandırmamız için bize bazı anahtarlar sunduğu için bu çalışmalar ilham verici bulunacaktır. Bu bakımdan, bu bölümde ulusalcılığın, çok komplike ve kendi içinde fazlasıyla tutarsız doğasını tek bir Gordion darbesiyle açıklama

iddiası olmadan, bazı izlekler (*pattern*) gözlemlenerek ulusalcılığın zemini- ni hazırlayan vektörellikler dikkate alınacaktır.

BANAL FAŞİZM VE ORTA SINIFIN TESLİMİYETİ

Orta sınıfın, siyasi liberalizmin taşıyıcısı olduğu şeklindeki 19. yüzyıl başında İngiltere ve Fransa'da eşzamanlı benimsenmiş liberal (ve oradan devralınarak Marksist) algı iki dünya savaşı arası Avrupa ve özellikle Doğu Avrupa deneyimlerinin ardından sönmüştür.¹² Belli bir tarihsel-zamansal bağlamda böyle bir süreç/örtüşme gözlemlenmişse de (İngiltere ve Fransa gibi ülkeler dışında genel olarak 19. yüzyıl Avrupa'sı ve bu dönemde kısmen başarılı olabilmış İtalya ve başarılı olamamış Almanya deneyimlerinde de geçerli olmak üzere) bu saptama zamansal ve mekânsallıktan bağımsız evrensel bir doğruluğu temsil etmemektedir. Bu algının çökmesi, 1. Dünya Savaşı sonrası, faşizmin nasıl orta sınıflarda, profesyonel meslek gruplarında (doktorlar,¹³ avukatlar, öğretmenler) destek gördüğünün 1970'lerden itibaren ortaya konmasıyla söz konusu olmuştur.¹⁴ Bu desteğin en belirgin şekilde gözlemlendiği ve orta sınıfların faşizme 1. Dünya Savaşı sonrasının siyasi kargaşa ve ekonomik güçlükler içinde can simidi olarak kaydığı Almanya'dan daha farklı olarak,¹⁵ Doğu Avrupa faşizan/otoriter rejimlerine destek veren orta sınıflar bizzat bu sosyoekonomik sınıfsal kimliği edinmeleriyle birlikte, bu süreci tamamlar şekilde otoriter siyasi eğilimleri benimsemiştir.¹⁶ Yani bu ülkelerde yaşanan Almanya'daki gibi bir evrim/dönüşümden çok, orta sınıf kimliğinin otoriteryen siyasal yönelimle beraber oluşmasıdır; sermayenin ve orta sınıf profesyonel mesleklerin, tüm bu sektörler Türkleştirilmeden önce gayrimüslim unsurlarca domine edildiği Osmanlı/Türkiye örneğinde aynı durum söz konusudur.

Tüm bu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, "egemen ulus"ların daha "köylü" ve görece "fakir" olması sebebiyle uluslaşma süreci servetin devlet-odaklı baskı mekanizmaları neticesinde etnik gruplar arasında transfer edilmesi ve yeniden dağıtılmasıyla beraber sağlanmıştır. Bu dönemde yükselen anti-semitizm, 1914 itibarıyla Viyana'nın avukatlarının % 62'sinin, doktorlarının % 47'sinin, akademisyenlerinin % 27'sinin ve banka idarecilerinin % 18'inin Yahudilerden oluşmasından,¹⁷ ya da 2. Dünya Savaşından

sonra sağ kalan Yahudilere pogromların uygulandığı Polonya'da¹⁸ 1945'ten itibaren doktorların % 56'sının, avukatların % 33'ünün Yahudilerden oluşmasından¹⁹ bağımsız düşünülemez. Bu süreçte servet transferine yönelik politikalar özellikle Yahudilere karşı tatbik edilmişse de, bu mekanizmalar (2. Dünya Savaşı sonrası hemen hemen tamamıyla kovulmuş ve hatıraları unutturulmuş) başta Almanlar olmak üzere sermaye birikimi sağlamış birçok etnik azınlığa karşı da işletilmiş ve etnik olarak "güvenilir" yeni profesyonel (serbest meslek sahibi) orta sınıflar yaratılmıştır.²⁰ Türkiye'de de benzer şekilde "Müslüman profesyonellik" bu profesyonelliğin ilk (gayrimüslim) temsilcilerinin temizlenmesi ve marjinalize edilmesiyle boşalan alanda geliştiğini söyleyebiliriz.²¹ 1910'lardan başlayan ve en dolaysız örneğini Varlık Vergisinin²² oluşturduğu bu süreçlerin kuşkusuz Türk orta sınıf kimliğinin oluşumunda ve orta sınıfın Kemalist cumhuriyete ve devlete sadakat duyması²³ ve Kemalizmi içselleştirmesinde önemli payı olmuş olmalıdır ve 2000'lerin orta sınıf cinnetinin muhtemelen tarihsel arka planını oluşturmaktadır.

Bu saptamalardan sonra, yeniden Almanya'ya dönersek, Almanya'da 1930'ların başlarına kadar Naziler oy oranlarının belirgin yükseliş trendine karşın siyaseten ciddiye alınmıyordu. Cahiller, sokak serserileri, kabadayılar olarak hor görülüyorlardı. Memurlar, esnaf, profesyonel meslek sahipleri, sanayiciler, yeni zamanlara adapte olmaya çalışan aristokratlarca dudak bükülüyorlardı. Ancak Naziler 1933'te Alman seçmeninin üçte birinin oyunu alarak iktidara geleceklerdi. William Sheridan Allen, Nazilerin nasıl seçmen gözünde teveccüh bulduğunu ilginç ve değerli kitabında Kuzey Almanya'da Northeim isimli küçük (10.000 nüfuslu) ve özelliksiz bir Alman kasabası örneğinde "Nazileşmeyi" inceleyerek anlamaya çalışmıştır. Leine ve Rhume nehirlerinin kesiştiği noktada, Allen'in "İngiliz turistlerinin tam bayılacağı tarzda" diyerek tanımladığı Alman taşrasının sü-kûnunu yansıtan bu kasaba elbette Allen'in de belirttiği gibi hiçbir "genellemeyi" örnekleyemez, ancak sıradanlığı da bir gözlemci için açıcı sonuçlara varmasını sağlayacak niteliktedir.

Northeim'in kayda değer bir özelliği kasabanın oldukça yaygın bir "küçük burjuva" nüfusa sahip olmasıdır. Allen'in kasabanın her yıl çıkardı-

ğl adres rehberini incelemesi sonucunda oluşturduğu tabloya göre, Northeim nüfusunun % 37'si alt sınıfa (kalifiye ve kalifiye olmayan işçiler), % 32'si alt orta sınıfa (kalifiye işçiler, beyaz yakalılar, emekliler), % 27'si üst orta sınıfa (işyeri, dükkân sahipleri, memurlar, işadamları) ve % 4'ü üst sınıfa mensuptur.²⁴ Kasabada dernek üyeliği ve dernekleşme oranı etkileyici derecede yüksektir.

1929'da NSDAP'nin (Nazilerin) Northeim teşkilatında sadece beş parti üyesi vardır. 6500 civarında seçmenin olduğu Northeim, Almanya genelinde paralel olarak Nazilerin hızlı yükselişine tanık olacaktır. 1928 seçimlerinde, 128 oy alan NSDAP, 1930'da 1742 oy, 1933'te ise 4,268 oy alacaktır. 4,268 oy, seçmenin üçte ikisinin Nazilere oy vermiş olması anlamına gelmektedir.²⁵ Peki, genel olarak apolitik denebilecek seçmenler neden Nazilere oy vermeyi tercih etmişlerdir? Allen, büyük politik argümanlar yerine, bir taşra örneğinde Nazilerin nasıl bazı tikel taşra değerleri ve kaygılarına seslendiğini, Nazilerin vaadinin yine nasıl bir şekilde orta sınıf değerleri ve kaygılarına hitap ettiğini ortaya sermektedir. Allen bu mikro çalışmasında sonuç olarak, Nazileri cazip kılan tek ve bütüncül bir nedenden çok, gündelik hayattan türeyen bir başarıdan bahsetmektedir. Burada en önemli orta sınıf kaygısının ise “korunaklılık arayışı” olduğu söylenebilir. Allen'in bir nevi “faşizmin banallliğini,” Michael Billig'in klasik eseri “Banal Milliyetçilik”²⁶ten çeyrek yüzyıl önce bir örnek olay üzerinden ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.²⁷

Benzer şekilde, Rudy Koshar da, bir Alman şehrinde (Marburg) apolitik kitlelerin nasıl Nazilere kaydığını incelediği kitabında apolitikliğin politik kayıtsızlıktan farklı bir olgu olduğunu kaydetmekte ve apolitikliğin dolaylı olarak siyasalın alanını daraltıcı etkisine değinmektedir. “Apolitikliği... iktidar yapıları... hakkında bilgisizlikle eş tutarsak yanlış oluruz... Birçok Alman için politika *parti* politikaları demektir... apolitiklik çok farklı ve parçalı birçok tavrı içinde barındıran ve kapsamlı bir ideolojiden çok genel geçer bir tutuma işaret etse de kendi belli bir değer yargıları bütünü ve ideoloji sayılabilir. Apolitik tavırların en büyük ortak paydası ise ulusal politika arenasında geniş kitlelere hitap eden bürokratikleşmiş partilere derin bir güvensizliktir.”²⁸ Yani Koshar için pekâlâ, apolitiklik “siyasalın reddi” anlamına gelmekte ve bu sebeple apolitiklik dar poli-

tika hesapları yapanlara karşı siyasalı reddedenlerin cazibesine kolayca kapılabilmektedirler.²⁹

Bu satırlar, Türkiye’de de tek-konuda (*single-issue*) (laiklik) politize ve mobilize olan ve bu tek-konu dışında apolitikliğini koruyan yukarıda bahsettiğimiz kitlenin faşizan bir söyleme teslim olma sürecini ve orduyu bir kurtarıcı olarak görmesini anlamamız için karşılaştırmalı ve zihin açıcı bir perspektif sunmaktadır. Koshar da faşizmi büyük anlatı olarak kurgulanmasına itiraz ederek faşizmin sıradan insanları ikna etme sürecine yoğunlaşmaktadır ki Türkiye bağlamında söz konusu olan benzer bir süreçtir.

“Ulusalçılık” işte bu bakımdan, Koshar’ın apolitik Marburg sakini kitle ve Allen’in Nazi seçmeni analizi ile ilintili olarak yaptıkları gibi, hareketin söylemi ve ideolojik çekirdeğinden bağımsız olarak ve hatta onunla ilintisiz/ilgisiz bir şekilde “tabanı” dikkate alarak ve bu tabanın nasıl kendi sıradanlığı ve kaygılarıyla belli bir ideolojik önderliğe sığındığı ve ona mahkûm olduğu sorusu sorularak daha iyi anlaşılabilir. Nasıl madun çalışmaları (*subaltern studies*) “konuşamayanları” ve konuşamayanlar adına konuşanları tartışıyorsa,³⁰ ulusalçı önderliğin nasıl ve hangi mekanizma ve stratejilerle “başkaları adına, onların adına konuşma mevki”ni edindiğini, bu makamı ideolojik önderliğe bir kitlenin nasıl bahsettiği sorusunu sormak gerekmektedir. Konuşamayanlar sadece madunlar değildirler. Türkiye orta sınıfı da konuşamamaktadır. Onlar adına ise bazı (en başta sekülerlik olmak üzere) kültürel kalıpları bakımından benzeşse bile diğer birçok kültürel kalıpta çok farklılaşan ve farklı bir gündemi ve angajmanı olan bir “ideolojik önderlik” konuşmaktadır.

Yukarıdaki iki sorudan hareketle, “orta sınıf rahatsız” şeklinde ifade edebileceğimiz Tandoğan-Çağlayan-Gündoğdu mitinglerini tartışmaya başlayabiliriz. Hemen söylenmeli ki, varlığını bu mitinglerde bol bol bulabileceğimiz “banal faşizm” dört başı mamur, bütünlüklü ve tanımlanmış bir faşizm değildir. Faşizm, tıpkı ideolojik önderliğin ve takipçilerin ulusalçılık tefsirlerinin farklı olması gibi, ideolojik önderliği ve katı müminleri (*true believer*) için farklı tezahür eder, tecrübe edilir.

Küçük bir çekirdek halinde faşist kadroları bir şekilde her yerde ve her zaman bulmak mümkündür. Kritik soru, nasıl bu kadroların toplumsal

destek bulabildikleri, bu söylemi normalleştirebildikleridir. Banal faşizm dediğimizde, ideolojik ve siyasallaşmış bir faşizan eğilimden çok, faşist iklimi besleyen ve onu hâkim kılan çoğu zaman gayri-siyasal bir “davranışlar ve değerler bütünü” kastedilmektedir. Türkiye’de “ulusalcılık” (bir haletiruhiye olarak kitleselliğinden farklı olarak) monolitik ve bütünlüklü bir ideoloji olarak marjinaldir. Ancak ulusalcılığı var kılan ve besleyen, siyasaldan çok gayri-siyasal kaygı ve değerlerden neşet eden ve 2000’lerin ilk on yılı boyunca geniş bir kültürel havzayı kapsar hale gelmiş bir ulusalcı zihinsel iklimden söz edebiliriz. Tıpkı Northeim’daki gibi bir “orta sınıf hayali” bir “orta sınıf kâbusu” haline nasıl geldi?

ÇAĞLAYAN,¹¹ TANDOĞAN, GÜNDOĞDU

Burada orta sınıfı faşizan içerikli bir mitinge mobilize eden süreci, faşizm ve orta sınıf bağlamında tartışmak faydalı olabilir. Bu mitingler organizatörler açısından ve katılımcı kitle açısından ayrı ayrı ve birbirinden ilişkisiz olarak incelenebilir.

Öncelikle miting katılımcılarının bir “vasat”ı yansıttığı söylenebilir. Yani “vasat”la kastedilen, bu kitlenin herhangi bir özel siyasi duruşu veya eğilimi olan bir gruptan değil, tam tersine bu mitinge katılım motivasyonu tam da böyle bir eğilim ve duruştan yoksun olması olan, temel niteliğinin “vasatılığı” ve “ayrıştırıcı bir niteliğinin olmaması” olan bir gruptan oluşmasıdır. Burada “vasat” olumsuz bir mana taşımadığı gibi, kitlenin “herhangi özel bir niteliği olmaması,” bu kitlenin daha dikkate alınmasını ve önemsenmesini gerektirmektedir. Zira bu bakımdan bu kitlenin mesela Hrant Dink’in cenazesindeki kitleye kıyasla herhangi bir “ayrıt edici” niteliğinin olmaması, bu kitlenin temsil kabiliyetini ve temsil kabiliyetinin önemini artırmaktadır. Bu kitle miting meydanlarına “söyleyeceği bir şey olduğu için” değil, tam aksine “söyleyebileceği bir şey olmadığı” için akmıştır. Siyasi bir kimliği ifade etmek için, siyasi bir kimliksizliği, kimlikten yoksunluğu ifade etmek için meydanları doldurmuştur.

Çağlayan mitingi adeta kırmızı bir fon önünde yapılmıştır.¹² Mitingde herkes elinde bir Türk bayrağı taşırken, hemen miting alanında biten seyyar bayrak satıcıları bayrakları fahiş fiyatlara satmışlardır. Ancak burada

“herkesin Türk bayrağını kapıp gelmiş” olması, miting meydanlarında bu insanların bayrakla milliyetçiliklerini ifade ettikleri anlamına gelmemektedir. Tam aksine, burada Türk bayrağı milliyetçi ve politize bir anlamla yüklü olmamakta, bayrak bayrak taşıyıcılarının kendi apolitik ve bireysel yaşantılarının, bu konudaki klişe kelimeyle “yaşam tarzları”nın ifadesi ve bireysel yaşantı ve değerlerine sahip çıkmalarının (barışçıl) ifadesine dönüşmektedir. Yani tek başlarına tek tek Türk bayrakları (milliyetçiliğe bir klişe olarak atfedilegeldiği gibi) bir komüniteryenliği/“otoriteryen kişiliği” değil tam tersine aslında bir orta sınıf bireyselliğini ifade etmektedir.

Bayrağa yüklenen bu anlam, daha önce tartışıldığı gibi 1990’ların beyaz Türk milliyetçiliğince icat edilmiş ve bu mitingde devralınmıştır. Ancak tabii ki hiçbir milli sembol masum, nötr ve zararsız değildir ve bayrak üzerinden suistimal zaten tam da mitingin özünü oluşturmaktadır. İlginçtir, “laiklik mitingi” olduğu/olması gerektiği halde bu miting mesela bu aşırı Türklük vurgusu sebebiyle hissedilir bir şekilde Kürtleri dışlayıcı (konuşmacıların aşırı milliyetçi vurgularına hiç gerek kalmadan) nitelik taşımıştır. Laiklik mitingi, Edirne’den Kars’a Türkiye’yi kapsamakta ama Hakkâri’yi kapsamamaktadır, aksine dışlamaktadır. Aynı şekilde mitingin kültürel muhafazakâr doğası, paradoksal bir şekilde aslında bu mevzuda en çok hassasiyet duymaları beklenecek ve gerekecek eşcinselleri ve toplumsal marjinalleri de dışlayıcı niteliktedir. Böylece masum orta sınıfın barışçıl “bayrakçılığı” ve laiklik kaygıları bir kaydırmaca üzerinden banal ırkçılığa ve dışlayıcılığa dönüşmektedir.

Her toplu gösteri bir sirk, bir mizansendir. Bu miting de o manada klasik bir mizansendir. “Bireyliğini” ortaya koymaya ve bireyliğine karşı hissettiği tecavüze karşı kendi bireysel tepkisini ifade etmeye gelen herkes meydanda kaçınılmaz olarak “birey” olmaktan çıkarak bir “takipçi”ye dönüşmektedir.

Mitingde, sloganlar, politik olmaktan çok “insanların tipine ve eşine” bakarak varılmış yargıların herhangi bir siyasi doğruculuk (*politically correctness*) kaygısı olmadan kabaca ifade edilmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. “Çankaya mollası,” “Kasımpaşa imamı” gibi stereotipler, şeytanlaştırma ve öcüleştirme misyonlarını başarıyla yerine getirmişlerdir. Apolitik kaygı-

lardan neşet eden tepkiler politik bir dile tercüme edilmekte, politikleşmektedir. İronik bir şekilde gayri-politik ve kültürel-sınıfsal bir Türk'ün Türk'e ırkçılığına dönüşen bu güya masum kaygılar üzerinden politik alanda, politik tartışmalarda "politik"ın alanı olmadığından söylenmeyen/seslendirilmeyen, kaygıların üzerinden üretilmiş sınıfsal-kültürel ırkçı algılar ve tabirler normalleşmekte, sıradanlaşmakta ve meşrulaşmaktadır. Politik bir dikotomiye bu şekilde ulaşılmaktadır. Bu manada apolitik kalabalık bu klişe tabirler üzerinden politikleşirken, aynı zamanda bu kavramların ötesinde politik bir dil konuşamayan katılımcılar apolitik dünyalarında kalmaya devam ederken, onların apolitik kaygılarını ve apolitik kültürel/ırkçı algı ve söylemlerini politik düzlemde ifade etmeleri ve bu kaygıları temsil etmeleri için "ideolojik önderlik"e vekâlet vermektedir.

Çağlayan mitingi oldukça sakin, insanların birbirlerine güler yüz gösterdiği, kalabalıktan dolayı fazla itiş kakışın olmadığı, nezih bir miting olmuştur. Bu bakımdan Türkiye'deki siyasi mitinglere benzememiştir. Katılımcılar diğer katılımcılara ortak paylaşılan hassasiyet ve kimlik sebebiyle sempati ve dostlukla yaklaşmış, bir sosyal bilim soyutlaması olan "muhayyel cemaat" tabiri nadiren bu kadar ete kemiğe bürünmüş olmalıdır. İşte mitingin aslında bir apolitik habitusun ve kimliğin ifadesi olduğunu bu durum da çok güzel örneklemektedir.

Miting organizatörlerinin ve platformdaki konuşmacıların ise, çoğu muhtemelen hayatında ilk kez siyasal bir mitinge katılan, ilk kez siyasal bir tepki belirten ve siyasal algısı "bildiği gibi yaşamaktan" ve "korkmaktan" ibaret olan ve her türlü sembole (bayrak, Atatürk) bu kaygı üzerinden anlam yükleyen apolitik kalabalıktan çok farklı olarak ölçülmüş-biçilmiş siyasi gündemleri vardır. Bu sebeple organizatörler açıkça bu kalabalığın nümerik değerini sloganlar ve konuşmalar üzerinden suistimal etmişlerdir denebilir. Mesela katılımcılar oraya "laikliği korumak" ana gündemiyle geldiklerini düşünürlerken platformdan Çağlayan mitinginin düzenleme kurulu adına konuşan Necla Arat'tan mitinge aslında "siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığımıza göz dikmiş olanlara büyük bir ders vermek" ve "küresel efendilere ve yerli işbirlikçilerine hayır demek" için geldiklerini ve "yeraltı ve yerüstü kaynaklarımızın yağmalanmasına izin vermeyecek-

ri”ni öğrenmişlerdir.” Aynı şekilde Tandoğan mitingine “Washington ve Brüksel’i sarsarak,” “IMF ve Dünya Bankası bürolarının nefesini keserek” gelen akademik kaygılı Ankaralılar ise “yabancı dilde iş görme kaskacına düşmüş, sözleşmeli asistanlık sistemiyle bağımsız bilim adamı yetiştirme gücüne darbe vurulmuş... dört bir taraftan gericiğin ve emperyalizmin hizmetine sokulmaya çalışılan üniversitelerle [beraber] burada” olduklarını ve ne üniversiteleri, ne de Türkiye’yi “gericiliğe, Soros turuncusuna, emperyalizme teslim etmeyeceklerini”³⁴ öğrenmişlerdir.

Yani açıktır ki “ideolojik önderlik” ile “takipçilerin” farklı gündemleri ve öncelikleri vardır. Miting katılımcılarının, laiklik hassasiyetleri büyük ölçüde politika-dışı endişelerden ibarettir. Denebilir ki; bu miting katılımcıların gözünde siyasi olmaktan çok sosyo-psikolojik bir deşarjın ifadesi olmuştur. Mitingin siyasal anlamı ise “ideolojik önderlik” tarafından bu deşarjın güdümlenmesi, politik olarak yönlendirilmesi olmuştur.

“Yaşam tarzı” kaygısının ve amorf bir “korku”nun “birleştirdiği, ancak daha ötesinde hiçbir tutarlı ve kapsamlı siyasal fikriyatı olmayan bu yüzer-geçer kitlenin siyaseten ve ideolojik olarak boş zihinleri ise onlar adına “konuşan/seslenen”lerce doldurulmaktadır. Kitle mitingın kendine has psikolojisi içinde “konuşmalarının” içeriğinden bağımsız ve ilintisiz olarak konuşmaları alkışlayarak ideolojik önderliğin siyasi projesini onaylamaktadır. Burada söz konusu olan bir hissiyatın bire bir tercümesi değildir. Söz konusu olan, bir hissiyatın yarattığı imkândır. Apolitik olan ve öncelikli duyarlılıkları gündelik mutluluklar ve mutsuzluklardan ibaret olan, siyasi duruş ve fikriyatı bu düzeyde olan yüzer-gezer kitlenin güdümlendirilmesidir. Kim onlar adına konuşursa, o kitle arkasından gelecektir. Bu kitlenin, kendi başına herhangi bir inisiyatif ve siyasal değeri-anlamı yoktur ve manipülasyona teşnedir.” Bu kitlenin mitinglere katılım motivasyonu denildiği gibi bireysel hassasiyetleridir ancak bu hassasiyetin ifadesinin formu bu hassasiyetin kendisinden bağımsızdır. Bu mitingın (ve 28 Şubat sonrası endoktrinasyonun) özeti bu tür bir çoban-sürü ilişkisidir, “kurtların arasına gönderilen koyunların” (Matta 10,16) hikâyesidir.

Başka türlü söylemeye çalışacak olursak, bu mitinglerde farklı önceliklere ve duyarlılıklara sahip farklı iki taraf, pasifçe de olsa kendilerini ifa-

de eden katılımcıların aktörlüklerini de tamamen ihmal etmeden, hiyerarşik bir ilişki içinde bir araya gelmiştir. İşte burada “anlamalı” nokta, katılımcıların korkularının nasıl ve hangi formda “laiklik mitingleri”nde iletildiği ve ideolojik önderlik tarafından manipüle edildiğidir.

Temel olarak mitingin aynı anda milliyetçilik ve laiklik gibi birbiriyle uyumsuz hatta kaçınılmaz olarak çatışan iki söylemi entegre etmesi üzerinden bu mitinglerin şizofrenik (yani bölünmüş kişilikli) yapısına dikkat çekilmelidir. Miting katılımcılarının ana motivasyonları laiklik, ya da daha kolayca ve ete kemiğe bürünmüş şeklinde ifadesiyle “yaşam tarzı endişesi”yse de, bu ana kaygıya milliyetçiliğin eklenmesi kritik bir işlev görmektedir. Laiklik mitingleri bu bakımdan paradoksal olarak otoriteryen ve kültürel muhafazakâr niteliğe bürünmektedirler.

Mitinglerde keyfi olarak bazen laiklik çok vurgulanırken bazen de tam tersi çok gerilere düşürülmüştür. Mitinglerde her ikisinin de antitezinin AKP tarafından temsil edilmesi “gerçeğinden” hareketle laiklik ve (reaksiyoner) bir milliyetçilik iç içe geçmekte, bütünleşmektedir. Bu eşliğin kurulması zaten miting organizasyonunun temel amacı olmuştur. Yani, laiklik duyarlılığı sebebiyle meydanları dolduran kalabalık, kısmen bu söyleme de lafzi düzeyde eğilimli de olduğundan ve zaten Atatürk imgesinin (büyülü) kapsayıcı gölgesi altında birleştirildiğine önceden “ikna edildiğine” göre, mitingler bu ikinci söylem tarafından “kaçırılmıştır” (*hijack*). Burada mitinglerin tam bir paradoks olma niteliği aşikâr olmaktadır. Yani mitinglerde çok farklı iki sosyal ve düşünsel zihniyet beraber barındırılmıştır ve mitingin siyasal büyü ve görkemi ise bir hassasiyetin diğeri tarafından adeta yutulularak yok edilmesidir.

Milliyetçilik unsurunun bu mitinglerde adeta matematikteki “yutan eleman” işlevini gördüğü söylenebilir. Öyle ki bireyselliği ve farklılaşmayı teşvik etmesi ve güvence altına almasıyla laikliğin, denetleyici ve tektipleştirici milliyetçiliği parçalayıcı ve tahrip edici olması beklenebilecekken (ve tam da bu sebeple on yıllarca muhafazakârlar Batılılaşmış orta sınıfları gayri-milli, “şuursuz” ve duyarsız bulmuşken) bu mitinglerde laiklik Türk bayrakları arasında kaybolarak milliyetçiliğin bir uzantısı, türevi haline getirilmiştir. Burada laiklik farklılaşmayı, bireyselleşmeyi değil tam aksini öngö-

ren bir “rejim” olarak ortaya çıkmaktadır. Burada Türk bayraklarının bolluğu içinde “teklik,” “saflik” vurguları içinde Türkiye’de laikliğin tam da neden hâlâ güvence altına alınmamış olduğunu resmetmiştir denebilir. Batıda sekülerleşme, bireyselleşmenin, farklılığın ve (özellikle Din Savaşları sonrasında mezhepsel ve teolojik) farklılıklara tahammülün bir neticesiyken, Türkiye’de, laikliğin Batıdaki gelişim sürecinde laikliğin dayandığı öz olan “farklılık,” “teklik”e (Türk milletine, Türk devletine, Sünniliğe) tehdit algılandığından, Batı “zihinsel sekülerleşmesinden”³⁶ farklı ve bireysel değil siyasal bir gündem ve siyasal yüklü bir değer olarak geliştiğini söylemek mümkünse, miting katılımcılarının laiklik algıları da bu tarihsel sürecin vücuda gelmiş hali olmalıdır.

Gündelik hayata ilişkin seküler kaygılar ise bu süreçte boğulmuş, önceleri gündelik yaşam gerçekliğinden türemiş bir kaygı, laikliğe ancak siyasal bir anlam yüklendiğinden ve laikliğin ancak devlet aracılığıyla ve zor gücüyle, yaslanılmış bir “tekçilik” ve “otoriterlik”le korunabileceği düşüncesinden hem bildik anlamda milliyetçi, hem de ulusalcı bir süper-siyasal noktaya varılmıştır. İlginçtir ki apolitik bir kaygı süper-politik bir ideoloji üretmektedir. Katılımcılar meydana “bireysel” seküler kaygılar ve saiklerle gelirken meydana “siyasal laiklik”le karşılaşmakta ve donanmaktadırlar. “Bireysel” kaygılarla (bildik “yaşam tarzı” endişesi ve argümanı) meydana dolduranlar meydana “siyasal” kaygılarla karşılaşarak, kolayca bireysel kaygılarını politize fikriyata tahvil etmekte veya bireysel kaygılarının giderilmesini ancak bu tür bir politik projeksiyonda bulurken bu noktada aktörlükten pasif tüketicilere dönüşmektedirler.

Alpaslan Işıklı Tandoğan mitinginde yaptığı konuşmada yeni bir haçlı seferinin başladığından bahsederek AKP’yi “haçlı seferlerini yapanların eş başkanlığını kabul etmekle” suçlayarak, Türkiye’de “misyonerliğin alıp başını gitmekte” olduğunu belirtmiştir. Işıklı devam ederek, (muhtemelen miting katılımcıları içinde Hrant Dink’in cenazesine katılanlar da olduğu halde) “bunlar, İslama öylesine itici bir çehre yüklemişlerdir ki bir kısım yurttaşlarımız, ‘hepimiz Ermeni’yiz’ diye bağırarak sokaklara dökülmek noktasına gelmişlerdir”³⁷ diyerek kendinin ve Kemalizmin İslami içtihadını öne sürmüştür.

Katılımcıların paradoksal bir şekilde laiklikten algıladıkları onların kendi bireysel yaşamlarındaki tezahürlerinden ibaret olduğundan, bu tür söylemler satın alınabilmekte, “normalleşebilmektedir.” Laiklik, “hakiki İslam”ların yansıtırıldığı televizyon programlarından çok-satar Yaşar Nuri Öztürk kitapları arasında İslamın kendisinin, en doğru tefsirinin (ve hatta “sünnet”in) “laiklik” olup olmadığı noktasına varmaktadır. Buradan ise laik İslam, Türklükle özdeşleştirilerek meşrulaştırılmakta, “Anadolu İslamı”na, “Türklüğün hoşgörüsüne” bağlanmaktadır. Böyle bir ortamda; 2000’lerde bir şeyhülislammışçasına televizyonlarda fetva vermeye başlayan Gündüz Aktan, Türklerin benimsemesi gereken itikadın bir laiklik tefsiri sunduğunu düşündüğü ve Neşe Düzel’e verdiği mülakatta “olağanüstü bir din adamıdır. Bir dehadır, Türk’tür” dediği İmam Maturidi’ye kulak vermemizi önermektedir.

“CHP’nin laikliği din dışı bir laiklik gibi görünüyor. Oysa Atatürk’ün getirdiği cumhuriyetin laikliğinin din içeriği vardı. Bakın... Diyanet İşleri Başkanlığı Genelkurmayla aynı zamanda kuruldu. Mecliste tartışmaları yapılırken Adalet Bakanı Seyit Bey çok önemli bir konuşma yaptı. ‘Biz amelde Hanefi, itikatta Maturidiyiz’ dedi. Bir din âlimi olan Seyit Bey’in okuduğu bu metni baştan aşağı Atatürk yazdırdı. Atatürk’ün laikliğinin din içeriğini İmam Maturidi oluşturdu... Bugün ‘Dindar insan laik olabilir mi’ diye soruluyor. Evet, olabilir. Bunun en iyi örneğini Maturidi verdi. İmam Maturidi 850-950 yılları arasında Semerkant’ta yaşamış olağanüstü bir din adamıdır. Bir dehadır, Türk’tür.”³⁸

Türkiye’de paradoksal bir şekilde ulusalcılık, İslami kesim dışında İslamın, hadislerin ve İslam tefsirlerinin görünülür olmasını getirirken “milleştirilmiş İslam” aynı anda hem “vahabi İslamı/çöl İslamı” temsilcileri Araplara (ve Arap/Kürt İslamının taşıyıcısı AKP’ye³⁹), hem de “haçlı zihniyeti”ndeki Batılılara ve ABD’ye yöneltmiştir. 2000’lerden itibaren milliyetçilikten tamamen ayrı bir “laiklik hassasiyeti”nin var olamaması, var olan bir laiklik hassasiyetinin milliyetçilik ve ulus-devletçilik tarafından teslim alınması sürecidir.⁴⁰

Tüm bu karmaşık dengelerde son olarak şu söylenebilir; “laiklik söylemi” bir taraftan apolitik vasatı kitlenin apolitik düzlemdeki bireysel

kaygılarının ifadesiyken, bir taraftan da bu apolitik vasatı kitlenin gündemleri ve reflekslerinin ideolojik önderlik ve ulusalcılığın birinci ve ikinci kademesi tarafından mevcut Ankara (ve hatta dünya) güç dengeleri içinde araçsallaştırılmasıdır. Bu “laiklik duyarlılığının” daha önce en belirgin tezahürünü Uğur Mumcu’nun cenazesinde gördüğümüz ve 1990’lar boyunca birçok vesileyle ifade edilen “laiklik duyarlılığı”nın adeta doğada kendi başına var olamayan bir element gibi var olma kapasitesini yitirmesi başlı başına incelenmeye değerdir. Zira bu mitinglerde ortaya konan “laiklik duyarlılığı” “saf halde” değildir. Laiklik burada başlı başına bir değişken değil, ancak karmaşık bir fonksiyon içindeki bir bağımlı değişkene inmiş, fonksiyondaki birçok bağımlı değişkenden sadece biri olarak işlevselleştirilmiştir ve en şaşırtıcısı (iyice etnikleşmiş) milliyetçilikle hiyerarşik bir ilişkiye girmiş, adeta milliyetçiliğin, yani ulusalcı toplum muhayyilesinin bir türevine indirgenmiştir.

Hatta denilebilir ki 28 Şubat tersine dönmüştür. Çünkü burada sunulan, yeni-laiklik, ya da laikçilik devletin kontrolü ve güdümünde toplumun sadece inançlarının ve inançlarına dayalı pratiklerinin değil, her türlü bireysel ve farklılaşmış eğilimini de denetleyerek tektipleştirme politikasının bir “şube”sinden ibaret hale gelmiş ve bu manada yeni ulusalcı vizyonun diğer şubeleri (karakolları?) içinde sadece herhangi birine dönüşmüştür. Bu manada aslında evrensel-zihinsel bir kategori olan laiklik ve sekülerlikle ilintisini yitirmiştir.

Zira burada “laiklik”ten anlaşılan basitçe din-devlet işlerinin ayrımı değildir. Laiklikten anlaşılan dinin devlet kontrolüne alınması ve “milli güç” unsuru olan ve topyekûn teçhiz edilmeye çalışılan toplumun üzerindeki “geriletici sakıncalarının” önüne geçilmesi haline gelmiştir. Yoksa yukarıda görüldüğü üzere ve Kıbrıs harekâtında erlere “şehadetin yüceliğinin” hatırlatılmasında, ordunun “peygamber ocağı” olduğunun vurgulanmasında ve İlker Başbuğ’un ordunun “Allah Allah diyerek taarruza geçmesi” hatırlatılmasında olduğu gibi, laiklik İslamın bir “milli güç unsuru olarak gerektiği kadar ve gerektiği şekilde kullanılmasıyla beraber gitmektedir. Bu süreçte bu yeni-laikliğin, sekülerleşmenin kaçınılmaz, denetlenemez çoğulculuğuna karşı bir denetim projeksiyonu olduğu bile söylenebilir. “Ye-

ni-laiklik" 28 Şubat'tan başlayan ve 2005-2007'de "tavan yapan" "muhafazakâr devrim" ya da "reaksiyoner modernlik" in en önemli payandalarından birine dönüştürülmüştür.

Mitinglerdeki çok mantıklı, çok katmanlı ve girift söylemleri birbirinden ayırdığımız ve her ayrı söylemi tamamen saf halde ve bir vakum içinde diğer söylemlerin etkisinden tamamen soyutladığımızda resmi daha iyi görebilir ve çelişkileri daha iyi fark edebiliriz. Ama herhalde sayısız olan çelişkilerden en şaşırtıcı olanı, bir "neo-muhafazakârlık projesinin" laiklik söylemi içinde geniş ve bu tür bir projenin takipçisi olmaktan uzak kitleleri kendi etrafına toplayabilmesidir.

Aynı çeşitliliği, mitinglerin "çağırıcıları"na baktığımızda da görmekteyiz. Mitingin "çağırıcısı" olarak çok farklı siyasi eğilimlerden gelen sivil toplum kuruluşlarını ve oluşumları bu platformda bir arada görmekteyiz. Meslek odaları, DİSK,⁴ 68'liler Derneği gibi sol oluşumlardan, Biz Kaç Kişiyiz gibi düpedüz faşizan oluşumlara, ÇYDD gibi "merkez Kemalist/Atatürkçü" oluşumlardan nereye konumlandırılacağını bile bilemediğimiz Atatürkçü Düşünce Derneği gibi çok farklı STK'lar bu koalisyonda bir araya gelmiştir.⁴ AKP karşıtlığı ve hissedilen milli tehdit tüm farklılıkları önemsiz, ikincil ve sathi bırakmıştır. Tüm bu oluşumlar için AKP karşıtlığı tek ve ana siyasi gündem haline dönüşmüştür. Üstelik bu süreçte tek defalık bir birlikte-lik değil kalıcı bir aynışma söz konusu olmuştur. İşte ulusalcılığın şaşırtıcı gücü de budur. Bir miknatis gibi manyetik etki alanındaki herkesi çekmiş, onları bir karadelik gibi yutmuştur. Sol, sağ, merkez kalmamış; hepsi "radikal merkez"de bütünleşmiştir. Sol ve sağ adeta ulusalcılık içinde erimişlerdir. Hatta sol ve sağdan öte, apolitik bir duyarlılık siyasi bir gündem tarafından ele geçirilmiş, bir "banal faşizm" provası yapılmıştır.

HEM GERİCİ, HEM MODERN

Faşizmin düşünsel kompozisyonu akademide büyük bir tartışma alanıdır. Faşizm, aynı anda hem reaksiyoner, hem devrimci niteliktedir.⁴⁵ Faşizme, hem modernliğe garazla bakan muhafazakârlar, hem de faşizmde (İtalya'da Marinetti ve fütüristler gibi) bir tür geleneği yıkan kükremiş bir modernlik, modernlik tapınıcılığı ve tahripkâr estetik görenler aynı anda he-

yecanla koşmuşlar ve adeta huşu içinde kendilerinden geçmişlerdir. Faşizm, bir taraftan modernliğe karşı yıkımcı bir barbarlık çağrısıdır. Öte taraftan ise bu yıkıcılığın kendisi çok modernidir ve faşizmi “görmekli” kulan da tam bu çok boyutluluğudur. Mesela Nazizmin pagan mistifikasyonu bir taraftan modernlik (ve Hristiyanlık) öncesinin hayal edilen pagan Germenliğin hiyerarşık ve komünal arkadyen* ütopyasına geri dönüş çağrısıdır, bir taraftan da bu pagan mistifikasyonu, anti-Hristiyan söylem ve paganizm yüceltiliği modern nihilist öğeler taşımaktadır. Nazi estetiği ve mimarisi de aynı anda hem (“dejenere” bulunan) modernist sanat ve mimarlığa karşılığıyla gelenekselci, hem de siyasi haşmeti ve kitlesel siyasi ayınlerinin huşusunu makimize edecek ambiyansı sunması sebebiyle tahripkâr modernisttir.⁴⁴

Yani faşizm, aynı zamanda hem çok modern, modernist ve modernliği kutsayıcı; hem de çok pre-modern ve modern öncesi döneme ve değerlerine dönme talebidir. Faşizmin (ama özellikle onun Nazi varyantının) aynı zamanda hem ultra-modern, hem de reaksiyoner olması nasıl açıklanabilir? Faşizm (ama özellikle Nazizm) nasıl bu kadar farklı ve çelişik duran unsurları bünyesinde mezcedebilmiştir. Faşizmin bu çapraşık gözüken doğasını özömlemeye çalışmak ve bu çelişkiler içinde bir tutarlılık yakalamak faşizmin niteliğini algılayabilmemiz açısından olduğa faydalı olabilir.

Jeffrey Herf, Weimar Almanya’sında, Nazi düşüncesini de kapsayan ama Nazilikten öte Weimar döneminde yaygın bir entelektüel akımı, “reaksiyoner modernizm” olarak adlandırmaktadır.⁴⁵ Jeffrey Herf aynı isimli kitabında Nazizm düşüncesinden çok Nazizmin içinde yeşerdiği ortamın entelektüel/ruhsal iklimini incelemektedir. Jeffrey Herf’e göre, Oswald Spengler, Werner Sombart, Ernst Jünger gibi farklı isimlerin ortak paydası olan ve Herf’in bir somutluktan çok ideal tip olarak gördüğü “reaksiyoner modernlik,” bir taraftan modern teknolojiye hayranlık ve modernliğin yıkıcı görkeminden huşu, bir taraftan da modernliğin tahripkâr etkilerine karşı, modernliği geleneksel patriarkal değerler sistemini tahkim edecek şekilde selektif kullanma anlayışıdır. “Gerici modernler Alman sağının romantik antikapitalizmini geçmişe dönük pastoral niteliğinden ı-

* Arkadya Yunan mitolojisinde geçmişin bozulmamış ve huzur dolu kırsal dünyasını ifade eder. Aynı zamanda kurların, koyun sürülerinin ve köy ezgilerinin tannısı Pan’ın memleketidir.

kartarak onu kapitalizmin kaosu ve düzensizliğini yıkarak geleceğin güzel düzeninin ütopyasını kuracak bir ideoloji haline getirdiler... Sağdan gelecek ve devletin ve siyasetin ekonomi ve piyasaya üstünlüğünü tesis edecek bir devrimi arzuladılar... Thomas Mann 'nasyonel sosyalizmin en tehlikeli özelliği şiddetli bir modernliği ve ilerlemeyi olumlayıcılığı geçmiş düşlerle harmanlamasıdır: oldukça teknolojik bir romantiklik' dediğinde gerici modernliğin özünü yakalamıştı."⁴⁶

Bu bakımdan reaksiyoner modernliğin teknoloji hayranlığı ve fetiş, dinsel huşu/çarpılmanın modern çağda ikamesi denilebilir.⁴⁷ Bu bakımdan bu modernist huşu milliyetçilikle örtüşmekte ve Alman milliyetçiliği ve onun duygu dünyası bu şekilde bu yeni tasavvur içinde yeniden tanımlanmaktadır. Almanlık, modernliğin saldırısı altında kalmış yekpare ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş bir "ırk-cemaat" (*volks-gemeinschaft*) olarak tahayyül edilmekte ve bu ırk-cemaat bir ordu-millet tahayyülü üzerinden modernlikle teçhiz edilmekteydi. Yukarıda bahsettiğimiz vizyona coşkuyla sarılmış birçok reaksiyoner modernist, Nazileri 1933 öncesi ister desteklesin, ister desteklemesin, Nazilerin ideolojik olarak keskin bir duruş sergilemek yerine pragmatizme yönelmesi ve önceki sistem-karşıtı yıkıcı devrimci tavrı iktidarda yumuşatmaları ve "total yıkıcı devrim"den kaçınmalarıyla hayal kırıklığına uğrayacaktır.

Burada "reaksiyoner modernlik" in bu ikiliği, Türkiye ulusalcılığının aynı anda bir taraftan modern ve gelenekselcilik düşmanı olurken, aynı anda da Türklük üzerinden Osmanlı ve İslam yüceltmesi yapabildiğini ve bu birbirlerini dışladığı varsayılabilecek iki söylemi nasıl bir arada ve mezc ederek iç içe kullanabildiğini anlamlandırabilmemiz ve ulusalcılığın duygu ve düşünce dünyasına girmemizde faydalı olmaktadır. Burada bu çelişkili gözükten söylemin Jeffrey Herf'in 1920'lerin Weimar muhafazakârlığının dünyasına benzeşmesi gözden kaçırılmamalıdır. Ulusalcılığın zihinsel dünyası zalimce modern, duygu dünyası ise şaşırtıcı derecede gelenekselcidir. Ulusalcılık, bir taraftan "askerileşmiş topyekûn toplum" tahayyülünde modernliğin şiddet/katı gerçeklik kültürünü kutsamaktayken aynı anda da modernliğin neticeleri olan bireyselleşme, ahlaki relativizm, büyük sosyal yapıların zayıflaması ve çökmesine karşı ultra-muhafazakâr bir tepki ve gü-

vensizlik duymaktadır. Ulusalçılık bir taraftan gelenekselci İslamdan rahatsızlık duyarken, bir taraftan da AB'yi Haçlılarla eşitlemekten misyonerlik saplantısına İslami refleksi göstermekte, ateizmden ve agnostisizmden de bu düşüncelerin “düzen ve belirlilik” açısından tehdit içermesinden dolayı rahatsızlık duymakta ve “millileştirilmiş” bir dine daha önce hiç olmadığı bir şekilde sahip çıkmayı getirmektedir.⁴⁸

Ulusalçı söylemin postmodernizmi ve “yuvalanmış... postmodern tabakaları” bir “ulusal tehdit” algılaması⁴⁹ ve postmodernizme karşı (güya) modernliğe sahip çıkması bu minvalde değerlendirilmelidir. Burada “modernlik” adına sahip çıkılan aslında “belirlilik ve düzen” öngören “gelenekselci” ve patriarkal bir sosyal düzendir. Ulusalçılık, bu bakımdan Kemalizmin son kertede modernlik-tarafarlığıyla da çatışmakta, Kemalizmden çok daha kapalı ve geleneksel bir sosyal vizyonu idealize ve tatbik etmektedir. Karşılaşılan ve anonim niteliği sebebiyle tanımlanamayan, tam olarak saptanamayan çok çeşitli ve çok boyutlu tehdit algısına karşı korunaklı bir asr-ı saadet olarak hayal edilen 1930’ların “Atatürk Türkiye’si” bir “retrospektif cennet” olarak yüceltilmektedir. İşte bu bakımdan ulusalçılıkla 1918’de Almanya’nın mağlubiyetiyle beraber tüm yapı, kurum ve kültürel/ideolojik blokuyla beraber imparatorluğun çöküşünün ardından aniden özgürleşmiş, modern sanatın merkezi haline gelmiş Weimar Almanya’sındaki muhafazakâr ve sağcı reaksiyonun “zihinsel kalıplar”ının örtüşmesi dikkate değerdir.⁵⁰

Alman sağının ve Nazizmin Weimar tasavvuruyla ulusalçılığın 1950 sonrası Türkiye tasavvurları arasındaki benzeşmeler de özellikle dikkate değerdir. Ulusalçı muhayyilede, Atatürk sonrası, 1950 sonrası, ama özellikle Özal sonrası Türkiye tıpkı Weimar Almanya’sı gibi bir dejenerasyon ve köksüzlük örneğidir. Ulusalçılığın, kendi ütopyası bağlamında Nazizmden temel farkı, Nazi ütopyası daha çok “ileriye kaçış” öngörürken (ve Prusya’yı değil yad etmek, kalıntıları bile kazınması gereken kof bir geçmiş olarak görmekteyken), ulusalçı ütopya daha çok “geri dönüş” talep etmektedir.

Bu ulusalçı muhayyile, elbette Weimar Almanya’sı muhayyilesinden başka birçok noktada da farklıdır. Mesela Türkiye’de “saldırgan öteki” olarak “yobaz figürü” merkeziyken, Nazi imgeleminde (Yahudi olan ve olmayan) “köksüz kozmopolit” figürü merkezdedir. Ancak, ilginçtir ve açık-

layıcıdır ki; “yobaz” ve “işbirlikçiler” arasında “köksüz liberaller” de klasik Kemalist söylemden ulusalcılığa evrilme sürecinde bu muhayyile içinde tedrici bir şekilde kendine yer bulmuştur. Aynı şekilde AKP’nin ikinci iktidar döneminden sonra da giderek ulusalcı anti-AKP söylem “gericilik” olmaktan dönüşerek “sivil darbe,” “diktatörlük” gibi kavramlar üzerinden kendini ifade eder olmuştur.

Bu söyleme göre, Atatürk’ün cumhuriyeti üç ayrı ama birbirini bütünüleyen sebeple çöküş içindedir. Birinci olarak gericilik/İslamcılık, ikinci olarak dış güçler ve emperyalizm, üçüncü olarak da genel yozlaşma/dejenerasyon bu ricatın üç sebebidir. Kültürel yozlaşma (ya da daha hafif versiyonunda “kültürel erozyon”) ve hedonistleşmenin ana sorumluları 12 Eylül ve Özal’dır. Bizatihi duyarsız bireyciliğin ideolojisi liberalizm de değersizliği (ve hatta ahlaksızlığı) vazetmesiyle bu süreci tahkim etmektedir.⁵¹ Her ne kadar düzen ve belirlilik görmek isteyen muhafazakâr ve otoriteryen/sağcı ideolojiler de bu süreçten eşit derecede rahatsız olsalar ve aynı fikirde olsalar da, elbette ulusalcılık bağlamında fazladan olarak ana endişe kaynağı siyasi İslamdır. Siyasi İslamın yükselişinin ana sebeplerinden biri de halkın (kasten?) eğitimsiz bırakılması ve Atatürk döneminin değerleri ve aydınlığından uzaklaşılmasıdır. Hedonistleşme ve kozmopolitleşme de hem cumhuriyetin değerlerine kayıtsızlıktan ve bilinç yoksunluğundan doğmakta, hem de bir pozitif geri besleme mekanizmasıyla bu sürece ivme kazandırmaktadır.

İlginç bir şekilde birbirine tezat iki semptom (köksüzleşme/değersizleşme/hedonistleşme ve “gericilik”) aynı çöküşün iki semptomu halinde birbirlerinin tamamlayıcısı kılınmaktadır ve bu iki semptomu karşı da önerilen merhem aynıdır. “Muhafazakâr modern” bir asr-ı saadet olarak yüceltilen “Atatürk Türkiye’si” ise sadece “gericiliğe karşı aydınlanma” anlamında değil aynı zamanda “görev ahlakı”nın kutsandığı anti-hedonist bir ütopya olarak yüceltilmektedir. Weimar ile illa bir alegori kurmak istersek ulusalcılığın talep ettiği Alman “mandarinlerinin” *Kultur*udur, zaman içinde dönüştüğü ise nihilist bir otoriteryenizmdir.⁵² Tıpkı Nazizm gibi “reaksiyoner modernist” ulusalcılık da aynı anda hem geçmişe dönük bir kültürel muhafazakârlık, hem de geleceğe dönük modern bir şiddet ve saldırganlık öngörmekte ve bu ikisini mezcetmektedir.

Ulusalculığı, faşizm teorileri üzerinden anlamlandırabilmek için bir yanılığa da dikkat çekmek gereklidir. Faşizm basitçe “sağcı,” veya “aşırı sağcı” görülebilecek bir ideoloji değildir. Faşizmi, bu minvalde gören en kabaca tanım 3. Enternasyonal’in 1933 tarihli on üçüncü plenyumunda yapılmıştır. 3. Enternasyonal’e göre faşizm “finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğü”dür. Faşizm bu haliyle “objektif olarak” en sağda bir ideolojidir. Elbette bu tanım bir ideolojik kaygıyı ve çizgiyi ifade etmektedir.

Tabii, böyle bir argüman sahibinin öncelikle “sağ”ı nasıl tanımladığını açıklığa kavuşturması gerekir. Faşizmin “sağ” bir ideoloji olduğunu savlamak ya da bu savın geçersizliğini iddia etmek için öncelikle “sağ”ın operatif bir tanımının sunulması gereklidir.

“Sağ” bu bakımlardan muğlak bir tanımdır. Zira “sağ” aynı zamanda hem özel mülkiyetin ve düzenlenmemiş kapitalizmin kapsamı konusundaki olumlayıcı tavra, hem de bu tavırdan tamamen bağımsız olarak muhafazakârlığa, komünalizme ve bireycilik-karşıtlığına işaret etmektedir. Amerikan sağının bazı tezahürlerinde olduğu gibi, bu iki “sağ duruş” bir arada bulunabilmekte, hatta birbirlerini tahkim edebilmekteyse Avrupa’da ki tezahürlerinin hemen hemen hepsinde bu iki tavır birbirleriyle örtüşmemekte, aksine çelişmektedir.

Yukarıda, faşizmin “en gerici unsurların diktatörlüğü” olmaktan çok farklı olarak, modernist bir tahayyüle sahip olmaktan öte, toplumu yeniden ve geleneksel yapıyı yıkacak şekilde yeniden kurma vizyonu olduğuna değinildi. Mesela bir (İtalya) faşizm uzmanı tarafından İtalyan faşizmi, “gericiliğin kalesi” kiliseyi devlete tabi kılmayı, geleneksel elitlerin gücünü kırmayı, devlet merkezli ekonomiyi daha verimli kılacak şekilde reorganize etmeyi ve toplumsal bağları yıkarak hızlı bir sanayileşmeyi öngören faşizmi “kalkınmacı diktatörlük” olarak tanımlanmaktadır.”

Faşizm, aynı şekilde özel mülkiyete karşı aldığı tutum bakımından da “sol” bir ideolojidir. Faşizm, ulusal kalkınma uğrunda her şeyi “teferruat” görürken, komünizm gibi kapitalizmi ve özel mülkiyeti tamamen yok etmek gibi bir amaca sahip olmasa da, “devraldığı” duruma göre özel mül-

kiyeti mümkün olduğunca sınırlamış ve daha kritiği özel mülkiyetin dokunulmazlığı ilkesini reddetmiştir. Mülkiyet, devlet ve millet çıkarları ve gerçeklikleriyle sınırlanmış ve koşullandırılmıştır.⁵⁴

Muhtemelen faşizmin “sağ” olarak damgalanması için en ikna edici ve geçerli sebep, faşizmin anti-komünist retoriğidir. Faşistler, kararlı ve tavizsiz anti-komünistlerdir. Ancak, komünizm kadar kapitalizme, liberalizme, demokrasiye de karşı olan faşizm, bu uzlaşmaz karşıtlıklarını tüm bu ideoloji ve değerlerin bireyci-aydınlanmacı zihniyetin ve saldırganının türevleri olmasına dayandırmaktadır. Komünizm de, liberalizmin geleneksel değerleri yıkan sapkınlığın bir başka sapkın türevi olarak görülmektedir. Daha ötesi, komünizm, liberalizmin, demokrasinin, materyalizmin ve modernliğin rahatsız edici ve “dejenere” semptomlarının en saf, en mide bulandırıcı halidir. Bu bakımdan komünizm, modernliğin materyalist tasavvurunun ve değersizleştiriciliğinin pür halidir. Bu sebeple faşizmin komünizm nefreti, demokrasi ve liberalizme yönelik nefretinden bile daha güçlü ve yoğundur. Ancak denildiği gibi komünizme yönelik bu nefret, bizatihi ekonomik bir sistem olarak komünizme yönelik olmaktan çok, komünizmin (ve sosyalizmin) değer yıkıcı liberalizmin en sapkın hali görülmesinden kaynaklanmaktadır. Yani faşizm için komünizm kendi başına bir değer olmaktan çok liberalizmin ve demokrasinin en aşırı halinden ibarettir.

Bu tür bir zihin yapısının en berrak anlatımı olarak düşünülebilecek “Siyon Bilgeleri Protokolü” de zaten, Yahudilerin anlaşmalı bir şekilde bir koldan liberalizmle, bir koldan ise komünizmle tek bir amacı (dünya hâkimiyeti) hedeflediklerini “ifşa etmektedir.”⁵⁵ Bu metne göre, liberalizm de, komünizm de tek bir küresel Yahudi komplosunun ayaklarından ibarettir. Yani karşı olunan bir ideoloji olarak komünizmden çok, komünizmde bulunan modern atomize değerlerdir. Yahudiler de, “köksüz,” “vatansız” halleriyle modernliğin/materyalizmin yoz, kof, toplumları küflendiren niteliklerin en tiksiniç şekilde vücuda gelmiş halidir.⁵⁶ Köksüzlükleriyle, milletsizlikleriyle, tarihsizlikleriyle adeta modernliğin timsali ve semptomlarının modernliğin ete kemiğe bürünmüş halidir. Faşizm özetle bu tür bir nefretolojiye dayanır.⁵⁷ Komünizmin ütopyası “gelecek”teyken faşizmin ütopyası Janus gibi çift başlıdır, bir başı “geçmiş”e, diğer başı “gelecek”e dönüktür.

Faşizmin, illa “sağcı/gerici” olmayan, yani gelenekselci olduğu kadar geleneksellik-karşıtı olan doğasını ortaya sermek, ulusalcılığı anlamak için elzemdir. Zira ulusalcılık, referans çerçevesini ve zihinsel kozmolojisi ni tıpkı faşizm gibi çok karmaşık kökenlerden almaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere, aynı anda çok gelenekselci argümanlarla, çok gelenekselcilik-karşıtı argümanları bir arada barındırabilmekte, hatta bu değerleri hercümerç etmektedir. Ancak, ulusalcılık da faşizm gibi en gelenekselci argümanlarını bile modern bir tahayyül üzerinden kurmaktadır.

Zeev Sternhell, faşizmin, sağ ve soldan bağımsız bir ideoloji olarak 1890’larda Fransa’da ortaya çıktığını iddia ederken, bir taraftan da faşizmin modern karakterini gösteriyordu. Sternhell, aynı zamanda faşizmin kendi başına özgün bir ideoloji olduğunu ve onu başka ideolojilerle iç içe geçmiş bir düşünce ya da bulamaç olarak ele almamak gerektiğini iddia etmektedir.⁵⁸ Sternhell, faşizmi kendi başına bir ideoloji olarak alırken, aynı zamanda onun “ulusal devrimci” niteliklerini vurgulamaktadır. Sternhell’e göre reaksiyoner olmak bir yana, faşizm devrimci bir ideolojidir. Sternhell’e göre “faşizm” “geleneksel sağ”dan ayrı, “yıkıcı” bir ideolojidir.⁵⁹

Sternhell’e göre faşizm sosyalist devrimcilerden farklı olarak sadece sosyalistlerin tüm eşitsizlik ve adaletsizliklerin kaynağı olarak gördükleri kapitalizme karşı değil, ondan daha şümüllü olarak kapitalizmi de yaratan, çok daha kapsamlı bir canavara karşı bir devrim/yıkım peşindedir. Faşistler ilk olarak 1890’lar Fransa’sındaki ilk temsilcilerinden başlayarak, “materyalizme” karşı ruhsal bir arınma, silkinme peşinde koşmaktadırlar.⁶⁰ Sternhell, “faşizmi ve faşist programları ciddiye almaktan”⁶¹ bahseden Michael Mann gibi, bu ruhsal devrim retoriğine bir mugalata olarak bakmamakta, bu retoriği somut durumlarda da gözlemlenebilecek tatminsizliklere karşı faşistlerin önerdikleri ve kendi içinde anlamlı bir bütünlük arzeden bir program olarak görmektedir.

Sternhell faşizmi sağ ve solun dışında üçüncü bir yönelim olarak tanımlarken, faşizmin yükselişini sosyalizmle ortaklıkları üzerinden ele almaktadır. “Faşizm bir tür sosyalizmle milliyetçilik arasında sentezdir.”⁶² Sternhell’e göre başta Mussolini olmak üzere De Mann, Doriot, Mosley gibi isimlerin soldan gelip faşist ideologlar olması veya George

Sorel'in aslen bir sosyalist olması münferit olarak görülemeyecek bir iz-
leğe işaret eder.⁶³

Marksist şablonun tekdüzene sokmaya çalıştığı, ancak Marksist sosyalizmin 1930'lardan önce henüz (anarşizmin ve anarko-sendikacılığın da güçlü olduğu) özellikle Güney Avrupa'daki sol hareketler üzerinde hegemonya kuramamış olduğu bir dünyada bu dönemde "kurucu" olmaktan çok "yıkıcı" ve "sosyalist" olmaktan çok "anti-kapitalist" niteliktedir. Henüz amacını ve tarihsel misyonunu mükemmel bir şekilde tanımlayacak bir program ve üst-metin yoktur. Kapsamlı bir ideolojik alternatif önermekten çok kapitalizme ve onun neden olduğu adaletsizliklere karşı tepkisel olarak gelişmiş anti-kapitalist hareket, bu sebeple dünyayı ve sermayeyi (perde arkasından) kontrol eden ve tüm toplumdaki adaletsizliklerin müsebbibi Yahudi finansörlere tepki duymaktadır. Bu anti-kapitalist cereyanlar anti-semitist nitelik taşımakta ve 1890'larda neşet eden faşizmle örtüşmekteydi. Bu süreçte anti-semitizm büyük ölçüde zenginliğe duyulan genel bir alt sınıf tepkisi ve bu zenginliğin "kof"luğunu görsel kılmak için cazibeli bir motiftir.

Kuşkusuz faşizmin ortaya çıkış ve gelişiminde sosyalizmin, liberalizm karşıtlığı, moderni kutsayıcı, gelenekseli hor gören ve en önemlisi düzen karşıtlığı üzerinden meşru olmayan odaklara karşı şiddeti meşrulaştırması gibi karakteristikleri de mühim bir rol oynamıştır. Bu manada, faşizmin değil "gerici" olmak, bazı bakımlardan tam tersi sol düzen karşıtlığı içinden veya dolayından (marjından) türeyebilecek bir "modern yıkım projesi" olduğu söylenebilir.

Özetle, faşizmin sosyalizmin muhalefetini de içeren ama onu çok daha başka bir bağlam içinde kapsayan modern kapitalizme yönelik tepki hareketi olduğunu söyleyebiliriz. Sternhell'in 1890'lara tarihlenebilecek bir süreçte faşizmi sosyalizminden bir kopuş olarak tasvir etmesi ulusalcılığın 1990'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye solundan kopmasını ve sağ unsurlarla yepyeni bir bulamaç içinde bütünleşmesini anıştırmaktadır. Alegoriyi sürdürürsek, Türkiye'de 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'ler boyunca yaşanan yerel Dreyfus davalarının orijinali de bu süreci/dönüşümü keskinleştirmiştir.

Dreyfus davasında Jean Jaurés'nin tavizsiz bir Dreyfusçu olmasının Türkiye'de de analojilerini bulmak mümkündür. Fransa'da bugünkü anlamıyla "sol"un Dreyfus davasıyla doğduğu söylenebilir. Zira bu süreçte, Fransa'da sosyalistleşmekte olan ama henüz tam Marksistleşmemiş⁶⁴ olan sol içinden, Jaurés'nin davayı sahiplenmesinden önce "Yahudi ve Gentile kapitalistler arasındaki iç mesele" olarak kayıtsız kalınan Dreyfus davasını ve anti-semitizmi Jaurés gündeme taşıyacaktı. Sosyalizm (Bolşevik devrimi çatlamasına kadar) bir taraftan Jaurés ve Emile Zola ile birlikte basit bir anti-kapitalist gündemin ötesine taşınan bir "demokratik proje" olarak ortaya çıkarken, öte tarafta da Dreyfusçulara tepki duyan kesim başka bir "proje"nin ilk harçlarını atacaklardır ve "iki sol" ortaya çıkacaktır.⁶⁵ Fransa'da tam Dreyfus davasının hercümercinde ortaya çıkan *Action Française* dergisi bu yeni ideolojik yapılanmanın en öne çıkmış odağını oluşturacaktır. Bu bakımdan hem sol-kanat ulusalcılığın, hem de sol retorik ve vokabüleri bonkörce kullanan "merkez ulusalcılık" için burada çok kısaca özetlenmiş Fransa güzergâhı ufuk açıcı olmaktadır.

Sternhell'in kitabı, Fransız faşizm tartışmaları için bir put kırıcı niteliği taşıdı. Francois Furet'in ve diğer tarihçilerin Fransız devrimini kutsallıktan arındırarak onun şiddeti yüceltici, Spartan ve hoşgörüsüz mirasına işaret ettikleri bir dönemde,⁶⁶ Sternhell de, faşizmin Fransa'da 2. Dünya Savaşı sonuna kadar kökleşmiş bir düşünsel formasyon olduğunu ortaya koyarak zenofobik sağcı milliyetçiliğin antidotu olarak cumhuriyetçi/ilerlemeci Fransız yurtseverliği mitine büyük bir darbe vurmuştur. Sternhell, daha önce Amerikalı tarihçi Robert Paxton'ın yıktığı "Vichy mitine" de değinmiş,⁶⁷ 2. Dünya Savaşında Mareşal Philippe Pétain'in "devlet başkanlığında" kurulan "Nazi işbirlikçisi" ve faşist Vichy hükümetinin basitçe reaksiyoner olmaktan çok, aşırı sağdan olduğu kadar muhafazakâr sağdan, merkez soldan ve revizyonist soldan da destek alan bir "milli ittifak" olduğunu vurgulamış ve bu milli ittifakın pekâlâ faşizm şemsiyesi altında tecelli edebileceğini ortaya koymuştur.⁶⁸ Bu bakımdan Sternhell'in, Paxton'ın on yıl önceki Vichy analizini tarihsel olarak konsolide ettiği söylenebilir. 2010'da yayınlanan kitabında ise Philip Nord, bir "teknokrat hükümet" olarak Vichy rejiminin ekonomik politikalarını 1930'lardaki Keynesyen yeni arayışlardan

sağ sonrası tesis edilecek sosyal devlet politikaları arasında bir devamlılık içinde okumuş ve Vichy'nin iktisadi politikaları ve Vichy'nin bu iktisadi projeksiyonlarda devleti konumlamadığı yer açısından üç dönem arasında paralellikler ve süreklilikler tespit etmiştir.⁶⁹

Elbette, faşizmin doğasını modern düşüncenin ve siyasanın çok daha merkezine oturtan Sternhell'in argümanlarına katılanlar olduğu gibi itiraz edenler de olmuştur. Faşizmin kaçınılmaz ve tanım gereği olarak reaksiyoner sağa mı ait olduğu, yoksa sonradan giderek marjinalleştirildiği ölçüde sağa mahkûm edilmiş olmakla beraber, köken olarak merkeze ve sola mı ait olduğu tartışmasında, Michel Wincok ve Jacques Julliard Sternhell'in görüşlerini desteklemiş, Rene Remond ve Serge Berstein gibi isimler faşizmi "sağ"a konumlandırmakta ısrar etmişlerdir. Bu isimler aynı şekilde, Sternhell'in "bilinçli ya da bilinçsiz, farkında olmadan birçok entelektüelin faşist" olduğu teorisine ve faşizmin 1930'larda yaygın ve makbul bir fikriyat olduğu argümanına da katılmamaktadırlar.⁷⁰ Ancak, daha öncesinde Robert Paxton'ın ve İtalyan faşizmi için burada tartışılmayacak olan külliyyatında Renzo De Felice'nin de ortaya koyduğu gibi,⁷¹ Sternhell tartışması faşizmin kolayca marjinalleştirilebilecek ve küçümsenebilecek bir olgu olmadığını, toplum "merkezine" düşünüldüğünden çok daha yakın olduğunu ortaya koymuştur.

Sternhell'in bu tahlilleri bize ulusalcılığı anlamlı kılabilmemiz için önemli imkânlar sunmaktadır. Bu bakımdan ulusalcılığın Türkiye'de MHP'yle özdeşleşmiş "sağcı/gelenekselci" bir kaynaktan değil daha farklı, daha merkez, daha sol ve daha şehirli bir kaynaktan türemiş olabilmesi bir anomali veya Türkiye'ye has bir olgu sayılmamalıdır. Ulusalcılık nasıl bizzat Türkiye modern düşüncesinin merkezinden neşet etmişse, faşizm de Avrupa'da benzer karmaşık kökenlere sahiptir. Tıpkı *fin de siècle* ve 1930'lar Fransa'larında olduğu gibi (elbette kendi bağlamsallıklarının ve tarihselliklerinin içinde çok farklı niteliklerinin yanı sıra) Türkiye'de de ulusalcılık sağ ve sol kavramlarını aşan, bir amalgam niteliğinde olan ve çok merkezi bir kaynaktan türemiş bir ideolojidir. Kuşkusuz Türkiye'de bu arka planı hazırlayacak (mümbit) tarihsel bir miras da söz konusudur. Ancak burada biraz da, bu sürecin (belli bir gündemi meşrulaştırma stratejisi olarak işlevselleştirilme-

si dışında) tarihsel arka plandan bağımsız olarak yapısal olarak da açıklanabileceği “karşılaştırmalı” olarak gösterilmeye çalışılmaktadır.

WANG LUN

Fransa parantezinden sonra, yukarıda bahsedilen örtüşmeler sebebiyle, bir karşılaştırma sunabilmesi açısından, bölümü ve kitabı tamamlamak üzere, 1933 öncesi Almanya’ya geri dönmek uygun olacaktır.⁷²

Weimar Almanya’sının sağcı düşünsel ikliminin kökenleri 1918’de Almanya’nın aslında 1. Dünya Savaşını cephede kazandığı ama Yahudiler ve kof politikacılar tarafından “arkadan hançerlendiği” mitine ve “cephe arkadaşlığı/kardeşliği” fetişizmine kadar uzanmaktadır. 1918’de Almanya barış istemek zorunda kalmış, akabinde ise, savaş hezimetini müesses nizamı birdenbire çökertmiş, Kayzer iktidarı bırakıp ülkeden ayrılmak durumunda kalırken iktidar imparatorluk Almanya’sı ana “iç tehdit” sosyalistlere kalmıştır. Sosyalistler kayzerin son şansöyesinin istifa etmek zorunda kalmasının ardından, parlamenter çoğunluğa sahip olduklarından kendilerini iktidarda bulmuşlardır. Cumhuriyeti 9 Kasım 1918 günü Reichstag’ın balkonundan Philipp Scheidemann’ın ilan etmesinden itibaren, Weimar Almanya’sı büyük ölçüde giderek sistem-içi hale dönüşmekte olan sosyalistlerin Almanya’sı olacak, Weimar’a keskin bir şekilde sahip çıkan ve onun müdafisi olan sosyalistler olacaktır ki bu durum da sağcıların gözünde Weimar’ın hiçbir zaman meşru görülmemesine neden olacaktır.

Müesses nizamın ani çöküşüyle öncesiz ve benzersiz bir özgürlük ortamında yeni bir kültürel/siyasal/düşünsel yapılanmasıyla hem “öteki Almanya” iktidara gelmiş, hem de yeni özgürlük ortamında o zamana kadar paternalist kültür içinde kendini ifade edememiş karşı-kültürler rahatça görünür ve kendilerini rahatça ifade eder olmuştur. Bu dönemde savaş öncesinde de gelişkin olan ekspresyonist sanat savaş sonrası gelişmiş ve en görkemli çağını yaşamış, mimaride, sinemada modern deneysel eserler ve çalışmalar yaygınlaşmış, Berlin Avrupa’nın eşcinsellik başkenti olarak ünlenmiştir. Stefan Zweig’a göre “Berlin dünyanın Babil’ine dönüşmüştür.” Bir başka gözlemciye göre “eski Berlin etkileyiciydi, yeni Berlin karşı konulmaz”dır.⁷³ “Weimar kültürü” edebiyatıyla, sanatıyla ve her türlü ifade biçimi-

leriyle istisnai yaratıcı bir dünya yaratmıştır. Döblin'in Alexanderplatz'ından, Bauhaus mimarisine, Doktor Caligari'nin Kabini'nden Bertoldt Brecht'in oyunlarına, dadaistlerden müzikallere, yeni modern estetik Weimar Almanya'sına ruhunu vermiştir. İşte, bu süreç aynı zamanda sert bir direnç/reaksiyonu tetikleyecektir.⁷⁴

Ancak siyasette, sanatta ve sosyal hayattaki özgürleşme ve demokratikleşmeye karşı oluşan direnç basitçe “eskinin direnişi” değildi. “Eski”nin direnecek gücü ve kaynakları kalmamıştı. “Eski müesses nizam”ın meşruiyeti ve güç dayanakları (ordu dışında), imparatorluğun lağvı ile birlikte geri dönülemez bir şekilde çökmüş, eski müesses nizamın temsilcileri bu süreci kabullenmek durumunda kalmışlardır. “Yeni”ye karşı direnen ise en az onun kadar “yeni,” en az onun kadar modern, hatta belki ultra-modern olacaktır.

Birçok tarihçi, Alman ordusunun Doğu cephesinde savaşın son döneminde kullandığı anti-komünist hissiyatla bilenmiş düzensiz paramiliter güçler olan Freikorps'u Nazizmin ve yükselen faşizm dalgasının öncülü olarak görmektedir.⁷⁵ Freikorps, belki de “eski” ile “yeni”nin arasındaki geçiş momenti, aradaki o ince bağlantının gözlemlenebilir, kristalize olduğu nadir noktalardan biridir. Alman “eski müesses nizam”ı, kendi gücünün ve imkânlarının tıkanmış bir durumda, düzenli Prusya ordusu yerine önce doğu cephesinde Bolşeviklere karşı, daha sonra ise içeride özellikle komünistlere yönelik tedhişte ideolojik nefretle bilenmiş (Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'i de öldürecek) milliyetçi Alman gençlerini örgütlemiş ve salmıştı. Ancak “eski düzen,” bir kere bu “yeni güçleri” saldırdığında, artık cini şişeye geri sokamayacaktır. 1920'ler boyunca paramiliter sağcı çeteler sokakta tedhiş yaratmış, başta liberal politikacılar Walther Rathenau ve Mathias Erzberger olmak üzere birçok politikacıyı öldürmüştür. “Eski” bu sokak çetelerine yargı sürecinde müsamaha göstermekteyse de artık bu “yeni” dünyada eskinin kontrol edici ağırlığı kalmamıştır.⁷⁶

Weimar döneminde ani özgürleşme, yukarıda bahsedildiği gibi yeni özgürleşmiş ortamın keyfini çıkaranlar kadar bu özgürlük ortamından rahatsızlık duyanları da ortaya çıkarmıştı. Prusya rejiminin patriarkal sosyal ve siyasal yapılarının öngörülmeleyen bir şekilde ani çöküşünün ardından

bir nevi “şok dalgası” toplumda gerilim yaratmıştı. Modern bireysel varoluşların en büyük iki krizinin “güven” ve “özgürlük”ün gerilimden çıktığı iddia edilebilir. İnsanlar, alıştıkları koruyucu ağlardan ve korunaklı dünyalarından kopunca, güvende olma ihtiyacını hissederek, eskinin bilindik ve koruyucu kalkanlarını aramakta, “nostalji duymaktadırlar.” İmparatorluk Almanya’sının tüm paternalist ve geleneksel “eski düzen”inin sağladığı kalkan, Weimar’ın alabildiğine modern (Detlev Peukart’ın tabiriyle “klasik modern”) dünyasının tekinsizliğinde özlenir hale gelmiştir.

Özetle, Weimar Almanya’sı için, modernliğin sarsıcı ve çırlıçıplak sertliği ve 1929 sonrası fakirleşme, bir koruyucu şemsiye vaat eden faşizmi “sıradan insanlar” için cazip kılmıştı. Yukarıda da değinildiği gibi, Nazilere oy veren seçmenler “faşist” olmaktan çok belli bir “oy davranışı” gösteren insanlar bütünüydü. Alman seçmenin “vasatı”nı oluşturunlardı. Thomas Childers tarafından ortaya konduğu üzere, Nazilerin oy tabanı belli bir sınıfta yoğunlaşmaktan çok Almanya seçmenin geneline dengeli bir şekilde yansımıştı ve büyük ölçüde “sınıfsız” bir nitelikteydi.⁷ Sınıfsallıktan kısmen bağımsız şekilde, bu tür bir “endişe hali” ve “güvenilirlik/belirlilik” arayışı bir “banal faşizmi” mümkün kılmişti. Faşistleri iktidara getirecek iklimi sağlamıştı.

Weimar cumhuriyetinin, sosyalistlerin öncülüğünde Kasım 1918’de ilanından beri, aslında Yahudilerin, cebi ve karnı şişkin kapitalistlerin, Almanya’ya düşman sosyalist ve komünistlerin, vatansız liberallerin ve kozmopolit, etnik Alman olmayan entelektüellerin hizmetinde olduğu ve Weimar’ın Alman ruhuna ve kozmopolit ve Yahudi olmayan Alman halkına karşı bir komplo olduğu propagandası sağ-kanat militanlarının ötesinde, sıradan insanların korku ve endişelerine seslendiğinden, Weimar’ın ekonomik ve siyasi sisteminin de kendi kendini idare edemez hale gelmesiyle, seçmen vasatı üzerinde etkili olmuştu. Alt sınıflar, bu paranoya içinde ya komünistlere ya da Nazilere meylederken,⁸ orta sınıflar da, alt sınıf vandalizminin ellerinde parçalanacaklarından korkarak, komünist ve sosyalist karabasanlara karşı bir sığınak olarak, umutsuzca Nazilere kaymıştı.

Özellikle bu orta sınıf (ama aynı zamanda tüm topluma yayılmış, işlenmiş) endişesi ulusalcılığın kök saldıgı ve boy attığı Türkiye’de de örnek-

lenmektedir. Tıpkı Weimar'da olduğu gibi aynı anda, yerleşik elitler (ordu, yargı, bürokrasi), orta ve alt sınıflar farklı kaygı ve mülahazalarla bu süreçten endişe ve güvensizlik hissetmiş, bu süreçte eski elitler ile "sokak" bir ittifaka girerken, orta sınıflar ise bu elit-yeni avam, pleb-patrisyen ittifakının ideolojik çizgisine intihap etmiştir.

Faşizmin sıradan ve ideolojik olarak faşizan yönelimi olmayan konformist insanlara nasıl hitap edebildiği sorunsalı üzerinden Türkiye'de ulusalcılık daha anlaşılır olmaktadır. Nasıl oldu da, böylesine vülger ve paranoide bir fikriyat bir girdap gibi orta sınıfı içine çekti ve onları paralize ederek kendine teslim olmuş bir hale getirebildi? Burada bu soruya rasyonel bir çözüm sunulmuyor. Ancak Weimar Almanya'sı örneği, aynı hezeyanın tarihte daha önce, hatta daha da akıl almaz boyutlarda yaşanmışlığını hatırlatarak ulusalcılığı anlaşılabilir kılıyor. Ulusalcılığın Türkiye'ye has bir fenomen değil, belli sosyal gerçekliklerde tezahür edebilecek bir evrensel kategorinin Türkiye şartlarındaki yansıması olduğunu ortaya seriyor. Bu tür bir pervasızlaşmış katılaşma 1930'larda sadece Almanya'da değil Romanya'da⁷⁹ ve birçok ülkede de benzer semptomlarla ortaya çıkmış ve kendine bir toplumsal karşılık bulabilmiştir. Bu tarihsel süreç 1945 ile son bulmuşsa da, bu düşünsel ve zihinsel kalıplar benzer koşullarda benzer refleksleri ortaya çıkarmaya devam etmiştir.

Son olarak Arthur Koestler'in hatıralarında aktardığı, Weimar Almanya'sının çöküşünü, Nazilerin iktidara gelişinin arifesinde o dönem çalıştığı liberal eğilimli Ullstein medya zincirinin *B.Z. Am Mittag* gazetesinde herkesin birbirine anlattığı ve Koestler'in Weimar'ın trajik ve korkunç çöküşünü en özlü şekilde anlattığını düşündüğü örnekle bitirelim. Bu anlatı tam da ulusalcılığın Hrant Dink cinayeti ve akabinde "tavan yaptığı" dönemki ürkütücü Türkiye tablosunu resmetmiyor mu?

(Çin'de) Ming hanedanının ikinci imparatoru döneminde Wang Lun isimli bir cellat yaşarmış. İşinin ustasıymış ve şöhreti imparatorluğun tüm eyaletlerine yayılmış. O zamanlar çok fazla idam yapılmış. Bir seferde on beş yirmi kişinin kafasının uçurulduğu olurmuş. Wang Lun'un alışkanlığı, kurbanının önünde, sivri kılıcını ar-

kasına saklayarak sırtıp, bir yandan da ısıklıkla neşeli bir melodi tuttururken, birden ani bir darbeye kurbanının kafasını uçurmuş. Wang Lun'un hayatta gizli bir amacı varmış, ancak bunu gerçekleştirebilmesi elli yılın zorlu birikimiyle sonunda mümkün olabilmiş. Amacı, kurbanının kafasına kılıcı öyle bir sallamış ki, kurbanın kafası aynı bir tabağın, masa örtüsü hızlı bir şekilde çekildiğinde hareketsiz masanın üzerinde yerinde kalması gibi kalakalmasıymış. Wang Lun'un hayali tam yetmiş sekiz yaşında gerçek olmuş. O unutulmaz gün, önce tam on altı kişiyi bu gölgeler dünyasından atalarının yanına göndermiş. Her zamanki gibi etrafta usta darbeleriyle kopardığı ve yerde tozlanmakta olan on bir kafayla beraber yeni kurbanını bekliyormuş. İşte büyük hayaline on ikinci adamda ulaşmış. Aynı şekilde, kılıcını sallamış, ardından ne olduğunu anlayamayan ve ne yapacağını bilemeyen kurban, "gaddar Wang Lun, diğerlerini bir çırpıda şefkatli ve sevecen bir hızla hallederken neden bekleterek benim acımı uzatıyorsun?" demiş. Bu kelimeleri duyan Wang Lun nihayet hayatının amacına ulaştığını anlamış. Kibarca gülümsemiş ve ince ve saygı dolu bir jestle, bekleyen adama mırıldanmış; "hafifçe başınızı eğin lütfen."⁸⁰

SONSÖZ

Kitabın başında da zikredildiği gibi Türkiye siyaseti çok olağanüstü bir beş yıldan geçti. Bu süreçte düşünülemez şeyler oldu. Bu beş yıl tarihin ivme kazandığı bir yarım on yıl oldu. Öyle ki; 2008 yılında kuvvet komutanlarının gözaltına alınması bir yıl önceden bile düşünülebi-lecek bir durum değildir. Bu kitap 2007 yılının son aylarında sadece akade-mik saiklerle değil siyasi ve kişisel kaygılarla da yazılmaya başlandı ve yaza-rın habitusuna mündemice bir anlam dünyası anlamlandırılmaya çalışıldı. 2007 ulusalcılığın bir “siyasi proje” olarak tavan yaptığı bir dönemdi. Muh-temelen 27 Nisan muhtırası siyasi ulusalcılığın en görkemli anıydı. İşler beklendiği ve olageldiği gibi gitseydi, bu muhtıra AKP hükümetinin istifa etmesini, akabinde bir teknokrat kabine kurulmasını ve Türkiye’nin yeni-den tasarlanmasını getirecekti. Ancak 2007 Türkiye’si ve dünyası 1971 ve 1997 Türkiye’sinden ve dünyasından çok farklıydı. AKP 28 Şubat deneyi-minden tecrübe kazanmış olduğundan, uluslararası konjonktürün de ken-disinden yana olmasından ve daha önemlisi Türkiye’nin önemli ölçüde de-mokratikleşmiş olmasından dolayı geri adım atmak yerine reste restle kar-şılık verdi. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP’nin % 47 oyu, AKP’ye öz-güven sağlayarak siyasi hasmının üzerine gitmesini mümkün kıldı. Erge-nekon tutuklamaları ve en son 12 Eylül 2010 referandumuyla, mevcut ha-liyle HSYK’nın yargı üzerindeki kontrolünün kırılmasıyla 2007’de başla-yan bir güç mücadelesi (şimdilik) başka bir dengede stabilize oldu.

Bu süreçte, 2002 öncesi marjinal ve etki alanı çok dar olan ve gücü-nü 2002 sonrası siyasi proje desteğinden almış ulusalcı ideolojik önderlik geriledi ve bu entelijansiyanın kamusal görünümü oldukça azaldı. Popüler ulusalcılığın ana mecrası ve siyasi proje ulusalcılığının ana stratejik taşıyıcı-larından *Hürriyet* gazetesi, Emin Çölaşan ve Bekir Coşkun’u gazeteden uzaklaştırdı. Televizyonlarda sıkça boy gösteren birçok ulusalcı entelektüel şöhet (*celebrity*) kendilerini ART, BTV ve Ulusal Kanal’a sıkışmış buldular. Her ne kadar orta sınıf kitapçıları bu ideolojik önderliğin kitaplarıyla dolma-ya devam etse ve Ergun Poyraz’ın 2010’da çıkardığı “Takunyali Hitler” kita-bı etkileyici satış rakamlarına ulaşsa ve *Sözcü* gazetesi günlük 250 bin tirajı

bulmuşsa da, artık bu “entelijansyanın” siyaseten desteklenen ve etkin bir entelijansiya olmaktan çıktığını söyleyebiliriz. Entelektüel savunma hatları daha farklı yerlerde ve daha farklı söylemsel mevkilerde kurulur oldu.

AKP’nin gücünü konsolide ettiği ve kendi iktidarına direniş hatlarını kırabildiği ve/veya zayıflatılabildiği derecede, bu dönemde dinamikleri ulusalcılıktan çok farklı olan başka gündemler ve çok farklı kaynaklardan türeyen tehditler söz konusu olabilecektir ve ulusalcılığın böyle bir ortamda tali bir gündem kalabileceği iddia edilebilir. Ancak öte yandan, Türkiye’de müesses nizamın özellikle 12 Eylül’le kurumsallaştırdığı yapı önemli ölçüde tahrip olmuşsa da, “siyasi proje olarak ulusalcılık”ın ancak uykuda olduğunu düşünmek için de yeterli sebep vardır. En basitinden Özal döneminde Özal’ın kendi genelkurmay başkanını atayabildiği bir dönemin nasıl sona erdiğini hatırlamak yeterlidir. Kaldı ki ordu harcamalarının Sayıştay denetimi dışında bırakılması gibi uygulamalarda ve paylaşılan ulus-devletçi reflekslerde AKP ile ordu arasındaki yeni dengede ordu gücünü koruyacaktır ve Türkiye gibi bir coğrafyada da aksini düşünmek kolay değildir.

Daha da önemlisi “siyasi proje ulusalcılık”ın kendi tabanını yaratmakta şaşırtıcı bir başarı kazandığını gözlemleyebiliriz. Bu dönemde “Habur metaforu” gibi ısrarla hatırlatılan ve kazınan temalarla adeta kalıcılaştırmış ve kökleşmiş bir “bellek inşası” söz konusu oldu. AKP’nin otoriterleşme ve milliyetçileşme eğilimine girmesinin de, hem ulusalcılaştırmış tabanı ve kanaat önderlerinin paranoyalarını tahkim edici etki yapacağını, hem de Kürt sorunundaki açılımın, AKP’nin Kürt kimliğini tanımak konusundaki isteksizliği sebebiyle tıkanmasıyla, bu yaranın ağırlaşması durumunda bu kanaldan ulusalcılığın kendine alan açabileceğini düşünebiliriz. Nitekim 12 Eylül 2010 referandumu ve çıkan “evet”le AKP’nin HSYK’yı Adalet Bakanlığı üzerinden şekillendirebilmesi, özellikle ordu kadar güvenilen ve “cumhuriyet saygınlığının” vücuda geldiği düşünülen “yargı kalesi”nin düşmesi ulusalcı cenahta büyük bir hayal kırıklığı, yılgınlık ve mağlubiyet hissi yaratmıştır. Referandumun akabindeki gelişmeler bu “evet” oyuyla ilintilendirilerek “endişe ete kemiğe bürünürken” bu moment bir “psikolojik kırılma” etkisi yapmıştır. Bu dönemde ülkede “iktidar algıları” önemli ölçüde yer değiştirirken bu algı, AKP’nin “gerginlik politikaları” ve özellikle şüphe-

li tutuklamalarla beraber yılgın ama AKP'nin daha da gerçek yüzünü ifşa ettiği bir ortamda daha kökleşmiş bir ulusalcılığı da tüm "siyasi ricat" atmosferine karşın perçinlemiştir. İlginçtir 2010 yılına kadar bir "iktidar konforu" olan ulusalcılık, tıpkı Kürtler gibi, tıpkı İslamcılar gibi, tıpkı sosyalistler gibi ilk kez mücadele alanına inmiş ve "yılgın bir ortamda" baro ve meslek örgütü seçimlerinden yeni bir dinamizm gelmiş CHP'ye kadar geniş bir alanda büyük bir özveriyle mücadele vermektedir.

Şimdi kritik soru yine "klasik ulusalcılığın" siyaseten bir sonuç vermeyeceğini idrak eden ve bu "siyasi akla" uygun olarak tasfiye edildiğini düşünebileceğimiz Deniz Baykal'ın yerine "yeni CHP"yi neo-ulusalcı bir şekilde tasarlaması için partinin başkanlığına geçen Kemal Kılıçdaroğlu'nun nasıl bir çizgi izleyeceğidir. 2000'lerin başındaki marjinal ulusalcılık önemli ölçüde "tavan"dan "taban"ı dönüştürmüştür ve "ideolojik önderlik" ile "takipçiler" arasındaki "irtibat noktası"nı oluşturmuş CHP'nin bu bağlantı işlevini oynamaktan kayda değer ölçüde çıkması ve "yeni CHP" belki de yeni bir kitlesel dönüşümün önünü açabilecektir. Kılıçdaroğlu, Mayıs 2009'da CHP genel başkanı olduktan sonraki dokuz ayda en fazla "ulusalcı popülist" ve "reformist ulusalcı" bir çizgi izlemiş ve ulusalcı ana omurgaya dokunmayan bir ulusalcı reformizme gitmiştir. Burada "reformist ulusalcılığı" örnekleyen bir şekilde, Kılıçdaroğlu "halkın gündemi ekonomi" diyen ulusalcı söylemin başat unsurlarından olan "siyaseti siyasetsizleştirmek"le de uyumlu olması bakımından ulusalcı kaşlarının da çatılmasa sebebiyle CHP'yi canlandırmak ve oy tabanını genişletebilmek ve CHP'nin de yeniden sosyal demokrat bir partiye dönüşmesi kaygılarıyla sosyal politikalara ve yoksulluk sorununa vurgu yaparak, somut sosyal politikalar geliştirmeye yönelmiştir. İlginç yeni bir söylem ise Batı ile olan ilişkilerin dönüşümünde yaşanmıştır. ABD ve AB'den hayal kırıklığına uğramış Tayyip Erdoğan'ın 2009 Davos zirvesindeki Gazze çıkışıyla başlayan Batıya mesafeli politika sadece (CHP'nin ulus-devletçi söylemiyle çatışmadığı sürece) AKP'ye karşı AB ve ABD'yi yanına "müttefik" almaya çalışan CHP'nin değil ama "popüler ulusalcılığın" kaba anti-emperyalizmini törpülemiş ve hatta bir nevi iki tarafın Batıya ilişkin pozisyonlarını "normalleştirmeye" başlamıştır. Burada ise tutarlı bir şekilde AKP'yi ABD ve

AB'nin işbirlikçisi olarak sunan ideolojik önderliğin söylemi ile popüler ulusalcılığın algısı arasında bir ayrışma söz konusu olmakta, ister istemez ideolojik önderliğin etkinlik alanı daralmaktadır.

Bu süreçte, 2011 genel seçimleri sath-ı mailinde Kılıçdaroğlu genel başkanlığının ilk dokuz ayındaki neo-ulusalçı çizgiden uzaklaşarak ve hatta koparak “yenilikçi” hamleyle partiye yeni bir çehre kazandırmak konusunda kayda değer bir merhale kat etmiştir. Yine de CHP müesses nizamında ve tabanında mündemiç ulusalcı bünyenin dayatmasıyla CHP’de kapsamlı bir dönüşümden daha çok “yenilikçi” ve “katı ulusalcılar” arasında bir geçici ve sürdürülemez denge ve koalisyon kurulmuş görünmektedir. Bu sebeple yeni “Kılıçdaroğlu CHP’si” Baykal CHP’sinin “bürokratik muhafaza-kâr” yapısını önemli ölçüde temizlemiş ve birçok liberal ismi partiye kazandırmışsa da Kılıçdaroğlu’nun ve özellikle Gürsel Tekin’in tüm çabalarına rağmen “yeni CHP”nin eskisinden makyajın ötesinde ne ölçüde kalıcı bir farklılaşmaya gidebileceği tartışma konusudur. Kritik soru AKP’ye karşı muhalefetin “klasik ulusalcı” gündem ve ön kabullerin kısmen modifikasyonla korunmasıyla mı şekilleneceği, yoksa kısmen pragmatik bu söylemlerin belli bir kritik eşiği geçerek olgunlaşacağı mı noktasında düğümlenmektedir. Özellikle, ulusalcılığın ikisi arasında kurduğu “zorunlu ilişki” tam tersine çevrilerek, İslami tehdide yönelik teyakkuza kıyasla anlaşılır bir kaygıya dayanmayan (ama devralınan Kemalist mirasın en ağırlıklı olarak hissedildiği) Kürt sorunundaki ulus-devletçi reflekslerin zayıflama ihtimali söz konusu olabilir mi? AKP’nin giderek “merkez”e gelip tıkanıdığı alanda CHP bir öncülük alabilir mi? Paradoksal bir şekilde algılanan güncel İslami tehdide karşı Kemalist sacayaklarından üniter ulus-devletçilik paradigması esnetilebilir mi?

Burada 28 Şubat’ta İslami kesimin yaşadığı süreç hatırlanabilir. 28 Şubat deneyimi nasıl İslami kesimi kısmen de olsa “zoraki demokrasiğe” itmişse, önümüzdeki sürecin farklı bir kesim için de benzer bir dönüşümü tetikleyici bir etki yapacağı, “takiye”nin süreç içinde dönüşebileceği düşünülebilir. Ancak, elbette bu süreç büyük ölçüde AKP’nin izleyeceği, ulusalcılığı tahkim edecek ya da meşruluk zeminini azaltacak uygulamalara göre şekillenebilecektir. AKP’nin politikaları ulusalcılığı ya marjinalleştirecektir

ya da ulusalcı gövdeyi yeniden su yüzüne çıkartarak CHP'nin reformizmini geçersiz bırakacaktır. Ulusalcı önderlik ve takipçileri tarafından da CHP'yi "likidite" ettiği düşünülen Kılıçdaroğlu ve Tekin'in de seçim sonrası CHP'nin alacağı oy oranına göre partideki iktidarlarını koruyup artıracakları mı yoksa bir seçim mağlubiyeti sonrası iktidarlarını kaybedecekleri de henüz belli değildir. Kuşkusuz, seçimlerin yaklaştığı bir ortamda bu soruların muhtemelen kısa zamanda geçerliliği kalmayacaktır.

Bu kitap bir siyasi gündemden daha öteye geçmeye ve bir dönemi "ruh halini" elinden geldiğince resmetmeye çalıştı. İlginçtir, bu ruh halini ve ideolojiyi çözümlemeye çalışan akademik çalışmalar çok sınırlı kaldı. Bahsedildiği gibi ulusalcılığa ilişkin en derinlikli analizlerin özellikle *Taraf* gazetesindeki köşe yazılarında görüldüğü, ama özellikle ulusalcılık fenomenini çok daha erken bir tarihte tespit eden ve önemseyen Ali Bayramoğlu, Etyen Mahçupyan ve akabinde *Taraf* gazetesindeki özellikle medya üzerinden tahlilleriyle Alper Görmüş'ün yaptığı söylenebilir. Halil Berktaş da daha sonrasında kitaplaştırdığı *Taraf* gazetesindeki yazı dizisi ile genel gözlemlerin daha ötesinde bir perspektif sunmaya çalıştı. Elbette başta Esra Özyürek'in ve Cenk Saraçoğlu'nun çalışmaları olmak üzere Türk milliyetçiliğinin güncel tezahürlerini ele alan çalışmalarda birçok boyut incelenmiş ve bu çalışmalarda derinlemesine tahliller sunulmuşsa da, ulusalcılığın sorunsallaştırılması tali kalmıştır. Bu sebeple bu mütevazı ve haddini bildiği umulan kitap okurlarını bu nezuhr olgu üzerinden bazı sorular sormaya ve düşünmeye sevk edebilirse kitaptaki emek boşa gitmemiş olacaktır.

Burada daha fazla fütüroloji yapmadan sorulacak soru şudur, 1998-2010 "klasik ulusalcılığın" tarihi ileride nasıl ve ne zaman yazılacaktır? Bu dönem ulusalcılık geniş zaman aralığında nereye oturacaktır? İleride tarih "klasik ulusalcılık"tan, "revizyonist ulusalcılıktan," post-ulusalcılıktan, neo-ulusalcılıktan bahsedecek midir?

Bu soruların hiçbirinin cevabı bilinmiyor ama şu biliniyor. Her sert kışın ardından yavaş yavaş güneş karları eritir. Buzlar yavaş yavaş çözülür. Çimenler yeşermeye başlar. Canlılar kovuklarından çıkmaya başlar gökyüzüne önce çekingence bakarak. Hayat kaldığı yerden devam eder. Umarım, buzların çözülebildiği gibi taş kalpler de yumuşayabilir. Umarım, bir gün

“birileri” köyleri boşaltılanlardan, toplu mezarlardan çıkarılanlardan, başörtüleri sebebiyle üniversite eğitiminden mahrum kalmışlardan, Hrانت Dink’ten ve son on yılın katılaşmasının/taşlaşmasının mağdurlarının hatırasından hicap duyacaklardır. Herkes kendi hikâyesini anlatacaktır ve başkasının hikâyesini dinleyecektir. Maraşlar, Madımaklar, Diyarbakır, Mamak cezaevlerinden ikna odalarına, TMK mağduru çocuklara, Uğur Kaymaz’lara, andıçlara kadar anlatılacak ve dinlenecek çok hikâye vardır. Empati sadece hayatta başarılı olmanın on altın kuralından biri değildir. Bilmedik, inandık, kötü niyetli değildik, iyi niyetliydik herkes gibi, herkes kadar, bilseydik başka türlü olurdu denebilsin. Umarım, bir damla gözyaşını çok görmeyeceklerdir. “Baba, onları bağışla, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.”

Korkunç 1933 baharında açlıktan ölen insanlar gördüm. Mavileşmiş, hala nefes alan ama çökmüş boş, cansız gözlerle bakan kadın ve çocuklar gördüm. Ve cesetler kulübelerde, eriyen karın altında eski Vologda’da Harkov’daki köprülerin altında... Tüm bunları gördüm ve delirmedim, intihar da etmedim. Kış ortasında beni köylülerin buğdayını almaya gönderenlere lanet de etmedim... [Bolşevik rejime] inancımı da kaybetmedim. Eskisi gibi, inandım çünkü inanmak istiyordum.

LEV KOPELEV, *The Education of a True Believer*, s. 235

Adaletsizliklere engel olamayacağımız zamanlar olur, ama adaletsizliklere tepki gösteremeyeceğimiz zamanlar olamaz.

ELIE WIESEL

NOTLAR

GİRİŞ

- 1 Cumhuriyetin Kürtlere dönük kapsayıcı asimilasyon politikaları için bakanız Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa*, İletişim Yayınları, 2006, s. 61-69. Kürtlere yönelik 1990'larla beraber ortaya çıkan "dışlayıcı tanıma" için bakanız Cenk Saraçoğlu, " 'Exclusive Recognition': The New Dimensions of the Question of Ethnicity and Nationalism in Turkey," *Ethnic and Racial Studies*, 2008, no. 3-4, s. 1-19; Cenk Saraçoğlu, *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler*, İletişim Yayınları, 2011.
- 2 Bu süreç için bakanız Tanıl Bora, " 'Kitle İmhalarıyla Yok Etmek Lazım'-Gelişen Anti-Kürt Hınç," *Birikim*, Mart 2005, s. 191, s. 36-47.
- 3 "Adapazarı'nda Saldın," *Radikal*, 13 Nisan 2005.
- 4 Bu süreç için bakanız Ioannis Grigoriadis, *Trials of Europeanization: Turkish Political Culture and the European Union*, Palgrave Macmillan, 2009.
- 5 Francois Furet, *The Passing of an Illusion*, University of Chicago Press, 1999, s. 197.
- 6 Ayrıca bakınız, Bruce Mazlish, *The Revolutionary Ascetic: Evolution of a Political Type*, McGraw-Hill, 1977.
- 7 Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yayınları, 1998.
- 8 Ulusalçılık üzerine yazarın görebildiği tek çalışma Emre Uslu'ya aittir. Emre Uslu, "Ulusalçılık: Neo-Nationalist Resurgence in Turkey," *Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, Mart 2008, s. 73-97. Uslu, ulusalçılığın çok farklı tezahürleri olmakla beraber şu üç temel nitelikte tanımlanabileceğini düşünmektedir. Batı karşıtlığı, İslamın Türk milliyetçiliğinin bir ögesi olmaktan çıkarılması ve etnik dışlayıcılık. Ayrıca bakanız Onur Atalay, *Kızıl Elma Koalisyonu: Ulusalçılar, Milliyetçiler, Kemalistler*, Paradigma Yayıncılık, 2006.
- 9 Ulusalçılığın, en üst kademesinde Ergenekon ve Ergenekon'dan ayrı olarak askeri/devlet teşkilatlanmasının olduğu bir koza gibi örüldüğünü söyleyebiliriz. Yukarılara gidildikçe bir örgütlenmeden, ortalarda bir ideolojiden, en alta ise teyakkuz halinden/haletiruhiyeden söz edebileceğimiz bir modelleme yapabiliriz. Denildiği gibi bu kitap ulusalçılığın karmaşık örümcek ağlarından ancak daha alt kademelerine ilişkin olacaktır. Ulusalçılığı bu tür bir şekilde "Dante'nin cehennemi" gibi katmanlara ayırma çabası Halil Berktaş tarafından yapılmıştır. "Buradan hareketle, önce 'Ergenekon'un yedi halkası' koydum bu yazının başlığını. Ama içime sinmedi bir türlü. Birincisi, Harvard'da yedi dediysem de, şimdi daha çok dokuz gibi duruyor –ve yaşadıklarımızı iyiden iyiye Dante'nin cehennemine yaklaşıyor. İkincisi, herhalde bunlar Ergenekon'un değil, daha genel olarak ulusalci seferberliğin halkaları. 2007 ilkbaharında Ergenekon henüz deşifre edilmiş değildi. Ortada sadece ulusalçılık vardı. Nitekim ben de öncelikle ulusalçılığa eğilmiş –ama itiraf edeyim ki, ideolojiden eyleme, ülke çapındaki mobilizasyondan taşradaki bir ultra-milliyetçi grubun cinayetine geçişi açıklamada zorlanmışım. Şimdi anlıyorum ki, bu yedi-dokuz halka içinde gezinen ayrı bir hayaletin varlığını tam teşhis edemedim; 'asıl devlet çizgisi'ni saptayıp yayanlar ile en alttaki fedai namzetleri arasında bir yere oturtamamış; özerk operasyonel kapasitesi ve kumanda alanını hesaba katamamışım. Bu konuda kafa karışıklığı zaten hayli yaygın. Ulusalçılık-Ergenekon ilişkisi: biri nerede bitiyor, diğeri nerede başlıyor? Keza, (halihazırdaki) üniformalılar-üniformasız-

lar, veya muvazzafilar-mütekaaitler ilişkisi: Tamamen özdeş mi? Tamamen farklı mı? Ya da duruma göre iki ekstreme de kayabilecek bir yan-ayrışmışlık, yan-ayrışmamışlık hali mi söz konusu? Bu sorular net sorulmadı, net cevaplanmadı. Benim kavrayışım kabaca şöyle: ulusalcılık ile Ergenekon örtüşüyor ama özdeş değil. Matematik jargonuyla, ulusalcılık büyük küme. Ergenekon ise onun içinde daha dar ve küçük bir alt-küme(ydi). Ulusalcılık ağında Ergenekon örümceği gezindi. Ya da ulusalcılığın bulanık sularında Ergenekon bahlık avlamaya çalıştı, çalışıyor.” Halil Berkay, “İşin Doğrusu (1): Ulusalcılık ve Ergenekon,” *Taraf*, 16 Nisan 2009.

- 10 Milliyetçiliği yapısal ve modernist bir ideoloji ve zihniyet olarak ele alan ilk milliyetçilik teorisyenlerinden farklı olarak, milliyetçiliği Alman idealist felsefesinin bir düşünsel türevi olarak anlayan, ancak modernist milliyetçilik yorumunun milliyetçilik çalışmalarında baskın hale gelmesiyle milliyetçilik çalışmaları literatürünün çerperinde kalacak Kedourie benzer bir yorumu milliyetçilik için yapmıştır. Yapısalardan önce bireysel bir deneyim olan milliyetçilik Kedourie için “bir insanın kendisiyle ilgili algısı, kendine verdiği değer/mana ve bu dünyada kendine biçtiği yer”le ilgilidir. Elie Kedourie, *Nationalism*, Blackwell, 1993, s. 141.
- 11 Bu kitap boyunca vurgulanmaya çalışılacak orta sınıflara özel bu “endişe hali” çok daha erken tarihlerde özellikle Ali Bayramoğlu ve Etyen Mahçupyan’ın yazılarında çok etkileyici bir şekilde vurgulanmıştır. Mesela bakınız “Laik Kesimde Ağır Hastalık,” *Yeni Şafak*, 17 Mayıs 2007; Ali Bayramoğlu, “Toplum ve Asker İlişkisi,” *Yeni Şafak*, 8 Mayıs 2007; Ali Bayramoğlu, “Tandoğan, Çağlayan ve Diğer Mitinglere Dair...,” *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2007; Etyen Mahçupyan, “Otoriter Laikliğin Dört Hali,” *Taraf*, 20 Nisan 2008. Ayrıca bakınız Ali Bayramoğlu, *Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz*, TESEV, 2006.
- 12 Elbette “paranoya ve siyaset” üzerine “paranoya”yı Amerikan siyasal kültürünün merkezine yerleştiren Hofstadter’in makalesini anmak yerinde olacaktır. Richard Hofstadter, “The Paranoid Style in American Politics,” *Harper’s Magazine*, Kasım 1964, s. 77-86.
- 13 Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity, 1991; Anthony Giddens, *Consequences of Modernity*, Stanford University Press, 1990; Anthony Giddens, *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, Polity Press, 1994.
- 14 Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, 1992; Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Polity Press, 1994.
- 15 Frank Furedi, *Korku Kültürü*, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- 16 Bu durum özellikle laiklik hassasiyetinin gerçekliğini algılayamayan İslami kesimde yapılan analizlerin zafiyetinde görülmektedir. Aynı şekilde soldan da ulusalcılığa yüzeysel bir bakıştan daha ötesi sunulamamıştır. Belki bu durum kısmen Türkiye’deki siyaset bilimi/sosyoloji literatüründe “anlam” boyutunun gelişmemiş olmasıyla ilgilidir. Bu tür hermenötik klasikleri için bakınız Peter Berger, Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality*, Doubleday, 1967; Karl Mannheim, *Essays on the Sociology of Knowledge*, Routledge & Paul, 1952; James Tully (ed.), *Meaning and Context: Quentin Skinner and His Critics*, Princeton University Press, 1988.
- 17 Bakınız, Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*, Routledge, 2002. Stanley Cohen’e, Cohen’in moral panik kavramına ve onun ulusalcılığı açıklama imkânı üzerine dikkatimi çeken Ceren Kena’ra teşekkür ederim.

- 18 Bireysel algılar ve tasavvurlarla siyasal/ideolojik tasavvurlarının ilişkiseliliği ve siyasal/ideolojik tasavvurların nasıl bireysel tasavvurlardan üretildiği için bakınız Michael Herzfeld, *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*, Routledge, 1997.
- 19 Bu tabirin kullanımını Ceren Kenar'dan ödünç alıyorum.
- 20 "Garabet" burada olumsuz ve küçümseyici bir ifade olarak değil, bu fenomenin sosyal bilimlerin önkabulleri açısından ters ve açıklanamaz niteliğini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.
- 21 Bakınız, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/SandikSonuclari/Istanbul/besiktas-P.pdf> Bu sandıktan Baskın Oran'a çıkan 18 oy ise Baskın Oran'ın seçim bölgesinde seçilmek için ulaşması gereken oy oranını iki katına denk getirmektedir.
- 22 Ömer Taşpınar, *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*, Routledge, 2005.
- 23 Reaksiyon, her ne kadar Türkçeye "gericilik" şeklinde çevrilebilirse de, bu çeviri aslında doğru değil. Fransız Devrimi'nden sonra bu devrimden esinlenen ve önlenemez şekilde yayılan yeni düşünce ve ideolojilere karşı müesses nizamın, 1815 sonrası Fransa'da tahrip edilmiş düzeni yeniden tesis etmesi (*restoration*) ve bu yeniden tesis edilen düzeni her ne pahasına olursa olsun savunmak üzere teyakkuz içinde her türlü keskin uygulamaları devreye sokarak tahkim etmesidir. Reaksiyonun bu ideal tip tanımı özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası liberal/sol eğilimli Alman tarihçilerin (Mommsen, Wehler, Fischer) kaleminde İmparatorluk Almanya'sının çözümlemelerinin ana omurgasını oluşturmıştır. Daha sonraki kuşak eleştirel tarihçiler ise bu dönemi reaksiyonun mutlak egemenliği şeklinde değil daha karmaşık bir yapılanma olarak yorumlamışlardır. Mesela bakınız, James Retallack, *Notables of the Right*, Unwin Hyman, 1988; Alman 19. yüzyıl reaksiyoner müesses nizamının ve tarihsel ve felsefi arkaplanı için bakınız, Klaus Epstein, *The Genesis of German Conservatism*, Princeton University Press, 1966. Ayrıca 19. yüzyıl sonu "yeni liberalizm" in temsilcilerinden Hobhouse'un, kitabını yazdığı 1904 yılında Cobdenci liberalizmin gerileyişi ve orta sınıfların liberal değerleri bırakarak giderek müesses nizama (*establishment*) eklenecekleri ve boyun eğmeleriyle, tanımlandığı "reaksiyonun yükselişi"ne ilişkin değerlendirmeleri ve mazide kalmış Cobdenci liberalizme ağıtı için bakınız, L.T. Hobhouse, *Democracy and Reaction*, The Harvester Press, 1972 (ilk basım 1904).
- 24 Ayrıca bakınız, Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*, yayınevi yok, 1952, s. 579.
- 25 Bu süreç için kapsamlı bir değerlendirme için ayrıca bakınız, Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 2006, s. 633-692; Cemil Koçak, *İkinci Parti*, İletişim Yayınları, 2010.
- 26 "Dörtlü Takrir"e ilişkin bakınız, Kemal Karpat, *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton University Press, 1959, s. 144-146.
- 27 Nazmi Sevgen (ed.), *Celal Bayar Diyor ki...*, Tan Matbaası, 1951, s. 101.
- 28 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976, s. 117.
- 29 "Üçüncü Adnan Menderes Hükümetinin Programı, 24 Mayıs 1954," İsmail Arar (ed.), *Hükümet Programları (1920-1965)*, Burçak Yayın Ltd., 1968, s. 274.
- 30 Dış politikadaki bu paradigma dönüşümü için bakınız, Ferenc Vali, *Bridge Across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, John Hopkins University Press, 1971.

- 31 Fuad Köprülü, "Miras Davası mı?," *Vatan*, 6 Ekim 1945.
- 32 Fuad Köprülü, "Demokrasi Tarihimize Umumi Bir Bakış" *Vatan*, 10 Kasım 1945.
- 33 *Hükümet Programları (1920-1965)*, s. 274.
- 34 Taha Parla, Andrew Davison, *Corporatist Ideology in Turkey: Progress or Order?* Syracuse University Press, 2004. Bu kitapta Parla ve Davison burada iddia edildiğinin tam aksine Kemalizmin tek parti döneminde belirgin ve keskin hatlarla tanımlanmış bir ideoloji olduğunu iddia etmektedirler. Sevan Nişanyan çok daha keskin bir şekilde Kemalizmi "gerici" bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Sevan Nişanyan, *Yanlış Cumhuriyet*, Kırmızı Yayınları, 2008.
- 35 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam, 1982, s. 150.
- 36 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir*, Sinan Yayınları, 1973, c.II, s. 27.
- 37 Falih Rıfkı Atay, *İnanç*, yayinevi yok, 1965, s. 12-13.
- 38 Fuad Köprülü, "Miras Davası mı?," *Vatan*, 6 Ekim 1945.
- 39 Bakanız Özlem Demirtaş Bagdanos, "The Clash of Kemalisms? Reflections on the Past and Present Politics of Kemalism in Turkish Political Discourse," *Turkish Studies*, c. 9, no: 1 (2008), s. 99-114.
- 40 Bu tartışmalar için bakınız, Hikmet Bila, *CHP Tarihi: 1919-1979*, Doruk Yayıncılık, 1979; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: İsmet Paşa'nın Son Yılları, 1965-1973*, Bilgi Yayınevi, 1990.
- 41 İlhan Selçuk, "Gardrop Atatürkçülüğü," *Yön*, 9 Eylül 1966.
- 42 Bakanız, Tanıl Bora, Yüksel Taşkın, "Sağ Kemalizm," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2001 içinde s. 529-545.
- 43 Halil Berktaş, "12 Eylül: Yakın Tarihin En Ağır Yıkımı," *Taraf*, 1 Ekim 2008.
- 44 Bu siyasi çizgiyi örnekleyen bazı isimler ve zihniyet yapılan(nın devamlılıkları) için bakınız Yekta Güngör Özden, *Cumhuriyetçi Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, 2001; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Sağsız Solsuz Demokrasi*, Remzi Kitabevi, 1976; Vural Savaş, *Dip Dalgası*, Bilgi Yayınevi, 2006.
- 45 Ne Oldu Bize?....," *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1994; Toktarmış Ateş, *Ne Oldu Bize?* Çınar Yayınları, 1995, s. 13-15.
- 46 Atilla İlhan, *Dönük Bereketi*, İş Bankası Yayınları, 2002; Hikmet Çetinkaya, *Libos Tayfa Öyküleri*, Cumhuriyet Kitapları, 2009; Deniz Som, *Vatan Millet Fasarya*, Cumhuriyet Kitapları, 2009; Soner Yalçın, *Siz Kimi Kandırıyorunuz?* Doğan Kitapçılık, 2008; Soner Yalçın, *Bu Dinciler O Müslümanlara Benzemiyor*, Doğan Kitapçılık, 2009.
- 47 Bu süreç için bakınız Doğan Gürpınar, "Kemalizmin Entelektüel Proleterleşmesi," *Taraf*, 14 Mart 2008.
- 48 Bu süreçle ilgili bazı çalışmalar için bakınız, Esra Özyürek, *Nostalgia for the Modern*, Duke University Press, 2006; Yael Navaro, *Faces of the State*, Princeton University Press, 2002.
- 49 İsmet Berkan, "Asker Bize İktidarı Verir mi?," Everest Yayınları, 2011, s. 96.
- 50 Söylenmeli ki bu kitap 2000'lerin ulusalcılığının muhtasar bir öncüsü niteliğindedir ve ulusalcılığın "mandacılık, gerici, peyklik" gibi lügatinin ilk şablonlarından birini sunmaktadır. Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, 1965.
- 51 Sina Akşin, *Türkiye'nin Önünde Üç Model*, Telos, 1997, s. 12.
- 52 http://www.add.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=162 (22 Aralık 2010 tarihinde görüntülendi)
- 53 "Tarikatçılık Çankaya'ya Tırmandı," *Milliyet*, 2 Ağustos 1990.
- 54 Oktay Akbal, "Taban Yozlaştırmadan Yana mı?," *Milliyet*, 25 Haziran 1992.

- 55 http://www.add.org.tr/belge/add_tuzugu.pdf (22 Aralık 2010 tarihinde görüntülendi)
- 56 "Daha Önsözde Anlaşamadılar," *Yeni Gündem*, 21 Mart 1987, yıl 3 sayı 54, s. 24.
- 57 Mirgür Cabas, "SHP'de Olağanüstü Kurultay Rüzgânı," *Milliyet*, 17 Temmuz 1994.
- 58 Mete Belovacıklı, "Hoca Bizi Satı," *Milliyet*, 25 Temmuz 1994.
- 59 "SHP'den Dört İstifa," *Milliyet*, 1 Eylül 1994.
- 60 Derya Sazak, "Sosyal Seçeneği," *Milliyet*, 8 Ocak 1995.
- 61 Şahin Alpay, "Sosyal Demokratlara Teselli," *Milliyet*, 2 Şubat 1995.
- 62 Fikret Bila, "Delegeden 'Aley'le Halay," *Milliyet*, 24 Mayıs 1998.
- 63 "Mesut Ecevit-Bülent Yılmaz," *Milliyet*, 29 Aralık 1994.
- 64 Şahin Alpay, "Milliyetçilik, Millicilik ve Milli Çıkarlar," *Milliyet*, 6 Temmuz 1999.
- 65 "ODTÜ Sosyoloji Bölüm Başkanı Sencer Ayata: DSP ile MHP Çok Farklı," *Milliyet*, 22 Nisan 1999.
- 66 Attila İlhan, " 'Doğru' Zaman, 'Doğru Yer,' 'Doğru' Seçim!," *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1998 (aktarılan yer Attila İlhan, *Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolanışan Hayalet*, Bilgi Yayınevi, 2000, s. 260). İlhan yukarıdaki alıntıda Batıcılıkla çağdaşlığı, alaturkayla ulusallığı birbirine alternatif olarak sunarken "ulusalcılık" vizyonunu ve onun sağcılığa anti-tez olarak "ilerici-sol" niteliğini de ortaya koyma çabasıdır. Ayrıca bakınız, Erol Manisalı, *Attila İlhan'la Siyaset Güncesi*, Derin Yayınları, 2004, s. 180-183.
- 67 Mümtaz Soysal, "Ulusalcılık ve Ekonomi," *Hürriyet*, 12 Mayıs 1999.
- 68 Mümtaz Soysal, "Milliyetçi Sağ, Ulusal Sol," *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1994.
- 69 Ertuğrul Kürkçü: Sosyalistler ne 1. Cumhuriyetçilerin ne de 2. Cumhuriyetçilerin Yanında Yer Almalıdır." Metin Sever, Cem Dizdar, age, s. 315.
- 70 Anıl Çeçen, *Ulusal Sol*, Çağdaş Yayınları, 1997, s. 191.
- 71 Anıl Çeçen, age, s. 194.
- 72 Mümtaz Soysal, "Halka İhanetin Adı Solculuk Olamaz," *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1994.
- 73 Alpaslan Işıklı, *Küresel Saldırı, Ulusal Devlet ve Sendikalar*, Türk-İş, 2001, s. 39.
- 74 Alpaslan Işıklı, *Kumarhane Kapitalizmi*, Otopsi, 2002, s. 87.
- 75 Arslan Bulut, "Dip Dalgası, Ulusalcılık ve Attila İlhan," *Yeniçağ*, 2 Ekim 2005.
- 76 Arslan Bulut, *Türkçü-Devrimci Diyalogu*, Kaynak Yayınları, 1998, s. 11-12. Ayrıca bakınız, Arslan Bulut, "Attila İlhan'ı Hâlâ Hazmedemediler," *Yeniçağ*, 16 Ekim 2007.
- 77 İsmet Berkan, "Hem 'Ulusalı' Hem de Osmanlıcı," *Radikal*, 22 Mart 2004.
- 78 Hasan Cemal, "Gaflet Uykusul," *Milliyet*, 15 Ocak 2004.
- 79 "İsviçre'ye 'Ulusalıcı' Çıkarması," *Zaman*, 25 Temmuz 2005.
- 80 Mesela Kemalist merkezcliliğin ve popüler ulusalcılığın en temayüz etmiş isimlerinden Yılmaz Özdil, 2007 yılının 1 Mayıs'ında valilik izin vermediği halde Şişli'den Taksim'e yürüyüşe geçmeye kalkışan DİSK kortejine yönelik yoğun polis şiddetine ilişkin ertesi gün "türbana özgürlük deseydin Taksim'e çıkabilirdin... 'Hepimiz Ermeniyiz'de de beraber... 'Biji' de... sen kalktın 'emek me-mek' dedin." şeklinde yazmıştır. Yılmaz Özdil iki gün önce de Taksim Arutı'nda Atatürk'ün yanında Vorosilov ve Frunze'nin olduğunu hatırlatarak, aslında Atatürk'ün yakın ilişkide olduğu cenahı işaret etmiş ve onun "şimdikiler" gibi ABD emperyalizminin kuyrukçusu olmadığını hatırlatmıştır. Yılmaz Özdil, "Kliment Vefremoviç Vorosilov...", *Hürriyet*, 30 Nisan 2008. Açık ki burada AKP'nin iktidarıyla beraber "yakın ve açık tehdit" olmaktan uzaklaşan "sol" ve "emek," ulusalcı AKP-karşıtlığına bir "destek ünitesi" olarak işlevselleştirilmektedir. Aynı şekilde AKP iktidarına

karşı 1 Mayıs'lar ve işçi grevleri ulusalcı popülizme hizmet ettiği sürece "AKP neo-liberalizmine" ve "polis devleti"ne karşı desteklenmektedir. Aynı durum 2010 yılında sosyalist Öğrenci Kolektifleri'nin AKP'ye karşı "yumurta eylemlerinde" verilen yoğun ulusalcı destekte gözlemlenmiştir.

81 Yıldırım Oğur, "12 Eylül'ün En Güzel İdam Hücreleri," *Taraf*, 24 Temmuz 2010.

82 "Bu Vatan, Bu Millet, Bu Bayrak Bizim," *Yeniçağ*, 13 Mayıs 2007. Ayrıca bakanız "Vatan Uyandı," *Yeniçağ*, 30 Nisan 2007.

83 Emperyalizm orijinal anlamından bağımsız olarak sürekli keyfi biçimde kullanılarak belli siyasi ve ideolojik gündemlere hizmet eder bir tarzda işlevselleştirilmiş bir kavramdır. Bu bakımdan ulusalcılığın emperyalizmi keyfi kullanması bir kavramın sapıtılması olarak görülmemelidir. Emperyalizm kelimesi aslında, emperyalizm ister istemez Lenin'in Marksizan tanımıyla algılandığından, belki de Türkçeye kelimenin orijinal İngilizce/Fransızca anlamıyla asıl kastedildiği gibi "imparatorlukçuluk" diye çevrilmelidir. Bu karmaşıklık mesela çeşitli Türkçe tercümelerde Habsburg imparatorluğu mensuplarının, Napoléon'un "emperyalist" olarak çevrilmesi gibi hatalar doğurmaktadır. Emperyalizm tabirinin yaygın kullanıma girmesi ve basitçe "imparatorluğa" referans vermekten daha çok ulusötesi yayımları politikalarla atfedilen bir tabire dönüşmesi ilk kez Benjamin Disraeli'nin Kraliçe Victoria'ya "Hindistan imparatoriçesi" ilan etmesiyle, bu unvanın verilmesini kınayanlarca kullanılmasıyla olmuştur. Burada aslında Disraeli ve politikalarının "emperyalist" olarak kınanmasıyla kastedilen Disraeli'nin politikalarının İngiltere'de despotizm ve barbarlığın temsilcisi addedilen imparator III. Napoléon'vari bir siyasa ve tavır içine girdiğine imadur. Tam bu süreçte başta Afrika olmak üzere yayımları politikalar izleyen İngiltere "imparatorluk çağı"na girmiş, "imparatorluk haşmeti"yle bir nevi emperyal Roma'ya yeniden tesis etmeye başlamıştır. İngiltere'nin "yeni emperyalizm" çağındaki yayımları politikaları, ekonomik salkı olmak bir kenara, büyük ölçüde ekonomik rasyonaliteyi hiçe sayan, Kuzey İngiltere'nin ticari/endüstriyel yükselişine karşı geleneksel aristokrat ve taşralı değerlerinin bir ifade tarzı ve bu değerlerin "dejenere modern/endüstriyel değerlere" karşı servet ve güç mücadelesinde bu askeri/sivil fetihleri bir koz ve güç unsuru olarak kullanmak isteyen aristokrat elitlerin ve askeri/sivil bürokrasinin fantezileridir. Emperyalizm tanımının orijinal tanımı için bakanız, Peter Cain, Mark Harrison, "Introduction," Peter Cain, Mark Harrison (ed.), *Imperialism*, Cilt I, Routledge, 2001, s.1-31. İngiliz emperyalizmine (ki emperyalizm adeta tanımı gereği bir 19. yüzyıl İngiliz "kurumu"dur) bazı klasik çalışmalar için bakanız, A.G. Hopkins, P.J. Cain, *British Imperialism 1688-2000*, Longman, 2002; John M. MacKenzie, *Propaganda and Empire*, Manchester University Press, 1986; J. Gallagher, R. Robinson, A. Deny, *Africa and the Victorians*, Macmillan, 1981; Ronald Hyam, *Empire and Sexuality*, Manchester University Press, 1992; Richard Koebner ve H.D. Schmidt, *Imperialism: The Story and Significance of a Word 1840-1960*, University Press, 1964; D.K. Fieldhouse, "Imperialism: An Historiographical Revision," *The Economic History Review*, Vol. 14, No. 2 (1961), s. 187-209.

84 Bu alegori ulusalcı ideologlar tarafından sayısız defa dillendirilmiş de, muhtemelen en vurucu şekilde Alpaslan Işıklı'nın 2007 Nisan ayında Tandoğan cumhuriyet mitinginde yaptığı konuşmada ifade edilmiştir. "Yeni bir haçlı seferi başlatıldıklarını ilan edecek kadar gözleri kararmıştır. Küreselleşme dediklerinin, geçmişin haçlı seferleri gibi ilkel bir çapulculuktan ibaret olduğu giderek anlaşılmaktadır. Küreselleşme söylemleri arkasında, yeryüzünün yoksullarına karşı ilan edilmiş bir soyguna ve saldırıya tanık olmaktadır... Bir bölümü sözüm ona dindardır. Aslında en büyük

kötülüğü İslam dinine yapmaktadırlar. Yeryüzünün en son ve en gelişkin dinini ilkel Afrika dinleri gibi sakaldan ve türbandan ibaret bir aksesuar fetişizmine indirgeme çabası içindedirler. Küresel efendileri İslamı hazmedememektedir. Bunun için İslamı bırakmış, 'ılımlı İslamı' icat etmişlerdir. İlimli İslam, emperyalizme teslim olmuş İslam demektir. Yani İslamdan başka bir şeydir. Minareler süngümüzdür demişti. Geldi haçlı seferlerini yapanların eş başkanlığını kabullendi. Bu arada, Irak'ta yıkılmayan minare kalmadı. Bunların zamanında Hristiyan misyonerliği başını alıp gitmektedir. İstanbul'u başında Ortodoks patriğinin bulunduğu bir dükaliğe dönüştürmek isteyenlerin iştahları iyiden iyiye kabarmıştır" diyen Işıklı düpedüz "İslamcı" bir konuşma yapmıştır. Bakınız http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=449&tipi=27&sube=0 (5 Mayıs 2009 tarihinde görüntülendi) İlginçtir ki güncel ile Milli Mücadele arasında kurulan eşitlemeler (Ali Kemal-Sorosçu liberaller, İstanbul basını="Aydın Doğan medyası," 2007 sonrası Taraf gazetesi, AB, IMF=Dünyu-u Umumiye, kapitülasyonlar, Sevr) süreç içinde "ebedi zaman"a kadar teşmil edilmiş emperyalizm, Mondros sonrası İtilaf devletleri işgaliyle eşitlenmesi de yeterli görülmeyerek, daha geniş bir tarih aralığına taşınarak Haçlı seferleriyle "eşitlenir" hale gelmiştir.

- 85 "Hürriyet" gazetesinde yıllara göre "ulusalcı" kelimesinin kullanım rakamları şu şekildedir: 1997-1 kez, 1998-1 kez 1999-6 kez, 2000-3 kez, 2001-3 kez, 2002-3 kez, 2003-3 kez, 2004-16 kez, 2005-15 kez, 2006-33 kez, 2007-56 kez. Sabah gazetesinde ise 2002-3 kez, 2003-3 kez, 2004-10 kez, 2005-32 kez, 2006-31 kez, 2007-49 kez şeklindedir. Radikal 2'de aynı araştırma şu sonuçları vermektedir: 2001-1 kez, 2002-3 kez, 2003-3 kez, 2004-5 kez, 2005-5 kez, 2006-12 kez. Bu arama sonuçları "ulusalcı"lık tabirinin yaygın kullanıma girişinin 2005-2006 civarı olduğunu ortaya koymaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1 1980'lerin bu girift niteliğine dair elimizde pek fazla çalışma yoktur. Sınırlı akademik çalışmalar gazetecilik eserlerinden farklılaşmamakta, gazetecilik birikimini belli bir çerçeve içinde sunarken de özgün ve daha kavramsal bir düzeyde ele alınmamaktadır. 1980'ler Türkiye siyaseti için iki genel değerlendirmeye bakınız; Ahmet Evlin, Metin Heper (ed.), *Politics in the Third Turkish Republic*, Westview Press, 1994; Ahmet Evlin, Metin Heper (ed.), *State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s*, Walter de Gruyter, 1988. 1980'lerin çoğulculaşmasının bir değerlendirmesi için bakınız Nilüfer Göle, "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey," *Politics in the Third Turkish Republic* içinde.
- 2 Tüm bu merkez-sağ içi polemikler için bakınız Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, 2000; Cüneyt Arcayürek, *Bir Giden, Bir Gelen, Bir Bekleyen*, Bilgi Yayınevi, 2000
- 3 Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Sabah Kitapları, 1996, s. 84
- 4 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 85
- 5 Özal'ın küresel deregülasyon politikalarıyla kısmen uyumlu ve bu politikarlardan kısmen farklılaşan ekonomi politikası için bakınız Ziya Öniş, "Political Economy of Turkey in the 1980s: Anatomy of Unorthodox Liberalism," Metin Heper (ed.), *The State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience*, Walter de Gruyter, s. 27-40. Ziya Öniş bu makalesinde Özal'ın

ekonomi politikalarının basitçe bir küresel trendin tatbikinden ibaret olmadığına işaret etmektedir. Makale, Özal'ın belli alanlarda piyasa dinamiklerini ekonomide daha belirleyici kılarken, bir yandan da devleti ekonomide hiç olmadığı kadar ağırlıklı ve güçlü bir aktör yaptığını ortaya koymaktadır.

- 6 ANAP, bir parti olmaktan çok, aslında temel olarak Özal'ın kişisel fantazyasıydı veya başka bir ifadeyle Özal'ın kendi şahsi düşüncelerini kurumsallaştırdığı aygıttı. "ANAP Parti Oldu mu?," 2000'e Doğru, 22-28 Mart 1987, c. 1, sayı: 12. Ayrıca bakınız, Ersin Kalaycıoğlu, "The Motherland Party," Metin Heper, Barry Rubin (ed.), *Political Parties*, Frank Cass, 2002 içinde. Genel bir Özal analizi için Feride Acar, "Turgut Özal: Pious Agent of Liberal Transformation," Metin Heper, Sabri Sayarın (ed.), *Political Leaders and Democracy in Turkey*, Lexington Books, 2002. Yukarıdaki dipnotta zikredildiği gibi Özal ve 1980'ler ANAP'ı üzerine bu dipnotta zikredilen her iki makale de genel bir değerlendirmeden ibarettir ve Özal/ANAP fenomeninin karmaşıklığı hakkında analizler olmaktan çok bilgilendirici özet niteliğinde kaleme alınmışlardır. Özal'ın kompleks portresini gazetecilik içinden değerlendiren çalışmalar için bakınız Yavuz Gökmen, *Özal Sendromu*, V Yayınları, 1992; Hasan Cemal, *Özal Hikâyesi*, Bilgi Yayınevi, 1989.
- 7 Mehmet Ali Birand, Soner Yalçın, *The Özal*, Doğan Kitapçılık, 2001, s. 455.
- 8 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 141.
- 9 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 157.
- 10 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 48.
- 11 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 143.
- 12 İlginçtir ki, Türkiye'de sağ gelenek Özal ve Menderes mirasına dayanmak iddiasındadır. Oysa bu iki liderin siyasi iktidarları toplam olarak ancak iki on yılı bulmuşken, iktidar süresi kendi başına bu iki liderin iktidar süresinin toplamını bulan ve kırk yıla yayılmış siyasi kariyeriyle ve özellikle 1970'lerde sağın sadece siyasi değil, tesis ettiği AP siyasi kültürüyle entelektüel anlamda da taşıyıcı olan Demirel'in yok sayılması, es geçilmesi sağın kendi kendini "revizyonist" olarak icat etmesi ve geriye dönük "Türk sağı tarihi"ni de bu revizyonist prizmadan okuma kaygısını ortaya serer. Bu tespiti İlkan Dalkuç'a borçluyum.
- 13 Hadi Uluengin, "Özal devrimi (II)," *Hürriyet*, 21 Nisan 1993.
- 14 Çetin Altın, "Özal'ın Yaptığı Son Sürpriz," *Sabah*, 18 Nisan 1993.
- 15 Mehmet Altın, "Sahte Sol ve Turgut Özal," *Sabah*, 21 Nisan 1993.
- 16 Bakınız, "Özal'ın Solcuları," *Nokta*, 11 Ekim 1987, y. 5, s. 40, s. 12-19.
- 17 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 142.
- 18 Halka bu tür bir güven ve halkın geleneksel değerlerini koruyarak liberal ve açık fikirli olabileceğine şaşmaz bir inancın en klasik örneklerinden birisinin Taha Akyol olduğu söylenebilir. Taha Akyol'la ilgili bir değerlendirme için bakınız Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, 2007, s. 323-345.
- 19 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 118.
- 20 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 123.
- 21 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 309.
- 22 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 142.
- 23 *Turgut Özal'ın Anıları*, s. 123.

- 24 Bu dönemin popüler çok-satır anti-Özal kitapları için bakınız, Emin Çölaşan, *Turgut Nereden Koşuyor?* Tekin Yayınevi, 1989; Emin Çölaşan, *Turgut'un Serüveni*, Tekin Yayınevi, 1990.
- 25 Ayşe Ayata, "ANAP Parti Oldu mu?," 2000'e Doğru, 22-28 Mart 1987, c. 1, sayı: 12, s. 21.
- 26 Nevzat Bölüğüray, İşte Sivil Cumhuriyet!?, Tekin yayınevi, 1993, s. 136, 139.
- 27 Emre Kongar, *Demokrasimizle Yüzleşmek*, Remzi, 2007, s. 57.
- 28 Atilla İlhan, "Turgut Özal'ı 'Yerine Koymak'," *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1993.
- 29 Emin Çölaşan, "Anıtmezar," *Hürriyet*, 21 Mart 1998.
- 30 Emin Çölaşan, "Sahi Kimdi O Turgut?," *Hürriyet*, 17 Nisan 1998.
- 31 Emin Çölaşan, "Hey Gidi ANAP'lı Günler Hey!," *Hürriyet*, 16 Aralık 2003.
- 32 Korkut Boratav, "ANAP Parti Oldu mu?," 2000'e Doğru, 22-28 Mart 1987, c. 1, sayı: 12, s. 17
- 33 Yalçın Küçük, agm, s. 17.
- 34 Uğur Mumcu, "Para ve Faiz," *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1988.
- 35 "Melih Pekdemir: Özal Gerçek Anlamda Revizyonist ve Oportünisttir," Metin Sever, Cem Dizdar, age, s. 238.
- 36 Özal imgesi ulusalcılığın imgeleminde çok merkezi bir rol oynamışken, ulusalcılığa konjonktürel olarak ivme kazandırmış ikinci bir "küçük deccal"ın de Kemal Derviş olduğu unutulmamalıdır. Ulusalcı "tefsir"de Kemal Derviş IMF'nin, ABD'nin ve AB'nin "icra memuru" olarak Türkiye ekonomisini neoliberalleştirerek, "kamu teşekküllerini peşkeş çekerek" ve devleti ekonomik olarak aksak bırakarak "teslim almaya gelmiştir." Mesela bakınız, Erol Manisalı, *Avrupa'nın Askerle Kavga-sı*, Truva Yayınları, 2006, s. 221-225.
- 37 "Melih Pekdemir: Özal Gerçek Anlamda Revizyonist ve Oportünisttir," Metin Sever, Cem Dizdar, age, s. 238.
- 38 Haluk Özdalga, *Kötü Yönetilen Türkiye: Örnek Vaka DSP*, Kitap Yayınları, 2005; Atilla Akar, *Öteki DSP*, Metis, 2002.
- 39 Bakınız Muammer Aksoy, *Sosyalist Enternasyonal ve CHP*, Tekin Yayınevi, 1977.
- 40 İsmail Cem, *Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir, Ne Değildir*, Cem Yayınları, 1984; Haluk Özdalga, *Çağdaş Sosyal Demokrasinin Oluşumu*, Hil Yayınları, 1984; Asaf Savaş Akat, *Sosyal Demokrat Gündem*, Armoni, 1991.
- 41 İsmail Cem, *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?* Cem Yayınları, 1984, s. 13.
- 42 "Aydınlar Sosyal Demokrasiyi Tartışıyor: 'Tanrım Beni Baştan Yarat,'" *Nokta*, 21 Haziran 1987, yıl 5 sayı 24, s. 12-19.
- 43 Bu'nın dönemin DSP'si elbette analiz edilebilir ve edilmelidir. Ancak DSP, gerek merkez sol odak-ların marjında kalması, bir ortak akalı yansıtmaktan çok Ecevit(ler)in şahsi düşünce ve pratiklerin-den ibaret kalması ve 1980'lerde kitlesel bir destek bulamaması gibi sebeplerle burada daha detay-lıca değerlendirilmeyecektir. Ecevit'i olumlayan bir değerlendirme için bakınız, Teoman Ergül, *Sosyal Demokraside Bölüşme Yılları*, Gündoğan Yayınları, 2000. Bu dönemde DSP içinde de bulun-muş Haluk Özdalga'nın sert bir değerlendirmesi için Haluk Özdalga, *Kötü Yönetilen Türkiye: Ör-nek Vaka DSP*, Kitap Yayınevi, 2005.
- 44 Ecevit'e göre çağdaş bir sosyal demokrat parti sola belli sınırlar koymalıdır. *Türkiye'de Sosyal De-mokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, Harald Schüller, İletişim Yayınları, 1999, s. 25.
- 45 "Sosyal Demokratlar İflasın Eşiğinde: İktidarsızlık İleti," *Yeni Gündem*, 5-11 Ekim 1986, s.

10-18. Dönemin tüm sosyal demokrasi tartışmaları için dönemin *Yeni Gündem* sayılarına bakılabilir.

- 46 Sema Erder, Nihal İncioğlu, *Türkiye’de Yerel Politikanın Yükselişi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği 1984-2004*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 9
- 47 Sema Erder, Nihal İncioğlu, age, s. 17-19.
- 48 Berk Esen, *Social Democratic Populist Party and the Transformation of the Turkish Left*, yayınlanmamış master tezi, Sabancı Üniversitesi, 2005, s. 56-57. Ayrıca bakanız Ümit Cizre Sakallıoğlu, “Labor: The Battered Community, Strong State and Economic Interest Groups,” Metin Heper (ed.), *The Post-1980 Turkish Experience*, Walter de Gruyter, 1991.
- 49 Bu dönemin genel bir siyasi haritası için bakanız, Cüneyt Arcayürek, *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, 2000.
- 50 1980’ler boyunca SHP içinde giderek geleneksel CHP’den beri süregelen siyaset ağlarına ve patronaj ilişkilerine alternatif ve bu ağlardan bağımsız olarak ortaya çıkan ve parti içinde güçlenen “Kürt siyaseti”nin ve “Kürt siyaseti”ne tepki olarak en başta 1970’lerin geleneksel siyaset ağlarının ağababası Deniz Baykal olmak üzere geleneksel siyaset erbabıyla çatışması ve bu çatışmanın sonunda parti içindeki “Kürt siyaseti”nin tasfiye edilmesiyle sonuçlanarak “Kürt siyaseti”nin kendi ayrı partisini (HEP) kurma sürecinin güzel bir özeti için bakanız Berk Esen, agt.
- 51 SHP içindeki “Kürt siyaseti” için bakanız Berk Esen, agt, s. 81-86; “Alevi siyaseti” için bakanız Berk Esen, agt, s. 90.
- 52 1980’lerin Türk sosyal demokrasisi için yine akademik çalışma yokluğu söz konusudur. Yazarın tek görebildiği tek basılı akademik çalışma için bakanız, Derya Kömürcü, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi Arayışı: SODEP ve SHP Deneyimleri*, Agora, 2010. Gazetecilik ağırlıklı bir çalışma için bakanız Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, 1999. Ayrıca bu dönemin sosyal demokrat gündemleri ve tartışmaları için bakanız Ruşen Çakar, Hıdır Göktaş, *Resmi Tarih, Sivil Arayış: Sosyal Demokratlarda İdeoloji ve Politika*, Metis Yayınları, 1991.
- 53 Yıldırım Koç, Canan Koç, *DISK Tarihi 1967-1980*, Epos, 2008.
- 54 Tek parti döneminde Kemalizmin korporatist sosyal politikaları için bakanız Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*, İletişim Yayınları, 2007.
- 55 Avrupa’nın Keynesyen on yıllarını bir bütünlük içinde değerlendiren etkileyici bir kitabın bakanız, Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945*, Penguin Books, 2006.
- 56 Bu dönemdeki bazı “ikinci cumhuriyet” polemikleri için bakanız; “2. Cumhuriyet Tartışma Masasında,” *Milliyet*, 5, 6, 7 Ağustos 1992; Uğur Mumcu, “Kaçınıcı?” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1992; İlhan Selçuk, “2’nci Ne Demek, 3’üncüyü Kurmazsak Gücenirim,” *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1992; Nami Çağan, “Yeni Sağ ve İkinci Cumhuriyet,” *Milliyet*, 1 Eylül 1992; Nail Güreli, “2. Cumhuriyet, SP ve ‘Çöpçü Maaşı’,” *Milliyet*, 7 Ağustos 1992.
- 57 Mehmet Altan, *İkinci Cumhuriyet’in Yol Hikâyesi*, Hayyikitap, 2008, s. 149-152.
- 58 Mehmet Altan’ın 1993 yılı itibarıyla düşüncelerin genel bir özetini sunduğu röportajı için bakanız “Mehmet Altan: Sorun Politik Devletten Liberal Devlete Geçememektir,” Metin Sever, Cem Dizdar (ed.), *2. Cumhuriyet Tartışmaları*, Başak Yayınları, 1993, s. 33-59. Ayrıca bakanız; Mehmet Altan, *Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar*, Birey, 2001; Mehmet Altan, *II. Cumhuriyet, Demokrasi ve Özgürlükler*, Birey, 2004; Mehmet Altan, *Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar*, Birey, 2001.

- 59 Mehmet Altan, *Kapitalizm Bu Köye Uğramadı*, Afa Yayınları, 1994, s. 25-39.
- 60 Mehmet Altan, age, s.136.
- 61 Aktaran Orhan Koloğlu, age, s. 98.
- 62 Uğur Mumcu, "Kaçınıcı?," *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1992.
- 63 İlhan Selçuk, "2.nci Ne Demek, 3.üncüyü Kurmazsak Gücenirim," *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1992.
- 64 Orhan Koloğlu, age, s. 91.
- 65 Mümtaz Soysal, "İkinci Cumhuriyet, Yeni Züppelik," *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1994.
- 66 "Sungur Savran: 2. Cumhuriyet Demokratik Bir Açılım Değildir," Metin Sever, Cem Dizdar (ed.), *2. Cumhuriyet Tartışmaları*, Başak Yayınları, 1993, s. 274.
- 67 "Melih Pekdemir: Özal Gerçek Anlamda Revizyonist ve Oportünisttir," Metin Sever, Cem Dizdar, age, s. 224.
- 68 Attila İlhan, "Nerede o Kabadayı," *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1993. Attila İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Bilgi Yayınevi, 1997, s. 75.
- 69 "Ekranada Söz Düellosu," *Milliyet*, 28 Aralık 1994; "Ateş Hattı Tartışma Yeri," *Milliyet*, 19 Ekim 1994; Emin Çölaşan, "Şu Bizim Gazetecilik," 29 Kasım 1997; Emin Çölaşan, "Geçmişin Gerçekleri," *Hürriyet*, 7 Şubat 1998; Emin Çölaşan, "Allah Kimseyi Düşürmesin," *Hürriyet*, 7 Eylül 1998; Emin Çölaşan, "Seni Gidi Libos Mehmet," *Hürriyet*, 25 Ekim 2000.
- 70 Yalçın Küçük, *Bir Soran Olursa*, Tekin Yayınevi, 1987, s. 82, 128-129, Yalçın Küçük, *Küfür Romanları*, Tekin Yayınevi, 1988, s. 71.
- 71 Uğur Mumcu, "Para ve Faiz," *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1988.
- 72 Uğur Mumcu, "Barolar," *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1988.
- 73 Uğur Mumcu, "Aklyolu," *Cumhuriyet*, 11 Aralık 1988. Uğur Mumcu'nun daha kapsamlı "dönek" analizi ve değerlendirmesi için bakınız, "Döneklilik Tartışması," *Nokta*, y. 7, s. 3, 22 Ocak 1989, s. 33-34, 35.
- 74 Hasan Yalçın, *Döneler*, Kaynak Yayınları, 2003, s. 7.
- 75 Doğu Perinçek, *ÖDP'nin Kimliği*, Kaynak Yayınları, 1998, s. 126.
- 76 Korkut Boratav, *Aydınlık Bir Adam-Korkut Boratav*, İmge Kitabevi, 2010, s. 208-209.
- 77 Attila İlhan, "Dönek Bereketi!..," *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1998.
- 78 Attila İlhan, " 'Dönekliliğin' Alt Yapısı," *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1995.
- 79 Attila İlhan, " 'Dönek' Lüks Bir Tüketici'dir," *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1995.
- 80 Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Kitabevi, 2005, s. 352.
- 81 Cengiz Çandar, "Özal'ın Artan Acısı," *Sabah*, 20 Nisan 1993.
- 82 "Döneklilik Tartışması," *Nokta*, y. 7, s. 3, 22 Ocak 1989, s. 34.
- 83 Melih Pekdemir, age, s. 236.
- 84 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, s. 126.
- 85 Uğur Mumcu, "Barolar," *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1988.
- 86 Uğur Mumcu, "Para ve Faiz," *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1988.
- 87 Öztin Akgüç, "Özal'ın Şansı Var mı?," *Milliyet*, 6 Şubat 1993. Aynı ifadeyi aynı yıl basılmış bir kitapta bire bir görmek ilginçtir. "Kimi yağdanlıklar ise, olayı daha da abartarak, Özal'ın cesur bir 'Sivil Cumhuriyet kurucusu' savını ileri sürüyorlardı." Nevzat Bölülgiray, *İşte Sivil Cumhuriyet?!*, Tekin Yayınevi, 1993, s. 46.
- 88 Mesela bakınız Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, Sabah Kitapları, 1996, s. 2.

- 89 Türkiye'de sağın sandıklarda kırılması çok güç gözükten egemenliğini verili bir gerçeklik olarak kabul ederek bu gerçeklikten hareketle sağ dönüşümüne kaygısı ve perspektifini 2000'lerde kısa bir "Tara" arası dışında Zaman'da yazan Etyen Mahcupyan'da görebiliriz. Aynı şekilde özellikle Taraf'ın genel yayın yönetmenliğinde Alunet Altan'ın da bu kaygıyı güttüğünü söyleyebiliriz.
- 90 Bu süreç için bakınız; "Özal'ın Solcular," Nokta, 11 Ekim 1987, y. 5, s. 40, s. 12-19; "ANAP Parti Oldu mu?" İkibin'e Doğru, 22 Mart 1987, y. 1 s. 12, s. 16-22.
- 91 Bu tabirin farklı bakış açılarından bazı negatif çağrışımlı kullanımları için bakınız, Necmi Erdoğan, "Sinik-Sözde Solcu Kişilik Nedir? (2), Birgün, 2 Nisan 2010; Özdemir İnce, "Eski Solcular Mezarlığı," Hürriyet, 15 Nisan 2008; Özdemir İnce, "CHP'nin Kökünü Kazımak!" Hürriyet, 16 Ağustos 2008; Nuray Mert, " 'Bu Kafadan Kurtulmak," Radikal, 6 Nisan 2010.
- 92 "Nabi Yağcı: Türkiye Kriz Değil Devrim Yaşıyor," Nabi Yağcı ile röportaj, Taraf, 30 Haziran 2008; "Baskının Arkasında Asker Var," Nabi Yağcı ile röportaj, Taraf, 1 Temmuz 2008.
- 93 Mehmet Altan kendini bir kitabına adını verdiği gibi "liberal Marksist" olarak tanımlamaktadır. Mehmet Altan, Liberal Marksist, İthaki Yayınları, 2002.
- 94 Bu süreçle ilgili bir değerlendirme için bakınız, Ruşen Çakır, "Türkiye'de Sosyalistlerin Sağcılığa ve Dinozorlaşma İhtimalleri," Birikim, Kasım 1991, s. 33-37.
- 95 Hasan Yalçın, Döneler, Kaynak Yayınları, 2003.
- 96 İkinci Cumhuriyet'i emperyalizm ve kapitalizmle ilintilendirerek bu kavramı mahkûm eden bazı sosyalist kanaat önderlerinin görüşleri için bakınız; Metin Sever, Cem Dizdar (ed.), 2. Cumhuriyet Tartışmaları, Başak Yayınları, 1993, "Melih Pekdemir: Özal Gerçek Anlamda Revizyonist ve Oportünisttir," s. 223-255; "Sungur Savran: 2. Cumhuriyet Demokratik Bir Açılım Değildir," s. 257-281; "Ertuğrul Kürkçü: Sosyalistler ne 1. Cumhuriyetçilerin ne de 2. Cumhuriyetçilerin Yanında Yer Almalıdır," s. 301-329, "Fikret Başkaya: 2. Cumhuriyet Dünya Kapitalizminin Yeni Evresine Uyum Sağlama Çabasıdır," s. 355-366.
- 97 Samuel Huntington, The Third Wave, University of Oklahoma Press, 1991.
- 98 "Pop milliyetçiliğin" zamanında bir teşhisi için Can Kozanoğlu, Pop Çağı Ateşi, İletişim Yayınları, 1995. Aynı dönemde benzer dinamiklerden türeyen "beyaz Türk" (veya onu önceleyen Euro-Türk) tabirlerinin kökenleri için bakınız Demir Demiröz, Ahmet Öncü, "Türkiye'de Piyasa Toplumunun Oluşumunda Hegemonyanın Rolü: Bir Gerçeklik Projesi Olarak Beyaz Türklük," Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu (ed.), Şerif Mardin'e Armağan, İletişim Yayınları, 2005, s. 171-197.
- 99 Bu perspektifin klasik eserlerinden bir örnek için bakınız Quentin Skinner, Vision of Politics, Cambridge University Press, 2002.
- 100 http://www.add.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=162 (22 Aralık 2010 tarihinde görüntülendi)
- 101 Seda Sayan'ın sabah programlarında coşkuyla milli bayramların kutlanmasından Helin Avcı'ın Okan Bayülgen'in 28 Nisan 2007 tarihli programında Çağlayan cumhuriyet mitinginin hemen öncesindeki gece "kül" hale gelmiş "her şeyin laik olmasını istiyorum... ne mutlu Türkiye" şeklinde konuşmasına, bu tavrıların toplumda "değersiz," "yoz" yaftası vurulmuş popüler kültür figürlerinin toplumsal olarak duyarlı olduklarını ifade etme kaygıları oldukları söylenebilir. "Milliyetçi görünmek" Türkiye'de siyaseten doğru (politically correct) bir tavidir ve sosyal duyarlılığa karşılık gelmektedir. Buradaki milliyetçilik ideolojik olmaktan çok, ideolojisizlik halidir.

- 102 Ertuğrul Özkök, "Yeni Milliyetçilik," *Hürriyet*, 21 Aralık 1992. Aktaran Rifat Bali, *Tarz-ı Hayattan Life Style'a*, İletişim Yayınları, 2007, s. 316.
- 103 Tanıl Bora, "Discourses of Turkish Nationalism," *South Atlantic Quarterly*, Volume 102, No:2/3, Spring/Summer 2003, s. 440.
- 104 Tanıl Bora, agm, s. 443-45.
- 105 Rifat Bali, age, s. 321.
- 106 "Bozkurt Korosu," *Sabah*, 11 Nisan 2000.
- 107 Aslında TUSİAD'dan iki yıl önce TOBB'un Doğu Ergil'e hazırlattığı "Doğu Sorunu"nda, TOBB'un daha sonraki on yıllık tutucu pozisyonuyla çelişki arzemesi bakımından zikredilmeye değerdir.
- 108 TUSİAD ve TOBB'un 1990'lar boyunca siyasi pozisyonları için bakanız Hakan Yılmaz, "Business Notions of Democracy: The Turkish Experience in the 1990s," CEMOTI'ye sunulan tebliğ, 1999. İnternet üzerinden erişim için, http://hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/HakanYilmaz-1999-BusinessStateDemocracyInTurkey-CEMOTI.278105221.pdf (4 Ocak 2009'da görüntülendi)
- 109 Ertuğrul Özkök'ün portresi ve 1990'lardan beri taşıdığı "hazcı bedende militer ruh"u için bakanız Alper Görmüş, *40 Benzemez Yüz*, Hayykitap, 2008, s. 49-54.

İKİNCİ BÖLÜM

- 1 Halil Bertkay, "12 Eylül: Yakın Tarihin En Ağır Yıkımı," *Taraf*, 1 Ekim 2008.
- 2 12 Eylül'ün klasik Kemalzan sol tahlilleri için bakanız Bozkurt Güvenç, Gencay Şaylan, İlhan Tekeli, Şerafettin Turan, *Türk-İslam Sentezi*, Sarmal Yayınları, 1994; Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü*, Remzi Kitabevi, 1993; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *12 Eylül: Karşı-Devrim*, Evrim Yayınları, 1989; Çetin Yetkin, *12 Eylül ve İrtica*, Ümit Yayıncılık, 1994. Bir ilginç nokta ise, siyasi İslama en cepheden ve doğrudan karşıtlıklarını dile getiren emekli subayların 2000'lerin ikinci yarısında mantar gibi bitmeye başlayan kitaplarında ordunun hiyerarşik geleneğinden dolayı 12 Eylül'ün bu niteliğini es geçme mecburiyetleridir. İslama antipatisini en katkısız ifade eden emekli subaylardan ve 28 Şubat'ın önde gelen simalarından Doğu Silahçioğlu (bakanız Doğu Silahçioğlu, "Ümmetçiler ve Milliyetçiler," *Cumhuriyet*, 21 Şubat 2008) bile bu süreci bulanık bir şekilde geçmek durumunda kalmakta, "Kuşatılmış Türkiye" kitabında şöyle yazmaktadır: "Geçen zaman içinde terör tümüyle Türkiye'yi etkisi altına alına, bir çıkış yolu bulmak isteyen Türk Silahlı Kuvvetleri, 1980'de yönetime el koymuş. Türkiye başlangıçta terörün durmasıyla rahat bir nefes alma imkânına kavuşmuş. Ne var ki sonradan "Türk-İslam sentezi" ideolojisi yeniden egemen olmuş. Gelişmeler zamanla Atatürk İlke ve Devrimlerinin aşındırılmasına, şeriat yanlılarının giderek güçlenmesine yol açmış." Burada -mış takılı masalsi anlatımda "Türk-İslam sentezinin Türkiye'ye egemen olmasında" failin belirsiz bırakılması kayda değerdir. Doğu Silahçioğlu, *Kuşatılan Türkiye*, Günizi Yayıncılık, s. 23. Doğu Silahçioğlu'ndan çok farklı olarak, dönemin komutanlarından Nevzat Bölügeray ise 12 Eylül'e oldukça açık bir şekilde eleştirelliği ve 12 Eylül'ün kendi sonrasından mesul tutması için bakanız, Nevzat Bölügeray, *Sokaktaki Askerin Dönüşü: 12 Eylül Yönetimi Dönemi*, Tekin Yayınevi, 1991.
- 3 Gökhan Özgün, "12 Eylül 1980," *Taraf*, 13 Eylül 2008.
- 4 Yıldırım Oğur, "12 Eylül'ün Esas Oğlanı Evren mi?," *Taraf*, 15 Eylül 2008; Yıldırım Oğur, "12 Eylül'ün Darbeci Solcusu: Ali Haydar Saltık," *Taraf*, 17 Eylül 2008.

- 5 Yüksel Taşkın, *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İletişim Yayınları, 2007, s. 297.
- 6 12 Eylül'ün "sol-Kemalist" yorumlarının bir eleştirisi ve 12 Eylül'ün İslamının devlet ve laikliğe tabi şekilde araçsallaştırarak formüle etmesinin bir değerlendirmesi için bakınız Necdet Subaşı, *Ara Dönem Din Politikaları*, Küre Yayınları, 2005, s. 77-113.
- 7 1970'lerin Türk-İslam sentezine ilişkin (sol kökenli) değinilerde Aydınlar Ocağı kaynaklı bu "sentez" in çok güçlü olan "Türkçü" boyutu "İslam" boyutuna göre olduğundan çok daha az vurgulanmaktadır. Kaldı ki "Aydınlar Ocağı"nın Türk-İslam sentezi projesi 12 Eylül tarafından, Aydınlar Ocağı'nın tüm umutlarına rağmen ilgi görmeyecek ve 12 Eylül Türk-İslam sentezinin öngördüğünden çok daha farklı ve araçsallaştırılmış/devletleştirilmiş bir İslamı empoze etmeye çalışacaktır. Aydınlar Ocağı'nın 12 Eylül'le ilişkileri için bakınız Yüksel Taşkın, age, s. 243-274.
- 8 Ayşe Öncü, "Becoming 'Secular Muslims': Yaşar Nuri Öztürk as a Super-Subject on Turkish Television," B. Meyer and A. Moors (ed.), *Religion, Media and the Public Sphere* içinde, Indiana University Press, s. 227-250.
- 9 12 Eylül'ün Atatürkçülük tefsiri için ayrıca bakınız, Yüksel Taşkın, "12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Olarak 12 Eylül," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2001 içinde, s. 570-583; Tanıl Bora, Yüksel Taşkın, "Sağ Kemalizm," age, s. 529-545.
- 10 Mesela bakınız, Moshe Lewin, *The Gorbachev Phenomenon*, University of California Press, 1988; Archie Brown, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, 1996. Alce Nove, *Glasnost' in Action*, Unwin Hyman, 1989; Geoffrey Hosking, *The Awakening of the Soviet Union*, Harvard University Press, 1990.
- 11 Bu sağı dile bir örnek için bakınız Nevzat Bölügeray, *Sokaktaki Asker: Bir Sıkıyönetim Komutanının 12 Eylül Öncesi Anıları*, s. 27-29. Ayrıca 12 Eylül'ün kendini sunuş şekli için ayrıca Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği tarafından yayına hazırlanmış aşağıdaki kitabı da bakılabilir. 12 Eylül: Öncesi ve Sonrası, Türk Tarih Kurumu Matbaası, 1981.
- 12 12 Eylül cezaevleri, bu cezaevlerinde uygulanan "insanisizleştirme politikaları" için bakınız Ertuğrul Mavioğlu, *Asılmayıp Beslenenler*, Babil Yayınları, 2004.
- 13 12 Eylül için bakınız Yüksel Taşkın, "12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Olarak 12 Eylül," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2001 içinde, s. 570-583.
- 14 Orta ve Latin Amerika ve Türkiye'de güneydoğuda yürütülen gayrinizami harbin ortak Soğuk Savaş kökenleri için bakınız, John Tirman, *Savaş Ganimetleri*, İstanbul: Aram, 2005.
- 15 www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html (19.12.2007 tarihinde görüntüldü.)
- 16 <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=6&ArsivAnalD=29284> (19.12.2007 tarihinde görüntüldü.)
- 17 19. yüzyılda savaşın doğasının dönüşümü için Brian Bond, *The Pursuit of Victory*, Oxford University Press, 1998.
- 18 1. Dünya Savaşı'nda Almanya ve total savaş doktrini için bakınız, Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War 1914-1918*, Cambridge University Press, 1998. 1. Dünya Savaşı'nın bir total savaş olarak incelenmesi için bakınız, Roger Chickering, Sig Förster (ed.), *Great War, Total War: Combat and Mobilization on the Western Front, 1914-1918*, Cambridge University Press, 2000. 1. Dünya Savaşı'nın "geri cephesi" şehirler ve toplumsal hayat için bakınız, Jay Winter, Jean-Louis Robert, *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin 1914-1919*, Cambridge University Press, 1999.

- 19 Ancak Türkiye’de “militarizmin tarihi”nde dışsal kadar içsel faktörler ve tarihsel miras da dikkate alınmalıdır. 19. yüzyıl boyunca Yemen’den Karadağ’a; Kürdistan’dan Bulgaristan’a subayların hayatları buradaki isyanları tenkil etmekle geçiyor, temel askerlik faaliyetleri tenkil oluyordu. İmparatorluğun dört tarafında yerel isyanlarla uğraşan (sonradan sadrazamlığa yükselecek) bir subayın hatıraları için bakınız Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Sergüzeşt-i Hayatım*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996 (2 cilt). Burada ise modern savaş doktrini kadar devralınan Osmanlı/İslami ideolojinin de belirleyici rolü olmalıdır. Dönemin “imha edici” Osmanlı savaş doktrini için bakınız James Reid, *Crisis of the Ottoman Mind: Prelude to Collapse 1839-1878*, F. Steiner, 2000.
- 20 Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914*, Cambridge University Press, 2008; Mustafa Aker, *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhu,”* İletişim Yayınları, 2003.
- 21 II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Osmanlı subaylarına yansıyan Alman militarist düşüncesinin bazı tezahürleri ve dönemin Türk subaylarının bu çizgide yazdıkları eserler için bakınız, Handan Nezir Akmeşe, *The Birth of Modern Turkey: The Ottoman Military and the March to World War I*, I.B. Tauris, 2005.
- 22 Kazım Karabekir’in total savaş vizyonları için bakınız Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, 2004; *Sanayi Projeleri: Ülkümüz Kuvvetli Bir Türkiye’dir*, Emre Yayınları, 2001. Ayrıca bakınız Hasan Ünder, “Millet-i Müselleha ve Medeni Bilgiler,” *Tarih ve Toplum*, Aralık 1999, s. 192, s. 368-376.
- 23 1925’te basılmış İstiklal Harbi’nin resmi anlatısında bu “total savaş” ve “toplumun savaş haline göre örgütlenmesi” vizyonunu sarıh bir şekilde görebiliriz. Cevdet Kerim İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 253-255. “Bir milletin iyasına, bir milletin terakki ve istihbarına sanayi, ticareti, ziraati, maarifi, adaleti ve sairisi esas ise bu şuaabat-ı içtimaiyenin muttarihen icra-yı fiil eylemesine ve ahenk-i tam ile mazhar-ı teraki ve küşayışına yegane vasıta da kuva-yı harbiyesidir... aşikârdır ki, bir milletin mukadderatı ancak kuvve-i harbiyesinin satvetine, harp kuvvetlerinin, harp vasıtaının kıymet ve kabiliyeti derecesine bağlıdır. Bu kuvvetin unsur-ı aslisi olan maddi ve manevi malzemenin menbâi ise milletin vicdan ve mefkûresi, kabiliyet ve fedakârlığıdır.”
- 24 NATO komutanlığı güdümünde NATO ülkelerindeki paramilitar “özel harp örgütlenmeleri” için bakınız Daniele Ganser, *NATO’nun Gizli Orduları*, Güncel Yayıncılık, 2005.
- 25 Militarizm kavramının ilk teorisyenlerinden Alfred Vagst dikkatli bir şekilde militarizmi ordudan ayrı bir olgu olarak görmektedir. Öte yandan, 1941’de, American Journal of Sociology’nin Mart sayısında yayınladığı “The Garrison State and the Specialists on Violence” makalesinde Harold Lasswell, militarizmi biraz farklı bir şekilde “şiddet uzmanları”nın kendi uzmanlık alanlarının dışındaki sivil alanlara müdahil olmaları şeklinde tanımlamaktadır. V.R. Berghahn, *Militarism: The History of an International Debate 1861-1979*, Cambridge University Press, 1984, s. 43.
- 26 Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation*, Palgrave Macmillan, 2004, s. 2.
- 27 Militarizmin özellikle Almanya kaynaklı bir düşünce olarak genel bir değerlendirilmesi için bakınız V.R. Berghahn, *Militarism: The History of an International Debate 1861-1979*, Cambridge University Press, 1984.
- 28 “CHP’li Öymen Katliamı Model Olarak Sundu,” *Radikal*, 12 Kasım 2009.
- 29 Rıfat Bali, *A Scapegoat for All Seasons: The Dönmes or Crypto-Jews of Turkey*, Isis, 2008, s. 62.
- 30 “Silahlı Yemine Takipsizlik,” *Milliyet*, 5 Kasım 2010.

- 31 ADD'nin kurucular listesi için bakınız, http://www.add.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=161
- 32 Necmi Erdoğan, " 'Kalpaksız Kuvvâlar': Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik," İletişim Yayınları, 2001, s. 236-237.
- 33 Alıntıl原因 Necmi Erdoğan, age, s. 247.
- 34 Necmi Erdoğan, age, s. 242.
- 35 "ADD Panelinde Komutanlara Alış, " Hürriyet, 3 Mart 2004.
- 36 Kevin Repp, *Reformers, Critics and the Paths of German Modernity*, Harvard University Press, 2000, s. 13. Aynı süreç için ayrıca bakınız, Geoff Eley, *Reshaping the German Right: Radical Nationalism and Political Change After Bismarck*, University of Michigan Press, 1991; Roger Chickering, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the German League*, Unwin Hyman, 1984.
- 37 Bildirgenin tam metni için bakınız Çetin Yetkin, *Bab-ı Ali'den Müdafaa-i Hukuk'a*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2007, s. 226-230.
- 38 Müdafaa-i Hukuk Kurultayının sonuç bildirisi için bakınız Çetin Yetkin, age, s. 242-244.
- 39 Çetin Yetkin, age, s. 234-239.
- 40 Alıntılanan yer Çetin Yetkin, age, s. 256.
- 41 age, s. 261.
- 42 "Ulusal" dergisi için bakınız Vügar İmanov, *Avrasyacılık*, Küre Yayınları, 2008, s. 300-308; Suavi Aydın, *Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizmden Kemalizme Türkiye'de 'Üçüncü Yol' Arayışları*, "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İletişim Yayınları, 2002, s. 482.
- 43 Hakan Reyhan'ın daha geç bir tarihte Sultan Galiyef üzerine bir kitabı yayınlanmıştır. Hakan Reyhan, *Doğu'nun Büyük Devrimcileri Mollanur Vahidov ve Sultan Galiyef*, Alter Yayıncılık, 2006.
- 44 Dergi Bülent Ecevit'in 1995 yılında "Yeni Türkiye Dergisi"nde yayınlanmış bir "jeopolitik" yazısına yer vermiştir. Bülent Ecevit, "Bölge-Merkezli Dış Politika," *Ulusal*, Güz 1997, sayı. 4, s. 6-12.
- 45 Anıl Çeçen'in "ulusal sol" teorizasyonu için bakınız Anıl Çeçen, *Ulusal Sol*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2005.
- 46 Derginin manifestosu denilebilecek bir "önsöz" için bakınız Hakan Reyhan, "Önce Ulusalcı Devrimler...", *Ulusal*, Kış/Bahar 1998, sayı. 5-6, s. 3-8. Dergi daha geç bir tarihte (2003) yine bir "manifesto" yayınlacaktır. "Ulusal Dergisi Manifestosu," *Ulusal*, Kış 2003, sayı 8, s. 10.
- 47 Arslan Bulut, "Türkiye'nin Yeni Stratejisi," *Ulusal*, Güz 1997, sayı. 4, s. 49-54; Arslan Bulut, "Atatürk ve Milliyetçi-Devrimcilik Üzerine," *Ulusal*, Kış/Bahar 1998, sayı. 5-6, s. 170-176. Dergi aynı zamanda Ahat Andicanile bir röportaj yapmıştır. "Avrasya Stratejileri Üzerine," *Ulusal*, Güz 1997, sayı 4, s. 13-25. Dergide yine sağdan Yavuz Gökalep Yıldız'ın bir yazısına yer verilmiştir. Yavuz Gökalep Yıldız, "Dönüşümden Sonra Çek ve Slovak Cumhuriyetlerinde Yaşanan Sorunlar ve Uluslararası Etkileri," *Ulusal*, Kış/Bahar 1998, sayı 5/6, s. 263-73.
- 48 Attila İlhan'ın Sultan Galiyef üzerine 1990'ların ikinci yarısında yazdığı yazıların derlemesi kitabına bakınız, Attila İlhan, *Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet*, Bilgi Yayınevi, 2000. Ayrıca bakınız, Attila İlhan, *Dönek Bereketi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002. Attila İlhan için ayrıca bakınız, Erol Köroğlu, "Milli Hakikat' Üzerine Tezler: Attila İlhan'ın Gazi Paşa'sı," *Toplum ve Bilim*, 2007(108), s. 149-180.
- 49 28 Şubat döneminin toplumsal mühendislik projesinin kurucu metinler için bakınız, Mehmet Baransu, "Darbe Emirleri," *Taraf*, 28 Şubat 2009.

- 50 Bu süreç için bakınız, İsmet Berkan, "Asker Bize İktidarı Verir mi?," Everest Yayınları, 2011, s. 93-94.
- 51 Fransız sosyal milliyetçiliği ve sol-milliyetçiliği için bakınız Bernard Benoit, *Social Nationalism: An Anatomy of French Euroscepticism*, Ashgate, 1997.
- 52 Fransa'da 1970'lerden sonra baş gösteren ekonomik ve sosyal buhranların sorumlusunun küreselleşme olduğu algısının gerçekdışılığı için bakınız Timothy B. Smith, *France in Crisis: Welfare, Inequality and Globalization Since 1980*, Cambridge University Press, 2004. Smith'e göre, Fransız refah devleti küreselleşme sürecinde küçülmekte, aksine sosyal harcamalar artmaktadır. Smith'e göre, sorun Fransız refah devletinin dönüşen ekonomide yanlış tercihlerde bulunmasında ve kaynakları verimsiz kullanmasındadır. Smith'e göre küreselleşme sosyal ve ekonomik sorunlardan mesul tutularak bir günah keçisi işlevi görmektedir.
- 53 Fransız Sosyalist Partisinden savunma ve işçileri bakanlıkları da yapmış, ilkinden 1991'de 1. Körfez Savaşına Fransa'nın desteğine karşı çıktığından, ikincisinden ise Korsika'ya bazı bölgesel hakları tanınmasına karşı çıktığından 2000 yılında istifa etmiş olan Jean-Pierre Chevènement, Fransa'da Avrupa entegrasyonu karşıtlığının ve küresel çağda küreselleşmeye karşı ulus-devletçiliğin en önde gelen siyasi temsilcisi ve ideoloğudur. Türkiye'de sol-kanat orijinli anti-AB'ci ulusalcılık söylemleri büyük ölçüde Chevènement'in söylemleriyle örtüşür. Merkez sağ kökenli Séguin, Pasqua, Villiers gibi Avro-şüpheciler de aynı söylemi Gaullizmden türetmekle beraber Chevènement'in sol terminolojisi onun Avro-şüpheciliğini merkez-sağ benzerlerine göre teorik donanım olarak daha kapsayıcı ve güçlü kılar. Tabii ister Gaullizmden ve sağ devletçilikten, ister sol devletçilikten ve jargondan türetilmiş olsun paylaşılan bir söylem ortaklığı söz konudur ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler.
- 54 Atilla İlhan, "Nerede o Kabadayı," *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1993. Atilla İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Bilgi Yayınevi, 1997, s. 74.
- 55 Atilla İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Bilgi Yayınevi, 1997. Atilla İlhan'ın 1990'lı yılların ikinci yarısında Cumhuriyet gazetesinin arka sayfasında düzenli yazdığı yazılarında süreç içinde Sultan Galiyefçiliğinin gelişimi izlenebilir. Bu yazıların kitaplaşmış hali için bakınız Atilla İlhan, *Sultan Galiyef: Avrasya'da Dolaşan Hayalet*, Bilgi Yayınevi, 2000.
- 56 Fransa'daki tarihsel Amerikan karşıtlığı için bakınız Philippe Roger, *The American Enemy*, Chicago University Press, 2005. Roger'in de belirttiği gibi anti-Amerikanizmin değil gerçek Amerika, hayal edilmiş Amerika ile bile pek bir ilgisi yoktur. Anti-Amerikanizm, daha çok Amerika imgesi üzerinden karşı olunanların ifade edilmesi ve tüm karşı olunanların/rahatsız olunanların bir pota içinde harmanlanarak heyula bir düşman yaratma mekanizmasıdır. Fransa'da solun 2. Dünya Savaşı sonrasında anti-Amerikanizm üzerinden gelişmesi için ayrıca bakınız Tony Judt, *Past Imperfect: French Intellectuals 1944-1956*, University of California Press, 1994. Aynı şekilde, bir kültür ve siyasal duruş olarak Amerikan yeni solunun anti-Amerikanizmi için bakınız, Paul Hollander, *Anti-Americanism: Critiques at Home and Abroad*, Oxford University Press, 1992. Alman anti-Amerikanizminin algıları da Fransa'dan hiç farklı sayılmaz. Weimar Almanya'sında, endişeyle izlenen şeytani Amerikan imgesi ve özellikle Amerikanlık ile özdeşleştirilen elinde sigara tutan (cinsel anlamda) özgür kadın imgesinden duyulan korku/endişe ve bu endişenin Nazilere desteğe dönüşme süreci için bakınız Mary Nolan, *Visions of Modernity: American Business and the Modernization of Germany*, Oxford University Press, 1994. Ayrıca ba-

kınız Michael Kater, *Different Drummers: Jazz in the Culture of Weimar Germany*, Oxford University Press, 1992.

- 57 Attila İlhan, *Bir Millet Uyaniyor*, Bilgi Yayınevi, 2005, s. 7.
- 58 Vural Savaş da Atilla İlhan'a referansla kitabının ismini "Dip Dalgası" koyacaktır. Vural Savaş, *Dip Dalgası*, Bilgi Yayınevi, 2006.
- 59 Bilgi Yayınları'nın bu dizisinden çıkan kitapların bir kısmı aşağıdaki gibidir: *Avrupa Birliği: Çıkılmaz Sokak*-Erol Manisalı (2005), *Batılı İşçi Sömüriliye Ortak*-Yıldırım Koç (2005), *Küresel Haçlı Seferi*-Arslan Bulut (2005), *Avrupa Tuzağında Mankurtlaşan Türkiye*-Sinan Aygün (2006), *Şu Değişen Dünya/Türkiye-Avrasya*-Yıldız Sertel (2006), *Türkiye'de Amerikan Misyonerleri*-Ali Rıza Bayzan (2006), *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*-Suat İlhan (2005), *Avrasyacılık: Türkiye'de Teori ve Pratiği*-Mehmet Perinçek (2006), *Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları*-Ümit Özdağ (2006).
- 60 Alpaslan Işıklı, *Kumarhane Kapitalizmi*, Otopsi, 2002.
- 61 Erol Manisalı, *Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar*, Bağlam Yayınları, s. 7-8.
- 62 Erol Manisalı, age, s. 61.
- 63 Erol Manisalı, age, s. 61-2.
- 64 Erol Manisalı, *Bekleme Odasında İğfal*, Derin Yayınları, 2005, s. 3.
- 65 http://www.add.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=162 (22 Aralık 2010 tarihinde görüntülendi)
- 66 Süphi Gürsoytrak, "Atatürkçü 'Sosyal Devlet' Yerine 'Vaşî Kapitalizm' Uygulanıyor," *Atatürkçü Düşünce*, Ocak 1997, no: 33, s. 16. Aktaran Necmi Erdoğan, Necmi Erdoğan, " 'Kalpaksız Kuvvacılar': Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*," İletişim Yayınları, 2001, s. 247.
- 67 Anıl Çeçen, *Ulusal Sol*, Çağdaş Yayınları, 1997, s. 217.
- 68 Alpaslan Işıklı, *Kumarhane Kapitalizmi*, Otopsi, 2002, s. 110.
- 69 Erol Manisalı, *2000'li Yıllara Başlarken Dünya ve Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, 2000, s. 56-57. Ayrıca, s. 20-22.
- 70 Attila İlhan, "Hani 'Sınıf Mücadelesi' Yoktu?," *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1993.
- 71 Metin Aydoğan, "ADD İzmir Şubesi Başkanı M. Aydoğan'ın Müdafaa-i Hukuk Kurultayına Sunduğu Bildiri," *Kuvayı Milliye*, Mart-Nisan 1999, no: 15, s. 104. Aktaran Necmi Erdoğan, " 'Kalpaksız Kuvvacılar': Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*," İletişim Yayınları, 2001, s. 247.
- 72 Erol Manisalı, *Avrupa'nın Askerle Kavgası*, Truva Yayınları, 2006, s. 331-332.
- 73 Erol Manisalı, age, s. 230-232.
- 74 Erol Manisalı, "AKP ve TUSİAD'ın İşbirliği Alanları," *Cumhuriyet*, 26 Nisan 2007.
- 75 Erol Manisalı, *Avrupa'nın Askerle Kavgası*, Truva, 2006.
- 76 Murat Belge, "68 ve Sonrasında Sol Hareket," *Toplum ve Bilim*, no: 41, Bahar 1988, s. 153-166.
- 77 1980'lerin SODEP ve SHP deneyimleri için bakınız, Derya Körmürücü, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Arayışı: SODEP ve SHP Deneyimleri*, Agora, 2010.
- 78 "İşkence İncelemede," *Milliyet*, 11 Mart 1996.
- 79 "Sağlar: Akşener Susurluk'ta Var," *Milliyet*, 24 Aralık 1998.

- 80 "Polis 1 Dakikaya Sertleşti," *Milliyet*, 18 Şubat 1997.
- 81 "Bu Kurultay'da 'Halk' Konuşacak," *Milliyet*, 30 Haziran 2001.
- 82 "Karayalçın da İstifa Ediyor," *Sabah*, 9 Nisan 2001.
- 83 "CHP'de Yaprak Dökümü," *Milliyet*, 18 Mart 2001.
- 84 "CHP'li Muhafızlar Toplandı," *Hürriyet*, 1 Haziran 2003.
- 85 "Çapulculara CHP'yi Bırakmam," *Hürriyet*, 4 Temmuz 2004.
- 86 "CHP, Ertuğrul Günay'ı İhraç Etti," *Milliyet*, 13 Ekim 2004.
- 87 Kemal Anadol'un 12 Eylül'de hapishane günlerini anlattığı kitabı için bakınız, Kemal Anadol, *Kartal Maalepe'den Sağmalcılar'a İnsan Manzaraları*, İstanbul: Yalçın Yayınları, 1988. Ayrıca İzmir-Ali-ağa'da planlanan termik santralin engellenmesi için başarıya ulaşan mücadelesini anlattığı kitabı için bakınız, Kemal Anadol, *Daha Yeşil Daha Mavi Bir Dünya İçin: Termik Santrallere Hayır*, Ankara: V Yayınları, 1991.
- 88 Mesela bakınız, "CHP Hareketleniyor," *Milliyet*, 1 Eylül 1995.
- 89 Ayşen Uysal, Oğuz Toprak, *Particiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 81.
- 90 "CHP Derviş'e Konuşma İzni Vermedi," *Habertürk*, 12 Mayıs 2005.
- 91 "Ulusalçılık, Milliyetçiliğe Tehdittir," Vedat Bilgin ile Mülakat, *Zaman*, 7 Şubat 2007, "Ergenekon Davasıyla Yargı, İlk Kez Demokrasiye Sahip Çıkıyor," Vedat Bilgin ile Mülakat, *Zaman*, 3 Ağustos 2008; "Atatürk Ulusalçı Değil Milliyetçiydi," Vedat Bilgin ile Mülakat, *Zaman*, 4 Ağustos 2008.
- 92 MHP ve Devlet Bahçeli'nin hakkını vermek adına bakınız Kemal Karpaz, "Yine MHP Üzerine Düşünceler," *Taraf*, 18 Mayıs 2005.
- 93 İnci Hekimoğlu, "Vatan, Çete, Sakarya," *Taraf*, 7 Mayıs 2008.
- 94 Ali Bayramoğlu, "Muhsin Yazıcıoğlu Yazarları Neden Görüşmek İstedi?," *Yeni Şafak*, 4 Nisan 2009.
- 95 "Bahçeli, İlhan Selçuk'a Övgüler Dizdi," *Yeni Şafak*, 14 Temmuz 2007
- 96 "Bahçeli, İlhan Selçuk'a Övgüler Dizdi," *Yeni Şafak*, 14 Temmuz 2007.
- 97 "MHP'li Şandır'dan Cumhuriyet Gazetesi Yazarı İlhan Selçuk'a Övgüler," *Zaman*, 20 Temmuz 2007.
- 98 Bununla beraber MHP'nin CHP'nin muhtemel koalisyon ortağı gözükür olması sağcı hassasiyetleri sebebiyle bazı MHP'lileri rahatsız etmiş ve muhtemeldir ki MHP bu süreçte AKP'ye bir miktar oy kaybetmiştir (oyunu bu şekilde vermiş çeşitli kişilerle konuşma).
- 99 Hıncal Uluç, "Oyu Akıllı ve Mantıklı Kullanmak," *Sabah*, 19 Temmuz 2007; "Erkin Baba'dan Türban Çıkışı," *Vatan*, 14 Şubat 2008.
- 100 Yalçın Doğan, "Kızılme Kan Ağlıyor," *Milliyet*, 19 Ocak 2008.
- 101 "İlhan Selçuk MHP'ye Yönelik Övgülerini Geri Aldı," *Milliyet*, 3 Şubat 2008.
- 102 "Türbando Taşra Endişesi Giderilmeli," *Sabah*, 6 Şubat 2008.
- 103 Mesela bakınız Arslan Bulut, "Gül'e Yolu Açan Bahçeli, Tarihe Nasıl Geçecek?," *Yeniçağ*, 15 Ekim 2007; Arslan Bulut, "Verdik Oyu MHP'ye, Gitti AKP'ye," *Yeniçağ*, 27 Temmuz 2007.
- 104 Arslan Bulut, "Muhsin Yazıcıoğlu Hakkında 'Servis' Haberleri ve Türkes," *Yeniçağ*, 4 Nisan 2009.
- 105 Arslan Bulut kendi başına tüm bu "imkânsızlıklar sentezi"nin amalgamı niteliğindedir. Bilimsel ırkçılıktan anti-emperyalizme, İslami muhafazakârlıktan koyu Atatürkçülüğe, tüm bu motifleri Bulut'un yazılarında birbirlerinin içine geçmiş bir şekilde bulmak mümkündür. Bu iç içe geçmişlik ve bu yazılardaki aleni ırkçılık, geleneksel etnik nefrete dayalı milliyetçilik ve İslami-

lik, ulusalcı radyasyonun sağcı/milliyetçi bir bünyede ne tür etkilere yol açtığına örnek olarak okunabilir.

- 106 "[Muhsin Yazıcıoğlu] tabii ki olgunlaştıkça geçmiş dönemde yapılan hataları gördü ve telafi etmeye çalıştı. Mesela 10 Kasım 2006'da Atatürk'ü anarken, 'Biz ülkücülerin de doğal milli liderimiz olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk hakkında olumsuz propagandalara ve gelişmelere seyirci kalmakla hata yaptığımızı itiraf etmek isterim. Gençlerimizi önce komünizm ve kapitalizm tehlikesi hakkında eğitirken, milliyetçi saydığımız yazar ve mütefekkirlerin görüşlerine sarılıp, Atatürk'ü sağlıklı olarak öğretip, inceletmediğimiz kanaatindeyim' demişti." Arslan Bulut, "Muhsin Yazıcıoğlu Hakkında 'Servis' Haberleri ve Türkiye," *Yeniçağ*, 4 Nisan 2009.
- 107 "Bildığımız milliyetçilik'in, tamamen Kemalizmden-ari (*Kemalism-free*) bir milliyetçiliğin tezahürlerini günümüzde asar-ı atıktan sayılacak noktaya gelmiştir. Türk milliyetçiliğinin kaybolmaya yüz tutmuş otantik sesini veren bir eylemi 2009 Ocak ayında Osmangazi Kültür Dernekleri düzenlemiştir. Ermenilerden özür dileme girişimini kınayan grup adına Niyazi Çapa şöyle konuşmuştur: "1000 yıllık şanlı tarihimizde yüzümüzün kızaracağı hiçbir kötü miras bırakmayan şanlı ecdadımız adına Ermenilerden özür dilemek cüretinde bulunan sözde aydınlar, kulaklarını açarak beni iyi dinlesinler. Ermeni diasporadan aldığınız talimatla haddinizi aşan, soysuzların, kansızların, kanı karışıkların, yapabileceklerini yaptınız. Osmanlı cihan devletinin emperyalistlere karşı yedi cephede çarpıştığı o dönemde efendisine ihanet edip arkadan hançerleyen işgal güçleriyle işbirliği yapıp insanına akla gelmedik mezalim yapan 34 dış ülke temsilciliklerimizi kalleşçe şehit eden Ermenilerden bu necip millet adına nasıl özür dileyebilecekler. İnsan haklarından dem vuran insan kasabı ülkelerden hele bir özür dilesinler bakalım. PKK'yı destekleyen batılıların, 30 bin şehidimizi, kadın, bebek hemededen insanlık suçu işlediklerinden dolayı Türklere özür dilemeleri gerekiyor. İslam düşmanı kan akıtcılara kan emicilere Cenabı Allah belalarından en büyüğünü versin. Akıtcıları kan içinde boğulsunlar." "Köpekler Girmiş, Yahudiler ve Ermeniler Giremezmiş!" *Radikal*, 7 Ocak 2009. Bu metin, hem etnik nefretin emperyalizm ve işbirlikçileri teorik çerçevesi üzerinden meşrulaştırılmaması bakımından, hem de kullanılan vokabüller ve gramer açısından soyu tükenmiş sağcı dilin yaşayan bir örneğidir. Aynı şekilde burada 28 Şubat sonrası katılmış "modern şiddet dili"nin aksine (Türk sağının 1970'lerde "Allahsız, kitapsız komünistlere"e karşı kullandığı dil gibi) pre-modern duygu-yoğun bir şiddet dili ve tahkir/nefret vardır.
- 108 Kürtlere yönelik "dislayıcı tanıma" için bakanız Cenk Saraçoğlu, " 'Exclusive Recognition': The New Dimensions of the Question of Ethnicity and Nationalism in Turkey," *Ethnic and Racial Studies*, 2008, no. 3-4, s. 1-19.
- 109 Kuşkusuz Kürtlere yönelik ırkçı söylemin kitleselleşmesinde ve kamusal alanda rahatça kullanılabilir hale gelmesinde önemli payı olan oluşumlardan biri bu nefreti dergide kapaklara taşınması ve hatta büyük şehirlerin meydanlarında ve merkezlerinde kurdukları standlar ve dağıttıkları broşürlerle *Türk Solu* dergisidir. "Kürt sorunu yok, Kürt istilası var" diyen Türk Solu'yla paralel olarak Türkiye Gençlik Birliği (TGB) de aynı anti-Kürt nefreti pervasızca ifade etmiştir. "*Türk Solu*" dergisi için bakanız, Şeniz Saç, "Bir Yazım Hatası: Türk Solu," *Toplum ve Bilim*, no: 109, s. 129-148.
- 110 Mersin'deki Türk-Kürt karşılaşma alanlarına ilişkin bir saha çalışması için bakanız Ayhan Kaya (ed.), *Türkiye'de İç Göçler: Bütünleşme mi Geri Dönüş Mü?* Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 103-120.

- 111 Yoğun Kürt göçü almış Batı Anadolu'daki yerleşim yerlerinde çıkan etnik gerginliklerin sınıfsal niteliği için bakınız Ayhan Kaya, age, s. 106.
- 112 <http://bianet.org/bianet/toplum/73146-hac-atma-torenine-milliyetci-protesto> (21 Mayıs 2009 tarihinde görüntülendi). Bu eylemde Kemal Kerinçsiz'in yer alması bir taraftan da bu eylemin muhtemel Ergenekon ve örgütlü niteliğini de ima etmektedir. Bu eylemi, 1990'larda başlayan ve AKP iktidarında daha da "coşkuyla" kutlanır olan İstanbul'un fethi törenleriyle beraber düşünmek anlamlı olacaktır.
- 113 Türkiye'de özel bir popülaritesi olan ve kendisi stratejik vizyonunda Türkiye'ye pek de sempatik bakmadığı halde başta Arslan Bulut ve Attila İlhan olmak üzere ulusalcı/milliyetçi yazarlarca sık sık referans verilen ve hayranlık duyulan Dugin'in Türkçeye çevrilmiş kitapları; *Moskova-Ankara Eksenli*, Kaynak Yayınları, 2007; *Rus Jeopolitiği*, Küre Yayınları, 2003. Söylenmeli ki; Türkiye'de farklı farklı "Avrasyacılık"ların tarihsel Avrasyacılık ile kayda değer bir ilintisi yoktur. Bu bakımdan "Türkiye Avrasyacılığının" kendinden menkullüğü ve onun sadece sağ ve sol milliyetçilikler/ulusalcılıklar için bir yama niteliği için bakınız Vügar İmanov, *Avrasyacılık*, Küre Yayınları, 2008.
- 114 Aslında ironik bir şekilde burada tersinden bir süreçten bahsedebiliriz. Her ne kadar Putin Rusya'yı transatlantik ittifakından uzak tutmakta ve Rusya'yı ayrı bağımsız bir güç odağı yapacak bir politika izlese de Avrasyacı bir perspektifle ilgilenmemekte, ABD ile özellikle 2001 sonrası bir açık karşıtık politikasından dikkatle sakınmaktadır. Dugin ve Avrasyacılar ise Rus dış politikası için alternatif bir vizyon ararken, Ergenekon tutuklamalarını "Türkiye'de Rusya yandaşı olan bir çevreye yönelik hareket" olarak yorumlamışlardır. Dugin'e göre bu operasyon Rusya'ya bir meydan okumadır ve Rusya'nın bu tür meydan okumalara bir cevap vermesi gerekmektedir. Her ne kadar sonradan "ılımlı Avrasyacı" ve Rusya'nın eski Ankara büyükelçisi Çernişev'in etkisiyle bu tavrını yumuşatmışsa da Türkiye'ye çok olumsuz yaklaşan Dugin'in kendinden menkul Avrasyacılığı ile Rus devletinin hiç ilgilenmediği ve uluslararası çıkarları gereğince de hiç ilgilenmek niyetinde olmadığı halde bu şekilde iki ülke Avrasyacıları arasında muhayyel bir menfaat birliği kurularak böylece tersinden de olsa, Türk Avrasyacılığı Rusya'da nihayet yankı bulabilmiştir. Hakan Aksay, "Avrasyacılar, Kremlin'i Türkiye'ye Karşı Kışkırtıyor," *Taraf*, 27 Mart 2008.
- 115 Marlène Laruelle, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, The Johns Hopkins University Press, 2008, s. 199.
- 116 Rusya Avrasyacılığıyla Türkiye Avrasyacılıkları arasında düşünsel/ideolojik hemen hemen hiç yakınlık olmadığını kaydeden Vügar İmanov, iki söylem arasındaki tek ortaklık olarak Amerikan karşıtlığını saptamaktadır. Aslında burada söz konusu olan Anti-Amerikanizmin ideolojikleştirilmesi ve sofistikeleştirilmesidir. Vügar İmanov, *Avrasyacılık*, Küre Yayınları, 2008, s. 315.
- 117 Türk Avrasyacılığına bir giriş niteliğindeki bir kitap için Mehmet Perinçek, *Avrasyacılık: Türkiye'deki Teori ve Pratiği*, Bilgi Yayınevi, 2006. Kitapta Türkiye'deki Avrasyacı referanslar ve Avrasyacı bağlantıların kayda değer bir dökümü vardır. Mehmet Perinçek'in kitabının çıktığı, Attila İlhan'ın yönettiği "Bir Millet Uyanıyor" dizisinde bir cilt daha Avrasyacılığa hasredilmiştir. Suat İlhan, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınevi, 2005. Avrasyacılığı ilk olarak Türkiye'de bir alternatif jeopolitik vizyon olarak sunan ise 1996 yılında Doğu Perinçek olmuştur. Aydınlik dergisindeki ilgili makalelerin toplanması niteliğindeki kitabı için bakınız, Doğu Perinçek, *Avrasya Seçeneği: Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika*, Kaynak Yayınları, 1996. Perinçek için Avrasyacılık "mil-

liyetçi değil dünyalı ve yurtsever" bir çizgidir ve "emperyalizme ve sömürüye karşı emekçi kardeşliği" savunma(ktır)." Doğu Perinçek, age, s. 21.

- 118 "Ordu Zirvesinden İki Değişik Görüş," *Hürriyet*, 8 Mart 2002.
- 119 Banu Avar'ın programlarının kitaplaşmış halleri için bakınız Banu Avar, *Sınırlar Arasında*, Truva Yayınları, 2007; *Avrasyalı Olmak*, Truva Yayınları, 2007; *Hangi Avrupa?* Truva Yayınları, 2007.
- 120 <http://www.acikistihbarat.com/Haberler.asp?haber=8324>
- 121 <http://www.odatv.com/n.php?n=allahini-seven-tutmasin-beni-1607091200>
- 122 <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=haberdetay&idhaber=1865>
- 123 Ulusal Kanal, 19 Şubat 2008, Haber Artı programı.
- 124 Ulusal Kanal'ın bu yayın politikasına Türkiye Arnavutlarının infial düzeyinde tepkisi için bakınız <http://www.arnavutuz.com/forum/istek+ve+onerilerinizdeshira+t+dhe+propozimet+tuaja+ulusal+kanala+teпки-t9231.60.html>
- 125 Vladimir Shlapentokh, *Soviet Intellectuals and Soviet Power*, Princeton University Press, 1990, s. 185-190.
- 126 Marlene Laruelle, *In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia*, Palgrave Macmillan, 2009, s. 5; Svetlana Boyd, *Nostaljinin Geleceği*, Metis Yayınları, 2009, s. 81.
- 127 Anna Ahmetova'nın oğlu ve Sovyetler Birliği döneminin önde gelen Avrasyacılarından olan kendine münhasır Sovyet tarihçi ve etnolog Gumilev'in "etnogenesis" üzerine yazdığı ve bir tür Rus mistisizmini Türk-Moğol bozkır hayat tarzının yüceltmesiyle sentezleyen "Avrasyacı" kitapları Türkiye'de MHP tandanslı yayınevlerince çevrilerek yayınlanmış ve ilgi görmüştür. Lev Nikolayevich Gumilev, *Kavimlerin Türeyişi ve Yeryüzü Üzerindeki Yaşam Bölgeleri*, Ötügen, 2001; Lev Nikolayevich Gumilev, *Avrasya'dan Makaleler*, Selenge, 2005; Lev Nikolayevich Gumilev, *Eski Ruslar ve Bozkır Halkları*, Selenge, 2006; Lev Nikolayevich Gumilev, *Eski Türkler*, Selenge, 2007.
- 128 Post-Sovyet Rusya'nın zihinsel iklimi ve yeni-Avrasyacılıklar üzerine yukarıdaki paragraflar önemli ölçüde aşağıdaki çalışmalara dayanmaktadır: Marlène Laruelle, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, The Johns Hopkins University Press, 2008; Judith Devlin, *Slavophiles and Commissars*, Macmillan, 1999; Jaon Barth Urban, Valerii D. Solovei, *Russia's Communists at the Crossroads*, Westview Press, 1997; Marlène Laruelle, *In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia*, Palgrave Macmillan, 2009.
- 129 "Yunan ulusalcılığı"na ilişkin bazı faydalı tespitler için bakınız, Takis Michas, *Unholy Alliance: Greece and Milosevic's Serbia*, Texas A&M University Press, 2002.
- 130 Vladimir Tismaneau, *Stalinism For All Seasons*, University of California Press, 2003, s. 252-253.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1 Kuşkusuz bu alturist Kemalist portrenin en güçlü örneklerinden biri ilk olarak 1922'de tefrika olarak yayınlanan Çalkışku romanının Feride'sidir. Kemalizm'in aydınlanmacı misyonunu yansıtan bir başka roman da Halide Edip Adıvar'ın "doğuda" geçen "Zeyno'nun Oğlu" romanıdır. Reşat Nuri Güntekin'in "Yeşil Gece"sinde ise idealist öğretmen, Ege kasabasında Yunanlı işgal kuvvetleriyle ittifak yapan gerici hoca ve takımıyla mücadele eder, aydınlanmacılar "mutlak iyi"yi temsil ederken, gericiler sadece gerici değil aynı zamanda "hain"dirler. Yani bu moralist düalist böylece tamamlanmaktadır.

- 2 Cumhuriyet edebiyatında işgal dönemi İstanbul'unun nasıl resmedildiği üzerine bakınız; Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, Kitabevi, 2002, s. 143-159. İşgal güçleriyle işbirliği işine girenlerin edebiyatta temsiliyeti için bakınız, s. 66-79. Ayrıca bakınız, Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, Kanat, 2005.
- 3 Cevdet Kerim Kabadayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 15.
- 4 1920'lerin Ankara'sı için bakınız Funda Cantek, *Yabanlar ve Yerliler*, İletişim Yayınları, 2003. Yukarıda da bahsedildiği üzere, dönemin Ankara'sından *incorruptible* ve yozlaşmış portreleri ve bir *incorruptible* karakterin zaman içinde nasıl yozlaştığının ve duyarsızlaştığının anlatısı için Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara'sı iyi bir örnektir. İnanmış bir Kemalist olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kendinin sahip olduğu ethosun başkaları tarafından paylaşılmamasından dolayı hayal kırıklığının ve cumhuriyet kadrolarının yozlaşmasının anlatısı için bakınız Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada Kırk Beş Yıl*, İletişim Yayınları, 1999. İlginçtir ki, Kemalist kanonun "başlangıç için birincil kaynağı" niteliğindeki Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam"ının 3. cildi (ve "İkinci Adam"ın 1. cildi) de 1920'lerin "idealizm"inin nasıl 1930'larda "yolsuzluk rejimi"ne dönüştüğünü güçlüce vurgulamaktadır.
- 5 Mesela Pamela Pilbaum, "French Socialists Before Marx" kitabının önsözüne "bugün kim sosyalist doktorların, terzilerin akşamları fakirlerle baktığını veya okuma yazma öğretmeye ayırabileceklerini hayal edebilir? İşte ben erken dönem Fransa sosyalistleriyle, onların hayal etkileri dünyalarla, onların kendilerini böyle bir tutkuya adanmalarını takdir ettiğim ve hayalleriyle büyülediğim için ilgilenmeye karar verdim" diyerek başlamaktadır. Pamela Pilbaum, *French Socialists Before Marx*, McGill-Queen's University Press, 2002, s. ix. Fransız sosyalistlerin tutkusu zamandan ve mekândan bağımsız değildir. Ne daha öncesinde, daha sonrasında aynı şekilde gözlemlenemeyecek bu tutku, özellikle 1968'de modern ütopyanın onarılamaz şekilde hasar görmesiyle sona ermiştir. Bugün sosyalizm, 19. yüzyıldaki sosyalizmden çok farklılaşmıştır. Kemalizm için de, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Kardelenler gibi kampanyalar otantik Kemalist ethosu diri tutmaya çabalarlar da bu durum Kemalist cumhuriyet ethosu için de geçerlidir.
- 6 Mesela bir "ulusalcı ikon" Ahmet Necdet Sezer'in kamusal görüntüsü bu tür bir "kalıntı" niteliğindedir. Aynı şekilde Bekir Coşkun'un da bu tür bir geçmiş ütopyasının sesi olduğu söylenebilir. Bekir Coşkun'un Ahmet Necdet Sezer'in şahsında ve ailesindeki mazbut/muhafazakâr ütopya için bakınız Bekir Coşkun, "O Aile...", *Hürriyet*, 28 Nisan 2000. Yılmaz Özdil geleceğe yönelik "ataak bir ulusalcılık" güderken, Bekir Coşkun geçmişin ütopyasına sarılmakta ve "defansif bir ulusalcılık" ortaya koymaktadır. Yılmaz Özdil'in bir portresi için bakınız, Alper Görmüş, "İzmirizm'in Yetkin İdeologu," *Taraf*, 20 Nisan 2010.
- 7 Mehmet Zaman Saçioğlu, *Güneş Umuttan Şimdi Doğar: "Türkan Saylan Kitabı,"* İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s. 153-54.
- 8 Tarihte nesillerin kendi başlarına özne oldukları fikri üzerinden bazı nesil çalışmaları için bakınız Karl Mannheim "The Problem of Generations," *Essays on the Sociology of Knowledge* içinde, Routledge & Paul, 1952; Shmuel Eisenstadt, *From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure*, Routledge, 1956. Bazı "nesiller" üzerine çalışmalar için bakınız Alan Spitzer, *The French Generation of 1820*, Princeton University Press, 1987; Robert Wohl, *The Generation of 1914*, Harvard

- University Press, 1979; Modris Eksteins, *Rites of Spring*, Houghton Mifflin, 2000; Doug Owram, *Born at the Right Time*, University of Toronto Press, 1997.
- 9 Cahit Kayra, '38 Kuşatış, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s. 24.
- 10 Cahit Kayra, *ibid*, p. 85.
- 11 Modernleşme okulu ve kalkınmacılığa ilişkin bazı eleştirel çalışmalar için bakınız, Irene L. Goldzier, *Managing Political Science: Social Scientists and the Third World*, Westview Press, 1985; Colin Leys, *The Rise and Fall of Development Theory*, Indiana University Press, 1996.
- 12 Bir "klasik komünist" bu sürece Kemalizmin son aşaması derdi kuşkusuz!
- 13 Komünist aklı bu şekilde anlamaya ve analiz etmeye dönük bir çalışma için Francois Furet, *The Passing of an Illusion*, University of Chicago Press, 1999.
- 14 Toktamış Ateş, "Ne Oldu Bize?...", *Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1994; Toktamış Ateş, *Ne Oldu Bize?* Çınar Yayınları, 1995, s. 13-15.
- 15 Doğu Perinçek, *ÖDP'nin Kimliği*, Kaynak Yayınları, 1998.
- 16 Atilla İlhan, "3. Yol: Dönemler Sosyalizmi," *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1998.
- 17 Erol Manisalı, *Avrupa'nın Askerle Kavgası*, Truva Yayınları, 2006, s. 225.
- 18 Nail Güreli, "Uğur'suz Bir Yıl," *Milliyet*, 21 Ocak 1994.
- 19 Türkan Saylan'ın 29 Nisan 2007 Çağlayan mitingindeki konuşması, http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=45&tipi=27&sube=0 (23 Kasım 2009 tarihinde görüntülendi)
- 20 Orhan Karaveli, Ali Kemal: "Belki de Bir Günah Keçisi," Doğan Kitapçılık, 2009, s. 12.
- 21 Bu konuda Murat Belge kitabının Necati Sepetçioğlu'nun romanlarını incelediği bölümünde, Sepetçioğlu'nun 1970'lerin Türkiye'sinin ortamına referansla klasik milliyetçi "etnik kötü"nün yanına, bir de "ideolojik kötü"nü eklediğini kaydetmektedir. Sepetçioğlu'nun Selçukluları sadece dış düşmanlara karşı değil aynı zamanda Türklerin birlik bütünlüğünü bozan iç mihraklara da karşı mücadele halindedir. Belge şöyle yazmaktadır: "Sepetçioğlu için 'Türk'ün iyiliği' zaten veri. Kanıtlanması gereken bir şey değil. Yalnız, bu 'iyi Türk' karşısında yer alması gereken 'kötü,' yetmişlemin koşullarında ikili bir ayrışmaya uğruyor: 'kötü'lüğün temeli Türk olmamasına, yani etnik kökenine bağlı olanlar var ki, bu zaten kendini açıklayan bir genelleme olarak ortada... Ama Sepetçioğlu'nun düşünce dünyasında 'etnik kötü'nün yanında bir de 'ideolojik kötü' var ki, bu da sonuçta 'etnik' yabancının ürünü olsa bile, 'Türk'e de bulaşabilen bir şey. Sepetçioğlu, ağırlıklı 20. yüzyıl milliyetçiliğine özgü bu bakış açısını, 11. Yüzyılın bir olgusu olarak sunma çabasında." Murat Belge, *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni*, İletişim Yayınları, 2008, s. 163.
- 22 18. yüzyıl Britanya siyasal düşüncesinde "ortak iyi" (*common good*) arayışı için bakınız Peter N. Miller, *Defining the Common Good: Empire, Religion, and Philosophy in Eighteenth-Century Britain*, Cambridge University Press, 1994. Erken milliyetçilik Tanrı'nın egemenliğini dünyada tesis etmek, Kudüs'ü bu dünyada kurmak çabasıdır. 1640'tan sonra "commonwealth'i kuran püritenler krallığı, yani bu dünyadaki siyasal yozlaşmayı ortadan kaldırdıktan sonra tanrısal mükemmelliği tesis etmeye çabaladılar. Püritenler ve modern milliyetçiliğin arketipini oluşturan dinsel/mesihanik milliyetçilikleri için bakınız Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood*, Cambridge University Press, 1997.
- 23 Piyasanın "farklılıklar tahkim edici" niteliği ve piyasanın bu özelliğinden duyulan rahatsızlık neticesinde geliştirilen piyasa-nefreti için bakınız İhsan Dağı, "Kemalizm ile Nereye Kadar?," *Zaman*, 4 Ocak 2008; Halil Berktaş, "1960'larda Hem Piyasanın, Hem Çoğulculuğun Reddi," *Taraf*, 21 Şubat 2008.

- 24 Noel gecesini... evlerinde Noel ağacı kurarak kutlayan tatlı su Türk aileleri bile var... Türk dükkânında Noel Baba, Türk ailesinde Noel ağacı ve Noel şenliği... Ne münasebet? Salomon'un mevlit okuttuğunu, Pandelin'in kurban kestiğini, Artin'in aşure pişirip dağıttığını hiç gördünüz mü?" Levent Cantek, *Cumhuriyetin Buluş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)*, İletişim Yayınları, 2008, s. 229. Levent Cantek'in "denetleyici kuşak" adını verdiği cumhuriyet elitinin kültürel muhafazakârlığına ilişkin Cantek'in kitabındaki sayısız alıntıdan sadece birini daha vermek gerekirse; Vedat Nedim Tör şöyle yazmaktadır: "Kadın kocasını çorap için sıkıştırır, borca sokar, zayıfsa lürsüz bile eder. Fakat çorap olmazsa, manto ister, yeni deyimle 'çangırtı' ister... Kadına yuvasını korumak, yuvasının şeref ve bahtiyarlığı kiskanmak, koca namusunu kendisinin ve çocuklarının namusunu edinmek, sonra, bu faziletlerini yuvasından vatana doğru yaymak terbiyesini vermeğe bakalım." (Cantek, age, s. 93). Kitaptan bu meydana verilebilecek sayısız alıntıdan bu seçilenler bile muhtemelen Kemalizmin ahlakçılığını ve Kemalizmin modernizminin bir ahlak ve ahlakçı ideoloji olduğunu ortaya koymaya yeterdir. Modernlik, sadece Türkiye özelinde değil, belki Kant'a da dayanan ama 19. yüzyıl burjuva muhafazakârlığı/konformizmiyle şekillendirilmiş ve üretilmiş bir ahlakçılıktır.
- 25 Levent Cantek, age, s. 230.
- 26 Levent Cantek, age, s. 75.
- 27 Atilla İlhan, "Cumhuriyet 'Toplum'cu, Demokrasi 'Birey'cidir," *Cumhuriyet*, 24 Mart 1999.
- 28 19. yüzyılda Fransa'da bir yüzyıl içinde yerel Fransız dillerinin/ağızlarının (*patois*) devlet tarafından, eğitim, askerlik ve diğer mekanizmalarla yok edilmesi süreci için bakınız, Eugene Weber, *Peasants into Frenchmen*, Stanford University Press, 1976.
- 29 Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, 1992.
- 30 Aylin Tekiner, *Atatürk Heykelleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 244-251.
- 31 Esra Özyürek, *Nostalgia for the Modern*, Duke University Press, 2006, s. 93.
- 32 Bakanız Yılmaz Özdil, "Kemal Atatürk," *Hürriyet*, 10 Kasım 2010.
- 33 Berna Yazıcı, "Discovering Our Past: Are We Breaking Taboos? Reconstructing Atatürkism and the Past in Contemporary Turkey," *New Perspectives on Turkey*, güz 2001, s. 1-2.
- 34 Ceren Kenar, "The fabrication of the 'Feminized Atatürk': The Reconstruction of the Image of Atatürk and The Emergence of Civil Authoritarianism in Turkey," 20. ASEK Konferansına sunulan tebliğ, Nisan 2010.
- 35 2010 baharında kendi başına bir reyon oluşturan "Atatürk bölümü"nde birçok başka Atatürk kitabının yanı sıra, bir D&R şubesinde (Astoria) Atatürk'ü siyasi kimliği ve vasıflarından ayrı olarak "bir lider," bir "beyefendi," bir "yaşam koçu," bir "kişisel gelişim uzmanı" olarak değerlendiren kitaplar aşağıda listelenmiştir: *Atatürk Gibi Beyefendi ve Şık Olmak*-Oktay Kadayıfçı; *"Benim Sofram Bu"*-Öğüz Akay; *Dehanın Kodları*-Ali Güler; *Atatürk ve Parapsikoloji*-Ali Bektan; *Atatürk'ün Fikir Sofrası*-İsmet Bozdağ; *Dersimiz Atatürk*-Turgut Özakman; *Atatürk'ü ve Cumhuriyeti Anlamak*-Ali Güler; *Atatürk'ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler*-Truva Yayınları; *Babanız Atatürk*-Fahri Rıfkı Atay; *Zübeyde Hanım ve Mustafa Kemal*-Yılmaz Gürbüz; *Sarı Paşam*-Sinan Meydan; *Atatürk'ün Öngörüler*-Aydn Keleşoğlu; *Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan 7 Temel Aile Sırrı*-Ahmet Kemal Doğançay; *Beni Benden Dinle*-Demiray Doğasal; 101 Fotoğrafta 101 Atatürk Sözleri-Olcay Derwent; *Seni Anlasaydık Bu Hale Gelmezdi*-İbrahim Candan; *Atatürk'ün Liderlik Sırları*-Murat Baykızı.

- 36 ABD'deki Türkiye kökenli kadınların, siyasi pozisyon olarak ABD'deki ulusalcı nitelikteki Turkish-forum'la örtüşen iletişim mail gruplarının ismi "Daughters of Atatürk"tür. (Bu bilgiyi Alper Ecer ve Ceren Kenar'a borçluyum)
- 37 Cumhuriyetin kadına yüklediği bu değer için bakınız, Şirin Tekeli, "Women in Turkish Politics," Nermin Abadan Unat (ed.), *Women in Turkish Society*, Brill, 1981 içinde, s. 293-310; Yeşim Arat, "The Project of Modernity and Women in Turkey," Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (ed.), *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington Press, 1997 içinde; Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu," *Tarih ve Toplum*, Mart 1988, s. 39-43; Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar," Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu (ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998 içinde.
- 38 "Kadınların Gücü," *Radikal*, 30 Nisan 2007; "Ne Askerin Bildirisi, Ne Hükûmetin Resti... Kadınlar El Koydu," *Vatan*, 30 Nisan 2007. 2007 seçimlerinin hemen öncesinde Konda'nın yaptığı anket çalışmasına göre CHP seçmeni içinde kadın-erkek dengesi varken (CHP seçmeninin % 48,8'i kadın, % 51,2'si erkek) CHP seçmeninin orta sınıf profilindeki dağılımına baktığımızda, 44 yaş üzeri üniversite mezunu kadınların % 70,0'ı, erkeklerin ise % 42,6'sı CHP'ye oy vereceklerini beyan etmişlerdir. Bu oran 29-44 yaş arası kadınlarda % 46,3'e, erkeklerde % 23,5'e düşmektedir. Bu keskin rakamlar üniversite mezunu orta sınıf kadınlarının toplumsal cinsiyetlerinin oy verme davranışlarının ve siyasi görüşlerinin şekillenmesinde ne derece amil olduğunu ortaya sermektedir. Kuşkusuz CHP'yi erkeklere göre 2 kata yakın CHP'yi tercih etmeleri aynı zamanda AKP ve İslamın yükselişine ilişkin hissettikleri endişe ve korkunun boyutuna da işaret eder. Anketin detayları için bakınız <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf> (11 Mart 2009 tarihinde görüntülendi)
- 39 Ece Temelkuran, "Şehir Güzel, Kızlar Güzel, Miting Neden Güzel Olmasın!," *Milliyet*, 14 Mayıs 2009.
- 40 Kitabın İngilizce ilk basımından ancak on dört yıl sonra çıkabilmiş Türkçe çevirisi için bakınız, Vamık Volkan, Norman İzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yayınları, 1998.
- 41 Mesela bakınız Işık Kansu, "Yeni Operasyon Ürünü," *Cumhuriyet*, 8 Kasım 2008; Işık Kansu, "Tarih Anlayışı," *Cumhuriyet*, 15 Kasım 2008; Işık Kansu, "Özdeşim Simgesi Olarak Atatürk," *Cumhuriyet*, 5 Ocak 2009; Altınur Kılıç, "İki Atatürk; İki Belgesel," *Yeniçağ*, 12 Kasım 2008; Atıl Behramoğlu, "Mustafa Kemal'i Tartışmak," *Cumhuriyet Pazar*, 16 Kasım 2008; Ergin Yıldızoğlu, "Mustafa," *Cumhuriyet*, 5 Kasım 2008; Deniz Som, "Taktik," *Cumhuriyet*, 21 Ocak 2009.
- 42 "Taraflı" Mustafa Filme Vesile Oldu, *Akşam*, 23 Mart 2010.
- 43 Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production*, Columbia University Press, 1993, s. 126-127. Ayrıca bakınız, Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, Kesit Yayınları, 1995, s. 26.
- 44 "Doğal izleyici kitlesi"nden kastedilen, Türkiye'de kurumsal, tarihsel ve yerleşik bir "yüksek kültür"ün var olmaması ve klasik kültürün bir simge olmasından daha öte olarak bir sınıfsal/kültürel formasyonun kültürel repertuarının bir parçası olmamasıdır.
- 45 "Ne Çekiş Sesi Var Ne Keman," *Radikal*, 23 Temmuz 2010; Cem Erciyes, "AKM Siyasi Bir Mesele Oldu," *Radikal*, 26 Temmuz 2010.
- 46 Sabancı Üniversitesi müzik kulübü her yıl tekrarladığı "İtiraf Ediyoruz Biz Bu Şarkıları Seviyoruz" konserinde arabesk şarkıları seslendirmektedir. Ortaçağ Avrupa'sındaki karnavallarda bir günlüküne herkesin normal kimliğinin dışında serbestçe çıldırmasına benzeyen bu ritüelde bir günlük-

- güne “çağdaşlık” bırakılmakta, dinleyiciler utanmadan bir günlüğüne “sevdiklerini itiraf edemedikleri” şarkıları dinleyebilmektedirler. “Çağdaşlık ritüeli” bir günlüğüne bırakılmaktadır.
- 47 “Fazıl Say: Türkiye’yi Terkedebilirim,” *Milliyet*, 14 Aralık 2007.
- 48 Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler*, Kesit Yayınları, 1995, s. 26.
- 49 Bourdieu’nun habitus kavramı için bakınız, Pierre Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge University Press, 2004, s. 78.
- 50 Konda’nın 2007 seçimlerine ilişkin raporuna göre CHP oylarının ancak % 4.4’ünü en alt gelir grubundan alabilmektedir. AKP’nin ise oylarının sadece % 1’i en üst gelir grubundan gelmektedir. Bu araştırmanın internet erişimi için bakınız <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf> Bu anketten çok şaşırtıcı bir sonuç çıkmaktadır. İlginçtir ki MHP iki ucun arasında kalan orta gelir grubunda oldukça başarılı olmaktadır. Bu araştırmaya göre MHP’nin oylarının % 78,3’ünü beş gelir dilimi içindeki ikinci ve üçüncü dilimlerden almaktadır. Kuşkusuz MHP’nin gelir düzeyinin ortalarında yer alan katmanlarda neden başarılı olduğunun açıklaması oldukça heyecan verici olacaktır.
- 51 <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/secim07.pdf>
- 52 İngiltere’de sınıf aidiyeti için bakınız David Cannadine, *The Rise and Fall of Class in Britain*, Columbia University Press, 1999; Edward P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Vintage, 1963.
- 53 Edhem Eldem, “Ottoman Galata and Pera Between Myth and Reality,” Ulrike Tischler (ed.), *From “Milieu de Mémoire” to “Lieu de Mémoire”*, Martin Meidenbauer, 2006 içinde, s. 21-22
- 54 Mesela bakınız Selim İleri, *Grafomon Hâlâ Çalıyor*, Yapı Kredi Yayınları, 1995.
- 55 Nişantaşı kimliği üzerine, “Nişantaşılığın” hızlı bir nüfus hareketliliği içinde bu mahalde yerleşerek ikamet etmekten öte herhangi bir anlam ifade etmediği ve parasını ödemeye hazır herhangi birinin de bunu yapabildiği halde nasıl bir kimlik olarak hayal edildiğini ve bu kimliğin içselleştirilerek dışarıda kalanların ötekileştirildiği üzerine bir çalışma için bakınız Zeynep Mağgönül, “Seçkin” Sementin “Seçkin” Sakinleri: Nişantaşı-Teşvikiye, Kitabevi, 2005.
- 56 Esra Özyürek, *Nostalgia for the Modern*, Duke University Press, 2006.
- 57 “Gâvur İzmir”in sosyal ve ekonomik görünüşleri için bakınız Marie-Carmen Smyrnelis (ed.), *İzmir 1830-1930: Unutulmuş Bir Kent mi?* İletişim Yayınları, 2008.
- 58 Garabet Haçaryan, *Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları*, Belge Yayınları, 2008, s. 63; Arnold Toynbee, *Türkiye*, Milliyet Yayınları, 1971, s. 130.
- 59 Gâvur İzmir” kavramı için bakınız İlker Sever, İki “Gâvur” Şehrin Hikâyesi: İzmir ve Samsun, *Tarih ve Toplum*, Nisan 2006. Tayyip Erdoğan klasik bir potunda, gâvur İzmir’i (belediye başkanlığını kazanarak) ele geçirmeyi ima etmiş ve şiddetli bir polemige neden olmuştur. Bakınız “Gâvur Tartışması TBMM’de,” *Hürriyet*, 20 Aralık 2005. Gündoğdu mitingiyile ilgili Güneş gazetesi ise “Al Sana Gâvur İzmir” manşetini kullanacaktır. “Al Sana Gâvur İzmir,” *Güneş*, 13 Mayıs 2007. Aynı gün Takvim gazetesi ise “Türk İzmir” manşetini atmıştır.
- 60 Leyla Neyzi, “1922 İzmir Yangınına Yeniden Düşünmek,” *Ben Kimim: Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik* içinde, İletişim Yayınları, 2004, s. 99.
- 61 Mesela bakınız John Breuilly, *Nationalism and the State*, University of Chicago Press, 1994; R. Brass, *Ethnicity and Nationalism*, Sage Publications, 1991.
- 62 Michael Herzfeld, *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*, Routledge, 1997, s. 3.

- 63 "İzmir'de DTP Konvoyuna Saldırı," *Radikal*, 23 Kasım 2009.
- 64 Özellikle İngiltere'de Margaret Thatcher'ın iktidara gelmesi ve solun "sınıf-merkezli politika"larının geçersizleşmesinin aşıkârlaşmasının ardından siyasal yönelimleri söylem-merkezli olarak yeniden tanımlama çabasının klasik eseri için bakınız, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Birikim Yayınları, 1992. Ayrıca bakınız, Jacob Torfing, *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Zizek*, Blackwell, 1999.
- 65 Michael Herzfeld, *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State*, Routledge, 1997, s. 3.
- 66 Milliyetçiliklerin oluşturulma süreçlerini sınıfsal/statüsel arayışlar ve stratejiler merkezinde okuyan bazı milliyetçilik yorumları için bakınız John Breuilly, *Nationalism and the State*, University of Chicago Press, 1994; Paul R. Brass, *Ethnicity and Nationalism*, Sage Publications, 1991.
- 67 Mavi Anadolu için bakınız, Murat Belge, *Genesis*, İletişim Yayınları, 2008, s. 319-346.
- 68 19. yüzyıl Osmanlı nüfus sayımına göre tüm ilgili nahiyelerin etnik dağılımı için bakınız Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003. Örneğin Ayvalık ve İzmir sancağı boyunca başta Ayvalık, Çeşme ve Urla gibi nüfusu hemen hemen tamamen Rum olan yerleşim yerleri mübadeleden sonra kısmen Yunanistan'dan gelen mübadillerin yerleştirilmesiyle biraz doldurulmaya çalışılmışsa da, bu yerleşim yerleri (özellikle turizmin gelişmesinden önce) Osmanlı dönemindeki nüfuslarını bir daha yakalayamamışlardır. Aynı durum büyük ölçüde Gelibolu ve Güney Marmara sahili yerleşim bölgeleri için de geçerlidir.
- 69 Ece Temelkuran, "Şehir Güzel, Kızlar Güzel, Miting Neden Güzel Olmasın!," *Milliyet*, 14 Mayıs 2009.
- 70 Modern Türkiye tasavvurunda Rumeli kimliğinin önemi ve Rumelililerin modern Türk devletinin inşasında rolü için bakınız Erik J. Zürcher, "The Young Turks- Children of the Borderlands?," *International Journal of Turkish Studies*, 9/1-2 (2003), s. 275-286. Ayrıca bakınız Ebru Boyar, *Ottomans, Turks and the Balkans: Empire Lost, Relations Altered*, I.B.Tauris, 2007.
- 71 "Çiftçi Çukurda, Peri Kızı Nerede?," *Milliyet Pazar*, 17 Nisan 2003.
- 72 Mücahit Bilici, "İki Türkiye ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi," *Yeni Şafak*, 21 Mart 2007.
- 73 Bilici'nin, bir tarafta İzmir, Tekirdağ, öbür tarafta Erzurum ve Diyarbakır derken, yükselen ulusalçılığın aynı anda hem İslami kesimi hem de Kürtleri şeytanlaştırmasına atuf yaparak, CHP'nin aynı anda hem İslamofobik, hem de Kürdofobik olmasını CHP'lileri Rumelili, Edirneli olmasıyla ilintilendirip ilintilendirmediği tam açık değildir. İlginçtir ki, AKP, bünyesinde bir Erzurum-Diyarbakır koalisyonunu, Amerikan parti dinamiklerini hatırlatan bir şekilde 2007 seçimlerinde başarmış görünmektedir.
- 74 Bilici'nin dikotomisinin dillendirilmesinin tarihsel kökenleri 1908 sonrası ittihatçılığa karşı dile getirilen İslami tınılı ve muhafazakar tepkide görülebilir. Mesela 1. Dünya Savaşı sırasında propaganda amaçlı olarak Said-i Nursi ile beraber Doğu Cephesi'nde bulunmuş ve I. Meclis'te Erzurum mebusluğu yapmış Erzurumlu Mehmet Salih Efendi tercüme-i halinde şöyle yazmaktadır: "Ve bunun içyüzü de bu cahil ve saf olan Anadolu Türklerini dinden, namustan uzaklaştırmak, dindarları ortadan kaldırmak, Müslümanları imha etmek ve vaktiyle Rumeli kıtasına geçip ve oraları fethe-dip bugünkü Rumelili ve Selanikli inkılap kahramanlarının ecdatlarını cebren (!) Müslüman etmek isteyen ecdadımızın husumet ve intikamını bizden almak, İslamiyet mefhumunu ortadan kaldırmak... başka bir şey değildir." Yeşilzade Mehmed Salih Efendi, *Tercüme-i Hal*; Ömer Hakan Özalp, *Erzurumlu Yeşilzade Mehmed Salih Efendi: Hoca, Şeyh, Siyasetçi*, Erzurum Kitaplığı, 1999

İNİNDE, S.114. Yazar, 31 Mart isyanının bastırılmasını anlatırken de şu cümleyi sarfetmektedir: "... (D)ivan-ı harbler teşkil edip İstanbul'un Köprübaşı, Sultanahmet Meydanı'nda sınavı darağaçları yaptırıp üç ay kadar her gün iki, üç, beş adam asmaya devam ettiler. Asılanların umumu Anadolu Türkleri." (s. 116)

- 75 Yusuf Ziya Cömert, "Benim Bildiğim Rumeli Anadolu'yla Çatışmaz," *Yeni Şafak*, 6 Nisan 2007. Bir başka "mütedeyyin Rumeli" tasvirini ise Makedonya'dan çocukluğunda göçmüş olan Sabahattin Zaim yapmaktadır. Sabahattin Zaim, *Bir Ömrün Hikâyesi, İşaret Yayınları*, 2008, s. 39-40. Bir başka Yeni Şafak yazarı, Abdullah Muradoğlu da Mücahit Bilici'yi eleştirmektedir: "Bilici, epeydir orada burada konuşulan geyik muhabbeti türünden mevzulardan teorik/siyasal çıkarsamalarda bulunmuş. Tutmuş, Türkiye'deki derin siyasi mücadeleyi Anadolu ve Balkanlar arasında bir mücadele olarak yorumlamış. Rumeli'den gelen gruplar ile Kafkasya'dan gelen gruplar arasında aralarında bir koalisyon kurmuşlar (Ne zaman?). Karşı blokta da Anadolu Türkleri ve Kürtler varmış... Neyi açıklıyor bu? Hiçbir şeyi... Cahil cüvelanın kafasını karıştırmaktan başka bir işe de yaramaz. Cazip, ama bilimsel dayanağı olmayan bir yorum. Merkez-Çevre teorisinin 'Bilici açılımı' böyle olmamalıydı diye düşünüyorum. Merkez-Çevre ilişkisi, eksikliklerine rağmen hiç olmazsa açıklayıcı bir yaklaşımdı, yeni açılımlar gerektiriyordu." Abdullah Muradoğlu, "Ya Başkomutan Kadın Olursa!," *Yeni Şafak*, 24 Nisan 2007.
- 76 Ayrıca bakınız, Ertuğrul Özkök, "Bir Örümcek Kafalının Hezeyanları," *Hürriyet*, 22 Nisan 2007.
- 77 "Diziler Tarihi mi Temizliyor? Günaydın! Burası Rumeli!," *Yeni Şafak*, 20 Ocak 2008.
- 78 Cemal Kafadar, "A Rome of One's Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum," *Muğarnas*, 24 (2007), s. 20; Mithat Atabay, "Anadoluculuk," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, İletişim Yayınları*, Tanıl Bora (ed.), 2002; Füsün Üstel, "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu," *Tarih ve Toplum*, Ocak 1993, no: 109.
- 79 Yılmaz Özdil, "İzmir," *Hürriyet*, 15 Mart 2009; Yılmaz Özdil, "Abe Ne Oldu Manisacıkda," *Hürriyet*, 10 Ocak 2010; Yılmaz Özdil, "Ahmet Türk İzmir'in Kaymak Tabakasındandır," *Hürriyet*, 25 Kasım 2009.
- 80 Ece Temelkuran, "İzmir 'Gâvur'dur! 'Gâvur' Kalacak!," *Milliyet*, 21 Aralık 2005; Ece Temelkuran, "Şehir Güzel, Kızlar Güzel, Miting Neden Güzel Olmasın!," *Milliyet*, 14 Mayıs 2009.
- 81 "Anadolu çocuğu" Gülen hareketinde de önemli bir manevi yoğunluğa sahiptir. Berna Turam'a göre Fethullah Gülen'in takipçileri "Anadolu çocuğu" kavramsallaştırmasıyla kendilerini "şehirli seçkinler"in karşıtı olarak tanımlamakta, algılamaktadırlar. Berna Turam, *Between Islam and the State: The Politics of Engagement*, Stanford University Press, 2007, s. 21. "Anadolu mitinin yaratımı"nın "Rumeli" olmadan ne kadar kurgulanabileceği üzerinde düşünülecek bir sorudur.
- 82 1970'lerde MHP'nin "şeytan üçgeni"nde yükseliş sürecine ilişkin dönemin klasik denebilecek makalesi için bakınız, Ömer Laçiner, "Malatya Olayı-Türkiye'de Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi," *Birikim*, Mayıs 1978, s. 39, s. 12-24.
- 83 Mesela bakınız Osman Yüksel Serdengeçti, *Bir Nesli Nasıl Mahvettiler*, Ayyıldız Matbaası, 1958; *Bu Millet Neden Ağlar*, Serdengeçti Neşriyatı, 1957.
- 84 Sieyes için bakınız, William H. Sewall, *A Rhetoric of Bourgeois Revolution: The Abbé Sieyes and What is the Third Estate*, Duke University Press, 1994.
- 85 Şerif Mardin'in çevre ve merkez tanımları için bakınız Şerif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key To Turkish Politics?" *Daedalus*, no. 102 (1973): 169-190.

- 86 Can Kozanoğlu, *Pop Çağı Ateşi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- 87 Tanıl Bora, "Nationalist Discourses in Turkey," *South Atlantic Quarterly*, 102 (2/3), s. 441-442.
- 88 Ayrıca bakınız Rifat N. Bali, *Tarz-ı Hayalet'ten Life Style'a*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 306-337.
- 89 Demir Demiröz, Ahmet Öncü, "Türkiye'de Piyasa Toplumunun Oluşumunda Hegemonyanın Rolü: Bir Gerçeklik Projesi Olarak Beyaz Türklük," Ahmet Öncü, Orhan Tekelioğlu (ed.), *Şerif Mar-din'e Armağan*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 171-199.
- 90 "Öbür tarafta yeni-Türkleşmeyi reddeden ama asıl Türklüğü kabul edilmeyen Türkler (Anadolu Türkleri) ile değişik mağdurlardan (Kürtler vb.) oluşan koalisyon var. Bu ikinci sınıf bazen kendi-sini 'zenci Türkler' olarak da tanımlayabiliyor. Beyaz Türkler ile Zenci Türklerin oluşturdukları ko-alisyonlar zaman içinde değişebiliyor." Mucahit Bilici, "İlki Türkiye ve Cumhurbaşkanlığı Seçimi," *Yeni Şafak*, 21 Mart 2007.
- 91 Ertuğrul Özkök, "Bu Yeni Türkler de Fazla Oluyorlar," *Hürriyet*, 19 Mayıs 2000. Alıntılayan Rifat N. Bali, age, s. 320.
- 92 Güneri Civaoglu, "Tavla-Satranç-Üçkağıt...", *Milliyet*, 15 Eylül 1996. Aktaran Rifat N. Bali, age, s. 309.
- 93 Şu nokta vurgulanmalıdır ki; bu süreç Türkiye'ye has değildir. Kendini de "bu sınıfın bir üyesi ola-rak" tanımlayan New York'lu (neo-con) gazeteci David Brooks "bobo" yani burjuva-bohem olarak tanımladığı "yeni bir melez elit'in "keyif savaşları"nın ardından 1990'larda 1980'lerin yuppileri-nin yerini alarak "yeni bir kültürel iktidar" yarattığından bahseder. Brooks'a göre bu yeni seçkin-ler, yuppilikle sol-radikalizmi mezcederek ve tüketimi ve hedonizmi estetize ederek hedonizmi eğitime dayalı seçkinlikle birleştirirler. David Brooks, *Bobos in Paradise*, Simon & Schuster, 2000, s. 11, 35-41, 43, 194.
- 94 Ergun Aksoy, "Beyazlara Her Şey Mubah," *Radikal*, 11 Şubat 1999. Alıntılayan Rifat N. Bali, age, s. 332.
- 95 Yusuf Kaplan, "Bedel Ödeyen Toplumlara Diriliyor," *Yeni Şafak*, 7 Şubat 2008.
- 96 Yael Navaro, *Faces of the State*, Princeton: Princeton University Press, 2002, s. 19.
- 97 Gerçi ilginçtir; Latin Amerika'da safkan kızılderiliden saf Avrupalıya ve aralarında "çeşit çeşit ton-larda" mestizolar arasında düpedüz bir renkler hiyerarşisi gözlemlenmektedir. Adeta Latin Ame-rika'da ten renginin açıklığı ile refah (ve devlet iktidarına yakınlık) arasında kayda değer bir kore-lasyon vardır. Türk sağının kendine çok yakın bulacağı bu durum üzerine gözlemler için bakınız Amy Chua, *World on Fire: How Exporting Free Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability*, Anchor Books, 2004. 2000'lerde yükselen "Latin Amerika solu" da aslında büyük ölçü-de "yerli uyanışı" ve "yerli kimlik siyaseti"dir. Latin Amerika'da sol büyük ölçüde, Marsaladaki ve ge-cekondulardaki yerlilerden destek almaktadır. Bakınız, Marc Saint-Upéry, *Meydan Okuyan Sol!*, İle-tişim Yayınları, 2007.
- 98 "lahza-i teahhur": "bir anlık gecikme," Tevfik Fikret'in 1905 yılında anlık bir duraksaması sebebi-yile kendisine düzenlenen suikasttan sağ çıkan II. Abdülhamid'e düzenlenen bu suikastı övdüğü şi-irinin ismidir.
- 99 Vedia Dökmeci, Yurdanur Dülgeroğlu, Lale Berköz Akkal, *İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları*, İstanbul: Literatür, 1993, s. 10-19.
- 100 Ufuk Güldemir, *Texas-Malatya*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1992, s. 360-361.
- 101 Ufuk Güldemir, age, s. 107.
- 102 Ufuk Güldemir, age, s. 107.

- 103 İlginç bir gözlem olarak 2006 yılının "olaylı" "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Ermeniler" konferansının organizatörlerinin sosyal kökenleri ve kayda değer bir kısmının ailesinin itihattıçı kökenleri zikredilmeye değerdir. Bu konferansın organizasyon komitesinde yer alan altı akademisyenin üçünün babası hariciyeciyken, Mete Tuncay'ın dedesi 1915'te Ermenilerin Van isyanında öldürülmüş bir bürokrattır. Edhem Eldem ise sadece sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın ve Osman Hamdi Bey'in ailesine mensup değil, aynı zamanda Enver Paşa'nın üvey torunudur.
- 104 Mesela bakınız Özlem Albayrak, "Şehit ve Beyaz Türk'ün Kaynama Noktası," *Yeni Şafak*, 11 Ekim 2008.
- 105 Bekir Coşkun, "Ermeni Meselem...", *Hürriyet*, 27 Eylül 2005.
- 106 Alper Görmüş, "Özök ve Gazetesi: Hazcı Bedende Militer Ruh," *Taraf*, 1 Ocak 2010.
- 107 Yılmaz Özdil, "Bidon Kafa...", *Hürriyet*, 13 Ağustos 2007.
- 108 Yılmaz Özdil, "Abe Ne Oldu Manisacıkda?", *Hürriyet*, 10 Ocak 2010.
- 109 Bekir Coşkun, "O Aile...", *Hürriyet*, 28 Nisan 2000.
- 110 Yılmaz Özdil, "Sezer...", *Hürriyet*, 24 Nisan 2007; Yılmaz Özdil, "Sezer'den Kurtulmaya 4 Gün Falan kaldı," *Hürriyet*, 25 Ağustos 2007.
- 111 Emin Çölaşan, *Turgut Nereden Koşuyor?*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1989; Emin Çölaşan, *Turgut'un Serüveni*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1990; Emin Çölaşan, *24 Ocak: Bir Dönemin Perde Arkası*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1984; Emin Çölaşan, *12 Eylül: Özal Ekonomisinin Perde Arkası*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1984.
- 112 Ali Şimşek, Cumhuriyet okur profilini ve sol-ulusalcı habitusu/kültürel mahremiyeti şu şekilde tasvir etmektedir: "Yıllardır 90'lı yıllar ve Cumhuriyet okur profilinin sosyolojisi üzerine düşündüğümünden naçizane bir iki şey söylemeye çalışacağım. 90'lı yıllardaki fırtınalı süreçten bu yana gazetenin okur profiline baktığımızda şunu çok net görüyoruz: Aydınlanmacı, laik, sol, Kemalist ve her şeyden önemlisi de yaş ortalaması çok yüksek (50 yaş ve sonrası), eğitilmiş bir sosyolojik kesimle karşı karşıyayız. Okur profili içinde emekli öğretmenden profesyonel mesleklere (mühendis, avukat vb.), asker ve bürokrata uzanan bir hat kolayca algılanabiliyor. Yazar profili de aynı özellikleri gösteriyor. 1950 kuşağından, Köy Enstitülü yazarlara, edebiyatçılara uzanan ve Türkiye'nin edebiyat-sanat alanını uzun süre belirlemiş; üstelik bununla da kalmayıp, bizim Aydın Habitusu (eğilimleri) dediğimiz bir yaşam biçimini de dönüştürmüştür. Bu sadece eğilimler anlamında değil, imgelem anlamında (örneğin Sait Faik'ten süzülüp gelmiş 50'ler İstanbul'u gibi) da geçerlidir. Yaşamaktan zevk alan, çelevi, hacı, Homerosmania'ya varacak aydınlanmacı kahramanlıkla at başı giden imgelem de diyebiliriz buna... Bir tarafla bu imgelem 18. yüzyıl Alman Romantizminin aydın kimliğini biçimlendiren bir Altın Çağ olarak 'Hayali Antikite' kültürüne referansla oluşmuştur." Ali Şimşek, "Eve Dönerken," *Birgün*, 7 Mayıs 2010.
- 113 19. yüzyıl, Avrupa ve ABD'de bir "orta sınıf ideali"nin yükseldiği yüzyıldır. Mesela bakınız Peter Gay, *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, Oxford: Oxford University Press, 1984-1998 (5 cilt); John Tosh, *A Man's Place*, New Haven; London: Yale University Press, 1999; Stuart H. Blumin, *The Emergence of the Middle Class*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- 114 Norbert Elias, *Uygurlık Süreci*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002; Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen*, Stanford: Stanford: Stanford University Press, 1976, Marc Raeff, *The Well-Ordered Police State*, New Haven: Yale University Press, 1982.

- 115 Aynı şekilde bu "iki millet" in dinsellik üzerinden ayrışmasını Türkiye modernleşmesine özgün var saymakta hatalıdır. Mesela tüm 19. yüzyıl Fransa tarihi Katolikler ve cumhuriyetçiler ikiliği üzerinden okunabilir. Maurice Larkin 19. yüzyıl Fransa'sının birbirine kapalı kültürel-merkezli oluşturulmuş iki cemaatten oluştuğunu yazmakta ve "iki millet" metaforunu kullanmaktadır. Maurice Larkin, *Religion, Politics and Preference in France since 1890*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s.1. Ayrıca bakınız Pamela Pilbeam, *Republicanism in Nineteenth-Century France, 1814-1871*, New York: St. Martin's Press, 1995; Philip Nord, *The Republican Moment*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
- 116 Ertuğrul Özkök, "Birinci 'Beyaz Türk' Kongresi," *Hürriyet*, 16 Ekim 2010; Ertuğrul Özkök, "Beyaz Türklerin Yeni Başkenti," *Hürriyet*, 5 Ekim 2010; Ertuğrul Özkök, "Beyaz Türklere Şaşırtıcı Bir Teklif," *Hürriyet*, 30 Eylül 2010; Oray Eğin, "Beyaz Türkler Lozan Kapsamına Alınsın," *Akşam*, 13 Ekim 2010.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- 1 "Şu Çılgın Türkler ile Vergi Rekortmeni Oldu," *Sabah*, 2 Nisan 2006.
- 2 "İşte Bu Kitaplar Rekora Koşuyor," *Milliyet*, 5 Kasım 2009.
- 3 Rifat Bali, *A Scapegoat for all Seasons: The Dönmes or Crypto-Jews of Turkey*, Isis, 2008, s. 12-13.
- 4 Emre Kongar, *Babam, Oğlum, Torunum*, Remzi Kitabevi, 2003; Emre Kongar, *Kızlarıma Mektuplar*, Remzi Kitabevi, 2000, Emre Kongar, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 2006, Emre Kongar, *Demokrasimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, 2007.
- 5 Osman Pamukoğlu, *Unutulan Dışında Yeni Bir Şey Yok*, Harmoni Yayınları, 2003.
- 6 Osman Pamukoğlu, *Ayandon*, İnkılap, 2006.
- 7 Ercan Çitlioğlu, *Org. İlker Başbuğ ile Tarih ve Gelecek*, Destek Yayınları, 2010.
- 8 Bu yönde bazı somut kanıtlar için bakınız Önder Aytaç & Emre Uslu, "Ergenekon'un 'Zehirli Sarmaşığı' Misyonerler' de Yazdı mı?," *Taraf*, 16 Ağustos 2008.
- 9 Ortaylı'nın söyleşilerden oluşan bu kitaplarının savruluşu ve bu süreçte tarihin bir bilim olmaktan çıkıp "empresyonist sanata" dönüşmesi için bakınız Hakan Erdem, *Tarih-Lenk*, Doğan Kitapçılık, 2008, s. 143-52.
- 10 İlber Ortaylı, *İlber Ortaylı İle Tarihın Sınırlarına Yolculuk*, Ufuk Kitapları, 2001; İlber Ortaylı, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitapları, 2004; İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş, 2006; İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk*, Timaş, 2006; İlber Ortaylı, *Zaman Kaybolmaz: İlber Ortaylı Kitabı*, İş Bankası Yayınları, 2006; İlber Ortaylı, *Kırk Ambar Sohbetleri*, Aşına Kitaplar, 2007.
- 11 Mahir Kaynak, Ömer Lütfi Mete, *Erdoğan Operasyonu*, Timaş Yayınları, 2008; Mahir Kaynak, Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Timaş Yayınları, Aydoğan Vatandaş, *Apokrifal*, Timaş Yayınları, Aydoğan Vatandaş, *Agharta*, Timaş Yayınları, İbrahim Karagül, *Hesaplaşma Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 2007, Ali Çimen, Hakan Yılmaz, *İpler Kimin Elinde?* Timaş Yayınları, 2000; Selman Kayabaşı, *Teskilat*, Timaş Yayınları, 2008. Soner Yalçın'ın "Efendi"si İslami kesimde klonunu bulmakta gecikmemiş ve bu şekilde bu ekol bir nevi asıl sahibine geri dönmüştür. "Menemencioğlu ailesinin izinin sürüldüğü kitap" için bakınız Aydoğan Vatandaş, *Monşer*, Timaş Yayınları, 2009.

- 12 CFR'a ve Trilateral Commission'ı bir tür Sanhedrin olarak sunmak solun da eğilimi olmuştur. Jimmy Carter'ın başkan oluş süreci ve kayda değer bir kısmı Trilateral Commission üyesi olan kabinesi üzerinden solda Trilateral Commission'a yüklenen misyon ve bu varsayımın geçersizliği için bakanız, Fred Block, "Cooperation and Conflict in the Capitalist World Economy," Fred Block, *Revising State Theory* Temple University Press, 1987, s. 69-79. Bu tür gayri resmi örgütlerin bir tür kapitalist "konsey" olarak işlev gördüğü inancı bir nevi Marksizmin magazinleştirilmiş halidir. Mesela bakanız, Laurence H. Shoup, William Minter, *Imperial Brain Trust: The Council on Foreign Relations and United States Foreign Policy*, Monthly review Press, 1977; William Domhoff, *Who Rules America Now?*, Prentice-Hall, 1983, s. 71-73; William Domhoff, *The Power Elite and the State*, A. De Gruyter, s. 113-144. CFR ile ilgili daha serinkanlı çalışmalar için bakanız, Robert d. Schulzinger, *The Wise Men of Foreign Affairs: The History of the Council on Foreign Relations*, Columbia University Press, 1984; Michael Wala, *The Council on Foreign Relations and American Foreign Policy in the Early Cold War*, Berghahn Books, 1994; Inderjeet Parmar, *Special Interests, the State and the Anglo-American Alliance, 1939-1945*, Frank Cass, 1995.
- 13 Halil Berktaş, "Bağışarak Faşistleşmek," *Taraf*, 6 Mart 2008.
- 14 Ulusalculuğun kamusal yüzleri ve görüntülülüğü için bakanız Halil Berktaş, *Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl*, Kitap Yayınevi, 2008, s. 52-3.
- 15 Mehmet Baransu, Karargâh, *Karakutu*, 2010, s. 244-247.
- 16 Halil Berktaş, "İşin Doğrusu (4): Hangi Medyayla Olur?," *Taraf*, 25 Nisan 2009.
- 17 "Ortalama Hürriyet okuru profili"yle ilgili "endişelenen" ve bu okur yorumlarından yansıyan "ortalama okur profili"nin manipüle edildiğine dair şüpheler için bakanız Alper Görmüş, "Kılavuzu E. Özkök Olan Hürriyet Okurlarının 'Nokta Baskını' Yorumları," *Taraf*, 27 Mart 2009; Alper Görmüş, "Hürriyet Okurları O Yorumculardan mı İbarettir? Değilse Öbürleri Nerededir?," *Taraf*, 28 Nisan 2009.
- 18 İnternette, anonimliğin ve siber gerçekliğin rahatlığıyla (özellikle Kürtlere yönelik) şiddet ve imha önerecek kadar keskinleşmiş bir ırkçılığın siber ortamda türemesine ilişkin bakanız Tanıl Bora, "Kitle İmhaları Yok Etmek Lazım" - Gelişen Anti-Kürt Hınç," *Birikim*, Mart 2005, sayı 191.
- 19 Soner Yalçın'ın "Efendi" kitabının anti-semitizmi ve genel bir değerlendirilmesi için bakanız Necati Polat, "Yeni Anti-Semitizm: Efendi Üzerine Notlar," *Doğu-Bah*, sayı: 29, s. 179-194; Rifat Bali, "What is Efendi Telling Us?," Rifat Bali, age içinde, s. 317-349.
- 20 Mesela en kapsamlısı için bakanız, <http://www.sabetay.50g.com>
- 21 Tayfun Er internette yazdıklarını iki kitapta yayınlamıştır. Tayfun Er, *Erguvaniler*, Duvar Yayınları, 2007; Tayfun Er, *Yalıdağiler*, Destek Yayınları, 2009.
- 22 Gürkan Hacı, "İlluminati'nin Dehlizlerinde," *Akşam*, 15 Haziran 2009.
- 23 David Oshinsky, *A Conspiracy So Immense: The World of Joe McCarthy*, Oxford University Press, 2005, s. 197.
- 24 Amerikan komplo teorisi literatürü için bakanız Robert Alan Goldberg, *Enemies Within*, Yale University, 2001; Michael Barkun, *A Culture of Conspiracy*, University of California Press, 2003.
- 25 Svetlana Boyd, *Nostaljinin Geleceği*, Metis Yayınları, 2009, s. 81.
- 26 İslami kesimin özellikle 1967 Altı Gün Savaşı'nın ardından tavan yapan anti-semitizmi için bakanız, Rifat N. Bali, *Devlet'in Örnek Yurttaşları*, Kitabevi, 2009.

- 27 Cumhuriyet boyunca İslami kesim tarafından üretilmiş Sabetaycılık merkezli komplo teorilerinin ve kara propagandanın bir dökümü için bakınız Rıfat Bali, *A Scapegoat for All Seasons: The Dönme or Crypto-Jews of Turkey*, Isis, 2008, s. 17-78.
- 28 İbrahim Aleattin Gövsa, *Sabetay Sevi*, Semih Lütfi Kitabevi, 1940; Abraham Galante, *Nouveaux Documents sur Sabbetai Sevi*, 1935.
- 29 Geç Osmanlı ve erken cumhuriyetteki Sabetaycılık tartışmaları, polemikleri için bakınız, Marc Baer, "The Double Bind of Race and Religion: The Conversion of the Dönme to Turkish Secular Nationalism," *Comparative Studies in Society and History*, (2004), 46: 682-708; Marc Baer, *The Dönme: Jewish Converts, Muslim Revolutionaries, and Secular Turks*, Stanford University Press, 2010.
- 30 M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler*, Zvi-Geyik Yayınları, 2002. İslami kesimden bir başka Sabetaycılık kitabı için bakınız, Mehmet Şevket Eygi, *Yahudi Türkler yahut Sabetaycılar*, Zvi-Geyik Yayınları, 2000.
- 31 Geç Osmanlı döneminde dönmeliği konu olan İslami/muhafazakâr orijinli makalelerin, yayınların bir dökümü için bakınız Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Rehber Yayıncılık, 1992, s.403-410. Abdurrahman Küçük'ün Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde hazırladığı doktora tezi olan bu çalışma bu alanda daha özenli bir çalışma olarak zikredilebilir.
- 32 İslami ve muhafazakâr algının Batılılaşmayı, sahipsiz bir Müslüman Türkün kendi kültür ve değerlerine yüz çeviremeyeceği ön kabulünden hareketle, özü itibarıyla Türk ve Müslüman olmayan dönmelerle ilişkilendirmesinin ötesinde, Batılılaşmayı (ve Nâzım Hikmet, Mehmet Ali Aybar gibi isimlerle sosyalizmi) 19. yüzyılın Avrupalı mühtedilerin soyundan gelen ailelerle ilişkilendiren (ve Soner Yalçın'ın genre'nin ilk örneklerinden sayılabilecek) bir köken dedektifliği kitabı için bakınız, Mahmut Çetin, *Boğaz'daki Aşiret*, Edile Yayınları, 1997.
- 33 İlğaz Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim*, Belge Yayınları, 1998.
- 34 Soner Yalçın, *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı/Efendi 2*, Doğan Kitapçılık, 2007. Ergun Poyraz'ın Musa üçlemesi de bu meyanda düşünülmelidir.
- 35 Ergun Poyraz, *Takunyali Führer*, Togan Yayıncılık, 2009.
- 36 "Anırtıran Meğer Etnik Kimlik Sormamış!," *Radikal*, 22 Aralık 2008.
- 37 İslami komplocu literatürün internetteki en dikkate değer kaynağı için bakınız, www.netpano.com
- 38 Aydoğan Vatandaş, *Armagedon: Türkiye-İsrail Gizli Savaşı*, Timaş, 1998.
- 39 Aydoğan Vatandaş, *Ezoterika: Gizli Cemiyetler*, Timaş, 2002; Aydoğan Vatandaş, *Kızıl Tarikat: Tokyo-Washington-Moskova Üçgeninde Kıyamet Silahları*, KaraKutu, 2003; Aydoğan Vatandaş, *"Kurukafa ve Kemik" Tarikatının Gizli Tarihi*, Q-Matris, 2003.
- 40 Kitapların isimleri bile açıklayıcıdır. Ergun Poyraz, *Hilafet Ordusundan Arap Kürt Partisine*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003.
- 41 1970'lerin sonundan itibaren Batı akademisinde adeta unutulmuş Müslüman Sovyet Orta Asya'sının keşfi yaşanmıştır. Bakınız, Alexandre Benningsen, Chantal Lemerrier-Quelquejay, *Les Musulmans Oubliés*, Maspero, 1981; Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire Éclaté*, Flammarion, 1978; Yacov Ro'i (ed.), *The USSR and the Muslim World*, George Allen & Unwin, 1984; Michael Rwykin, *Moscow's Muslim Challenge: Soviet Central Asia*, M.E. Sharpe, 1982.
- 42 ABD'nin dış politika oluşumunda İslam unsurunun rolü için bakınız Fawaz Gerges, *Amerika ve Siyasal İslam*, Anka Yayınları, 2001.

- 31 Mart'ın bir İngiliz tezgâhı olduğu teorisi ilk olarak İngilizlere güvenleri boş çıkan ve hayal kırıklığına uğrayan itihathatçıların kendileri tarafından kurgulanmıştır. Bu itihathatçı muhayyilenin sol-Kemalist klasiği için; Doğan Avcıoğlu, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Bilgi Yayınevi, 1969. Benzer şekilde Şeyh Sait isyanında da "İngiliz parmağı"na ilişkin herhangi bir kanıt rastlanmamıştır. "İngiliz parmağı," Şeyh Sait isyanının İngiltere ve Türkiye arasında devam etmekte olan Musul-Kerkük pazarlıklarında Türkiye'yi zor bir duruma düşürmesi ve Milli Mücadelenin yeni bittiği bir dönemde İngilizlere ciddi bir güvensizlik duyulması sebepleriyle bu dönemde ortaya atılmış ve kabul görmüş bir teoridir. Bakınız Ömer Kürkcüoğlu, *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınları, 2006, s. 304; Olson, Robert, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925*, Öz-ge, 1992.
- Özdemir Ince, "Köy Enstitüleri ve İmam Hatip Okulları (2)," *Hürriyet*, 19 Mayıs 2009.
- Tamer Bacıoğlu, age, Necip Hablemetioğlu, *Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası*, Otopsi, 2001.
- Özdemir Ince, "1915'te Neler Oldu?"nun Kitabı," *Hürriyet*, 20 Haziran 2005.
- Yaşar Nuri Öztürk, "Laikleğe İki Koldan Saldırı," *Hürriyet*, 26 Kasım 2008.
- Erol Manisalı, *Askeri Darbeden Sivil Darbeye*, Truva, 2006, s. 64.
- Erol Manisalı, age, s. 62.
- Erol Manisalı, age, s. 57.
- Ralph Peters, "Blood Brothers: How a Better Middle East Would Look," *Armed Forces Journal*, Haziran 2006.
- Tamara Cofman Wittes, *The New U.S. Proposal for a Greater Middle East Initiative: An Evaluation*, The Brookings Institution, 2004. Ayrıca bakınız Sarah Yerkes, Tamara Cofman Wittes, *The Middle East Partnership Initiative: Problems, Progress, and Prospects*, The Brookings Institution, 2004. http://www.brookings.edu/papers/2004/0510middleeast_wittes.aspx, http://www.brookings.edu/papers/2004/1129middleeast_wittes.aspx (16 Mayıs 2010 tarihinde görüntülendi); Marina Ottoway, Thomas Carothers, *The Greater Middle East Initiative: Off to a False Start*, Carnegie Endowment Policy Brief, 2004. Bakınız: <http://www.carnegieendowment.org/files/Policybrief29.pdf>
- Mart 2004'te basılan makalelerinde Ottoway ve Carothers'e göre bu proje daha doğmadan başarısızlığa mahkûm olmuştur zira "oldukça iddiasız bir nitelik taşısa da, Arap yönetimlerinden çok sert tepkileri tetiklemiştir... Suudi Arabistan ve Mısır projenin Batı değerlerinin Arap dünyasına dayatılması olarak reddinde öncülük yapmışlardır." (s.2). Yazarlara göre, bu proje George W. Bush yönetiminin büyük bir imaj yönetimi başarısızlığıdır ve bu sebeple bir geleceği yoktur.
- Bu teoriler için bakınız, Mesut Yeğen, "Barzani'lerin Yahudiliği: Sefa Kaplan'a Cevap," *Birikim*, sayı: 197, s. 113-17. Barzani'nin Yahudiliği ve İsrail'in bağımsız bir Kürt devleti projesinin arkasında olmasına ilişkin komplo teorilerinin literatürü için ayrıca bakınız Rıfat Bali, *A Scapegoat for All Seasons: The Dönme or Crypto-Jews of Turkey*, Isis, 2008, s. 92.
- Fethullah Gülen'in "hoşgörü retoriği"nin İslamı ılımlılaştırması retoriği öyle absürttür ki; ılımlı İslam İslamın yozlaştırılmış hali olarak görülmektedir.
- Ergun Poyraz, *Musa'nın Çocukları*, Togan Yayıncılık, 2007; *Musa'nın Güllü*, Togan Yayıncılık, 2007; *Musa'nın Mücahidi*, Togan Yayıncılık, 2007. Ergun Poyraz için bakınız Yıldırım Oğur, "Jandarma'nın Assange'ı," *Taraf*, 20 Mart 2011.
- Erol Manisalı, *AKP, Ordu, Amerika Üçgeninde Türkiye*, Truva, 2008, s. 58. Ayrıca bakınız Merdan Yanardağ, *Bir ABD Projesi Olarak AKP*, Siyah Beyaz Yayın, 2007.

- 57 Selim Somçağ, *Osmanlı ve Batı*, Bengi Yayınları, 2008, s. 11-12.
- 58 "Erbakan'ın 'Domuz Uşağı' Sözü Nedeniyle TV's'e Ceza," *Hürriyet*, 13 Temmuz 2007.
- 59 "Erbakan: AKP'ye Oy Vermek, Siyonizme Oy Vermek Demektir," *Hürriyet*, 4 Temmuz 2007.
- 60 "Vural Savaş: Erbakan Erdoğan'dan İyidir," *Radikal*, 26 Mart 2004.
- 61 "28 Şubat Hataydı," *Milliyet*, 21 Aralık 2010.
- 62 John Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality?* Oxford University Press, 1995; John Esposito, *Islam and Politics*, Syracuse University Press, 1998; John Esposito, John Voll, *Islam and Democracy*, Oxford University Press, 1996.
- 63 Bir Rand raporu "İlmli İslam"ın teşvikine ilişkin bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Angel Rabasa, Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz, Peter Sickle, *Building Moderate Muslim Networks*, RAND, 2007.
- 64 Ufuk Güldemir, *Texas-Malatya*, Tekin Yayınevi, 1991, s. 372.
- 65 Graham Fuller, *Islamic Fundamentalism in the Northern Tier Countries*, Rand, 1991, s. xii-xiii. Ayrıca bakınız Graham Fuller, *Turkey Faces East: New Orientations Toward the Middle East and the Old Soviet Union*, Rand, 1992; Graham Fuller, *Turkey Revisited: Reflections on Turkish Society and Culture after 20 Years of Absence*, Rand, 1988.
- 66 Ufuk Güldemir, age, s. 374.
- 67 Bakanız Bahadır Selim Direk, *Küresel Tuzak: İlmli İslam*, Ulus Dağı Yayınları, 2008; Erol Manisalı, *İslamcı Siyaset ve Cumhuriyet*, Derin Yayınları, 2006; Yaşar Nuri Öztürk, *Allah ile Aldatmak*, Yeni Boyut, 2008.
- 68 Erol Manisalı, "Bıçak Sırtı," *Cumhuriyet*, 14 Eylül 2007.
- 69 Yaşar Nuri Öztürk, *Allah ile Aldatmak*, Yeni Boyut, 2008, s. 292-93.
- 70 Bakanız http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=449&tipi=27&sube=0 (9 Nisan 2009 tarihinde görüntüldü)
- 71 Utku Çakarözer, Gökçer Tahincioğlu, "Misyonerlik Suç Mudur?," *Milliyet*, 25 Nisan 2007.
- 72 "AB'ye Gireceğiz Diye Dinimiz Elden Gidiyor," *Sabah*, 3 Ocak 2005. Ayrıca bakınız Hulki Cevizoğlu, *Misyonerlik ve Siyasal Hristiyanlık*, Ceviz Kabuğu, 2006; Zekeriya Beyaz, "Misyonerler, Aleviler, Kürtler...", *Takvim*, 23 Mart 2006. Bu sürecin bir değerlendirmesi için bakınız, Esra Özyürek, "Christian and Turkish: Secularist Fears of a Converted Nation," *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, vol. 29, no: 3, 2009, s. 398-412; Adem Yavuz Arslan, "Bi' Ermeni Var, Timaş Yayınları, 2011, s. 91-124; Alper Görmüş, "2003-2007'deki Anti-Misyoner Kampanya," *Taraf*, 5 Nisan 2011.
- 73 "GAP'ta İkinci Filistin Oyunu," *Sabah*, 13 Haziran 2006.
- 74 http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=449&tipi=27&sube=0 (9 Nisan 2009 tarihinde görüntüldü)
- 75 Geleneksel İslami düşüncenin modern çağda nasıl (özellikle Yahudilerin cihan hâkimiyeti teması başta olmak üzere) Batılı kompo teorilerini devralarak onları süreç içinde içselleştirdiği ve İslamileştirdiği için bakınız, David Cook, *Contemporary Apocalyptic Literature*, Syracuse University Press, 2005. Türkiye'de anti-semitizm cumhuriyet boyunca köklü tarihi için bakınız Rıfat Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Devlet'in Örnek Yurttaşları*, Kitabevi, 2009.
- 76 Kemal Karpat, *The Politicization of Islam*, Oxford University Press, 2001, s. 117-124; Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Syracuse University Press, 1997.

- 77 Soner Cagaptay, *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* London; New York: Routledge, 2006.
- 78 Dönemin bazı Jöntürk emperyalizm tasavvurları için bakınız, Ahmed Rıza, *La Faillite Morale de la Politique Occidentale en Orient*, Librairie Picart, 1922; Halil Halid, *A Study in English Turcophobia*, London: Pan-Islamic Society, 1904; Halil Hamid, *The Diary of a Turk*, London: Adam and Charles Black, 1903. Ayrıca bakınız, Cemil Aydın, *The Politics of Anti-Westernism in Asia*, New York: Columbia University Press, 2007.
- 79 Osman Metin Öztürk, Ersin Yüksel, *Metal Fırtına'nın Kırılması*, Platin Yayınları, 2005.
- 80 "Sevr sendromu" için bakınız; Wolfango Piccoli, Dietrich Jung, *Turkey at the Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, Zed, 2001, s. 115-18; Kemal Kirişçi, Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*, Frank Cass, 1997, s. 184, 193; Philip Robins, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Hurst & Company, 2003, s. 102-104; Hakan Yılmaz, "Two Pillars of Nationalist Euroskepticism in Turkey: The Tanzimat and Sevres Syndromes," Ingmar Karlsson and Annika Strom Melin (ed.), *Turkey, Sweden and the European Union: Experiences and Expectations*, Swedish Institute for European Policy Studies, 2006, s. 29-40; Michelangelo Guida, "The Sevres Syndrome and 'Komplo' Theories in the Islamist and Secular Press," *Turkish Studies*, March 2008, v. 9, no: 1, s. 37-52; Emrullah Uslu, "Ulusalçılık: The Neo-Nationalist Resurgence in Turkey," *Turkish Studies*, March 2008, v. 9, no: 1, s. 76-82.
- 81 "Pontus tehdidi" üzerine bir "devlet yayını" için bakınız Yusuf Sarıncay, Hamit Pehlivanlı, Abdullah Saydam, *Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999. 1922 yılında Ankara'daki Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nce basılmış "Pontus Meselesi" kitabının transkripsiyonu için bakınız, Yusuf Gedikli (ed.), *Pontus Meselesi*, Bilge Karınca, 2002. Ayrıca bakınız, Arslan Bulut, *Çift Başlı Yılan: Karadeniz'de Yüzyılın İkinci Rumlaştırma Operasyonu*, Bilge Oğuz, 2007. Pontus paranoyası üzerine bir değerlendirme için bakınız, Adem Yavuz Arslan, "Bi' Ermeni Var, Timaş Yayınları, 2011, s. 73-91; Ömer Asan, "Trabzon Rumcası ve Pontos Etnofobisi," Güven Bakrezer, Yücel Demirel (ed.), *Trabzon'u Anlamak*, İletişim Yayınları, 2009.
- 82 Liberallerin şeytanlaştırılması, AB sürecinde (kendilerini liberal olarak tanımlasın ya da tanımlamasın) "liberal aydınlar" şeklinde adlandırılan çevrelerin bu sürecin fıkırsel ve manevi taşıyıcılığı yapmasıyla gelişmiştir. Liberallerin tedrici şeytanlaştırılmasının kemale erdiği, liberallerin saf zavallılar olmaktan çıkarak kumpasın karargâhı haline geldikleri çalışma için bakınız, Mustafa Yıldırım, *Sivil Ölümcülüğün Ağında*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004. Liberallerle uğraşma konusunda muhtemelen Oray Eğin'in yazıları da zikredilmeye değerdir. Eğin, Akşam gazetesindeki köşe yazılarında Tarafın yayın hayatına başlamasının ardından "liberalleri" düzenli olarak yazılarına konu etmekte ve onları saflar olarak değil "o kadar çirkin, o kadar belalı ve düzensiz bir dil benimsemiş" aydın güruhu olarak görmektedir. Oray Eğin, "Bugünün Mağdurları Yarının Galipleri Olursa...", *Akşam*, 6 Mart 2009.
- 83 Necip Hablemitoğlu, *Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası*, Otopsi, 2001; Necip Hablemitoğlu, *Köştebek*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003. Ayrıca bakınız, Vural Savaş, *İrtica ve Bölücülüğe Karşı Militan Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, s. 41-45; Tamer Bacinoğlu, "Türkiye'de Alman Vakıflarının Marifetleri," *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1999. Ayrıca bakınız, Tamer Bacinoğlu, *Modern Alman Oryantalizmi*, Ankara: Asam, 2001.

- 84 Ankara-merkezli LDT ile komplocu yorumlar için bakınız, Mustafa Yıldırım, *Sivil Örümeğin Ağında*, Ulus Dağı Yayınları, 2005, s. 125-130, s. 138-141; Talat Turhan, Mehmet Eymen, *Mont Pelerin: Küresel Sermayenin Beyni*, İleri Yayınları, 2005. Ayrıca bakınız, Emin Çölaşan, "Liboşlara Dış Yarıdım," *Hürriyet*, 26 Aralık 2001.
- 85 Amerikan sağının standard CFR anlatısı için bakınız, Gary Allen, *The C.F.R.: Conspiracy to Rule the World*, American opinion, 1969.
- 86 Bakınız Mustafa Yıldırım, *Sivil Örümeğin Ağında*, Ulus Dağı Yayınları, 2005, s. 303-332; Erol Bilbilik, *Dünyayı Yöneten Gizli Örgütler/Küresel İktidarın Kurmayları*, Profil Yayınevi, 2007.
- 87 Mehmet Baransu, "Bu da STK Andıcı," *Taraf*, 7 Nisan 2008.
- 88 Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İhtiharı: Yeni-Osmanlı Tuzağı*, Otopsi, 2007, s. 506.
- 89 Cengiz Özakıncı, age, s. 429.
- 90 Özdemir İnce, "Lejyoner Avukatlar," *Hürriyet*, 21 Kasım 2007.
- 91 Gerçi komplo teorilerinin kurucu niteliği Türkiye'ye has değildir. 20. yüzyılın muhtemelen en etkili ve en yaygın komplo teorisi/şehir efsanesi olan "Siyon Bilgeleri Protokolü" de "kurucu" niteliktedir. "Siyon Bilgeleri Protokolü'nün uydurulması ve geniş kabul görmesinin hikâyesi için bakınız Norman Cohn, *Warrant for Genocide*, Harper & Row, 1967. Nazi ideolojisinde komplo teorisinin kurucu niteliği için ayrıca bakınız, Jeffrey Herf, *The Jewish Enemy*, Harvard University Press, 2006. Modern bir imgelem olarak komplo teorilerinin erken modern Avrupa'da (özellikle iç savaş İngiltere'sinde) ortaya çıkış ve gelişimi için bakınız, Barry Coward, Julian Swann (ed.), *Conspiracies and Conspiracy Theories in Early Modern Europe*, Ashgate, 2004. Ancak muhakkak ki komplo teorilerinin kurucu niteliğinin bu kadar belirgin olması 2000'lerin Türkiye'sine has olmalıdır.
- 92 Mesela bakınız "Cindoruk'un Tespitleri Siyaseti Karıştırarak," *Akşam*, 4 Ocak 2009.
- 93 Sinan Zeyneloğlu, "İstanbul'un Seçim Coğrafyası 1999-2002," *Toplum ve Bilim*, sayı 107, 2006, s. 87-116.
- 94 Melih Pınarcıoğlu, Oğuz Işık, "Bölgesel Siyasi Tercihler ve AKP," *Toplum ve Bilim*, sayı 107, 2006, s. 66-86.
- 95 Bu sürecin anlatıları için bakınız Yavuz Gökmen, *Sarı'nın Güzel Kadın*, Doğan Kitapçılık, 1999; Hasan Cemal, *Türkiye'nin Asker Sorunu*, Doğan Kitapçılık, 2010.
- 96 Mehmet Ağar'dan sonra (yeni adıyla DP) genel başkanlığına seçilen Süleyman Soylu'yla beraber partinin çizgisi farklılaşmış, Soylu kendini CHP-merkezli ulusalcı çizgiden ayıran ve merkez sağ geleneğini, AKP'nin "liberalleşmiş sağ" dinamizmini bu geleneğe mezcetmeye çalışmıştır. Ancak 2009 yerel seçimlerinden sonra yapılan parti genel başkanlığı seçiminde Süleyman Soylu seçimi bir nevi DYP/DP'yi çok daha alenen CHP çizgisinde hizaya sokma programıyla aday olan Hüsamet Cindoruk'a kaybetmiştir. Süleyman Soylu'nun (aslında DYP/DP'nin bir sessizlik sonrası ilk kez gözle görülür bir dinamizm ve görünlülük kazandığı bir ortamda) seçimi 28 Şubat'ta DTP'nin kurulması ve Anadol hükümetinin kurulmasındaki aktif rolüyle önemli bir aktörlük üstlenmiş Hüsamet Cindoruk'a kaybetmesi "merkez sağ sesi"ni artık tamamen kaybetmesi olarak yorumlanabilir. 2009 DYP genel başkanlığı seçimi süresindeki polemikler için bakınız, "Demokrat Parti, Hüsamet Cindoruk'a Emanet," *Zaman*, 17 Mayıs 2009.
- 97 Alevileri bu şekilde yeniden icat eden bir çalışma için Mustafa Cemil Kılıç, *Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik*, Kumsaati Yayınları, 2005.

- 98 Bakanız Ali Murat İrat, *Devletin Bektaşı Hırkası*, Chiviyazıları, 2006, s. 115-128.
- 99 Cafer Solgun, *Alevilerin Kemalizmle İmtihanı*, Hayyikitap, 2008.
- 100 Guenther Roth, *The Social Democrats in Imperial Germany: A Study in Working-Class Isolation and National Integration*, Bedminster Press, 1963.
- 101 Bekir Coşkun, "Yazgı Niçin Değişmiyor?," *Hürriyet*, 3 Ocak 2006.
- 102 Yılmaz Özdil, "Sezer....," *Hürriyet*, 24 Nisan 2007; Yılmaz Özdil, "Sezer'den Kurtulmaya 4 Gün Falan kaldı," *Hürriyet*, 25 Ağustos 2007.
- 103 Bekir Coşkun, "Kayıp Anılar," *Hürriyet*, 21 Mart 2004.
- 104 Zülfü Livaneli, "Fetret Devri, Lale Devri," *Sabah*, 3 Kasım 2001.
- 105 Emre Kongar, 12 Eylül Kültürü, Remzi, 1993, s. 231-239.
- 106 Emre Kongar, *Demokrasimizle Yüzleşmek*, Remzi, 2007, s. 60.
- 107 Emre Kongar, age, s. 57.
- 108 Emre Kongar, age, s. 38.
- 109 Emre Kongar, age, s. 303.
- 110 Alıntılanan yer, Necmi Erdoğan, " 'Kalpaksız Kuvvacılar': Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*," İletişim Yayınları, 2001, s. 246-247.
- 111 Atilla İlhan, "Turgut Özal'ı 'Yerine Koymak': 3," *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1993.
- 112 "Bugün pençesinde kıvrandığımız IMF, Dünya Bankası ve dış borçlar, İnönü döneminin bize armağanıdır. İmam Hatip okulları, din dersleri, türbelerin açılması, İlahiyat Fakültesi... İnönü döneminin eserleridir. Türkiye'nin bağımsızlığı İnönü döneminde zedelenmiştir. Emperyalizme teslim olmak bu dönemde başlamıştır." Çetin Yetkin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, 2003, s. 610.
- 113 Bu anlatının bazı klasik örnekleri için bakınız Çetin Yetkin, *Karşıdevrim 1945-1950*, Otopsi Yayınları, 2003; Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ümit Yayıncılık, 1995.
- 114 Bedri Baykam, *Ordu Satranç Oynarken*, Piramid Yayıncılık, 2001, s. 40; Alev Coşkun, *Yeni Mandaclar*, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s. 79; Hikmet Çetinkaya, "Bugün 11 Kasım....," *Cumhuriyet*, 11 Kasım 2004.
- 115 Yılmaz Özdil, "Kliment Vefremoviç Voroşilov....," *Hürriyet*, 30 Nisan 2008.
- 116 Yılmaz Özdil, "Atatürk'ü Niye Seviyoruz?," *Hürriyet*, 11 Kasım 2008.
- 117 Bununla beraber, "sol neo-liberalizm nefretolojisi" ile "ulusalcı neo-liberalizm nefretolojisi," zaten her ikisi de benzer kaynaklardan türedikleri için önemli ölçüde örtüşür. Ara renkler için mesela bakınız Alpaslan Işıklı, *Devlet ve Demokrasi*, Kuvayı Milliye Yayınları, 1999, s. 163-170. Ayrıca bakınız Atilla İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Bilgi Yayınevi, 1997.
- 118 Emin Çölaşan, "Sahi Kimdi O Turgut?," *Hürriyet*, 17 Nisan 1998.
- 119 Mesela bakınız Erol Manisalı, *Bekleme Odasında İğfal*, Derin Yayınları, 2005, s. 149-151; Hikmet Çetinkaya, *Soros'un Çocukları*, Cumhuriyet Kitapları, 2008.
- 120 Emre Kongar, *Yamyamlara Oy Yok!* Remzi, 1998.
- 121 Bakanız, Patrice Higonnet, *Goodness Beyond Virtue*, Harvard University Press, 1998.
- 122 Bu süreç için bakınız, Fırat Gazel, *Mavi Akım*, Metis Yayınları, 2004.
- 123 Birgül Ayman'ın 14 Nisan 2007 Tandoğan Cumhuriyet Mitingi konuşması. http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=433&tipi=27&sube=0
- 124 Emin Çölaşan, "Siyasetçi Eli Girmeyince," *Hürriyet*, 6 Ağustos 1998.
- 125 Emin Çölaşan, "Bu Orduya Güvenin," *Hürriyet*, 15 Nisan 1998.

- 126 Emin Çölaşan, agn.
- 127 Bu çelişkili ikili mekanizmanın çok farklı tezahürleri vardır. Bu ikili söylem en berrak olarak sol-ulusalcılığın, "aydınlanmacılığı"nda gözlemlenebilir. Sol-ulusalcılar, bir taraftan başta liberaller ve ("Amerikancı sol" olarak yaftaladıkları) solcuları toplumdışı marjinaller olarak sunarken, bir taraftan da toplumun genel muhafazakârlığı ve "duyarsızlığı"na karşı kendi pozisyonları "öncü"dür, "seçilmiş bir azınlığı" teşkil ederler. Oray Eğin'in yazıları da bu ikili söylemin mümbit örneklerini teşkil etmektedir. Eğin, bir taraftan başta "Taraf" gazetesi olmak üzere liberalleri "marjinalleştir-mekte" ve "toplumdışlaştırmaktayken" ("Bunlar Adımı Zorla Kemalist Yaparlar," *Akşam*, 12 Kasım 2009; " 'Yalnız Ülkem' Cümlesinin Kodları," *Akşam*, 27 Mayıs 2008; "Bilgi ve Sabancı Üniversitesi'nin Kodları," *Akşam*, 18 Kasım 2009), bir taraftan da (halkın muhafazakârlığına reaksiyon içinde) kendini "bohem," "marjinal" "muhalif"liğiyle gurur duymakta, kendi sıra dışı yaşam tarzını sergilemekten memnurluk duymaktadır.
- 128 David P. Jordan, *The Revolutionary Career of Maximilien Robespierre*, The Free Press, s. 160-161.
- 129 Norman Hampson, *The Life and Opinions of Maximilien Robespierre*, Duckworth, 1974, s. 42.
- 130 Simon Schama, *Citizens*, Alfred A. Knopf, 1989, s. 767.
- 131 David Andress, *The Terror*, Farrar, Straus and Giroux, 2006, s. 56-57. Jakoben mantalitesi üzerine, jakobenlere karşı Talmon-Furet geleneği gibi "acımasız" olmayan bir genel değerlendirme için Patrice Higonnet, *Goodness Beyond Virtue*, Harvard University Press, 1998. Higonnet, jakoben derneğine katılmış Napoléon'u imparatorken sarf ettiği şu sözleri alıntılar: "O zamanlar asil bir ruh jakoben olmak zorundaydı. Ben de bir jakobendim, tıpkı sizler ve diğer iyi niyetli binlerce insanlar gibi." (s. 104). Ayrıca bakınız, Norman Hampson, "The Heavenly City of the French Revolutionaries," Colin Lucas (ed.), *Rewriting the French Revolution*, Clarendon Press, 1991, s. 46-68.
- 132 Fransız devrimi düşüncesindeki ve akabinde 19. yüzyıl milliyetçiliğindeki Roma cumhuriyetçiliğinin mirası için bakınız, Martin Thom, *Republics, Nations and Tribes*, Verso, 1995.
- 133 Lenin'in Marksizmi yeniden üretirken Marx'ta merkezi olmayan "erdem" ve "yozlaşma" (*corruption*) gibi değerleri kendi siyasal kozmolojisinin merkezine oturtma sürecine ilişkin etkileyici bir çalışma için bakınız, Robert Mayer, "Marx, Lenin and the Corruption of the Working Class," *Political Studies*, cilt: 41, sayı: 4, s. 636-649.
- 134 Ayrıca bakınız Michael Oakeshot, *Rationalism in Politics and other Essays*, Liberty Press, 1991.
- 135 TEMA Vakfı bu tarz bir duyarlılığın bir örneğidir. www.tema.org.tr
- 136 www.hayrettinkaraca.com. Ayrıca bakınız "Erozyon Dede Hayrettin Karaca 'Ulusalı Dede' Oldu," *Zaman*, 8 Ekim 2004.
- 137 Oktay Ekinci, *İstanbul'u Sarsan On Yıl (1983-1993)*, Anahtar Kitaplar, 1994, s. 24.
- 138 Oktay Ekinci, *Şeriatın Kravatlı Başkanı*, Çağdaş Yayınları, 1998, s. 8.
- 139 Mehmet Zaman Saçlıoğlu, *Güneş Umuttan Şimdi Doğar: 'Türkan Saylan Kitabı'*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s. 44-45.
- 140 Kemalist feminizm için ayrıca bakınız, Ayşe Saktanber, "Kemalist Kadın Hakları Söylemi," *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2001, s. 331-333.
- 141 "Sonradan Görmeyiz Milat da Özal'la Başlıyor," *Akşam Pazar*, 1 Mart 2009.
- 142 "GDO Bir Silahtır," http://www.mmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=11882 (9 Ocak 2010 tarihinde görüntülendi)

- 143 Oktay Sinanoğlu için bakınız, Oktay Sinanoğlu, *Bir New-York Rüyası: "Bye-Bye Türkçe,"* Otopsi, 2000; Oktay Sinanoğlu, *Büyük Uyanış,* 2002; Oktay Sinanoğlu, *Ne Yapmalı?,* Otopsi, 2003.
- 144 "Ordu Tabii ki Darbe Yapabilir," *Milliyet*, 8 Ekim 2006.
- 145 "Türkiye'nin Yüzde 90'ı Etnik Olarak Türk Değil," *Milliyet*, 13 Haziran 2009.
- 146 Celal Şengör'ün tüm çelişkileri ve iç tutarlılıklarıyla bir portresi için ayrıca bakınız, Alper Görmüş, *40 Benzermez Yüz,* Hayyıkıtap, 2008, s. 161-168. Şengör'ün özellikle ayırt edici bir özelliği de Kemalizmin bir tarafını (Batıcılık/çağdaşlık) alırken öteki tarafını (milliyetçilik) hiç almadığı halde yine de askerperest olabilmesidir.
- 147 Kemal Tayfur, "Köleler ve Köleciler," *Atlas Dergisi*, Şubat 2006.
- 148 Y. Hakan Erdem, "Mağdurlar Vadisi Osmanlı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik," *Virgöl*, Mart 2006, s. 12.
- 149 Y. Hakan Erdem, *agm*, s. 18.
- 150 Ulusalculuğun doğallaştırılmasına ve bir bilgi formuna dönüştürülmesine bir örnek olarak da "mizah" verilebilir. Özal'la beraber yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşümün ardından bu "yozlaşma" sürecini "tiye almaya" dayalı ve bir taraftan sol popülizme, bir taraftan aydınlanmacı Kemalist muhafazakârlığına dayanan bu mizaha en klasik örnek olarak Levent Kırca verilebilir. Levent Kırca'nın Özal dönemi sol popülist mizahı 2000'lerde sol-ulusalcı popülizme yönelmiş, kaba bir AKP karşıtlığına ve Özal öncesi dönemin nostaljisine dayanmıştır. Ancak belki bu sol popülizmle ulusalcılık arasındaki manyetik alanda mizaha en iyi örneğin "muhalif olma iddialı" *Leman-Penguen* mizah dergileri geleneği olduğu söylenebilir. Aynı şekilde Muhsin Ertuğrul Sahnesinin yeniden inşa edilmesi sürecinde 2009'da tiyatro sanatçılarının AKP'li İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne gösterdikleri tepkideki söylem, tıpkı daha önce zikredilen AKM, Fazıl Say tartışmaları gibi kendinden menkul bir "sanatçı duyarlılığı ve aydınlanmacılığı" üzerinden ulusalcılığın belli veçhelerinin manyetik alanına girmekten kaçamamaktadır. Hatta bu "duyarlılığının" "sol" versiyonunda aydınlanmacılığa "anti-hedonistlik," "mazbut ütopya" ve "anti-emperyalizm" eklenmekte, Atatürkçülük bu değerler üzerinden de kutsanmaktadır. Muhsin Ertuğrul Sahnesi tartışmaları için bakınız Alper Görmüş, "Eleştirel Olmak, Muhalif Olmak, Düşman Olmak...", *Taraf*, 5 Ocak 2010.

BEŞİNCİ BÖLÜM

- 1 İlhan Selçuk, "Gardrop Atatürkçülüğü," *Yön*, 9 Eylül 1966.
- 2 Bu durum İletişim Yayınları'nın "Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce" serisinde de gözlemlenebilir. Bu dizinin tüm ciltleri arasında, en zayıf olanı serinin "Sol" cildi gözükmemektedir. Bu ciltteki makalelerin birçoğu (elbette nitelikli birçok başka yazının arasında) "sol resmi/milli tarih" niteliğinden ziyade, bir kısmı yığıtma, bir kısmı ise birçok tabiri sorunsallaştırmayan çözümlemelerden ibarettir. Milliyetçiliğin ikonları, jargonları ve tabirleri eleştirel, yorumlayıcı ve yapıbozucu bir şekilde okunurken, benzer bir okumanın sol ikonlarına, jargonlarına ve tabirlerine yapılmıyor olması dikkate değerdir. İletişim'in bu cildinin eleştirisine hasredilmiş bir çalışma için bakınız Ergun Aydınoglu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi?*, Versus, 2008.
- 3 "Sağ ve sol" kavramları için bakınız Norberto Bobbio, *Sağ ve Sol*, Dost Yayınları, 1999.

- 4 Bu manada Batı Avrupa'da tarihsel bir kategori olarak "sol"la ilgili sayısız kayda değer çalışma vardır. Türkiye'de ise "sol çalışmaları"nın Kemalizm, milliyetçilik ve muhafazakârlık üzerine yapılmış çalışmalara göre daha geri düzeyde olduğu ve "karşılaştırmalı sol" çalışmalarının eksik olduğu söylenebilir. Avrupa solunun tarihiyle ilgili bazı kalburüstü çalışmalar için bakınız Tony Judt, *Past Imperfect: French Intellectuals 1944-1956*, University of California Press, 1992; Sunil Khilnani, *Arguing Revolution: The Intellectual Left in Postwar France*, Yale University Press, 1993; David Kertzer, *Politics & Symbols: The Italian Communist Party and the Fall of Communism*, Yale University Press, 1996; Cyrille Guiat, *Comrades and Culture: The French and Italian Communist Parties*, Frank Cass, 2003; Stephen Gundle, *Between Hollywood and Moscow: The Italian Communists and the Challenge of Mass Culture (1943-1991)*, Duke University Press, 2000; David Kertzer, *Comrades and Christians: Religion and Political Struggle in Communist Italy*, Cambridge University Press, 1980; Anneie Krieger, *The French Communists: Profile of a People*, University of Chicago Press, 1972.
- 5 Ahmet Samim, "The Tragedy of the Turkish Left," *New Left Review*, 1/126, Mart-Nisan 1981.
- 6 Murat Belge, "68 ve Sonrasında Sol Hareket," *Toplum ve Bilim*, Bahar 1988.
- 7 Bu bakımdan 2008 Mayıs'ında, 68'in 40. yılında Deniz Gezmiş üzerinden yoğun şekilde kopan tartışma, daha doğrusu ulusalcı ve ulusalcı olamayan soldaki lirik Deniz Gezmiş hagiografyaları (menkıbeleri) dikkate değerdir. Bu tartışmada özellikle Deniz Gezmiş'e eşit derecede sahiplenilen ulusalcı solun ve sosyalist solun ikonlarını karşı tarafa kaptırmama kaygısı dikkate değerdir. Bu polemikler arasında Deniz Gezmiş yüceltmelerini "tehlikeli" bulan Hasan Cemal ise Deniz Gezmiş kültürünün, 2008 yılının "darbe kokan havası"nda darbe meşrulaştırmasına yönelik işlevselleştirildiğini yazarken, Deniz Gezmiş'i bir nevi "dönemin ulusalcı"ı olarak sunmaktadır. Kuşkusuz Hasan Cemal de kendi gençliğini ve 1968'i, 2008'de geriye bakarak okumaktadır. Bakınız Hasan Cemal, "Ben O Rüyadan Uyandım, Yoksa Siz Hâlâ Uyuyor musunuz? *Milliyet*, 9 Mayıs 2008, "Gezmiş'lerin İdamında Sorumluluk Payım," *Milliyet*, 8 Mayıs 2008; "Gerçekleri Makaslamak, Halının Altına Süpürmek," *Milliyet*, 7 Mayıs 2008; "Deniz Gezmiş'lere Mısır Patlatır Gibi Bomba Patlatırlar," *Milliyet*, 15 Mayıs 2008. "68 miti" ve Türk 68'inin Batı 68'leriyle benzemezliği için ayrıca bakınız Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti"*, İletişim Yayınları, 2009, s. 66-69.
- 8 Mesela Şahin Alpay 1988 yılındaki o dönem itibarıyla edindiği liberal demokrat formasyonu ile kendi 1968'i arasında, 1968'i sert bir şekilde mahkûm ettiği halde, bir devamlılık ilişkisi kurmaktadır. Bakınız Şahin Alpay, "68 Kuşağı Üzerine," *Toplum ve Bilim*, Bahar 1988, no: 41, s. 187-192. Şahin Alpay'ın bu yorumuna sert cevap ve tepkiler gelecektir. Bakınız, Büşra Ersanlı, "1968-1988: Yirmi Yılın Tadi," *Toplum ve Bilim*, Yaz 1988, no: 42, s. 147-152; Ümit Hassan, "Kesbsiz Ta O Kadar Cehl Olmaz," *Toplum ve Bilim*, Yaz 1988, no: 42, s. 137-145.
- 9 "Gerçi ilginçtir Marksizm tarihselciliği ve büyük yapıları sosyal tahayyülünün merkezine koyması gibi ana aksiyomları sebebiyle bizatihi "metodolojik saçgı" durmaktadır ve "olgun Marksizm" 11. tezden uzaklaşmış görünmektedir.
- 10 Bu dönemde Türkiye 68'i ile ilgili çeşitli ve 68'i çok farklı yansıtan birçok kitap piyasaya çıkmıştır. Bazıları için bakınız, Şükran Soner, *Bizim 68'liler*, Cumhuriyet Kitapları, 2008; Bedri Baykam, *1968 Hahırhahım*, Literatür Yayıncılık, 1997; Mahir, *Deniz*, İbo, Kalkedon Yayıncılık, 2008; Aydın Çubukçu, *Bizim 68*, Evrensel Yayın Dağıtım, 2004; *Deniz*, İleri Yayınları, 2008; Mustafa Balbay, *78'liler ve 12 Eylül'ün Sol-Kırımı*, Cumhuriyet Kitapları, 2008; Haşmet Atahan, *68 Başkaldırısı*, Sos-

- yal İnsan Yayınları, 2008; Ergun Aydınoglu, "Sol Hakkında Her Şey" mi?, Versus, 2008; Nadire Mater (ed.), *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?*, Metis, 2009.
- 11 1968 ile ilgili 2008 yılında basındaki 68 kuşağının mensupları olan ve 2008 itibarıyla çok farklı siyasi noktalarda duran isimlerin polemikleri için bakınız, Cengiz Çandar, "68 Kuşağı, Deniz Gezmiş, Biz, Hepimiz...", *Referans*, 3 Haziran 2008; Hadi Uluengin, "Mayıs Yazıları (son)," *Hürriyet*, 24 Mayıs 2008; "Mayıs Yazıları (I)," *Hürriyet*, 20 Mayıs 2008; "Mayıs Yazıları (II)," *Hürriyet*, 21 Mayıs 2008; "Mayıs Yazıları (III)," *Hürriyet*, 22 Mayıs 2008; Gülay Göktürk, "68 Hikâyeleri," *Bugün*, 11 Mayıs 2008; Hasan Cemal, "Ben O Rüyadan Uyandım, Yoksa Siz Hâlâ Uyuyor musunuz? *Milliyet*, 9 Mayıs 2008; "Gezmiş'lerin İdamında Sorumluluk Payım," *Milliyet*, 8 Mayıs 2008; "Gerçekleri Makaslamak, Halının Altına Süpürmek," *Milliyet*, 7 Mayıs 2008; "Deniz Gezmiş'lere Mısır Patlatır Gibi Bomba Patlattırılar," *Milliyet*, 15 Mayıs 2008; Yüksel İşık, "68'den Geriye Kalan ve Kemalizm," *Taraf*, 30 Mayıs 2008; Mustafa Lütfi Kıyıcı, "Kemalist Dedikleriniz Proleter Devrimciydi," *Taraf*, 29 Mayıs 2008; Selçuk Polat, "Şimdi 68'li Olma Zamanı," *Taraf*, 27 Mayıs 2008.
- 12 Bir örnekleme olarak, bu tür bir devamlılık Amerikan neocon ideolojisi için kurulabilir. New York Yahudi/Troçkist entelektüellerinin hikâyesi, 1930'larda verili Yahudi göçmen kimliğiyle şekillenen komünist ve eski dünyadan taşındıkları Rus fobisi sebebiyle Stalinizme değil Troçkizme meyleden bu entelektüel çevre daha sonra "Rusya"ya karşı verilen Soğuk Savaşta birer "soğuk savaşçı" olarak çevreden merkeze yönelmişler, süreç içinde önce demokratik sosyalizme, akabinde anaakım Demokrat Partiliğe ve oradan ise Reagan'ın Soğuk Savaş retorikleriyle büyülenerek "sağ" a kaymışlardır. Bu bir "döneklik"ten çok bir devamlılığın hikâyesidir. Ancak buradaki devamlılık ideolojik bir devamlılık değil ideolojileri, siyasal duruşları üst belirleyen paradigmalardan (ve kimliklerin) devamlılığıdır. Neoconların entelektüel/kolektif biyografileri için bakınız Jacob Heilbrunn, *They Knew They Were Right: The Rise of the Neocons*, Anchor, 2009.
- 13 Derginin birinci sayısında yayınlanan Yön bildirisinin metni için bakınız Hikmet Özdemir, *Kalınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi*, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 295-300.
- 14 Aktaran Serpil Çelenk Güvenç, *Solun Merceğinden Dış Politika*, Daktylos, 2008, s. 131.
- 15 Gökhan Atılgan, "Yön-Devrim Hareketi," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, 2007 içinde, s. 597.
- 16 Gökhan Atılgan, agm, s. 608.
- 17 "Kıbrıs Davamız Emperyalizme Karşı Savaşın Bir Parçasıdır," *Türk Solu*, yıl 1, sayı 2, 24 Kasım 1967, s. 1.
- 18 "Bir Daha Hazırlıksız Yakalanmayalım," *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Mart-Nisan 1971, sayı: 29-30, s. 372. Elbette "asalak" ve özellikle "gayri milli asalak" tabiri, daha çok Yahudilere yönelik olarak kullanılan aleni bir Nazi söylemidir.
- 19 Alıntılanan yer Mahir Çayan, *Toplu Yazılar*, Su Yayınları, 2008, s. 75.
- 20 Alıntılanan yer Mahir Çayan, age içinde, s. 99.
- 21 Mahir Çayan, age, s. 114.
- 22 Mahir Çayan, age, s. 76.
- 23 Mahir Çayan, age, s. 102.
- 24 Mahir Çayan, age, s. 119.
- 25 Mahir Çayan, age, s. 84.

- 26 Aktaran Çetin Yetkin, *Soldaki Bölünmeler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s. 203.
- 27 Marksizmin nasıl insanisizleştirilmiş bir dil ürettiği ve ideolojik katlaşmaya zemin hazırladığına ilişkin bazı klasik denemeler için bakınız, Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, Oxford University Press, 1978 (3 cilt); Alan Megill, *Karl Marx: The Burden of Reason*, Rowman and Littlefield Publishers, 2002; Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom*, Stanford University Press, 1995, Isiah Berlin, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Liberte Yayınları, 2008 (2 cilt).
- 28 Çetin Yetkin, age, s. 257.
- 29 1960'larda ABD'ye kayıtsız şartsız sadakat algısının 1960'larda yavaş yavaş kırılması ve yeni bir dış politika yönelimi ihtiyacının Milliyet, Akşam gibi dönemin merkez sol, sol gazetelerinde tartışılmaya başlanması için bakınız, Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Sevinç Matbaası, 1972.
- 30 "Baskın Oran, "AKP'ye Mahkûm Edenler Utansın," *Radikal* 2, 18 Mayıs 2008.
- 31 Mahir Çayan, "Son Gençlik Hareketi Üzerine," *Toplu Yazılar* içinde, Su Yayınları, 2008, s.17.
- 32 1960'ların solcu öğrenci hareketliliğiyle 1950'lerin sonunda DP karşıtı CHP tandanslı öğrenci hareketliliği arasındaki süreklilik için bakınız Joseph S. Szyliowitz, *A Political Analysis of Student Activism: The Turkish Case*, Sage Publications, 1972. Çocukluk arkadaşı Aydın Çubukçu Deniz Gezmiş'i şöyle anlatmaktadır: "İlkokul mezuniyet fotoğrafımız. Yıl 1958 falan... Deniz eliyle altı ok işareti yapıyor. O 'Altı Ok' o dönemde büyük bir muhalefet işareti... Türkiye 27 Mayıs'a gidiyor. Ve biz, o zaman, ilkokulu bitirmek üzere olan çocuklarız. Bu koşullarda ilkokul beşinci sınıftaki bir çocuğun mezuniyet fotoğrafında 'Altı Ok' işareti yapması, oluşmaya başlayan siyasi bir kimliğin belirtisi. İşte, o kavgacı, son derece sevimli ve afacan, etrafındakileri yöneten çocukta, bir de böyle bir yan vardı." Aktaran Turhan Feyzioğlu, *Bizim Deniz*, Doruk, 1998, s. 20. Giresun-Alucra'nın bir köyünden gelen Harun Karadeniz'in çok daha karmaşık siyasallaşmasıyla ilgili kendi otobiyografik anlatısı için bakınız, Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayınları, 1975, s. 9-13. Ayrıca bakınız, Adnan Bostancıoğlu, *Bitmeyen Yolculuk: Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı*, Ayrıntı, 2011, s. 30-31.
- 33 Alıntıldığı yer *Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) Dava Dosyası, Yazılı Belgeler*, Yar Yayınları, 1988, s. 447.
- 34 Alınılan yer, age, s. 437.
- 35 age, s. 439.
- 36 Cengiz Çandar, "Beyazıt Meydanında Laf Devrimciliği," *Türk Solu*, 30 Temmuz 1968, yıl 1, sayı 37, s. 6.
- 37 Bu dönemin solunda (ve özellikle Dev-Yol'daki) üretilen ve geliştirilen "halk," "oligarşi," gibi kavramsallaştırmalar ve bilimsel sosyalizmin şablonlarından ayrı olarak otantik bir algı dünyasının ve jargonun üretilmesi süreci için bakınız Necmi Erdoğan, "1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar," *Toplum ve Bilim*, Güz 1998, s. 78, s. 22-37.
- 38 ABD, sadece Türkiye'de değil birçok "müttefik"ine güçlü bir askeri yığılma yapmış ve binlerce, hatta bazı ülkelerde on binlerce, yüz binlerce (Almanya, Japonya, İtalya) askeri personeli ve askeri üsleri ve kompleksiyle işgalci gibi yerleşmiştir. "Mağrur, kibirli ve ülke insanını hakır gören" ABD'li imgesi bu ülkelerin halklarında büyük bir tepki ve rahatsızlık yaratmıştır. ABD'nin sevimsiz ve küstah işgali, halkla iletişimsizliği ve yarattığı tepkinin bir değerlendirilmesi için bakınız Chalmers Johnson, *Blowback*, Henry Holt, 2004. TİP'in ABD algısı ve ABD'ye bakışı için bakınız Serpil Çe-

- lenk Güvenç, *Solun Merceğinden Dış Politika*, Daktylos, 2008. Eugene Burdick ve William Lederer'in 1958'de yazdıkları ve hayali bir Güneydoğu Asya ülkesindeki Amerikan siyasi ve askeri varlığını tüm sevimsizliğiyle anlatan *The Ugly American* (Sevimsiz Amerikalı) romanı bu evrensel fenomeni resmeder. Roman 1963'te filme de çekilmiş ve filmin başrolünde Marlon Brando oynamıştır. Stephen J. Whitfield, *The Culture of the Cold War*, The Johns Hopkins University Press, 1996, s. 206-207.
- 39 Bu standart şablonu dönemin Türkiye solunun yayınlarında görmek mümkündür. Belki bir örnek olarak en basitleştirilmiş ve basitleştirildiği için açıklayıcı bir değer taşıyan örneği için Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının yargılandığı 1. THKO davasındaki savunmaya bakılabilir.
- 40 Türkiye solunun Kürt sorununa bakışı için özetleyici bir makale için bakanız Mesut Yeğen, "Türkiye Solu ve Kürt Sorunu," *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş*, İletişim Yayınları, 2006, s. 145-196. Ayrıca bakanız Ömer Ağın, *Kürtler, Kemalizm ve TKP*, VS Yayınları, 2006. Aynı yazarın TKP'de "Kürt meselesi" üzerine otobiyografik gözlemleri için Ömer Ağın, *Alev, Duvar ve TKP: Politika*, Gendaş Yayınları, 2003.
- 41 Doğu Perinçek, "Marksizm-Leninizm Mao Zedung Düşüncesi Bütün İnsanlığın Malıdır," *Proleter Devrimci Aydınlik*, Eylül 1970, s. 480. Ayrıca bakanız Halil Berktaş, "Proleter Devrimci Çizgi ve Bazı Yanlış Eğilimler," *Proleter Devrimci Aydınlik*, Mart 1970, s.297.
- 42 "Aydınlik Sosyalist Dergiye Açık Mektup," Mahir Çayan, *Toplu Yazılar* içinde, Su Yayınları, 2008, s. 189.
- 43 Mesela Mahir Çayan, proleter enternasyonalistliğini şöyle ortaya koymaktadır: "İşgal altındaki bir ülkede Marksistlerin ilk görevi, "sosyalist" değil "milli devrim"i yapmaktır. "Sosyalist mücadele" anti-emperyalizmi de içeriyor diye, millici sınıfları karşına alarak "sosyalist devrim" şiarıyla ortaya çıkarsan, Amerikan emperyalizminin ekmeğine yağ sürerek Türkiye Ulusuna, Türkiye proletaryasına ve Enternasyonal proletarya hareketine ihanetlerin en büyüğünü yapmış olursun!.." Mahir Çayan, age, s. 103-4.
- 44 Mesela bakanız Suavi Aydın, "Türk Solunda Özgüçülük ve Milliyetçilik," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, 2007, s. 543-577. Suavi Aydın, "Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizmden Kemalizme Türkiye'de 'Üçüncü Yol' Arayışları," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, 2002, s. 438-482; Ahmet Samim (Murat Belge), "The Tragedy of the Turkish Left," *New Left Review*, s. 126, Mart-Nisan 1981, s. 65-80; Ömer Laçiner, "Kopuş Düşüncesi: 1960'lı Dönem Bir Kop(ama)ma mıdır?," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, 2007, s. 524-535; Mehmet Arı, "Türkiye'de Sol Milliyetçilik (I)," *Birikim*, Kasım 1994, s. 67, s. 25-35; Mehmet Arı, "Türkiye'de Sol Milliyetçilik (II)," *Birikim*, Temmuz 1995, s. 75, s. 17-27.
- 45 "Sol hareketler 1974 sonrasında MDD üzerine konuşurken, solun tarihini keyfi bir şekilde yeniden yazmışlardır. Bu tarihte bir tek şey hariç, pek çok şey bulunabilir. O olmayan şey ise, 20. yüzyıl komünizmine egemen bir olgu olarak Stalinciliktir... Açıktr ki bu sessizliğin nedeni, MDD'nin 1974-sonrası sol hareketlerin soyağacındaki yeridir... (B)u kadroların hiçbirisi, MDD'den ayrılırken, ona temel özelliklerini veren Stalincilikle bir kopuşma yaşamamışlardır... Kuşkusuz 1974 sonrasında hemen hiç kimse, bir on yıl öncesinde yapıldığı gibi 'asker-sivil aydın zümre' ile ya da 'Kemalistler'le ittifak peşinde koşmaz; ya da 'milli devrimci gelişme yolu'nu açacak bir askeri darbeyi beklemes. Çünkü 1974 sonrasında bir zamanların ordu içi siyasal hareketlilikleri çağını kapat-

miştir ve artık ufukta 'sol cuntalar' yoktur... 1974 sonrasında solun temel teorik ve siyasi referans kaynaklarında bir değişiklik yoktur, ama o kaynaklardan beslenmiş MDD hareketi, geçmişin tüm günahlarının sorumlusu ilan edilir... Bu hareketin 'milliyetçiliği,' 'işçi sınıfına inançsızlığı,' 'cuntacılığı,' 'tepeden inmeciliği'... hemen tüm sol tarafından mahkum edilir." Ergun Aydınolu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus, 2007, s. 145, 146. Ordu üzerinden arzulanan toplumsal dönüşümü sağlama düşüncesinin illa Kemalist bir kökenden türemiş olduğunu düşünmek anlamlı değildir. Ciddi bir işçi sınıfının, işçi sınıfı hareketliliğinin olmadığı ve komünist/sol hareketin orta sınıfa sıkışıp kaldığı ülkelerde bu strateji bu koşullarda yönelinen (adeta mecburi) bir tasarruftur. İran'da Tudeh partisinin İran ordusundaki üst kademelere kadar ulaşmış örgütlenmesi ve yaşama kayda değer ölçüde gerçeğe dökülmüş orduyu ele geçirme stratejisi için bakanız Sepehr Zabih, *The Communist Movement in Iran*, University of California Press, 1966, s. 202. Tudeh partisinin büyük ölçüde İran orta sınıfına sıkışması için bakanız, Sepehr Zabih, age, s. 256-57.

- 46 Bakanız Ergun Aydınolu, " 'Sol Hakkında Her Şey' mi?," Versus, 2008, s. 74-77. Sovyetler Birliği'nin Marksizm içinden türettiği "birleşik cephe" stratejileri, formülasyonları için bakanız Galia Golan, *The Soviet Union and National Liberation Movements in the Third World*, Unwin Hyman, 1988. "Milli Demokratik Devrim," Kruşçev döneminde Sovyet ideologlarca formüle edilmiş ve bir "Milli Kurtuluş Devrimi"nin bir aşamasını temsil eden bir kavramsallaştırmadır. Sadece "model" değil "kavram"ın kendisi Sovyetler Birliği orijinlidir. Bakanız Galia Golan, age, s. 97-100. Ayrıca bakanız George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, American Enterprise Institute, 1972, s. 16-19. Türkiye'deki MDD deneyimini örnekleyen bazı diğer komünist hareketler için bakanız Sepehr Zabih, *The Communist Movement in Iran*, University of California Press, 1966; Tareq Ismael, *The Communist Movement in the Arab World*, RoutledgeCurzon, 2005. Kruşçev sonrası Arap ve İranlı komünist hareketlerin farklı cephe ve ittifak arayışları, taktik ve stratejileri Türkiye solunun "ilerici sınıflar"la Kemalizm üzerinden kurulmuş ilişkisinden pek fazla farklılık göstermemektedir.
- 47 Ulusalculığın ana teorik çerçevesini ve epistemolojisini TÖB-DER metinlerinde fazlasıyla ve birebir bulmak mümkündür. Sayısız alıntı için bakanız Muammer Aksoy, *Devrimci Öğretmenin Kısımları ve Mücadelesi*, Gündoğan Yayınları, 1975 (2 cilt). Bu şablonun en klasik ifadelerinden biri için bakanız s. 263-315.
- 48 II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa'da Stalinist komünizmin kurulması ve yerleştirilmesi için bakanız Norman Naimark, Leonid Gibianskii (ed.), *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe 1944-1949*, Westview Press, 1997.
- 49 Komintern üzerinden oluşan bu "çılgınlığın" 1933'e kadarki seyrinin iki klasik anlatısı için bakanız, Franz Borkenau, *World Communism*, The University of Michigan Press, 1962; Fernando Claudin, *The Communist Movement: From Comintern to Cominform*, Penguin Books, 1975.
- 50 Romanya Komünist Partisinin, 2. Dünya Savaşı öncesi tamamen Romen olmayan azınlıklardan (Bulgar, Yahudi, Macar, Ukraynalı, Alman) oluşması ve komünist hareketin büyük ölçüde "emperyalist" Romanya'ya ve "Romen şovenizmine" karşı gelişmesi; 2. Dünya Savaşı sonrası komünist partinin yerel köklerinden, etnik Romen olmayan lider kadronun tasfiye edilerek ve öldürülerek arındırılması, akabinde tamamen Sovyetler Birliği'nin kontrolü altına girmesi, daha sonrasında ise Ceauşescu'nun Romen milliyetçiliğini kullanan "ulusal komünist" bir siyaset izlemesi sürecinde.

ki "devamlılıklar"ın vurgulanması için bakanız, Vladimir Tismaneanu, *Stalinism For All Seasons*, University of California Press, 2003. Ayrıca bakanız Robert Levy, *Ana Pauker: The Rise and Fall of a Jewish Communist*, University of California Press, 2001.

- 51 Kuşkusuz Doğu Avrupa mahkemelerini önceleyen ve onların prototipini oluşturan Moskova mahkemelerini de zikretmek gerekir. Stalin döneminin "korkunç terör"ü üzerine özellikle ABD'de zengin bir literatür gelişmektedir. Robert Conquest ve Richard Pipes gibi "Soğuk Savaş sağcısı" tarihçilerin öncü çalışmalarının ardından Soğuk Savaş sonrası, Rus tarihçilerle işbirliği içinde açılan arşivlerde bu dönem anlaşılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Mesela bakanız Arch Getty, *Origins of the Great Purges*, Cambridge University Press, 1985; Arch Getty, Oleg V. Naumov, *The Road to Terror*, Yale University Press, 1999. Ayrıca klasik bir "revizyonist" çalışma için bakanız Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution*, Oxford University Press, 1980, s. 270-381.
- 52 Dönemin jargonu içinden bu sürecin Marksist çözümlemesi için bakanız, Ömer Laçiner, "Malatya Olayı-Türkiye'de Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişimi," *Birlikim*, Mayıs 1978, s. 39, s. 12-24, "Marş'tan Sonra..." / CHP / MSP, *Birlikim*, Aralık 1978-Ocak 1979, s. 46-47, s. 32-63.
- 53 Bu durum sol cenahta 1974'ten sonra en klasik 3. Enternasyonalci faşizm tanımından çok farklı (ve aynı zamanda özgül ve yarabıcı) faşizm tanımlarının önerilmesini ve tartışılmasını getirmiştir. 1970'lerde farklı sol fraksiyonların çok farklı faşizm tanım ve algıları için bakanız Tanıl Bora, "Türkiye Solunda Faşizme Bakışlar," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 8, Sol, s. 850-866. Ancak Laçiner'in yukarıda ifade edildiği üzere faşizmi daha somut Türkiye gerçeğine oturtma çabası solda eleştirilere uğrayacak, Laçiner'e faşizmin temel olarak bir küçük burjuva reaksiyonerliği değil büyük burjuvazinin tekeli kapitalizm dönemindeki ideolojisi olduğu "hahırlatılacaktır." Muzafer İlhan Erdost, *Faşizm ve Türkiye (1977-1980)*, Onur Yayınları, 1995. Söylenmeli ki Laçiner'in MHP analizinin III. Enternasyonal tanımıyla herhangi bir ilişkisi yoktur.
- 54 II. TİP ve TSİP için bakanız Orhan Silier, "TİP'in İkinci Dönemi," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İletişim Yayınları*, 2007 içinde, s. 432-476, Yalçın Yusufoglu, Çağatay Anadol, "TSİP: Doktriner Bir Parti Üzerine Doktriner Bir Değerlendirme, age içinde, s. 477-493; Gökhan Atılgan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, Yordam Kump*, 2007; Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu, 1960-1980: Bir Amneziğin Anıları*, Versus, 2007.
- 55 Bu dönemin TKP'si için bakanız Naciye Babalık, *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, İmge Yayınları, 2005.
- 56 "Gençlik Hareketi ve Sapık Akımlar," *Atılım*, Ocak 1974, sayı:1.
- 57 Giriş yazısı, *Ürün*, Temmuz 1976, cilt:5, sayı: 3
- 58 TKP ve diğer sol oluşumların işçi sınıfı üzerinden birbiriyle polemikleri ve TKP'nin gerek DİSK'i kontrol ettiği 1975-77, gerek DİSK'i kaybettiği 1978-1980 döneminde DİSK üzerinden işçi sınıfı algısı ve "goşist" ve "maceracı" sol unsurlara karşı "işçici" çizgisi için bakanız Yıldırım Koç, Canan Koç, *DİSK Tarihi 1967-1980*, Epos, 2008.
- 59 Benzer şekilde Latin Amerika komünist partilerinin Maoist, üçüncü dünyacı, anti-emperyalist kendiliğindenci maceracı sol hareketlere karşı duran, soğuk, "tarihsel rasyonalist" ve temkinli tavrı için bakanız Jorge Castaneda, *Utopia Unarmed: The Latin American Left after the Cold War*, Knopf, 1993.
- 60 V. İ. Lenin, *İki Taktik*, Sol Yayınları, 1992, s. 13-14.
- 61 V. İ. Lenin, age, s. 24.

- 62 Sosyalizmin kurumsallaşmasının klasik örneğini sunan Almanya'da bu güzergâhın seyri için bakınız, Vernon Lidtko, *The Outlawed Party: Social Democracy in Germany 1878-1890*, Princeton University Press, 1966.
- 63 Ergun Aydınoglu, ironik bir şekilde işçi hareketlerinin tam da, Türkiye'de bir işçi partisi olmayı en belirgin şekilde hedefleyen TİP'in krize girdiği 1968 sonrasında ortaya çıktığını belirtir. Ergun Aydınoglu, "Sol Hakkında Her Şey" mi?, Versus, 2008, s. 69.
- 64 Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-71)*, Cem Yayınevi, s. 139.
- 65 Behice Boran'ın demokrasiye gereklilik olarak değil araçsal bakışı için bakınız, Gökhan Atılgan, *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, Yordam Kitap, 2007, s. 432-434.
- 66 TİP'in genel, yerel ve senato seçimlerindeki oy oranları için bakınız, Sadun Aren, age, s. 103.
- 67 TİP'in 1971 öncesi kendini bir siyasi parti olarak demokratik yolla iktidarı hedeflemesi onun bizzat revizyonist ve işbirlikçi tabiatının ispatı olarak sunulmaktadır. Mesela bakınız "Türkiye İşçi Partisi Tüzük ve Programının Eleştirisi," *Proleter Devrimci Aydınlik*, Kasım 1970, sayı: 25, s. 19-30. Benzer şekilde TKP'nin 1970'ler boyunca yasallaşmayı öncelikli bir hedef olarak ifade etmesi benzer şekilde TKP'nin revizyonizmin ve emperyalizmin hizmetinde olmasının kanıtı olarak sunulmuş ve TKP'nin yasallaşma hedefiyle dalga geçilmiştir. Burada söz konusu olan sadece demokrasiye dudak bükme değildir. Ondan da öte, söz konusu olan demokrasinin sosyalist devrimin tam zıttı ve sistemle uzlaşma olarak anlaşılmasıdır. Burada söz konusu olan demokrasinin külliyen reddidir. Hatta bu öyledir ki; kendisi legal bir parti olan İİ. TİP de TKP'nin bu eğilimine burun kıvrılmaktadır.
- 68 12 Eylül'ün sol üzerindeki etkileri için bakınız, Ertuğrul Mavioğlu, *Asılmayıp Beslenenler: Bir 12 Eylül Hesaplaşması*, Babil, 2004; Sezai Sarıoğlu, "12 Eylül Sonrası Devrimci Sosyalist Hareket Üzerine," Murat Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, 2007, s. 1004-1030.
- 69 Eğitim, özellikle devlet/modernlik tarafından derslikte verilen eğitim ve öğrenciye sunulan bilginin saygınlığının neredeyse mutlak olduğu "modern dönemde," derslik bilgisi, aile bilgisine ağır basmaktadır. Eğitimin "asimilasyonist" etkisini Vedat Türkali'nin çocukluğunu anlattığı şu satırlar çok güzel ortaya koymaktadır: "İlk-ortaokul boyunca, okulda belirtilenler doğrultusunda ateşli bir Kemalisttim. Babam namazında, orucunda, yobaz denecek ölçüde Müslüman, Kemalist reformlara tiksinerken karşı çıkan, şeriat yanlısı biriydi. Tüm ailem, çevrem de öyle... Herkes Kuran okuyordu evde... Okulda aldığım eğitimle övünerek 'Türküm!' dememe çok kızmıştım! Ne demekti 'Türküm!'; 'elhamdülillah Müslümanım' diyecektim!" Lisede Nâzım Hikmet'in şiirleriyle tanışan Vedat Türkali, ailesiyle arasındaki açıklığı bir vites daha artırarak sosyalist olacaktır. Kuşkusuz, Vedat Türkali'nin sosyalizme varmasında bir ara aşama, metafizik dünya algısıyla ve geleneksellikten onun bağıni koparmasını sağlayan Kemalist/modern eğitimidir. Vedat Türkali, *Komünist*, Gendaş, 2001, s. 5-6.
- 70 İlan Buruma, burada bahsedilen 68 kuşağının ulusalcılaşmasına benzer bir sürecin Avrupa 68 kuşağı için de söz konusu olduğunu yazmaktadır. Hollanda'da İslamofobinin ve göçmen karşıtlığının, hatta düşmanlığının izini sürmeye çalışan Buruma, Pim Fortuyn'nun ve Theo Van Gogh'un sosyalist kökenlerine vurgu yapmakta ve birçok 68 solu kökenli insanın hem 68'in özgürlükçü ruhunun temsilcileri olarak "özgürlükçülük" ve "aydınlanma" adına Müslüman göçmenlerin "aydın-

lanmamış" ve "gerici" tabiatlarına, hem de Hollanda'nın aşırıya gittiğini düşündükleri çok kültür-cülüğe tepki göstererek sağcı pozisyonlara kaydığını gözlemlemektedir. Ian Buruma, *Murder in Amsterdam*, Penguin, 2006, s. 68-70, s. 123-28.

- 71 Uğur Mumcu, "Sesleniş," *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1975.
- 72 Nasıl sağı mesela kanaat önderlerinin dedikleriyle değil, kanaat önderlerinin söylemlerinden ve yazdıklarından bağımsız olarak düşünüyorsak, "sol"dan konuşurken de benzer bir ayrıma gitmek daha uygun olmalıdır. Bu bakımdan, meslek odaları kitlesel solun söylemini çok iyi yansıtan odaklar olarak incelenmeye değerdir. Kanaat önderlerine değil de, meslek odalarının açıkladıkları görüşlere bakarsak karşımıza bir ulusalcılık-sosyalizm örtüşmesi, hatta bazı aşırı örneklerinde aynılaşmasının çıkacağını gözlemlemek çok yanlış olmasa gerektir.
- 73 Bu "darbe kuşakları" ile ilgili olarak Oya Baydar da hüznünlü bir şekilde aynı soruyu yöneltmektedir: "Bu açık mektup, siz arkadaşlarıma, eski yoldaşlarıma şu basit soruyu sormak içindir: Nasıl oldu da buralara geldik, nasıl oldu da kimileriniz darbeci zihniyetin destekçisi oldunuz? Nasıl değiştiniz böyle? Karşınızda/karşımızda; vatana millete zararlı gördüğümüz, ideolojik karşıtlık içinde bulunduğumuz, söylemi ve eylemiyle ters düştüğümüz, iktidardan düşmesini tutkuyla istediğimiz bir siyasal güç odağının varlığı darbeciliği meşrulaştırabilir mi?... Hangi umutsuzluklar, hangi hayal kırıklıkları, hangi dogmatik dirençler, hangi 'mahalle baskıları' getirdi kimilerinizi darbeseverliğe?... Hatalarımıza, zaafılarımıza rağmen, devrim umudunun ve özgür bir dünya hayalinin kanatlarına binmiş 'güneşi zapta çıkan' bir kuşağın çocukları olan bizler, bu soruyu kendimize soralım, cevabından da korkmayalım. Asıl korkmamız gereken, tarihe darbeseverler olarak geçmektir." Oya Baydar, "Darbe Kuşaklarına Açık Mektup," *Taraf*, 14 Mart 2009.
- 74 1968 ve 1969'daki köylü eylemliliği ve dönemin üniversite öğrencilerinin desteklerinin dökümü için bakınız, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 1988, cilt 7, s. 2092-93; Ali Yıldırım, *FKF-Dev Genç Tarihi 1965-71*, Doruk Yayınları, 2008, s. 273-78.
- 75 Kuşkusuz bu geçişkenlik ve kesişim sadece 1970'lere has değildir. Mesela 2009 yerel seçimlerinde sosyalist solun yüksek oy aldığı istisnai ilçelerde bu yüksek oy CHP (ve DSP'nin) yüksek oylaıyla beraber söz konusu olabilmektedir. Seçimlere kabaca bakarsak, Hatay-Samandağ'da ÖDP % 34 ile birinci parti çıkarken, CHP aynı ilçede % 31, DSP % 19 oy almıştır. Malatya-Arguvan'da CHP % 37 ile birinci parti çıkarken ÖDP bu ilçede % 14 oya ulaşmıştır. Alevi olmayan bir seçim bölgesi olarak 2004 seçimlerinde Hopa'da ÖDP % 23 ile belediye başkanını seçtirirken CHP % 22 ile ikinci parti olmuştur. Kuşkusuz bu örnekleri artırmak mümkündür.
- 76 Elbette kuşaksal farklılık kendi başına bir "değer"dir. Farklı on yılların farklı siyasal sosyalizasyonları farklı duruşları doğurmuştur. Mesela 1970'ler sol/sosyalist bir siyasal sosyalizasyonun altın yıllarıken 2000'lerde çok daha muhafazakâr siyasal sosyalizasyon için mümbit bir dönemdir.
- 77 12 Eylül sonrası sol birlik ve solun geleceği tartışmalarının yoğun yaşandığı dergiler olarak *Yeni Gündem* ve *Saçak* sayılabilir.
- 78 Seyfi Öngider, "Solda Birlik ve Yeniden Yapılanma Süreci," Murat Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Sol*, İletişim Yayınları, 2007, s. 999-1003; Ergun Aydınoglu, Selçuk Eralp, Demir Küçükaydın, *Birlik mi? Rekompozisyon mu? "Birlik" Tartışmaları İçin Tebliğler ve Değerlendirmeler*, Koral, 1990; "Sosyalist Parti Çalışmaları: Vites İleri mi, Geri mi?," *İkibin'e Doğru*, no: 1-21, 24 Mayıs 1987, s. 26-29; "TLP'te Birliğe Muhalefet," *İkibin'e Doğru*, no: 1-22, 31 Mayıs 1987, s. 32-33.

- 79 Şirin Tekeli, " '80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişimi," *Birikim*, Temmuz 1989, no: 3.
- 80 Kürt meselesine ilişkin solun kanaat önderlerinin görüşleri için bakınız, "Kürt Sorununa Çözüm: Kriük Karar," *İkibin'e Doğru*, no: 1-32, 9 Ağustos 1987, s. 20-25.
- 81 "Solda AT Tartışması: Değişen ve Değişmeyen....," *İkibin'e Doğru*, no: 1-19, 10 Mayıs 1987, s. 20-23.
- 82 "Demirel Ne Kadar Demokrat," "Demirel: Solla demokrasi için ittifak yapılabilir," *Yeni Gündem*, 5-11 Mayıs 1986, no: 3-9, s. 8-14; Ahmet İnsel, "Militarizm ve Demokrasi," *Yeni Gündem*, 24-30 Mart 1986, no: 2-3, s. 40-41.
- 83 "Sol 27 Mayıs'ı Tartışmaya Başladı," *Yeni Gündem*, 26 Mayıs 1986, no: 3-12, s. 19-20; Murat Belge, "Askerimiz, Sivilimiz," *Yeni Gündem*, 26 Mayıs 1986, no: 3-12, s. 21.
- 84 Ahmet Kara, "İnsan Hakları ve İnanç Özgürlüğü," *Yeni Gündem*, no: 3-13, 2 Haziran 1986, s. 36-37
- 85 Murat Belge, "Sosyalist Parti," *Yeni Gündem*, 17-23 Kasım 1986, no: 2-2; Murat Belge, "Orta Kademe," *Yeni Gündem*, 12-18 Mayıs 1986, no: 3-10; "Devrimci Gençlik Dergisi Yazı İşleri Müdürü Taner Akçam İlk Kez Konuştu: Klasik Soldan Ayrıyız," *Yeni Gündem*, no: 62, 10-16 Mayıs 1987, s. 22-24.
- 86 12 Eylül sonrası yeni solun en önde gelen yansıması olan *Yeni Gündem* dergisi ve bu dergi çevresiyle özdeşleşen *sivil toplumculuk* solun bir kısmında nefret objesi haline gelecektir. Mesela bakınız, "Sol'da Muhasebe İhtiyacı," *Saçak*, no: 21, Ekim 1985, s. 3-6; Doğu Perinçek, "Liberal Akımın Saçak'taki İzleri," *Saçak*, no: 55, Ağustos 1988, s. 5-17; Salih Ural, "Murat Belge'nin Geçmiş Arayışı," *Saçak*, no: 32/3, Nisan 1984, s. 16-83; "Tarih, Devrim, 'Sivil Toplum'culuk," *Saçak*, no: 32/3, Nisan 1984, s. 3-12.
- 87 Yalçın Küçük, *Bir Soran Olursa*, Tekin Yayınevi, 1987; Yalçın Küçük, *Küfür Romanları*, Tekin Yayınevi, 1988.
- 88 "Devrimci İşçi'nin F. Almanya'daki Sözcüsü İbrahim Sevimli: 'Sol Sağa Savruldu'," *Yeni Gündem*, no: 68, 21-27 Haziran 1987, s. 32-33.
- 89 Örneğin 12 Eylül sebebiyle sürgüne ya da gönüllü sürgüne gitmek zorunda kalan sol akademisyenlerin ortak bir derlemesi olan İngilizce yayınlanan *Turkey in Transition* kitabı bu bakımdan kayda değerdir. Sonradan liberal demokrat/sol liberal, sosyalist/ortodoks sol ve ulusalcı sola evrilecek isimler, sonraki pozisyonlarıyla uyumlu ya da en azından çelişki arzetyemeycek şekilde makalelerini ortak bir kitapta bir araya getirmişlerdir. Bu kitapla vurgulanmaya değer en ilginç nokta ise sonradan çok farklı iki siyasi pozisyona sürüklenecek Roni Margulies ile Ergin Yıldızoğlu'nun bir makaleye (Tarımsal Değişme: 1923-70) ortak yazarlık yapmaları olmalıdır (bu tespit Ceren Kenar'a aittir). Bakınız Irvin C. Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak (ed.), *Turkey in Transition*, Oxford University Press, 1987.
- 90 Emine Uşaklıgil'in anlatımı için bakınız, Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, Everest Yayınları, 2011, s. 154, 303.
- 91 Solun muhafazakârlaşması tehlikesine ve solun bu süreçte ne yapması gerektiğine dair erken bir makale için bakınız, Ruşen Çakır, "Türkiye'de Sosyalistlerin Sağcılaşıma ve Dinozorlaşma İhtimalleri," *Birikim*, Ekim 1991, sayı 30, s. 33-37.
- 92 Bu sürecin Hasan Cemal'in gözünden anlatımı için bakınız Hasan Cemal, *Cumhuriyet'i Çok Seviştim!* Doğan Kitapçılık, 2006. Emine Uşaklıgil'in anlatımı için bakınız, Emine Uşaklıgil, *Benim Cumhuriyet'im*, Everest Yayınları, 2011.

- 93 ÖDP'nin kuruluş dönemindeki Türkiye solu için anlamı ve solun 1989 sonrası birleşme sürecindeki önemli ve değerli bir eşik olarak değerlendirilmesi için *Birikim* dergisinin hemen hemen sadece ÖDP yazılarına yer verdiği ÖDP özel sayısına bakınız. *Birikim*, Kasım 1997, sayı: 103. Haziran 2001'deki 146. sayısında tekrar ÖDP konulu bir sayı hazırlayan *Birikim*'in bu sayısındaki yazılarda belli bir hayal kırıklığı gözlemlenmektedir. Ayrıca ÖDP kurucu kadrosunun kendi ÖDP'lerini anlatmaları için ayrıca bakınız, Belgin Demirer (ed.), *ÖDP Kendini Anlatıyor*, Güncel Yayıncılık, 1996.
- 94 Nazım Alpman, "Bir Şey Yapmalı," *Milliyet*, 26 Mayıs 1998; "ÖDP Mitingi," *Milliyet*, 26 Mayıs 1998.
- 95 "İşsizliği, Şeriatı Ancak ÖDP Önler," *Hürriyet*, 20 Aralık 1998.
- 96 "ÖDP'den Tek Sıra Protesto," *Hürriyet*, 30 Mart 1998.
- 97 "ÖDP'den Dokunulmazlık Referandumu," *Hürriyet*, 27 Kasım 1997; "Yeniden Bir Dakika Karanlık Eylemi," *Hürriyet*, 15 Eylül 1997.
- 98 "ÖDP: Mafya Cumhuriyeti Olduk," *Hürriyet*, 30 Ağustos 1998; "Yılın Yurttaş Ödülü," *Hürriyet*, 11 Ocak 1998.
- 99 Mustafa Bayram Mısır, Mehmet Horuş, *Tarihsel Seyri İçinde ÖDP*, Ütopya Yayınevi, 1999, s. 158.
- 100 Yazar kendi hayatında iki gazetenin ikisini de düzenli okuyan ya da birini bulamayınca ikincisi alan birçok kişi tanınmaktadır. Yazarın yakından tanımadığı ve tanımak isteyeceği bir kişi ise bir otobüs yolculuğunda yanına oturan ve yeni satın aldığı anlaşılan *Taraf* ve *Cumhuriyet* gazetelerini okuyan otobüsteki sıra arkadaşıdır.
- 101 Solun 27 Nisan muhtırasında aldığı tutumun bir eleştirisi için bakınız Doğan Gürpınar, "27 Nisan, Akademik ve Hayal Kırıklıkları," *Agos*, 25 Mayıs 2007.
- 102 "Yiyin Birbirinizi," *Birgün*, 22 Mart 2008. Ayrıca bu başlığa gelen eleştirilere *Birgün* gazetesinin yazı işlerinin cevabı için bakınız, *Birgün*, 23 Mart 2008. Bu başlığa destek veren bir makale için bakınız, Metin Altınok, "Evet Birbirlerini Yiyorlar," *Birgün*, 25 Mart 2008. Ayrıca bakınız, "Birgün'den Zorunlu Bir Açıklama," *Birgün*, 23 Ağustos 2008.
- 103 Başörtüsünün üniversitelerde serbest bırakılması ile ilgili koşullu bir desteği ima eden ve kamuoyuna "üçüncü yol bildirisi" olarak mal olan imza metniyle ilgili birbirlerini tamamlayıcı iki makale için bakınız, Doğan Gürpınar, "Biz Aşağıda İmzası Bulunan Demokratlar," *Taraf*, 14 Şubat 2008; Ceren Kenar, "Demokrasi Samimiyet ve Cesaret İster!," *Taraf*, 15 Şubat 2008.
- 104 Erol Katırcıoğlu, "Solun Tavrı," *Radikal*, 23 Şubat 2008; Erol Katırcıoğlu, "Üçüncü Yol Siyaseti," *Radikal*, 16 Şubat 2008; Etyen Mahcupyan, "Ortak Şizofreni," *Taraf*, 19 Şubat 2008; Yıldırım Oğur, "Basitsiniz, Ucuzsunuz, Paçozsunuz, Faşistsiniz," *Taraf*, 3 Mart 2008; Şaban Kardaş, "Üçüncü Yol ve Özgürlükler," *Taraf*, 3 Mart 2008.
- 105 Mesela bakınız Roni Margulies, "Göz Gözü Görür Oldu! Ordu, Din ve Soldaki Bölünme," *Birikim*, Ağustos-Eylül 2008, sayı 232-33; Roni Margulies, "Toplumsal Talepler ve Solun Çaresizliği," *Taraf*, 18 Ağustos 2008; Roni Margulies, "Mugabe'nin Ne Olduğu 'Belli'," *Taraf*, 24 Temmuz 2008; Murat Belge, "Devrimci," *Taraf*, 29 Temmuz 2008; Murat Belge, "Sol ve Ergenekon," *Taraf*, 19 Temmuz 2008, Oral Çalışlar, "Türk Sosyalistlerinin Krizi," *Radikal*, 4 Ağustos 2008; Oral Çalışlar, "Bizim Sol'un Halleri...", *Radikal*, 4 Eylül 2008; Oral Çalışlar, "Solculuk, Devrimcilik, Liberallik," *Radikal*, 25 Mart 2009. Solun ana ağırlık merkezi olan *Birikim* dergisi 2008 yılında özellikle Ömer Laçiner'in yazdığı önsözlerinde açıkça Ergenekon soruşturmasına karşı kayıtsız ve küçümseyici tavır alan sola keskin bir tavır almıştır.

- 106 Bu yarılmaya ilişkin polemikler için bakınız, Necmi Erdoğan, "Liberal Kişilik Nedir? Solla Ne Derdi Vardır?," *Birikim*, Aralık 2008-Ocak 2009; Tanıl Bora, "Sol, Liberalizm ve Sinizm," *Birikim*, Kasım 2008; Ömer Laçiner, "Yolun Sonu/Başlangıcı," *Birikim*, Ağustos-Eylül 2008; Ömer Laçiner, "Devrimci/Sosyalist Olma Tartışması," *Radikal* 2, 3 Ağustos 2008; Mustafa Kemal Coşkun, "Sol-Liberalizmin Doğası," *Radikal* 2, 25 Mayıs 2008; Sungur Savran, "Marksizmle Tartışma Çağrısı," *Radikal* 2, 11 Mayıs 2008; Melih Pekdemir, "Oryantal Despotizm ve Oryantal Liberalizm," *Birgün*, 20 Ekim 2008; Melih Altınok, "Allah Kerim Tek Yol Neo-liberalizm," *Birgün*, 9 Eylül 2008; Melih Pekdemir, "Türban, Anayasa Değişikliği ve Sol Politikanın Açmazları," *Birgün*, 9 Şubat 2008; Melih Pekdemir, "Liberal Değişim Sürecine Karşı Sol Politikanın Açmazları," *Birgün*, 10 Şubat 2008.
- 107 "ÖDP'de Ergenekon Çatlağı," *Radikal*, 13 Kasım 2008.
- 108 "ÖDP'de İkinci Kozanoğlu Dönemi," *Radikal*, 2 Şubat 2009.
- 109 "Ufuk Uras ÖDP'den Ayrılıyor," *Milliyet*, 16 Haziran 2009.
- 110 Alper Görmüş, "Sol, Laiklik, Cumhuriyet, Taraf, *Birgün* (3)," *Taraf*, 24 Aralık 2010.
- 111 Türkiye solunun "öteki"si olarak liberalizm için bakınız, Halil Berktaş, "Liberalizm ve Cehalet Üzerine," *Taraf*, 3 Temmuz 2008. Batı solu, eskisiyle yenisiyle liberalizmi geliştirme, onu aşma ve liberalizmin yapısal sınırlarından bayrağı devralmak şeklinde yorumlanabilirken; liberalizm 1968 kuşağından 2000'lere Türkiye solunun "öteki"si olagelmıştır. Liberalizmi küçük görme ve onu Batıdaki tarihi ve bağlamından çok farklı şekilde *laissez-faire* iktisadına indirgemek Türkiye solunun ulusalcı ya da sosyalist cenahlarında ortaktır. Liberal değerlerin imlediği çoğulcu toplum tasavvuru "sol" için irrite edici ve tehlikeli görülmüştür. Burada Marksist, Kemalist ve modernist paradigmalardan şaşırıcı bir uyumu/örtüşmesi söz konusudur. Bu sebeple birçok durumda zaten kabaca sosyalizm, modernizm ve Kemalizm ayrıştırılmamakta ve bu üç zihinsel kod Türkiye bağlamındaki kökensel ortaklıklar ve (Tanıl Bora'nın Türk sağı için yaptığı alegoriye adapte edersek) birbirlerine dönüşebilme kapasiteleri sebebiyle bir potada eriyebilmektedir.
- 112 "DİSK'ten 'Hayır' Mitingine Destek," *Birgün*, 27 Ağustos 2009.
- 113 Ömer Laçiner, "Yeni Bir Dönemin Eşiğinde," *Birikim*, Ekim 2010, s. 258, s. 3-6.
- 114 Burada "sol" şeklinde soyut kullanılan tabiri somutlamak gerekirse, yazarın da düzenli takip ettiği sol mail gruplarından çıkan genel temsili resim olmalıdır. Bu mail grupları siyasi doğruluktan ve yazılı metnin steril dilinden azade şekilde belli bir ruh halini, samimi yargı ve inançları ortaya koyması bakımından çok değerlidir. Halil Berktaş da *Taraf* gazetesinde "Türkiye solu" ile ilgili yazılarında önemli ölçüde bu mail gruplarından yansıyan ruh halinden ve bu ruh halinin gözlemlerinden yola çıkmaktadır.
- 115 Mesela 2008'in sol haritasında özgün bir pozisyon alan TKP'nin söylemi bu bakımdan ilginçtir. Kemalizmi ve tek parti dönemini tarihsel TKP'nin yorumunu aynen koruyarak "küçük burjuva diktatörlüğünün ideolojisi" olarak tanımlayan TKP, standart Marksist jargonla "gericiliğe" ve "emperyalizm"e karşı hiçbir şekilde ulusalcı cepheyi olumlamadan ve yüceltmenden ve onu aynı şekilde bir küçük burjuva otoriteren ideoloji olarak tanımlayarak "ulusalcı" bir tavrı almaktadır. Burada söz konusu olan "Kemalizme payanda olmak" değil kendi otantik Kemalizmini üretmektedir. TKP'nin görüş ve pozisyonları için bakınız <http://www.tkp.org.tr/temelbelgeler> (11 Ağustos 2008 tarihinde görüntülendi). Ayrıca bakınız Kazım Özdoğan, "TKP, Ulusalcılık, Kürt-İslam Düşmanlığı," *Taraf*, 26 Mart 2009.

- 116 Sağ cemahta Kemalizm ile solun ayrıştırılamaması ve Kemalizm dışı bir solun olabileceğini düşünemeyen algı çok kuvvetlidir. Türkiye sağının bu algısını ortaya koyan bir anket çalışması için bakınız, http://www.agarastirma.com.tr/arastirmalar/turkiyede_sol.pdf Bu ankete göre 2008 itibarıyla, AKP seçmeninin % 73'ü, MHP seçmeninin % 60'ı "sol partiler zengin partileridir" önermesini doğru bulmaktadırlar. Bu önermeye kabanların oranı CHP seçmeni içinde ise % 29'dur.
- 117 Bu algıya karşı bir kitap için bakınız Cem Uzun, *Kemalizm Sol Değil*, İde Yayınları, 2004.
- 118 Hüseyin Çakır, "Temel Sorun Solun Solculuğu," *Taraf*, 8 Ağustos 2008; Hüseyin Çakır, "Darbeciliğin "Sağ"ı "Sol"u Olur Mu?"; *Taraf*, 11 Temmuz 2007; Oral Çalışlar, "Türk Sosyalistlerinin Krizi," *Radikal*, 4 Ağustos 2008; Oral Çalışlar, "Ergenekon ve Sol," *Radikal*, 21 Temmuz 2008; Oral Çalışlar, "AKP'ye Öfke Gözleri Karartmasın," *Radikal*, 15 Temmuz 2008; Oral Çalışlar, "Solcuların Kafası Her Yerde Kaşık," *Radikal*, 13 Temmuz 2008; Oral Çalışlar, "Susurluk ve Ergenekon," *Radikal*, 11 Temmuz 2008.

ALTINCI BÖLÜM

- 1 Bu teorinin "ana"sı 3. Enternasyonal'dir. 1931 kongresi raporunda III. Enternasyonal, "faşizm organik biçimde burjuva demokrasisinden doğup büyür. Burjuva diktatörlüğünden açık baskı biçimlerine geçiş süreci burjuva demokrasisinin özünü oluşturur" demektedir (III. Enternasyonal'e Manuilski'nin sunduğu rapordan alıntılan Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, Birikim Yayınları, 1980, s. 58). 3. Enternasyonal'in resmi pozisyonu ise büyük ölçüde İtalya Komünist Partisi ve İtalyan Marksist yazarlar kaynaklıdır (bakınız Gregor, James, *Marcism and Fascism in the Twentieth Century*, Yale University Press, 2000, s. 21). Ayrıca bakınız Rajani Palme Dutt, *Fascism and Social Revolution*, International Books, 1934 ve 3. Enternasyonal'in resmi yorumundan çok farklılaşmayan "Troçkist" faşizm analizi için Daniel Guérin, *Fascism and Big Business*, Monad Press, 1939. Savaş sonrasında paralel analizin ekonomistik versiyonu için Paul E. Baran, Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital*, Monthly Review Press, 1966. Bunun yanında, savaş sonrası Marksist perspektiften en bilindik ve klasik "faşizm analizi" Poulantzas tarafından yapılmıştır. Poulantzas faşizmi "olağanüstü kapitalist devlet biçiminin özel bir rejimi" olarak tanımlamakta, (Poulantzas, age, s.370) Poulantzas'ın temsilcilerinden olduğu Fransız yapısalcı Marksist gelenek çerçevesinde, faşizmi sınıfsal mücadelelerin bir neticesi olarak değil, kapitalist ekonomik örgütlenme modelinin bunalım döneminde, olağan işleyişinden saparak aldığı bir biçim olarak görmektedir.
- 2 Faşizmi kapitalist komplo olarak gören perspektifin 3. Enternasyonal'den bağımsız erken bir versiyonu, ilk faşizm teorisyenlerinden Thalheimer'e aittir. Almanya Komünist Partisinin kurucularından olan ve 1929'da partiden ihraç edilmiş Thalheimer, 1930'da yazdığı *Über Den Faschismus* kitabında, faşizmi Marx'ın Bonapartizm tanımıyla ilintilendirir. Thalheimer'e göre "kendi sosyal varlığını koruyabilmek için sermayenin aşırılışması ve kendi siyasal iktidarından feragat ederek, kendisini de yeni zuhur eden ve sermayeden bağımsızlaşmış iktidara bağımlı kılmasıdır." (Thalheimer'den aktaran Salvataore De Felice, Harvard University Press, 1977, s. 34) Benzer tezi, Otto Bauer, kapitalist komploğun boyutlarını hafifleterek 1936'da tekrarlayacaktır. Bauer'e göre faşizm, hem kapitalist burjuvazi, hem de proletaryanın üzerinde mütehakim ve muhafazakâr dar bir elitin hizmetinde bir militarist-kapitalist diktatörlüktür (aktaran De Felice, age, s.35).

- 3 Bu teoriyi ilk formüle eden isim 1920'lerde İtalyan sosyalist Luigi Salvatorelli'dir. Salvatorelli, "faşizm, sermaye ve proletarya arasına sıkışmış üçüncü bir mücadeleciler sınıfı olan küçük burjuvaziden neşet eder" şeklinde yazmaktadır. Salvatorelli'nin bu yaklaşımını ödünç alan başka bir Alman sosyalist teorisyen olan Geiger bu çerçeveyi 1933 sonrası Almanya'sına uygular ve Nazizmi "küçük burjuvazi diktatörlüğü" olarak tanımlar. Ancak bu yaklaşım, komünizmin "resmi organı" olan Üçüncü Enternasyonal tarafından, küçük burjuvazinin büyük burjuvaziden otonomlaşamayacağından hareketle reddedilecektir. Marksist teorinin dışında, küçük burjuvazi ile faşizmin ilintili olabileceği tezini Amerikan sosyal bilimler literatürüne ilk sokan isim 1933'deki "The Psychology of Hitlerism" makalesiyle Harold Laswell olacaktır. ABD'ye yerleşmiş Erich Fromm ve Franz Neumann gibi Frankfurt Okulu temsilcileri de Laswell ile Marksizan yaklaşımı bağdaştıran yaklaşımlar sunacaklardır. Faşizmin orta sınıf kökenleri teorileri için bakınız Val Burris, "The Discovery of the New Middle Classes, The New Middle Classes," *Theory and Society*, cilt 15, s. 317-349.
- 4 David Abraham, *The Collapse of the Weimar Republic: Political Economy and Crisis*, Princeton University Press, 1981. Ayrıca bakınız Nicos Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, İletişim Yayınları, 2004.
- 5 Henry Ashby Turner, *German Big Business and the Rise of Hitler*, Oxford University Press, 1985. Ayrıca bakınız Richard Overy, *Goering: The Iron Man*, Routledge, 1987; Richard Overy, *War and Economy in the Third Reich*, Oxford University Press, 1995. Overy bu iki kitabında "kapitalistlerin" Reich'in iktidarı güçlendirmek için nasıl işlevsel olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Hitler ve Naziler kritik durumlarda desteklerini arkalarına almaya önem verdikleri üretken güçleri gerek kalmadığında defedilecek araçlar olarak görmüşlerdir. Overy'e göre eğer 2. Dünya Savaşı Almanya kazansaydı, savaş sonrasında zaten savaş öncesi başlayan gidişatın savaş ekonomisiyle mükemmelleşmesiyle ekonomi tamamen devletleşecekti. Nazi iktidarında devlet-şirketler ilişkilerinin seyri için ayrıca bakınız, Peter Hayes, *Industry and Ideology: I.G. Farben in the Nazi Era*, Cambridge University Press, 2000; Peter Hayes, *From Cooperation to Complicity: Degussa in the Third Reich*, Cambridge University Press, 2007.
- 6 Benzer şekilde, faşizmin bir "sanayiciler komplosu" olduğuna, Mussolini'yi sanayicilerin desteklediğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Aksine faşizm, İtalya'da kapitalist sınıfı boğmuştur. Mussolini İtalya'yı 1936 yılı itibarıyla Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin ardından ekonomideki devlet payının en yüksek olduğu ikinci ülke haline getirmiştir. Henry Ashby Turner'ın çalışmasına paralel olarak İtalyan faşizminin bir "sanayiciler komplosu" olmadığını kapsamlı bir şekilde ortaya koyan bir çalışma için, Rosario Romero, *Breve Storia Della Grande Industria in Italia*, Casa Editrice Licinio Capelli, 1967. Aktaran James Gregor, *The Search For Neofascism*, Cambridge University Press, 2006, s. 6.
- 7 "Eski egemen sınıflar" kuşkusuz Hitler öncesi, demokratik yollarla değil olağanüstü durumlar için öngörülen kararnamelelerinden yönetilen Weimar'ın "uzatma döneminde" son kozlarını da oldukça iddialı bir şekilde oynamışlardır. Mesela bakınız William L. Patch, *Heinrich Brüning and the Dissolution of the Weimar Republic*, Cambridge University Press, 1998.
- 8 Bu bakımdan tarihsel olarak 1. Dünya Savaşı'nın ardından radikalleşmiş yeni neslin duygu dünyası ve zihinsel kalıplarının, faşizmin tarihöncesini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Bakınız Robert Wohl, *The Generation of 1914*, Harvard University Press, 1979; Modris Eksteins, *Rites of Spring*, Anchor Books, 1989.

- 9 Weimar'ın yapamadığını Hitler yapmış; Prusya bakiyesi bu sınıf bu süreçte tamamen tasfiye edilmiş ve tarihe gömülmüştür. Dahrendorf ve Schoenbaum'un üzerinde büyük tartışmalara neden olan klasik tezleri, 2. Dünya Savaşı sonrası Batı Almanya'nın bir liberal demokrasiye evrilebilmesini sağlayan faktörün Hitler'in "sosyal devrimi" olduğunu iddia etmektedir. David Schoenbaum, *Hitler's Social Revolution*, Norton, 1980; Ralph Dahrendorf, *Society and Democracy in Germany*, Doubleday, 1967.
- 10 Roger Griffin, *The Nature of Fascism*, Routledge, 1993; Roger Griffin, *Modernism and Fascism*, Palgrave Macmillan, 2007; Roger Eatwell, "On Defining the 'Fascist Minimum': The Centrality of Ideology," *Journal of Political Ideologies*, c. 1, n. 3 (1992), s. 303-319; Roger Eatwell, "Towards a New Model of Generic Fascism," *Journal of Theoretical Politics*, c. 4, no. 2 (1992), s. 161-194.
- 11 George Mosse, *The Image of Man*, Oxford University Press, 1998; George Mosse, *Masses and Man*, Wayne State University Press, 1987; George Mosse, *Nationalism and Sexuality*, H.Fertig, 1985; George Mosse, *The Nationalization of Masses*, Cornell University Press, 1991; George Mosse, *Fallen Soldiers*, Oxford University Press, 1991.
- 12 Buradaki temel yanlış, Fransız devriminin "burjuvazi" tarafından "aristokrasiye" karşı yapıldığı aksiyomuna dayanır. Birçok historiografik varsayım gibi, bu varsayım da bizzat "tarihi yaparlar"ın kendi iddialarına ve meşrulaştırmalarına dayanır. Kendilerini (en belirgin bir şekilde Sieyès'in manifestosunda olduğu üzere) "üçüncü zümre" yani halk adına "yönetime el koymuş" olarak sunan Fransız devrimcilerinin bu iddiası önce Temmuz monarşisi döneminin liberal tarihçileri tarafından formüle edilmiş, akabinde Marx tarafından ödünç alınarak evrenselleştirilmiştir. Francois Furet, *Marx and the French Revolution*, University of Chicago Press, 1988. Bugünkü tarih yazımı ise Fransız devrimini sınıfsal açıdan açıklamamaktadır. Fransız devriminin aristokrat kökenleri için bakınız William Doyle, *The Parlement of Bourdeaux and the End of the Old Regime 1771-1790*, E. Benn, 1974. Ayrıca Fransız devriminin klasik, revizyonist ve post-revizyonist anlatıları için bakınız William Doyle, *Origins of the French Revolution*, Oxford University Press, 1999. Aynı şekilde İngiltere'de de, 1980'lerden itibaren 19. yüzyılda orta sınıflara yüklenen "ilerici" ve aristokrasiye yüklenen "gerici" roller sorgulanmış ve indirgemeci olarak reddedilmiştir.
- 13 Burada akla Dr. Strangelove'vari popüler bir imge olan "korkutucu deneyler yapan çılgın ve şeytani doktor ve fizikçi, bilim adamı" imgesi gelmemelidir. Kastedilen, Doktor Mengele'ler değil tüm sıradanlığı ve özelliksizlikleriyle geniş doktorlar ve mühendisler kitesidir. "Çılgın doktor ve bilim adamı" klişesinin eleştirisi ve tarihsel olarak anlamsızlığı için bakınız Michael Kater, *Doctors Under Hitler*, University of North Carolina Press, 2000; Alan D. Beyerchen, *Scientists Under Hitler*, Yale University Press, 1977. Ayrıca Alman profesyonellerinin 19. yüzyıldan itibaren genel konformist siyasi eğilimleri için bakınız Konrad H. Jarausch, Geoffrey Cocks (ed.), *German Professions 1800-1950*, Oxford University Press, 1990.
- 14 Almanya örneği için bakınız Konrad Jarausch, *Unfree Professions*, Oxford University Press, 1990; Fritz Ringer, *The Decline of the German Mandarins*, Wesleyan University Press, 1969. İmparatorluk Almanya'sının mandarinleri (akademisyenleri) ile Türkiye'deki kurumsal akademinin aldıkları tavırlar ve söylemler şaşırtıcı derecede paralellik arz etmektedir.
- 15 1. Dünya Savaşından önce, imparatorluk Almanya'sında ve çok daha yaygın bir şekilde Weimar Almanya'sında görebileceğimiz ırkçı ve üyeleri büyük ölçüde eğitilmiş orta sınıflardan oluşan Panger-

men Birliği ve bu cemiyetin kurulduğunda adeta dönem içinde istisnai ve istisnai olduğu derecede karmaşık ve döneminin dışındaki ideolojik formasyonu için bakınız Roger Chickering, *We Men Who Feel Most German: A Cultural Study of the German League*, Unwin Hyman, 1984.

- 16 Doğu Avrupa sonderwegi ve Macaristan örneği için bakınız Maria Kovacs, *Liberal Professions and Illiberal Politics*, Oxford University Press, 1994. Kovacs, Batı Avrupa'da profesyonel mesleklerin ilk oluşum döneminin "liberal çağ"a denk geldiğine dikkati çekmektedir. Oysa Macaristan'da teknik akademilerin ve üniversitelerin açılma ve genişleme dönemleri tam Avrupa'da liberalizmden ricatın başladığı 1870'lere denk gelmektedir. Giderek liberal uzlaşıdan kayan profesyoneller sol avangarda, komünizme ve aşırı sağ ideolojilere meyledceklerdir. Kovacs sağ ve sol aşırımlar arasında, her ikisinin de temel motivasyonlarının liberal değerlere muhaliflik olması bakımından ayırım yapmamakta ve 2. Dünya Savaşı sonrası komünist rejimin profesyonel meslek sahiplerinin anti-liberal değerleriyle bağdaşması sebebiyle bu sınıflar üzerinde kabulünün görece kolay olduğunu yazmaktadır. Macaristan'da yükseköğrenim öğrencilerinin, "ırk kotası"nın konacağı 1920'lerden önce yarısının Yahudilerden oluştuğu düşünülürse (tablolar için bakınız s.18-19), "Hristiyan profesyoneller" in kendilerinden ortalama olarak daha eğitilmiş ve vasıflı olan Yahudilere karşı devletin koruyuculuğuna yönelmesi ve "piyasa"nın fiili olarak "Yahudi dominasyonu" demek olmasından dolayı önce 1930'ların sağcı rejimini, ardından komünizmi yeğlemeleri fazlasıyla anlaşılabilir. Çarlık Rusya'sı için ayrıca bakınız Harley D. Balzer (ed.), *Russia's Missing Middle Class: The Professions in Russian History*, M. E. Sharpe, 1996; Edith W. Clowes, James L. West, Samuel D. Kassow (ed.), *Between Tsar and People: Educated Society and Quest for Public Identity*, Princeton University Press, 1991.
- 17 Micheal Mann, *Fascists*, Cambridge University Press, 2004, s. 225.
- 18 Jan Gross, *Neighbors: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*, Princeton University Press, 2001; Jan Gross, *Fear*, Random House, 2006.
- 19 Iwo Cyprian Pogonowski, *Jews in Poland: A Documentary History*, Hippocrene Books, 1993, s. 27-28.
- 20 Bu sürecin çok farklı ülkelerdeki tezahürleri arasında etnik olarak oldukça karmaşık Romanya'daki 1918 sonrası deneyim için bakınız Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building & Ethnic Struggle, 1918-1930*, Cornell University Press, 1995.
- 21 Ekonomik Türkleştirme/Müslümanlaştırma politikaları için bakınız, Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, 1983, s. 105-112; Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, 1999, s. 196-240; Murat Koralı, *Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları (1880-1952)*, Denizler Kitabevi, 2002, s. 79-86; Çağatay Okutan, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 214-226.
- 22 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, 1951; Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları ile Servet Transferi: İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi," Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, 2002, s. 227-234.
- 23 Cumhuriyet boyunca iş dünyasının da devlete karşı benzer sadakati ve mahcubiyeti için bakınız, Ayşe Buğra, *State and Business in Modern Turkey*, State University of New York Press, s. 4.
- 24 William Sheridan Allen, *The Nazi Seizure of Power*, Franklin Watts, 1984 (ilk basım 1965), s. 15-16.
- 25 William Sheridan Allen, age, s. 165.

- 26 Michael Billig, *Banal Nationalism*, Sage, 1995 (ilk baskı 1989).
- 27 Fransa'da bir bölgede faşistleşme sürecini William Alen Sheridan'ın çalışmasına paralel bir şekilde inceleyen ve bu sürecin dinamiklerini ortaya koyan başarılı bir çalışma için ayrıca bakınız Kevin Passmore, *From Liberalism to Fascism: The Right in a French Province 1928-1939*, Cambridge University Press, 1987. William Brustein ise Nazilere oy veren seçmenlerin (ki Brustein, Nazilere olan desteğin toplumun her sınıf ve katmanını ele aldığı anda -işçiler, Katolikler, kadınlar vb.- yüksek olduğunu, yani Nazilerin yoğun olarak herhangi bir kesimden değil tüm kesimlerden dengeli bir destek aldığı vurguluyor) Hitler'in irrasyonel karizmasından etkilendiklerinden değil, Nazilerin sundukları çözüm önerilerini cazip ve ikna edici bulduklarından bu oy tercihinde bulunduklarını iddia etmektedir. Bakınız William Brustein, *The Logic of Evil*, Yale University Press, 1996.
- 28 Rudy Koshar, *Social Life, Social Politics, and Nazism, Marburg, 1880-1935*, The University of North Carolina Press, 1986, s. 6.
- 29 Alman faşizminin siyasalı reddeden düşünsel kökenleri ile ilgili paralel bir okuma için ayrıca bakınız, Kevin Repp, *Reformers, Critics and the Paths of German Modernity*, Harvard University Press, 2000. Repp bu kitapta otoriteriyen bir algıya dayanan veya en azından otoriter bir algıya zemin hazırlayan anti-siyaset söyleminden ve bu söylemin imparatorluk Almanya'sındaki yaygınlığından bahsetmektedir. Anti-siyaset söylemi ve apolitiklik farklı ama birbirleriyle dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek kavramlardır. Apolitikliğin temel sakıncası siyaseti tekniğe indirgenmesine rıza göstermektir. Ayrıca yine bakınız Peter Fritzsche, *Germans Into Nazis*, Harvard University Press, 1998. Thomas Mann'ın 1. Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı "Apolitik Bir Adamın Düşünceleri" adlı denemesi Alman milliyetçiliğini bir siyasal ideoloji olarak değil tam aksine Almanların kendi bireyselliklerinin doğal bir ifadesi, bireylerinin Alman *Kulturuna* sahip çıkmalarının kaçınılmaz bir neticesi olarak sunmaktadır.
- 30 Gayatri Spivak, "Can the Subaltern Speak?," Cary Nelson, Lawrence Grossberg (ed.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, University of Illinois Press, 1988, s. 271-313.
- 31 Yazar bu mitinge bir "katılımcı gözlemci" olarak katılmış ve bu bölümün ilk halini mitingden hemen sonrasında notlar şeklinde kaleme almıştır.
- 32 Bu durum mitingleri haber yapan manşetlere de taşınmıştır. "Milyonu Aşan İnsan, Yüz binlerce Bayrak," *Hürriyet*, 30 Nisan 2007; "Deniz Mavi, Yer Kırmızı," *Radikal*, 13 Mayıs 2007; "Bir Milyon Al Sancak," *Referans*, 13 Mayıs 2007; "Bu Vatan, Bu Millet, Bu Bayrak Bizim," *Yeniçağ*, 13 Mayıs 2007.
- 33 Necla Arat'ın konuşmasının metni için bakınız, http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=452&tipi=27&sube=0 (9 Nisan 2009 tarihinde görüntülendi)
- 34 Birgül Ayman Güler'in 14 Nisan 2007 Tandoğan Cumhuriyet Mitingi Konuşması, http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=433&tipi=27&sube=0 (9 Nisan 2009 tarihinde görüntülendi)
- 35 Benzer bir gözlem başta Almanya olmak üzere Avrupa kamuoyları için de söylenebilir. 2. Dünya Savaşından sonra Almanya'nın 3. Dünya Savaşına neden olmaması için bu kez elini sıkı tutan ABD, Almanya kamuoyunu demokrasiyi ve liberalizmi içselleştirmesi için endoktrine etmiştir. Bakınız Konrad Jarausch, *After Hitler: Recivilizing Germans, 1945-1995*, Oxford University Press, 2006.
- 36 Owen Chadwick, *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, 1990.

- 37 http://www.14nisan.gen.tr/genel/bizden_detay.php?kod=449&tipi=27&sube=0
38 "Gündüz Aktan: Atatürk Laikliği İmam Maturidi'nin Yoludur," *Radikal*, 7 Temmuz 2007.
39 Ergun Poyraz, *Hilafet Ordusundan Arap Kürt Partisine*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2003.
40 Cumhuriyet mitingi çağırıcılarına baktığımızda, bunun tek istisnası ÇYDD gibi durmaktadır. Ancak bu sebeple ÇYDD başkanı Türkan Saylan bu platformca benimsenmeyecektir. Ancak Türkan Saylan'ın 29 Nisan 2007 tarihli Çağlayan Mitingi'nde yaptığı konuşma (diğer konuşmalara göre çok daha yumuşak olmakla beraber) Batı karşıtı temaları da içermektedir. Ancak diğer konuşmacıların aksine Saylan'ın konuşmasında Batı-karşıtı temalar daha çok yan unsur olarak kalmakta ve konuşmasının ana gövdesini laiklik oluşturmaktadır. Yine Saylan ordu konusunda da muğlak ve çelişkili konuşacaktır: "Ordumuz, sınırlarımızı korur, terörle savaşıyor, bir yandan da bir Sivil Toplum Örgütü gibi, depremde, selde, tipide, heyelanda, hastalıkta, salgında Mehmetçik ders-haneleriyle eğitimde var olarak ve kuşkusuz laik cumhuriyetin korunmasında, hepimiz gibi taraf olarak vardır, var olacaktır. Darbelerin çözüm olmadığı ise çok ama çok açıktır." Darbeleri çözüm görmeyen Saylan, "ne darbe, ne şeriat" diyeceği için İzmir Gündoğdu mitinginde konuşturulmayacaktır. Türkan Saylan tüm bu kafa karışıklıklarıyla mitingin kitlesinin zihin dünyasını ve çelişkilerini de yansıtmaktadır denebilir. Saylan Samsun mitinginde ise "Sevgili dostlar, sevgili kardeşler, çağdaş ve demokratik bir ülkede, kendini sağlıklı geliştirme olanağına sahip olarak ilerlemeli ve asla dünyadan kopmadan, kendimiz olarak var olmalıyız... Bundan böyle asla gerçekleşmeyecek olan darbelere çığırıklık yapan, ordumuzu yıpratmak isteyenlerin talihsiz söylemleri boşunadır" diyecektir.
- 41 DİSK Tandoğan mitingine katılmamış ama gelen tepkiler sonucu konfederasyon Çağlayan mitingine katılmaya karar vermiştir.
- 42 Tüm bu mitinglerin "çağırıcılar"ın listesi için bakınız www.14nisan.gen.tr sitesindeki mitinglerin linkleri.
- 43 Faşizmi temel olarak devrimci ve yüzü ileriye dönük bir ideoloji ve rejim olarak gören çalışmalar için bakınız Walter Laqueur, *Fascism: A Reader's Guide*, Penguin, 1996; George L. Mosse, *The Fascist Revolution*, Howard Fertig, 1999. Stanley Payne, *Fascism: Comparison and Definition*, University of Wisconsin Press, 1980.
- 44 Nazi mimarisi için bakınız, R. Taylor, *The Word in Stone: The Role of Architecture in the National Socialist Ideology*, University of California Press, 1974.
- 45 Yükseklen "faşizm çalışmalarına" ve "yeni konsensüs"e daha "klasik" ve "Marksist" bir perspektiften eleştiri için Dave Renton, *Fascism: Theory and Practice*, Pluto Press, 1999.
- 46 Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism*, Cambridge University Press, 194, s. 2.
- 47 Kemalizm de birçok bakımdan "reaksiyoner modernlik" projesi olarak okunabilir. Ancak belirtmeli ki, Alman reaksiyoner modernliğinin aksine, Kemalizm modernliği "iyi" ve "kötü" olarak ikiye ayırmamaktadır. Aksine kültürel muhafazakârlığına karşın modernliği topyekûn kabule eğilimlidir. Kemalizmin otoriteryenliği, modern bir otoriteryen ütopyadır. Bu bakımdan Kemalizmin teknoloji fetişizmiyle otoriteryen ulus tasavvurunun daha çok Sovyet bolşevizmiyle örtüştüğü söylenebilir. İki tahayyülün yakınlığını belki de en iyi Stalin'in ve Atatürk'ün birbirlerinin repikası gibi bir tarla üzerinde traktör üzerinde verdikleri resimler anlatabilir. Stalinist modernite için bakınız; Lewis Siegelbaum, Andrei Sokolov, *Stalinism as a Way of Life*, Yale University Press,

- 2004; Stephen Kotkin, *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, University of California Press, 1995; David L. Hoffmann, *Stalinist Values: The Cultural Norms of Soviet Modernity 1917-1941*, Cornell University Press, 2003.
- 48 Ayşe Öncü, "Becoming 'Secular Muslims': Yaşar Nuri Öztürk as a Super-Subject on Turkish Television," B. Meyer and A. Moors (ed.), *Religion, Media and the Public Sphere* içinde, Indiana University Press, s. 227-250.
- 49 Işık Koşaner'in Ağustos 2008'de Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini devralırken yaptığı ve "yuvanın... postmodern tabakalarla" hesaplaştığı konuşma için bakınız Seyfettin Gürsel, "Postmodern Tehdit!," *Referans*, 2 Eylül 2008; Halil Berktaş, "Işık Koşaner'in Bilime Ters Düşme Hakkı," *Taraf*, 9 Nisan 2009. İlker Başbuğ'un da postmodernizmi bir tehdit olarak tanımladığı benzer bir konuşması için bakınız, Yıldırım Oğur, "İlker Başbuğ da mı Liberal Solcu?," *Taraf*, 13 Ağustos 2008.
- 50 Fritz Stern de 19. yüzyıl sonundan itibaren Almanya'da neşet eden ve Weimar'daki Nazizmin bir nevi arka planını oluşturan haletiruhiyeyi "kültürel kötümserlik" olarak adlandırır ve analiz eder. "Kültürel kötümserler"e göre modernlik neden olduğu belirsizlik ve toplumsal düzeni sarsıcı niteliği sebebiyle bir "gerileme" ve "sosyal erozyon"a neden olmakta ve toplumları ve sosyal düzenleri çöktürme doğru sürüklemektedir. Toplumsal eşitliğe, liberalleşmeye ve modernliğin getirdiklerine şiddetli bir reaksiyon niteliğindeki bu zihinsel kalıbın Türkiye'de benzer dinamikler sonucunda tetiklenen ulusalcılıkla benzeşmesi de vurgulanmaya değerdir. Fritz Stern, *The Politics of Cultural Despair*, University of California Press, 1974.
- 51 Bu minvalde bir çırpıda bulunabilecek yüzlerce yazıdan temsili bir tanesi için bakınız, Yılmaz Özdil, "Aydın...", *Hürriyet*, 22 Şubat 2008.
- 52 Daha doğrusu, klasik Kemalizm Murat Belge'nin tabiriyle "patrisyen"ken, ulusalcılığın özgünlüğü "pleb faşizmi"ni kendi güdümünde sahaya sürmesi ve bu süreçte onunla etkileşim içine girmesidir. Bakınız Murat Belge, "Devlet ve 'Kılavuz'u," *Radikal*, 24 Nisan 2001.
- 53 Bakınız James Gregor, *Italian Fascism and Developmental Dictatorship*, Princeton University Press, 1979.
- 54 Nazi Almanya'sında, özellikle savaşın başlamasının ardından özel sektörün büyük ölçüde tasfiye edilmesi süreci için bakınız Richard Overton, *Goering: The Iron Man*, Orion, 2005.
- 55 Siyon Bilgeleri Protokolü ve faşizmin komplocu içeriğine ilişkin bakınız, Norman Cohn, *Warrant for Genocide*, Harper & Row, 1967.
- 56 Nazizmin modernliğe ve modernliğin açığa çıkardığı değerlere karşı saldırganlığı ve Nazilerin beden/toplum/devlet vizyonları için muhtemelen en değerli çalışmalar George Mosse'ye aittir. George Mosse, *The Image of Man*, Oxford University Press, 1998; George Mosse, *Masses and Man*, Wayne State University Press, 1987; George Mosse, *Nationalism and Sexuality*, H. Fertig, 1985; George Mosse, *The Nationalization of Masses*, Cornell University Press, 1991; George Mosse, *Fallen Soldiers*, Oxford University Press, 1991.
- 57 Faşizmin aynı anda ve aynı tavizsizlikle hem liberalizmle piyasa ekonomisine, hem de sosyalizmle komünizme düşman olması faşizmin tutarsız ve rasyoneli olmayan bir ideoloji olarak düşünülmesine sebep olabileceksa de, bu durum faşistlerin kendi düşünsel evrenlerinin parametreleri içinde tutarlıdır. Faşistlere göre, aydınlanmanın her zaman pek de iyi anlaşılmayan

iki çocuğu olan sosyalizm ve liberalizm aynı "değersizleştirme"nin ürünleridir. Liberalizm de, sosyalizm de, değişmez özsel (manevi) değerleri reddederek "özgürleşme"nin din, aile, cemaat, maneviyat gibi kurgusal değerlerin tahrip edilmesiyle açığa çıkacağını varsayar. Faşizm 19. yüzyıl boyunca giderek ivme kazanan bu değersizleşme sürecine bir reaksiyondur. Bu yüzden faşistler gözünde, sosyalizm (ve komünizm) liberalizmin aşırı bir formundan ibarettir. Aynı şekilde, en pür anlatımını Siyon Bilgeleri Protokolü düzmesinde bulan, liberalizm ve sosyalizmin aslında Yahudilerin danışıklı dövüşü olduğu kurgusu da bu şekilde yerli yerine otururken, Yahudiler de modernliğin tüm patolojilerinin, çarpıklıklarının ve pisliklerinin taşıyıcıları, kaynakları ve vücuda gelişleridir. Bu manada "bir metafor olarak Yahudi" faşizmin bir alegorisiinden ibarettir. Ancak şu yanılgıya da dikkat çekmeli ki, Yahudi karşıtlığı faşizmin bir ayrıncı özelliği olmadığı gibi sadece Nazizm'de Yahudi-karşıtlığı hâkim bir unsurdur. Daha sonrasında, İtalya, Romanya, Macaristan gibi faşist veya faşizan rejimler Avrupa'da yükselen Alman egemenliği altında anti-semitizmde Almanya'ya öyküneceklerdir. Bu bakımdan mesela Stalin Sovyetler Birliği ve 1945 sonrası Doğu Avrupa komünist rejimleri 1930'lardaki faşist ve/veya faşizan rejimlerden daha belirgin şekilde anti-semitiktir. Bu rejimlerin anti-semitik olmaları, bu rejimlerin küçük Stalin'lerinin büyük amcalarına öykünmeleri dışında, kendi öncelleri faşist rejimlerin Yahudilerin ve her türlü etnik olarak saf olmayan "unsurların" temizlenmesi misyonlarını devralmalarından kaynaklanmaktadır. 1945 sonrası Doğu Avrupa'daki komünist partilerdeki Yahudilerin tasfiyesi ve mahkûm edilmeleri ve dönemin Fransız sol entelektüellerin meşrulaştırıcı tavırları için bakınız, Tony Judt, *Past Imperfect: French Intellectuals 1944-1956*, University of California Press, 1994.

- 58 Zeev Sternhell, *Neither Right Nor Left*, Princeton University Press, 1986; ayrıca Zeev Sternhell, *The Birth of Fascist Ideology*, Princeton University Press, 1994.
- 59 Zeev Sternhell, *Neither Right Nor Left*, Princeton University Press, 1986, s. 5.
- 60 1870'lerle başlayan, bir önceki dönemin pozitivist iyimserliğinin çöküşünün ardından pesimistik bir algının ortaya çıkışını anlatan iki klasik ve hâlâ geçerli eser için bakınız Stuart Hughes, *Consciousness and Society*, Knopf, 1958; Carlton Hayes, *A Generation of Materialism 1871-1900*, Harper & Brothers, 1941. Benzer bir güncel "yüzyıl dönümünde yükselen kasvet" anlatısı için ayrıca bakınız J.W.Burrow, *The Crisis of Reason*, Yale University Press, 2000.
- 61 Michael Mann, *Fascists*, Cambridge University Press, 2004, s.2.
- 62 Zeev Sternhell, age, s. 5.
- 63 Bakınız Dan S. White, *Lost Comrades: Socialists of the Front Generation, 1918-1945*, Harvard University Press, 1992; Robert Soucy, "French Fascist Intellectuals in the 1930s: An Old New Left?," *French Historical Studies*, Vol. 8, No.3 (Bahar 1974), s. 445-458.
- 64 19. yüzyıl sonunda Fransa'da Marksizm gelişimi ve Fransa solu büyük ölçüde ele geçirmesi sürecine ilişkin klasik bir çalışma için bakınız, George Lichtheim, *Marxism in Modern France*, Columbia University Press, 1966.
- 65 Fransa'da Dreyfus davası öncesi "nasyonel sosyalist sol" için bakınız, Robert Stuart, *Marxism and National Identity*, State University of New York Press, 2006, s. 137-172.
- 66 Francois Furet, *Fransız Devrimini Yorumlamak*, Alan Yayıncılık, 1989; Colin Lucas (ed.), *Rewriting the French Revolution*, Oxford University Press, 1991, Lynn Hunt, *The Family Romance of*

- the French Revolution, University of California Press, 1992; Mona Ozouf, *Festivals and the French Revolution*, Harvard University Press, 1991; Michael Keith Baker, *Inventing the French Revolution*, Cambridge University Press, 1990; Patrice Higonnet, *Goodness Beyond Virtue: Jacobins During the French Revolution*, Harvard University Press, 1998; Michael Sonenscher, *Sans-Culottes: An Eighteenth-Century Emblem in the French Revolution*, Princeton University Press, 2008.
- 67 Robert Paxton, *Vichy France*, Columbia University Press, 2001. Ayrıca Fransa'da 1960'lardan beri süre giden ve sık sık yeni gündemlerle alevlenen (ve Paxton'ın kitabının ilk kilometre taşlarından biri olduğu) Vichy tartışmaları için bakınız Henri Russo, *The Vichy Syndrome*, Harvard University Press, 1991 ve Henri Russo, Eric Conan, *Vichy: An Ever-Present Past*, University Press of New England, 1998.
- 68 Michel Winock, *Nationalism, Anti-Semitism and Fascism in France*, Stanford University Press, 1998, s. 199.
- 69 Philip Nord, *France's New Deal: From the Thirties to the Postwar Era*, Princeton University Press, 2010.
- 70 Fransa'daki Sternhell tartışmasının bir özeti için bakınız, Robert Soucy, *French Fascism: The Second Wave 1933-1939*, Yale University Press, 1995, s. 8-12.
- 71 Renzo De Felice, *Interpretations of Fascism*, Harvard University Press, 1977.
- 72 Ayrıca bakınız, Halil Berktaş, *Weimar Türkiyesi*, Kitap Yayınları, 2008.
- 73 Peter Gay, *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, Harper & Row Publishers, 1968, s. 128-129.
- 74 Weimar Almanya'sını Detlev Peukert, "klasik modern" olarak tanımlamaktadır. Weimar öncesinde modernlik hiçbir zaman kendini gelenekselden tamamen koparamamıştır. Weimar sonrasında ise "modernlik" in ve modernlik anlatısının büyüü, görkemi ve cazibesi sönüp gitmişti. On beş yıllık Weimar, Bauhaus'tan Doktor Caligari'nin Kabini'ne; Berlin kabareleri ve caz müziğinden Alfred Döblin'in Berlin Alexanderplatz'ına, bir nevi modernliğin eşsiz bir açık hava sergisi/gösterisiydi denebilir. Benzer şekilde, Nazilerin eşsiz itikamının da bir nevi modernliğin, saf halde modernliğin nemesisi olduğu metaforuna başvurulabilir. Nazilerin şiddet ve tahripkârlığını biraz da Weimar'ın radikalliği, sarsıcılığı ve yaratıcılığının özgülüğünde bulmak mümkündür. Weimar döneminin benzersiz ve büyüü dünyasına ve kültürüne ilişkin iki klasik eser için bakınız, Peter Gay, *Weimar Culture: The Outsider as Insider*, Penguin, 1974; Walter Laqueur, *Weimar: A Cultural History 1918-1933*, Putnam, 1976. Ayrıca bakınız, Eric D. Weitz, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton University Press, 2007. Ayrıca Weimar Almanya'sının genel bir tahlili için bakınız, Detlev Peukert, *Weimar Republic*, Hill and Wang, 1993. Ayrıca Kabare müzikalinin dayandığı Naziler öncesi Berlin'ini resmeden klasik bir otobiyografik roman için bakınız, Christopher Isherwood, *Goodbye to Berlin*, Vintage, 2003.
- 75 Freikorps ve Freikorps'un Nazizmin zihinsel dünyasının öncülü olmasına ilişkin, bakınız Klaus Theweleit, *Male Fantasies*, University of Minnesota Press, 1987-1989 (2 cilt).
- 76 Weimar döneminde paramiliter şiddet ve politikalar için bakınız, James M. Diehl, *Paramilitary Politics in Weimar Germany*, Indiana University Press, 1977.
- 77 Bakınız, Thomas Childers, *The Nazi Voter: The Social Foundations of Fascism in Germany 1919-1933*, University of North Carolina Press, 1983.

- 78 Conan Fischer (ed.), *The Rise of National Socialism and the Working Classes in Weimar Germany*, Berghahn Books, 1996; Conan Fischer, *The German Communists and the Rise of Nazism*, Macmillan, 1991.
- 79 1930'ların Romen faşizmi (Demir Muhafızlar) Romanya'nın kendi tarihsel geçmişinden, otantik duyarlılıklardan ve zihinsel kalıplardan türemiş olması bakımından dikkate değerdir. Z. Ornea, *The Romanian Extreme Right: The Nineteen Thirties*, East European Monographs, 1999.
- 80 Arthur Koestler, *Arrow in the Blue*, Collins, 1952, s. 225.

Dizin

Ab

- Abdülhamid II. 91, 339, 354
Abraham, David 288-289
Abramowitz, Morton 200
Abuzer Kadayış (2000) filmi 154
Acar, Feride 332
Action Française dergisi 312
Açık İstihbarat 186
Adalet Partisi (AP) 49, 54, 86, 192, 207, 241, 262;
 geleneği 269; iktidarı 231, 239; siyasi kültürü
 332; yönetimi 248; seçmeni 207
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 10, 21, 41, 99,
 118-120, 125, 152-153, 156, 161-162, 169, 175,
 192, 194, 196, 198, 200-202, 204-206, 208-
 209, 215-216, 224, 236, 269, 277, 279-281,
 283, 299-301, 307, 320-322, 343, 350, 352,
 362; anti-AKP söylem 307; CHP dikotomisi
 172; çizgisi 183; endişesi 14; iktidarı 31, 51, 81,
 107, 111, 116, 164, 167, 175, 178, 211, 278, 319,
 345; irticai niteliği 196; işbirlikçiliği 197; kar-
 şıtlığı 81, 303, 329, 365; neo-liberalizmi 175,
 330; seçmeni 351, 377; tabanı 160, 191, 278;
 zihniyeti 281
Adana 123-124, 246, 268
Adapazarı 13
Adivar, Halide Edip 346
AET bkz. Avrupa Birliği
Afganistan 199; işgali 193; mücahitler 193
Afrika 263, 330; dinleri 200, 331
Ağanoğlu, Yıldırım 166
Ağar, Mehmet 208, 362
Ağın, Ömer 369
ahlak/ahlakı 144; ideoloji 349; düalizm 216, 259;
 yozlaşma 56, 220, 307
ahlak-ı millî 135
Ahmed Muhtar Paşa (Gazi) 339
Ahmed Ruza 361
Ahmetova, Anna 346
Aidit, Dipa Nusantara 254

- Akalın, Cüneyt 104
Akat, Asaf Savaş 37, 68
Akay, Oğuz 349
Akbal, Oktay 37
Akbayram, Edip 44
Akçam, Taner 194
Akdeniz 164; kimliği 163-164; sahilleri 163
AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi-Kubris) 132
Akgüç, Öztin 335
Akmeşe, Handan Nezir 339
Aksay, Hakan 345
Aksoy, Muammer 95, 370
Aksu, Sezen 51
Akşam gazetesi 224, 361, 364, 368
Akşin, Sina 37, 98, 104
Aktan, Gündüz 118, 301
Aktolga, Münir 253
Akyol, Taha 332
Alevi(ler) 207, 209-210, 373; dernekleri 209; mil-
 liyetçileşmesi 209; nüfus 168; pogromları
 88; siyaseti 62
Ali Kemal 331; imgesi 142
Alili, Teoman 129
Alkan, Hamdi 151
Allen, Gray 362
Allen, William Sheridan 292, 294
Alman(lar) 93, 292; akademik-istihbarat komplek-
 si 194; anti-Amerikanizminin algılan 341; as-
 keri öğretmenler 92; faşizmi 381; genelkur-
 mayı 12, 89, 91; idealist felsefesi 326; işçi sı-
 nıfı 210; kartelleri 289; Komünist Partisi 13,
 333; komünistleri 370; kültürü 381; mandarin-
 leri 307, 381; militarist düşüncesi 339; milli-
 yetçiliği 96, 305, 381; ordusu 289- 290; pro-
 fesyonelleri 379; reaksiyoner modernliği 382;
 Romantizmi 355; sağ 304; seçmeni (1933)
 292; sermayesi 288; sosyalist hareketi 13, 62,
 210; SPD'si 65, subaylar 91; tarihçiler 327;
 topyekûn savaş doktrini 92-93, 338; ulusu 210
Almanya 91-92, 154, 178, 194-195, 285, 291, 368,
 372, 378, 383-384; kamuoyu 381; örneği 379;

siyasal alanı 210 ayrıca bkz. İmparatorluk Almanyası

Alpay, Şahin 39-40, 366

Alperen Ocakları 117

Altan ailesi 70

Altan, Ahmet 70, 336

Altan, Çetin 53, 70-71

Altan, Mehmet 53, 66-68, 71, 73, 334, 336

Altı Gün Savaşı (1967) 357

Altı Ok 27, 37; işareti 368

Altın Kitaplar 180

Altındal, Aytunç 203

Altınok, Metin 375

Altmış Sekiz 31, 71, 138, 235-237, 240, 244, 250, 254, 264, 266, 271, 366; eleştirileri 234; formasyonları 238; Kemalizmi 242; kuşağı 29, 242-243, 255, 267, 367, 372-373; milliyetçiliği 252; romantizmi 245

Altmış sekizliler 68'liler Derneği 303

alturist/alturizm 77; devlet 136; Kemalist portre 346
Amargi 217

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 26-28, 31, 45-46, 79-80, 82, 84, 92, 102-103, 110-111, 118, 126-127, 132, 143, 150, 172-173, 189, 192-199, 202, 204, 213-214, 220, 224, 227, 242, 247, 250, 254-255, 263, 301, 321, 333, 345, 350, 355, 368, 371, 381; aleyhtarlığı 246; cumhuriyetçiliği 218; Demokrat Partililik 367; dış politika oluşumu 358; Dışişleri Bakanlığı 200; düşmanlığı 132; emperyalizmi 127, 129, 212, 242-243, 248, 257, 329, 369; jeopolitik gündemi 193; hegemonyası 70; İslam ittifakı 194; işgali 249; kapitalizmi 29, 231; karşıtlığı 341, 345; komplo teorisi literatürü 357; mandası taraftarlığı 70; milis hareketi 189; neocon ideolojisi 367; organize kapitalizm imgesi 248; parti dinamikleri 352; sağ 101, 204, 308, 362; sermayeli şirketler 222; siyasal kültürü 326; siyasi ve askeri varlığı 369; soğuk savaş jargonu 26; sömürüstü 250; subayı 195; taraftarlığı 50; think-tankleri 204; üsleri

246; yeni çözümün anti-Amerikanizmi 341; zencileri 144

Amerikançılık(luk) 119, 128, 140, 198, 231, 341; İslam 197 ayrıca bkz. anti-Amerikanizm

anaakum 27, 29, 100, 189, 216; merkezçiliği 27, 35, 48; ticari yayınevleri 183; ulusalcılığı 213

Anadol, Çağatay 371

Anadol, Kemal 115, 343

Anadolu 40, 136, 165-167, 224, 269, 353; çocuğu kavramsallaştırması 353; Ermenisi 167; İslamı 85, 194, 198, 301; kapıları 110; metaforu 166-167; Rumu 167; taşrası 96; Türkleri 353-354; yaylası 98

anakronizm 82, 206, 236, 246

Anasol-D hükümeti 275, 362

Anavatan Partisi (ANAP) 57-58, 61, 71, 74, 205-206, 208, 332; bakanları 215; seçmeni 207

Anayasa referandumu (12 Eylül 2010) 21, 164, 168, 280-282, 319-320

andış 204, 324

Andican, Ahat 340

Andress, David 364

Anglo-Amerikan sosyal bilimi 138

Anglosakson geleneği 218

Ankara 80, 115, 136, 145, 157, 164-165, 167, 249, 268, 271, 298, 347; şehirli kültürü 167; nos-taljileri 159

Ankara Ticaret Odası 96

anlam kayması 23, 198, 200

anlam kozmolojisi 218

anlam ve zihin dünyası 49

anti-Amerikan(izm) 22, 41, 101, 119, 199, 132, 238, 341, 345; komplo teorisi 202; milliyetçilik 247

anti-emperyalist/anti-emperyalizm 31-32, 37-38, 45, 82, 129, 216, 241-242, 246, 321, 343, 365; Kemalist şablonun dönüşümü 192; İslam 200; milliyetçilik 73, 244; miras 27; mücadele 247; savaşlar 42; sol 34-35, 104; söylem 41; tahlili 112; tavır 241; teori 46; vizyon 127

anti-faşizm 132, 257-259

anti-feodal mücadele 247

anti-Hristiyan söylem 304
anti-kapitalizm 133, 311
anti-komünist 258; devlet 120, 247; retorik 309;
tavır 121
anti-Kürt 14, 344; pogromlar 123
anti-semitizm 130, 133, 189, 197, 202, 291, 311,
357, 360, 384
apolitiklik 57, 293-294, 296-297, 300-302, 381
arabesk 173; liberalizm 58, 70-71
Arap(lar) 161, 172, 301; dünyası 359; İslamı 162,
194, 301; işadamları 224; komünist hareket-
leri 370; köleciliği 228; siyasi eliti 196; şeyh-
likleri 57; ülkeleri 195; yönetimleri 359
Arat, Necla 104, 114, 297
Arcayürek, Cüneyt 331
Aren, Sadun 239, 243, 262
Arntman, Canan 12, 115, 192
Arjantin 87, 189
Arman, Ayşe 148
Arnavut(lar) 128-129
Arnavutluk 12
Arslan, Adem Yavuz 361
Arslan, Tunca 128
ART kanalı 186, 206, 319
Asan, Ömer 361
asimilasyon 12; Kemalizm 250
askeri(zm) 83, 89, 91, 93, 96, 192, 248, 365; dev-
let teşkilatlanması 325, 330; diktatörlük 253;
doktrin 93-94; ideoloji 93-94; milliyetçilik
90-93, 214, 305; müdahale 253; okullar 175;
siyasi kompleks 19; vesayet 206
asker-sivil aydın zümre 243, 369
Asya 109, 263, milletleri 78, 98
Atahan, Haşmet 97, 367
Atalay, Onur 325
Atatürk Köprüsü 146
Atatürk Kültür Merkezi (AKM) 152; tartışması 365
Atatürk, Gazi Mustafa Kemal 344 22-25, 27-32, 35,
37-38, 43, 46-47, 78, 95, 108-109, 120, 145-
147, 149-151, 196, 199-200, 212, 214, 221,
224, 226, 301, 337, 344, 382; algıları 151; belge-

selleri 146; devletçiliği 111; devrimciliği 25;
devrimleri 239; dönemi 55, 103, 137, 243, 307;
gençliğe hitabesi 151; heykeli 329; imgesi 34,
43, 147, 299; kitapları 349; milliyetçiliği 37, 75;
Sabetayıcılığı 190-191; sevgisi 148

Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) 16, 37-75, 95-
97, 108, 212, 305; kurucular listesi 340
Atatürkçü(lük) 12, 24, 27, 34, 48, 54, 75, 83-84, 96,
98, 121, 134-135, 137, 139, 150, 221, 223, 231-
232, 266-267, 343, 365; aydınlanmacılık 97;
bürokratik kurumlar 85; diriliş 212; düşünce
sistemi 85; entelijansiya 56; erdemler 215;
kuşaklar 212; metinler 38; sağlaşması dö-
nemi 62; tabiri 25-26, 95; tefsiri 29, 31, 338
ayrıca bkz. Kemalizm

Atay, Falih Rıfkı 28, 349

Ateş Hatı programı 99

Ateş, Toktamış 139

Ateş, Yılmaz 115

Atılğan, Gökhan 371

Atılım dergisi 259

Atılhan, Cevat Rifat 189

Atlas dergisi 228

Atlas Pasajı 146

ATV kanalı 166

Avar, Banu 104, 126-127, 129, 346

Avcıoğlu, Doğan 239-240, 254, 359

Avrasyacılık/Avrasyacılar 82, 126, 129-131, 345-346

Avrupa 45, 62, 64, 78, 80, 126, 213, 227, 237, 355;
düşünsel iklimi 290; entegrasyonu 101; ka-
muoyları 381; karışıklığı 34; kimliği 78; parla-
menterleri 139; sağ 308; siyaset bilimi 205;
sosyal demokrasisi 63, 235, 265; uyumu 33;
ülkeleri 178

Avrupa Birliği (AB, daha önce AT, AET) 10, 31, 34,
46, 99, 101-102, 106-109, 194-197, 197, 272,
306, 322, 331, 333, 361; anti-AB'ci söylem 41;
Avro-şüphecilik 341; Bakanlar Konseyi 107;
emperyalizmi 129; Komisyonu 107

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) bkz. Avrupa
Birliği

Avrupa Kültür Başkenti (2010) 152
 Avrupa Para Birliği (EMU) 101
 Avrupa Parlamentosu 107
 Avrupalılık 78
 Aysar, Helin 336
 Ayasofya Müzesi 172
 Ayaslı, Münnever 188
 Ayar, Ayşe 56
 Ayar, Sencer 40
 Aybar, Mehmet Ali 243, 245, 258, 259, 262, 358
 Aydemir, Şevket Süreyya 347
 Aydın Doğan medyası 216-217, 331
 Aydın, Cemil 361
 Aydın, Süavi 340
 Aydınlanma/Aydınlanmacılık 64, 105, 227, 346, 355, 384; Atatürkçülük 96; cumhuriyet 196; ilericilik 216; Kemalist söylem 33, 193, 283, 365; mabiri 267; ütopyası 268
 Aydınlar Ocağı 338
 Aydınlik dergisi 73, 217, 241-242; 250, 253, 345
 Aydınoglu, Ergun 253, 366-367, 370-372
 Aydoğan, Metin 110
 Aygün, Sinan 186, 342
 Ayvalık 204, 352

Ba

Baasçılık 264
 Babalık, Naciye 371
 Baban, Cihat 85
 Babıâli yokuşu 171
 Baer, Marc 358
 Bağdat Caddesi 175
 Bahçeli, Devlet 117-119
 Bakırköy 190, 271
 Balat 124
 Balbay, Mustafa 278, 367
 Bali, Rıfat N. 79, 357-360
 Balkan(lar) 164-165, 353; komitacıları 166; Savaşları 129
 Baltalimanı Anlaşması (1838) 67
 Balzer, Harley D. 380
 Baran, Paul E. 377

Baransu, Mehmet 340
 Barlas, Mehmet 67, 71
 Barzani ailesi 196
 Barzani'nin Yahudiliği 359
 Bask 128; çözümü 207
 Başbuğ, İlker 94, 302, 383
 Başkaya, Fikret 336
 başörtüsü 220, 324, 375; serbestliği 279; yasaları 119, 217
 Baştürk, Abdullah 61
 Batı Anadolu 345; kasabaları 123-124
 Batı Çalışma Grubu 82
 Batı karşıtlığı 31, 34, 99-100, 131-132, 143, 161, 206, 325, 382; ulusalcılık 223
 Batılılaşma 54, 121, 142, 168, 175, 178, 232, 239, 299, 358; süreci 168, 177
 Bauer, Otto 378
 Bauhaus 385; mimarisi 315
 Bayar, Celal 25, 137
 Baydar, Oya 373
 Baykal, Deniz 10, 38-39, 114-116, 321-322, 334
 Baykam, Bedri 366
 Baykızı, Murat 349
 Bayramiç 124
 Bayramoğlu, Ali 323, 326
 Bayülgen, Okan 336
 Bayzan, Ali Rıza 342
 Beck, Ulrich 18
 Bediüzzaman 167
 Behramoğlu, Atıl 104
 Bektan, Ali 349
 Bektaş, Halit 254
 Belge, Murat 234, 272, 348, 283
 Belli, Mihri 241, 250, 254, 258
 Belücistan 195
 Benazus, Henri 146
 Benn, E. 379
 Benningsen, Alexandre 358
 Benoit, Bernard 341
 Bergama 268
 Berger, Peter 326

Berghahn, V. R 339
Berkar, İsmet 44
Berkas, Niyazi 27, 37, 328
Berkay, Halil 83, 323, 325-326, 348, 357, 376, 383
Berlin 314; kabareleri 385
Berlin, İsiyah 368
Berstein, Serge 313
best-seller 180-181, 183-184, 196
Beşiktaş 165, 271, belediyesi 147
beyaz enerji 215
Beyaz Türkler 154, 170-176, 178-179, 336, 354 aynı-
ca bkz. Esmer Türkler
Beyaz, Zekeriya 44, 85
Beyerchen, Alan D. 379
Biga 124
Bila, Hikmet 334
Bilderbergler 101, 185
Bilgi Üniversitesi 194
Bilgin, Vedat 117
Bilici, Mücahit 165-166, 352, 354
bilimperestlik 226- 227
bilimsel ırkçılık 343
bilimsel sosyalizm 242, 245, 247, 255
Billig, Michael 293
1960 darbesi 51; rejimi 69; Anayasası 84
1968 Hareketi bkz. 68 Hareketi
Bir Dakika Karanlık eylemleri 114, 275
1 Mayıs (2007) 329-330
bireysel alan 151; algılar ve tasavvurlar 327; gün-
demler 225; hak ve özgürlükler 52, 260; has-
sasiyetler 298; kaygılar 19, 149, 300, 302;
masumiyetin kaybı 212; Müslümanlık pratiği
199; tasavvurlar 19; var oluşlar 18, 148; ya-
şamlar 17, 301
Birgün gazetesi 217, 273, 278, 280, 355, 375
Birikim dergisi 234, 282, 357, 375
Birinci Cumhuriyet 69
British Library 245
birleşik cephe stratejileri 253, 370
birleşik sol parti tartışmaları 271
Birleşmiş Milletler Kalkınma Ajansı 115

Bitlis 209
Biz Kaç Kişiyiz oluşumu 303
Blair, Tony 39
Block, Fred 357
Bolşevik devrimi 59, 129, 144, 324
Bolşevikler 102, 219
Bond, Brian 338
Bora, Tarul 15, 79-81, 170, 325, 338, 357, 371, 376
Boran, Behice 263
Borataş, Korkut 71
Borkenau, Franz 370
Bostancıoğlu, Adnan 368
Boşnaklık 12
Bourdieu, Pierre 152, 155, 351; yorumları 156, 177-
178
Boyar, Ebru 352
Boyner, Cem 80
Bozdağ, İsmet 349
Bozdoğan, Sibel 350
Bölügeray, Nevzat 57, 335, 337-338
Brecht, Bertoldt 139, 315
Brejnev dönemi 130
Breuilly, John 352
Brezinski, Zbigniew 193
Britanya 218
Brooks, David [New York'lu neo-con] 354
Brown, Dan 180
Brustein, William 381
Brüksel 101, 110, 298
Bu Vatan Böyle Kurtuldu 24, 182
Buğra, Ayşe 380
Bulgaristan 339
Bulut, Arslan 43, 98-99, 104, 121, 340, 343-345, 361
Bulutsuzluk Özlemi 44
Burdick, Eugene 369
Burris, Val 378
Buruma, Ian 372-373
Bush, George W. 196; yönetimi 359
Büyük Birlik Partisi (BBP) 117
Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) 195-197
Büyükanıt, Yaşar 94

Cadde-i Kebir [İstiklal Caddesi] 158
 Cain, P.J. 330
 Candan, İbrahim 349
 Cantek, Funda 347
 Cantek, Levent 349
 Carothers, Thomas 359
 Carter, Jimmy 193, 357
 Casson, Felice 275
 Castaneda, Jorge 371
 Castro, Fidel 237, 264
 Ceauşescu 371; sonrası dönem 132; sonrası ideolo-
 jisi 133
 ceberrut-otoriter devlet tahayyülü 137
 cemaat 143, 235; kimlik 122; milliyetçilik 123; İs-
 lam 61
 Cemal, Hasan 44, 273, 332, 366-367
 Cemevleri 209
 Cemgil, Sinan 253
 Ceviz Kabuğu programı 128, 186
 Cevizoğlu, Hulki 104, 121, 182, 186
 Cezayir 264
 CFR bkz. Council on Foreign Relations
 chat dili 145
 Chavez 237
 Chevénement, Jean-Pierre 341
 Chickering, Roger 338, 380
 Childers, Thomas 316
 Chomsky, Noam 205
 Chua, Amy 354
 CIA 199
 Cıvaoglu, Güneri 170
 Cindoruk, Hüsametdin 206, 208, 362
 Clowes, Edith W. 380
 Cobdenci liberalizm 327
 Cocks, Geoffrey 379
 Cohen, Stanley 326
 Cohen, Stephen F. 371
 Cohn, Norman 362
 Conan, Eric 385
 Conquest, Robert 371
 Cook, David 360

Coşkun, Bekir 56, 175, 211-212, 319, 347
 Council on Foreign Relations (CFR) 101, 185, 204,
 357
 Coward, Barry 362
 Cömert, Yusuf Ziya 166, 353
 Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası 152
 Cumhuriyet 139, 154, 165, 190, 211, 218, 220, 223;
 Bayramı 80; baloları 140; cemaati 140; de-
 ğerleri 51, 56, 165, 169; edebiyatı 347; idealiz-
 mi 143; kadına yüklediği değer 350; kadrola-
 rının yozlaşması 347; laikliği 301; muhafaza-
 kârlığı 44-45, 48, 50, 56-57, 144-145, 176;
 ütopyası 55, 176
 Cumhuriyet gazetesi 103, 107, 136, 142, 144, 154,
 173, 176, 180, 189, 194, 199, 238, 267, 273-
 274, 277, 280, 325, 329, 334, 337, 341, 360,
 375 okur profili 355
 Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 10, 21, 25-30, 33, 38-
 39, 54, 58-61, 65, 88, 97, 99, 113-116, 119, 125,
 137, 156, 162, 168-169, 192, 205-209, 212, 239,
 246, 266-271, 273-274, 283, 321-322, 334, 343,
 352, 373; AKP odaklı zıtlasma 175; Kızıllema it-
 tifakı projesi 118; laikliği 301; seçmeni 94, 271,
 276, 350-351, 377; sol niteliği 115; teşkilat gele-
 neği 114-116; ulusalcılaşması 113, 362
 Cumhuriyet mitingleri (2007) 44, 150, 169, 176, 181,
 197, 200-201, 212, 224, 302-303, 382; Çağlayan
 Mitingi (İstanbul) 34, 82, 151-152, 294-295, 297,
 336, 348, 382; Gündoğdu Mitingi (İzmir) 34,
 45, 82, 150, 152, 294, 351; Samsun mitingini 382;
 Tandoğan mitingini (Ankara, 2007) 34, 82, 152,
 200-201, 294, 298, 300, 330, 382
 Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 30, 60; mirası
 114; vizyonu 33
 Cumhuriyetçi Parti (CP) 58
 cuntacılık 240

Çağan, Nami 38-39, 334
 Çağdaş Atatürk Fotoğrafları Sergisi 146
 Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) 16,
 95, 141, 303, 347, 382

çağdaşlık 32, 153; ritüeli 351
 Çakır, Ruşen 334, 374
 Çalılık romanı 346
 Çalışlar, Oral 274
 Çanakkale 165
 Çandar, Cengiz 53, 71, 367
 Çankaya 37, 173-174, 271
 Çapa, Niyazi 344
 Çarlık Rusyası 380
 Çavdar, Tevfik 38
 Çayan, Mahir 231, 242-245, 250, 252-253, 257-258, 264, 369
 Çeçen, Anıl 42, 95, 98, 108, 340
 Çekoslovakya işgali 262
 Çelebi, Süleyman 44
 Çelik 75
 Çen Tu-Hsieu 243
 Çerkeslik 12
 Çernişevski 14
 Çeşme 352
 Çetin, Hikmet 39
 Çetin, Mahmut 188, 358
 Çetinkaya, Hikmet 97, 268
 Çiller, Özer Uçuran 224
 Çiller, Tansu 207-208
 Çin 126-128, 243 Müslümanları 128
 Çitlioğlu, Ercan 182
 Çocuklar Duymasın 151
 çok partili demokrasi 25, 27, 29, 92
 çokuluslu şirketler 109
 Cöhrerhanlı, Mahmudali 127
 Çölaşan, Emin 45, 57, 134, 175, 214-216, 319, 332
 Çubukçu, Aydın 367-368

Dr

D&R 185, 349
 D-8 198
 Dağ, İhsan 348
 Dağıstan 127
 Dahrendorf 379
 Dalan dönemi 60
 Dalku, İlkan 332

darbe çığırkanlığı 373, 382
 Darwinist anlayış 45, 110
 Davison, Andrew 27
 Davos zirvesi (2009) 321
 De Mann 310
 Débutante 120
 Demir Muhafızlar 133, 386
 Demirel, Süleyman 49, 52, 54, 56, 74, 152-153, 206-207, 255, 272, 332; Hükümeti 241
 Demirer, Belgin 375
 Demirkol, Kenan 225
 Demiröz, Demir 336
 demirperdenin çöküşü 35
 Demokrasi gazetesi 277
 Demokrasi Partisi (DEP) 139
 demokrasi/demokratik 52, 68, 111, 127, 133, 143-144, 198, 240, 243, 247, 260-262, 279; çoğulculuk 83; direnme 231; genişletilmesi 279; içselleştirmesi 381, ihracı 196; ilerici blok 239; öğrenci hareketleri 231; reddi 237, 258, 372; sol 58-59;
 Demokrat Mersin gazetesi 127
 Demokrat Parti (DP) 25, 27, 143, 159, 239, 243, 247; karşıt öğrenci hareketliliği 368
 Demokratik Sol Parti (DSP) seçmeni 207
 demokratik sosyalizm 245, 261-262, 367
 Demokratik Toplum Partisi (DTP) 49, 208, 362; konvoyunun taşlanması 161
 Demokratikleşme Perspektifleri Raporu 80
 Deniz Harp Okulu Komutanlığı 198
 Denktaş, Rauf 96, 110
 Deny, A. 330
 Dersim 1937 94
 Dersimiz Atatürk filmi 151
 Derwent, Olca 349
 Derviş Vahdeti 193, 196
 Derviş, Kemal 115-116, 333
 devlet 51, 64, 68, 89; alanı 76; çizgisi 325; mantığı 93, 127-128; muhafazakarı 209; otonomlaşma 134; pragmatizmi 131; sadakat 89, 292, 380; seçkinleri 202; şiddeti 126; şirketler iliş-

kileri 378; tapınıcılık 30, 84, 104, 228; ve laiklik 338; ve millet çıkarları 309

devletçilik 47-48, 79, 220, 240

devletçi-merkezci Kemalistler 121

devletleştirilme 46, 90, 210, 246

devlet-merkezli(lik) 249; baskı mekanizmaları 291; ekonomi 109

Devlin, Judith 346

Devrim dergisi 239-240

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 65, 281, 303, 329, 371, 382

Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DSİP) 39-40, 88, 98, 206, 281, 333, 373

Dev-Yol 115, 259, 279-280, 368

dezenformasyon 186, 216

dış borçlar 363

dış düşmanlar 19, 142, 252

dışlama, dışlayıcılık 142, 169, 171-172, 179, 228, 296, 325

dışsallaştırılma 160, 163, 229

Diehl, James M. 385

Digisecurity 186

Dikili Belediyesi 268

din 107, 122, 196, 215, 300, 363; devlet ilişkisi 52, 302; devlet kontrolüne alınması 302; referansları 164

Dink, Hrant 324; cinayeti 13, 317; cenazesi 295, 300

Diriliş 180

Disraeli, Benjamin 178, 330

Divan-ı harp 353

Divitçioğlu, Sencer 243

Diyanet İşleri Başkanlığı 301

Diyanet 165, 207, 352; Cezaevi 87, 324

Dizdar, Cem 334, 336

Doğan grubu 81

Doğan Yayıncılık 183

Doğan, Aydın 216

Doğançak, Ahmet Kemal 349

Doğasal, Demiray 349

Doğramacı, İhsan 85

Doğru Yol Partisi (DYP) 52, 61, 205-208, 269, 362; devletleştirilmesi 207

Doğu Avrupa 74, 256, 291, 370-371; faşizan/otoriter rejimleri 291; komünist partileri 256, 384; mahkemeleri 371

Doğu Sorunu 337

Doğulu, Kenan 76

Doksat, Kerem 224- 225

Doktor Caligari'nin Kabini 315, 385

9 Mart Cuntası (1971) 29, 44, 213, 240

Domhoff, William 357

Doyle, William 379

Döblin, Alfred 315, 385

Dört Halife dönemi 143

Dörtlülük Takrir (1945) 25

Dr. Strangelove 379

Dreyfus davaları 311-312, 384

Dugin, Aleksander 126, 130-131, 345

Durakbaşı, Ayşe 350

Dutt, Rajani Palme 377

Dülger, Mehmet 209

Dündar, Can 146-151

Dünya Bankası 40, 363; büroları 298

Dünya Savaşı 1. 12, 89, 91-92, 102, 290-291, 314, 338, 352, 378, 380-381

Dünya Savaşı 2. 26, 65, 132, 137-138, 172, 174, 256, 291-292, 312, 327, 341, 370, 378-381; direniş hareketleri 234; sonrası Avrupa'sı 66

Dünya Savaşı 3. 381

Dünya Ticaret Örgütü 102

Dünyun-u Umumiye 331

Düzdağ, Ertuğrul 190

Düzal, Neşe 301

Eatwell, Roger 290

Ecer, Alper 350

Ecevit(ler) 333

Ecevit, Bülent 29, 39, 58-61, 98, 115, 261, 340; CHP'si 266

Ecevit, Rahşan 201

Eczacıbaşı, Nejat 203-204

Ea

Edirne 296,352
Efendi kitabı 180-181, 357
Efes Pilsen [Takımı] 80
Ege denizi 125, 163-164, 168, 206, 268; hinterlan-
dı 159, 164; kasabaları 268, 346
egemen devlet söylemi 251
Eğin, Oray 364
Eisenstadt, Shmuel 347
Eisenstein 14
Ekinci, Oktay 222
ekonomik liberalleşme 20, 49, 54
Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti 204
Ekspres dergisi 280
Eksteins, Modris 379
Ekşi, Oktay 69, 97
ekşisözlük 188
Eldem, Edhem 355
Elias, Norbert 178
Elrom, Efraim 248
Elveda Rumeli dizisi 166
Emek Partisi (EMEP) 281
emekli subaylar 173, 337; kitapları 182; retorikleri
93
emperyalizm/emperyalist(ler) 46, 105, 112, 116,
143, 193, 211, 213, 221-222, 231, 252, 272, 307,
330-331, 336, 363; algısı 249; baş kaldırma
332; devletler 97, 198; işbirlikçiliği 46, 132,
204, 344; iktisat-merkezliliği 46; taşeronu
280; tehdit 112
Endonezya 254; [MDD hareketi] 254
Endonezya Komünist Partisi 253
Engin, Aydın 274
entelektüel(ler) 19, 215; iktidar 233; kültür 229;
meydan okuma 55; miras 237; pervasızlık 20;
savunma hatları 320; seçkinler 95, 176, 281;
ruhsal iklim 304
Enternasyonal III. 258, 308, 377; faşizm tanımı 371
enternasyonalizm 128, 130, 245, 250, 252, 253, 369
Enver Paşa 355
EOKA 132
Epstein, Klaus 327

Er, Tayfun 188
Erbakan, Necmettin 119, 197-198
Erdem, Eşref 115
Erdem, Hakan 228
Erdogan, Necmi 95, 368
Erdogan, Recep Tayyip 119, 162, 164, 187, 191-192,
217, 222, 321, 351
Erdogan, Tamer 347
Erdost, Muzaffer İlhan 371
Ergenç, Halit 151
Ergenekon(culuk) 279, 326, 345; soruşturmaları
13, 94, 236, 278-281, 283; tutuklamaları 10,
319, 345
Ergil, Doğu 337
Ergül, Sabri 113
Ergül, Teoman 333
Erhat, Azra 163
Ermeni(ler) 12, 122, 158-159, 186-187, 191-192, 202;
cemaati 124; diasporası 46; Konferansı (2006)
194; sorunu 97; soykırımı 17, 44, 51, 124; tehci-
ri (1915) 202; öztür dileme girişimi 344
Ermenistan 202-203
Ersin Balkan karakteri 154
Ertürk, Türker 198
Eruygur, Şener 96
Erzberger, Mathias 315
Erzurum 165, 352
Erzurumoglu, Erzan 38
Esen, Berk 334
Eskişehirli 246
Esmer Türkler 170, 171, 178 ayrıca bakınız Beyaz
Türkler
Esperanto 252
Esposito, John 198
eşcinsel(ler) 296, 272; hakları 217
Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP) 282
ETA 128
etnik, etnisist 17, 31, 93, 123, 133, 160, 165, 171,
184, 201, 250, 252, 348, 352, 380, 384; ayrımcı-
lık 107, 123-124, 127; azınlıklar 127, 160,
291-292; çatışmalar 124, 128; dışlayıcılık 325;

gerginlikler 164, 345; kökenler 191; köken 187, 192, 348; merkezçilik 133; milliyetçilik 14, 20, 31, 81, 101, 127, 161, 251, 302; nefret 161, 343-344; Türklük 12

Euro-Türkler 79-81, 170, 336

Evet, Ben Selanikliyim 191

Evin, Ahmet 331

Evren, Kenan 61, 83-84, 96, 213, 281; hadisçiliği 86

Evrensel gazetesi 273

Eyüpoğlu, Sabahattin 163

Fa

Faik, Sait 355

Fanon, Frantz 178

Faşist/faşizm 43, 66, 229, 231, 259, 275, 285, 287-288, 294-295, 303, 309-310, 313, 16, 381-382; analizleri 286; demokrasi nefreti 309; duygu ve düşünce dünyası 290; ideologları 290, 310, 377; iklim 295; modrolar 294; komünizm nefreti 309; liberalizm nefreti 309; literatürü 286; modern karakteri 310; orta sınıf kökenleri teorileri 378; rejimler 384; tarihöncesi 378; teorileri 286-288, 308; ulusal devrimci nitelikleri 310

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü 214

Fazilet Partisi (FP) 171

Felice, Renzo De 313

Felice, Salvatore De 377-378

Fener Rum Patrikhanesi 112, 125

Fertig, H. 383

Fethi Bey 159

Fethullah Gülen hareketi 85, 194, 205

Feyzioğlu, Turhan 30, 38, 58, 84

Fırat, Dengir Mir Mehmet 209

Fieldhouse, D. K. 330

Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 115, 262-263

Fikret, Tefik 354

Fikriye (Film) 146

Filipin demokrasisi 262

Filipinler 57

Filistin, Filistinliler 125, 201

Fişek, Nusret 95

FLN (Cezayir) 264

Florya 147

Fortuyn, Pim 372

Forum dergisi 239

Frankfurt Okulu temsilcileri 378

Fransa/Fransız 101, 178, 291, 312-314, 341, 349, 381, 385; Avro-şüpheli xenofobisi 102; cumhuriyetçileri 136, 218; devrimi 215, 218-219, 327, 364, 379; Marksist gelenek 377, 384; solu 101, 234, 384; sol-milliyetçiliği 102, 341; tarihi 356; ulus-devleti 101

Fransız Sosyalist Partisi 341

Freikorps 315, 385

Fritsche, Peter 381

Fromm, Erich 378

Frunze heykeli 329

Fuller, Graham 194, 198-200

Furet, Francois 312, 348, 379

G-8 zirvesi 196

Galante, Abraham 190

Galatasaray 80

Galiyefçilik 98

Gallagher, J. 330

GAMOH 127

Ganser, Daniele 339

Gardrop Atatürkçülüğü 29, 231

GATT 102

Gaullizm 101, 341

Gâvur İzmir 14, 158-159, 351

Gay, Peter 355, 385

Gaydali, Edip Safer 209

gayrimüslim(ler) 13, 124-125, 158-159, 167, 190, 202, 291; azınlıklar 272; milliyetçilikleri 158; politikalar 213

gayrinizami harp 338

Gazze 321

GDO'lu ürünler 225-226

Gedikli, Yusuf 361

Geiger 378

geleneksel sağ 45, 72, 117, 120

Gelibolu 352

G-8

Genç, Nihat 186
 Gençliğe Hitabe 146
 Gençlik Marşı 76
 Genelkurmay 186, 204, 207, 301
 Geroges, Fawaz 358
 gerici(lik), gericiler 307, 327-328, 346; modernist-
 lik 86, 305
 Getty, Arch 371
 Gezmiş, Deniz 87, 250, 253-254, 256, 368-369;
 hagiografyalan 366
 gıda emperyalizmi 225-226
 Gibianskii, Leonid 370
 Giddens 18
 Giresun 268, 368
 Gogh, Theo Van 372
 Golan, Galia 370
 Goldberg, Robert Alan 357
 Goldzier, Irene I. 348
 Goltz, Von Der 91
 Gorbaçov dönemi 86, 130
 Gordion darbesi 47, 290
 Gökalp, Ziya 137
 Gökmen, Yavuz 332
 Göktaş, Hıdır 334
 Göktürk, Gülay 367
 Göle, Nilüfer 145, 331
 Görmüş, Alper 81, 175, 280, 323, 337, 347, 357, 365
 Gövsa, İbrahim Aleattin 190
 Gramsci 214
 Grangé, Jean-Christophe 180
 Greenpeace 221
 Gregor, James 377
 Griffin, Roger 290
 Grisham, John 180
 Gruyter, A. De 357
 Gruyter, Walter de 331
 Guerin, Daniel 377
 Guevera 71
 Guiat, Cyrille 366
 Guida, Michelangelo 361
 Gumilev, Lev Nikolayeviç 130, 346

Gutenberg galaksisi 187
 Gül, Abdullah 12, 118-119, 192, 195, 208
 Gül, Mehmet 44
 Güldemir, Ufuk 173-174, 179
 Gülen, Fethullah 192, 219-220, 359; cemaati 185,
 203, 353
 Güler, Ali 349
 Gümrük Birliği 105-107, 109
 Günay, Ertuğrul 114, 274
 Güneş gazetesi 351
 Güney Afrika 29, 232
 Güney Amerika 29, 98, 111, 232
 Güney, Niyazi 201
 Güneydoğu Asya 29, 232
 Güntekin, Reşat Nuri 346
 Gürbüz, Yılmaz 349
 Gürcistan 191
 Gürcü/Gürcülük 12, 191-192
 Güreli, Nail 141, 334
 Güresin, Ecvet 144
 Gürkan, Celil 95
 Gürpınar, Doğan 375
 Gürsel, Seyfettin 383
 Gürses, Emin 203
 Gürsoytrak, Suphi 95, 108
 Gürün, Kamran 85
 Güven Partisi (GP) 30
 Güven, Birol 151
 Güvenç, Bozkurt 337
 Güvenç, Serpil Çelenk 369

habitus 21, 155, 160, 163, 179, 238, 351
 Hablomitöglü, Necip 188, 203
 Habsburg 330
 Habur metaforu 320
 Hacımırzaoğlu, Ayşe Berktaş 350
 Hacır, Gürkan 188
 Haçlı(lar) 306; seferleri 197, 200-202, 300, 330-
 331; zihniyeti 112, 301
 Hakimler ve Savcılar Yüyüksek Kurulu (HSYK)
 319-320

Ha

Hakkâri 296
Halep 163
Haliç'ten haç çıkarma ritüeli 124
Halil Halid 361
Halkçı Parti (HP) 49, 58, 60
Halkevleri 281
Halkın Emek Partisi (HEP) kuruluş süreci 63, 334
Halkın Kurtuluşu 115, 259
Hampson, Norman 364
Hanefi 301
Harkov 324
Harrison, Mark 330
Hastings, Adrian 348
Hatay 373
Hatipoğlu, Tahir 97
Haushofer jeopolitiği 131
Hayes, Peter 378
Heper, Metin 331-332
Hepimiz Ermeniyiz! 300, 329
Herf, Jeffrey 304-305, 362
Herzfeld, Michael 160, 167, 327
Hristiyan 201, 304, 380; cemaat 142; misyonerli-
 ğı 331, 201
Higonnet, Patrice 364
**Hilafetin İlgası ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu pane-
 li** 96
Hindenburg 91
Hint filmleri 146
Hitler, Adolf 13, 191-192, 288-290, 378-379, 381;
 dönemi 140
Hobhouse, L.T. 327
Hoffman, Tessa 194
Hofstadter, Richard 200, 326
Hollanda 372-373
Hollander, Paul 341
Holocaust 137
Homerosmania 355
Hopa 373
Hopkins, A.G. 330
Humeyni 193
Huzistan 195

Hürriyet gazetesi 176, 183, 187, 216-217, 319, 331,
 351, 357, 367
Hyam, Ronald 330
Hyman, Unwin 327

İslam 85, 194-196, 198-200, 331; devleti 118;
 projesi 84, 220
İliescu 133
İlimunati Kitabı 189
IMF 40, 46, 213, 298, 331, 333, 363
Irak 195, 201, 331; işgali 31; [MDD hareketi] 254
Irak Komünist Partisi 253
ırkçı/ırkçılık 121, 123, 161, 178-179, 181, 296, 305,
 343, 357, 380; emperyalizm 197; motifler
 104; nefret 121
Ishterwood, Cristopher 385
Işık, Oğuz 207
Işık, Yüksel 367
Işıklar, Fehmi 61
İşiklı, Alpaslan 42, 44, 98, 104, 109, 200-201,
 268, 300, 330, 363

İbrahim Edhem Paşa 355
İç Güvenlik siyaseti 90; stratejisi 90, 201
iki millet metaforu 178, 356
İkbin'e Doğru 322, 374
İkinci Adam 347
İkinci Cumhuriyet 68-70, 72, 77, 137, 336; tartış-
 maları 31, 66-67, 73-74, 334
İkinci Cumhuriyetçi(ler) 55, 78, 108, 135, 139-140,
 186, 211, güzergâh 271
İkitelli 171
İleri dergisi 126
İlerici Gençler Derneği (İGD) 115
ilerici(lik) 64, 105, 238, 240; darbe 239, 253; genç-
 lik 247; sınıflar 370; sol nitelik 329
İlhan, Attila 40-41, 43, 57, 70-71, 98-100, 102-104,
 106, 110, 126, 144, 212, 329, 340-342, 345,
 363
İlhan, Suat 342, 345
İlk Hedefler Beyannamesi 239

imam hatip okulları 194, 363
 İmanov, Vügar 340, 345
 İmparatorluk Almanyası 327, 380, 381
 İnan, Hüseyin 253
 İnce, Özdemir 194, 205
 İncedayı, Cevdet Kerim 339
 İngiliz Avrupa şüpheciligi 101
 İngiliz emperyalizmi 330
 İngiliz muhipliği 70
 İngiliz tezgâhi 359
 İngiltere 110, 154, 156, 178, 330, 352, 379
 İngiltere İşçi Partisi 266, 291
 İnönü, Erdal 38, 114
 İnönü, İsmet 25, 54, 58, 115, 137; dönemi 224, 363
 insanisizleşme 10-12, 14, 20, 87-88, 122, 138, 244, 248, 264, 338, 368
 internet 186; çağ 189; siteleri 187; ulusalcılığı 188
 İnternet Siteleri 189
 İran 199, 370; Azeri örgütleri 127; devrimi 85, 193; ordusu 370; solu 193; Şii devleti 195; komünist hareketleri 370
 İren, Gülfem 159
 irtica 17, 87, 97, 139, 173, 192, 196, 198, 222, 243
 İskender 47
 İslam 11, 17, 22, 33, 64, 69, 82, 84-86, 95, 105, 122, 139, 162, 175, 193, 196, 198-200, 300-301, 325, 331, 337-338, 358; dünyası 198, 200; ılımlaşırma retoriki 359; kimliği 202; muhafazakârlık 18, 20, 50, 176-177, 184, 190, 203, 269, 343, 358; tefsirleri 85, 301; yükselişi 149, 209, 350; ayrıca bkz. ılımlı İslam
 İslamcı(lar)/İslamcılık 10, 12, 15, 21, 24, 47, 60, 81-82, 69, 122, 126, 153, 155, 185, 189-192, 197, 199, 202-203, 216, 219-220, 321, 326, 352, 357-358; anlatı 163; burjuvazi 224; cemaatçilik kültürü 156; doğa 203; hareket 85, 165; içtihad 300; jargon 84, 201; komplo teorileri 191-192, 196, 203; sermaye 183; siyaset 107, 111; solcu ittifakı 44; tehdit 134, 322; televizyon kanalları 203; yayın organları 203; yayınevleri 184

İslami Köktencilik Geleceği raporu 198
 İslamileşme/İslamileştirme 84, 198, 202, 360
 İslamofobi 352, 372
 İspanya 128
 İsrail 125, 192, 196, 201-202, 225, 359
 İstanbul 115, 136, 152, 157-158, 173-174, 201, 206, 222, 331; basını 28, 273, 331; fetih törenleri 345; işgal dönemi 135-136, 347; kurtuluşu 137; nostaljisi 157, 160; şehirli kültürü 167; Türkçesi 144-145
 İstanbul Büyükşehir Belediyesi 365; seçimleri (1989) 60-61
 İstanbul Hukuk Fakültesi 71
 İstiklal Harbi 135, 215, 339
 İsviçre 44, 153
 işbirlikçi(ler) 198, 243
 İşçi Partisi (İP) 97, 99, 126, 128
 işçi(ler) 246, 262, 381; grevleri 220, 330; hareketleri 261, 372; sendikaları 61; sınıfı 132, 239, 243, 260-261, 263, 286-287, 370
 işkence 113, 118
 İtalya 98, 291, 303, 368, 378, 384; faşizmi 308, 313; Marksist yazarları 377; savcıları 275; solu 234
 İtalya Komünist Partisi 377
 İtilaf devletleri işgali 331
 İtihatçı(lar) 246, 352; kadrolar 164; kimliği 164; kökenler 355; muhayyile 359
 İzmir 95, 115, 150, 157-159, 161, 164-165, 167, 173, 271, 343, 352; kimliği 158-159, 167; nostaljileri 159-160; yangını (13 Eylül 1922) 158
 jakoben 364; cumhuriyetçiler 218-219
 Japonya 189, 368
 Jaraus, Konrad H. 379, 381
 Jaurés, Jean 312
 jeopolitik 340; derinlik 126, 131, 287
 Jirinovski, Vladimir 130
 Johnson mektubu (1964) 27, 246
 Johnson, Chalmers 369
 Johnson, Samuel 284
 Jöntürk emperyalizm tasavvurları 361

ja

Judt, Tony 334, 366, 384
Juilliard, Jacques 313
Jung, Dietrich 361

Ka Kabağaçlı, Cevat Şakir 163
Kabataş 147
Kadayıfçı, Oktay 349
Kader, Rabia 127
Kadetler 219
Kadıköy 271; *İskele Meydanı mitingi* (29 Ağustos 2010) 281
Kadro 253
Kafoğlu, Adnan Başer 85
Kalaycıoğlu, Ersin 332
Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) 39, 102
kamusal alan 165, 198, 279, 344
kamusal görünürlük 86, 145, 182, 225-226
kanoat önderleri 57, 86, 104, 134, 150, 191, 209, 213, 268, 281, 320, 373
Kanaltürk 104, 128, 185-186Ü, 197
Kanlı Pazar 247
kapitalizm/kapitalist 68, 143, 223, 336, 378; *eleştirileri* 225; *komple* 289, 378; *tahakküm* 287; *tehlikesi* 344; *dinamizmi* 67; *tarihsel ilerleyişi* 286; *tekelleşmesi süreci* 287; *yozaştırıcılığı* 143
kapitülasyonlar 331
Kaplan, Yusuf 172
Kara Kuvvetleri Komutanlığı 383
Karabekir, Kazım 92, 339
Karaca, Hayrettin 221
Karadağ 339
Karadeniz, Harun 249, 368
Karakaş, Ercan 114
Karaoğlu, Yakup Kadri 347
Karayalçın, Murat 39
Kardelenler kampanyası 347
Karlsöon, Ingmar 361
Karpas, Kemal 352
Kars 163, 202, 296
Karsiyaka 271

Kasaba, Reşat 350
Kassow, Samuel D. 380
Katalonya 128
Kater, Michael 379
Katolikler 356, 381
Kautsky 244, 260
Kavak, Cavit 71
Kaya, Ayhan 344-345
Kaya, Şükrü 38
Kayalı, Lütfullah 209
Kaymaç, Uğur 324
Kaymaz, Nejat 37
Kayra, Cahit 137-138
Kayseri 165
Keçeci, İlhan 209
Kedourie, Elie 326
Keleşoğlu, Aydın 349
Kemalist(ler) 24, 29, 43-44, 53, 55, 57, 62-65, 77, 84-85, 95, 104, 108, 113, 116, 121, 139-141, 150, 169, 176-177, 193, 196, 209, 239-240, 243, 253-254, 257-258, 329, 322, 355, 370, 372; *algısı* 162; *anaakım* 194; *anlatı* 163; *arka plan* 193; *asrısaaadet* 145; *cumhuriyet* 292, 347; *devlet* 143, 177; *devrim* 212; *endokrinasyon* 247, 250; *ethos* 347; *milliyetçilik* 32, 123, 161-162, 246; *mitoslar ve semboller* 23; *muhafazakârlık* 65, 223; *oluşumlar* 303; *paradigma* 22, 54, 376; *reformizm* 246, 261; *sivil ve askeri isimler* 84; *sol* 98, 194, 244; *sol tahlilleri* 337; *söylem* 307; *ulusçuluk* 37
Kemalizm 10, 14-15, 19, 22-31, 26, 32-36, 42-43, 46-48, 54, 59, 62-63, 66, 68, 74-75, 82, 88, 95-96, 112, 134-136, 138, 142, 144, 147, 149-150, 172, 202, 210, 221, 227, 232-233, 238-240, 243-244, 251-252, 254-255, 257, 267-269, 273, 279, 283-284, 300, 306, 328, 344, 347, 349, 365, 370, 376, 382-383; *antipatisi* 70; *aydınlanmacı misyonu* 346; *dış sol* 377; *ile solun aynıştırlanamaması* 377; *korporatist sosyal politikala-*
n 334; *aynca bkz. Atatürkçülük*
Kenar, Ceren 326, 350, 374-375

Kerimci, Kemal 34, 117, 345
Kertzer, David 366
Keskin, Eren 217
Keynesçi(lik) 18, 42, 65-66, 102, 106, 143; sosyal devlet 65; yeni arayışlar 313
Khilnani, Sunil 366
Kıbrıs 31, 46, 96, 110, 132, 198, 242, 246; harekâtı 302; Rum Kesimi solu 132; sorunu 241, 246; Türklüğü 46
Kılıç, Altemur 121
Kılıçdaroğlu, Kemal 10-11, 116-117, 321-323
Kılınç, Tuncer 127
Kırca, Coşkun 85
Kırca, Levent 365
Kısaktürk, Necip Fazıl 167, 188
Kızıllema koalisyonu 36, 41, 44-47, 99, 121
kimlik(ler) 72, 76, 122, 136, 156, 160, 164, 190, 218, 228, 256, 269, 295, 297, 367; (kültürel) 164, 167, 235, 237, 270; (kolektif) 236, 266; savaşı 116; siyaseti 12, 62, 144, 209 (Türk) 161, 169, 202, 292
Kirişçi, Kemal 361
Koç grubu 110
Koç, Canan 371
Koç, Rahmi 98
Koç, Yıldırım 104, 342, 371
Koebner, Richard 330
Koestler, Arthur 317-318
Kolakowski, Leszek 368
Komintern 370; dönemi 286
komple teorileri 101, 105, 110, 185, 187, 189, 192-193, 196, 201-205, 226, 289, 358, 362
komprador kapitalizmi 112
Komünist Manifesto 73, 102
komünist(ler) 26-27, 87, 125, 289, 316, akül 348; devrim ideali 256; düşmanları 132; partilerin devrik önderleri 256
komünizm 13-14, 59, 131, 133, 193, 308, 380, 383; çöküşü 92, 130, 234, 236, 266; tehdidi 92, 344 ütopyası 309;
Konak 150, 271

Konda 156, 350-351
Kongar, Emre 57, 181-182, 211-212, 337
kontregerilla 212
Kopelev, Lev 324
Kopenhag 170
Koray, Erkin 119
Korsika 341
Koshar, Rudy 293-294
Kosova 128-129
Koşaner, Işık 383
Kovacs, Maria 380
Kozanoğlu, Can 170, 336
Kozanoğlu, Hayri 280
Körmürçü, Derya 334
Körfez Savaşı, 1. 341
Koroğlu, Erol 340
köy boşaltmaları 88, 324
köy enstitüleri 165, 194; yazarlar 355
Kriegel, Anneie 366
Kruşçev dönemi 370
Kulin, Ayşe 148, 180
Kultur 307
Kurtlar Vadisi 34
Kurtuluş dergisi 251
Kurtuluş Savaşı 136, 213
Kut, Burak 75
Kutan, Recai 171
Kutlu, Haydar (Nabi Yağcı) 71
Kuvayı Milliye Derneği 94, 100
Kuvayı Milliye Kurultayı, 1. 95
Kuvayı Milliye ruhu 98, 118
Kuveyt 195
Kuzey Kore 42
Küba 42, 127
Küçük, Abdurrahman 358
Küçük, Veli 34
Küçük, Yalçın 70, 186, 188, 191
Küçükömer, İdris 243
Küpeli, Yusuf 253
Kürdistan 97, 195, 196, 251, 339; planları 203; projesi 202

küresel(leşme) 10, 19-20, 32, 40, 42-43, 56, 66, 70, 78, 84, 97-98, 103-104, 116, 127, 202, 217, 331-332; efendiler 200, 203, 297, 331; ağ 204; ekonomi politik 105; eleştirisi 42, 102, 104; emperyal sistem 46; kapitalizm 36, 79, 112; sermaye 110-111, 216

Kürkçü, Ertuğrul 42, 336

Kürkçüoğlu, Ömer 359

Kürt(ler) 12, 14, 22, 64, 87, 98, 107, 123, 139, 141, 144, 158, 161-162, 168, 186, 192, 196, 224, 321, 352-354; Alevileri 209; asimilasyon politikaları 325; devleti 192, 359; düşmanlığı 20, 124; göçmenler 123, 345; hareketi 21, 219; İslamı 301; kimliği 17, 74, 320; milliyetçiliği 252; nüfusu 124; oyları 62; politikalar 213; Raporu 113; realitesi 123; realitesini tanıma 52, 207; siyaseti 62-63, 277, 334; sorunu 10, 31, 33, 82, 95, 113, 217, 250-251, 272, 277, 320, 322, 369, 374; tehdidi 134; yönelik dışlayıcılık 296, 344; yönelik ırkçı söylemin kitleselleşmesi 344; yönelik şiddet ve imha 357

La Lacau, Ernesto 352

Laçiner, Ömer 282, 353, 371

laik(ler) 41, 43, 165, 189, 210; anaakım medya 177; cumhuriyetin korunması 382; duyarlılık 47; endişeler 19; İslam 301

laiklik 27, 68, 159, 198, 201-202, 266-267, 269, 297, 301-302; 382; algıları 280, 300; endişeleri 34; hassasiyeti 301-302, 298, 326; mitingleri 296, 299

bisnez-faire iktisadi 376

Lale Devri 57

Langbehn, Julius 96

Laqueur, Walter 382, 385

Larkin, Maurice 356

Laruelle, Marlène 346

Laswell, Harold 339, 378

Latin Amerika 252, 354; komünist partileri 371; solu 354

Le Monde Diplomatique 102-103

Lederer, William 369

Leman-Penguen mizah dergileri 365

Lemercier-Quelquejey, Chantal 358

Lenczowski, George 370

Lenin 244, 252, 260, 330, 364

Leninizm/Leninist 132, 244, 259-260, demokrasi 261; düzen 133; kesintisiz devrim teorisi 243; örgütlenme 19, 260; referansı 252

Levantenler 159, 232

Liberal Demokrat Partisi [Rusya] 130

liberalizm/liberal(ler) 16, 80, 99, 116, 131, 138, 140, 203-204, 207, 275, 277, 281, 291, 307, 332, 336, 364, 374, 376, 380-381, 384; akademisyenler 198; Atatürkçü 150; aydınlar 34, 174, 204, 361; demokrasi 72, 79, 138, 144, 238, 271, 366, 379; devlet 108; ekonomi 140; milliyetçilik 79, 81; nefreti 283; sol 21, 71, 73, 130, 236; şeytanlaştırılması 361

liboş kelimesi 70, 140

Lichtheim, George 384

Lidtko, Vernon 372

Liebkecht, Karl 315

linç atmosferi 13

Livaneli, Zülfü 67, 211

Livezeanu, Irina 380

Lozan 44, 112, 197

Ludendorff 91

Luxemburg, Rosa 315

Lüküslü, Demet 366

Maastricht tartışmaları 101

Macaristan 380, 384

MacKenzie, John M. 330

Mackinder 126; jeopolitiği 131

Mağgönlü, Zeynep 351

Mahcub, Abdülhalik 254

Mahçupyan, Etyen 323, 326, 336

Makal, Ahmet 334

Makedonya 353

Mamak cezaevi 44, 324

Manastır 163

Ma

mandacılık 71, 107, 328
Manisa 113, 197
Manisalı, Erol 99-100, 104, 106-111, 182, 194-195,
197, 199, 333, 342
Mann, Micheal 310
Mann, Thomas 305, 381
Mannheim, Karl 326, 347
Manuilski raporu 377
Mao Zedung 243, 250
Maoizm 259-260, 371
Maraşlar 324
Marburg şehri 293-294
Mardin, Şerif 168-169, 194, 352
Margulies, Roni 374
Marinetti 303
Mark-Lenin-Stalin-Mao çevirileri 257
Marksizm/Marksist(ler) 20, 64, 98, 100, 155, 192,
227, 237, 242-244, 247, 250, 254, 259, 267,
272, 311, 376; eleştirileri 130; faşizm teorisi
288; kavramlar 240; magazinleştirilmiş hali
357; model 268; paradigma 376; sömürü iliş-
kisi 176; tarihselciliği 366; teoriler 286
Marmara 164, 352
Marshall, George 189
Marx, Karl 73, 155, 193, 245, 252, 287, 364; Bona-
partizm tanımı 377, 379
Mater, Nadire 367
Maturidi 301
Mavioğlu, Ertuğrul 338, 372
Mayer, Robert 364
mazbut ütopya 214, 216, 347, 365
McCarthy, Joseph 189; çılgınlığı 26
Meclis (Birinci) 352
Megill, Alan 368
Mehmed Rüşdü (Karakaşzade) 190
Mehmed Salih Efendi (Yeşilzade, Erzurumlu) 352
Melen, Ferit 85
melez cemaat 190
Melin, Annika Strom 361
Menderes, Adnan 54; mirası 332; nefretolojisi 49
Mengele 379

Mengi, Ruhut 167
Menşevikler 219, 244
Merkel, Angela 195
merkez sağ 48, 52, 167, 206-209, 331, 341; çöküşü
205, 206, 208; elitleri 206; gelenek 49, 362;
partiler 275; seçmen 206, 208; ulusalcılaşt-
ması 207
merkez sol 62, 116, 333; siyaset 65-66, 266
Merkez-Çevre teorisi 353
Mersin 94, 123-124, 344
Mesele dergisi 280
meslek odaları 280-281, 303, 373, seçimleri 321
Meşrutiyet dönemi 190, 232, 339
metodolojik sağcılık 236-238, 264, 267, 366
Meydan, Sinan 349
MHP milliyetçiliği 122
Mısır 359; Komünist Partisi 253; [MDD hareketi]
254
Michas, Takis 346
militarizm 92, 275, 339
Miller, Peter N. 348
millet(ler) 91; mücadelesi 46; savaşı 100; şuuru
184; yüceltilmesi 133
milli bayramlar 76, 145; kutlanması 336
Milli Demokratik Devrim (MDD) 240, 244, 246,
251, 253, 262, 369-370; çevresi 241; hareketi
370; Kemalist safha 252
Milli Görüş 61, 85, 197
Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği 338
Milli Güvenlik Kurulu 89
Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 90, 201
milli güvenlik tehdidi 212, 225
milli kimlik 78, 161, 168; inşası 163 ayrıca bkz.
kimlik(ler)
Milli Mücadele 24-25, 31, 47, 202, 331, 359
Milli Selamet Partisi (MSP) 49
Milliyet gazetesi 44, 176, 216, 275, 334, 335, 366-368
Milliyetçi Cephe (MC) 207; dönemi 255
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) 49
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 36, 40-41, 43,
76, 86, 98, 117-120, 122, 125, 160, 162, 165,

168, 185, 257, 313, 343, 351, 353, 371; **kimliği** 120; **milliyetçiliği** 75, 124; **oy kaybetmesi** 343; **resmi endokrinasyonu** 122; **seçmeni** 377; **söylemi** 123; **tabanı** 125; **tandanslı yaynevlere** 346; **yönetimi** 121

milliyetçi(lik) 24, 34, 36-37, 41, 43, 47, 68, 100, 105, 124-125, 145, 160, 162, 185, 247, 299; **devletçi refleks** 207; **militerleşme** 82; **önkabbuller** 251; **popülizm** 133; **sağ** 43; **sol** 121; **teorileri** 251; **teorisyenleri** 326; **(Türk)** 45, 121, 241, 257; **üretim süreci** 226; **yorumları** 352

Miloseviç 129, 132

Minter, William 357

Misak-ı Milli sınırları 37, 75, 250

misyoner(ler) 201, 203; **paranoyası** 185, 201-202

modern(izm), modernlik, modernleşme 28, 43, 122, 137, 145, 149, 222, 238, 349, 376, 383; **anlatısı** 157, 179; **aydınlanmacı söylemler** 123; **din algısı** 267; **inancı** 135; **kültür** 157; **milliyetçilik** 326, 348; **muhafazakârlık** 145; **nostaljisi** 65, 157; **okulu** 138, 348; **sol dil** 210; **süreci** 86, 178, 290; **tapıncılığı** 303; **Türk kimliğinin inşası** 164; **(Türk) modernleşmesi** 356; **ulusalcılık** 284; **ulus-devlet paradigması** 75; **ütopya** 137, 347

Moğultay, Mehmet 114

Mommsen 327

Mondros 331

montaj sanayi 112, 248

Montesquieu 218

Moskova 256; **mahkemeleri** 371

Mosley 310

Mosse, George 290, 383

Mouffe, Chantal 352

Mugabe 263-264

muhafazakâr(lık) 110, 131, 148, 162, 175, 227, 307-308, 349, 373, 378, 382; **diktatörlük** 289; **kültürel formasyonlar** 160, 163; **milliyetçilik** 168; **modern ideoloji** 137, 307; **sağ** 27, 57; **siyasal sosyalizasyon** 373; **ütopya** 138

muhayyel cemaat 156, 297

Muhsin Bey filmi 56

Muhsin Ertuğrul Sahnesi 365

Muhtar, Reha 99

Murmcu, Uğur 42, 58, 69-71, 141, 268, 334; **cenazesi** 302

Muradoğlu, Abdullah 353

Mussolini 310, 378

Mustafa filmi 150-151

Mustafa Kemal 34, 140, 223; **yürüyüşü** 29 ayrıca bkz. **Atatürk, Gazi Mustafa Kemal**

Musul-Kerkük pazarlıkları 359

Mutlucan, Hasan 82

mübadiller 159, 164, 352

Müdafaa-i Hukuk dergisi 97-100

müdafaa-i hukuk dernekleri 100

Müdafaa-i Hukuk Kurultayı 97-98; **sonuç bildirisi** 340

Mülkiye 137, 246; **marşı** 39

Münevver Karabulut cinayeti 189

Müslüman(lar) 47, 123, 125, 129, 143, 166, 172, 187, 190, 197-198, 210, 232, 267, 292, 352, 372; **cemaat** 142; **dünyası** 196; **göçmenler** 166, 373; **kimlik** 52; **Sovyet Orta Asya'sı** 193, 358

mütareke yılları 70-71, 97

Mütercimler, Erol 181, 203

Naci, Fethi 244

Nadir, Nadi 273

Naimark, Norman 370

Napoléon 330, 364

Narin, Halit 110

National Endowment for Democracy (NED) 127

NATO 212; **komutanlığı** 339; **ordusu** 92, 213; **ülkeleri** 92, 339; **üyeliği** 27

Naumov, Oleg V. 371

Navaro, Yael 172

Nâzım Hikmet 41, 139, 267, 358, 372

Nazi(ler), Nazizim 130, 288-290, 292-293, 304-307, 315-316, 341, 378, 381, 383-384; **Almanya'sı** 383; **düşüncesi** 304; **estetigi** 304; **ideolojisi** 362; **iktidarı** 290, 378; **mimarisi** 304; **propaganda**

Na

afişleri 140; seçmeni analizi 294; 306; şiddet ve tahripkarlığı 385; zihinsel dünyası 385

Ndebele kabilesi 263

nefret 122, 133; çekim merkezi 69; imgesi 49; objesi 73, 204, 216, 263, 374

neo-liberalizm 84, 112, 137, 203, 211, 213-214, 217, 226, 268, 280, 333; AKP 220; emperyalizm 101; hazırlık 175; iktisat 66; politikalar 50, 222; saldırı 55; sol 140; talan dönemi 222

Neruda, Pablo 139

Neumann, Franz 378

Newton, Isaac 16

Nişantaşı 135, 175, 351

Nişanyan, Sevan 328

Nokta dergisi 115, 271

Nolan, Mari 341

Nord, Philip 312

Northheim kasabası 292-293, 295

NSDAP 293

Od

Oda TV 128, 187

Oğur, Yıldırım 84, 383

Oğuz, Ayşen 115

Okuyan, Yaşar 44, 209

oligarşi 248, 252, 255, 259, 368

Olson, Robert 359

10 Aralık Hareketi 64

10 Kasımlar 146

15-16 Haziran eylemleri 262

11 Eylül (2001) 31

11. tez 366

12 Eylül (1980) 29, 31, 44, 49-50, 52, 56-57, 59-60, 62-63, 83, 85-89, 95, 120, 194, 199, 210, 213, 222, 224, 235, 245, 265, 268, 271-274, 307, 320, 337-338, 343, 372, 374; anlatısı 193; askeri yönetimi 58, cezaevleri 338, cuntası 30; düzenlemeleri 61; günleri 80; hatıraları 73; kendini sunuş şekli 338; referandumu 10; rejimi 70, 211; ulusalcılığı 84

12 Mart (1971) 29, 87, 210, 213, 241, 244-245, 258, 264-265, 284

Onuncu Yıl Marşı 76, 80, 151

Oran, Basım 246, 327

ordu 64, 82, 88, 100, 200, 217, 339, 382; hiyerarşik geleneği 337; mantığı 94; millet tahayyülü 305;

(Türk) ordusu 92, 141, 192, 213, 215

Omea, Z. 386

orta sınıf (lar) 11-12, 14, 18-20, 28, 31, 34-35, 45, 66, 77, 80, 85, 96, 133-135, 143, 147, 151, 154, 157, 159, 161-163, 172-173, 177-178, 181, 185, 210, 213, 217, 226-228, 285, 291-292, 295-296, 316-317, 319, 326, 370, 379-380; değerleri 76, 150, 293, 295; duyarlılıkları 116, 221-222; erkek modeli 149-150; ideali 177, 355; kadınları 148-149; kimliği 76, 81, 161, 291; krizi 21; kültüralizasyonu 35, 155; milliyetçiliği 160-161; pratikleri 170-171, 176, 178; profili 350

Orta ve Latin Amerika 338; diktatörlükleri 87

Ortaoğlu gazetesi 43; 120

Ortaköy 147

ortanın solu 88; hareketi 28; muhafazakarlığı 270

Ortaçlı, İliber 184, 356

Ortodoks 203; Ortodoks patriği 201, 331; Patrikhanesi 31

Osman Hamdi Bey ailesi 355

Osmangazi Kültür Dernekleri 344

Osmanlı(lar) 91, 95, 102, 124-125, 169, 184-185, 202, 204, 238, 291, 344; Ermeniler konferansı 355; hoşgörüsü retoriği 13; İslam yüceltmesi 305, 339; kapitülasyonları 112; kölelik tarihi 228; nüfus sayımı 352; savaş doktrini 339; subayları 92, 339; yüksek kültürü 154

otoriter(lik) 17, 73, 81, 126, 237, 296, 299-300; ideolojisi 264; iktidar yapınması 264; miras 73; siyasi eğilimler 291;

Ottoway, Marina 359

31 Mart [isyanı] 352, 359

Otyam, Fikret 97

Overy, Richard 378

Owram, Doug 347

Ozanlıya, Özer 95

- Ön** Öncü, Ahmet 336
 Öniş, Ziya 331
 Öymen, Onur 94, 114
 Özakıncı, Cengiz 204-205
 Özakman, Turgut 151, 180, 182, 349
 Özal, Ahmet 57
 Özal, Efe 57
 Özal, Semra 174
 Özal, Turgut 40, 42, 49-56, 58, 61, 65-66, 69-72, 74, 77, 142, 174-175, 198, 207, 212, 214-215, 224, 268-269, 306-307, 320, 331-332, 335, 365; ailesi 56-57; dönemi 110-211; imgesi 333; karşıtlığı 57, 61; kitaplar 332; mirası 332; nefretolojisi 49, 54, 66, 213; sol 71, 77; Türkiye'si 199
 Özbudun, Ergun 274
 Özdağ, Ümit 117, 342
 Özdalga, Haluk 333
 Özden, Yekta Güngör 328
 Özdil, Yılmaz 134, 167, 175, 213, 329, 347
 Özdoğan, Kazım 377
 özel harp taktik ve stratejileri 92
 özelleştirme 111, 223
 Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖDP) 114, 274-276, 279-281, 373; kuruluş dönemi 375; seçmenleri 276; teşkilatının profili 276; üyeleri 277
 Özgüven Osman 268
 Özkan, Tuncay 44, 104, 118, 197, 238
 Özkök, Ertuğrul 78-81, 167, 170, 175, 178, 337
 Özkök, Hilmi 94
 Öztürk, Sabahattin 80
 Öztürk, Yaşar Nuri 85, 86, 301
 Özyürek, Esra 65, 146, 323
 Özyürek, Mustafa 115
- Pa** Paker, Can 204
 Pakistan 199
 Pamuk, Orhan 13
 Pamukoğlu, Osman 182
 Pamyat 130
 Panarin, Aleksander 130
 Pangermen Birliği 380
 Panslavizm 129
 Papadopoulos, Tassos 132
 paramiliter 186; özel harp örgütlenmeleri 339
 Parla, Taha 27
 PASOK 132
 Pasqua 341
 Passmore, Kevin 381
 Patch, William L. 378
 Paunescu, Adrian 132
 Paxton, Robert 312-313, 385
 Pehlivanlı, Hamit 361
 Pekdemir, Melih 58, 70-71, 336
 Peker, Recep 38
 Pekkan, Ajda 71
 Pentagon 199
 Perinçek, Doğu 43-44, 71, 88, 99, 250, 345-346, 374
 Perinçek, Mehmet 104, 342, 345
 Pétain, Philippe 312
 Peters, Ralph 195
 Petrus şarabı 81
 Peukart, Detlev 316, 385
 Pınarcıoğlu, Melih 207
 Piccoli, Qolfango 361
 Pietro, Antonio di 275
 Pilbaum, Pamela 347, 356
 Pinochet 50
 Pipes, Richard 371
 piyasa 288, 332; ekonomisi 27, 79, 142, 383; nefreti 111, 143-144, 348
 PKK 31, 74, 87-88, 94, 139, 141, 344; çizgisi 277; operasyonları 207-208
 Polat Alemdar [rolü] 34
 Polat, Selçuk 367
 polis devleti 330
 Polonya 292
 Polonya Komünist Partisi 256
 Pontus Cemiyeti 97
 Pontus paranoyası 203, 361
 pop milliyetçilik 75-79, 81-82, 170, 336

Popper, Karl 227
 popüler kültür 77, 180, 183, 185, 214, 229; figürleri 336
 Posta gazetesi 183, 217
 postmodern darbe 208
 Poulantzas, Nicos 377
 Poyraz, Ergun 181, 191, 196, 319
 Proleter Devrimci Aydınlık 372
 proleter devrimci(ler) 243; hareket 244; mücadele 250
 proleter enternasyonalizmi 256, 369
 Prusya 193, 306, 379; militarizmi 91; ordusu 315; rejimi 315; vizyonu 92
 psikolojik harekât 92, 150, 186
 Putin 126-127, 131, 345; otoriteriyenliği 125

Ra *Radikal* gazetesi 36, 273-274, 277, 331, 344, 350
 Rand Corporation 198-199
 Rathenau, Walther 315
 Reagan'ın Soğuk Savaş retoriği 367
 reaksiyoner modernizm 303-305, 307, 382
 refah devleti 10, 19, 65-66, 103, 109
 Refah Partisi (RP) 208; koalisyon hükümeti 275
 Refahyol 275; hükümeti 134
 Referans gazetesi 367, 383
 Reich 378
 Reichstag 314
 Reid, James 339
 Remarque 182
 Remond, Rene 313
 Repp, Kevin 96, 381
 Retallack, James 327
 Reyhan, Hakan 98, 340
 Rıza Nur 190
 Robert, Jean-Louis 338
 Robespierre 218
 Robinson, R. 330
 Roger, Philippe 341
 Romanya 132-133, 317, 380, 384; faşizmi 386; milliyetçiliği 370-371
 Romanya Komünist Partisi 370

Romero, Rosario 378
 Roth, Günther 210
 Rousseau 218
 Rubin, Barry 332
 Rum(lar) 122, 124, 158-159, 164, 187, 191; nüfus 164; yerleşim yerleri 352
 Rumeli(liler) 164-166, 352-353; coğrafyası 167; göçmen dernekleri 166; kimliği 164, 169, 352; Müslümanları 128
 Rus devrimi 218
 Rus dış politikası 345
 Rus fobisi 367
 Rus milliyetçileri 129-130
 Rus mistisizmi 346
 Rus muhafazakâr entelektüelleri 129
 Rus tarihçiler 371
 Rus ulusalcılığı 126
 Russo, Henry 385
 Rusya 125-127, 129, 131, 189, 345; Avrasyacılığı 345
 Rusya Federasyonu Komünist Partisi 130
 Rywkin, Michael 358

Saadet Partisi (SP) 197
 Saatçi, Ercan 75
 Sabah gazetesi 56, 66, 183, 331
 Sabetay Sevi 191
 Sabetaycılık/Sabetaycı(lar) 12, 94, 165, 185, 188-192, 202, 358
 Saç, Deniz 344
 Saçak 374
 Sağlar, Fikri 114
 Said-i Nursi 194, 352
 Saint-Upéry, Marc 354
 Salvatorelli, Luigi 378
 Samandaş 373
 Saraçoğlu, Cenk 323, 325, 344
 San Zeybek 139, 146-148, 150
 Sarıbrahimoğlu, Lale 274
 Sarıay, Yusuf 361
 Sarıoğlu, Sezai 372
 Sarızeybek, Erdal 182

Sa

Satr, Kemal 38, 58
Sav, Önder 115
Savaş, Vural 44, 104, 186, 198, 328, 342
Savran, Sungur 70, 336
Say, Fazıl 153-154; tartışması 365
Sayan, Seda 336
Sayarı, Sabri 332
Saydam, Abdullah 361
Sayıştay denetimi 320
Saylan, Türkan 44, 136-137, 141, 223, 348, 382
Scheidemann, Philipp 314
Schick, Irvin C. 374
Schmidt, H.D. 330
Schmitt, Carl 47, 219
Schoenbaum, David 379
Schulzinger, Robert d. 357
seçimler (1965) 239, 262; (1969) 40, 262; (1983) 49; (1999) 206-207; (2002) 206-208, 271; (2004) 373; (2007) 21, 162, 168, 197, 207, 319, 350-352; (2011) 282
seçmen(ler) 206-207, 270; profili 183
Séguin 341
sekülerlik/sekülerleşme 88, 120, 168, 174, 269, 294, 302
Selçuk, İhan 29, 31, 69, 118-119, 239, 267, 273, 278
Selçuk, Sami 274
Selvi, Cevdet 38, 61, 115
Sepetçioğlu, Necati 348
Serbest Fırka 159
Serdengeçti, Osman Yüksel 167
Sertel, Nur 114
Sertel, Yıldız 342
Sever, İlker 351
Sever, Metin 334, 336
Sevr 97, 112, 197, 331; sendromu 203, 361
Seyit Bey (Adalet Bakanı) 301
Sezer, Ahmet Necdet 175-176, 211, 347
Sezer, Duygu 368
Sezgin, İsmet 207
Sheridan, William Alen 381
Shoup, Laurence H. 357

Sırbistan 129
Siegelbaum, Lewis 383
Sieyes 169; manifestosu 379
Silahçioğlu, Doğu 337
Silier, Orhan 371
Sinanoğlu, Oktay 203, 226
Sincan 127; olayları (2009) 128
Sivas olayları 209
sivil toplum kuruluşları 17, 21, 141, 199, 303, 382
sivil toplumsuluk 71, 76, 272, 374
Siyon Bilgeleri Protokolü 141, 309, 362, 384
Siyon Ekabirinin Kaideleri 189
Siyonizm 192, 197-198, 201, 248
Skytürk 186
Smith, Timoth B. 341
Smyrnelis, Marie-Carmen 351
Soğuk Savaş 22-23, 33, 41, 64, 82-83, 85, 92, 125, 132, 140, 212-213, 246, 251, 255, 269, 284, 367; devleti 258; dünyası 249; jeopolitiği 193; Kemalizmi 26, 202; muhafazakârlığı 28; müesses nizamı 213; sağlığı 87-88, 371; sonrası 31, 36, 42, 69-70, 100, 102, 105, 112, 120-121, 129, 144; sonu 73, 84, 102
sol 24, 60, 86, 88-89, 232, 234, 237, 268, 272, 278, 281, 284; algı 258, 283; aydınlanmacı formülasyonu 210; aydınlar 72, 99-100, 272; bürokratik muhafazakârlığı 281; CHP ilişkisi 269; çöküşü 210, 269; devletçilik 341; düşmanlığı 122; elitizm 176; emperyalizm-ulusalcılık gelişkenliği 225; gelenekler 234; hareketler 369; iç tartışmalar 74, 234; ikonları 365; kanat önderleri 374; Kemalizm/Kemalist 30, 37, 63, 73, 100, 104-105, 120-121, 192, 199, 209, 222, 235, 253-256, 278, 338; kimlik 45, 99, 167; kompo teorileri 192; liberaller 52, 73; mail grupları 376; milliyetçi çizgi 39, 244, 252, 263, 277; muhafazakâr çizgi 273, 281, 374; neo-liberalizm nefretolojisi 363; partiler 259; popülizm 132, 365; resmi/millî tarih 365; retorik ve vokabülleri 284, 312, 373; revizyonizm 70, 74; sentez 271; Stalinistleşmesi 251;

(Türkiye) 376; **ulusalcılık/ulusalcılar** 22, 45, 48, 70, 104, 125-126, 140, 176, 212-214, 216, 235, 253, 284, 355, 364; **Ütopya** 265, 267, 269; **vizyon** 272

Solovei, Valerii D. 346

Somçağ, Selim 197

Somuncuoğlu, Sadi 104

Son Posta 144

Soner, Şükran 274, 366

Soros 204; **imgesi** 141; **liberalleri** 331; **turuncusu** 298

Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu 231

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) 58, 65, 115, 266

Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) 64

Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) 38, 37, 58, 60-63, 65, 113-115, 235, 265-266, 268-270, 334; **SHP-CHP bütünleşme kurultayı** 39

sosyal demokrasi/sosyal demokrat(lar) 39, 58-60, 62-63, 116, 269, 333-334; **kanaat önderleri** 114; **siyaset** 64, 66; **sol** 113, 269

sosyal devlet 42-43, 108; **politikaları** 313

sosyal duyarlılık 218, 221, 336

Sosyalist Devrim Partisi (SDP) 258

Sosyalist Enternasyonal 59

Sosyalist Parti (SP) 258

sosyalist(ler) 19, 21, 47, 57-60, 62, 70, 96, 98, 113, 116, 161, 229, 235-236, 247, 252, 261, 266, 270-271, 276-279, 281-284, 289, 311, 316, 321, 373; **Altmış Sekizliler** 236; **blok** 42; **devrim** 286; **diktatörlükler** 237; **gazeteler** 273; **ikonları** 366; **kalkınmacı idealler** 72; **kanaat önderleri** 336, 374; **mücadele** 265-266; **partiler** 263, 266; **popülizm** 133; **ulusalcılaşması** 269; **Ütopya** 238, 267, 284

sosyalizm 16, 42, 59, 73, 209, 240, 243, 260, 253, 347, 383-384; **çöküşü** 209, 238; **kurumsallaşması** 261, 372; **(Ortodoks)** 73, 245; **(Türkiye)** sosyalizmi 238, 257

Sovyetler Birliği 14, 26, 86, 130, 193, 237, 252-253, 261-262, 346, 370-371, 378, 382, 384; **çöküşü** 67, 130, 268-269

Soylu, Süleyman 362

Soysal, İlhami 239

Soysal, Mümtaz 38-40, 42, 70, 99-100, 239, 268

Sözcü gazetesi 183, 217, 319

Spenglervari pesimizm 79

Spitzer, Alan 347

Stalin 244, 256, 382, 384; **dönemi** 129, 371

Stalinist(ler) 130, 219, 237, 257, 367, 369; **enternasyonalizm** 256-257; **gelenekler** 254; **komünizm** 370; **modernite** 383; **muhafazakarlık** 144

Star gazetesi 183

Steinbach, Udo 194-195

Stern, Fritz 383

Sternhell, Zeev 290, 310-313

Subaşı, Necdet 338

Sudan 254; **[MDD hareketi]** 254

Sudan Komünist Partisi 253

Sultan Galiyef 103, 340

Sultan Galiyefçilik 99, 341

Sultanahmet 353; **mitingi** (ÖDP, 1997) 275

Suriye 254; **[MDD hareketi]** 254

Suriye Komünist Partisi 253

Susurluk 114, 124; **kazası** 275; **süreci** 278; **yapılanması** 207

Sudi Arabistan 195, 359

suverainisme (egemenlikçilik) 41

Süddeutsche Zeitung 153

Sümela manastırı 203

Swann, Julian 362

Sweezy, Paul M. 377

Szyliowitz, Joseph S. 368

Şafak, Elif 13, 148, 180

Şandır, Mehmet 118

Şaylan, Gencay 337

Şengör, Celal 227, 365

şeriat 142, 209; **düzeni** 222; **yanlılarının güçlenmesi** 337

Şeyh Sait 193, 196; **isyanı** 359

şeytanlaştırma 49, 112, 140, 175, 192, 203-204, 248, 252, 352; **mekanizması** 249, 296

Ta

Şili 87
 Şimşek, Ali 355
 Şu Çılgın Türkler 24, 34-35, 180-181

Taci, Haşim 129
 Tağmaç, Memduh 213
 Tahir, Kemal 254
 Taksim Anıtı 329
Takvim gazetesi 351
 Talas, Cahit 95
 Talat, Mehmet Ali 110
 Talmon-Furet geleneği 364
 Talu, Ercümen 144
 Tandoğan, Nevzat 167
 Tanilli, Server 267
 Tanör, Bülent 80
 Tanzimat 232
Taraf gazetesi 17, 204, 217, 234, 277-278, 280, 283, 323, 326, 331, 336, 347-348, 361, 364, 367, 373, 375-376, 383; antipatisi 281
 Tarkan 80
 Taşkın, Yüksel 332, 338
 Tathises, İbrahim 214
 TAYAD'lılar 13
 Tayfur, Kemal 228
 TBMM 139
 TCK 141-142'nin kaldırılması 52
 TDK 145
Tek Adam 347
 tek nedenli (*monocausal*) açıklama 287
 tek parti 26, 211; CHP'si 65; dikatörlüğünün ideolojisi 136; dönemi 25, 121, 144, 165, 167, 216, 328; dönemi edebiyatı 135
 Tekeli, İlhan 337
 Tekeli, Şirin 350
 Tekelioğlu, Orhan 336
 Tekin, Arslan 121
 Tekin, Gürsel 322-323
 Tekin, Latife 70
 Tekirdağ 165, 352
 Temelkuran, Ece 167

Temiz Eller kampanyası 275
 Temiz, Levent 117
 Temmuz monarşisi 379
Tercüman gazetesi 86, 209; sağcılığı 123
 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 25
 Thalheimer 377
 Thatcher, Margareth 352
 Theweleit, Klaus 385
 Thom, Martin 364
 Tirman, John 338
 Tismaneanu, Vladimir 133, 371
 TMK mağduru çocuklar 324
 TMMOB Makine Mühendisleri Odası 225
 Toeffler, Alvin 67
 Tomahawk füzeleri 224
 Tonak, Ertuğrul Ahmet 374
 Tonguç, Engin 165
 Tonguç, İsmail Hakkı 165
 toplu mezarlar 324
Toplum ve Bilim dergisi 234
 toplumsal mühendislik 12; projesi 340
Toplumsal Tarih dergisi 191
 toprak reformu 194, 246
 Toprak, Oğuz 115
 Topuz, Ali 115
 Torfing, Jacop 352
 Toska, Zehra 350
 Tör, Vedat Nedim 144, 349
 Törenek, Mehmet 347
 Trabzon 13
 Trakya 168, 206
 Transatlantik ittifakı 26-27, 345
 Troçkizm 367, 377
 Tudeh partisi 193, 370
 Tudor, Corneliu Vadim 132
 Tuna, Burak 202
 Tuncay, Mete 355
 Turam, Berna 353
 Turan, Şerafettin 337
 Turgut, Serdar 178
Turkish Forum 350

Turner Günlükleri 189
 Turner, Henry Ashby 288-289, 378
 tüketici hakları 220; hareketi 221
 Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) 255; metinleri 370
 türban 173, 329, 331, 363
 Türk bayrağı 121, 295-296, 299-300
 Türk Dil Kurumu 140
 Türk dili hassasiyeti 38
 Türk Menşevikleri 245
 Türk sağ 51, 119-119, 122, 167, 332, 344, 376
 Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) 110, 197, 199, 215, 337; raporu 204
 Türk Solu dergisi 241-242, 244, 344
 Türkali, Vedat 372
 Türkçülük davası 167
 Türkeş, Alpaslan 41
 Türk-İslam sentezi 85, 337-338
 Türkiye Arnavutları 129, 346
 Türkiye Cumhuriyeti 123, 194, 199
 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) 203-204
 Türkiye Gençlik Birliği (TGB) 344
 Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) 115, 249, 253, 258-259, 263; Davası savunması 369
 Türkiye Halk Kurtuluş Ordusunun Sesidir bildirisi (Mart 1971) 249
 Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) 249, 253, 255, 257, 259, 263; bildirisi (17 Mayıs 1971) 248
 Türkiye İşçi Partisi (I.) 239, 258-259, 261-263, 372; ABD algısı 369; Ankara ilk kongresi (13 Eylül 1970) 262; oy oranları 372
 Türkiye İşçi Partisi (II.) 259, 263, 371-372
 Türkiye Komünist Partisi (TKP) 64, 71, 115, 259-261, 280-281, 369, 371-372, 376; geleneği 254; görüşleri 377
 Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) 115
 Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) 80-81, 110, 111, 337
 Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) 259, 371

Türk-Kürt karışma alanları 344
 Türkleştirme politikaları 103, 158-159, 291
 Türklük 12, 45, 47, 165, 305; kurguları 184; tefsirleri 169
 Türkmen, İhter 85
 Türlün, Faik 213
 Uçar, Orkun 202
 Ukrayna 370
 Ullstein medya zinciri 317
 Uluç, Hıncal 119
 Uluengin, Hadi 52, 367
 ulus devlet 10, 40, 73, 89, 225
 Ulusal dergisi 98-99, 100, 340
 Ulusal Kanal 129, 206, 225, 319, 346
 ulusal kurtuluş hareketleri 263-264
 ulusalcılık(lık) 17-22, 38, 40, 47-49, 63, 56, 84, 117, 122, 150, 169, 183-186, 195, 205, 210, 216, 221-222, 225, 227-228, 230, 245, 257-258, 268, 305-306, 319, 321-323, 325, 329, 344, 347, 351, 365; anlam dünyası 284; anlaşınsının başarısı 228; best-sellerler 181; bilginin üretimi 188, 225; blok 208; çevrecilik 221; düşünce sistemi 199; enternasyonal vizyon 128; erdemler 214; feminizm 223; ikon 211, 268; kamplar 209; kamusalılık 186; kanaat önderi 175, 203, 357; kitleselleşmesi 156, 186, 223; mailler 188; neo-liberalizm nefrotolojisi 363; paranoya 195; popülizm 216, 321, 330; retorik 125, 222, 236; sol 39, 38, 63, 98, 232, 264, 271, 281, 284, 340, 373-374; süreci 208; şablon 99, 225; toplum muhayyilesi 302; vizyon 302; yayınlar 181, 185; yazarlar 194; zihinsel kalıplar 16; yeniden üretilmesi 228; zihinsel dünyası 305
 ulus-devlet/ulus devletçilik(lık) 13, 17, 19, 31, 33, 35-36, 42-43, 51, 65, 68, 89, 101-104, 111-112, 142, 184-185, 206, 210, 221, 263, 267, 301, 341; paradigma 41; refleksler 320, 322; söylem 321
 uluslaşma süreci 163, 291
 Unat, Nermin Abadan 350

Uç

Ural, Salih 374
Uras, Ufuk 279-280
Urban, Jaon Barth 346
Urla 352
Uruguay görüşmeleri 102
Uslu, Emre 325
Uslu, Emrullah 361
Uygur(lar) 126; diasporası 127
Uzuner, Buket 148, 180

Üç

Üçok, Bahriye 95
Üçüncü Adam [Sezer] 176
üçüncü dünyacı(lık) 257, 259, 261, 371; diktatörlük
ideolojisi 254; dünyacı hareketler 237; milli-
yetçiliği 178, 264
Üçüncü Enternasyonal 378
üçüncü yolcular 278-281, 375
Ülkü Ocakları 80, 117
Ülkücü(ler) 43-44, 120, 122, 275, 278, 344
Ünder, Hasan 339
üniversite öğrencileri 373
Üsküdar 165
Üskül, Zafer 274

Va

Vagst, Alfred 339
Valik gazetesi 190
Vali, Ferenc 327
Van 202; isyanı 355
Vance, Cyrus 193
Varlık Vergisi 158, 292
Vatan gazetesi 176, 183, 216, 350
Vatandaş, Aydoğan 192
Vatikan 112, 125
Velidedoğlu, Hıfzı Veldet 28, 95, 328, 337
Venezüella 127
vicdansızlaşma 10-11, 13, 87-88
Vichy iktisadi politikaları 285, 312-313
Vietnam 252
Vietnam Komünist Partisi 263
Vietnam Milli Kurtuluş Cephesi programı 242
Villiers 341

Viyana 291
Volkan, Vamuk 150

Wala, Michael 357
Washington 110, 173, 199, 298; Uzlaşması (1978)
102, 111
Weber, Eugene 349
Weimar 307, 378-379, 383; Almanya'sı 289, 304,
306, 314-317, 341, 380, 385; cumhuriyeti 316;
dönemi 96; kültürü 314; muhafazakârlığı
305; paramiliter şiddet ve politikaları 385; ta-
savvuru 306
Weitz, Eric D. 385
West, James L. 380
Whitefield, Stephen J. 369
Wiesel, Elie 324
Willhelm II 96
Wincok, Michel 313
Winrow, Gareth 361
Winter, Jay 338
Wisconsin 189
Wittes, Tamara Cofman 359
Wohl, Robert 347, 379

Wa

Yahudi(ler) 122, 141, 158-159, 187, 191, 196, 202,
256, 291-292, 306, 309, 311, 316, 370, 380,
384; cihan hâkimiyeti teması 360; devleti
196; dominasyonu 380; göçmen kimliği 367;
imgesi 140; kapitalistler 312; karışıklığı 384;
komplosu 191, 309; pogromları 292; serma-
yeli şirketler 222; tasfiyesi 384

Yalçın, Aydın 85
Yalçın, Hasan 70
Yalçın, Soner 178, 180, 187-188, 191, 357-358
Yalman, Ahmet Emin 190
Yanke Emperyalizmi 242-243
Yavuz, Kemal 97-98
Yazıcıoğlu, Muhsin 117, 344
Yeğen, Mesut 325, 359, 369
Yeltsin dönemi 131
Yemen 339

Ya

Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) 161
 Yeni Dünya Düzeni 43, 70
Yeni Gündem dergisi 234, 271-272, 333, 374
Yeni Harman dergisi 188
 yeni sosyal hareketler 220-21
Yeni Şafak gazetesi 165-166, 172, 326, 353-354
Yeni Türkiye Dergisi 340
Yeni Yüzyıl gazetesi 80, 277
 Yeni-Asyalılık 130
Yeniçağ gazetesi 45, 120-122, 183, 217, 344
 Yenişehir ütopyası 159
 yerel seçimler (1989) 61
 yerel seçimler (2009) 362, 373
 Yerkes, Sarah 359
 Yesevize 188
Yeşil Gece romanı 346
 Yeşil Kuşak 192-193, 195-196
 Yeşilköy Hava Harp Okulu 227
 Yetkin, Çetin 36, 97-98, 337, 340, 363
 75. yıl kutlamaları 82
 Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) 80-81, 115
 Yıldırım, Ali 373
 Yıldırım, Mustafa 181, 361-362
 Yıldız, Şaban 262
 Yıldız, Yavuz Gökalep 340
 Yıldızoğlu, Ergin 274, 374
 Yılmaz, Hakan 337, 361
 Yılmaz, Mesut 208, 215
 24 Ocak 24 Ocak 1980 24, 49, 56-57, 60, 143, 175
 22 Temmuz 2007 seçimleri 10, 118-119
 28 Şubat (1997) 11, 13-14, 17, 39, 80-81, 85-86, 88-89, 93, 96, 113, 122, 135, 153, 170-171, 192, 198, 208, 238, 273, 277, 279, 298, 302-303, 319, 322, 337, 344; dönemi 215, 278, 340; süreci 22-23, 31, 44, 60, 82, 84, 100, 103, 114, 134, 202, 275
 27 Mayıs (1960) 29-30, 206, 213, 238-239, 245-247, 255, 273; ilericiliği 272
 27 Nisan muhtırası (2007) 10, 277, 283, 319
 yobaz 307; figürü 306
 Yön 29, 37, 240, 251-253; çizgisi 32, 239

yumurta eylemleri 330
 Yunan 31; ıssal kuvvetleri 346; solu 132, 234; ulusalcılığı 132, 346
 Yunanistan 46, 132, 241, 352
 yurtsever(lik) 250-251, 346
 Yusufoglu, Yalcin 371
 yüce kavram 139
 yüksek kültür 152, 154, 350
 yüksek modernlik 172-173
 Zabih, Sepehr 370
 Zaim, Sabahattin 353
Zaman gazetesi 336, 348, 362
 Zapatero 128
 ZAPU 263
 Zenefobi(k) 17, 31-32, 34, 105, 133, 161, 250, 252, 264, 312; milliyetçilik 35
 Zeyneloğlu, Sinan 206
Zeyno'nun Oğlu romanı 346
 zımniler 124
 zındıklar 142
 zihinsel 123, 264, 290, 326, 382; arka plan 237, 247, 271; çerçeve 254; devamlılık 144; dönüşüm 104; formasyon 13, 15, 138, 229, 244; iklim 11, 22, 229, 295, 346; kalıp(lar) 63, 101, 105, 141, 235, 237, 245, 247, 257, 277, 285, 306, 378, 386, 383; kod(lar) 20, 234, 284, 376; kozmoloji 19, 310; sektülerleşme 300; yapı(lar) 18, 68, 116, 226, 328
 Zileli, Ümit 97
 Zimbabve 263
 Zola, Emile 312
 Zorlu, Ilgaz 191
 Züganov 130
 Zurcher, Erik J. 352
 Zübük filmi (1980) 215
 Zweig, Stefan 314

Za

Bu kitap 28 Şubat sürecinden başlayarak özellikle AKP'nin iktidara gelmesinin ardından orta sınıfları etkisine alan bir siyasi/kültürel/ideolojik değer olarak ulusalcılığın yükselişini ve tezahürlerini inceliyor. Ulusalcılığın Kemalizmle –daha çok parçalı nitelikteki– devamlılık ilişkisine değinerek onun tarihsel köklerinden çok güncel koşullarda üretilmesine vurgu yapıyor. Ulusalcılık adı verilecek yekpare ve bütünlüklü bir ideolojiden değil, daha çok birleştirilmiş yamalardan söz edilebileceğine değinen kitap, daha katı bir şekilde ve belli bir tutarlılık ve bütünlülük kaygısına sahip sağ ve sol kökenlerden gelmiş isimlerce oluşturulmuş “ideolojik önderliğin” ulusalcılığı ile “takipçiler” olarak tanımlanan orta sınıf kitlenin ulusalcılığı arasında bir ayırım yapıyor. Ulusalcılığı hem (“takipçiler” için) bir ruh hali, hem de (“ideolojik önderlik” için) bir ideoloji olarak inceleyerek, bu ikisi arasındaki farklılıkları ve örtüşmeleri dikkate alıyor. Çalışma aynı zamanda siyasal İslam'ın yükselişine karşı laik hassasiyetin nasıl etnik milliyetçiliğe ve Batı-karşıtlığına da elverdiğinin izini sürüyor. Ulusalcılığın sadece siyasi bir değer olarak değil çok daha bireysel kaygı ve hassasiyetlere hitap eden bir ruh hali olarak adeta orta sınıflar arasında paylaşılan ve dayanışılan bir değer olarak nasıl yükseldiğini de saptıyor. Son iki bölümünde ise ulusalcılığın Türkiye solunun

söylemleriyle ilintilerine ve bir evrensel kategori olarak faşizmle ne kadar ilişkilendirilebileceğine ilişkin bazı gözlemlerde bulunuyor. Doktorasını Sabancı Üniversitesi tarih bölümünde 2010 yılında tamamlayan Doğan Gürpınar yakın Türkiye tarihine ilişkin çalışmalarını sürdürüyor.

İNSAN VE TOPLUM Dizisi

KitapYAYINEVİ

ISBN 978-605-105-073-7

25,- TL